

אוניברסיטת תל - אביב

הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין

בית הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג

יוסף גאנשו- משורר עברי בתורכיה במאות השש עשרה

והשבע עשרה

חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה

מאת: כנרת שוצמן

מנחה: פרופ' טובה בארי

הוגש לסנאט של אוניברסיטת תל - אביב

אוקטובר 2015

תשרי תשע"ו

תוכן העניינים

תקציר

מבוא

1	
6	1. תולדות המחקר
14	2. ר' יוסף גאנשו – מקומו וזמנו
14	2.1 ר' יוסף גאנשו
15	2.2 בורסה – מקום פעילותו של גאנשו
16	2.3 מקום הולדתו או מוצאו של גאנשו
17	2.4 שנות חייו של גאנשו : תאריך לידתו
18	2.5 שנת פטירתו של גאנשו
19	2.6 מקום פטירתו
20	2.7 גאנשו מרביץ תורה
21	2.8 גאנשו המשורר
23	3. ספר הפזמונים של יוסף גאנשו ותפוצת שיריו
23	3.1 ספר הפזמונים ושנת הדפסתו
24	3.2 תיאור הספר ותוכנו
26	3.3 שירים אשר חסרים כעת בספר ונוספו למהדורה ממקורות שונים
26	3.4 תפוצת שיריו של ר' יוסף גאנשו
27	3.4.1 מקורות בדפוס
31	3.4.2 כתבי יד של שירי גאנשו
35	3.5 שינויים שחלו בשירים במהלך הדורות
36	3.6 תפקוד השירים בשימוש מאוחר
38	4. האקלים הדתי והחברתי של שירי גאנשו – ייעוד וסוגים
38	4.1 קבלת צפת
39	4.2 ריטואלים
40	4.3 תיקון חצות
40	4.4 שומרים לבוקר
42	4.5 זמן השמעת השירים : אשמורת הבוקר
42	4.6 השינוי במעמדה של שירת הקודש המאוחרת : שירה פרה-ליטורגית
44	4.7 ארגון השירים בספר על פי סוגם
46	4.8 סוגי השירים ב"פזמונים ובקשות" בזיקה למסורת הפייטנית
46	4.8.1 תחינה
46	4.8.2 תוכחה
48	4.8.3 בקשה
49	4.8.4 וידוי
50	4.8.5 קינות – שירי מספד
51	4.8.6 קינות לתשעה באב
51	4.8.7 תהילות
52	4.9 יתר השירים שבחלק הראשון
52	4.9.1 פזמון
52	4.9.2 רשות
53	4.9.3 שיר חתונה

54	4.10 סיכום
56	5. ענייני תוכן
56	5.1 שירה דתית לאומית
58	5.2 השפעות מהסביבה התורכית על שירי גאנשו
58	5.2.1 היסוד הארוטי
59	5.2.2 יחסי עבד-אדון
60	5.2.3 חילופים במין הדקדוקי בין זכר לנקבה
62	5.3 שירי גאולה פשוטים ושירי גאולה אלגוריים
65	5.4 שירה דתית לאומית – מוטיב הגאולה על כל גווניו
66	5.4.1 החורבן
66	5.4.2 הגורל המיוסר של כנסת ישראל בגולה
68	5.4.3 נקם בגויים
69	5.4.4 הגאולה
70	5.5 נושא הגאולה בשירים הליטורגיים מחלק ב
72	5.6 "גלות וגאולה" – היחסים בין השירים
73	5.7 "ארון הספרים" של גאנשו : שאלות פילוסופיות והדים של השפעות פילוסופיות-קבליות
74	5.8 סיכום
75	6. היסודות הספרדיים בשיריו של גאנשו
75	6.1 השירה המאוחרת
75	6.2 האסכולה החדשה והסגנון הספרדי
76	6.3 מוטיבים וציורי לשון שאולים משירי החשק הספרדיים
77	6.4 הסיטואציה הבסיסית
77	6.5 כינויי הדמויות
79	6.6 מראה החשוקה, תיאור יופייה
81	6.7 סבלם של החשוק או החשוקה
81	6.7.1 ציורי הנדודים
82	6.7.2 ציורי המלחמה
84	6.7.3 ציורי ציד וטרף
85	6.7.4 ציורי הבכי והאש הבווערת
86	6.7.5 ציורי החולי
87	6.8 מוטיבים אחרים משירת החול הספרדית
87	6.8.1 הנדיבות
88	6.8.2 מוטיב הזמן
89	6.9 השראה משירי מופת ספרדיים על שירי גאנשו
91	6.10 סיכום
92	7. פרוזודיה – משקל וחריזה
92	7.1 המשקלים
92	7.1.1 המשקל הכמותי
94	7.1.2 משקל הברות דקדוקי
94	7.1.3 המשקל הפונטי ההברתי
95	7.2 החריזה
97	7.2.1 החרוז הפנימי

97	7.3 סיכום
98	8. תבניות השיר
98	8.1 שירים שווי חרוז
99	8.1.1 שירים נוספים במתכונת השיר הקלאסי
99	א. השיר החרוזי – הארגוזה
100	ב. המזדויג'
100	ג. שיר מנייריסטי "אלף אלפין"
101	8.2 שירים סטרופיים
101	8.2.1 תבניות דו-טוריות
102	8.2.2 שירים סטרופיים מגוונים
102	א. שירי אזור, המושח
103	ב. התבנית המעין אזורית, המרובע והדומים להם
104	ב.1 השיר המעין אזורי (בעל רפרין)
105	ב.1.1 התבנית המעין אזורית בשיריו של גאנשו
108	ב.2 שיר סטרופי פשוט (ללא רפרין)
108	ב.3 מרובע ספרדי, המסמט (ללא רפרין)
109	ב.4 מי כמוכה
110	ג. שירים סטרופיים נוספים בזיקה לחרוז המברח
111	ד. שירים סטרופיים מורכבים
112	ה. תבנית סטרופית שונה: שיר אקומולטיבי
112	8.3 סיכום
114	9. קישוטי השיר וענייני לשון
114	9.1 המטפורה
115	9.2 הדימוי
116	9.3 התקבולת הנרדפת
116	9.4 החזרה הפאתטית
117	9.5 החזרה המדגישה והממקדת
117	9.6 העודף
117	9.7 הצימוד
118	9.8 הכינוי
119	9.9 השיבוץ המקראי
119	9.10 השיבוץ מספרות חז"ל
120	9.11 הרמיזה
120	9.12 קישוטי תבנית
120	9.12.1 סיומת מקראית
121	9.12.2 האקרוסטיכון
122	9.13 לשון השיר
124	9.14 צורות דקדוקיות מיוחדות
125	9.15 תחביר
125	9.16 סיכום
127	10. לחן ומוסיקה
127	10.1 מוסיקה ביהדות
129	10.2 השפעות סביבתיות
130	10.3 שירים זמרתיים ולחניהם

131	המקאם	10.4
132	הלחנים בספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו	10.5
133	הלחנים של שירי המופת והשפעתם על השיר החדש	10.6
134	לחנים ספרדיים והשפעותיהם	10.6.1
136	לחנים תורכיים והשפעותיהם	10.6.2
137	לחנים עבריים – בין נגי'ארה לגאנשו	10.7
138	לחנים יוונים וערביים	10.8
138	סיכום	10.9
140	סיכום ומסקנות	11
145	ספר "פזמונים בקשות תחינות ותוכחות" של ר' יוסף גאנשו	
149	מהדורת השירים	
448	נספחים : רשימות, מפתחות ולוחות	
	1. מפתח הקיצורים הביבליוגרפיים	
	2. לוח הכינויים	
	3. מפתח הכינויים	
	4. מפתח החתימות	
	5. רשימת המילים בארמית	
	6. רשימת התחלות השירים לפי סדר האלפבית	
	7. רשימת השירים על פי המפתח של ספר "פזמונים בקשות תחינות ותוכחות", אבל חסרים בדפוס.	
	8. שירים שנדפסו על ידי של שמעון ברנשטיין	
	9. מפתח הלחנים	
	10. מפתח המקאמים	
	תקציר ושער באנגלית	

מחקר זה עוסק בדמותו וביצירתו של המשורר ר' יוסף גאנשו אשר חי ופעל בעיר בורסה, אחת הערים הראשיות באנטוליה שבאימפריה העות'מאנית, במחצית השנייה של המאה השש עשרה ובמחצית הראשונה של המאה השבע עשרה לערך. במורשתו של גאנשו נשתמר ספר שירים "פזמונים בקשות תחינות ותוכחות" שהוא עותק יחיד בעולם. השירים חוברו בהמשך לתמורה שחלה בריטואלים השונים שנתחדשו בהשראת קבלת צפת והם שימשו בין היתר כחלק מהרפרטואר של הטקסים החדשים.

מחקר השירה בתקופה זו הוא בראשיתו. שמו של ר' יוסף גאנשו אמנם הוזכר באופן חלקי וספוראדי במקורות אחדים, באנציקלופדיות שונות ובמספר מאמרים העוסקים בנושאי שירה, מוסיקה והיסטוריה, אולם למעט מחקר חלוצי אך בעייתי על המשורר ושירתו שערך שמעון ברנשטיין, עד כה טרם נערך מחקר מקיף בנושא ואף לא הותקנה מהדורה מדעית של שיריו.

בחלק השני של העבודה מובאת מהדורה מוערת של כל שירי ר' יוסף גאנשו על פי העותק היחיד ויקר המציאות של קובץ שיריו ומתוך כתב יד פירקוביץ ודפוסים שונים. בחלק זה מובאים השירים על פי סדרם המקורי בדפוס אבל מועמדים בתבניות השיריות הנכונות והמדויקות. השירים נוקדו ומשקלם זוהה, בסמוך לכל שיר צוינה תבניתו וסכמת החריזה שלו, וכן נרשם הלחן שלו ומקורו.

גאנשו, משורר ופייטן ממוצא איטלקי שנולד בפרוג'ה כנראה בין השנים 1565 ל-1567, הוא קרוב לוודאי בן דורם הצעיר של המשוררים ר' מנחם דילונזאנו ור' ישראל נג'ארה. גאנשו חי ופעל רוב שנותיו בעיר בורסה שבאימפריה העות'מנית ושימש כרב, מרביץ תורה-דיין, מורה ואיש הלכה. אמנם זמן פטירתו ומקומה נותרו עלומים, אך נראה כי הוא נפטר בבורסה במחצית הראשונה של המאה השבע עשרה בשנת 1640 לערך. יש הסבורים כי עלה לירושלים ובה נפטר.

ספר שיריו של גאנשו נדפס פעם אחת בלבד בשנת ת"ב (1642) בקושטא על ידי המדפיסים אברהם פראנקו ויעקב גבאי. שרד ממנו עותק יחיד ולקוי הנמצא כיום ברשות בית המדרש לרבנים שבניו יורק. הספר כלל במקור מאתיים שלושים ושניים שירים ואת שיר הסיום. כיום נותרו ממנו מאה תשעים ואחד שירים, ואילו שלושה שירים נוספים הושלמו ממקורות שונים במהדורת השירים אשר מובאת כאן כחלק בלתי נפרד מעבודתי. העבודה אינה כוללת את שבעת שירי דודו, המשורר, החכם השלם ר' יהודה בן גאמיל אשר נכללו בספר. מבחינה כמותית מדובר בהיקף רחב בכל קנה מידה.

המבוא המקיף אשר מהווה את חלקה הראשון של העבודה, מספק ראייה פנוראמית רחבה על יצירתו של ר' יוסף גאנשו, תוך ניסיון לעמוד על אופיים של השירים ועל ייעודם, ומתוך כוונה להבהיר את ייחודם של הסוגים השונים שגאנשו בחר בהם. העבודה דנה בהרחבה בעניינים תוכניים וצורניים תוך הדגשת הזיקה שבין המאפיינים הצורניים של השירים לבין האלמנט המוסיקלי שבהם. הדיון נערך תוך השוואה למסורת הפיוט ולקונבנציות ולמוטיבים נבחרים מתוך שירתם של משוררי תור הזהב בספרד, ומתייחס למסורות שיריות שהתגבשו בקרב המשוררים היהודיים באימפריה העות'מאנית בפרק הזמן המקביל לפעילותו של גאנשו. כל אלה נבחנים גם בהקשרם ההיסטורי והחברתי-תרבותי, משמע ההשפעות על יצירתו נבחנות גם בכפוף לשניונים שחלו בחברה היהודית בעקבות מנהגי החברה העות'מאנית ובעקבות צמיחתה של קבלת צפת והשפעתה על החברה היהודית בכלל. בחלקה השני מספקת העבודה גם ראייה פרטנית של השירים העולה במהלך העיסוק בשיר הבודד במסגרת המהדורה המדעית.

בעשרת פרקיה של העבודה נערך ניסיון להקיף את שירתו של גאנשו מהיבטים שונים. הפרק הראשון סוקר את תולדות המחקר. הפרק השני עוסק בר' יוסף גאנשו ובו אני מתחקה אחר תולדות חייו של המשורר ואחר התפקידים שמילא בקהילה היהודית בבורסה מלבד היותו משורר ופייטן. הפרק השלישי עוסק בהיקפו של ספר הפזמונים והבקשות של ר' יוסף גאנשו ובתיאורו הפיזי ומפרט את המקורות המכילים את שיריו בדפוס, בכתבי יד ובפרסומים מודרניים תוך בחינת תפוצת השירים ותפקודם בשימוש מאוחר.

הפרק הרביעי מברר את ההקשר הדתי והחברתי שיוסף גאנשו פעל ויצר בו את שיריו, דן בשינוי שחל במעמדה של שירת הקודש המאוחרת ומאבחן את שיריו של גאנשו כשירים פרה ליטורגיים. חלק נכבד מהפרק עוסק בארגון השירים בספר על פי סוגם, תוך בירור פרטני ומעמיק של סוגי השירים ומאפייניהם הז'אנריים הטיפוסיים לשירה המאוחרת, כל זאת בזיקה למסורת הפייטנית. בחינת השירים בעבודה העלתה כי אף ששיריו של גאנשו מעוצבים בעיקר בסוגי הפיוט המוכרים מספרד: התחינה, התוכחה, הבקשה, הווידוי, הקינה והפזמון, השייכים לקבוצת סוגי הסליחות ותואמים את נושאה ותכניה, ואילו הנאמנות למסורת הפייטנית הספרדית מתבטאת בשיתוף השם בלבד. כמו כן, כפי שעולה בהמשך העבודה, בשיריו, כמו בשירה הלאומית העברית, עולים המוקדים הנושאים המרכזיים - חורבן, גלות, נקם וגאולה, אשר חוזרים ונישנים בה לאורך הדורות ואשר הם גם עיקר ענייניה של הסליחה. כך יוצא שנושאי הסליחה תואמים את נושאי השירה הלאומית ואלה גם אלה מעוצבים בשירים ומהווים את עיקר נושאייהם. גם הזמן הנרמז בשיריו של גאנשו תואם את שעת השמעתן של הסליחות – לפני עלות השחר או בחצות – שעות

שבהן התקיימו הריטואלים השונים שנתחדשו בהשראת קבלת צפת. מתברר אם כן כי ספר שיריו של גאנשו הוא מעין סדר סליחות אשר נחלק בהתאם לימים שהשירים הושרו בהם. כמו כן, שיריו של גאנשו, הן הפזמונים והן סוגי הסליחות, הם טיפוסיים למצב הפייטנות במאה השש עשרה בה שירת הקודש אינה קשורה עוד למסגרת הליטורגית המקובלת של הסוגים הקדומים.

חלק ניכר מן העבודה מוקדש לניתוח הספרותי של השירים. הפרק החמישי עוסק בענייני תוכן ביצירתו של גאנשו כשירה דתית לאומית, ונדונים בו המאפיינים הז'אנריים של השירים. בהמשך מסווגים שיריו של גאנשו לשניים, לשירי גאולה לא אלגוריים ולשירים אלגוריים ונבחנות השפעות סביבתיות על המוטיבים העולים בשירים. חלק נוסף בפרק בוחן את משמעותן של תחבולות ספרותיות שונות בשירים ובעיקר של חילופי הלשון הדקדוקי בין זכר לנקבה ואת הקשר שלהם לטקסט האלגורי. נמצא כי בשירי הגאולה האלגוריים המעברים בין זכר לנקבה נובעים מהעיצוב השונה של הדמויות והדוברים בשירים לעומת המקובל בשירת הקודש בספרד, והם חורגים מכללי הלשון. הטיעון התיאולוגי מסביר את רובם. מטרת המעברים בין זכר לנקבה בשירים האלגוריים, ובמיוחד בשירי הגאולה האלגוריים אשר נושאייהם אהבה וחשק ואשר בהם הדובר הוא הקב"ה, היא ליצור פשט בלתי הגיוני בטקסט כסימן חושף אלגוריה. עניין זה נועד לרמוז כי אין לקרוא את השיר כפשוטו כשיר אהבה ארוטי ובכך להבחינו משירי החשק הרגילים. מטרתה של תופעת חילופי המין הדקדוקי בשירים הללו היא כמטרתם של המילים או הצירופים המשולבים בשירים ולקוחים מן השדה הסמנטי של הרובד הנסתר. כך, גם תפקידן של התחבולות הספרותיות השונות שעולות בשירים האלגוריים הוא למסך ולערפל את זהות הדוברים ולשמש כסימן חושף אלגוריה נוסף. עיצובם של חילופי המין הדקדוקי והתחבולות הספרותיות בשירים הוא בעל ערך אומנותי וספרותי חשוב ולהם מטרה ברורה ומשמעותית. עם זאת תופעת המעברים בין זכר לנקבה מוסברת בשירים בין היתר גם על רקע ההשפעות הסביבתיות השונות והשפה התורכית.

הפרק השישי אשר בוחן את השפעותיה של השירה העברית בספרד על שיריו של גאנשו, את אופן עיצובם של קונבנציות ומוטיבים נבחרים משירת החול ואת התמורות והשינויים אשר חלים בהם לעומת עיצובם בעבר, מעלה כי המוטיבים הספרדיים בשירים פוחתים ונושאי הגאולה הולכים והופכים לעיקר השירים. במעט מהשירים הדמויות והמוטיבים מעוצבים על פי העיצוב הסטראוטיפי המקובל בשירת החול הספרדית, אך גם כאן הם מעוצבים באופן חלקי, ואין הם מבטאים עוד דואליות או פרדוקס. במרבית השירים מתועלים המוטיבים הספרדיים לטובת עיצובו של נושא הגאולה דווקא.

הפרק השביעי בוחן את מאפייניהם הפרוזודיים של השירים: משקל וחרוזה. עיצובם של האלמנטים הצורניים הללו בשירים קשור למוסיקה התורכית ולשירה המושרת. כמו בשירה התורכית מודגש בהם האלמנט הצלילי באמצעות חריזה תכופה ובכלל זה גם חריזה פנימית. באופן גורף בוחר גאנשו לעצב את רוב שיריו במשקל ההברתי פונטי שאינו משקל ספרדי. בחירות אלה יוצרות רושם של קלילות וזרימה כיאה לשירים זמרתיים.

ייחודו של הספר מתבטא גם במבחר התבניות הנרחב והמגוון בהן בחר גאנשו לעיצוב שיריו, ובכך עוסק הפרק השמיני. ההשפעות התורכיות בכפוף לאימוץ הלחנים התורכיים לשיריו ולהתחזקות מעמדה של המוסיקה באותה עת ניכרות בעיצוב הצד הצורני של השירים, בריבוי של צורות סטרופיות, רפרנים, וחרוזה תכופה. גאנשו מייבא אל שיריו את המערך המוסיקאלי התורכי השלם שהתאים לביצועם הזמרתי של השירים ואשר קיים גם בשירה התורכית וכלל תבניות בעלות חריזה עשירה ותכופה ורפרנים מסוגים שונים. תהליך זה כולל קליטת דגמים ודפוסים חדשים לשיריו, בחירה בתבניות עבריות קיימות, בדגמים ישנים, או בחידושים של האסכולה הספרדית אשר תואמים למצאי התורכי הקיים המשמש את המוסיקה התורכית. במקביל נבחרים דגמים קיימים מהשירה העברית אשר עוברים שינוי והתאמה לתבניות התורכיות. באופן כזה נוצרת מזיגה בין המוסיקה התורכית לתבניות הקיימות בשירה העברית שגאנשו בחר בהן לעיצוב שיריו. המגוון התבניתי מבטא באופן חד משמעי את ההשפעה התורכית העמוקה על עיצוב השירים. על אף שמהלך דומה מתרחש גם בהשפעת הלחנים הספרדיים היקפו בשירים מצומצם. מכאן שהצורך הביצועי של המוסיקה מוביל לגיוון התבניות. גם הבחירה של האלמנטים האחרים בשירים כגון המשקל הפונטי, הרפרנים והעניות, החרוזה התכופה והאלמנט הצלילי קשורים כולם למוסיקה ולשירה מושרת.

הפרק התשיעי עוסק בקישוטי השיר ובענייני לשון. אף שקישוטי השיר שגאנשו מעצב באמצעותם את שיריו הם ספרדיים – תדירות הופעתם בשירים נמוכה ופשטותם ניכרת. במקומם מעוצבים בשירים קישוטים המעשירים את הפן המוסיקלי דווקא והם יוצרים מחד גיסא תחושת זרימה וקלילות ומשתלבים עם שירה זמרתית, ומאידך גיסא מבטאים ומדגישים הן את סבל הגלות והן את התקווה ובקשת הגאולה. מבחינה לשונית משולבת בשירים הלשון העברית על כל תקופותיה ואין הקפדה על שימוש בלשון המקרא בלבד.

הפרק העשירי עוסק בלחן ובמוסיקה. האלמנט המוסיקלי בשיריו של גאנשו קשור קשר הדוק למוסיקה התורכית: ספר "פזמונים ובקשות" מאורגן על פי המקאמים של המוסיקה העות'מאנית ונבחר רוב מוחלט של לחנים תורכיים לעיצוב שיריו. כמו כן, בחינת הצד המוסיקלי של השירים

מעלה כי הלחן הזר השפיע על עיצובם הצורני של השירים. קיימת התאמה מסוימת בצורה, במשקל וכן קשר צלילי בין שיר המופת והשיר החדש. גם הרפרנים המגוונים בשירים הם תולדה של השפעת המוסיקה על מבנה השיר.

הפרק האחרון מסכם את הממצאים שעלו במהלך העבודה. נראה כי השירה בעת ההיא תפסה מקום משמעותי בחברה. המגמות העממיות התגברו כפועל יוצא של האפשרות אשר ניתנה בידי כל אדם להחיש את הגאולה ולתקן את הפגם שבבריאה באמצעות מעשיו ובאמצעות הריטואלים השונים שחודשו בצפת בהשפעת האר"י והמקובלים. השירה הייתה חלק אינטגרלי מטקסים אלה, בשונה מהפיוט בתקופת תור הזהב בספרד שהיה שירה משכילית, אליטיסטית ואריסטוקרטית. לפיכך, המגמות הספרדיות הקלאסיות פוחתות בשירים ואילו המגמות העממיות והשפעות התרבות והסביבה התורכית מתגברות בהם. תופעה זו עוברת כחוט השני בשיריו ובאה לידי ביטוי בכל אספקט שלהם, בתוכן, בצורה, בלחן ובמוסיקה ובאמצעים האומנותיים שהם מעוצבים באמצעותם.

מכל האמור עולה שהמשורר ר' יוסף גאנשו ויצירתו מייצגים את יישומה של אסכולה פואטית חדשה אשר באה לידי ביטוי בשיריו בהיבטים רבים. גאנשו מסמן שלב נוסף של התרחקות מהמסורת הספרדית והיטמעות בחברה ובתרבות התורכית. שיריו שחוברו לאחר גירוש ספרד מבטאים גם את טרדות הזמן ואת העיסוק בגאולה, וממחישים את השפעותיה של קבלת צפת. שירתו של גאנשו היא עממית כיוון שהיא שירת העם.

העבודה על שני חלקיה תורמת למחקר השירה העברית בהיותה עבודה ראשונה, מקיפה וכוללת העוסקת בדמותו וביצירתו של ר' יוסף גאנשו. העבודה תורמת להרחבת הידע על השירה העברית במזרח לאחר גירוש ספרד ומסייעת להבנת אופייה וייחודה של הפואטיקה החדשה שהתגבשה במזרח בעת ההיא. העבודה חושפת נדבך נוסף בחקר המשוררים בני הזמן והמקום.

תיאור נושא המחקר

מחקר זה שופך אור על דמותו ופועלו של ר' יוסף גאנשו ועל יצירתו השירית. גאנשו פעל במחצית השנייה של המאה השש עשרה וראשית השבע עשרה בעיר בורסה.¹ ספר שיריו של גאנשו המוכר במחקר בשם "פזמונים בקשות תחינות ותוכחות" שהוא נושא העבודה, נדפס פעם אחת בלבד, בשנת ת"ב (1642) בקושטא ושרד ממנו עותק יחיד ולקוי שמעמדו כשל כתב יד לכל דבר.² העבודה כוללת שני חלקים: הראשון, מבוא מקיף שעוסק באופייה ובייחודה של יצירתו על רקע התקופה שבה פעל. בחלק זה עולים קווי המתאר של שירתו. בחלקה השני של העבודה מצורפת מהדורה ביקורתית של מאה תשעים וארבעה משיריו, מבוארים ומסודרים על פי סוגם ותבניתם.

אמנם היצירה העברית הופסקה באחת עם חורבנו של המרכז היהודי בספרד, אך היא לא גוועה אלא המשיכה להיכתב במרחבי האימפריה העות'מאנית על ידי משוררים עבריים מקרב הגולים וצאצאיהם. מלבד השינוי הפיזי עברה היצירה העברית תהליך נוסף: בדורות שלפני גירוש ספרד ניתן היה עדיין להבחין בחלוקה דיכוטומית ברורה למדי בין הסוגים – קודש וחול, אולם לאחר הגירוש חלוקה זו לא הייתה תמיד חד-משמעית. אמנם כבר בדורות שלפני הגירוש הלך והיטשטש מעמדו הברור של הפיוט בתפילה ואולם לאחריו התגברה מגמה זו ושירי הקודש זכו למעמד מיוחד ולייעוד חדש.³

דור המשוררים הראשון במזרח לאחר הגירוש התגבש בשאלוניקי סביב המשורר סעדיה לונגו.⁴ ראוי לציין כי חברות המשוררים העריצה דווקא את משוררי המאה הארבע עשרה,⁵ ראתה ביצירתם דגם ומופת והמשיכה את מסורתם.⁶ ואולם שירת החול בעת ההיא הייתה עניין לחוג מצומצם של משוררים אשר כתבו איגרות ושירים זה לזה,⁷ ואילו לרוב הציבור היו נטיות וצרכים אחרים. כלומר, שירת החול באימפריה העות'מאנית הוסיפה להתקיים באופן אנכרוניסטי וכאשר ניטל ממנה אופייה החברתי-חצרני המוכר מספרד, לא היה לה עוד מקום אמתי בקרב השכבות הרחבות של הציבור.

¹ על ר' יוסף גאנשו ראה בהרחבה בפרק השני.

² על ספר "פזמונים ובקשות" ראה בהרחבה בפרק השלישי.

³ על כך ראה בהרחבה בפרק הרביעי.

⁴ על דור המשוררים הראשון במזרח ראה: בעיקר פטאי, משוררי סלוניקי, עמ' 86-125.

⁵ היו אלה משוררי סרגוסה – קבוצה של אנשי רוח ומשוררים שהתלכדו והקימו חצר בדומה לחצרות ולחצרנים בספרד המוסלמית. החוג שנקרא "עדת נוגנים", זכה במשך שלושה דורות לפטרון ממשפחת בן לביא. הדמות המרכזית בו היה שלמה דיפיארה (1350-1414) ונלווה אליו שלמה בונפד (השליש האחרון של המאה הארבע עשרה-1445) שהיה המשורר האחרון פיזית על אדמת ספרד, והיה גם האחרון שהשמיע צלילים של שירת ספרד. עם מותו גוועה סופית השירה העברית בספרד. ראה: שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 582-670.

⁶ בדרך כלל עיצבו המשוררים את מבנה השיר על פי הדגם הספרדי שנחשב בעיניהם כמופת, אבל כיוון שהיו רחוקים פיזית מספרד וחיו בתוך תרבות אחרת שיריהם היו בכל זאת שונים.

⁷ על כך ראה: ברטוב, שירי אינטראקציה, ובמקורות המובאים שם.

המשוררים שפעלו בתקופה זו באגן המזרחי של הים התיכון, שלמה בן מזל טוב, שלמה מבורך, מנחם דילונזאנו, ישראל נגי'ארה, יוסף גאנשו ובן זמנו הצעיר אבטליון בן מרדכי ואחרים, כתבו בעיקר יצירות שניתן לכנותן בהכללה מסוימת כשירי קודש. המחקר נגע במשוררים הללו באופן ספוראדי בלבד. רק ישראל נגי'ארה, שהיה דמות מרכזית ונחשב לגדול המשוררים בתקופה זו, זכה לתשומת לב משמעותית במחקר. המחקרים שנעשו עליו ועל יצירתו מסייעים להבנת אופייה של היצירה בתקופה שהידע עליה אינו שלם, ואולם אף הוא טרם זכה שכל שיריו יודפסו ורובם נמצאים עדיין בכתבי יד. המעט שנחקר על אודות המשוררים הללו מלמד כי שירתם כוללת מאפיינים תוכניים, צורניים ולשוניים מן השירה הספרדית במינוחים שונים, אך ניתן כבר להבחין בהם גם בהשפעות נוספות ובמרכיבים חדשים.⁸

שירת הקודש בתקופה המדוברת כבר אינה קשורה למסגרות המקובלות של הסוגים הקדומים. כלומר, השירה יצאה מתחומי בית הכנסת, ממקומה הטבעי בתפילה התקנית, והתארגנה במסגרות פרה-ליטורגיות.⁹ למרכז הקבלי בצפת נודעה השפעה ניכרת על התפתחויות אלה ועל אופייה של היצירה הספרותית שם ובמרכזים אחרים באימפריה העות'מאנית.

השירה העברית שנוצרה בתור הזהב בספרד היוותה אחרי הגירוש מודל לחיקוי – הן ביצירת החול והן בשירת הקודש – בכל מרכזי היצירה בצפון אפריקה ובאזור האגן המזרחי של הים התיכון. עם זאת ניתן במהלך השנים להבחין במגמת שינוי: בעוד שבסמוך לגירוש שלטה המסורת האיברית ביצירה הספרותית הרי שעם חלוף השנים פחתה השפעתה ואילו השפעות תרבות הסביבה התורכית-עות'מאנית הלכו וגברו.

מטרות העבודה

מחקר השירה שלאחר גירוש ספרד הוא בראשיתו¹⁰ ומטרת העבודה היא להכיר את המשורר ר' יוסף גאנשו בן התקופה ואת יצירתו, וכך לחשוף נדבך נוסף בחקר המשוררים בני הזמן והמקום. ספר שיריו "פזמונים ובקשות", שלא זכה עד כה לעיון מעמיק במחקר כולל בתוכו סוגיות שונות אשר נידונות במהלך העבודה תוך התייחסות לשירה הספרדית שקדמה לו ולהקשרם ההיסטורי והחברתי-תרבותי. בהמשך נבחנים מאפייניה השונים של הפואטיקה החדשה בשיריו וכפי שהתגבשה במזרח בעת הזאת. מטרתה של עבודה זו להרחיב את הידע על השירה העברית במזרח שלאחר גירוש ספרד ולסייע בהבנת אופייה וייחודה, וכן להחזיר את יצירתו של משורר עברי שפעל לפני ארבע מאות שנה, אל ארון הספרים של השירה העברית לדורותיה.

⁸ לפירוט המחקרים השונים שנכתבו על אודות המשוררים הללו ראה בפרק הראשון.

⁹ על כך ראה בהרחבה בפרק הרביעי.

¹⁰ חריג אחד הוא ישראל נגי'ארה וראה עליו בגוף העבודה.

מהלך העבודה

המתודה שעל פיה נבחנו הדברים במבוא המקיף אשר מהווה את חלקה הראשון של העבודה, מספקת ראייה פנוראמית רחבה על יצירתו של ר' יוסף גאנשו, תוך ניסיון לעמוד על אופיים של השירים ועל ייעודם, ומתוך כוונה להבהיר את ייחודם של הסוגים השונים שגאנשו בחר בהם. בהמשך מציגה עבודה זו דיון מעמיק בעניינים תוכניים וצורניים תוך הדגשת הזיקה שבין המאפיינים הצורניים של השירים לבין האלמנט המוסיקלי בהם ותוך התייחסות למסורת הפיוט, לקונבנציות ולמוטיבים נבחרים מתוך שירתם של משוררי תור הזהב בספרד, והתייחסות למסורות שיריות שהתגבשו בקרב המשוררים היהודיים באימפריה העות'מאנית בפרק הזמן שחופף את פעילותו של גאנשו. בחינת הדברים נעשתה גם בהקשרם ההיסטורי והחברתי-תרבותי, כלומר – ההשפעה על יצירתו השירית של גאנשו נבחנה גם בכפוף לשינויים שחלו בחברה היהודית בעקבות מנהגי החברה העות'מאנית ובעקבות צמיחתה של קבלת צפת והשפעתה על החברה היהודית בכלל. העבודה מספקת גם ראייה פרטנית של השירים זאת במהלך העיסוק בשיר הבודד במסגרת המהדורה המדעית.

בעשרת פרקי העבודה ניסיתי להקיף את כל העניינים הנוגעים לשירתו של גאנשו מהיבטים שונים. הפרק הראשון סוקר את תולדות המחקר. מובאים המקורות בהם מוזכר באופן חלקי וספוראדי שמו של גאנשו, או שבהם עולות פיסות מידע על פועלו או יצירתו. על מנת להבין ולהכיר את שירתו של גאנשו מובאים גם מאמרים ומחקרים אשר דנים ביצירתו של ישראל נג'ארה שנחשב במחקר כ"מורו" של גאנשו. וכן כאלה העוסקים במשוררים בני הזמן ואשר משרטטים באופן כלשהו את קווי המתאר של השירה העברית במזרח לאחר גירוש ספרד. עוד מוזכרים מאמרים ומחקרים שעוסקים ברקע ההיסטורי ובתהליכים שחלו בחברה היהודית באימפריה העות'מאנית לאחר גירוש ספרד, הנוגעים לעליית מרכז הקבלה בצפת. ומאמרים ומחקרים העוסקים ביסוד המוסיקלי אשר תופס מקום מרכזי בשירה בת הזמן.

הפרק השני עוסק בר' יוסף גאנשו. על פי המידע המועט והחלקי אשר עולה אודותיו מהמקורות השונים אני מתחקה אחר תולדות חייו, המקום והזמן בהם הוא נולד ונפטר ואשר בהם חי ופעל, ומבררת מה היו תפקידיו בקהילה היהודית בבורסה מלבד היותו משורר ופייטן.

הפרק השלישי עוסק בספר הפזמונים והבקשות של ר' יוסף גאנשו בתיאורו הפיזי, היקפו וכדומה. מוצגים שירים שנשמטו מדפיו הראשונים אך נוספו ממקורות אחרים. מפורטים המקורות המכילים את שיריו בדפוס, בכתבי יד ובפרסומים מודרניים. בהמשך לכך נבדקים תפקוד השירים בשימוש מאוחר וכן תפוצתם, וממצאיהם ומשמעותם נבחנו.

על מנת להבין את ההקשר הדתי והחברתי בו פעל יוסף גאנשו ובו נוצרו שיריו תחילה תואר בפרק הרביעי פועלם של המקובלים בצפת והשפעתם על חידושי המנהגים. בהמשך עוסק הפרק בשינוי שחל במעמדה של שירת הקודש המאוחרת, ובאבחנת שיריו של גאנשו כשירים פרה ליטורגיים. חלק נכבד מהפרק עוסק בארגון השירים בספר השירים על פי סוגם, תוך בירור פרטני ומעמיק של סוגי השירים ומאפייניהם הז'אנריים האופייניים לשירה המאוחרת, כל זאת בזיקה למסורת הפייטנית.

הפרק החמישי, עוסק בענייני תוכן, ביצירתו של גאנשו כשירה דתית לאומית. בתחילה נדונים המאפיינים הז'אנריים של השירים. בהמשך לכך, מסווגים שיריו של גאנשו לשניים, לשירי גאולה לא אלגוריים ולשירים אלגוריים. לאחר מכן נבחנות השפעות סביבתיות על המוטיבים העולים בשירים. כחלק מנושא זה נבחנת משמעותם של תחבולות ספרותיות שונות בשירים ובעיקר של חילופי הלשון הדקדוקי בין זכר לנקבה, תוך בירור הקשר שלהם לטקסט האלגורי. כמו כן, נבחן במהלך הפרק נושא הגאולה על כל היבטיו.

בפרק השישי, נבחנים השפעותיה של השירה העברית בספרד על שיריו של גאנשו. ובכלל זה אופן עיצובם של קונבנציות ומוטיבים נבחרים משירת החול, תוך התמקדות בתמורות ובשינויים אשר חלים בשיריו, וכן השראתם של שירי מופת ספרדיים על אחדים משיריו.

מאפייניהם הפרוזודיים של השירים: משקל וחריזה, נבחנים בפרק השביעי. בתחילה עוסק הפרק בשיטות השקילה השונות ובעיקר באלה העולות בשיריו של גאנשו – משקל ההברות הפונטי והמשקל הכמותי. עוד עוסק הפרק בנורמת החריזה ובחרוז הפנימי שהוא תכונן בשיריו.

הפרק השמיני, דן בתבניות השיר. מגוון התבניות השיריות בהן בחר גאנשו לעיצוב שיריו נבדק תוך התמקדות במקורם – בכאלה שיש להם מסורת קדומה ולצדם חדשים. השירים נחלקים לשתי קבוצות: לשירים שווי חרוז ולשירים סטרופיים, ונבחנת ההתייחסות לקשר שבין הבחירה בתבנית מסוימת לבין הצורך הביצועי - מוסיקלי של השיר. ובכלל זה הקשר בין השפעת המוסיקה למגוון התבניתי של שיריו.

הפרק התשיעי עוסק בקישוטי השיר ובענייני לשון. במהלך הפרק נבחנת מלאכת השיר ביצירתו של גאנשו בזיקה לשירת תור הזהב בספרד. ואופיים של קישוטי השיר הנפוצים בשיריו נבדק ביחס לשירה העברית המאוחרת. מבחינה לשונית נבדקים רובדי הלשון בשיריו של גאנשו והמשמעות העולה מכך.

הפרק העשירי עוסק בלחן ומוסיקה. חלק זה דן בצד הזמירתי של שירי גאנשו: בלחן ובמקאם. במהלך הפרק נבדקת השפעתם של הלחנים הזרים על השירים מבחינה צורנית, תוכנית

ואחרת, ונבחנת המשמעות הכמותית של הבחירה בכל אחד מהלחנים הלועזיים-תורכיים, ספרדיים, ערביים, יווניים.

הפרק האחרון מסכם את הממצאים שעלו במהלך העבודה ומביא את מסקנות המחקר. בחלק השני של העבודה מובאת מהדורה מוערת של כל שירי ר' יוסף גאנשו (מאה תשעים וארבעה שירים), על פי העותק היחיד ויקר המציאות של קובץ שיריו ועל פי כתב יד פירקוביץ ודפוסים מאוחרים. בחלק זה מובאים השירים במהדורה על פי סדרם המקורי בדפוס אבל מעוצבים בתבניות השיריות הראויות – שירים שווי חרוז ושירים סטרופיים לסוגיהם. השירים נוקדו ובסמוך לכל שיר צוין משקלו וסכמת החריזה וכן נרשם לחן השיר המובא בראשו. כמו כן, נעשה ניסיון לזהות ככל הניתן את שירי הלחנים. השירים בוארו, צוינו מראי מקום מתוך המקורות כמתבקש ונבחנו רובדי הלשון השונים העולים מן השירים.

פרק ראשון: תולדות המחקר

מחקר השירה העברית במזרח במאות השש עשרה עד השבע עשרה מצוי עדיין בראשיתו. מחקרים מעטים מביאים סקירה כללית ביותר על צביונה של התקופה, על כמה ממשורריה ועל אופייה של השירה לאחר גירוש ספרד בצפון אפריקה ובאזור האגן המזרחי של הים התיכון, ואולם אין עדיין תיאור מפורט וממצה של השירה העברית שנתחברה בדורות שלאחר גירוש ספרד. ברבים מן המחקרים יש התייחסות נקודתית בלבד והם מאירים רק חלק אחד מתוך התמונה השלמה.

בהמשך למגמה זו העיסוק במחקר ביצירתו, בדמותו ובתולדות חייו של ר' יוסף גאנשו הוא מועט. קיימים אזכורים ספורים בלבד על אודותיו ולא קיים מחקר מקיף בנושא, למעט מחקר חלוצי אם כי בעייתי על האיש ושירתו, שערך שמעון ברנשטיין וראה אור בשנת 1938.¹ מחקר של ברנשטיין הוא בעייתי בכל הנוגע לתיארוך שנת הולדתו ושנת פטירתו של ר' יוסף גאנשו. השערותיו של ברנשטיין בנושא אינן מתיישבות עם תאריכים העולים מממצאים חדשים שנתגלו.² זאת ועוד, במחקר זה לא זכה קובץ השירים של ר' יוסף גאנשו לעיון מעמיק. ברנשטיין פרסם רק חלק קטן, חמישים שירים, מתוך קורפוס של כמאתיים שירים של המשורר.³ השירים נבחרו על ידו באופן אקראי ואינם מהווים מדגם מייצג של יצירתו, ואלה שפורסמו לא בוארו ואף לא הועמדו בתבניות המדויקות. מאמר נוסף של ברנשטיין שפורסם בנושא שנים אחדות אחר כך, (1940) מביא את עיקרי הדברים של המאמר הקודם וכולל גם עשרה משירי גאנשו שפורסמו בעבר במסגרת מחקרו הראשון.⁴

שמו של ר' יוסף גאנשו הוזכר באופן חלקי וספוראדי במקורות אחדים, באנציקלופדיות שונות ובמספר מאמרים, אגב עיסוק בנושאי שירה. צונץ מזכיר כמה משיריו של גאנשו אשר ראו אור בקובצי שירה שונים.⁵ לוצאטו, במסגרת איסוף שמות פייטנים נשכחים ושיריהם ממחזורים וספרי פיוט שונים מזכיר שניים משיריו של גאנשו תחת שם מחבר: יוסף, ללא אזכור שם המשפחה. הוא מציין שם כי השיר: "יפו דודיך" (קג), נועד לפסח והשיר "ידידים, חיש נבואה" (סד), נועד לראש השנה.⁶ בשנות השלושים של המאה העשרים פרסם לראשונה ישראל דוידזון את רשימת השירים מספרו של גאנשו בתוך "אוצר השירה והפיוט".⁷ באנתולוגיה "מבחר השירה העברית באיטליה" כלל שירמן את גאנשו בין משוררי איטליה והדפיס שניים משיריו, אך ללא

¹ ראה: ברנשטיין, שומרי החומות, עמ' 109-160, 189-191.

² על כך ראה בפרק השני העוסק בר' יוסף גאנשו.

³ במקור כלל הספר רל"ב שירים.

⁴ ראה: ברנשטיין, משירי הגאולה, עמ' 41-47.

⁵ ראה: צונץ, תפילות, עמ' 570 סימן 24, 37 עמ' 571 סימן 57; עמ' 572 סימן 73, 81; עמ' 573 סימן 104.

⁶ ראה: לוצאטו, נחלת שד"ל, עמ' 29.

⁷ ראה: דוידזון, אוצר השירה, א, עמ' LVIII; שם, ד, עמ' 403-404.

ביאור. בסמוך לשירים הובא מידע חלקי וכללי.⁸ הברמן פרסם אף הוא שיר אחד של ר' יוסף גאנשו במסגרת קובץ שירי תפילה עתיקים וחדשים לשם המחשת דרכי הביטוי המגוונות של הרגש הדתי. השיר שנכלל בין שירים שנכתבו בדורות האחרונים באסיה ובאפריקה, לא בואר ולא הובא בתבניתו הנאותה, אך פרטים מועטים וידועים על המשורר הובאו בסמוך לשיר.⁹ טובי מזכיר את גאנשו כמשורר מצאצאי המגורשים אשר ממשיך לעצב את שיריו בסגנון הכתיבה הספרדי ומציין כי שיריו של גאנשו פורסמו עוד בימי חייו.¹⁰ בחלק ממאמריו מזכיר יהלום את גאנשו כתלמידו של נג'ארה ואף משער כי הוא בן זמנו הצעיר. הוא מציין כי גאנשו עיצב את שיריו בדומה לנג'ארה מבחינת התאמת תוכן השירים וצליליהם ללחן המקורי של שירים זרים מפורסמים. יהלום גם מייחס לגאנשו את דברי הביקורת של נג'ארה על חוסר בקיאותו של אחד ממשוררי התקופה במלאכת השקילה הכמותית.¹¹ במסגרת מחקרם של סרוסי ובארי על ספר "אמרי נועם" לגאליגו הם מזכירים את גאנשו בין הפייטנים המופיעים בספר השירים ומתייחסים לשלושה משיריו.¹²

גם במחקרים העוסקים בנושא מוסיקה עולה שמו של גאנשו. כך, בעבודה מרכזית וחשובה בתחום זיהוי הלחנים התורכיים שנעשתה על ידי טיצה ויהלום, התמודדו השניים עם פיצוח השורות הראשונות של שירי מופת תורכיים שמהווים רוב בקובצי השירה העברית באימפריה העות'מאנית. כחלק מעבודתם זיהו גם מספר לחנים שבהם השתמש גאנשו בשיריו.¹³ עבודה חשובה אחרת העוסקת בזיהוי הלחנים הספרדיים נעשתה על ידי סרוסי.¹⁴ גם אבנארי מתייחס במסגרת מחקר המתחקה אחר הלחנים הזרים שנבחרו על ידי משוררים עבריים באימפריה העות'מאנית, למספר לחנים שגאנשו בחר לשיריו.¹⁵ במאמר אחר הוא מתייחס להתפלגות הלחנים הזרים – תורכיים, ספרדיים, יוונים וערבים – בכלל שיריו של גאנשו.¹⁶ סרוסי בודק במאמרו את תדירות בחירת המקאמים בשיריו של נג'ארה בקובצי שיריו ובמסגרת זו הוא גם מתייחס לבחירת המקאמים אצל גאנשו.¹⁷

⁸ ראה: שירמן, איטליה, עמ' רסז-רסח.

⁹ ראה: הברמן, ברן יחד, עמ' קצא, רמו.

¹⁰ ראה: טובי, השירה במזרח, עמ' 60.

¹¹ ראה: יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 629, 633-634, 638, 646; שם, בין אלגוריה, עמ' 285; שם, התחדשות, עמ' 117-118.

¹² ראה: סרוסי- בארי, ספר אמרי נועם, עמ' פז-קנ.

¹³ ראה: טיצה- יהלום, לחנים תורכיים.

¹⁴ ראה: סרוסי, לחנים.

¹⁵ ראה: אבנארי, הלחנים, עמ' רא-ריג; שם, שירים ספרדיים, עמ' 67-79.

¹⁶ ראה: שם, השיר הנכרי, עמ' 383.

¹⁷ ראה: סרוסי, זמרת הקודש, עמ' רפה-שי.

בכמה ספרי היסטוריה ואנציקלופדיות עולה מידע כלשהו על גאנשו ועל פועלו,¹⁸ ופרטים אודותיו עולים גם מתוך תולדות חייו של תלמידו ר' שלמה אלגאזי.¹⁹ כמו כן, ב"אנציקלופדיה העברית" בערך "בורסה", מוזכר גאנשו כמשורר שחי ופעל בה במהלך המאה השבע עשרה.²⁰ בן-נאה מזכיר את גאנשו בספרו בקשר להיסטוריה של החברה היהודית באימפריה העות'מאנית. הוא מציין כי ספר השירים של גאנשו הוא דוגמה לקובץ שירים שנערך בשיטת המקאמים התורכיים וכי הוא משקף תופעה תרבותית שהתבססה בחברה היהודית בהשפעת החברה העות'מאנית.²¹

גאנשו גם מוזכר בהקשרים שונים בספרות בת זמנו. הוא מוזכר כמורו של ר' שלמה אלגאזי,²² כחכם השלם מבורסה המשמש דיין בבית דין,²³ ודברי שבח שהוא כותב ל"ספר בני אהרון" מובאים בהקדמה לספר זה.²⁴

מלבד ספר השירים "פזמונים בקשות תחינות ותוכחות" של גאנשו שיצא לאור בדפוס קושטא ככל הנראה בשנת 1642,²⁵ ראו אור שיריו גם בספרי שירה של משוררים בני זמנו, בקובצי שירה שונים וחלקם נותר בכתבי יד.²⁶ כמו כן, במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים שבבית הספרים הלאומי בירושלים מצוי, על פי זיהוי של הקטלוג בספריה הלאומית, אוטוגרף של גאנשו משנת 1600 לערך, שהועתק בבורסה שבתורכיה, ובו קובץ הלכות בשם "חידושי תוספות".²⁷ בנוסף, בכתב יד וושינגטון של ספריית הקונגרס, מן המאה השבע עשרה, נמצאת תשובתו של ר' יוסף גאנשו לשאלה בענייני רכוש של בני זוג העולים לארץ ישראל.²⁸

ישראל נג'ארה ויוסף גאנשו בעיני המחקר

לעומת גאנשו שפר חלקו של ר' ישראל נג'ארה. מחקרים רבים הדנים באופן יסודי ומקיף ביצירתו משרטטים אגב כך גם את קווי המתאר של השירה העברית במזרח לאחר גירוש ספרד.

¹⁸ ראה: סמברי, דברי יוסף, עמ' 394; קונפורטי, קורא הדורות, עמ' נ צד א', נא צד א-ב; דליטש, תולדות, עמ' 56; אזולאי, שם הגדולים א, עמ' לד, סימן 117, עמ' עג, סימן 23; שם, שם, ב, עמ' עב סימן 97; מורטרה, חכמי איטליה, עמ' 26; לונץ, גאנשו, עמ' 87; שטיינשניידר, ספרות ישראל, עמ' 390; פרומקין, חכמי ירושלים, עמ' 133; רוזאניס, קורות היהודים, ג עמ' 205, 259; בניהו, גאנשו, עמ' 758; גרונדי, גאוני איטליה עמ' 197; פרידמן, גאנשו, עמ' 173.

¹⁹ ראה: בניהו, חכמי ירושלים, עמ' שד; שפיגל, אלגזי, עמ' 120, 133; אלגאזי, גופי הלכות, עמ' 2, קו ע"א.

²⁰ ראה: מארכוס, בורסה, עמ' 83.

²¹ ראה: בן נאה, ממלכת הסולטנים, עמ' 329.

²² ראה: בנבנשת, דובב שפתי ישנים, הקדמה, עמ' קב, צד ב; אלגזי, רצוף אהבה דף י"ב א, דף כז, ע"ב.

²³ ראה: ששון, תורת אמת, עמ' סה, סימן מד; קונפורטי, קורא הדורות, נ, ע"א.

²⁴ ראה: לפפא, בני אהרון, סימן כ.

²⁵ ראה: גאנשו, פזמונים ובקשות. את רשימת השירים, ראה בנספחים.

²⁶ על כך ראה בפרק השלישי.

²⁷ ראה: כתב יד ירושלים- בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי 8* Ms. Heb8 (B 697).

²⁸ על פי זיהוי של הקטלוג בספריה הלאומית: כתב יד וושינגטון של ספריית הקונגרס- 153, LC OR HEBR880.102 (F 75941).

אידלזון סוקר בקצרה את השינוי והחידוש שחל בעת ההיא בשירה העברית במרכז הקבלה הצפתי ואת המשוררים שפעלו שם. במסגרת זו הוא מתייחס גם לתולדות חייו של המשורר ר' ישראל נג'ארה ולשירתו, ומשרטט את אופייה בקווים כלליים.²⁹ צינברג מתייחס אף הוא לתולדות חייו של נג'ארה, לעיסוקיו השונים ולהיותו משורר לאומי אשר מתנה את צרות האומה. הוא מאפיין בקווים כלליים את שירתו של נג'ארה ומצביע עליו כמי שיצר אסכולה חדשה.³⁰ מירסקי מקדיש מספר מאמרים לפרסום חלק מיצירותיו של נג'ארה. באחדים מהם הוא סוקר את מצאי שירתו ואת הסוגים השונים שבחר בהם לעצבה ובאחרים הוא מהדיר כמה עשרות משיריו תוך שהוא מצביע על החידושים שעולים ביצירתו של המשורר לעומת קודמיו.³¹ בניהו מקדיש מאמר נרחב למשורר, לקורותיו, לשיריו ולחיבוריו.³² לוי מתייחס במאמרו לקול הספרדי העולה משירת נג'ארה.³³ בר-תקוה בוחן את עיצוב נושא הגאולה בשירת ר' ישראל נג'ארה לימי חול ולראשי חודשים.³⁴ את שירי החול של המשורר חקר וההדיר ברקוביץ באופן מקיף.³⁵

טובה בארי עסקה בהרחבה בענייני הצורה והתוכן שבשירי נג'ארה מסוג "עולת חדש" ובמאמריה דנה ביסודות הספרדיים ביצירתו של המשורר. עבודותיה משרטטות בפירוט רב את קווי המתאר של שירת נג'ארה ואת אופייה והן מאפשרות לעמוד על טיבה של אסכולת השירה שהתפתחה באותה עת. העבודות השונות שנעשו על המשורר בכלל ועבודותיה של בארי בפרט הן אבני יסוד ובסיס למחקרים חדשים על משוררי התקופה.³⁶

לר' ישראל נג'ארה חשיבות רבה לענייננו כיוון שהוא מוכר במחקר כ"מורו" של גאנשו בכל הנוגע לעיצוב שיריו. הבנה והיכרות עם שירי נג'ארה יאירו את אופייה של שירת גאנשו. כיוון שמקומו המדויק של גאנשו בין משוררי התקופה טרם נתברר עד כה בשל מידע מועט וחסר על אודותיו, נוצרה גם חוסר בהירות לגבי הזיקה בין שני המשוררים הללו. עניין זה יידון ויתבהר במחקר שלפנינו.³⁷

²⁹ ראה: אידלזון, נג'ארה עמ' 25-36.

³⁰ צינברג, ספרות ישראל, עמ' 79-107, 373-380.

³¹ ראה: מירסקי, זמירות ישראל, עמ' 39-47; שם, נג'ארה שירי גאולה, עמ' רז-רלד; שם, נגר, עמ' רסא-שב; שם, שארית ישראל, עמ' 107-132; שם, שירי נג'ארה, עמ' 117-146; שם, שירים חדשים, עמ' פט-קיב; שם, הפיוט, עמ' 705-713.

³² ראה: בניהו, נג'ארה, עמ' כג-רפד.

³³ ראה: לוי, תנים וכינור, עמ' 300-309.

³⁴ ראה: בר-תקוה, הגאולה, עמ' 140-148.

³⁵ ראה: ברקוביץ, שירי החול.

³⁶ ראה: בארי, נג'ארה; שם, עולת חדש, עמ' שיא-שכד; שם, היסודות הספרדיים, עמ' 54-67; שם, בן בלתי ידוע, עמ' 275-300; שם, נג'ארה וילדיו, עמ' 559-567; שם, שירי נג'ארה, עמ' 397-418.

³⁷ אף שברנשטיין משער כי שנת לידתו של גאנשו היא 1585, ראה: ברנשטיין, שומרי החומות עמ' 116, הרי שנת הלידה המסתמנת היא דווקא 1565 לערך, על כך ראה בפרק השני: לפיכך מצטמצם פער הגיל בין המורה-ישראל נג'ארה (1550 לערך - 1625) לתלמידו-יוסף גאנשו (1565-1640) לעשר עד חמש עשרה שנים בלבד.

גם מחקריו של יהלום תורמים להבנת ייחודה של הפואטיקה החדשה המתגבשת לאחר גירוש ספרד. במרכז המאמרים הסוקרים את מאפייני השירה, את השינויים שחלו בה ואת הרקע התרבותי לצמיחתה,³⁸ עומדים ישראל נג'ארה ומשוררים נוספים. הסקירה הכללית שמביא טובי במאמרו תורמת אף היא להבנת צביון התקופה ולהכרת הדמויות שפעלו באותה עת. ממנה ניתן ללמוד על הנסיבות שהביאו ליציאתה של השירה ממסגרת התפילה הרגילה, נסיבות שגרמו לטשטוש הטיפולוגי שחל בין שירת הקודש לשירת החול.³⁹ במאמרים נוספים וחשובים לעניינינו עוסקת בארי בשינויים ובחידושים שחלו בצורת השירים במזרח לעומת המסורת הספרדית בעקבות התחזקות מעמדה של המוסיקה,⁴⁰ ואילו רוזן, במסגרת סקירה על תולדות שירת האזור העברית בקרב קהילות ישראל במזרח, מצביעה אף היא על שינוי שחל במבנה ובפרוזודיה בשירתו של ר' ישראל נג'ארה ועל השפעת השינוי על משוררים ועל מרכזי שירה אחרים.⁴¹ נראה כי השפעות סביבתיות בכלל, ושל השירה התורכית בת הזמן בפרט, תרמו אף הם לשינוי הצורני שחל במבנה השירים לעומת עיצובם בעבר. מחקרים אחדים נעשו בנושא זה על ידי אנדריוז וג'יב. חוקרים אלה עוסקים בשירה התורכית – סוגיה, ענייני פרוזודיה, מבנה השירים והקולות העולים מן השירה הזו.⁴²

הבנת אופייה של השירה המתהווה במאות השש עשרה והשבע עשרה במרכז המזרחי של האימפריה העות'מאנית – בתורכיה, בארץ ישראל ובצפון אפריקה – תתאפשר באמצעות היכרות עם יצירתם של המשוררים שפעלו במרחב זה מאז הגעתם בעקבות גירוש ספרד.⁴³ המשוררים שפעלו במרחב התורכי הם המשמעותיים ביותר לעניינינו. הכרת יצירתם תסייע להבנת השינויים שחלו בשירה העברית במזרח לעומת השירה העברית בספרד, שינויים המתווים את קווי המתאר של הפואטיקה החדשה המתגבשת במזרח. מספר מאמרים נכתבו בנושא זה. מחקריה של בארי

³⁸ ראה: יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 625-648; שם, בין אלגוריה, עמ' 287-280; שם, התחדשות, עמ' 96-124; שם, רנסאנס, עמ' 9-28.

³⁹ ראה: טובי, גירוש, עמ' 29-45.

⁴⁰ מצד תבניתם קולטת השירה דגמים ודפוסים חדשים שאין כדוגמתם במסורת ומצד משקלם מסתמנת עלייתו של המשקל ההברתי-פונטי, משקל עממי אשר קל ליצור בו. ראה: בארי, חידושי תבנית, עמ' 29-35; שם, המשקל הפונטי, עמ' 50-70.

⁴¹ רוזן, מזרח, עמ' 131-132.

⁴² אנדריוז, שירה תורכית; שם, קולות השירה; ג'יב, ספרות תורכית.

⁴³ במרכזים הללו נכתבו שירי חול במקביל לפעולתם הענפה של יוצרי שירת הקודש (כגון נג'ארה, גאנשו ואחרים). שירי החול ענו על צרכים אחרים של הציבור ופנו לפואטיקה שונה, ספרדית בעיקרה (משקל כמותי, חרוז מברחי) וגם בהם ניכרו כבר סממנים חדשים, אך המחקר הנוכחי המוצע לא יעסוק בהם. להלן מבוחר חלקי של מאמרים העוסקים בנושא: הברמן, פטאי וירדן עסקו במחקריהם בדור המשוררים הראשון שלאחר גירוש ספרד ששירתם היא בעיקר שירת חול בעלת מאפיינים ספרדיים. ראה: פטאי, עונקינירה, עמ' ד-מה; ירדן, סעדיה לונגו, עמ' פא-קכב; הברמן, תולדות הפיוט, עמ' 231-235. המאמרים על השירה העברית במאה השבע עשרה במצרים ועל המשוררים שפעלו שם – יצחק די ליאון ומשה יהודה עבאס – בוחנים את מאפייניה השונים של יצירתם שהיא בעיקר שירת חול בעלת מאפיינים ספרדיים. על כך ראה: ולנשטיין, די לאון, עמ' 259-278; שם, איגרת שירה, עמ' 285-302; שם, איגרת, עמ' 119-124; שם, משה עבאס, מלילה 1, עמ' 54-68; מלילה 2, עמ' 135-148; מלילה 3-4, עמ' 240-254.

עוסקים ברי שלמה בן מזל טוב, בתולדותיו ובאופייה של שירתו. בארי מצביעה על חידושי הצורניים הלקוחים מן השירה התורכית ועל זניחת המסורת הספרדית. עניינים אלה מסמנים את השינוי שחל בשירה במזרח.⁴⁴ מאמרים על מזל טוב כתב גם יצחק דב בער מרקון ואלה היו את הבסיס למחקריה של בארי.⁴⁵ מאמר אחד נכתב על שירתו של דילונזאנו והוא עוסק ביסוד המוסיקלי בשירתו. מאמר זה חסר עמדה ביקורתית והוא אינו תורם להבנת אופייה של שירתו.⁴⁶ זיו-ויסמן חקרה את שיריו של המשורר אבטליון בן מרדכי בן זמנו הצעיר של גאנשו ומי שהיה תלמידו של המשורר ר' ישראל נג'ארה. היא עמדה על התכנים והצורות ביצירתו.⁴⁷ תרומה מסוימת להבנת התהליכים שעוברים על שירת הקודש העברית במזרח ניתן למצוא במאמרים על מצב השירה העברית בצפון אפריקה לאחר גירוש ספרד ועד המאה השמונה עשרה.⁴⁸

לעומת דלותו של מחקר השירה בולטים בכמותם ובאיכותם מחקרים שעוסקים ברקע ההיסטורי ובתהליכים שחלו בחברה היהודית באימפריה העות'מאנית לאחר גירוש ספרד. בין היתר הם שופכים אור על התמורות שחלו גם ביצירה הספרותית במאות השש עשרה עד השבע עשרה בהשפעת הסביבה העות'מאנית. חלק מן המחקרים מתארים את התהוותה של החברה היהודית באימפריה העות'מאנית לאחר גירוש ספרד.⁴⁹ מאמרים אחרים עוסקים בקליטתם של הגולים הספרדיים באימפריה העות'מאנית ובמפגש עם בני המקום היהודים ועם תרבותם. אלה מתארים את תחושת הייחוד והעליונות שחשו הגולים ואת השתלטותם על עמדות הכוח בקהילה במהלך השנים.⁵⁰ מנגד עולה גם טראומת הגירוש ותודעת המשבר שחשו הגולים וצאצאיהם.⁵¹ אפשטיין סוקר בהרחבה את הקהילות היהודיות באימפריה העות'מאנית,⁵² ובורנשטיין מתארת בחיבור רחב היקף את ההנהגה של קהילות ישראל באימפריה העות'מאנית לאורך כשלוש מאות

⁴⁴ ראה: בארי, שלמה בן מזל טוב, עמ' 65-79.

⁴⁵ מרקון, שירים וזמירות ותשבחות, עמ' 236-284; שם, שלמה בן מזל טוב עמ' שכא-שנ; שם, שירים מלוקטים, עמ' 275-255.

⁴⁶ ראה: גשורי, דילונזאנו, עמ' 178-187. וראה גם: ביבי, דילונזאנו.

⁴⁷ ראה: זיו-ויסמן, שירי אבטליון.

⁴⁸ להלן מבחר חלקי של מאמרים העוסקים בשירה העברית בצפון אפריקה לאחר גירוש ספרד: חזן, תחינות, עמ' 118-111; שם, שירי קינה, עמ' 13-24; שם, מספרד לצפון אפריקה, עמ' 52-64; שם, מנדיל, עמ' 147-162; שם, המשך וחידוש, עמ' 39-47; שם, צפון אפריקה; שם, פרגי שוואט; שם, ארמית, 111-124; שם, בוגנאח, 250-262; שם, תמורות בסוגי השירה, 339-366; שם, רובדי לשון, 19-40; שם, מורשתו השירית, עמ' 9-18; שם, מספרד לשלוחותיה, עמ' 46-52; בר-תקוה, הגאולה, עמ' 49-54; שם, בקשות, עמ' 71-78; שם, פיוטי אבן צור, עמ' 25-32; שם, מסורת וחידוש, עמ' 113-126; שם, חזות הגאולה, עמ' 49-54; מלאכי, בוגנאח, עמ' 219-232; שיטרית, בקשות; אלקיים, פיוטי תחינה, עמ' 107-124; נורי, שמונה בקשות, עמ' 125-168.

⁴⁹ ראה: הקר, יוצאי ספרד, עמ' 460-478; שם, שיטת הסורגון, עמ' 27-82; בן-נאה, ארגון הקהל, עמ' 341-367; ברנאי, היהודים באימפריה, עמ' 73-105.

⁵⁰ ראה: הקר, הארגון הקהילתי, עמ' 287-310; שם, האימפריה העות'מאנית, עמ' 27-72; גלר, היחסים הבין-עדתיים, עמ' 29-54; רוזן, יהודים, שצד-תל.

⁵¹ ראה: הקר, גאון ודיכאון, עמ' 541-586; בן ששון, רצף ותמורה, עמ' 198-238; שם, גלות וגאולה, עמ' 216-227.

⁵² ראה: אפשטיין, הקהילות היהודיות.

שנה.⁵³ רוזן עוסקת בחוויה היהודית איברית במבט רחב אך מעמיק הן מהבחינה הגיאוגרפית כחוויה ים תיכונית, והן מן הצד האנושי כרונולוגי כחוויה של מהגרים על סף הזמן החדש.⁵⁴ הקר עוסק בפעילות האינטלקטואלית שהתקיימה באימפריה העות'מאנית במאות השש עשרה והשבע עשרה. הוא מוצא כי הפעילות האינטלקטואלית במהלך המאה השש עשרה הייתה המשך ישיר לזו שהתקיימה בחצי האי האיברי, אך מאוחר יותר במאה השבע עשרה ירדה קרנם של הפילוסופיה והמדעים ומעמדה של הקבלה התבסס עד שחדרה לכל תחומי החיים.⁵⁵ בן-נאה מביא סקירה על החברה היהודית ועל תרבותה במרכזי האימפריה העות'מאנית במאה השבע עשרה,⁵⁶ וגרבר עוסק בנושאים של חברה וכלכלה בעיר בורסה של המאה השבע עשרה.⁵⁷

סוג אחר של מחקרים נוגע לעליית מרכז הקבלה בצפת, לקבלה הלוריאנית העוסקת בנושא הגלות והגאולה ולמסתעף מכך: התבססות הריטואלים הדתיים-חברתיים בקרב החברה היהודית והתפתחות השירה הפרה-ליטורגית המשרתת ריטואלים אלה. שכטר ובן צבי מתארים את עליית מרכז הקבלה בצפת.⁵⁸ מרוז סוקרת את חיי הרוח בצפת.⁵⁹ גריס עוסק ביצירה הספרותית בצפת בצורה כוללת.⁶⁰ מחקרים רבים נכתבו על אודות קבלת האר"י והם שופכים אור על העקרונות והמושגים העומדים בבסיסה ומהם ניתן ללמוד על השפעותיה השונות. אחת מהן היא התחזקות הריטואלים הדתיים ברוח קבלת האר"י שהצריכו גם שירים שנושאים גלות וגאולה ויחסי כנסת ישראל והקב"ה.⁶¹ חלמיש עוסק בספרו במשמעות השבת, במנהגי המקובלים ובריטואלים השונים שלמענם נכתבו השירים.⁶² שילוח עוסק בהשפעת עולם הקבלה על התפתחות השירה,⁶³ רובינסון דנה במנהג התפילה באשמורת הבוקר ובמקורו⁶⁴ ומספר מאמרים עוסקים בשירים שנכתבו ברוח הקבלה על ידי חכמי צפת.⁶⁵

⁵³ ראה: בורנשטיין, הנהגה היהודית.

⁵⁴ ראה: רוזן, היס התיכון. ובחיבור אחר היא עוסקת בחיי הקהילה היהודית בירושלים בין המאה החמש עשרה לסוף המאה השבע עשרה, ראה: שם, הקהילה היהודית.

⁵⁵ ראה: הקר, הפעילות האינטלקטואלית, עמ' 569-604.

⁵⁶ ראה: בן-נאה, ממלכת הסולטנים.

⁵⁷ ראה: גרבר, בורסה.

⁵⁸ ראה: שכטר, תקופת הזוהר, עמ' 62-81; בן-צבי, השלטון העות'מאני, עמ' 169-187.

⁵⁹ ראה: מרוז, חיי הרוח, עמ' 82-90, שם, גאולה בתורת האר"י, עמ' 4-10.

⁶⁰ ראה: גריס, היצירה הספרותית, עמ' 91-98.

⁶¹ אזכיר מספר מצומצם של מאמרים העוסקים בקבלת האר"י: שלום, הרקע, עמ' 18-60; תמר, גלות וגאולה עמ' 180-185; ויינשטיין, כלים, עמ' 30-48, 118-120.

⁶² ראה: חלמיש, הנהגות קבליות, עמ' 13-45, 63-160.

⁶³ ראה: שילוח, מוסיקה, עמ' 32-34.

⁶⁴ ראה: רובינסון, אשמורת הבוקר, עמ' 32-42.

⁶⁵ ראה: גזונדהיט, ידיד נפש, עמ' 47-57; אפרתי, ידיד נפש, עמ' 75-80; רצהבי, אלקבץ, עמ' 162-169; ליבס, סעודת שבת, עמ' 540-555; קימלמן, לכה דודי.

קבוצת מאמרים חשובה אחרת עוסקת ביסוד המוסיקלי אשר תופס מקום מרכזי בשירת המשוררים בני הזמן וגם בשירתו של ר' יוסף גאנשו.⁶⁶ סרוסי דן בחזירתו של המקאם התורכי לתרבות המוסיקלית של היהודים באימפריה העות'מאנית.⁶⁷ אבנארי מביא במאמרו שירים עבריים אשר שואלים לצרכיהם את לחני הרומאנסות והשירים הספרדיים.⁶⁸ כמה חוקרים עומדים על כך שלחזירת הלחנים הזרים לשירה העברית שנקתבה באימפריה העות'מאנית הייתה השפעה רחבה יותר על עיצובו של השיר, על תבניתו ומשקלו, על הלשון ובחירת המילים ועל תוכנו.⁶⁹

אף ששמו של ר' יוסף גאנשו הוזכר באופן חלקי וספוראדי במספר מאמרים העוסקים בנושאי שירה, מוסיקה והיסטוריה, טרם נערך מחקר מקיף על המשורר ויצירתו ואף לא הותקנה מהדורה מדעית של שיריו.

⁶⁶ מאמרים בנושא זה העוסקים באופן ישיר בשיריו של גאנשו ראה: הערות 13-17.

⁶⁷ ראה: סרוסי, המקאם, עמ' 43-47.

⁶⁸ ראה: אבנארי, שירים ספרדיים, עמ' 67-79.

⁶⁹ על כך ראה: מעוז, הרומאנסה, עמ' 50-61; סרוסי, המקאם, עמ' 44; שם, זמרת הקודש, עמ' רצב-רצד, שה; אבנארי, השיר הנוכרי, עמ' 383-383; שם, הלחנים, עמ' ר.

2.1 ר' יוסף גאנשו

שמו של ר' יוסף בן משה גאנשו נשאר כמעט עלום ובלתי מוכר. רק במקומות מעטים הוא מוזכר בין גדולי האומה. גם הפרטים הביוגרפיים אשר נכתבו על אודותיו הם מועטים וחלקיים.

סמברי, בספר "דברי יוסף" בפרק המתעד את רבני קושטנינא, מזכיר את גאנשו לראשונה כאחד מרבני בורסה: "בבורסה: הר' אברהם אלגאזי. הר' יוסף גאנשו. הר' שמואל סאגיש. הר' אברהם גאנשו".¹ "קורא הדורות" מזכיר אף הוא את גאנשו: "גם בזמן ההוא היה בבורסה הר' יוסף גאנשו חכם גדול ומובהק ומשורר והוא חבר ס' פזמונים נאים ומשובחים כמו פזמונים של הרב ישראל נגארה ז"ל והוא היה רבו של הרב ר' שלמה אלגאזי".² במקום אחר ב"קורא הדורות" מוזכר גאנשו בשנית, הפעם בקשר לתלמידו הרב שלמה אלגאזי: "שרבו היה מה"ר יוסף גאנשו שהיה מרבני ברוסה והלך לדור בירושלים ונפטר שם".³ כיוון שהמקורות הללו מביאים מידע הקרוב לזמנם, מקובל לראות בהם מקורות מהימנים.⁴ בנוסף מציין קונפורטי בספרו את היכרותו האישית עם ר' שלמה אלגאזי: "ואני בהיותי באזמיר למדתי בישיבתו בחברתו קצת זמן",⁵ ומכאן מתחזקת מהימנותו של המקור בכל הנוגע לגאנשו.

רוב המקורות המאוחרים המביאים מידע על גאנשו נשענים בעיקר על הכתוב ב"קורא הדורות". בדרך כלל מצוין בהם כי גאנשו היה רב בבורסה, מרביץ תורה, משורר ופייטן.⁶ באחד המקורות מוזכר גאנשו גם כרבה של גליפולי.⁷

כיוון שגאנשו היה רבו של הרב שלמה אלגאזי⁸ שהיה רב ואיש הלכה גדול, בן למשפחת רבנים מפורסמת וחמיו של הרב אהרון לפפא מאיזמיר,⁹ קיים חומר רב עליו ומשם עולים גם פרטים על

¹ סמברי, דברי יוסף, עמ' 393-394.

² קונפורטי, קורא הדורות, נ, ע"א. גם אלגאזי מעיד על כך בהקדמה לספר "דובב שפתי ישנים": "ושאלתי את פי מורי הרב החסיד כמה"ר יוסף גאנשו", ראה: בנבנשת, דובב שפתי ישנים, דף א, ע"א; בניהו, חכמי ירושלים, עמ' שד.

³ קונפורטי, קורא הדורות, נא, ע"א.

⁴ כתיבתו של "ספר דברי יוסף" הסתיימה בשנת 1673, ראה: סמברי, דברי יוסף, עמ' 13. על פי בורנשטיין, כתיבתו של "קורא הדורות" הסתיימה בשנת 1678 לערך, ראה: בורנשטיין, קונפורטי, עמ' 204 או על פי שפיגל בשנת תמ"ד 1684, ראה: שפיגל, קורא הדורות, עמ' 231.

⁵ קונפורטי, קורא הדורות, נא, ע"א.

⁶ פרומקין, חכמי ירושלים, א, עמ' 133; אזולאי, א, שם הגדולים, עמ' לד, סימן 117; עג, סימן 23; לונץ, גאנשו, עמ' 87; שטיינשנדר, ספרות ישראל, עמ' 390; רוזאניס, ג, קורות היהודים, עמ' 205; בניהו, גאנשו, עמ' 757-758; פרידמן, גאנשו, עמ' 173.

⁷ המקור (היחיד) מציין כי גאנשו היה בתחילה מרביץ תורה בבורסה ולאחר מכן בגליפולי. בספרו "הלכות אלי" מציין אלגאזי בהקדמה: "ובימי בחרותי בהיותי לומד בגליפולי...", ראה: אלגאזי, הליכות אלי, 1 (הקדמה); שפיגל, אלגזי, עמ' 119, הערה 11. גם בספר "דובב שפתי ישנים", מזכיר אלגאזי בהקדמה לספר כי גאנשו היה מורו. ראה: הערה 2. אזכורים אלה של אלגאזי מעידים כי מידע זה סביר.

⁸ ראה: הערה 10 ובהערות: 63-64.

⁹ על אהרון לפפא ראה: אזולאי, שם הגדולים, א, עג, סימן 23; ברנשטיין, שומרי החומות, עמ' 116; רוזאניס, ד, קורות היהודים, עמ' 166; מרגליות, לפפא, עמ' 118-119.

אודות גאנשו.¹⁰ אולם פרטים מדויקים בחייו של גאנשו, ובעיקר אלה הנוגעים למקום הולדתו ופטירתו ולשנת לידתו ומותו – עדיין דורשים בירור.

2.2 בורסה – מקום פעילותו של גאנשו

בורסה, אחת הערים הראשיות באנטוליה, שוכנת בצפון-מערבה כשמונים וחמישה ק"מ מקושטא. החל משנות העשרים של המאה הארבע עשרה, עם כיבושה בידי הסולטן אורחאין היא נבחרה כעיר הבירה. היא שימשה כמקום מושבם של הסולטנים עד המאה החמש עשרה, גם כשהבירה הועתקה לאדריאנה. בורסה ממוקמת באנטוליה באחד האזורים המשופעים בנתונים טבעיים טובים ואידיאליים לחקלאות מבחינת אקלים, מים וקרקע ולאחר ירידתה כמרכז פוליטי הוסיפה לשמש מרכז כלכלי חשוב. במאה השבע עשרה הייתה מרכז חשוב לסחר משי.¹¹

קהילה יהודית התקיימה בבורסה כבר בתקופה הביזאנטית. לראשונה נזכרים גולי ספרד כתושבי העיר במחצית הראשונה של המאה השש עשרה, והתבוללות חלה בינם ובין היהודים הרומאניוטים.¹² בתקופה העות'מאנית (משנת 1326 ואילך) נחשבה בורסה לאחת הקהילות היהודיות הגדולות באימפריה.¹³ באופן כזה מתאר אותה רוזאניס: "במדינת אסיה הצעירה הישוב הישראלי היותר גדול היה בעיר ברושא".¹⁴ לפי פנקסי המדינה בין השנים 1520-1530 נמנו בעיר 130 משפחות יהודיות ונראה שהקהילה בעיר הסחר הזאת הלכה והתעצמה במהלך המאה.¹⁵ במחצית השנייה של המאה השבע עשרה חיו בבורסה כאלף ומאתיים יהודים.¹⁶ נראה כי כבר במאה השש עשרה הייתה בבורסה הנהגה משותפת שגבתה את מס הגולגולת מכל קהל.¹⁷ באותה עת היו בעיר שלושה בתי כנסת: אחד רומאניוטי ושני בתי כנסת ספרדים,¹⁸ וגם התקיימה בה

¹⁰ על ר' שלמה אלגאזי ראה: אזולאי, שם הגדולים, א, עג, סימן 23; בניהו, חכמי ירושלים, עמ' שד; שפיגל, אלגאזי, עמ' 120, 124; בניהו, אלגאזי, עמ' 1265-1267; רוזאניס, ד, קורות היהודים, עמ' 165-168.

¹¹ גרבר, בורסה, עמ' 3-4, 23, 28, 32, 34, 68-69, 94, 97, 122; מארכוס, בורסה, עמ' 82-83.

¹² שם, שם, עמ' 83.

¹³ בורנשטיין, ההנהגה היהודית, עמ' 265. לרוב היוו היהודים כעשרה אחוז מאוכלוסיית העיר. בערים ובעיירות נע מספרם בין מאתיים חמישים לאלף ומאתיים נפש, ראה: הקר, האימפריה העות'מאנית, עמ' 28.

¹⁴ רוזאניס, קורות היהודים, ג, עמ' 204. ובמקום אחר הוא אומר: "העדה היותר גדולה היתה בעיר בורסא", שם, ב, עמ' 47.

¹⁵ בורנשטיין, ההנהגה היהודית, עמ' 265. גרבר, כלכלה, עמ' 236. בין השנים 1520-1535, האוכלוסייה היהודית

בבורסה מנתה 585 איש, ראה: גרבר, יהודים, עמ' 47.

¹⁶ בורנשטיין, שם, עמ' 265. במאה השבע עשרה היוותה הקהילה היהודית מיעוט של בערך עשרה אחוזים מכלל העיר. מספר אנשיה נע במהלך המאה בין חמש מאות לאלפיים לערך, משמע כארבע מאות משפחות, ראה: גרבר, ארכיון, עמ' 35. כלל אוכלוסייתה של בורסה מנתה בסוף המאה השש עשרה כשלושה עשר אלף איש. ובשנת 1631, כשמונה עשר אלף איש (כ-3644 משפחות). לגבי ראשית המאה השבע עשרה, אין נתונים. ראה: גרבר, בורסה, עמ' 9.

¹⁷ על התהוותה של החברה היהודית באימפריה העות'מאנית לאחר הגירוש, ראה: בפרק הראשון, הערות: 49-56.

¹⁸ "מאיר", "עץ חיים", "גירוש", ראה: מארכוס, בורסה, עמ' 83.

ישיבה. במשך כל התקופה חיו בה חכמים.¹⁹ הקהילה היהודית בבורסה היוותה פריפריה גיאוגרפית ותרבותית לעיר הבירה קושטא.²⁰

2.3 מקום הולדתו או מוצאו של גאנשו

חוקרים שונים העלו שלוש אפשרויות לגבי מוצאו של גאנשו: האחת שהיה רומאניוטי מבני המקום, אך אין לכך שום הוכחה. השנייה, שנולד באימפריה העות'מנית למשפחה ממוצא ספרדי אשר הגיעה לאימפריה העות'מנית בעקבות גירוש ספרד. אמנם גאנשו מוזכר על ידי בניהו וטובי כבן למשפחת גולים,²¹ אולם לא מצאתי את המקור הראשוני שהם נסמכים עליו במידע זה. האפשרות השלישית שעולה היא כי מוצאו איטלקי. קונפורטי מזכיר ב"קורא הדורות" את גאנשו ברצף אחד עם שורה של רבני איטליה.²² בדיקת שמות הרבנים הללו בספר "דעת קדושים" בפרק מזכרת רבני איטליה,²³ מעלה כי אחדים מהרבנים שנזכרו בקורא הדורות מופיעים גם בפרק זה²⁴ אך משום מה אין בו אזכור של גאנשו. מכאן אפשר להניח כי גאנשו לא תפקד בפועל כרב באיטליה, אלא רק בשל מוצאו נמנה בין חכמיה. לעומת זאת, דליטש מזכיר בספרו משנת 1836²⁵ העוסק בהיסטוריה של השירה היהודית, את גאנשו כרב בפרוג'ה, עיר במרכז איטליה.²⁶ גם בספר "מזכרת חכמי איטליה"²⁷ ובספר "תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליה"²⁸ מוזכר גאנשו כאחד מרבני פרוג'ה. כידוע חלק ממגורשי ספרד עבר דרך נמלי איטליה בדרכם לארצות גלותם וחלקם אף התיישב בה.²⁹ לפיכך מוצא זה אפשרי. שירמן, בהסתמכו על המקורות שהוזכרו כאן, כולל את יוסף גאנשו בין משוררי איטליה באנתולוגיה שלו: "מבחר השירה העברית באיטליה".³⁰ הברמן, בילקוט השירים ב"ברן-יחד" מציין אף הוא את איטליה כמקום הולדתו של גאנשו.³¹ בנוסף, שישה משיריו של גאנשו נדפסו במנטובה, איטליה, שפי"ד, ב"סדר אשמורת הבוקר" של אהרון

¹⁹ בורנשטיין, ההנהגה היהודית, עמ' 91, 109, 265.

²⁰ בן-נאה, סלוניקי, עמ' 61.

²¹ בניהו, גאנשו, עמ' 757-758; טובי, השירה במזרח, עמ' 60.

²² קונפורטי, קורא הדורות, ג, ע"א.

²³ אייזנשטאט, דעת קדושים, עמ' 37-81.

²⁴ ראה שם: חזקיה פינצ'י, עמ' 59; יהודה איש מודיאנה, עמ' 63; יוסף סאמיגא, עמ' 65; מרדכי בשאן, עמ' 75; נחמן

חנין, עמ' 76-77; נתנאל טרבוטו, עמ' 77; עזריא פיגו, עמ' 78-79; שמחה לוצאטו, עמ' 81.

²⁵ דליטש, תולדות, עמ' 56.

²⁶ שם, שם. חשוב לציין כי דליטש כלל אינו מתייחס בדבריו לכך שגאנשו שימש מאוחר יותר גם רב בבורסה. הקשר למשורר ר' יוסף גאנשו, נושא עבודתי, עולה מאזכור ספר שיריו: "פיזמונים, בקשות, תחינות" ובכך נסמך דליטש על תיעודו של קונפורטי ב"קורא הדורות". מכאן שהאינפורמציה על גאנשו קשורה בעיקר להיותו רב בעיר פרוג'ה, משמע על היותו איטלקי ובכך יש מן החידוש. בנוסף, דליטש בוחר לכתוב את שמו של גאנשו באיטלקית: "Giuseppe Ganso", נראה כי בחירה זאת מלמדת אף היא על מוצאו האיטלקי של גאנשו.

²⁷ מורטרה, חכמי איטליה, עמ' 26.

²⁸ גרונדי, גאוני איטליה, עמ' 197.

²⁹ בצלאל, איטליה, 110-119; בונפיל, איטליה, עמ' 73-83; שם, יהודים, עמ' 543-561.

³⁰ שירמן, איטליה, עמ' רסז-רסח. שם הוא אף מציין כי גאנשו נולד בפרוג'ה, ומסתמך כנראה על המקורות שנמנו בהערות 22-23, 25-28. ראה: שם, עמ' רסז.

³¹ הברמן, ברן יחד, עמ' קצא.

ברכיה³² ושירים נוספים ראו גם בסדרי תפילה שונים אשר נדפסו בערי איטליה.³³ נראה כי יש בכל אלה כדי לחזק את ההשערה בדבר מוצאו האיטלקי.³⁴

2.4 שנות חייו של גאנשו: תאריך לידתו³⁵

כתב יד של חיבור בשם "חדושי תוספות" המצוי בספריה הלאומית בירושלים³⁶ הוא אוטוגרף בן שמונים וארבעה דפים של יוסף גאנשו.³⁷ מכתב היד עולה בבירור כי החיבור נכתב בביתו של גאנשו ובכתב ידו, אך טרם נתברר אם היצירה היא פרי עטו של ר' יוסף גאנשו או שרק הועתקה על ידו. שני תאריכים מצוינים בו ובשל הפער הגדול ביניהם אני משערת שהאחד מציין את התחלת הכתיבה והשני את סיומה. התאריך הראשון רשום בכתב היד: "ספר חדושי תוספות ז"ל נכתב בבית הצעיר והקטן יוסף גאנשו יום ב' ר"ח שבט שנת ויפק רצון מ"ה, לפ"ק בעיר בורסא" משמע שנת 1586-1585.³⁸ בהערכה כי הדברים נכתבו כשהיה לפחות כבן עשרים, הרי ששנת הולדתו של גאנשו תהיה בשנת 1565 לערך. בספרו מציין דליטש כי גאנשו שימש כרב בפרוג'ה כבר בהיותו בן שבע עשרה שנים.³⁹ אם נתבסס על התאריך המוקדם ביותר ב"חדושי תוספות" הנ"ל, שמתועד בו גאנשו כבר בבורסה, ונעריך כי עזב את פרוג'ה והגיע לבורסה כשנה מאוחר יותר (בן שמונה עשרה שנים לפחות), תהיה שנת הולדתו 1567-1565 לערך.

התאריך השני המופיע בכתב היד בסמוך לחלק העוסק ב"חדושים על פרק השולח גט לאשתו" הוא: "יום ב' יט אייר השע"א". כלומר 1616 לכל המאוחר. הפער הגדול בין תיארוך תחילת הכתיבה המשוער- 1586 לסיומה- 1616, הוא בעייתי, שכן מוזר שכתובת הספר ארכה פרק זמן של שלושים שנה. אפשר אולי ללמוד מכך כי כתיבת חיבור זה הייתה עבודה מתמשכת, הכרוכה בעדכון ובהוספת חידושים, ואפשר גם לשער כי עבודה זו נזנחה לפרק זמן ארוך וממושך ולאחר מכן הוא שב לעסוק בה עד לסיומה בשנת 1616. כך או כך, בעיה זו נותרה בעינה וללא מענה חד-משמעי. בעיה אחרת שעולה מן התאריכים הללו נוגעת לסברה שרווחת במחקר כי גאנשו היה

³² ברכיה, אשמורת הבוקר, דף: פה ע"ב, קא ע"ב, קב, קנג-קנד, קלח, רכח- רל ע"א. על "סדר אשמורת הבוקר" ראה: בניהו, איטליה עמ' פז-ק; יודלוב, איטליה, עמ' 113-118.

³³ על כך ראה בהרחבה בפרק השלישי.

³⁴ אזכורם של אדום, הם הנוצרים אויבי ישראל, בקונוטציה שלילית עולה ברבים משיריו של גאנשו. הדבר מפתיע שכן בורסה שבה פעל מייצגת את הסביבה המוסלמית. נראה כי אזכור חוזר של הנוצרים בשיריו מצביע על זיכרון העבר ואולי יש גם בכך רמז למוצאו האיטלקי (או הספרדי).

³⁵ על סמך המידע הנוגע לרבנים האיטלקיים אשר מוזכרים בקורא הדורות ביחד עם גאנשו, ראה לעיל הערות 22-24, ניתן לתחום את תקופת חייהם ופועלם בין 1530 ל-1648, ולקבל מעין "שנתון" שיעזור למקם את גאנשו בזמן. 1530 היא שנת לידתו של הרב שמואל ארקוולטי מוונציה. 1648 היא שנת פטירתו של הרב יהודה אריה ממודנא.

³⁶ כתב יד ירושלים- בית הספרים הלאומי Ms. Heb8*8 (B 697).

³⁷ על פי זיהוי של הקטלוג בספרייה הלאומית.

³⁸ רצון = 1586, הש"מ = 1585. נראה כי במקרה זה, הכינוי הצעיר והקטן נכתב כהצטנעות ואין בכך כדי להעיד על גילו הצעיר.

³⁹ דליטש, תולדות, עמ' 56.

תלמידו של נג'ארה.⁴⁰ נג'ארה נולד כפי הנראה בין 1550 ל-1555,⁴¹ ומכאן מצטמצם הפרש הגילים ביניהם לכעשר עד חמש עשרה שנים, משמע הם כמעט בני דור אחד. ההפרש אמנם קטן ומפתיע, אולם אין הוא פוגם בהשערה שמדובר במורה ותלמיד.

נקודת ציון אחרת היא שנת 1599. בשנה זו נדפס "זמירות ישראל" של ישראל נג'ארה מהדורת שלוניקי ובו מתפרסמים שנים עשר שירים של גאנשו.⁴² נראה שבעת הזאת כבר מדובר באדם בוגר ומוכר לציבור.⁴³ שמעון ברנשטיין בספרו "שומרי החומות" בפרק על ר' יוסף גאנשו,⁴⁴ מחשב את שנת הולדתו של גאנשו כך: שנת 1610 היא שנת הולדתו של תלמידו ר' שלמה אלגאזי⁴⁵ וכיוון שיסוף הפרש גילאים של כעשרים וחמש שנים בין הרב לתלמידו, הוא מציע כי שנת 1585 היא שנת הולדתו של גאנשו.⁴⁶ ואולם לאור התיארוך שנמצא ב"חידושי תוספות" אפשרות זו מתבטלת מאליה, שהרי בשנת 1585, גאנשו כבר כותב את "חידושי תוספות".⁴⁷ שירמן מצייין את זמן הולדתו של גאנשו באופן כללי: "במחצית הראשונה של המאה הי"ז",⁴⁸ אך לאור האמור כאן אין לתיארוך זה על מה לסמוך.

2.5 שנת פטירתו של גאנשו

שני חוקרים מציינים את שנת 1640 כשנת פטירתו של גאנשו⁴⁹ וחוקר אחר מצייין את שנת 1675⁵⁰ אך אין הם מביאים כל אסמכתא לכך. המקום היחיד בספרות הזמן שבו עולה שמו של ר' יוסף גאנשו בתוספת הציון ז"ל הוא בספר "דובב שפתי ישנים" למשה בנבנשת שיצא לאור בשנת 1671. במקור זה מצוטט אלגאזי בדבריו על גאנשו בברכת המתים: "בבורסה בבית החכם השלם כמהר"ר אברהם גאנשו [...] ושאלתי את פי אביו מורי הרב החסיד כמהר"ר יוסף גאנשו ז"ל".⁵¹

⁴⁰ בשני מאמרים מזכיר יהלום את ר' יוסף גאנשו כתלמידו של נג'ארה ואף משער כי הוא בן זמנו הצעיר. ראה: יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 629, 633, 646; שם, התחדשות, עמ' 117. על כך שר' נג'ארה ור' גאנשו היו בקשרים אישיים כלשהם אנו למדים מפסקה אחת בחיבורו של נג'ארה "מימי ישראל". על החיבור ראה: ברקוביץ, שירי החול. על שהותו של נג'ארה בבורסה ראה: שם, עמ' 108, 152-153; בניהו, נג'ארה, עמ' רי; בן יעקב, ספר נעים זמירות, עמ' 9.

⁴¹ בניהו, נג'ארה, עמ' רה.

⁴² נג'ארה, זמירות ישראל, שלוניקי (1599), שירים: יא, יב, כג, כה, כו, כז, מד, מה, מט, נא, נב, נז.

⁴³ בחישוב הנסמך על "חידושי תוספות" משנת 1585-1586, ובהתאמה שנת הלידה המשוערת 1565-1570, הרי שבנקודת זמן זו הוא כבן 30-35.

⁴⁴ ברנשטיין, משירי הגאולה, עמ' 116.

⁴⁵ בניהו, חכמי ירושלים, עמ' שד.

⁴⁶ ברנשטיין, משירי הגאולה, עמ' 116.

⁴⁷ את השערתו זו מחזק ברנשטיין בדברים שכתב גאנשו בקולפון של ספר שיריו: "ידעתי כי הנערים אשר כגילי ואולי גם הזקנים השואפים לכבד את ה' ישישו וישמחו בפעולתי הזאת אשר עשיתי כי בה ימצאו מנוח ויערב להם כריח ניחוח וישר לבם במעשי ידי", (קד, ע"א) ברנשטיין לומד מהצירוף "הנערים אשר כגילי" שגאנשו היה כבן חמש עשרה כשכתב את שיריו. אך נראה כי דבריו של גאנשו אינם אלא מליצה של ענווה בלבד ואין ללמוד ממנה על גילו האמתי. ראה: ברנשטיין, משירי הגאולה, עמ' 116.

⁴⁸ שירמן, איטליה, עמ' רסז.

⁴⁹ בניהו, גאנשו, עמ' 758; פרידמן, גאנשו, 173.

⁵⁰ ברנשטיין, משירי הגאולה, עמ' 42.

⁵¹ בנבנשת, דובב שפתי ישנים, עמ' קב, ע"ב.

בכתב יד וושינגטון של ספריית הקונגרס מן המאה השבע עשרה מצוינת שנת שצ"ו (1636), בתשובת גאנשו לשאלה בנושאי רכוש.⁵² כיוון שבראשה כתב אחד הבעלים: "מהרב יוסף בכה"ר משה גאנשו ז"ל בורסא", ברור שבשנה זו הוא היה עדיין בחיים אך קשה לדעת אם נפטר זמן מועט לאחר מכן. האזכורים הללו מותירים בעינה את אי-הבהירות בכל הנוגע לשנת פטירתו של גאנשו.

2.6 מקום פטירתו

הקבורה בארץ ישראל נחשבה מאז ומתמיד כבעלת ערך מיוחד ואנשים מן התפוצות ביקשו להיקבר בה, וגם במאה השבע עשרה חכמים עלו אליה בזקנתם על מנת להשתקע ולמות בה.⁵³ ב"קורא הדורות" מוזכר כי גאנשו עלה לירושלים ונפטר בה, עניין זה עולה בקשר לתלמידו הרב שלמה אלגאזי.⁵⁴ חלק מן החוקרים מסתמך על מידע זה כמות שהוא וחלקם סבור כי זוהי טעות אשר מקורה באי הבהירות ב"קורא הדורות".⁵⁵

ב"תולדות חכמי ירושלים" וב"קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם" מוזכרת שהייתו של גאנשו בירושלים תוך התייחסות לשאלה שהפנה הר"י יצחק ג'אפרוט, שוחט וחכם ירושלמי לרב יוסף מטרנאני. בהמשך הדברים נכתב: "כך מצאתי מחכמי הנתוח [שוחטים], עוד היו בירושלים בדור ההוא ר' שמואל ב"ר שאול הכהן [...] ר' שמואל ב"ר אליעזר ור' יוסף גאנשו רבו של ר' שלמה אלגאזי חכם ומשורר מובהק בברוסא אשר כבר בא זכרו ובסוף ימיו עלה ירושלימה ושם נפטר לעולמו".⁵⁶ ואכן, ב"ספר תולדות חכמי ירושלים" מצאתי את אזכורם של שני הרבנים הללו כמי ששהו בירושלים, אולם הם מתועדים שם בתקופה מוקדמת יותר, סוף המאה השש עשרה ולפיכך קשה ללמוד מהם דבר ברור על גורלו של גאנשו.⁵⁷ כפי שכבר נזכר בכתב יד וושינגטון של ספריית הקונגרס מן המאה השבע עשרה, מצוינת שנת שצ"ו (1636) בתשובת גאנשו לשאלה בנושאי

⁵² ראה: כתב יד וושינגטון, ספריית הקונגרס- 153, LC OR HEBR880.102 (F 75941).

⁵³ בן נאה, ארץ ישראל, עמ' 86-87.

⁵⁴ "שרבו היה מה"ר יוסף גאנשו שהיה מרבני ברוסה והלך לדור בירושלים ונפטר שם", ראה: קונפורטי, קורא הדורות, נא, ע"א.

⁵⁵ בספר "תולדות חכמי ירושלים" כתוב כך: "אבל בקוה"ד עצמו מוזכר זה רק אגב ר' שלמה אלגאזי ולא במקום שמדבר על ר"י גאנשו. ואני חושש שנפל טעות שם בקוה"ד". ראה: פרוקין, חכמי ירושלים, א, עמ' 133. במסגרת דיון על זמן חתימתו של "קורא הדורות" מעלה שפיגל את סוגיית עלייתו של גאנשו לירושלים. שם הוא טוען כי ב"קורא הדורות" כבר נכתב באריכות על גאנשו אך לא נזכרת עלייתו לירושלים. עוד הוא טוען, כי מפליא שאלגאזי מזכיר את גאנשו כמורו מספר פעמים אך אינו מציין את עובדת עלייתו לירושלים, גם לא במקומות שהוא עצמו מעלה בהם את רצונו זה. ראה: שפיגלר, קורא הדורות, עמ' 231. לעומת זאת במקום אחר, מוקדם יותר, מזכיר שפיגל את ר' יוסף גאנשו, רבו של אלגאזי, כמי שכך עלה לא"י ואת ההשפעה של מעשה זה על תלמידו, שכמוהו עלה אף הוא לירושלים ונפטר בה. ראה: שפיגל, אלגאזי, עמ' 120 (הערה 18). מקורות אחרים מסתמכים על "קורא הדורות" לעניין עלייתו של גאנשו לירושלים, ראה: דליטש, תולדות, עמ' 56; לונץ, גאנשו, עמ' 87; רוזאניס, קורות היהודים, ג, עמ' 205; בניהו, גאנשו, עמ' 758; שירמן, איטליה, רסז; פרידמן, גאנשו, עמ' 173.

⁵⁶ ראה: רוזאניס, קורות היהודים, ג, עמ' 259; פרוקין, חכמי ירושלים, א, 131 סימן יט; טראני, שו"ת, ב, סימן ט.

⁵⁷ שמואל ב"ר שאול הכהן, מוזכר בהקשר להסכמות משנת השנ"ד (1594) והשנ"ו (6-1597), ראה: פרוקין, חכמי ירושלים, א, עמ' 126, 133. שמואל ב"ר אליעזר מוזכר אף הוא בהקשר להסכמות משנת השנ"ד (1594), ראה: שם, עמ' 133.

רכוש.⁵⁸ בראשה כתב אחד הבעלים: "מהרב יוסף בכה"ר משה גאנסו ז"ל בורסא". אם אכן שנה זו מציינת את זמן מתן התשובה, הרי שבשנה זו שהה גאנשו עדיין בבורסה ולא בירושלים,⁵⁹ כארבע שנים לפני תאריך הפטירה המקובל במחקר (1640).

2.7 גאנשו מרביץ תורה

ב"קורא הדורות" מוזכר גאנשו כמרביץ תורה: "גם בזמן ההוא היה בבורסא הר' יוסף גאנסו חכם גדול ומובהק".⁶⁰ הכינוי "חכם גדול ומובהק", כמו גם הכינוי "החכם השלם" פירושו מרביץ תורה.⁶¹ למרביץ תורה בקהל היו מספר תפקידים:⁶²

דרשה והוראת הלכה: הרב נשכר ללמד את בני הקהל ברמות ובמסגרות השונות: בדרשה בבית הכנסת, בישיבה, בבית המדרש או בתלמוד תורה. כאמור גאנשו היה המורה של ילדי משפחת אלגאזי, כפי שמעיד על כך שלמה אלגזי בהקדמה לספר "דובב שפתי ישנים"⁶³ ובספר "רצוף אהבה".⁶⁴

שיפוט: מרביץ התורה היה איש הלכה מקצועי שיעץ לדייני הקהל. הוא היה דיון מומחה ולעתים גם ראש בית דין. מרגע שמונה החכם למרביץ תורה בקהל, היה מינוי זה מקובל גם על שאר הקהלים. כידוע, גאנשו היה איש הלכה, כפי שעולה מן החיבור "חדושי תוספות" שכתב או העתיק, ובו חידושים על פרק השולח גט לאשתו⁶⁵ ומתשובה של גאנשו לשאלת בני זוג בנושא חלוקת רכוש.⁶⁶ כמו כן, בספר "תורת אמת משאלות ותשובות" של אהרון ששון מוזכר גאנשו בסימן מד כדיין, אחד משלושה בבית דין: "ויהיו הדיינים החכמים חכמי בורסא מרביצים תורה [...] כמה"ר אברהם אלגאזי [...] וכמה"ר יוסף גאנסו אשר הם החכמים השלמים חכמי בורסה".⁶⁷

⁵⁸ ראה: כתב יד וושינגטון, ספריית הקונגרס - 153, LC OR HEBR880.102 (F 75941).

⁵⁹ אולם מידע זה אינו חד משמעי כיוון שלא ברור האם השנה המוזכרת בכ"י אכן מתעדת את גאנשו חי ופעיל בבורסה, או שמא היא משמשת אסמכתא מאוחרת יותר לסוגיה באותו עניין.

⁶⁰ קונפורטי, קורא הדורות, נ, ע"א. גם המקורות הבאים מציינים כי גאנשו שימש כמרביץ תורה: פרומקין, חכמי ירושלים, א, עמ' 133; לונץ, גאנשו, עמ' 87; רוזאניס, ג, קורות היהודים, עמ' 205; בניהו, גאנשו, עמ' 757; פרידמן, גאנשו, עמ' 173.

⁶¹ בורנשטיין, ההנהגה היהודית, עמ' 133, 135, 179, 257; שם, מבנה הרבנות, עמ' 224, 236; בניהו, מרביץ תורה, עמ' יא.

⁶² על תפקידיו השונים של מרביץ תורה בקהל ראה: בורנשטיין, מבנה הרבנות, עמ' 257; בניהו, מרביץ תורה, עמ' מא; בן נאה, ארגון הקהל, עמ' 358; שם, החברה היהודית, עמ' 192-197; ברנאי, היהודים באימפריה, עמ' 90-93; הקר, האימפריה העות'מאנית, עמ' 44-45; רוזן, הקהילה היהודית, עמ' 142.

⁶³ "ושאלתי פי מורי הרב החסיד כמה"ר יוסף גאנסו", ראה: בבנשת, דובב שפתי ישנים דף א, ע"א; שם קב, ע"א.

⁶⁴ אלגזי, רצוף אהבה דף י"ב א, דף כז, ע"ב. כמו כן, נזכר גאנשו פעמיים כמורה של הר' שלמה אלגאזי בספר "שם הגדולים". פעם אחת בסימן 23 תחת איזכורו של מה"ר שלמה אלגאזי: "תלמיד הרב יוסף גאנסו מרביני בורסא". ראה: אזולאי, שם הגדולים, א, עג, סימן 23. ופעם שנייה, תחת הספר "שמע שלמה" של הרב שלמה אלגאזי: "ורבו של הרב מהרש"א הנז' היה הרב מ' יוסף גאנשו". ראה: שם, ב, עב, סימן 97.

⁶⁵ כתב יד ירושלים - בית הספרים הלאומי Ms. Heb8*8 (B 697). ראה פרק ראשון, הערה 27.

⁶⁶ ראה: כתב יד וושינגטון, ספריית הקונגרס - 153, LC OR HEBR880.102 (F 75941). כתב היד הוא מהמאה השבע עשרה ומצוינת בו שנת שצ"ו = 1636.

⁶⁷ ששון, תורת האמת, סימן מד.

עדות מעניינת עולה מדיון מתוארך הנזכר למעלה אשר התקיים בקושטא,⁶⁸ ובו כאמור השתתף גאנשו: "וההוה יום ו' כ"ד לחשון שנת השס"ג ליצירת העולם והכל שריר ובריר וקים",⁶⁹ משמע שנת 1603. על בסיס התאריכים שעלו כאן,⁷⁰ נראה כי בנקודת זמן זו גאנשו כבן שלושים ושמונה. אמנם גיל ארבעים נקבע לרוב כגיל מינימום למינוי של מרביץ תורה אולם לא הייתה זו מגבלה פורמאלית.⁷¹

עוד היה המרביץ תורה חופשי לתקן הוראות ותקנות בענייני דת בנושאים של כשרות, שבת, ומועד, וכן לנהל את ענייני הקהילה.⁷² אם כן ניתן לראות כי גאנשו ממלא לפחות שניים מן התפקידים המרכזיים של מרביץ תורה בקהל. למרביץ תורה בקהל היו זכויות שונות. העיקרית שבהן הייתה שהוא לא חויב בתשלום מס הגולגולת.⁷³ זכות אחרת הייתה הזכות להוריש את התפקיד לצאצאיו.⁷⁴ "בדברי יוסף" לסמברי⁷⁵ ובספרים: "דובב שפתי ישנים" ו"גופי הלכות" מוזכר אברהם גאנשו בנו של יוסף גאנשו כמרביץ תורה.⁷⁶ ייתכן כי זכות זו אכן הוענקה לאברהם בנו שירש את משרת אביו.

2.8 גאנשו המשורר

במחקר מוכר גאנשו בעיקר כתלמידו של ישראל נג'ארה, ככל שהדברים נוגעים לעיצוב שיריו מבחינת הסוג, הצורה, התוכן, האמצעים האומנותיים והשימוש בלחנים לועזיים.⁷⁷ על ההיכרות בין שני המשוררים מסיקים במחקר משהייתו של נג'ארה זמן מה בבורסה.⁷⁸ על הדמיון בין שירי שני המשוררים מעיד קונפורטי באומרו: "ה"ר יוסף גאנשו [...] ומשורר והוא חבר ס' פזמונים נאים ומשובחים כמו פזמונים של הרב ישראל נג'ארה ז"ל".⁷⁹

⁶⁸ כאן אנו למדים על הקשר בין הערים ועל ההשפעה של קושטא על בורסה.

⁶⁹ ששון, תורת האמת, סימן מד.

⁷⁰ ראה כאן בסעיף העוסק בתאריך לידתו של גאנשו.

⁷¹ בורנשטיין, ההנהגה היהודית, עמ' 176; בן נאה, החברה היהודית, עמ' 191.

⁷² בורנשטיין, מבנה הרבנות, עמ' 258; בן נאה, ארגון הקהל, עמ' 359; שם, החברה היהודית, עמ' 194, 196.

⁷³ בורנשטיין, ההנהגה היהודית, עמ' 141; ברנאי, היהודים באימפריה, עמ' 93; רוזן, הקהילה היהודית, עמ' 142.

⁷⁴ בורנשטיין, שם, עמ' 146-149; בניחו, מרביץ תורה, עמ' 44; בן נאה, החברה היהודית, עמ' 191; ברנאי, שם, עמ' 91;

הקר, האימפריה העות'מאנית, עמ' 44.

⁷⁵ סמברי, דברי יוסף, עמ' 394.

⁷⁶ בספר "דובב שפתי ישנים" מוזכר אברהם גאנשו כחכם השלם: "בבורסה בבית החכם השלם כמהר"ר אברהם גאנשו. [...] ושאלתי את פי אביו מורי הרב החסיד כמהר"ר יוסף גאנשו ז"ל", ראה: בנבנשת, דובב שפתי ישנים, עמ' קב, א-ב. פעם נוספת מוזכר אברהם גאנשו כ"חכם השלם" בספר "גופי הלכות" לר' שלמה אלגזי, זאת בהקשר לביאור לשונות בהלכות רוצח: "ומה שתירץ החכם השלם הדיין המצויין כמה"ר אברהם גאנשו נר"ו", ראה: אלגזי, גופי הלכות, קו, ע"א.

⁷⁷ כנזכר בפרק הראשון, ראה הערה 11, מזכיר יהלום את ר' יוסף גאנשו כתלמידו של נג'ארה ואף משער כי הוא בן זמנו הצעיר. ראה: יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 629, 634-633, 638, 646; שם, בין אלגוריה, עמ' 285; שם, התחדשות, עמ' 117-118.

⁷⁸ על כך ראה לעיל הערה 40.

⁷⁹ קונפורטי, קורא הדורות, ג, ע"א.

אף שנראה כי שיריו של גאנשו נותרו בכ"י עד שיצאו לאור בשנת 1642 לערך,⁸⁰ ברור שגאנשו היה משורר ידוע בחייו שהרי שיריו פורסמו כבר לפני שנת 1600 בספר "זמירות ישראל" של נג'ארה, מהדורת שלוניקי,⁸¹ בשנת 1624 באיטליה, בספר "אשמורת הבוקר" של אהרן ברכיה בן משה ממודינא⁸² וכן בשנת 1628 באמסטרדם, בספר "אמרי נועם" של ר' יוסף גאליגו.⁸³ כמו כן, שיריו של גאנשו פורסמו גם בקובצי שירה שונים, ונשתמרו גם בגניזה.⁸⁴

נראה אם כן כי גאנשו הוא בן זמנם הצעיר של המשוררים מנחם דילונזאנו וישראל נג'ארה.⁸⁵

⁸⁰ על כך ראה בהרחבה בפרק השלישי.

⁸¹ על כך ראה לעיל הערה 42.

⁸² ברכיה, אשמורת הבוקר, דף: פה ע"ב, קא ע"ב, קב, קנג-קנד, קלח, רכת-רל ע"א.

⁸³ לקובץ השירים של ר' יוסף שלום גליאגו צורפו שלושה משיריו של גאנשו, ראה: גליאגו, אמרי נועם, עמ' סא ע"ב, עו ע"א. לקובץ שירים זה צורף גם שיר אחד של ר' יהודה בן גאמיל, דודו של גאנשו, ראה: שם, עמ' כג ע"ב. על עורך הספר ולרשימת השירים שבספר ראה: סרוסי-בארי, ספר אמרי נועם, עמ' קלד-קמוז. על ר' יוסף שלום גאליגו וספר שיריו ראה: שם, עמ' פז-קלג.

⁸⁴ על כך ראה בהרחבה בפרק השלישי.

⁸⁵ על מנחם די לונזאנו ראה: פרומקין, חכמי ירושלים, א, עמ' 134-145. וראה גם: ביבי, דילונזאנו.

פרק שלישי: ספר הפזמונים של יוסף גאנשו ותפוצת שיריו

3.1 ספר הפזמונים ושנת הדפסתו

ספר הפזמונים והבקשות של גאנשו נדפס פעם אחת בלבד ושרד ממנו עותק יחיד ולקוי, שמעמדו כשל כתב יד לכל דבר. הספר יקר הערך שידוע כי היה ברשותו של מר מאיר זלצברגר,¹ הועבר לרשות בית המדרש לרבנים שבניו יורק ושם הוא נמצא כיום. כיוון שכריכתו ודף השער חסרים לא ידוע שמו המקורי ושנת הדפסתו.

ב"קורא הדורות" מוזכר ספר השירים של גאנשו במפורש: "והוא חבר ס' פזמונים נאים ומשובחים כמו פזמונים של הרב ישראל נגארה ז"ל".² קונפורטי, שכאמור הכיר את שלמה אלגאזי באופן אישי, ידע ממקור קרוב על קיומו של ספר הפזמונים לגאנשו. כיוון שספר השירים הזה לא היה בנמצא בדורות האחרונים ועל סמך הנאמר בקורא הדורות הסברה שרווחה בקרב חוקרים שונים הייתה כי שיריו של גאנשו לא יצאו לאור.³

בשנות השלושים של המאה העשרים (1924-1933) פרסם לראשונה ישראל דוידזון בתוך "אוצר השירה והפיוט" את רשימת השירים מספרו של גאנשו.⁴ דוידזון אינו מציין את שנת הוצאת הספר לאור. לפי יערי ב"הדפוס העברי בקושטא" נדפס ספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו בתקופה השישית של הדפוס בקושטא, משמע בין השנים 1639-1695.⁵ וינוגרד ב"אוצר הספר העברי" מדייק יותר: לדבריו יצא הספר לאור בשנת ת"ב (1642) על ידי המדפיסים בקושטא אברהם פראנקו ויעקב גבאי,⁶ אך הוא אינו מנמק את קביעתו ולא ברור על סמך מה קבע מועד זה. מכאן עולה שאם אכן שנת פטירתו של גאנשו היא 1640 לערך, הרי שספר שיריו יצא לאור כשנתיים לאחר מותו.

¹ על פי מידע שנתקבל מפרופ' גיי רובנר, הספרן הראשי של בית המדרש לרבנים בניו-יורק, ועל פי הדף הראשון של עותק הספר הנושא את החותמת: "From The Library of Mayer Sulzberger".

² קונפורטי, קורא הדורות, ג, ע"א.

³ דליטש מציין כי גאנשו כתב את "פזמונים בקשות תחינות", והוא נסמך בדבריו על המידע מ"קורא הדורות". ראה: דליטש, תולדות, עמ' 56. לונץ, מציין בערך על ר' יוסף גאנשו את ספר הפזמונים שחיבר, אך מוסיף כי הוא נותר בכתב יד; ראה: לונץ, גאנשו, עמ' 87; רוזאניס קובע כי ספר השירים לא נדפס ואף זכרו נעלם: "אמנם לא ראו הדפוס ואף שהיו בנמצא בכתב יד בעת אשר כתב זכרונותיו ר' דוד קונפורטי נאבד זכרם בימינו אלה" ראה: רוזאניס, קורות היהודים, ג, עמ' 205; שטינשנידר מתייחס אף הוא לשיריו של גאנשו "שחיקה את זמירותיו של ישראל נג'ארה", ראה: שטינשנידר, ספרות ישראל, עמ' 390; בניהו מתייחס לכך שגאנשו כתב הרבה שירי חול וקודש וכי ספר השירים היה למראה עיניו של ר' דוד קונפורטי, ראה: בניהו, גאנשו, עמ' 758. לעומתם מציין מארכוס כי קובץ משירי גאנשו נמצא בספריית בית המדרש לרבנים, ראה: מארכוס, בורסה, עמ' 83; וטובי מציין את גאנשו כמשורר אשר הדפיס את יצירתו בחייו, ראה: טובי, השירה במזרח, עמ' 60.

⁴ דוידזון, אוצר השירה, א, עמ' LVIII; שם, ד, עמ' 403-404. ככל הנראה הוא השתמש בעותק שהיה בספרייה של ה-

JTS.

⁵ את התקופה השישית משייך יערי למדפיסים: שלמה פראנקו, בנו אברהם פראנקו וחתנו יעקב בן שלמה גבאי, ולאברהם בן ידידיה גבאי. יערי, הדפוס בקושטא, עמ' 148-149. על ספרים נוספים אשר נדפסו בקושטא בתקופה השישית, ראה: שם, עמ' 147-159. על דפוס קושטא במאה השש עשרה ראה: הקר, דפוס קושטא, עמ' 457-493.

⁶ וינוגרד, אוצר הספר, א, עמ' 120, 210, שם, ב, עמ' 610.

3.2 תיאור הספר ותוכנו

מבחינה חיצונית מדובר בספר בעל ממדים פיזיים קטנים. במקור הוא מנה לפחות קז (107) דפים,⁷ אך כיום בעותק המצוי בבית המדרש לרבנים בניו יורק, חסרים ממנו טז (16) דפיו הראשונים ותחילתו בדף יז (17). כמו כן, דף עג (73) חסר בפנים הספר. לעותק זה של הספר מצורפים דפים בתחילתו⁸ ובסופו,⁹ ועליהם הועתקו בכתב יד (ככל הנראה של אחד מבעלי הספר) כמה שירים של שלמה אבן גבירול וישראל נג'ארה.¹⁰ על פי הקולופון ועל פי מפתח השירים המצוי בדפיו האחרונים של הספר,¹¹ ניתן ללמוד כי הוא כלל (רלב) מאתיים שלושים ושניים שירים במקור.¹² כיום חסרים ממנו שלושים וחמישה שירים,¹³ ושלושה שירים שרדו באופן חלקי.¹⁴ הספר כולל גם שבעה שירים שנכתבו על ידי דודו של גאנשו ר' יהודה בן גאמיל.¹⁵ בעותק היחיד, הנמצא בבית המדרש לרבנים בניו יורק, באים לעתים דפי הספר שלא לפי הסדר וקיים בהם חוסר רצף, זאת כתוצאה מתקלה באופן כריכתו.¹⁶ עניין זה יוצר גם אי-עקיבות ברצף השירים.¹⁷ כמו כן קיימות בספר טעויות במספור השירים¹⁸ וטעויות דפוס מסוגים שונים.¹⁹

⁷ דף קז, הינו הדף האחרון הנדפס בספר ובו מפתח השירים.

⁸ ארבעה עשר דפיו הראשונים ודף יז ע"א, הוא הדף הנדפס הראשון בעותק הקיים.

⁹ שבעה דפיו האחרונים של הספר בנוסף לדף קז ע"ב, שהוא הדף הנדפס האחרון בעותק הקיים.

¹⁰ עבודתי מתבצעת על פי צילום מיקרופילם של הספר שנמצא בספריית יד יצחק בן צבי בירושלים.

¹¹ על פי הקולופון: "תמו ונשלמו הפזמונים ובקשות ותחנונות ותוכחות ותהלות לאל נורא עלילות כמנין רל"ב [...]. הנחני להחל ולגמור הפיוטים והבקשות והתחנונות והתוכחות כמנין רל"ב" ראה: גאנשו, פזמונים ובקשות, קד, ע"א; מפתח השירים ראה: שם, קה-קו.

¹² לא כולל השיר האחרון החותם את הספר: "אל אל שדי מעוז" שאינו מסומן ואשר אינו נמנה במנין השירים.

¹³ שירים א-לג (מתחילת הספר- דף יז ע"א), ושירים קעז-קעח (דף עג).

¹⁴ לד, קעו, קעט.

¹⁵ שירים רכו- רלב (מסוג וידוי). יהודה בן גאמיל: ככל הידוע לי למעט דוידזון, אשר מזכיר את שיריו של הדוד ב"אוצר השירה והפיוט", אין הוא מזכיר במחקר. ראה: דוידזון, אוצר השירה, ד, עמ' 388. "רבנו של עולם אמרתי אודה עלי פשע" (רכו), שם, ר 436, "אשמתי ומדרכך קרסולי מעדו" (רכז), שם, א 8133, "רבנו של עולם ויהי באשמורת הבקר" (רכח), שם, ר 512, "רבנו של עולם בעלותי על לבבי ימי חלדי" (רכט), שם, ר 465, "רבנו של עולם אלי אתה אשחרך" (רל), שם, ר 429, "רבנו של עולם אם אמרי אשכחה" (רלא), שם, ר 433, "רבנו של עולם באתי לפיך בלב נשבר" (רלב), שם, ר 462. שלושה משיריו ראו אור בסדרי שירה נוספים. שירים רל ו- רלב נדפסו ב"סדר אשמורת הבוקר" ואילו שיר רכט זכה לשש הדפסות נוספות מלבד זו שבספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו בקבצים אלה: "אור בקר", "אמרי נעם", "מרפא לנפש", "סדרי כל חיי", "שער הרחמים", "תקון שובבים". ראה: דוידזון, אוצר השירה ר 465. ראה גם: גלייאגו, אמרי נועם, עמ' כג ע"ב. המידע המועט אודות הדוד עולה בעיקר מן הקינות שחיבר גאנשו לזכר דודו ומכותרתן, וכן מן הכותרת המצורפת לשיר (וידוי) הראשון שחיבר הדוד. ראה: גאנשו, פזמונים ובקשות, רכא- רכד; רכו. וכך כתב גאנשו בכותרת השיר הראשון: "ואלו הקינות אשר חברתי על פטירת דודי ועטרת ראשי גדול בישראל החכם השלם הרב המובהק כמוהו" ר' יהודה בן גאמיל זלה"ה" (רכא). ובכותרת לווידי הראשון שכתב הדוד: "אלה הוידויים חבר דודי לי החכם השלם החסיד הענו כמוהו" ר' יהודה בן גאמיל זלה"ה" (רכו). גאנשו מכנה את הדוד: "החכם השלם", ו"הרב המובהק", כינויים אשר פירושם מרביץ תורה. מכאן אנו למדים כי הדוד היה אף הוא תלמיד חכם. על הכינויים של מרביץ תורה ועל תפקידיו השונים ראה בפרק השני, בסעיף: גאנשו, מרביץ תורה. גם בגוף השירים שב גאנשו ומתאר את הדוד כחכם ואיש דת: "נר המערבי תחכמוני" (רכא, 42), "וכל למוד ותכמה ידו הדה" (רכא, 58), "לשר אבי התעודה" (רכא, 65), "חכם וגדול" (רכב, 14), "וידו בכל חכמה כארי בחבורה" (רכג, 11) ועוד. הדוד, שהיה כפי הנראה אחי האם היה דמות נערצת על גאנשו, ואולי אף שימש כמורו כפי שרומז גאנשו: "הוא היה אבי" (רכא, 11), "אבי אבי רכבי ופרשי" (רכד, 15). גם על נסיבות מותו ניתן ללמוד מן השירים. הדוד נפטר ממחלה ארוכה: "חליו במשכבו פרש עליו רשת ומכמור [...] שלשה חדשים סבל יסורים" (רכא, 31-29).

¹⁶ לפי הפירוט הבא: מתחיל מ"ז ע"א - נד ע"ב. מדלג לדף סו ע"א. ממשיך מסו ע"ב- סז ע"ב. חוזר לנה ע"א. ממשיך מנה ע"ב - עב ע"ב, מדלג על עג (חסר). ממשיך מעד ע"א עד הסוף. לא ברור אם תקלה זו קיימת כבר במקור או אם התרחשה בעת כריכתו מחדש של הספר.

¹⁷ רצף השירים שמתחיל בסיומו של שיר (לד- חלקי), יז ע"א, נקטע בשיר (קל- חלקי), נד, ע"ב. רק תחילתו של השיר מובאת כאן. בצמוד אליו ממוקם סופו של שיר (קנח- חלקי). השירים שלאחריו באים ברצף עד תחילתו של שיר (קסב- חלקי), סז, ע"א. בצמוד לשיר (קסב), מובא סופו של שיר (קל- חלקי). רצף השירים תקין עד תחילתו של שיר (קנח- חלקי).

בנוסף, הדפוס בספר משובש ולקוי, מצב המקשה מאוד על הבנת הכתוב. לעתים הדפוס מרוח או שקיים סביבו מעין צל, כך שתואי האות, גופה, מטושטש ואינו ברור. ליקוי זה מקשה על האבחנה בין אותיות בעלות צורה דומה כגון: כ-ב, ה-ח, ד-ר ו-י, ז-ו, נ-ג וכדומה. הדבר קשה עוד יותר באותיות רש"י המופיעות בכותרות השירים ובקטע המסיים של הספר. קשיים נוספים בהבנת החומר הנדפס נובעים מאיכות הנייר ומצבע הדפוס. לעתים כשהדף כהה מידי נראית האות כמו כתם דיו, ולעתים כשהוא בהיר מידי נראות המילים כרצף של שברי אותיות. ברבים מן המקרים ניתן להבין את הכתוב רק על פי הקשר המשפט או הפסוק המקראי אליו הוא מרפרר. זאת ועוד, הדפוס הלקוי מתבטא גם בסימני הניקוד שאינם ממוקמים תחת האותיות אלא חורגים מגבולן לכיוון האות שלפניהן, ובסימני הדגשים שאינם ניכרים כלל. נראה כי כל אלה משקפים את מצב הדפוס בזמנו של גאנשו.

במחקר מוכר ספר שיריו של גאנשו בשם: "פזמונים, בקשות, תחינות ותוכחות". נראה כי שמו של הספר ניתן לו על סמך דבריו של גאנשו העולים מן הקולופון אשר נמצא בסוף הספר: "תמו ונשלמו הפזמונים ובקשות ותחנונות ותוכחות ותהלות לאל נורא עלילות".²⁰ מדבריו אלו אנו גם למדים על הז'אנרים השונים שבחר בהם לעיצוב שיריו.²¹ השירים בספר מסודרים על פי המודוסים המוסיקליים המזרחיים, כשהמאחד אותם הוא השימוש במקאמים תורכיים.²² כלומר, הוא בוחר בעיקרון מוסיקלי טהור כקריטריון ראשי למיון שיריו. כמקובל בקובצי השירים בני הזמן, בראשי השירים ניתנו הוראות מדויקות לביצועם על פי לחנים של שירים לועזיים.²³

חלקי), סז, ע"ב. בצמוד לשיר (קנח) ממוקם סיומו של שיר (קסב-חלקי). רצף השירים תקין עד לשיר (קעו-חלקי), עב ע"ב. רק תחילתו של השיר מובאת כאן. דף עג ובו שירים קעז-קעה, חסר. וסופו של שיר (קעט-חלקי), עד ע"א, ממוקם בצמוד לשיר (קעו). לאחר מכן רצף השירים נשמר עד סוף הספר (קעט-חלקי-שיר אחרון ללא סימן).¹⁸ כך בין שיר (לו) "יומם השמש" לשיר (לז) "ירדו לשערים" ממוקם השיר "יושב שמי רום" שאינו מצוין בסימן. ראה: דף יז ע"ב-יח ע"א. כמו כן קיים דילוג על סימן מה. מסומן שיר (מד) "גדול רוב עלילה" ולאחריו סימן מו שיר "יקוד אש דתך". ראה: דף כ ע"ב-כא ע"א.

¹⁹ כך בשיר רה (3) נרשמה בטעות המילה "מחטאתי"; בשיר צט (7) נרשמה המילה "כי" פעמיים; בשיר צו קיימת טעות נגררת: נרשם ישגא (צו, 6) באות א' במקום באות ה'. בהמשך נרשם ההדוף (צו, 10) באות ה' במקום באות א'; בשיר קצ מצוין בטעות "סימן יוסף" כלומר שהשיר חתום על אף שהוא אינו חתום; נראה כי בשיר פ הסטרופה השלישית ובה האות ס', אחת מאותיות החתימה של השם "יוסף", נשמטה. כמו כן, במספר שירים נשמטו אותיות בדפוס: בשיר סב (11) נדפסה המילה "סיף" במקום אוסיף – אותיות "או" נשמטו; בשיר פח (7), נדפסה המילה "נש" נראה כי המילה שבורה וצ"ל "ונשאור"; בשיר ריא (19), נדפסה המילה "תשוב" ונראה שצ"ל תשובה, האות ה' נשמטה. בשיר פד (21), נרשמה בטעות המילה "תהא" וצ"ל "רדה" כנדרש לחרוז. כמו כן, קיימות טעויות ברישום שמות המקאמים. כך, במקום שיגיא נרשם שגיא (נד), שיגיא (נו, נז, נח). ובמקום גאריאה נרשם גאריה (קצ, קצא, קצב) ועוד.

²⁰ גאנשו, פזמונים ובקשות, קד, ע"א. ובהמשך הקולופון: "ובדרך מישור הנחני להחל ולגמור הפיוטים והבקשות והתחנונות והתוכחות כמנין רל"ב אשר עשיתי לו ולשמו". ראה: שם, שם.

²¹ על סוגי השירים בספר "פזמונים ובקשות" ראה בהרחבה בפרק הרביעי.

²² על המקאם. ראה: סרוסי, זמרת הקודש, עמי רפז.

²³ על הצד המוסיקלי והזמרת של השירים ראה בהרחבה בפרק העשירי.

3.3 שירים אשר חסרים כעת בספר ונוספו למהדורה ממקורות שונים

שלושה שירים שהופיעו במקור בין דפיו הראשונים של ספר "פזמונים ובקשות" ונשמטו לוקטו מחדש ממקורות שונים.²⁴ שירים אלה מופיעים ברשימת השירים אשר בדפיו האחרונים של הספר.²⁵ על קיומו של השיר "יהמו מעי" (ו) נודע לי מתוך מאמרו של צינברג על ירושתו הספרותית של נג'ארה. במאמר הוא מעיר כי ייתכן שמחברו של השיר "יהמו מעי לך גואלי" הוא המשורר יוסף גאנשו.²⁶ בעזרת המאגר מלימוד נג'ארה שבו נאספו שירי ישראל נג'ארה מכתבי יד אותר השיר. שני שירים נוספים אותרו באמצעות הפניותיו של דוידזון ב"אוצר השירה והפיוט": "ימין ושמאל יפרוץ צר" (כא)²⁷ והשיר "יומי ולילי אהים בחילי" (כד).²⁸

בסיוע המאגר הממוחשב של המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר הומצאה לי רשימה של שירים אשר עשויים להיות שיריו של ר' יוסף גאנשו. לשירים צורף מפתח ובו מיקומו של השיר בכתב היד באוספי הספריות השונות. במהלך הבדיקות אמנם התגלה השיר "יבואו מרחוק" (יב), אך כיוון שהסרט המקורי אבד לא היה ניתן להשלימו ולהביאו מחדש במהדורה זו.²⁹

3.4 תפוצת שיריו של ר' יוסף גאנשו

חלק זה עוסק בתפוצת שיריו של ר' יוסף גאנשו. במסגרת זאת אסקור את תפוצת שיריו לאורך הדורות כפי שהיא עולה מכתבי יד, מקובצי שירים של משוררים ומסדרי שירה של עדות ישראל. אבדוק אם התפקיד והייעוד המקוריים נשמרו לאורך השנים או שחל בהם שינוי, ותיבחן משמעותם.

בכתבי היד שבגניזה מופיעים אחד עשר שירים מתוך שניים עשר השירים שפורסמו ב"זמירות ישראל" (שלוניקי), בחלק שנדפסו בו שירי משוררים אחרים.³⁰ יש להניח שהשירים הללו שפורסמו לראשונה מעל בימה זו, זכו לפופולאריות רבה והועתקו בשל התפוצה הנרחבת של שירי נג'ארה דווקא. שירים רבים של גאנשו הודפסו והועתקו קרוב יחסית לתקופתו אך במהלך הדורות הלך ופחת מאוד העניין בשיריו.³¹

²⁴ "יהמו מעי לך גואלי" (ו); "ימין ושמאל יפרוץ צר" (כא); "יומי ולילי אהים בחילי" (כד).

²⁵ דפים קה-קו.

²⁶ ראה: צינברג, ספרות ישראל, עמ' 377-378.

²⁷ מקור השיר: נאג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), סימן יב, דף מ, ע"ב. למקור זה מפנה דוידזון באוצר השירה והפיוט. ראה: דוידזון, אוצר השירה, י 2963.

²⁸ מקור השיר: סדר רב עמרם ח"ב, יא. למקור זה מפנה דוידזון באוצר השירה והפיוט. ראה: שם, שם, י 1968.

²⁹ כ"י קמברגי, ספריית האוניברסיטה, T-S H10. 190.71, וראה גם בסעיף: כתבי יד של שירי גאנשו.

³⁰ ראה בטבלה.

³¹ ראה בטבלה.

שיריו של גאנשו הגיעו לקובצי שירה ויצאו לאור במקומות שונים. ארבעה קובצי שירה וחמישה כתבי יד מקורם בערי איטליה,³² ואילו בשבעה כתבי יד סוג הכתיבה הוא איטלקי,³³ נתון המצביע על מקורם. מנגד, שיריו נכללו גם בשני קובצי שירה מערביים,³⁴ ובחמישה קובצי שירה וכתב יד אחד שמקורם מזרחי.³⁵

3.4.1 מקורות בדפוס³⁶

1. ספרו של גאנשו: יוסף גאנשו, פזמונים בקשות תחינות ותוכחות, דפוס קושטא, 1642 לערך.
 2. שירים של גאנשו שנכללו באסופות מתקופות שונות של קובצי פזמונים ובקשות יחד עם שיריהם של יוצרים שונים:³⁷

- ישראל נג'ארה, זמירות ישראל, מהדורת שלוניקי, 1599.
- א' ברכיה, סדר אשמורת הבוקר, מנטובה, שפ"ד (1624).
- יוסף שלום גלייאגו, ספר אמרי נועם, אמשטרדם, 1630-1628.³⁸
- ד' פאדרו, ספר שפעת רביבים, ליוורנו, 1793.
- ש' מולכו (מוציא לאור), משמרת הקדש, פיסא, 1822.
- א' מארי, א"ס עראקי (מוציאים לאור), ספר הפזמונים, כלכתה, תרט"ז (1856).³⁹
- פ"ד בן רפאל (מוציא לאור), שיר חדש, נא אמון, 1877.
- פ"ח מזרחי (מוציא לאור), ספר ישיר משה, אכסנדריה, תרמ"ו (1886).⁴⁰
- ע"ר דנגור (מוציא לאור) ספר השירים, בגדאד, תרס"ו (1906).

³² על הדפוס באיטליה ראה: בצלאל, איטליה, עמ' 135-136.

³³ ראה פירוט בטבלה.

³⁴ "ספר אמרי נועם" (אמשטרדם) ו"סדר רב עמרם" (ווארשא).

³⁵ ראה פירוט בטבלה.

³⁶ על פי ישראל דוידזון, אוצר השירה והפיוט, א, עמ' LVIII; שם, ד, עמ' 403-404, וליד השירים במהדורה.

³⁷ לפרטים, ראה בטבלה.

³⁸ לקובץ שירים זה צורף גם שיר אחד של ר' יהודה בן גאמיל, דודו של גאנשו, ראה: גלייאגו, אמרי נועם, עמ' כג ע"ב. על הספר ראה: סרוסי ובארי, ספר אמרי נועם, עמ' פז-קנ, וראה שם במפתח השירים.

³⁹ באוצר השירה והפיוט מזכיר דוידזון כי השיר "יה סביבי היה חונה" (נו), נדפס גם בסידור נוסף בשם "ספר הפזמונים", שיצא לאור כנראה בכלכתה או בבמבאי וכי דפיו של הסידור חסרים. כיוון ששמו של המוציא לאור ושנת הוצאתו לאור לא הובאו בלתי אפשרי לאתר. ראה: דוידזון, אוצר השירה, ב, עמ' 304; א, LII. כמו כן, מזכיר דוידזון את השיר "בי אל דבר" (קמא) כשיר המופיע בסידור אחר בשם "ספר הפזמונים", שנדפס בבמבאי (1856), במספר 130. השיר אינו מופיע בסידור. ראה: דוידזון, אוצר השירה, ב, 20, סימן 438; א, LI; כ"י פריס, בית המדרש לרבנים, (F12892) PARIS RAB 177.

⁴⁰ ע"פ דוידזון, בסידור זה נדפס השיר "יה סביבי היה חונה" (נו). אולם בבדיקה שערכתי השיר אינו נמצא באף לא אחד מהסידורים שהוא מפנה אליהם ב"אוצר השירה והפיוט": "ישיר משה" ליוורנו, "ישיר משה" מנטובה, "ישיר משה" פראג. ראה: דוידזון, אוצר השירה, ב, עמ' 304, סימן 1027; ושם, א, עמ' XXXVIII. מצאתי כי שיר זה (נו) נדפס בספר "ישיר משה" אכסנדריה מהדורת אכסנדריה שדוידזון לא מזכיר ברישומיו. ראה: בטבלה.

- ש' בילפורטי (מוציא לאור), משמרת הקדש, ליוורנו, תרע"ו (1916).
- בנימין רפאל בן יוסף (מוציא לאור), שירי ישראל בארץ הקדם (שיב"ה), איסטנבול, 1921.⁴¹

3. בסידור תפילה :

- עמרם גאון, סדר רב עמרם גאון, א-ב, וארשה, 1865.
- 4. בפרסומים מודרניים :
- חיים שירמן, מבחר השירה העברית באיטליה, סדר שלישי, א, ברלין, תרצ"ד (1934).⁴²
- שמעון ברנשטיין, שומרי החומות, תל-אביב, תרצ"ח (1938).⁴³
- שמעון ברנשטיין, "משירי הגאולה של יוסף גאנשו", בתוך : ספר השנה של הסתדרות בני ארץ - ישראל באמריקה, ניו-יורק, ת"ש (1940).⁴⁴
- א"מ הברמן, ברן יחד, ירושלים, תש"ה (1945).⁴⁵

⁴¹ שיב"ה הוא קובץ שירים של משוררים שונים שיצא לאור מתוך כתבי יד ישנים ואשר שיריו נועדו לשבתות, מועדים ושמחות משפחתיות. ראה בטבלה.

⁴² שירמן כלל את גאנשו בין משוררי איטליה והדפיס שניים משיריו : "יומם וליל לאל עליון" (קסז) ; "יפלא בעיני כל איש" (פה). ראה : שירמן, איטליה : עמ' רסז, רסח.

⁴³ ראה בנספחים : פרסומים של ברנשטיין שמעון.

⁴⁴ שם, שם.

⁴⁵ הברמן פירסם שיר אחד של ר' יוסף גאנשו "יצרי הרע תמיד ליצרי הטוב" (רד), ראה : הברמן, ברן יחד, עמ' קצא, רמו.

2. שירים שנכללו באסופות

א. זמירות ישראל, שלוניקי, 1599 = (ז); בכלום, פ = פזמונים ובקשות, גאנשו⁴⁶

תחילת השיר	פ	ז	מצב השיר	סוג	מיקום	לחן	מקאם	הערות
דל דר תוך פה ושן	קיג	יא	חלקי	פזמון	בין שירי משוררים שונים	-	-	
ימין ושמאל יפרוץ צר	כא	יב	לא ידוע	פזמון נאה	---			השיר חסר במקור
יושב ברום שמי קדם	קא	כג	שלם	פזמון נאה	---			
אין דן למזור	עז	כה	חלקי	פזמון	---			
יומי מאוד רד ושפל	עו	כו	חלקי	פזמון	---			
יחד לבבי ורוחי	פ	כז	חלקי	פזמון נאה	---			
יחלצון ידידיך עד אנה	צט	מד	חלקי	פזמון	---	-		
יפה נוף משוש	קב	מה	חלקי	פזמון נאה	---	-		
אבי אויב עד אן	קסו	מט	שלם	פזמון	---			
אודך בכל לבבי	קסט	נא	חלקי	פזמון נאה	---	-		
יזל כטל אמרת	קמח	נב	שלם	פזמון	---			
יגון בלבבי כי כל טובי	צז	נו	חלקי	פזמון נאה	---	-		

ב. סדר אשמורת הבוקר, מנטובה, שפ"ד = (א)

תחילת השיר	פ	א	מצב השיר	סוג	מיקום / יעוד	הערות
יהי שם ה' מבורך	קסג	פה ע"ב	שלם		פתיחה לימי חנוכה	
יפו דודיך אחותי	קג	קא ע"ב	שלם		לפסח	
ידמה דודי לצבי	נב	קב	שלם		לפסח	
רבנו של עולם באנו לפניך	רכה	קנג-קנד	שלם ותוספת		פתיחה לוידי יום כיפור	
ידידים חיש נבואה	סד	קלח	שלם		פתיחה לראש השנה	
אלה אזכרה ונפשי עלי	רכא	רכח-רל ע"א	שלם		על פטירת אדם גדול	

ג. ספר אמרי נועם, אמשטרדם, 1628-1630 = (א"נ)

תחילת השיר	פ	א"נ	מצב השיר	סוג	מיקום / יעוד	הערות
יושב ברום שמי קדם	קא	סא ע"ב	חלקי	פזמון	קדש הילולים	שירים פזמונים ותפילות ותחינות לשבתות ולמועדים למילה ולחתנים
---	קא	עו ע"א	חלקי	פזמון, רשות לקדיש	בין סדר חתנים	---
יחידתי עוז חמדתי	קד	עו ע"א	חלקי	פזמון, רשות לנשמת	בין סדר חתנים	---
יזל כטל אמרתי	קמח	עו	חלקי	פזמון רשות לקדיש	בין סדר חתנים	---

⁴⁶ רק הפריטים שחל בהם שינוי בלחן השיר או במקאם לעומת הרשום ב"פזמונים ובקשות" לגאנשו צוינו בטבלה.

ד. ספר שפעת רביבים, ליוורנו, 1793 = (ש"ר)

תחילת השיר	פ	ש"ר	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	כא ע"ב	חלקי	פזמון	פזמון שאומרים ביום שבועות קודם פתיחת ההיכל	שירות ותשבחות ותחינות ובקשות

ה. משמרת הקדש, פיסא, 1822 = (מ"ה)

תחילת השיר	פ	מ"ה	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
בי אל דיבר יום קרבני	קמא	ע"מ 107	חלקי		לשבועות	

ו. ספר הפזמונים, כלכתה,⁴⁷ תרט"ז (1856) = (ס"פ)

תחילת השיר	פ	ס"פ	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	מקום	הערות
יה סביבי היה חונה	נו	רמט	שלם	בין הפזמונים	-		נרשם בכותרת השיר: חתום יוסף

ז. שיר חדש, נא אמון (אלכסנדריה), 1877 = (ש"ח)

תחילת השיר	פ	ש"ח	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
יה סביבי היה חונה	נו	סג	שלם			שירות ותשבחות ללמד נערי ישראל. בכותרת השיר: סימן יוסף

ח. ספר ישיר משה, אכסנדריה, תרמ"ו (1886) = (י"מ)

תחילת השיר	פ	י"מ	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
יה סביבי היה חונה	נו	עא	שלם	בין הפזמונים		תהילות לחגים ולמועדים ולחתנים. נרשם בכותרת השיר: סימן יוסף

ט. ספר השירים, בגדאד, תרס"ו (1906) = (ס"ה)

תחילת השיר	פ	ס"ה	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
יה סביבי היה חונה	נו	עו	שלם		שבחות ליום ד	שירים ושבחות לכל זמני השנה. נרשם: סימן יוסף

י. משמרת הקדש, ליוורנו, תרע"ו (1916) = (מ"ה)

תחילת השיר	פ	מ"ה	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	קכה	חלקי		בין הפזמונים. ליל ראשון של שבועות כמנחת יום ראשון	שירים ופיוטים לשבתות ולמועדי ה'

⁴⁷ "ספר הפזמונים" נוסף שנדפס בכלכתה או במבאי נרשם אצל דוידזון בסימן פ-ו. שם הוא מציין כי דפיו חסרים. הספר לא אותר. ראה: דוידזון, ד, LI.

יא. שירי ישראל בארץ הקדם, איסטנבול, 1921 = (שיב"ה)

תחילת השיר	פ	שיב"ה	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	לחן	מקאם	הערות
ישמח הר ציון	קפח	עמ' 29 סימן 12	חלקי			-	-	שירים שונים לשבתות, מועדי השנים, שמחות, מילה וחתנים. נרשם בטעות סימן: יהודה
דל דר תוך פה וישן	קיג	עמ' 141 סימן 11	חלקי	פזמון			-	שירים שונים לשבתות, מועדי השנים, שמחות, מילה וחתנים.

3. שירים שנכללו בסידור תפילה

סדר רב עמרים גאון, א-ב, וארשה, 1865 = (סר"ע)

תחילת השיר	פ	סר"ע	מצב השיר	סוג	מיקום/ יעוד	הערות
יומי וליילי אהים בחילי	כד	חלק ב יא		מיושב	סדר סליחות. בתוך: תיקון (מעמד) ליל שביעי	נוסח תפילה לכל השנה. השיר חסר במקור. נרשם חתום: יוסף

3.4.2 כתבי יד של שירי גאנשו

1. שלושים ואחד שירים של ר' יוסף גאנשו זהו ונרשמו במאגר של המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר.

א. עשרים וארבעה שירים מהם מופיעים בספר השירים של ר' יוסף גאנשו.⁴⁸

ב. שבעה שירים שנרשמו במאגר המפעל לחקר השירה והפיוט יוחסו לגאנשו מספק. שירים אלה אינם כלולים בספר שיריו, ולא כללתי אותם במהדורה.⁴⁹

2. במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מצויים צילומים של שישה עשר כתבי יד שונים ובהם מיצירתו של ר' יוסף גאנשו.⁵⁰

⁴⁸ 22 שירים מקורם בכתב יד קמברג, ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190. "אבי אויב עד אן ירדה" T-S H 10.190.73; "אין דן למזור דיני" T-S H 10.190.65; "דל דר תוך פה ושן" T-S H 10.190.68; "יבואו מרחוק" T-S H 10.190.71; "יגון בלבבי כי כל טובי" T-S H 10.190.69; "יגן בעדי עוזי ומעוזי" T-S H 10.190.82; "ייה שומר אמונים" T-S H 10.190.80; "יודע מחשבות אדם" T-S H 10.190.88; "יום ליום אביע אומר" T-S H 10.190.74; "יומין סגיאין בית מותבי" T-S H 10.190.78; "יונה תמה ברה כמו חמה" T-S H 10.190.76; "יושב ברום שמי קדם" T-S H 10.190.45; "יזל כטל אמרתי" T-S H 10.190.46; "יחד לבבי ורוחי" T-S H 10.190.44; "יחלצון ידיך עד אנה" T-S H 10.190.70; "ימין ושמאל יפרוץ צרי" T-S H 10.190.67; "יפה נוף משוש הארץ" T-S H 10.190.72; "יפלא בעיני כל איש" T-S H 10.190.81; "ישבתי בין משפתיים" T-S H 10.190.79; "ישבו אחר מעני" T-S H 10.190.77; 2 שירים מקורם בספרייה הבריטית: "ימלא פי תהלות" R. 47-2. BM.5557. "ישמח הר ציון" N. 35-4. BM.5557.

⁴⁹ השירים הם: "יושב על כס רם ונשא", "יחד באים יחד באים", "יסור יסרתני ועד מות דכיתני", "יצפנני בסוכה יום יריע אויבי עלי", "יקרת בעיני ומה מאוד אהבתיך", "ישראל עמך בין", "מיום גלה עדרי". מקורם בכתב יד קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190. הם חתומים יוסף, חלקיים ומופיעים בכתב היד ברצף: T-S H 10.190. 96-90.

⁵⁰ פירוט העתקות של שיריו בארבעה עשר כתבי יד שונים ראה בטבלה המצ"ב. מלבד השירים יש שני כתבי יד שלו בענייני הלכה. על כך ראה בפרק הראשון, הערות 27-28.

א. ירושלים, מכון יצחק בן צבי 2050 ; בכולם, F = מספר סרט.

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F37965		לשבועות	מאה י"ט- כ			מחזור מנהג רומניא לשלש רגלים (מעריבים)

ב. לוס-אנג'לס, אוניברסיטת קליפורניה LA 779 bx.12.4

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F32452	פזמון להוצאת ספר תורה ביום א של שבועות	פיוטים לשבועות	מאה י"ח	אנקונא Ancona	איטלקית מרובעת	

ג. סנט פטרבורג, IIA898, אוסף פירקוביץ

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
יחד לבבי ורוחי לעבוד	פ	F65758						פיוטים לשבת, למועדים, לחתונה ולברית מילה. (סוף השיר חסר)

ד. שטרסבורג, לאומית 4044

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	מקאם	הערות
יה סביבי היה חונה	נו	F3943			מאה י"ח		מזרחית	-	פיוטים מסודרים לפי לחנים

ה. אוסף פרטי

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F72271	בראשו נכתב פזמונים לשבועות		מאה י"ט	אנקונא Ancona	איטלקית	כתובה לשבועות

ו. ירושלים, בניהו, ו 165

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F44582		לפני הכתובה מיועד לשבועות	מאה י"ח י"ט		איטלקית מרובעת	כתובה לשבועות

ז. בית המדרש לרבנים, NY JTS 4155

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F25056		ליום א של שבועות	מאה י"ח		איטלקית מרובעת	כתובות לשבועות

ח. ליוורנו, תלמוד תורה 144

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F49063			1836	ליוורנו	איטלקית מרובעת	סדור מנהג ספרד לשבתות וימים טובים

ט. ירושלים, בניהו, ש 2

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
ישמח הר ציון	קפח	F44322		היעוד ע"פ תוכנו, כאן לא צוין	מאה י"ט		מזרחית	ספר שבת וימים טובים. פיוטים מאת פייטנים מארצות המזרח

י. ירושלים, בניהו, ו 166

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F44583		פזמון ליום א שבועות			איטלקית מרובעת	כתובה לשבועות

יא. פראג, המוזיאון היהודי 37

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
ידידים חיש נבואה לבית	סד	F46439		נמצא בין אשמורת לראש השנה	מאה י"ט	פירארא	איטלקית מרובעת	סליחות קינות תקון ערב ראש חדש תפילות נוספות לתפילות הקבע לימים הנוראים

יב. תל אביב, ביל גרוס 234

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
בי אל דבר יום קרבני	קמא	F49156		בין שירים לשבועות. ליום ב של חג שבועות	1872	כנראה רודוס	מזרחית מרובעת	פיוטים מסודרים לפי מקום

יג. ירושלים, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, MS Heb 8*2028

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
אל גדול בקרב אויבך	לה	B191 2028- 8			מאה י"ח	כנראה טריסטה	ספרדית בינונית ומרובעת	פיוטים פזמונים וקינות לשבת איכה ועוד
אל דל גדל צירו	סא	-			-	-	-	-
אליך אדוני אקרא אשתחווה	נ	-			-	-	-	-
אל קדוש יושב תהילות	ע	-			-	-	-	-
ימינך ערץ טפחה	קז	-			-	-	-	-
יום ליום אביע אומר	קל	-			-	-	-	-
יעלת חן וצביה נאוה	קנט	-			-	-	-	-
עיני עיני יורדה מים	ריט	-			-	-	-	-

תחילת השיר	פ	מספר סרט	סוג	מיקום/ יעוד	זמן משוער	מקום	כתיבה	הערות
יהמו מעי	ו	65699 (דף, 97)	פזמון נאה					השיר חסר במקור

3.5 שינויים שחלו בשירים במהלך הדורות

במהלך הדורות חלו שינויים שונים בשירים עצמם. לעתים שירים קוצרו, חל שינוי בנוסחם או בכותרת המובאת בראשם ולעתים חל שינוי גם ביעוד השירים. כך, בחמישה שירים שנדפסו ב"זמירות ישראל" (שלוניקי) ובשיר אחד ב"שירי ישראל בארץ הקדם", לחן השיר שונה לעומת המובא בספר שיריו של גאנשו.⁵¹ כך גם שונה המקום לעומת המובא בשיריו בשיר ב"זמירות ישראל" (שלוניקי), בשיר ב"ספר הפזמונים" (כלכתה), בשני שירים ב"שירי ישראל בארץ הקדם" ובשיר המופיע בכתב יד שטרסבורג-לאומית 4044.⁵² כיוון שבעת הזאת המנגינה היא שותף מלא ביצירה והיא עומדת ברשות עצמה ולא רק כדי לשרת את המילה או להדגיש מסר, היא בעלת מידה רבה של ניידות המאפשרת להעביר לחן אחד לשירים אחרים. כלומר טקסטים שונים זה מזה הותאמו לאותו לחן, וכך מתאפשר ביצוע מיידי של שיר חדש על פי מנגינה ידועה.⁵³ במעט שירים שנדפסו מוזכר מעל השיר: "חתום יוסף" או "סימן יוסף",⁵⁴ עדות לשמו של מחבר השיר. ברוב השירים הנדפסים מידע זה כבר אינו קיים. כיוון שהשירים אינם מסודרים בתבנית השירית הנאותה, יוצא כי האקרוסטיכון ובו חתימת המחבר אינו בולט. כך, שמו של מחבר השיר אינו מזוהה, ובחלוף השנים הוא הופך לאלמוני. דוגמה לכך ניתן לראות בשיר "ישמח הר ציון" (קפח), שנדפס במאה העשרים ב"שירי ישראל בארץ הקדם" ושכותרתו נרשם בטעות יהודה.⁵⁵ ב"זמירות ישראל" (שלוניקי) מכונים השירים בכותרת: "פזמון" או לעיתים "פזמון נאה". כיוון שברוב שיריו לא ציין גאנשו את סוגי השירים, הסימון במהדורת "זמירות ישראל", שהוא עדכני לזמנו, מלמד שהמשורר התכוון לכנות כך את שיריו.⁵⁶ שירים רבים שנדפסו בקובצי השירה השונים אינם מובאים בהם במלואם,⁵⁷ הסתפקו המדפיסים במחרוזת אחת או שניים שהתאימה למנגינה של הלחן.

⁵¹ ראה בטבלה.

⁵² ראה בטבלה.

⁵³ אבנארי, המקצב, עמ' 10; סרוסי, המוסיקה, עמ' 17; יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 631. על השפעות המוסיקה על השיר ועל המקום ראה בהרחבה בפרק העשירי.

⁵⁴ ראה: סדר רב עמרם, ח"ב יא, "יומי ולילי אהים" (קכב); ראה: ספר הפזמונים (כלכתה), דף עה ע"א, סימן: רמט - "יה סביבי היה חונה" (נו); ושיר זה ראה עוד: ישיר משה, לד, סימן עא; ספר השירים, לד, סימן עו; שיר חדש, כד, סימן סג.

⁵⁵ ראה: רפאל, שיב"ה, עמ' 29, סימן 12.

⁵⁶ על כך ראה בפרק הרביעי בסעיף העוסק בארגון השירים בספר על פי סוגם.

3.6 תפקוד השירים בשימוש מאוחר

בספר השירים של גאנשו אין ציון לייעוד רוב השירים,⁵⁸ אך נראה כי רובם יועדו להיאמר באשמורת הבוקר של ימות החול.⁵⁹ לעומת זאת, בקובצי השירה השונים ובכתבי היד מתפקדים רבים מן השירים בהקשרים שונים, והם מושרים בחגים ובמועדים או כשירי חתונה.⁶⁰ סרוסי, שחקר את מנהג שירת הבקשות בישראל, מצא: "שמנהגים מוסיקאליים מסורתיים מגלים גמישות ומשתנים בהתאם לנסיבות חברתיות תרבותיות".⁶¹ משמע, חל בתוכן הסמלי שינוי אשר מתבטא בין היתר גם בשינוי תוכנם הדתי.⁶² נראה שתופעה דומה התרחשה במהלך השנים גם בשיריו של גאנשו.

לתפוצה נרחבת במיוחד זכו שני שירים של גאנשו: "יה סביבי היה חונה" (נו)⁶³ ו"בי אל דבר" (קמא).⁶⁴ השיר "בי אל דבר" הוא בין הפיוטים המוכרים ביותר של גאנשו והוא הפך עם השנים למעין כתובה לשבועות בהשראת פיוטו המפורסם של נג'ארה.⁶⁵

כותרת השיר במקור אינה מציינת דבר אשר יכול להעיד על ייעודו לחג השבועות.⁶⁶ מבחינת המבנה מונה השיר עשרה טורים ולו חרוז אחיד. מבחינת תוכנו הוא מאזכר את תחילתו של הקשר בין עם ישראל לאלוהיו, את מעמד הר סיני וקבלת התורה ואת בחירת עם ישראל כעם סגולה. כיוון שעל פי חז"ל מזוהה החג עם זמן מתן תורה תוכנו של השיר הולם את חג השבועות.⁶⁷ במקורות השונים ובכתבי היד נדפס והועתק השיר באופן חלקי, בדרך כלל רק שלוש הסטרופות הראשונות. בשתי הסטרופות האחרונות של השיר עולה מצבו הקשה של עם ישראל והיותו בגלות

⁵⁷ ראה בטבלה.

⁵⁸ כך הוא משיר לה עד שיר רג, למעט שיר נא אשר בכותרתו נרשם סוגו: רשות ושיר קכו, אשר יועד לחתן ששמו יוסף (לגבי השירים החסרים: א-לג, קעו-קעח, והשירים: לד, קעו, קעט אשר תחילתם חסרה לא ניתן לדעת מה צוין במקור). סוגם של שלושים שירים בסוף החיבור מוזכר בכותרת המובאת בראשם. בכותרתו של שיר רי צוין שיש לשלב בין אמירת סליחות. על כך ראה בפירוט בפרק הרביעי.

⁵⁹ על מבנה הספר, סוג השירים וייעודם ראה בפרק הרביעי.

⁶⁰ לפירוט ייעודם של השירים ראה בטבלה. כמו כן, במסגרת איסוף שמות פייטנים נשכחים ושיריהם ממחזורים וספרי פיוט שונים, מוזכר לוצאטו שני שירים של גאנשו תחת שם מחבר: יוסף, וללא אזכור שם המשפחה. לוצאטו מציין שם כי השיר "יפו דודיד" (קג) נועד לפסח וכי השיר "ידידים, חיש נבואה" (סד) נועד לראש השנה, אך אין הוא מציין את הקובץ ששירים אלה נדפסו בו. ראה: לוצאטו, נחלת שד"ל, עמ' 29.

⁶¹ ראה: סרוסי, שירת הבקשות, עמ' 126-127.

⁶² שם, שם.

⁶³ ראה: ספר הפזמונים, כלכתה, עה, סימן רמט; ספר השירים, לד, סימן עו; שיר חדש, כד, סימן סג; ישיר משה, לד, סימן עא; כתב יד שטרסבורג, לאומית 4044 (F3943).

⁶⁴ ראה: שפעת רביבים, דף כא ע"ב; משמרת הקדש (פיסא), עמ' 107; ומשמרת הקדש (ליוורנו), קכה. וראה גם בכתבי היד הבאים: בכתב יד ירושלים, מכון יצחק בן צבי 2050 (F37965); בכתב יד לוס-אנג'לס, אוניברסיטת קליפורניה, LA 779 bx.12.4 (F32452); בכתב יד אוסף פרטי (F72271); בכתב יד ירושלים, בניהו ו 165 (F44582); בכתב יד ירושלים, בניהו ו 166 (F44583); בכתב יד בית המדרש לרבנים, (F25056) NY JTS 4155; בכתב יד תל אביב, ביל גרוס 234 (F49156).

⁶⁵ ראה: זמירות ישראל (מהדורת חורב), עמ' 464-469, סימן שא.

⁶⁶ בכמה קובצי שירה שנדפסו ובכתבי יד אחדים יועד השיר לשבועות, לעתים בצירוף הנחייה כלשהי המורה על ייעודו זה. ראה בטבלה.

⁶⁷ השיר נשתמר עד ימינו בביצוע קהילת רומניוטי, לשבועות לפתיחת ההיכל (מסר לי פרופ' א' סרוסי).

ובהן גם בקשה לגאולה. כיוון שכך, נראה כי מבחינת תוכן הן לא התאימו למעמד החגיגי של חג השבועות ולכן הושמטו או לא הועתקו.

השיר "בי אל דבר" של גאנשו המכונה אף הוא כתובה, אינו דומה לכתובתו של נג'ארה בצורה או בתוכן.⁶⁸ הוא אינו עשוי ככתובתו של נג'ארה או ככתובות אחרות המוכרות בספרות העברית על דרך הפארודיה,⁶⁹ ואין בו התרחשויות דרמטיות הלקוחות מעולם האלוהות הרומזות על הזיווג הקדוש בין הזכרי והנקבי באלוהות.⁷⁰

⁶⁸ על הכתובה של נג'ארה ראה: בארי, נג'ארה, עמ' 63-67. וראה גם: נזרי, נג'ארה, עמ' 7-9, 63, 67-68, 83-84.
⁶⁹ ראה: בארי, נג'ארה, עמ' 63-67. על כתובה אחרת לשבועות, של רבי סעדיה בן יוסף, ראה: טובי, כתובה לשבועות, עמ' כד-לה. ועל כתובה אנונימית לשבועות ראה: כהן, כתובה, עמ' לה-מב; וראה: דוידזון, פארודיה, עמ' 34-36.
⁷⁰ ראה: שלום, הקבלה וסמליה. בעיקר פרק שלישי: "קבלה ומיתוס", עמ' 86-112; פרק רביעי: "מסורת וחידוש בריטואל של המקובלים", עמ' 113-152; וראה גם: אידל, קבלה וארוס, עמ' 91-152; 163-227.

פרק רביעי: האקלים הדתי והחברתי של שירי גאנשו – ייעוד וסוגים

על מנת להבין את ההקשר הדתי והחברתי שיוסף גאנשו פעל בו ויצר בו את שיריו, אבקש תחילה לתאר בקצרה את פועלם של המקובלים בצפת ואת השפעתם על חידושי מנהגים.

4.1 קבלת צפת

במאה השש עשרה הפכה הקבלה לכוח היסטורי ורוחני מרכזי ביהדות ומגורשי ספרד מצאו בה את התשובה לשאלת קיום ישראל בגלות.¹ על פי תפיסות שמקורן בקבלת צפת משהו מן האל עצמו גלה מתוכו כאשר חל באלוהות מעין פירוד בין העיקרון הזכרי לנקבי, קרע בין העליון לתחתון. העניין הזה נתפס כמעשה הרסני.² המיתוס הלוריאני התגבש סביב שלושה סמלים עיקריים: הצמצום, שבירת הכלים ותיקון הקלקול כתוצאה מן השבירה. תפיסת העולם הקבלית גורסת כי בתהליך התהוות העולם התרחש קלקול, שבירה, שכתוצאה ממנו המציאות אינה במקומה הנכון, ומה שאינו במקומו נמצא בגלות. מכאן עולה שכל ההוויה הנמצאת בגלות זקוקה לגאולה. התיקון על פי ר' יצחק לוריא, האר"י (1534-1572),³ מתרחש הן בתחום האלוהי על ידי מערכת המכונה "פרצופים",⁴ והן בעולמו של האדם. כיוון שלאחר שבירת הכלים התמזג עולם העשייה עם הכוחות הדמוניים, "הקליפות", דברים ירדו ממדרגתם ועולם העשייה נפל אל בין הקליפות. תהליך התיקון הנדרש ייעשה על ידי הפרדתו של עולם העשייה מן הקליפות. תפקיד זה נמסר לאדם וקיום מצוות הוא המכשיר של מלאכת התיקון.⁵

החידוש העיקרי של האר"י הוא בכך שהעביר את התופעות של גלות וגאולה שבמרכז שיטתו, מתחום הניסיון ההיסטורי אל ההוויה הקוסמית כולה ואף אל סוד האלוהות.⁶ שני הקטבים – גלות וגאולה – הועמדו בתורתו במרכז המערכת והקנו לה עומק חדש. לא רק סמלים של מציאות רוחנית, אלא כאלה המבטאים גלות וגאולה היסטוריים, אקטואליים ומוחשיים.⁷ גלות ישראל לפיכך אינה רק עונש והעמדה במבחן אלא מטרתה תיקון, והגאולה אפשרית רק על ידי קיום מצוות. האפשרות להחיש את הגאולה, לקרב את הקץ ולתקן את הפגם שבבריאה נתונה אם כן בידי כל אדם באמצעות מעשיו ובמיוחד בידי היהודי. עם קבלת עול המצוות על עצמו פועל עם

¹ שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 88, 105; שם, הרקע, עמ' 36. על עליית מרכז הקבלה בצפת ראה: שכת, צפת, עמ' 288-208; שם, תקופת הזוהר, עמ' 62-81; בן-צבי, השלטון העות'מאני, עמ' 169-187. על חיי הרוח בצפת, ראה: מרוז, חיי הרוח, עמ' 82-90.

² שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 103.

³ על תולדות האר"י, ראה: שתיל, האר"י, עמ' 9-11.

⁴ היחסים המתקיימים בין הדמויות הנקראות פרצופים, השפעתם והשתקפותם בעולמות היצירה והעשייה המתהווים למטה מעולם האצילות הם עיקר ענייניה של קבלת האר"י. על כך ראה: שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 109.

⁵ שם, עמ' 105, 107, 109-110; מרוז, חיי הרוח, עמ' 83; תמר, גלות וגאולה, עמ' 182-183; ויינשטיין, כלים, עמ' 104-94, 118, 261-262.

⁶ נושא הגאולה הוא אבן יסוד בהגות ובאמונה היהודית. הוא עולה בחזיונות נביאי ישראל ובמדרשי הגאולה ומשמעותו הועמקה בימי הביניים ראה: בר תקוה, חזות הגאולה, עמ' 49.

⁷ שלום, הרקע, עמ' 22.

ישראל לתיקון כל ההווה. הבאת העולם למעמד המתאים לתיקון, זוהי למעשה הגאולה.⁸ חידושי האר"י ושאר המקובלים שפעלו בצפת בעת הזאת כללו שלל מנהגים חדשים ולכולם חדר מתח המשיחיות ותקוות הגאולה. המנהגים שגובשו הותאמו לכל תחום בחייו של היהודי ולכל אחד מימות השנה. לתפוצה נרחבת זכו בעיקר מנהגי התפילה ושירים ופיוטים אשר מוצאם מצפת.⁹

4.2 ריטואלים

הריטואל הוא הצד המעשי והשימושי של יחס האדם אל מקור אמונתו, האל, וכל מעשה של קדושה, קיום מצווה או מנהג דתי מתייחס אל מקור זה ופועל בתוכו. כלומר, כל המקיים מצווה גם מייצג את החיות האלוהית וגם מעורר אותה. הריטואל אם כן נתפס כפעולה קוסמית שנועדה להשיג מספר מטרות: להביא להרמוניה בין כוחות הדין לכוחות החסד; לאחד בין הזכרי לנקבי באלוהות; לחלץ את השכינה מהסטרא אחרא – הכוחות הדמוניים; ולגונן מפני הכוחות הדמוניים על ידי השתלטות עליהם.¹⁰

קבלת צפת שהתמקדה במשיחיות, הביאה את המתח האסכטולוגי שבחיי היהודי לידי ביטוי בעוצמה רבה. שני קווי התפתחות שונים עולים ביחס לריטואלים – הריטואלים הישנים, המסורתיים, מקבלים פרשנות חדשה לאור הדימויים החדשים ובד בבד נוצרים ריטואלים חדשים. ההשפעה הרחבה הושגה על ידי ריטואלים ומנהגים חדשים אשר קוימו בפועל על ידי חוגים רחבים מכל שכבות העם.¹¹ בצפת חודשה חגיגת השבת: מנהגי השבת וקבלת השבת עוצבו על ידי הרעיון של הזיווג הקדוש. השבת זכתה לכבוד מלכים, היא הפכה למעין גן עדן זוטא שראוי היהודי להתבשם מעדנו. האדרת חשיבותה וצביונה של השבת וכבוד המלכים שניתן לה בקבלתה ובצאתה, חייב לשמח, לאכול, לשתות, ולהתעלות בשירה. כתוצאה מכך רבו מאוד השירים והזמירות בבית הכנסת, בבית סביב התפילה ובסעודות המצווה.¹² חודש גם טקס "תיקון ליל שבעות" להכנת הזיווג הקדוש,¹³ וחודשו זמני תשובה, צומות וסיגופים כגון "יום כיפור קטן" בכל ערב ראש חודש,¹⁴ וזמנים להתאבל על גלות השכינה כגון "תיקון חצות".¹⁵ פעולת התיקון נעשתה גם באמצעות תפילות בכוונות ובייחודים, לימוד הזוהר, מעשי צדקה וחסד, השתטחות על קברות

⁸ שם, הקבלה וסמליה, עמ' 111; שם, הרקע, עמ' 36-37; בר תקוה, חזות הגאולה, עמ' 49.

⁹ שלום, הרקע, עמ' 40; בן נאה, ארץ ישראל, עמ' 95.

¹⁰ שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 114, 117, 119, 123-124.

¹¹ שם, שם, עמ' 119, 121, 127; ויינשטיין, כלים, עמ' 231-260.

¹² ראה: שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 133-140; שילוח, מוסיקה, עמ' 33; ועוד על השבת ראה: חלמיש, הנהגות קבליות, בעיקר שער ג, עמ' 63-512. על הזמירות לשבת ראה: ליבס, סעודת שבת, עמ' 540-555; רצהבי, אלקבץ, עמ' 162-169; גזונדהיט, ידיד נפש, עמ' 47-57; אפרתי, ידיד נפש, עמ' 75-80.

¹³ שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 132-133.

¹⁴ שם, שם, עמ' 145-148.

¹⁵ שם, הרקע, עמ' 40. וראה גם בסעיף: תיקון חצות.

צדיקים וכדומה.¹⁶ ברוח זו עודדו חכמי צפת את השירה לסוגיה כגורם מהותי של התעלות רוחנית ודבקות, על פי השקפה שפיתחה תורת הסוד ולפיה כוחה של הקדושה מגיע למלוא ביטויה כאשר היא נאמרת למעלה על ידי המלאכים המשתתפים באמירת הקדושה שאומרים בני ישראל למטה. האדם השר בדבקות זוכה להשתתף בכינונה של ההרמוניה הקוסמית והשירה הופכת לכוח אדיר שבאמצעותו ניתן להביא לתיקון העולם.¹⁷ התמורה שחלה בעיקר במנהגי השבת והשירה בלילה תרמה יותר מכול לפריחת הפיוט.¹⁸

4.3 תיקון חצות

המעמדות המיוחדים של אמירת בקשות באשמורת הבוקר או בלילות התפתחו בהשפעת המקובלים. על פי אחד העקרונות בתורתם קיבלה השירה בלילה משעת חצות ואילך משנה חשיבות, כיוון שבשעה זו יורד הקב"ה לגן עדנו להשתעשע עם הצדיקים ולהאזין לתפילתם וזמרתם של בני ישראל.¹⁹ על פי התלמוד, ב"תיקון חצות" קם הקב"ה בכבודו ובעצמו באמצע הלילה, שואג כארי, בוכה ומצטער בצער החורבן. באותו אופן צריך האדם מישראל לחקות את הבורא, להתעורר באמצע הלילה ולבכות את גלות השכינה.²⁰ תיקון חצות בחוגו של האר"י בצפת מכיל שני חלקים: "תיקון רחל" ו"תיקון לאה", שהן שתי בחינותיה של השכינה. הראשון, ריטואל של קינה שכן אז היא גולה ומרוחקת מן הקב"ה, ואילו השני, תיקון לאה, של גאולה ונחמה שאז היא חוזרת ומתאחדת עמו.²¹ הקבלה הצפתית שראתה סגולה בתפילה ובלימוד באשמורת הבוקר, פיתחה את המסורות המצויות כבר במקרא וקשורות לדוד המלך וקיבעה מנהגים של תיקון חצות ותיקונים למועדים אחרים אשר כללו תפילות ושירת פיוטים.²² בהמשך לכך נהגו המקובלים להשמיע עד עלות השחר שירים, תחינות ובקשות, ומכאן התפתח מוסד הבקשות.²³

4.4 שומרים לבוקר

המנהגים שחידשו מקובלי צפת הרחיבו מאוד את המסגרות החברתיות ואת ההתכנסויות הדתיות שבעבורם היה צריך ליצור טקסטים לביצוע.²⁴ חבורות שיר של משכמי קום היו הצרכנים

¹⁶ תמר, גלות וגאולה, עמ' 184.

¹⁷ שילוח, השפעות הקבלה, עמ' 209-210.

¹⁸ שם, שם, עמ' 209.

¹⁹ ראה: בארי, עולת חדש, שיב; שילוח, מוסיקה, עמ' 33; שם, השפעות הקבלה, עמ' 211.

²⁰ אמזלג, הפיוט, עמ' 41; בארי, שירי נגי'ארה, עמ' 404.

²¹ שלום, הקבלה וסמליה, עמ' 144-145; אמזלג, הפיוט, עמ' 41.

²² סרוסי, שירת הבקשות, עמ' 114-115; וראה גם, פדיה, אבל ועונג, עמ' 80-81, 83, 98-100.

²³ מהותו של מנהג הבקשות עולה מן הכתוב ב"שבחי האר"י": "כולה קולי קולות של גרסות משניות וגמרות (זוהר) ומדרשי רז"ל ושל תהלים ונביאים של פזמונים ותחינות ובקשות". ראה: בניהו, נגי'ארה, עמ' 227-228.

²⁴ יהלום, שירה עברית מסטית, עמ' 630; שם, שירת הקבלה, עמ' 90. שלוש המהדורות של "זמירות ישראל" לנגי'ארה שראו אור במהלך תקופה זו מעידות על הביקוש הרב של הציבור לשירים הללו. דברי המוציא לאור של הדפוס בשאלוניקי בגב שער מהדורת השירים מעיד על כך שנועק להדפיסם עקב הביקוש ודרישת הציבור "לבקש את פני ה' אלוהינו באשמורו", ראה: שם, שם. כמו כן, על פי יהלום גולת הכותרת של "זמירות ישראל", היא מהדורת ונציה

הגדולים ביותר של פיוטים ופזמונים. מעתה התמקדה השירה בשכבות של המוני העם.²⁵ על משכימי הקום נמנתה תנועת ה"שומרים לבוקר" שקמה כפי הנראה בצפת והתפשטה לארצות אחרות.²⁶ עם זאת, לדברי בניהו, המנהג לקום באשמורת הבוקר לומר תחנונים, בקשות ומזמורי תהלים, אמנם קשור לחוגי המקובלים מצפת והוא מוכר בעיקר מאיטליה, אך מדובר במנהג קדום אשר שורשיו בספרד עוד לפני גזרות קנ"א.²⁷ גולדשמידט מדגיש כי אין לקשור או לבלבל בין מנהג זה לבין מנהג אשכנזי דומה של ה"שומרים לבוקר" שבו אמרו מזמורים בימי שני וחמישי עם שחר.²⁸ על פי סרוסי, פיוטים מסוג הבקשה הופיעו כבר במחזורי תפילה ספרדיים מלפני הגירוש, ולדבריו הקימה בלילה הוא מנהג עתיק שהיה נהוג בספרד ובארץ ישראל עוד בימי הביניים ואינו חידוש של המקובלים בצפת.²⁹ רובינסון טוענת כי מנהג זה היה קיים בירושלים כבר בתחילת המאה השש עשרה³⁰ ואף גולדשמידט מציין כי מנהג זה היה נהוג בקרב קבוצת ספרדים בירושלים.³¹ עם זאת ראוי לציין כי גם אם יש אזכורים לקיום המנהג במקורות קדומים, המקובלים בצפת נתנו לו תוקף סמכותי והרחיבו את תפוצתו.

תפקידה של תנועת "השומרים לבוקר"³² היה לטפח את מנהג התפילה שהתרכז בעיקר סביב הציפיות לגאולה. אגודות משכימי קום למיניהן גילו התלהבות גדולה לשיר שירי דבקות במנגינות מוכרות.³³ על פי בן נאה, שירים ופיוטים שהגיעו מארץ ישראל לקהילות שונות ברחבי האימפריה העות'מאנית זכו לתפוצה רחבה. הם היו חדשניים בתוכנם ובצורתם, נועדו ללחנים זרים, אופנתיים ומבוקשים, וברבים מהם ניכרת השפעה קבלית. השירים הללו מילאו חסר שנוצר עם ייסודן של חבורות המשכימים לבוקר והם שימשו כחלק מהרפרטואר של הטקסים החדשים.³⁴

שהמשורר ערך מחדש והביא בה שירים חדשים עם ישנים בשלושה מדורים. ההרחבה הניכרת במדור "עולת תמיד" שכללה את תשעים השירים הישנים עם מאה ושלושים חדשים, מלמדת על הרחבת המסגרות החברתיות של הטקסים השונים והמנהגים שחידשו מקובלי צפת ועל רצון הציבור לביצוע השירים במסגרות הללו. ראה: יהלום, התחדשות, 109.

²⁵ שילוח, מוסיקה, עמ' 33; שם, השפעות הקבלה, עמ' 209-211.

²⁶ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 642. את חבורת "מעירי שחר" הקים אהרון ברכיה כנראה בהשפעת המקובל הארץ ישראלי ר' ישראל סרוג שביקר בזמנו במודנה (1597) ואחרים, כדי להתפלל על הגאולה, שכן תפילות כגון תיקון חצות ותפילות מיוחדות אחרות מחישות אותה. ראה: שולואס, רומא וירושלים, עמ' 110-111. על חבורות שומרים לבוקר שקמו באיטליה ראה: בניהו, שומרים לבוקר, עמ' קא-רכו. על סדרי תפילה שנדפסו שם לחבורות שומרים לבוקר ראה: שם, איטליה, עמ' פז-ק. נג'ארה היה מיסד המשמרות בג'ובאר. הוא העמיד "משמרות" לכל ערב ראש חודש כבר מימי בחרותו. ראה: שם, נג'ארה, עמ' ריא. הוא נשא דרשות וחיבר פיוטים להזדמנויות הללו. לדרשותיו, ראה: רגב, מקווה ישראל, עמ' 123-604.

²⁷ בניהו, איטליה, עמ' פז.

²⁸ גולדשמידט, בקשה, עמ' 72.

²⁹ סרוסי, בקשה, עמ' 106.

³⁰ רובינסון, אשמורת הבוקר, עמ' 32-42.

³¹ גולדשמידט, בקשה, עמ' 72.

³² יש להבחין בין תנועת "שומרים לבוקר" שהייתה מאגודות משכימי קום שפעלו ברוח קבלת צפת, מתנועת "שומרים לבוקר" אשכנזי שאמרו מזמורים בימי שני וחמישי עם שחר, ורק השם משותף לשתייהן. ראה: הערה 28.

³³ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 630.

³⁴ בן נאה, ארץ ישראל, עמ' 98.

4.5 זמן השמעת השירים: אשמורת הבוקר

שעות הבוקר המוקדמות, טרם התפילה, הוא הזמן הרצוי להשמיע את שירי ההלל והתודה לאל. בשירים רבים של נג'ארה עולה עניין זה.³⁵ גם בכמה משיריו של גאנשו שעת הבוקר המוקדמת, אשמורת הבוקר, נרמזת כשעה שהשירים הושרו בה. כך, בשיר האחרון החותם את ספר השירים, עולה פנייה לציבור לקום מוקדם בבוקר ולבוא לבית הכנסת: "יִחַדּוּ בּוֹאוּ הַשׁוֹכְבִים עַל מְטוֹת עֶרֶשׁ הַנְּדָמִים" (שיר ללא סימן, 4).³⁶ קריאה להשכים בבוקר לבית הכנסת ולהלל את האל עולה גם בשיר הבא: "וּבְרוֹן יַחַד כְּכַבִּי בְקֶר בְּתוֹדָה פָּנִיו קְדָמִי // [...] // חֲצוֹת לַיְלָה לְהוֹדוֹת לוֹ גַּם לְרֵאשׁ אֲשֶׁמוֹרוֹת קוֹמִי" (קד 5-7). בשירים נוספים בספר נרמזת שעת הבוקר המוקדמת כזמן שהשירים הושרו בו. כך עולה במפורש בשיר: "יּוֹם יוֹם אוֹדָה לְשִׁמְךָ הָאֵל וּבְלִילָה שִׁירְךָ עִמִּי" (סו, 1). כך גם בשיר הבא: "חֲצוֹת לַיִל קוֹמִי / וּבְאֲשֶׁמוֹרוֹת / וּשְׁפוֹף עֲתִירָה // אֲלֵנוּ תִנְאַמִּי / בְּטוֹב שִׁירוֹת / וְרוֹן וְזִמְרָה" (קוט, 2-3), בשיר זה: "אֲרִנּוּ לוֹ לְבָקֶר כִּי יִהְיֶה מְשַׁבְּבִי" (קסז, 7) וכן "וַיְהִי בְּאֲשֶׁמוֹרֹת בְּעַת הַבֶּקֶר // בְּאֵתֵי לְפָנֶיךָ לְבָבוֹת חוֹקֶר" (רו, 5-6).

כמו כן, ייעוד השירים לשעות הבוקר המוקדמות עולה בכותרת של שניים מהם. בשיר רו נכתב: "לחן ישן בחיק תאוה לאשמורת הבקר", ובשיר רי נכתב: "ככה בניתי תשעה בתים לאומרם קודם וייעבור' בלילי אשמורת".

חלק מן השירים הושרו במסגרת שמחות או אירועים משפחתיים שונים: שיר אחד בספר מוקדש לחתן על פי כותרתו: "לחתן שמו יוסף" (קכז), ואילו שיר אחר מוקדש לתינוק אשר נולד בנסיבות מצערות: "קינה לתינוק שנולד יתום". בנוסף, ארבעה שירים אחרים בספר (רכא-רכד) נכתבו לפטירת דודו של גאנשו: "ואלו הקינות אשר חברתי על פטירת דודי" (רכא). זאת ועוד, ידוע כי שיריו של גאנשו הושרו בדורות מאוחרים גם בחגים ובמועדים כגון: יום כיפור, ראש השנה, חנוכה, פסח, שבועות וגם כחלק מסדר חתנים.³⁷

4.6 השינוי במעמדה של שירת הקודש המאוחרת: שירה פרה-ליטורגית

שירת הקודש בתקופה המדוברת אינה קשורה עוד למסגרות המקובלות של סוגי הפיוט הקדומים.³⁸ הפיחות שחל במעמדה של השירה הליטורגית נובע כנראה מכך שחכמי ההלכה כמו הרמב"ם, ר' הלוי אבולעאפיה, ר' יוסף קארו והאר"י שללו את הפיוט בטענת ההפסק, כלומר הם

³⁵ בארי, שירי נג'ארה, עמ' 404.

³⁶ לשיר זה נודעת חשיבות רבה. כיוון שכריכתו של הספר ודף השער חסרים, אזי שמו המקורי, שנת הדפסתו ופרטים חשובים אחרים העולים לרוב מדפיו הראשונים של ספר אינם ידועים לנו, ואנו למדים על חלקם משיר זה בלבד.

³⁷ על כך ראה: בפרק השלישי.

³⁸ פלישר, שירת הקודש, עמ' 485; בארי, נג'ארה, עמ' 9; שם, עולת חדש, שיב; חזן, פרגי שוואט, עמ' 15.

טענו כי הפיוט הוא גוף זר שהוכנס לנוסח הקבע ויש בו כדי לפגום ברציפות התפילה.³⁹ עוד נטען כי הפייטנים לא ידעו את הכוונות הנכונות המתחייבות מהתפילה.⁴⁰

לפיכך, היצירה הפייטנית מתרכזת בתקופה זו בסוגים שהם ספק-ליטורגיים. במילים אחרות: השירה יצאה מתחומי בית הכנסת, ממקומה הטבעי בתפילה התקנית, והתארגנה במסגרות פרה-ליטורגיות.⁴¹ למרכז הקבלי בצפת נודעה השפעה ניכרת על התפתחויות אלה ועל אופייה של היצירה הספרותית שם ובמרכזים אחרים באימפריה העות'מאנית.

בספרו "שירת הקודש העברית בימי הביניים" מציין פליישר כי שירה דתית עברית המשיכה להיכתב במרכזים חדשים שקמו לה⁴² לאחר המאה החמש עשרה, שבה התגבשו ונקבעו סופית מערכות התפילה של כל עדות ישראל. ואולם, לדבריו לא קיים כבר קשר בין השירה הדתית הזאת לבין הליטורגיה היהודית הממוסדת של תפילות הקבע והחובה. הוא טוען כי שירה דתית נכתבה ללא כוונות ליטורגיות וייעודה היה לכלכל טכסים דתיים בחיי הפרט או בהתכנסויות בעלות אופי דתי והתאחדויות שונות.⁴³ לפי יהלום, השירה לאחר הגירוש היא שירה פרה-ליטורגית אשר נועדה למעמדי דבקות מיוחדים לפני עלות השחר, אולם לדבריו, מבחינת תוכנה וציוריה, שירה זאת אינה שונה בהרבה מן השירה הדתית שנכתבה לאורך הדורות בהשראת שיר השירים.⁴⁴ חזן סבור כי פייטני התקופה כתבו פיוטים להזדמנויות אחרות כגון שבתות, ימים טובים ומאורעות של שמחת הפרט.⁴⁵ הוא טוען כי השירה המאוחרת בכללותה, החל מן המאה השש עשרה, קרובה באופייה ובייעודה לתחום שבין קודש לחול שבשירת ספרד, לשירים הנקראים "שירי ביניים".⁴⁶ שיריו של גאנשו נכתבו במאה השבע עשרה לערך, ובעת הזאת, כאמור, הייתה מסגרת התפילה סגורה ומבוססת מצד הטקסטים והמנהגים. על פי עקרון ההבחנה הפונקציונאלית המקובלת במחקר, שני הסוגים של השירה העברית, קודש וחול, נבדלים זה מזה להגדרתו של פליישר: "לא על פי תוכן השירים, לא על פי נושאייהם ולא על פי אווירתם, אלא על פי יעודם".⁴⁷

³⁹ טובי, גירוש, עמ' 31, 36-37; חזן, תמורות בסוגי השירה, עמ' 339-340.

⁴⁰ ראה: בארי, עולת חדש, עמ' שיב; שם, נגי'ארה, עמ' 9. חכמי הקבלה התנגדו למסורת הספרדית. על פי עדותו של חיים ויטל, האר"י לא היה אומר שום פזמון, פיוט או בקשה משל משוררי ספרד בטענה כי אלה אינם יודעים את דרכי הקבלה ואת אשר הם אומרים וכי הם טועים בסדר דיבורם. ראה: ויטל, שער הכוונות, עמ' 328; בארי, האר"י, עמ' 21; חזן, תמורות בסוגי השירה, עמ' 339-340; יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 642; שם, שירת הקבלה, עמ' 94.

⁴¹ על השיר הפרה ליטורגי ראה בהמשך.

⁴² בצפון אפריקה, יוון, תורכיה, ארץ ישראל ותימן.

⁴³ פליישר, שירת הקודש, עמ' 485.

⁴⁴ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 625-626; שם, שירת הקבלה, עמ' 88; שם, בין אלגוריה למיסטיקה, עמ' 282.

⁴⁵ חזן, פרגי שוואט, עמ' 15.

⁴⁶ שם, שירי קינה, עמ' 13; שם, פיוט, עמ' 20-21; שם, צפון אפריקה, עמ' 40. פליישר מתאר אותם "כמיני שירים ליריים 'חילוניים' בעלי אופי דתי", וכי "אינם נתפסים כשירי קודש מובהקים, ויש לדון בהם בנפרד". ראה: פליישר שירת הקודש, עמ' 8. עוד על שירי הביניים בספרד ראה: חזן, פיוט, עמ' 15-23; שוואט, שירי החתונה, עמ' 6-7;

36-35.

⁴⁷ פליישר, הפיוט הקדום, עמ' 42-43; שם, שירת הקודש עמ' 7.

לפי מירסקי שירי הקודש: "נועדו שיהיו אומרים אותם בבית הכנסת וכוללים אותם בתוך התפילה"⁴⁸ ולפי רוזן: "שירת הקודש היא שירה ליטורגית. היא נולדה בבית הכנסת, ונועדה מלכתחילה ללוות את תפילות הציבור. תכניה וכן גם תבניותיה הצורניות, התפתחו משום כך בצמידות לתפילה"⁴⁹. על פי עיקרון זה שיריו של גאנשו אינם שירי קודש מובהקים, אך כיוון שהשירים הללו נאמרים בזמנים מסוימים ובמאורעות מיוחדים הקשורים לטקסים בעלי אופי דתי, הם בעלי ייעוד טקסי ומקיימים בתוכם סממנים צורניים ותוכניים של פיוט.⁵⁰ מצד תוכנם, ברובם עולה המוטיב הלאומי, נושא האהבה האלגורית בין כנסת ישראל לקב"ה לפי הפרשנות המסורתית של שיר השירים המצויה במסורת הפייטנית.⁵¹ לפיכך ניתן לכנותם שירים פרה-ליטורגיים. בעבודתי אמשך לכנות את השירים הללו בשם "שירי קודש", על מנת להבדיל אותם מן השירים המכונים "פיוט", מונח המשמש בדרך כלל בדיון בשירת הקודש לשירים שבתפילה. המונח "שירי קודש" משמש בפרט לשירים שנתחברו לאחר המאה השש עשרה ומכוון למנעד רחב של שירים וסוגים.⁵² הדברים עולים בקנה אחד עם הפתרון שהציע חזן ליחד את המונח "פיוט" לשירה בעלת ייעוד ליטורגי אפילו שאינה שירת קודש מצד תכניה, ואילו את המונח "שירת קודש" לייחס לשירת קודש בתוכנה אף שאינה בעלת ייעוד ליטורגי.⁵³

4.7 ארגון השירים בספר על פי סוגם

בקולופון אשר נמצא בסוף הספר כתב גאנשו: "תמו ונשלמו הפזמונים ובקשות ותחנונות ותוכחות ותהלות לאל נורא עלילות כמנין רל"ב שבח לאל בורא עולם". בהמשך דבריו הוא שב ואומר: "והוא בגודל חסדו אמצני ועזרני וימינו היא תמכתני והדריכני ובדרך מישור הנחני להחל ולגמור הפיוטים והבקשות והתחנונות והתוכחות כמנין רל"ב אשר עשיתי לו ולשמו לרוממו".⁵⁴ מדבריו אלו אנו למדים על הז'אנרים שבחר בהם לעיצוב שיריו. בשני האזכורים הללו חוזר גאנשו ומכנה חלק מן השירים בקשות, תחנונות ותוכחות, אולם בעוד שבאזכור הראשון הוא מכנה את חלקם פזמונים ותהלות, בפעם השנייה הוא משתמש במונח פיוטים. בדיקת השירים בספר מעלה כי מעל רובם לא נרשם סוג השיר, כך מתחילת הספר עד שיר רג.⁵⁵ לעומת זאת ב"זמירות ישראל" של

⁴⁸ מירסקי, ערכי השירה, עמ' 225.

⁴⁹ רוזן, שירת החול עמ' 10-11.

⁵⁰ על הצד הצורני של השירים ראה בפרקים השביעי והשמיני.

⁵¹ על כך ראה בפרק החמישי.

⁵² כך לדוגמה מכנה שיטתית את הפיוטים מאז המאה השש עשרה "שירי קודש מולחנים" שצריכתם נועדה לאירועים ציבוריים, קהילתיים או לאירועים משפחתיים. ראה: שיטתית, בקשות, עמ' 5. ובמקום אחר הוא קושר את המונח "פיוטים" גם לשירים עבריים מסוגים אחרים כגון "בקשה" או "תוכחה". ראה: שם, עמ' 6.

⁵³ חזן, פיוט, עמ' 22.

⁵⁴ פזמונים ובקשות, קד, ע"ב. ההדגשות שלי.

⁵⁵ למעט שיר: נא, אשר בכותרתו נרשם הסוג "רשות". ושיר: קכו, שהוקדש לחתן. מידע זה אינו קיים לגבי השירים החסרים: א-לג, קעז-קעח ולגבי השירים: לד, קעט אשר תחילתם חסרה.

נג'ארה (שלונקי, 1599), שבו נדפסו לראשונה כאמור גם שנים עשר משיריו של גאנשו, הם צוינו כפזמון או פזמון נאה.⁵⁶ שירים אלה שמופיעים כאמור בספר "פזמונים ובקשות", נעדרים כל סיווג בראשם.

לעומת זאת, בראש קבוצה של כשלושים שירים בסוף החיבור רשומים הסוגים הבאים בסדר אקראי:⁵⁷ תוכחה (רד, רה, רו, רט), בקשה (רז, ריא), תחנה (ריב-ריז), קינות לט' (באב (ריט), וכן על מות אישים ועל מות דודו,⁵⁸ ווידוי (רכה). בנוסף, בקבוצת השירים הזאת לא צוין מקאם. שני עניינים אלה, האחד ציון הסוג בשירים והשני העדר מקאם בהם, מבחינים אותם למעשה מן השירים האחרים בספר, כלומר מהפזמונים.

אם כן, בספר נעשית הבחנה ברורה בין שתי הקבוצות הללו: האחת בעלת זיקה אל סוגי פיוט קדומים, והשנייה, הגדולה יותר, הם הפזמונים ששייכים לסוגים מחודשים ומאוחרים. ואולם גם השירים ששייכים לסוגים פייטניים אינם מכילים רמזים למקום שילובם במסגרת התפילה (למעט חריג אחד, שיר רי, שצוין לשלבו בין אמירת הסליחות). אפשר שדברי גאנשו בקולופון מבטאים בעיקר שמירה על שמות מסורתיים אף שבעת הזאת לא הייתה כבר הבחנה ז'אנרית ברורה.

באופן דומה, מתחלקים גם השירים ב"זמירות ישראל" (ונציה), אך כאן החלוקה היא לשלוש קבוצות. לדברי בארי הקבוצה הגדולה, "עולת תמיד" – שירים לכל ימות השנה – הם מסוג הבקשות והפזמונים. קבוצה זאת מקבילה לקבוצת השירים הראשונה בספר "פזמונים ובקשות" שלא צוינו בה סוגי השירים. קבוצה שנייה לדבריה היא "עולת השבת" – שירים לכל שבתות השנה על פי סדר פרשות התורה. קבוצה מקבילה אינה קיימת בספר "פזמונים ובקשות". הקבוצה השלישית היא "עולת חדש", הכוללת שירים שנכתבו לחגים ולימים מצוינים ושייעודם הליטורגי עולה בדרך כלל מתוכנם ומכותרתם,⁵⁹ בדומה לקבוצת השירים השנייה בספר שיריו של גאנשו, שהם בעלי זיקה כלשהי לסוגים המוכרים מן הפייטנות הספרדית.⁶⁰

⁵⁶ ראה פירוט בטבלה שבפרק השלישי. מקרה דומה נמצא ב"זמירות ישראל" לנג'ארה, כששירים מסוג פזמון שנדפסו במהדורת צפת, כונסו שנית במהדורת ונציה בחלק "עולת תמיד" אך צוינו בכותרתם כפזמון. ראה: מירסקי, נגר, רעה.

⁵⁷ כך בשירים רד- רכה, למעט בשיר רח שלא צוין בו הסוג ובשיר רי שצוין בכותרתו כי יש לאמרו "קודם יועבור" בלילי אשמורת". שירים רכו-רלב הם שירי הדוד מסוג וידוי, וסוגו של השיר המסיים, ללא סימן, לא צוין.

⁵⁸ ריח – קינה לנפטר, רכ – קינה לתינוק שנפטר, רכא-רכד – קינות לדוד.

⁵⁹ בארי, נג'ארה, עמ' 1. וראה גם: יהלום, התחדשות, עמ' 109.

⁶⁰ חלוקה דומה ניתן לראות גם בסדרי תפילה קדומים שנדפסו באיטליה. כך אנו למדים מדף השער של "שומרים לבוקר" אשכנזים (שנ"ז, 1597). ראה: בניהו, שומרים לבוקר, עמ' קא. כך גם מדף השער של הנוסח הקדום (שע"ב, 1612) של "ספר אילת השחר". ראה: שם, איטליה, פח.

4.8 סוגי השירים ב"פזמונים ובקשות" בזיקה למסורת הפייטנית

המונחים המתייחסים לסוגים הפייטניים שגאנשו בחר בהם לעיצוב שיריו, הם בעלי מסורת ארוכה בתולדות שירת הקודש,⁶¹ ובתקופה הנדונה הם עברו שינויים בעיקר מצד ייעודם הליטורגי. לפיכך ברצוני לבחון כאן את מאפייניהם הז'אנריים ואת מידת זיקתם למסורת הפייטנית.

4.8.1 תחינה

התחינה היא סוג מסוגי הסליחה אשר נתחדש בספרד. עניינה מוגדר כבקשת רחמים, סליחה. מקומה של התחינה בתפילה הוא אחרי התחנון.⁶² היא נאמרת קודם הפיסקה: "יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך" ומכאן שמה. לדגם מספר סימני היכר: פתיחתו במלה "יי" והפסוק "שוב מחרון אפך" המשתרג בשיר כמעין רפרין. הוא פשוט, היקפו קצר בדרך כלל והוא אינו מעוצב במשקל מדויק. צלעיותיו חורזות זו בזו כדוגמת המשולשים והמרובעים הספרדיים והצלעית האחרונה של הטורים הארוכים היא לרוב סיומת מקראית אשר סופה מילה קבועה.⁶³

כותרתם של שישה שירים בספר השירים של גאנשו היא תחינה.⁶⁴ כל השירים מעוצבים כדוגמת המשולש הספרדי, היקפם קצר (15-21 טורים), הם ללא משקל מדויק, הטור המסיים כל סטרופה הוא סיומת מקראית ובו מילה קבועה והם פותחים במילה "יי" ומסתיימים בציון המילה "בשוב" הרומזת לפסוק "שוב מחרון אפך".⁶⁵ לשלושה מהשירים יש גם חתימה (ריב, ריג, ריו). בדיקת מאפייניו של הדגם בשירים אלו מעלה כי הם תואמים את כל סימני ההיכר של הסוג אשר תוארו כאן וכי הם עשויים במבנה של התחינה הספרדית.⁶⁶

4.8.2 תוכחה

התוכחה היא מסוגי המשנה של הסליחה. היא נישאת מפי הפייטן אל המתפלל או אל נשמת עצמו, מתוך מגמה להחזירם בתשובה ולהתוודות על חטאיהם. בדרך כלל היא אינה פונה אל האל או

⁶¹ בעיקר סוגי פיוט המוכרים מספרד. בחירה זו מצביעה על נאמנות למסורת הפייטנית הספרדית. גם במורשתו של נג'ארה אנו מוצאים את הסוגים הללו. ראה: בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 62.

⁶² התחנון או נפילת אפיים היא חטיבת תפילות הנלווית אל העמידות. על כך ראה: שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 709; חזן, תחינות עמ' 111.

⁶³ ראה: שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 709; פליישר, שירת הקודש, עמ' 409; חזן, תחינות, עמ' 112.

⁶⁴ שירים: ריב, ריג, ריד, רטו, ריו, ריז.

⁶⁵ על ההיבטים הצורניים השונים של הסוגים המוזכרים כאן ראה בהמשך בפרק השביעי ובפרק השמיני.

⁶⁶ לעומת זאת, אלקיים שבחן שלושים ואחד פיוטי תחינה מתוך מחזור פאס של בני מרוקו בטרם התיישבו בה מגורשי ספרד ולפני התפשטות מנהגי האר"י, מוצא כי התחינות התנתקו במידת מה מן התבנית הקבועה שאפיינה אותן. עוד הוא מוצא כי מחברי התחינות הרחיבו את ייעודן גם לימים בהם לא נמצאה עדות לכך שנאמרו בהם תחינות. ראה: אלקיים, פיוטי תחינה, עמ' 110-111. במאמר אחר בוחן חזן את תחינותיו של ר' שמעון בן צמח (1361, ספרד - 1444, אלג'יר) ומבקש להראות את זיקתו של הסוג לפרשת השבוע ולא דווקא לענייניו "הטבעיים" של הסוג. הוא מוצא כי באמצעות שילוב של סיומות מקראיות נקשרת פרשת השבוע לעניינים המוגדר והטבעי של התחינה, נושאי הגאולה והתקווה. ראה: חזן, תחינות, עמ' 112-117.

מדברת בשם האומה, אך לעתים נעשית פנייה לאל בבקשה שיסלח לברואיו, תוך תיאור אפסותם וחולשותיהם.⁶⁷ התוכחה בתקופת הפיוט הקדם-קלאסית עוצבה בתבנית הקיקלר – במחרוזות תלת טוריות ומחרוזת ביניים החוזרת בה אחת לשלוש סטרופות. צורה זו נוכחת בכל התקופות. למעשה התוכחות הקדומות הן פיוטי יום כיפור, ונראה כי זהו ייעודן העיקרי גם בהמשך. המסר העקרוני של התוכחה הוא אפסות האדם והבלות חיי החומר במטרה לעורר הרהורי תשובה לקראת יום הדין.⁶⁸

התוכחה הספרדית היא סוג משנה מגובש של הסליחה, פיתוח נוסף של משוררי ספרד. עמדתה דידקטית וכוונתה להורות את הדרך הנכונה לקראת יום הדין. את הקו הלא-לאומי שאפיין את הסוג מראשיתו הפכו פייטני ספרד לקו אישי אינדיבידואלי והתוכחה הפכה לתוכחה ממש, יצירה שהיא אינה תפילה ושאינה פונה לאל אלא נישאת מפי הפייטן למתפלל או אל נשמתו.⁶⁹

מבחינה צורנית עוצבו התוכחות הספרדיות לעתים רחוקות בחריזה מעין אזורית, במשקל ההברות הדקדוקי, ובסיומות מקראיות שסופן מילה זהה, אך נשמר בהן הצביון המקובל של התוכחה הקלאסית מצד התוכן ודרכי ההבעה. שכיחה יותר הייתה תבנית חדשה שיצר שלמה אבן גבירול (1058-1021 לערך) שעוצבה לסוג שכלל סטרופות מרובעות במשקל הברתי, כשכל מחרוזת מכילה צמד חרוזים: אאבב גגדד וכו', ללא יסודות חריזה קבועים ובלא רפרין. בתבנית חדשה זו נכתבו בעיקר תוכחות הפונות אל המתפלל. הספרדים חיבבו סוג זה כיוון שעסק בנפש האדם ובגורלו והתוכחות הארוכות עסקו בהבלי החיים ובמעשיו של האדם. הנושא עוצב בשירים על דרך ההגות כנהוג בימי הביניים. בסדרי הסליחות נאמרו התוכחות בסמוך לווידוי, לעתים הן שולבו גם בתפילות של יום הכיפורים.⁷⁰ בפייטנות אירופה לא שימשה התוכחה כסוג פעיל בין סוגי הסליחות, ואופיו הלאומי-מסורתי של הסוג נשמר שם בנאמנות.⁷¹

כותרתם של ארבעה שירים בספר השירים של גאנשו היא תוכחה.⁷² כולם עוצבו בתבנית השיר המעין אזורית (ולחם אקרוסטיכון), אך משקלם אינו משקל הברות הדקדוקי ואינו מביא סיומת מקראית. כמו כן, שלא כמקובל בתוכחה הספרדית קיימת בהם פנייה לאל ודיבור בשם האומה ועולה בהן הכרה בחטא ובקשת סליחה. לפיכך קיימת כאן זיקה חלקית כלשהי בין השירים שכונו כאן "תוכחות" למסורת הפייטנית הספרדית.

⁶⁷ ראה: שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 708.

⁶⁸ פליישר, שירת הקודש, עמ' 96, יצחקי, תוכחה, עמ' 1-2, 7.

⁶⁹ שם, שם, עמ' 7.

⁷⁰ ראה: שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 708-709; פליישר, שירת הקודש, עמ' 172-173, 404.

⁷¹ שם, שם, עמ' 470.

⁷² שירים: רד, רה, רו, רט.

4.8.3 בקשה

שני סוגי פיוט שונים נקראים בשם זה. הראשון – הבקשה הארוכה והשני – הבקשה השקולה. הבקשה הארוכה היא יצירה בעלת היקף נרחב הכתובה בפרוזה נשגבת ולעתים אף מחורזת ומשמשת את המתפלל לומר את דבריו שלא בהקשר ליטורגי מחייב. סוג זה נתחדש בסוף המאה התשיעית במזרח והיה נפוץ גם בספרד. הסוג מוכר בעיקר תודות לשתי הבקשות של ר' סעדיה גאון (882-942).⁷³ עניינן של הבקשות הללו הוא שבח לאל, אפסות האדם, וידוי על עוונות ובקשת סליחה והצלחה, נחמת עם ישראל וגאולתו.⁷⁴ בקשה ידועה אחרת מראשית תקופת ספרד היא "כתר מלכות" של ר' שלמה אבן גבירול. ייעודה של היצירה הוא כתפילת יחיד ומשולב בה וידוי.⁷⁵ החל מסוף המאה השלוש עשרה החלו צצים בספרד ובפרובנס חיבורים מנייריסטים ובהם כל מילה פותחת באותה האות.⁷⁶

הבקשה השקולה היא סוג מסוגי הסליחה אשר התחדש בספרד.⁷⁷ במקור היא נועדה להיאמר לפני שחרית בשבתות ובחגים על ידי החזן או היחיד, אך מאוחר יותר היא שולבה גם בסדרי הסליחות. לרוב נעימתו של הסוג היא אישית-לירית, וענייניו חרטה על עוונות, התוודות על חטאים ובקשת מחילה וישועה מהאל. סממניו של הסוג: משקל כמותי, חרוז מבריש והסוגר של הבית האחרון חוזר על הדלת של הבית הראשון בשיר.⁷⁸

שטרית טוען כי הבקשה לאחר גירוש ספרד היא סוג שנכתב בצפון אפריקה ובקהילות המזרח התיכון בכלל בעיקר סביב המאות השש עשרה - השבע עשרה, כתגובה לטראומה של גירוש ספרד ובהשפעת קבלת צפת. לדבריו, מבחינה פואטית טכנית מורה השם "בקשה" על סוג מיוחד של שיר עתירה ותפילה לבורא, בעיקר בעניינם של כלל ישראל, לסליחתו ולרחמיו על העותר ועל כלל ישראל. הדגש בשירים הוא על שבחיו של הבורא, על חסדיו, על ההתנהגות של הפרט ושל הכלל, על חשבון נפש, הכאה על חטא והצורך והרצון לחזור בתשובה ועל תחינה לסליחה על עוונות הפרט והכלל.⁷⁹ בסוג עולה גם תיאור מוראות הגלות והכמיהה לגאולה, ולעתים עוסקת הבקשה גם

⁷³ ראה סידור ר' סעדיה גאון, דוידזון ואחרים, סעדיה גאון, עמ' מז-פא.

⁷⁴ ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 317-318. בנוסח בקשותיו של סעדיה גאון יצרו גם פייטני מרכז אירופה בקשות עבור האדם הנושא תפילה בביתו, אך היצירה בתחום לא הייתה מרובה. ראה: שם, שם, עמ' 473.

⁷⁵ ראה: שם, שם, עמ' 412; שירמן-פליישר, השירה בספרד, 332. וראה גם: לוין, כתר מלכות.

⁷⁶ בקשת האלי"פין, ובקשת המ"מים, ראה: שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 674.

⁷⁷ אחד החידושים הראשונים והנועזים של הפייטנות הספרדית. ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 410.

⁷⁸ ראה: שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 673-674; שם, השירה בספרד, עמ' 504-505; פליישר, שירת הקודש, עמ' 410-411.

⁷⁹ שיטרית, בקשות, עמ' 7-8.

בעניינים אישיים של המשורר.⁸⁰ בר תקוה מציין את הבקשות כפיוטים הנאמרים עם שחר לפני התפילה שתכליתם לכוון את לב המתפללים לקראת התפילה.⁸¹

כותרתם של שני שירים בספר השירים של גאנשו היא של בקשה (רז, ריא). שיר אחד עשוי בתבנית המעין אזורית, הוא אינו שקול במשקל מדויק והוא חתום "אני יוסף חזק". היקף השיר רחב והוא מונה חמישים וארבעה טורים (רז). השיר השני עשוי בתבנית סטרופית מרובעת טורים, כאשר כל סטרופה פותחת במילה "י"י" והטור האחרון מסתיים במילה קבועה "יום". היקפו רחב והוא מונה עשרים ושלוש סטרופות (תשעים ושניים טורים). גם הוא אינו שקול במשקל מדויק והוא חתום באקרוסטיכון אלפבית מוכפל בארבע (ריא). שני השירים הללו אינם תואמים את סימני ההיכר של הבקשה הספרדית או זו שבפרוזה, למעט היקפם הנרחב של השירים ולפיכך זיקתם למסורת הפייטנית של הסוג – מועטה.⁸² עם זאת שיר ריא תואם את המאפיינים הצורניים של פיוטי ה"מי כמוכה".⁸³

4.8.4 וידוי

הווידוי הוא פיסקת תפילה השייכת לימי תשובה וצום ובראשם יום הכיפורים, ובה מתוודה המתפלל על עוונותיו. בדרך כלל תחילתה במילים "ריבנונו של עולם" ולפי הנוסחים המקובלים היא כוללת את המילים: אשמנו, בגדנו, גזלנו וכו'. הווידוי מכיל עשרים וחמש מילים לפי סדר האלף בית ונמנים בו שורה של חטאים שהמתפלל מתוודה עליהם ומבקש מחילה מהאל. התפילה נאמרת בגוף ראשון רבים. נוסח הווידוי משולב כמות שהוא או בשינוי קל ברוב הבקשות הגדולות ובכתבי היד הן נקראות לעתים וידוי. כך למשל בספרד שילב שלמה אבן גבירול ב"כתר מלכות" וידוי ואת נוסח הקבע של הווידוי הוא שינה מלשון רבים ללשון יחיד.⁸⁴ ביום כיפורים בנוסף על נוסח הווידוי הרגיל והקצר נאמר גם וידוי ארוך אשר נקרא "הווידוי הגדול".

⁸⁰ שם, שם, עמ' 7.

⁸¹ ראה: בר תקוה, בקשות, עמ' 71. בר תקוה מציין גם את הרשויות, סוג שהיה קיים כבר בספרד, כבעל תכלית דומה לזה של הבקשה, אולם הרשויות היו פיוטי הכנה לשליח הציבור ולא ליחיד ובכך הם נבדלים מהם. במשך הזמן נוספו אל קובצי הבקשות פיוטים כמו הסליחות ופיוטי הגלות והגאולה אשר ייעודם היה שונה. ראה: שם, שם. על פיוטי הבקשה ראה גם: סרוסי, בקשה, עמ' 106, הערה 1.

⁸² מנגד, מצאתי דמיון רב בין הבקשה של גאנשו, שיר ריא, לאחת הבקשות של ר' משה אל אשקאר (1465-1510), שיר ז. השיר מעוצב בתבנית סטרופית מעין אזורית, חתום והוא אינו שקול. כמו כן, כל סטרופה בו פותחת בשם האל, כשטורה האחרון מסתיים במילה קבועה. ראה: נזרי, שמונה בקשות, עמ' 157-159. בקשותיו של ר' משה אל אשקאר ממגורשי ספרד, נכתבו כתגובה למשבר הלאומי של הגירוש ועולה בהן גם מוטיב הגאולה הלאומית, שם, שם עמ' 129, 136. אפשר שבקשה זו שימשה לגאנשו כדוגמה.

⁸³ על כך ראה בפרק השמיני.

⁸⁴ לפני רשב"ג חיבר ר' ניסי אלנהרואני בסוף המאה התשיעית במזרח וידוי ארוך בפרוזה נשגבת בעלת אופי אישי. וידוי זה הביא למפנה גדול בתולדות הפייטנות ובהשפעתו נפתחו לשירה הדתית העברית אפיקים חדשים שהתרחבו בהמשך, ראה: שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 677; פליישר, שירת הקודש, עמ' 72, 316-317, 412; אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 171.

כותרתו של שיר אחד בספר השירים של גאנשו היא של וידוי (רכה).⁸⁵ השיר בן חמישים וארבעה טורים, עשוי בתבנית סטרופית תלת טורית אשר כל טור שלישי בה הוא לרוב סיומת מקראית. הוא מעוצב ללא משקל מדויק וללא אקרוסטיכון, כתוב בגוף ראשון רבים, ויש בו וידוי על חטא ובקשת מחילה. השיר מתחיל במילים "ריבנונו של עולם" כולל את המילים "אשמנו" ו"בגדנו" (שם, 7-8), ומסתיים בלשון מעבר לווידי. השיר תואם במידה רבה את המקובל במסורת הפייטנית.

4.8.5 קינות – שירי מספד

בתקופת הפייטנות הקלאסית חיברו פייטנים קרובות (קדושתאות ושבעות לשבת וקרובת י"ח לימי חול) וכן ברכות מזון מפויטות כדי לציין בהן מאורעות שונים בחיי הפרט.⁸⁶ בנוסף, נכתבו בין השאר פיוטים לעיטורם של טכסי לוויה שנקראו פיוטי "צידוק הדין" או "פתיחות".⁸⁷ סוג נוסף בהקשר זה הוא ההספד או הקינה על המת. אלה נכתבו בספרד בסטרופות מרובעות או תלת טוריות, במשקלים הברתיים דקדוקיים, עם סיומות מקראיות שבסופן מילה זהה, בדרך כלל שם הנפטר. לעומת שירי המספד שהושמעו בהקשרים בעלי אופי דתי, עוצבו הקינות החילוניות בספרד בצורות קלאסיות ובחרוז מבריה.⁸⁸ ברעיונותיהם ובעיצובם מזכירים שירים אלה מחד גיסא את שירת הפרישות החילונית ומאידך גיסא את הסליחות.⁸⁹

שישה שירים בספר השירים של גאנשו מכונים קינה.⁹⁰ כולם עוצבו בתבנית סטרופית, שלושה מן השירים חתומים,⁹¹ ובשיר רכא טורם האחרון של מחצית מן הסטרופות מסיים במילה "יהודה" ולפיכך הם בעלי זיקה לשירי המספד. ואולם שלושה מהשירים עוצבו בצורות הקלאסיות,⁹² ושניים מהם שקולים במשקל כמותי (רכב, רכג),⁹³ נתון המעיד על זיקה לשיר הקינה החילוני. מכאן שהשירים משלבים בין המאפיינים של שיר המספד לאלו של הקינה החילונית

⁸⁵ וכן כותרתם של שירי הדוד. ראה: גאנשו, פזמונים ובקשות, שירים רכו-רלב.

⁸⁶ פליישר, שירת הקודש, עמ' 39-40.

⁸⁷ פליישר, שירת הקודש, עמ' 153, 184, 200, 247-248, 261. סוגים אלה עוצבו בספרד ללא משקל ובמבנים סטרופיים שונים.

⁸⁸ פליישר, שירת הקודש, עמ' 412; שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 701; לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 7, 118; אליצור, שירת החול, ב, עמ' 330.

⁸⁹ לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 134-135; אליצור, שירת החול, ב, עמ' 337-338; חזן, פיוט, עמ' 20-23; רוזן, שירת החול, עמ' 76.

⁹⁰ שירים: ריח - לנפטר, רכ לתינוק, רכא-רכד - לדוד.

⁹¹ רכא - אקרוסטיכון אלפבית, רכג-רכד - חתום "יוסף".

⁹² רכב-רכד הם שירי אזור. השירים האחרים הם: ריח - מרובע, רכ - מעין אזורי, רכא - תבנית סטרופית בעלת ארבעה טורים.

⁹³ לעומתם ריח, רכד - במשקל ההברות הפונטי, רכ, רכא - ללא משקל מדויק.

ובכך הם תואמים את סוג שירי הביניים. גם זמן השמעת השירים הללו הוא במעמדים שבין קודש לחול, אשר תואם את הגדרתם זו.⁹⁴

4.8.6 קינות לתשעה באב

במסורת הפיוט הארץ ישראלי היו הקינות לתשעה באב פיוטי הרחבה שנועדו להשתלב בקרובות הי"ח של היום, בחטיבה הארבע עשרה.⁹⁵ תשעה באב הוא יום שעל פי המסורת הקדומה אירעו בו לאבותינו אסונות, ועל כן הוא מסמל את כל הפורענויות שפקדו את העם בגלות.⁹⁶ אלעזר בירבי קליר, גדול פייטני ארץ ישראל בן סוף המאה השישית וראשית השביעית, עיצב מסגרות קבועות ומוצקות לקינה. קינותיו הן עדות לגעגועיהם של בני ארץ ישראל לעברם ההיסטורי, לשברם ולחורבן המולדת ולאמונתם כי צפוי להם עתיד טוב. בפייטנות המזרחית המאוחרת הקינות והסליחות הפכו לפיוטי מילואים עצמאיים אשר נכתבו ללא הקשר ליטורגי מסוים. הקינות הספרדיות לתשעה באב נכתבו בתבנית הסליחות ואין הן נבדלות מהן אלא בתוכן ובאופיין הלאומי ובמיקוד בענייני הצום, כלומר בנושאי חורבן בית המקדש.⁹⁷

כותרתו של שיר אחד בספר השירים של גאנשו היא של קינה לט באב (ריט). השיר עוצב בתבנית המרובע הספרדי, שקול במשקל ההברות הפונטי וללא אקרוסטיכון. על אף תבניתו ומשקלו "הספרדיים" אין הוא דומה לקינות הספרדיות ליום זה.

4.8.7 תהילות

כבר בהקדמה לספר השירים "זמירות ישראל" (צפת), מצהיר המשורר ישראל נגי'ארה כי כתב והוציא לאור את שיריו היות שיש יהודים רבים, טובים ושלמים, אשר נפשם נמשכת להודות ולשבח לאדון הכול בדברי שיר וזמרה.⁹⁸ לדברי בארי, ישראל נגי'ארה מצהיר במפורש בשיריו שמטרת חיבורם היא לשבח ולהודות לקב"ה.⁹⁹ למרבה הצער לא ידוע מה נכתב בהקדמת ספר "פזמונים ובקשות", אם בכלל נכתב דבר כלשהו, שכן כאמור דפיו הראשונים של הספר חסרים. בקולופון אשר בסוף ספר השירים כותב גאנשו: "תמו ונשלמו [...] כמנין רל"ב שבח לאל בורא עולם. 'אהללה את ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי' (תהלים קמו, ב) שפתי רננות אהללנו ומשירי אהודנו בתוך קהל ובסוד ישרים ועדה ארוממנהו ואנוהו **תהלות ה'** אזכיר". בסיום הקולופון כותב גאנשו: "ואחלה פניו כל היום כי לעשות ולבנות שירות חדשות ו**תהלות** נוראות הוא יהיה בסעדי

⁹⁴ ראה: חזן, פיוט, עמ' 20-23.

⁹⁵ במנהג בבל אמרו סליחות ביום זה. מקומם לפי המנהגים הידועים הוא בצומות החול, בברכה השישית של העמידה. ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 71.

⁹⁶ אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 172; פליישר, שירת הקודש, עמ' 70, 72.

⁹⁷ אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 172; פליישר, שירת הקודש, עמ' 204-205, 268, 301, 411; שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 700.

⁹⁸ מירסקי, שירי נגר רסב-רסג, יהלום, שירת הקבלה, עמ' 89.

⁹⁹ בארי, שירי נגי'ארה, עמ' 406. וראה גם: מירסקי, נגר, עמ' רסג-רסד.

ויהיה עמדי".¹⁰⁰ גם כאן מתייחס גאנשו לשירים בספר אשר עוסקים בשבח והלל לאלוהים. בהמשך לכך נראה כי יש לראות את המילה "שירות" במשמעות של שיר חגיגי (על פי עמוס ח, ג), וכמעין תקבולת נרדפת למילה "תהילות", שיר הלל. ואכן רוב שיריו בספר משבחים ומהללים את האל. לפיכך, המונח "תהילות" שגאנשו מתייחס אליו בקולופון ברצף אחד עם הז'אנרים האחרים שכתב, מתייחס לשירי הלל באופן כללי. משמע שאין כאן ציון לז'אנר כלשהו מן המסורת הפייטנית, אלא לכל השירים בספר שהם שירי הלל ושבח לאלוהיו, בדומה לשירים רבים של ר' ישראל נג'ארה.

4.9 יתר השירים שבחלק הראשון

כפי שהצעתי למעלה, אף שאין ציון בראשם של השירים בחלקו הראשון של הספר, נראה שנכון יהיה לשייכם לסוג הפזמונים, סוג השירה הנפוץ בעת הזאת, גם במורשתו של נג'ארה.

4.9.1 פזמון

פזמון הוא מונח מעורפל והשימוש בו הוא מגוון. במקורות הקדומים מציין הפזמון מחרוזות ביניים חריגות.¹⁰¹ בתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת, "פזמון" היה שמם של קטעי מקהלה שנכתבו על מנת להשלים פיוטים קדומים שלא ניתן בהם מקום למקהלה, ומשוררי התקופה הרבו ליצור בתחום הפזמונות.¹⁰² תבנית הפזמון שימשה בפייטנות הספרדית בעיקר לפיוטי הסליחות. רוב הסליחות הספרדיות הן "פזמונות", כלומר הן בעלות סטרופת פתיחה המשמשת בהן בשלמות או רק הטור האחרון כרפרנים.¹⁰³ יוצא אפוא כי אופיו של הפזמון קשור לעיקרון החזרה ולכך שהוא נועד להיאמר על ידי הקהל. נמצא כי רוב השירים בחלק זה של ספר השירים של גאנשו עשויים כשירים סטרופיים, אשר להם אלמנט רפרייני כלשהו על פי הגדרת המונח "פזמון" (סטרופת פתיחה, רפרין, מילות רפרין, ענייה, מילות מילואים וכד'). הרצון לשתף את הציבור בביצוע השירים גרם למשורר להוסיף קטע רפרייני גם בתבניות שאינן בנויות מראש למטרה זו, כגון שירים שווי חרוז.¹⁰⁴

4.9.2 רשות

במקור, השם "רשות" הוא קיצור של נטילת רשות, כשהחזן (שליח הציבור) הכריז וביקש לקבל רשות מהאל ומקהל שומעיו לומר דברי שיר בתוך התפילה. בסוג זה מדבר המשורר בעניין עצמו,

¹⁰⁰ גאנשו, פזמונים ובקשות, עמ' קד. ההדגשות שלי.

¹⁰¹ שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 696. לתולדות הפזמון מן הפיוט הקלאסי והלאה ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 134, 148, 166, 189, 203, 221.

¹⁰² שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 696, פליישר, שירת הקודש, עמ' 324.

¹⁰³ אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 170; שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 696, פליישר, שירת הקודש, 373, 378, 386, 404; יצחקי, תוכחה, עמ' 7.

¹⁰⁴ ראה לדוגמה שירים: מו, פז, קמא, קנה, קפו, קצה.

שירו ותפילתו, אך אלו קשורים גם בענייני כלל ישראל וצורכיהם. בתחילה שימשו הרשויות כשירי פתיחה לקטעי הרחבה בקדושתאות ובשבעות, סדרי העבודה, התקיעות ואף בקדושתאות עצמן.¹⁰⁵

פייטני ספרד כינו בשם "רשות" סוג פייטני שהם חידשו שאין לו קשר תוכני או היסטורי עם פיוטי הרשות במסורת הפייטנית הקדומה. הם הפכו את סוגי הפיוט לתוספות יפות וחגיגיות לפסקה כלשהי בנוסח הקבע. הייתה זאת התייחסות חדשה ומהפכנית של הפייטנות שפתחה פתח לחידושים.¹⁰⁶ הרשויות נקראו "פיוטי פתיחה" שכן הקדימו מבוא שירי והוצמדו לראש תפילות קבע מסוימות או לפסקאות מסוימות בתפילת הקבע. הרשויות הספרדיות עוצבו לרוב על פי הצורות המשוכללות של שירת החול. כקודמיהם, המשיכו פייטני ספרד להקדים גם רשויות לקדושתאות ולסדרי העבודה. גם פייטנים ממרכז אירופה פייטו כדרך הספרדים בפיוטי רשות מסוימים.¹⁰⁷

כותרתו של שיר אחד בספר השירים של גאנשו היא של רשות (נא). השיר עשוי כשיר שווה חרוז, כשכל בתיו פותחים ומסתיימים במילה "י". בדומה לדרך עיצובה של הרשות הספרדית, הוא שקול במשקל כמותי ולו אקרוסטיכון. לפיכך השיר תואם את המקובל בסוג. שיר זה דומה בעיצובו לרשות שכתב ר' יהודה הלוי ולרשות לקדיש שכתב נג'ארה.¹⁰⁸

4.9.3 שיר חתונה

במהלך הטקסים השונים הנלווים לחתונה יש מקום נרחב לביצוע שירים שמבחינת מהותם, אופיים וייעודם הם שירים בעלי צביון יהודי מסורתי התואם את אופי הטקסים שבמהלכם הם מבוצעים. שירי החתונה הושרו לפני עריכת החופה, במהלכה ובסעודות מצווה שנערכו במהלך ימי המשתה, כלומר במעמדים שעומדים בין קודש לחול. כמו כן, פיוטי חתן נאמרו בבית הכנסת בשבת שלאחר החופה במסגרת התפילה התקנית וסביב הזמנת החתן לעלות לקרוא בתורה. מקורם של שירי החתונה הוא עברי. הם מבוססים על מסורת עברית קדומה אשר תחילתה בהלכות נישואין ובפיוט העברי הקדום. השירה במסגרת הפיוט העברי הקדום שימשה את מעמדי התפילה הציבורית בלבד ושירי החתונה שולבו כפיוטים ליטורגיים בשבת, כאשר החתן היה בבית הכנסת. בתקופה מאוחרת יותר נכתבו שירים לטקסי החתונה כאמור ללא זיקה ישירה אל

¹⁰⁵ על סוגי הרשויות השונים ראה: שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 704; פליישר, שירת הקודש, עמ' 147, 401; מירסקי, שירי נג'ארה, עמ' 119.

¹⁰⁶ פליישר, שירת הקודש, עמ' 395-396.

¹⁰⁷ שירמן-פליישר, תולדות השירה, עמ' 704; פליישר, שירת הקודש, עמ' 370, 396, 461.

¹⁰⁸ ראה: "יום אליך אערוך תחינה", בראדי, יהודה הלוי, ג, קכג, עמ' 225; "יערב לך שיר הגיגי", נג'ארה, זמירות ישראל (מהדורת חורב), רצח, עמ' 459. על כך מסרה לי טובה בארי.

התפילה בציבור. שירי חתונה כאלה הם בעלי אופי אקלקטי מצד תוכנם ומצד צורתם. בספרד שילבו בהם קונבנציות ומוטיבים משירת החול ומשירת הקודש וכך יצרו מעין סוג חדש של שיר.¹⁰⁹ מכותרתו של שיר אחד בספר השירים של גאנשו עולה כי הוא נכתב לחתן (קכו). השיר מעוצב בתבנית סטרופית מרובעת בחריזה מעין אזורית, כל טור אחרון בסטרופה הוא פסוק ובו השם "יוסף", ונועד בוודאי לחתן בשם זה. השיר שקול במשקל ההברות הפונטי ולו אקרוסטיכון שמי ואפשר שהוא נכתב בהשראת שיר החתונה שכתב ר' יהודה הלוי לחתונתו של חתן אשר שמו יוסף (ר' יוסף הלוי אבן מיגש).¹¹⁰

4.10 סיכום

רוב הסוגים הפייטניים¹¹¹ שבהם יצר גאנשו – התחינה, התוכחה, הבקשה, הווידוי, הקינה והפזמון – שייכים לקבוצת סוגי הסליחה.¹¹² עניינה העיקרי של הסליחה היא מחילה על עוונות שמבקשים מהקב"ה, ולאחריה בקשה לעזרה ולשינוי המצב הקשה הקיים. תכניה קשורים לתיאורי חטאיו, רפיונו וחדלונו של האדם, לקינה על הפאר שהיה בעבר ונעלם, לזעקה על לחץ ורדיפות, לבקשות לסליחה ולרחמים, להשמדת האויבים, לגאולה ולקיום התקווה המשיחית.¹¹³ הנושאים הללו עולים גם משיריו של גאנשו. על אף דבריו של פליישר, כי אין סוגם ויעודם של היצירות הפייטניות המאוחרות אשר נכתבו לאחר הגירוש מתפרש מתוכנם,¹¹⁴ הרי שמבחינת תוכנם הולמים שיריו של גאנשו את הסוג.¹¹⁵ גם שעת השמעתן של הסליחות בימי הסליחות ב"אשמורות", לפני עלות השחר או בחצות,¹¹⁶ תואם את הזמן הנרמז בשיריו של גאנשו.

בהמשך לדבריו של גאנשו בקלופון לגבי סוגי השירים ולאמור בכותרתם, ולאחר עיון באופיים של הסוגים שיצר בהם, מסתמן כי ספר השירים של גאנשו הוא מעין סדר סליחות והוא נחלק בהתאם לימים שהשירים הושרו בהם. בהתכנסויות שלפני התפילה בכל ימות השנה, ימות החול, הושרו פזמונים, המופיעים בחלקו הראשון של הספר. מנגד, בימים מיוחדים כתעניות, עשרת ימי תשובה או סביב הימים הנוראים, הושרו הסליחות מחלקו השני של ספר השירים, סליחות אשר שמן נקבע בעבר על פי מקומן בתפילה ויש להן זיקה למסורת הפייטנית, למצער בשיתוף השם.

¹⁰⁹ חזן, פיוט, עמ' 18-23; שוצמן, שירי החתונה, עמ' 4-7.

¹¹⁰ ראה: ירדן, יהודה הלוי, ד, עמ' 968-969; בראדי, יהודה הלוי, ב, עמ' 21; לוצאטו, בתולת בת יהודה, עמ' 37-39; שוצמן, שירי החתונה, עמ' 46. מבחינת מאפייניו הצורניים שיר החתונה של ריה"ל עשוי בתבנית המרובע הספרדי ובמשקל כמותי והוא כולל סיומות מקראיות המשלבות את המילה יוסף.

¹¹¹ הקינה ושיר החתונה הם סוגים חוץ ליטורגיים כאמור והם מתאימים לנסיבות החדשות ולמעמדים החדשים של זמנו ומקומו.

¹¹² חריג אחד הוא הרשות נא, אך אפשר שגם אותו הועיד גאנשו להיאמר בקשר אל הסליחות.

¹¹³ אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 166-167, 170.

¹¹⁴ פליישר, שירת הקודש, עמ' 8, 13.

¹¹⁵ על כך ראה בפרק החמישי.

¹¹⁶ אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 170.

לבסוף ניתן לומר שכל שיריו של יוסף גאנשו – הן הפזמונים והן סוגי הסליחות – הם טיפוסיים
למצב הפייטנות במאה השש עשרה כאשר שירת הקודש אינה קשורה עוד למסגרת המקובלת של
הסוגים הקדומים.

פרק חמישי: ענייני תוכן

5.1 שירה דתית לאומית

בהגות ובאמונה היהודית, בפיוט לדורותיו ובשירת ספרד נושא הגאולה הוא אבן יסוד.¹ הוא עולה בחזיונות נביאי ישראל, במדרשי הגאולה ומשמעותו הועמקה בימי הביניים.² לפי לוי, השירה העברית בספרד הייתה הראשונה בתולדות השירה העברית והיחידה בימי הביניים שעסקה בנושא הלאומי וברעיון המשיחי גם בשירת החול. כבר בספרד השפיעה שירת החשק החילונית על השירה הדתית העברית ולעתים היטשטש ההבדל בין השתיים בלשון ובדרכי ההבעה.³ שירה זו כללה מוטיבים ארוטיים בעלי משמעות אלגורית אשר אין להבינם כפשוטם. בדומה לקטעים האלגוריים בספרי הנבואה ולפירושים האלגוריים של מגילת שיר השירים יש לקרוא את המוטיבים המתארים מערכת יחסים בין גבר לאישה כתיאור מערכת היחסים שבין עם ישראל לקב"ה.⁴ בשירת ימי הביניים שירת הגאולה היא בעיקר שירה אלגורית על כנסת ישראל ודודה, ובה מעוצב היחס בין האל לכנסת ישראל כאלגוריה של יחסי אהבה בין גבר לאישה. שלמה אבן גבירול היה ככל הנראה הראשון שעיצב באופן זה את שיריו.⁵

הוס מצביע על מערכת של שלושה סימנים אשר הימצאותם יחד בטקסט מאפשרת את זיהויו של טקסט כאלגורי.⁶ שלושת מאפייני היסוד הם: קיומה של מערכת יחסים בין גבר לאישה, אך לאו דווקא מערכת יחסים ארוטית; קיומה של היררכיה פטריארכלית בקשר הזוגי; שילוב של מילים או צירופים הלקוחים מן השדה הסמנטי של הרובד האלגורי הנסתר בטקסט. לשלושת הסימנים הללו יש גם מאפייני משנה אשר צירופם לטקסט אפשרי.⁷

סוגי הפיוט שנושאים אהבה לאומית מאורגנים בספרד בצורת דיאלוג, בו מתנה האהובה את צרותיה לאהוב שרחק ממנה ומבקשת את רחמיו ואהבתו. האהוב נענה לזעקתה ובדבריו הבטחה לגאולה ולאהבה. תבנית זאת באה גם בצורת מונולוג של תלונה על הסבל אך ללא מענה. לעתים מופיעה בשורת הגאולה בלבד ללא התלונה שבאה קודם לכן. מבחינה תמאטית, מלבד המקורות העבריים הקדומים כגון השירה הנבואית, שיר השירים ומדרש שיר השירים שהוגדרו בו היחסים

¹ על הציפיות של עם ישראל לגאולה ראה ביבליוגרפיה מוצעת: ברנשטיין, שומרי החומות, עמ' 9-48; בן ששון, גלות וגאולה, עמ' 216-227; בן צבי, השלטון העות'מאני, עמ' 155-168, הקר, הייאוש מן הגאולה, עמ' 195-213; בער, משיחיות, סא-עח; תמר, שנת הגאולה, עמ' 11-38; שם, הציפייה לגאולה, עמ' 210-215.

² בר תקוה, הגאולה, עמ' 49.

³ הדבר התבטא בעיקר בשיריו של שמואל הנגיד ויהודה הלוי. לוי, שאהבה נפשי, עמ' 119; שם, תנים וכינור, עמ' 291.

⁴ הוס, אלגוריה, עמ' 37.

⁵ לוי, תנים וכינור 13-14, 275.

⁶ גם לוי מתייחס למערכת סימנים בזיהויו של טקסט כאלגורי. על כך ראה: לוי, שאהבה נפשי, עמ' 124-125; הוס, אלגוריה, עמ' 45.

⁷ שם, שם, עמ' 48-56.

בין העם לאלוהיו, הושפעו פיוטים אלה גם משירת החשק החילונית. הדבר בא לידי ביטוי בדרמת האהבה על שלל הקונבנציות הקשורות בה, הגיבורים הטיפוסיים, מערכת הקישוטים, אוצר המילים האופייני, מילות מפתח חשובות וניבי לשון. אלה שלובים בשיר ומצויים בו במינונים שונים. השירה הערבית הצופית היא מקור השפעה נוסף. לעתים, כדי לשיר את האהבה לאלוהים וליצור תחושת התעלות דתית והתמזגות של האוהבים זה בזה, מתנסח השיר בלשון שיר החשק.⁸ גם כששירת הקודש פסקה לתפקד בהקשר הליטורגי הייתה השפעת הפייטנות הספרדית בולטת במיוחד באופן ביטוייה של תקוות הגאולה בשירים.⁹

בתקופה מאוחרת יותר זכה רעיון הגאולה למעמד חשוב ומרכזי תודות למקובלי צפת. תפוצתו גדלה, ונודע לו תפקיד מעשי בחייו של כל אדם מישראל במסגרת תיקון העולמות שהוטל עליו. כפועל יוצא הוסט מרכז הכובד התמאטי בשירה העברית שלאחר הגירוש אל עבר נושא הגאולה, עד שניתן להגדיר את נושא השירים בצירוף: גלות-גאולה.

שיריו של גאנשו אשר קובצו בספר "פזמונים ובקשות" הם שירים לאומיים-דתיים העוסקים בנושאי גאולה. ואולם, בעוד ששירת הגאולה אשר נכתבה בימי הביניים היא בעיקר שירה אלגורית על כנסת ישראל ודודה, אשר ניתן לזהותה כפי שהזכרתי קודם על פי מערכת הסימנים שהציע הוס, הרי שכאן רק מיעוט מן השירים עונים מבחינה תמאטית לקריטריונים הללו במלואם. חלק קטן בלבד מהם עשוי מבחינה צורנית, כפי שתיאר אותם לוין, כדיאלוג בו מתנה האהובה את צרותיה לאהוב שרחק ממנה ומבקשת את רחמיו ואהבתו, או כמונולוג של תלונה על סבל ללא מענה.¹⁰ ברוב שיריו של גאנשו יש פירוק של מערכת הסימנים הזאת. ברובם עולים במינונים שונים רק הדיו של הרובד הנסתר וזאת על ידי האמצעים האומנותיים כגון השיבוץ, הרמיזה והכינוי.¹¹ כך לדוגמה, בשיר נג עולה ציור חתונתם של כנסת ישראל והקב"ה: "כִּי תַעֲדִי תוֹפְנֵנוּ וְתִקְשְׁרֵנוּ כַּפְלָה" (שם, 7), זאת מבלי שהשיר יכלול רובד נסתר. גם ההפניות והכינויים בשיר מתייחסים לעם ישראל דווקא (שם, 1-2, 4, 8, 12) ולא לכנסת ישראל.

לעתים נפקד מהשירים קיומה של מערכת יחסים בין גבר לאישה. כך לדוגמה בשיר מו עולה הרובד הנסתר על ידי מילת הפנייה "דוד" ו"דודך" (שם, 2, 4, 9), ועל ידי פסוק משה"ש (שם, 9). מכאן גם ברור כי הדברים נאמרים לקב"ה, הוא החשוק ואף עולה בו קשר של אהבה: "וְעוֹז חֲשֵׁק אֶהְבֶּתְךָ תוֹךְ עֲצָמֵי יִשְׂרָאֵל דּוֹד" (שם, 2). ואולם האהבה היא אהבת האמונה והדת ובת הזוג,

⁸ לוין, שאהבה נפשי, עמ' 120-122; סבירי, צופים, עמ' 219-292. על כך ראה גם בפרק העשירי.

⁹ לוין, תנים וכינוי, עמ' 300; בר תקוה, חזות הגאולה, עמ' 49-50.

¹⁰ לוין, שאהבה נפשי, עמ' 121. ראה לדוגמה שירים שהם דיאלוג: נט, קנת, קנט, קפב. שירים שהם מונולוג: קג, קה, קמו, קפא.

¹¹ על כך ראה גם בפרק התשיעי.

כנסת ישראל, נעדרת מהשיר, שכן הדברים מתייחסים לעם ישראל "הַשְּׁבַעְתָּנוּ" (שם, 9), לסבלו מצד אויביו ולבקשת הגאולה (שם, 4-7). לעתים גם קיומה של היררכיה פטריארכלית בקשר הזוגי חסרה בשירים. כך לדוגמה בשיר קפא עולה הרובד הנסתר (שם, 1, 3-4, 7) עולים בו כינויי פנייה לחשוקה היא כנסת ישראל (שם, 1, 4), המלמדים על מערכת יחסים זוגית בין גבר לאישה, אך אין בו היררכיה פטריארכלית שכן החשוק הוא אשר מבקש את קרבתה של החשוקה: "בְּעַד חֶשְׁקֶךָ וְאַהֲבַתְּךָ אֶתֶן לְעֵינַי שִׁינָה" (ש, 8). יוצא אפוא שברוב שיריו של גאנשו מערכת הסימנים שהציע הוס לזיהוי טקסט כאלגורי, ואשר התאימה לשירת הקודש בספרד, מופיעה לרוב באופן חלקי בלבד.

בדומה לשירה הדתית העברית בת הזמן גם שיריו של גאנשו עוסקים בעיקר ביחס שבין האדם לאלוהיו, וכן ביחסים בין הקב"ה לכנסת ישראל ובמעמדה בין אומות העולם. ברוב השירים נעשית פנייה לקב"ה כשהדובר בהם הוא שליח הציבור אשר שר על עמו ובעבור עמו במעין מונולוג. ברובם הוא פונה לאל בשם עם ישראל או כנסת ישראל, בלשון "אני" שכוונתה "אנחנו". יש והקב"ה נענה בשיר לפנייתו של עם ישראל ואז נוצר לעתים דיאלוג.¹² לעתים פונה שליח הציבור אל קהל המתפללים.¹³ לפיכך ניתן לסווג את שיריו של גאנשו לשניים, לשירי גאולה פשוטים ולשירי גאולה אלגוריים אשר בהם עולה במינון משתנה מערכת הסימנים שהציע הוס לזיהוי טקסט כאלגורי.

5.2 השפעות מהסביבה התורכית על שירי גאנשו

לאחר הגירוש שאבה השירה העברית את השראתה מכוחות מקומיים, עממיים במהותם. הדבר בא לידי ביטוי בתכנים, בצורות חדשות¹⁴ ובצד הזמרת של השירים.

5.2.1 היסוד הארוטי

המוטיבים הארוטיים וביטויי האהבה האינטימיים בעלי המשמעות האלגורית חדרו אמנם כבר בספרד לשירה העברית הדתית משירת החשק החילונית, שמקורה בשירת החול הערבית, אך הם בין היתר גם תוצאה של השפעות סביבתיות תורכיות. בשירים רבים של נג'ארה עולה כיוון חדש ובו הדובר, האהוב, פונה אל האישה ואומר לה דברי אהבה ארציים. לפי יהלום מקורם בהשפעות תורכיות של חוגים מיסטיים דרווישים שנהגו לשיר שירי אהבה ארציים על פי פירוש מיסטי של תוכנם. גם בשיריו של מנחם דילונזאנו מודגש היסוד הארוטי כאשר הוא שר על הזיווג בין כנסת ישראל לקב"ה בהשפעת בעלי המסתורין בצפת שהתגורר בה זמן רב.¹⁵ חדירתם של שירי חשק

¹² כך בשירים: פט, קא, קצה.

¹³ לדוגמה בשירים: סד, קפד, קפה.

¹⁴ יהלום, התחדשות, עמ' 96; בארי, נג'ארה, עמ' 235-236.

¹⁵ על כך ראה: צינברג, ספרות ישראל, עמ' 84; יהלום, התחדשות, עמ' 103; שם, רנסאנס, עמ' 24; שם, שירה עברית מסתית, עמ' 633-634; שם, שירת הקבלה, עמ' 91-92. וראה גם: ביבי, דילונזאנו.

ארוטיים אל חיק היהדות היוותה בעיה אך עמדת המקובלים הייתה כי ניתן לשורר שירים שכאלה בכוונה הנכונה הואיל וכוח הביטוי הלשוני הוא מוגבל והביטויים הארציים אינם אלא סמלים לזיווג העליון.¹⁶ בעיה אחרת הקשורה לנושא היא ביצוע השירים. היו שטענו כי השימוש בלחנים הלועזיים כשירי דוגמה שלפיהם הושרו השירים העבריים הוא פיגול, שכן בזמן שירתם בתפילה זוכר השר את הדברים שאומר הנואף לנואפת ובהם הוא ממוקד.¹⁷ רק אחדים משיריו של גאנשו הם שירי אהבה ארוטיים בהם הדובר, הקב"ה, הוא האוהב הפונה אל אישה, אהובתו, כנסת ישראל, בדברי אהבה המתאימים להיאמר על ידי חושק ארצי.¹⁸ עיצוב דוברים כזה רווח כידוע גם בשירי ישראל נג'ארה.

5.2.2 יחסי עבד-אדון

ההשפעה מהסביבה התורכית באה לידי ביטוי בצירי מלכות בשירי גאנשו. יחסי עבד-אדון נחשבו לסמל של נאמנות וקשר אישי הגובל באהבה. כינויי שלטון מייצגים לרוב את האהוב ואילו כינויי עבדות מקבילים לאוהב. נראה כי מוטיב תורכי זה חדר גם לשיריו של גאנשו ומשהו ממנו עולה בשירים. כך מתוארים היחסים בין כנסת ישראל לקב"ה וציפייתה לעזרתו כיחסי שפחה וגבירה: "וְאֶלְיוֹ תִּלְוֶיָה עֵינַי / כְּשִׁפְחָה אֶל גְּבִירְתָּה" (סג, 10). ובשיר אחר מתוארת הפרידה בין כנסת ישראל והקב"ה כשפחה שהופרדה מגבירתה או מאדוניה: "מְשָׁלוּ בֵי וַיְסִירוּ / הָ מִגְּבִירָה" (ע, 6). תיאור יחסי עבד-אדון עולה בשיר הבא כטרוניה של הקב"ה על כך שאינו מקבל את היחס המגיע לו מעם ישראל כפי שראוי כי אדון יטיל את מוראו על עבדו: "אִם אֲדוֹנִים אֲנִי אֵיזָה מוֹרְאִי" (קיו, 1). בשיר נוסף נאמר על הקב"ה: "אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים" (פד, 2). אכן, קשרים כאלה מצויים לא מעט גם במקרא וגאנשו עושה שימוש רווח בהם ובדומה לנהוג בסביבה שיצר בתוכה.¹⁹ בדומה למקובל במקרא גם בשירים עולים יחסי המרות בין עם ישראל לאל כיחסי עבד-אדון במספר שירים באמצעות הפועל ש.ח.ה ובמשמעות של להתכופף מלוא הקומה, לכרוע ולהשתטח על מנת להביע כבוד או כניעה.²⁰

¹⁶ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 636-640; שם, שירת הקבלה, עמ' 91-92.

¹⁷ ראה: שם, התחדשות, עמ' 106, 124-121; שם, שירה עברית מסטית עמ' 631; שם, בין אלגוריה, עמ' 282-287; בניהו, נג'ארה, עמ' רכג-רכז; לוין, תנים וכינור, עמ' 305. לדברי טובי, דווקא הוויכוח בנושא הוא שסייע לתפוצתם העצומה של השירים. ראה: טובי, השירה במזרח, עמ' 62-63.

¹⁸ לדוגמה: קג, קה.

¹⁹ ראה בשירים: מח, 15; עו, 4; פג, 13; קמד, 13; ריא, 61, 91; ריו, 12; ועוד כאלה רבים.

²⁰ לדוגמה: לה, 15; נ, 1; צה, 5; קא, 1; קכו, 2; ועוד.

5.2.3 חילופים במין הדקדוקי בין זכר לנקבה

בשירת הקודש הספרדית קיימים מעברים בין מין הדובריים בדמויות האלגוריות. יצחק אבן גיאת (1038 לוינה – 1089 קורדובה), היה כנראה הראשון שהציג מערכת יחסים בין הקב"ה לנער שייצג את כנסת ישראל.²¹ החל בשירתו של משה אבן עזרא (1055 לערך, גראנאדה – 1135 לערך ספרד הנוצרית) עיצבו משוררי ספרד לעתים מערכות ארוטיות בין שני גברים, כשהאחד ייצג את הקב"ה והשני את כנסת ישראל.²² את תופעת חילופי הלשון בין זכר לנקבה ניתן למצוא בדברי הדמויות האלגוריות בשיריו של ר' יהודה הלוי (1075 לערך, טודלה – 1141 לערך ארץ ישראל).²³ תופעה זו אינה שכיחה בשירת הקודש העברית בספרד אולם תופעת העירוב הדקדוקי בין זכר לנקבה אשר עולה בשיריו של גאנשו היא אינטנסיבית ותכופה ולעתים נוגדת את כללי הדקדוק העברי. תופעה זאת עוררה בתקופתו ביקורת רבה.²⁴

מספר הסברים הוצעו במחקר לתופעת חילופי הלשון בין זכר לנקבה. לדברי יהלום, על פי דקדוקה של השפה התורכית אין הבחנה אוטומטית בין זכר לנקבה. עניין זה חלחל לשירה העברית שנכתבה באותה עת ובא לידי ביטוי גם בשיריו של גאנשו.²⁵ יש להניח כי גאנשו אכן הושפע מהמקובל בסביבה שיצר בה והסבר זה אמנם פותר באופן חלקי קשיים לשוניים בשיריו. עם זאת, נראה כי לעתים חילופי המין הדקדוקי נובעים מסיבות נוספות. אחת מאלה קשורה לתיאור יחסי עבד ואדון שהזכרתי למעלה. אף שגאנשו אינו מעצב את הדמויות האלגוריות בשיריו כאוהב ואוהב ממין זכר באופן מובהק,²⁶ הוא נוקט בהם בלשון זכר מעצם מהות היחסים ביניהם – הקב"ה ועם ישראל (שאליו הפנייה נעשית בלשון זכר). סיבה אחרת שמציע יהלום לתופעה קשורה להצפנה שלדבריו נקט גאנשו בשיריו על מנת לטשטש את פנייתו האותנטית של המשורר או המתפלל לנמען, הקב"ה, כאל בשר ודם, פנייה שהושפעה מן החוויה המיסטית. כיוון שניסוחים מעין אלה בשירים גרמו להתנגדות בתקופתו, הרי שבמקום להשתמש בהם באופן כולל בלשון זכר, הוא שילב בהם כהסוואה את העירוב הדקדוקי בין זכר לנקבה.²⁷

²¹ כך לדוגמה בשיר: "יושב במעמק מצולה ומעמד". בסטרופה הראשונה נעשית הפניה בלשון זכר "יושב". בסטרופה השנייה ההתייחסות היא עדיין בלשון זכר. אך, בסטרופה הרביעית הפנייה משתנה מזכר לנקבה ונתרת כך לכל אורכה: "קומי ושכני [...] עלובה". ראה: שירמן, ספרד ובפרוס, 1, עמ' 322-323.

²² כך לדוגמה בשיר: "מה לאהובי כי יקצוף ויתגאה". ראה: שם, עמ' 405-406.

²³ כך לדוגמה בשיר: "יונה נשאתה על כנפי נשרים". בסטרופה הראשונה ההתייחסות היא ל"יונה", כנסת ישראל. אך בסטרופה הרביעית ההתייחסות משתנה ללשון זכר: "ואני מיסר באכזריות מוסר // גולה ונאסר וזעף וסר". ראה: שם, עמ' 472-474.

²⁴ הוס, אלגוריה, עמ' 71-72.

²⁵ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 638-639; שם, שירת הקבלה עמ' 93.

²⁶ שם, שם.

²⁷ שם, שם.

הסבר אפשרי אחר קשור לדבריו של יהלום על הקול הדומיננטי בשירים. לטענתו בשירה הדתית האלגורית נוסח ספרד אשר לה סממני היכר קבועים, הדמות הנשית היא הדמות הפעילה שמנסה לחדש את מערכת היחסים ההרמונית עם אוהבה בעבר. לפיכך קולה הוא הקול הדומיננטי בשיר והוא גם הקול הפותח את השיר. כיוון שהמתפללים הגברים אשר ביקשו את קרבת האל באשמורות לא יכלו להזדהות עם אותו קול נשי של כנסת ישראל, והתמלילים הישנים של שירת הקודש האלגורית לא התאימו עוד לצרכים המיסטיים שנוצרו במזרח, הוביל הדבר לניסיונות התאמה של מין הדוברים בשירים.²⁸ שינוי הקול בשירים מתבטא לדברי יהלום בקבוצה גדולה של שירי אהבה אינטימיים בני הזמן בהם פונה המאמין, המתפלל, אל היסוד הנקבי באלוהות, השכינה. למיטב הבנתי אין שירים דוגמת אלה בין שיריו של גאנשו.²⁹

הסבר אחר קשור לשימוש במושגים מופשטים בשירים. לפי גולדנברג, חילופי לשון בין זכר לנקבה חדרו מהשירה הערבית אל תרבות הספרות והלשון העברית ותפסו בה מקום קבוע. הם מתרחשים בכל מה שאין בו רוח חיים, משמע שהוא לא זכר ולא נקבה: "עד שאתה מתלבט מה מינו של שם מסוים, דע לך שאם מן הדברים הדוממים הוא, כתוב אשר תכתוב ולא תשגה".³⁰ הוס מוצא כי עניין זה עולה בשירת הקודש הספרדית. לדבריו, כיוון שדמות הרעיה היא כנסת ישראל המייצגת מושג מופשט ולא דמות אנושית, רשאי המשורר לנקוט כלפיה לשון זכר או נקבה כרצונו.³¹ הסבר זה יפה לרבים משיריו של גאנשו³² והוא מתאים גם לתפקיד שמייצג עם ישראל בשירים. הוס מציע הסבר נוסף לתופעה, הסבר תיאולוגי שלפיו החילופים במין הדקדוקי של הדמויות בשירת הקודש הספרדית נובעים מהרצון ליצור בטקסט פשט בלתי הגיוני, כסימן חושף אלגוריה.³³ את ההסבר התיאולוגי מזכיר יהלום כאחת הסיבות האפשריות לתופעה תכופה זו בשיריו של גאנשו.³⁴

בנוסף יש לקחת בחשבון לעניין זה את אילוצי החרוזה³⁵ או המשקל,³⁶ שבהם נתקל המשורר

ואלה באים לידי ביטוי ברבים מן השירים.

²⁸ שם, בין אלגוריה, עמ' 283-284. כך ראה לדוגמה שיר קנח (1-2) בו דברי כנסת ישראל על עצמה אשר מופנים לקב"ה פותחים את השיר. ייתכן כי טורי השיר הותאמו ללשון זכר שהוא קולם של המתפללים. אפשר שתופעה זו עולה גם בשירים אחרים שהם דיאלוג ובהם הקב"ה פותח את דבריו אל כנסת ישראל כגון: נט; קנט או בשירים שהם מונולוג של הקב"ה כגון: קג, קה, קפא. גם בשני המקרים הללו הקול הפותח את השיר הוא בלשון זכר כך שהמתפללים הגברים יוכלו להזדהות עם דברי השירה.

²⁹ יהלום, שירה מיסטית, עמ' 636-638.

³⁰ גולדנברג, לשון זכר ונקבה, עמ' 197.

³¹ הוס, אלגוריה, עמ' 72.

³² ראה למשל בשירים: קד, 1, פנייה אל הנפש; קצא, 2-4, 11-12, 18, פנייה אל העיר ירושלים ואולי כמטונימיה לכנסת ישראל.

³³ הוס, אלגוריה, עמ' 72.

³⁴ יהלום, שירת הקבלה, עמ' 93.

³⁵ ראה לדוגמה בשירים: לח, 2; עט, 6; קג, 6-7; קה, 4; קח, 12; קמב, 7 ועוד.

בשירים רבים של גאנשו נעשה שימוש בצורה אָךְ, שהיא צורה ארמית לנוכח. שורשיה של צורה זו מצויים במקרא והיא הייתה בשימוש גם במשנה ובתלמוד. לדברי חזן משוררי ספרד השתמשו בה בחופשיות רבה.³⁷ למעשה צורה זו אינה מהווה סטייה ברורה מכללי הדקדוק העברי ולכן היא אינה מגלמת את תופעת חילופי הלשון הדקדוקי בין זכר לנקבה. עם זאת, נוצרת מראית עין של חילופי מין דקדוקי בין זכר לנקבה כיוון שצורה זאת אפשרית גם לנקבה.³⁸ גאנשו מרבה לעשות בה שימוש בשיריו באופן דומה להופעתה בשירת הקודש העברית בספרד. עיצוב זה תאם את אוירת הסביבה שפעל בה.

כאמור, תופעת חילופי המין הדקדוקי בין זכר לנקבה אשר עולה בשיריו של גאנשו היא אינטנסיבית ותכופה. כפי שהוסבר כאן קודם לכן ההסבר לתופעה שהציעו במחקר יפה לרבים מהמקרים. ואולם עיון מעמיק בשירים מראה כי הטיעון התיאולוגי מסביר במידה רבה את תופעת חילופי הלשון במין הדקדוקי בשיריו אשר אינם תואמים את חוקי הלשון. בחלק זה אסביר כיצד תופעה זו משמשת כאחד האמצעים לזיהוי טקסט כאלגורי, אשר אין להבינו כפשוטו.

5.3 שירי גאולה פשוטים ושירי גאולה אלגוריים

שיריו של גאנשו מתחלקים כאמור לשני סוגים: לשירי גאולה פשוטים ולשירי גאולה אלגוריים שבהם עולה במינון משתנה מערכת הסימנים שהציע הוס לזיהוי טקסט כאלגורי. שירי הגאולה הפשוטים הם שירים לא אלגוריים שיש להבינם כפשוטם. קבוצה זו כוללת שירים אשר בהם לא עולה כלל תופעת חילופי לשון במין הדקדוקי בין זכר לנקבה³⁹ וקבוצת שירים נוספת בה עולה תופעת חילופי המין הדקדוקי בין זכר לנקבה ובהתאם להסברים שפורטו למעלה (למעט ההסבר התיאולוגי).⁴⁰

בשירי הגאולה האלגוריים בהם עולה במינון משתנה מערכת הסימנים שהציע הוס לזיהוי טקסט כאלגורי משולבים חילופי לשון במין הדקדוקי בין זכר לנקבה אשר נוגדים את חוקי הלשון. התופעה אינטנסיבית פחות בשירים האלגוריים אשר למעט רמז (של חלק מהסימנים שהציע הוס) המעיד עליהם ככאלה, הם קרובים מבחינת תוכנם לשירי הגאולה הפשוטים ולנושאי הגאולה השונים. כך לדוגמה, בשיר פח עולה הרובד הנסתר על ידי שיבוצים משיה"ש (שם, 1, 5-7), ואף ברור מהכינויים "יונת חן" ו"דודה" (שם, 1) כי בשיר מתקיימת כביכול מערכת פטריאכלית

³⁶ ראה לדוגמה בשירים: פג, 6; קיט, 4; קמה, 12 ועוד.

³⁷ חזן, פיוט, עמ' 143.

³⁸ על כך ראה עוד בפרק התשיעי בסעיף: צורות דקדוקיות מיוחדות.

³⁹ ראה לדוגמה שירים: לז, פו, קי, קמג, קעב ועוד כיוצא באלה.

⁴⁰ ראה לדוגמה: שימוש בצורה אָךְ לנוכח בארמית (מא, 2). התאמת הצורה הארמית לנוכח לצורכי חריזה, "רַחֵם עֲלֵיהֶם בְּחַסְדֶּךָ // הִיָּה הָאֵל מְשֻׁבָּב לְדָךְ" (קנ, 26-27). התאמת הצורה הארמית לנוכח לצורכי משקל ההברות הפונטי 5+5 "מִיחַל לָךְ בֵּית עֵינֵי אֵל תִּדּוּם" (קמב, 19). פנייה לאל בלשון נקבה, שימוש אפשרי למושג מופשט "וּתְבִיאֵם לְנַחֲלָתְךָ כִּי אַתְּ מְבַטְחֵם וְעֶזְרָם" (צט, 13), וכדומה.

בין גבר – הקב"ה, לאישה – כנסת ישראל. ואולם השיר עצמו אינו מתפתח כשיר אהבה אלא עוסק בנושאי הגאולה השונים (שם, 10-19). בשיר זה לא עולה כלל תופעת חילופי הלשון הדקדוקי. גם בשיר קמה עולה הרובד הנסתר באמצעות שיבוץ משיה"ש: "יָפָה אֶת דֹּדֵי אֶף נָעִים" (קמה, 15) ובו גם הכינוי "דודי" לקב"ה, החשוק אולם מתוכנו של השיר ברור כי מדובר באלוהי ישראל (שם, 1, 18-16, 20), ולא בחשוק, בן זוגה של כנסת ישראל. תכניו של השיר הם נושאי הגאולה השונים (שם, 23, 25-26, 31), אין בשיר חילופי לשון (לא מוסברים) במין הדקדוקי בין זכר לנקבה או כאלה שנוגדים את חוקי הלשון העברית למעט (שם, 15).

לעומת זאת תופעת חילופי הלשון במין הדקדוקי בין זכר לנקבה אשר אינה תואמת את חוקי הלשון העברית היא אינטנסיבית בשירים אשר קרובים בתוכנם לנושאי האהבה והחשק. לדוגמה בשיר קה אשר אלה הם נושאו (שם, 3, 6, 13, 17), עולים חילופי לשון במין הדקדוקי (שם, 7-8, 11-12). את אלה יכול להסביר הטיעון התיאולוגי אשר לפיו החילוף במין הדקדוקי בעיצוב הדמויות נובע מהרצון ליצור בטקסט פשט בלתי הגיוני, כסימן חושף אלגוריה.⁴¹

מלבד חילופי הלשון במין הדקדוקי, משתמש גאנשו בשירים האלגוריים אשר נושאייהם הם אהבה וחשק בתחבולות ספרותיות נוספות אשר יוצרות מראית עין של חילופי לשון. הוא פועל כך כדי ליצור תחושת אי-ודאות לגבי זהות הדוברים וליצור פשט בלתי הגיוני כחושף טקסט כאלגורי. שיר נט הוא שיר אהבה ובו דו-שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל. בשיר אמנם אין חילופי מין דקדוקי בין זכר לנקבה כפי שהודגם קודם לכן, אך משולבת בו תחבולה ספרותית אשר יוצרת מראית עין של חילופים כאלה: את דברי הקב"ה אל כנסת ישראל (נט, 1-10), קוטע מעין פזמון פנימי: "שְׂמַחַת גִּילִי / רֵאשׁ מְהֻלָּלִי / אֶת אֶהְבֵּת [נְפֹשִׁי]" (נט, 2, 6, 8, 10). הואיל והכינוי "שמחת גילי" הוא כינוי של הקב"ה והוא משולב בדברים הנאמרים על ידו לכנסת ישראל, נוצרת אותה מראית עין של חילופי מין ותחושת אי-ודאות לגבי הדוברים בחלק זה. בשיר קפב, שגם הוא שיר אהבה וחשק ובו דו-שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל, מעצב גאנשו מלבד חילופי המין הדקדוקי (שם, 3, 18), תחבולה ספרותית אחרת אשר יוצרת מראית עין של חילופי לשון ויצירת בלבול לגבי זהות הדוברים. כך, את רצף דבריו של הקב"ה לכנסת ישראל קוטעים דברי האהבה שכנסת ישראל מצפה לשמוע מהקב"ה, ואלו מנוסחים כדיבור עקיף ובלשון זכר: "שָׁלַח אֹרֶךְ וְאַמְתָּדָה הִמָּה וְנַחוּנִי // זְכוֹר תִּזְכֹּר לִי יַעֲלֶה חֶסֶד נְעוּרֶיךָ" (קפב, 7-8). חלק מחילופי הלשון כאן נובעים גם מאילוצי חריזה. גם בשיר קמז שהוא שיר אהבה ארוטי בו נושאת כנסת ישראל את דבריה לקב"ה, מעוצבים מוטיבים משיר החשק הספרדי (קמז, 3, 5-6, 8) ובו חילופי לשון במין הדקדוקי כאשר

⁴¹ בשיר קה (6, 18) עולה תחבולה ספרותית נוספת, על כך ראה בהמשך.

כנסת ישראל פונה לקב"ה בלשון נקבה (קמז, 2, 3, 12, 16) או כשהקב"ה פונה לכנסת ישראל בלשון זכר (שם, 10), בין אם הדברים נאמרים בדיבור ישיר או עקיף. מראית עין של חילופי לשון עולה גם בטור הבא: "פּוֹתָה אֶלַי חֲמֵדַת נַפְשִׁי מְעוֹנָה וְנֶאֱוָה" (שם, 15), כשהפועל "פּוֹתָה" מתייחס לקב"ה, משמע אתה האל מתייחס אלי בשרירות לב. ואילו הכינוי "מעונגה ונאוה" מתייחס לכנסת ישראל במשמעות שאני מעונגה ונאוה. תחושה כזו נוצרת פעם נוספת בטור: "עֲשֵׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ יְדִיד אֲסִיר הַתְּקוּהָ" (קמז, 17), שהם הדברים שכנסת ישראל מצפה שיאמר לה הקב"ה. הפנייה נעשית בלשון נקבה לכנסת ישראל אך בהמשכו של הטור נבחר הכינוי לעם ישראל בלשון זכר "ידיד אסיר תקוה" דווקא. אמנם בשתי הדוגמאות האחרונות אין ממש חילופי לשון במין הדקדוקי אך נוצרת כאן תחושה כזו אשר תורמת ומתווספת לחילופי הלשון האינטנסיביים בשיר. בשירים אשר בהם מעוצבים מוטיבים משירת החשק והקב"ה הוא הדובר בהם, מעוצבת תחבולה ספרותית נוספת. כך בשיר קג שהוא שיר אהבה אירוטי ובו מונולוג של הקב"ה, עולה מוטיב משיר החשק הספרדי (קג, 7). אמנם תופעת חילופי הלשון הדקדוקי מעוצבת בשיר (קג, 7-6, 18), אך תחבולה ספרותית נוספת עולה בו באינטנסיביות: השיבוצים המקראיים אינם באים בהתאם להקשרם במקור. כך בטור: "בְּאֲשֵׁישׁוֹת סִמְכוֹנִי כִּי חוֹלַת אֶהְבֶּה אֲנִי" (קג, 3), מובאים דברי הקב"ה כשבמקור דוברת בהם האהובה, ואילו הפועל ח.ל.ה מופיע בלשון נקבה למרות שהדובר הוא הקב"ה – האהוב. גם בטור: "נְאוּ לְחַיִּיךְ בְּתוֹרִים וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבַּשׁ" (קג, 6) נאמרים הדברים במקור לנמען זכר, לאיוב, ואילו בשיר הם מתייחסים ללחי האהובה "לחיך". תחבולה ספרותית זאת לפיה נאמרים הדברים בשונה, במהופך מהמקור עולה באינטנסיביות גם בהמשך השיר (בטורים הבאים: קג, 7, 8, 13, 16, 18)⁴² ונראה כי בלטה לעיני מי שהכיר את הטקסט המקראי ואת הקשרם המקורי של הפסוקים. תפקידה, בדומה לחילופי הלשון הדקדוקי, לסמן כי יש לקרוא את השיר מעבר לפשוטו ולא כפי שהציע יהלום לגבי הטורים (קג, 13, 18) כי חילופי הלשון החלים כאן קשורים לשינויים ביחסי המשפחה וכחלק מהשפעות סביבתיות תורכיות של מיסטיקאים תורכיים אשר שרו שירי אהבה ארציים וארוטיים.⁴³ נדמה כי מטרת התופעות הללו של חילופי המין הדקדוקי והתחבולות הספרותיות השונות אשר עולות בשירים מן הסוג הזה – שירי אהבה ארוטיים שבהם מוטיבים משיר החשק הספרדי והם כוללים אלמנטים המזכירים שירי אהבה ארציים – היא למנוע טעות כי הדובר הוא חושק ארצי ולא הקב"ה, וכדי לסמן אותם כטקסטים שיש לקרוא מעבר לפשוטם. לשם כך עוצבו בהם האמצעים האומנותיים שהוזכרו

⁴² וראה גם קפא, 7, הערה 41 ועוד.

⁴³ יהלום, שירת הקבלה, עמ' 91.

למעלה.⁴⁴ אבחנה זו בולטת לאור שירי הגאולה הפשוטים אשר בהם הקב"ה הוא הדובר ובהם לא עולה תופעת חילופי לשון דקדוקי או תחבולות ספרותיות אחרות.⁴⁵

חילופי הלשון זכו במחקר להסברים שונים, אך בחלק זה עלה כי בשירים האלגוריים ובמיוחד בשירים האלגוריים-אירוטיים שהקב"ה הוא הדובר בהם, נוסף אליהם ההסבר התאולוגי, דהיינו סימן חושף אלגוריה. כלומר, אין לקרוא בהם את הטקסט כפשוטו, כשיר אהבה ארוטי שהדובר פונה בו לאישה ואומר לה דברים היפים לדובר ארצי. מטרת תופעת חילופי המין הדקדוקי בשירים אלה היא אפוא כמטרתם של המילים או הצירופים הלקוחים מן השדה הסמנטי של הרובד הנסתר, האלגורי, המשולבים בטקסט. לכל אלה מתווספות גם התחבולות הספרותיות שהובאו כאן כדוגמה ואשר משמשות לאותה מטרה בדיוק – למסך את זהות הדוברים וכסימן חושף אלגוריה נוסף. כאשר פרסם ברנשטיין קבוצה משיריו של גאנשו,⁴⁶ הוא בחר שלא להביא בהם את חילופי הלשון הדקדוקי כפי שהם במקור, אלא התעלם מכך, באר אותם והביא אותם לפי הבנתו. כלומר, אם לא די בכך שלא פירש תמיד את השירים על פי כוונת המשורר, הרי שהוא גם ויתר על ממד אומנותי וספרותי חשוב אשר עוצב בשיר מתוך מטרה ברורה ומשמעותית.

יוצא אפוא כי שירי הגאולה של גאנשו אינם עשויים מקשה אחת. ניתן לסווג אותם ולמקם אותם על מעין ציר שמצדו האחד ממוקמים שירי גאולה פשוטים, ומצדו השני שירי גאולה אלגוריים אשר נושאייהם אהבה וחשק ובמיוחד שירים שבהם הקב"ה הוא הדובר ובהם מעוצבים חילופי לשון במין הדקדוקי החורגים מכללי הדקדוק התקין ותחבולות ספרותיות שונות נוספות. בתוך ממוקמים שירים שעולים בהם האמצעים הללו במינונים משתנים בהתאם לזיקתם של השירים לנושאי גאולה מחד גיסא או אהבה וחשק מאידך גיסא.

5.4 שירה דתית לאומית – מוטיב הגאולה על כל גווניו

על פי לוי, בשירה הלאומית העברית יש מוקדים נושאים מרכזיים אשר חוזרים ונשנים על אף חילופי הדורות והבדלי סגנון פואטיים והם: חורבן, גלות, נקם וגאולה. מוקדים אלה לדבריו הם עיקרה של שירת הקודש. ארבעת הנושאים הללו קשורים זה לזה ללא הפרדה אך אפשר כי ברמת

⁴⁴ אפשר שעיצוב זה התהווה כמעין פתרון לחילוקי הדעות שצצו בין נג'ארה ודילונזאנו בעניין שירי דת העוסקים באהבה ארצית ובתכנים אירוטיים שהיו נפוצים בזמנם, ולא דווקא כפי שהציע יהלום. וראה למעלה בפנים.

⁴⁵ ראה לדוגמה שירים: ס, קיו, ר.

⁴⁶ ראה: ברנשטיין, שומרי החומות, עמ' 109-160, 189-191; שם, משירי הגאולה, עמ' 41-47.

השיר יבלוט לעתים אחד הנושאים יותר מן האחרים.⁴⁷ חלק זה יבחן את הופעתם של המוקדים העיקריים הללו בשיריו של גאנשו.⁴⁸

5.4.1 החורבן

החורבן הקדום מהווה בזיכרון הקולקטיבי מעין הווה על זמני.⁴⁹ טראומת החורבן מכוונת לאירוע שהתרחש בעבר הרחוק אשר קשור גם להווה כיוון שההרס או החורבן טרם באו על תיקונם. כך כותב גאנשו: "שְׁאֲפָה נַפְשִׁי לְמִקְדָּשׁ עַד הִנֵּה הוּא לְחָרְבָה" (קס, 12) ובשיר אחר: "פְּרָצַת הַרְס בֵּית הַמִּקְדָּשׁ // עַד הַיּוֹם הַזֶּה הַיּוֹשֵׁם נִוְלִי" (לד, 1-2). החורבן עולה בשירים במעין קוד או צופן המגלם את הסיפור כולו. וכך מכונה באחד השירים יום החורבן: "בְּיּוֹם זַעַם" (קלד, 21), חורבן הארץ מכונה: "וְהַמְמַלְכָה / הַהַפּוּכָה" (סז, 5) ובשיר נוסף: "הַעֲרִים הַנְּחָרְבוֹת" (קלב, 17) או "עֲרִים נִכְחָדוֹת" (קסז, 13). "החורבן" הוא שם כולל לחורבן ירושלים⁵⁰ ולחורבן בית המקדש.⁵¹ תיאורו בשירים נעשה לרוב באמצעות הפועל חרב ובאמצעות הפעלים ההפוכים המשמשים בבקשה לכינונו: יסד, קמם, כננ, בנה וכדומה. השבר שמלווה את העיסוק בנושא והכאב התמידי של "חווית החורבן" מצויים בשיריו של גאנשו כפי שעוצבו בשירה הלאומית העברית לאורך הדורות.⁵²

5.4.2 הגורל המיוסר של כנסת ישראל בגולה

גורלה המיוסר של כנסת ישראל בגולה נרמזו בשיריו של גאנשו כמו בשירי הקודש בלשון מטאפורית וסמלית.⁵³ עם ישראל מתואר באחד השירים כחפץ נפוץ הנמצא ברשות הרבים: "חֲפָמֶר חוּצוֹת / בְּכָל נְפוּצוֹת" (קיה, 17), כמי שמתבוסס בבוץ הגלות וקורס תחת הנטל: "נִטְבָּע בְּבוֹץ רָגְלוֹ וְתַחַת מִשְׁאוֹ רוֹבֵץ" (פא, 11), עם שחי את חייו במקום מסוכן, בלוע הארי, כשסביבו אויבים: "דָּל דָּר תּוֹדֶה פֶּה וְשֵׁן / לְבָאִים / שְׁנֵם יַחְרְקוּ" (קיג, 1) אשר תיאורם כשלעצמו מאיים: "גוֹיִם עֲזִי פְּנִים עִם מוֹרֵט גַּם מִמוֹשֶׁד" (קצ, 8) וכעסם עליו רב: "יַחְרוֹק שֵׁן עָלֵי אוֹיֵב חֲצִי אָפוּ בִּי נִרָה" (קנא, 1). ימיו של עם ישראל בגלות עוברים עליו בעוני ובביזיון: "בְּלִי לֶחֶם וּבְלִי שְׂמֵלָה / כְּאִישׁ אֲבִיוֹן וְדָף נִכְלָם" (פ, 7) וזעקתו עולה מתחושת המוות והשהייה בגלות: "וְעַתָּה שְׂאוֹג יִשְׂאָג מִדָּם חָלָל וְשִׁבְיָה" (עב, 10). עם ישראל מתואר כמי שנמצא עדיין בגלות ואילו שערי ירושלים שוממים: "כְּהִנִּיחַ נְאֻנְחִים שְׁעָרָיו שׁוֹמְמִים" (קכג, 8). בשיריו של גאנשו מעוצב הנושא כפי שהוא

⁴⁷ לוי, תנים וכינור, עמ' 9-18.

⁴⁸ גם בשיריו של ישראל נגי'ארה, גדול המשוררים בזמנו של גאנשו, תופס נושא גלות וגאולה מקום מרכזי. על כך ראה: מירסקי, נגי'ארה שירי גאולה, רט; שם, שירים חדשים, פט; שם, שארית ישראל, עמ' 107; בארי, נגי'ארה, עמ' 200, 207, 226-228, 230-231; שם, היסודות הספרדיים, עמ' 62; שם, עולת חדש, שכג.

⁴⁹ לוי, תנים וכינור, עמ' 10.

⁵⁰ כך הוא בשירים רבים, למשל: מח, 3; נו, 2; קט, 8; קלג, 17; קג, 17; קצא, 2-1; ריט, 10 ועוד.

⁵¹ כך הוא בשירים רבים, למשל: מ, 4; סח, 10-12; קיד, 17-18; קכח, 10-11; קצא, 5-6; ריז, 5, 16 ועוד.

⁵² לוי, תנים וכינור, עמ' 10.

⁵³ שם, עמ' 10-12.

מעוצב גם בשירה הלאומית העברית בדורות הקודמים,⁵⁴ והם מבטאים תחושת מצוקה נפשית באופנים שונים: כפחד: "סֶמֶר שְׁעַרַת בְּשָׂרִים" (פט, 6); "נִפְשֵׁי בְּתוֹךְ לְבָאִים תִּמְיֵד שְׁכָנָה דוֹמָה" (קצח, 4), כבכי: "רְאֵה מַלְכִּי כִּי בָקְרָבִי לְבִי כְּחַלְלִים יָהִים" (קא, 7), כתחושה שכבודו של עם ישראל וגיבוריו נרמס, הוכרע ושהפכו לרפש: "סֶלָה וְרַמְסֵ אַבְיָרִי שְׁמֵם כְּמוֹ טִיט חוּצוֹת" (קלג, 10) ובאמצעות שימוש בביטויים ובפעלים שונים המביעים את השפלתו של עם ישראל בידי אויביו.⁵⁵ בנוסף, בדומה לשירה הלאומית העברית, גם בשיריו של גאנשו עולה זעקה של אלימות פיזית על כל צורותיה.⁵⁶ לרוב מעוצב הנושא על ידי ריבוי מילים מהשדה הסמאנטי של אלימות. כך מתוארים האויבים כמי שנכרכים סביב עם ישראל וחונקים אותו: "סוֹף חָבוֹשׁ הָיָה לְרֵאשִׁי" (נד, 13); "כִּי עַל צַוָּאֲרֵי עָלוּ וְגַם בֵּי הַשְּׁתָּרְגוּ" (סט, 13), מכבידים ומקשים עליו: "הַשְּׁתָּרְגוּ עָלוּ עַל רֵאשׁוֹ וְהַכְּבִידוּ אֶת נַחֲשֹׁתוֹ" (קכה, 7) "וְגַם הַכְּבִיד עוֹל נַחֲשֹׁתֵי דָרְכֵי בְּגִזֵּית גְּדָר" (קלג, 8) ועוד כיוצא באלה. האלימות הפיזית מעוצבת בשירים גם באמצעות תכונות מעולם החי. כך מתוארים האויבים כמי שמתקרבים בהיחבא אל עם ישראל מבלי שירגיש כדי לטרוף אותו ולהזיק לו כגון: "וּבְמִסְתָּרִים כְּדוֹב הֵם קָמִים עָלַי" (קיד, 14) גוערים, צועקים ומאיימים עליו כלהקת זאבים או דובים: "וְעַלֵּי יוֹם יוֹם יִהְיֶמוּ לִי כְּמוֹ דּוֹבִים // חוֹרְקִים עָלַי שִׁינָם יַחַד כְּשִׁבְעִים זְאָבִים" (קצ, 6-7) וכדומה.

ביטוי לסבל, לייסורים ולכאב הפיזי של העם עולה אף הוא מן השירים ומתואר בהם בצורות שונות. כך מתואר בשרם של ישראל שיבש והתדלדל: "וּבְשָׂרֵי נֶהֱפֵךְ לְשֵׁדִי" (קלט, 14), כחוטי הפשתן אשר נשרפים, מתכלים ונחרכים: "רְאֵה כִּי בּוֹעֲרוּ כְּפִשְׁתָּה / וְגַם נִמְקוּ" (קיג, 13) או שגודל סבלו כים עצום וגדול: "אֵל דָּל גְּדַל צִירוֹ / יִהְיֶמָה כְּיָם שְׁבָרוֹ" (סא, 1).

כחלק מהעיסוק בגורלה המר של כנסת ישראל בגולה עולה בשירה הלאומית העברית גם השאלה בדבר דרכיה הנסתרות של ההשגחה האלוהית.⁵⁷ עניין זה אינו בא לידי ביטוי בשיריו של גאנשו. נהפוך הוא, עולה בהם התובנה כי על מנת לזכות בגאולה יש להתוודות על חטא, לכפר על העוונות ולחזור לדרך הישר. שיריו קוראים לחזרה בתשובה.⁵⁸ יש לשער כי עניין זה עולה באופן תכוף בשירים בהשפעת המקובלים ותורתם ובעקבות הציפייה לגאולה. גם בשיריו של גאנשו, כמו בשירים שלפניו,⁵⁹ עולה עמימות לגבי העתיד ואי-הידיעה לגבי קץ הייסורים.⁶⁰

⁵⁴ שם, שם, עמ' 10.

⁵⁵ ראה למשל שירים: סט, 17; עה, 2; צב, 5; קסט, 14; ריא, 15-16 ועוד.

⁵⁶ לוין, תנים וכינור, עמ' 10.

⁵⁷ שם, שם.

⁵⁸ לדוגמה בשירים: סב, 3, 5-6, 13; צז, 11; קנו, 5-6, 10; רה, 1 ועוד, ובאמצעות הפעלים: חטא, רשע, עון, מעל ודומיהם.

⁵⁹ לוין, תנים וכינור, עמ' 11.

5.4.3 נקם בגויים

על פי לוי, בקשת הנקם בגויים בשירה הלאומית העברית היא אמצעי להביע את כעסו של עם ישראל על הגויים, אויביו. כך נאמר באחד השירים: "נִקְמְתִי יָקַח מֵאֲדוֹם // שְׁמִנִי לְרִגְלָיו הַדּוֹם" (מב, 5-6).⁶¹ בקשת הנקם באויבים קשורה בבקשת הגאולה: "וְגִאֲלֶתְךָ תִצְמַח וְתִקְרַב שְׁנַת שְׁלֹמִים" (קכג, 18). מול האלימות הפיזית הממשית של האויבים מציבים הקורבנות באמצעות השיר אלימות מילולית. מן הבחינה האומנותית לרוב נוטה בקשת הנקם לצירוי, לסמלי, לאלגורי.⁶² באופן זה עולות משיריו של גאנשו שלל בקשות נקם ציוריות. כך עולה הבקשה שמקור כוחם של האויבים ייבש, ייחלש: "יִיָּחַרַב מַעֲיֵן מְקוֹרוֹ" (מב, 9), שהם יתפוגגו כעשן, יתמוססו כמלח: "וְאֹיֵב פְּעֵשֶׁן יִמְלַח / יוֹשֵׁם נְגִלִי" (ס, 8), שיכחדו ויתפוגגו כאבק: "כְּאֶבֶק יִהְיֶה פְּרָחַם / וְיִלְכּוּ קְדוֹרְנִית" (קכב, 2), שיתכלו, יימסו וייעלמו מן העולם: "וְיִכְמוֹהֶם יִהְיוּ עוֹשִׂיָהֶם וְכְדוֹנֵי יְמוֹגוֹ" (סט, 3), שימותו צעירים: "אֶנְאָ אֶל יִחְצוּ יְמֵיהֶם פְּאֲנָשֵׁי דָמִים" (קכג, 13) ועוד כיוצא באלה משאלות נקם על ראשם. לעתים בקשת הנקם היא לב לבו של השיר והיא מתפרשת על מספר טורים (מט 7-11).

מנגד, בשיריו של גאנשו מעוצב מוטיב משלים למוטיב הנקם והוא מוטיב ההגנה והביטחון. במסגרת מוטיב זה נעשית פנייה של עם ישראל לקב"ה ובאופנים שונים עולה בקשתו להיות לו למגן. לעתים מעוצב המוטיב גם כמצב מן העבר שהוא שואף לחזור אליו. הרצון להגנה ולביטחון עולה מצירור של האל המגונן על עמו שמצטנף בין זרועותיו: "חֵישׁ יַעוֹף פְּנִשֶׁר / בְּעֵתָהּ / לְשָׁכּוֹב חִקְדִּי" (קיג, 11) או מצירור היונה המגוננת על גוזליה: "וְיִכְיוֹנֶה קִנְיָה עוֹפֶפֶת פֶּן עַל קִנֵּי תַעֲלֹפֶף" (קסב, 11). גם ציור עם ישראל כנתלה בשולי בגדו של אביו, האל, מבטא את אותה הרגשת ביטחון מקווה: "וְלֹא אֶדְאָג וְלֹא אֶדְאָב / כִּי אֲחֻזֵּק בְּשׁוֹלֵיךָ" (קמ, 11). מוטיב זה עולה בשירים באמצעות שימוש בשמות עצם, כינויים ופעלים שונים אשר משמעותם מגן, מחסה ודומיהם.⁶³ הוא אמנם מהווה חלק מבקשת הגאולה, אך ניתן להניח שהוא מבטא גם את חוסר הביטחון שנוצר בעקבות טראומת הגירוש.

⁶⁰ ראה למשל שירים: לז, 4; פו, 13; קכו, 24; קצג, 3; רטו, 13 ועוד.

⁶¹ וראה עוד: פ, 13; קכו, 31; קעד, 7; קפג, 20; קצב, 19 וכדומה.

⁶² לוי, תנים וכינור, עמ' 12.

⁶³ ראה למשל שירים: שיר ללא סימן בין לו-לו, 14; סג, 30; קנב, 16, 18; קסד, 2; קפה, 21, 58 ועוד.

5.4.4 הגאולה

הגאולה לפי לוי⁶⁴ מופיעה בשירה העברית הלאומית לדורותיה כהשקפה, כתפילה, כמשאלת לב, כחלום. לעתים עניינה הוא במצוקות ההווה. התייחסות ספציפית למצוקות ולמצבו של עם ישראל בהווה של זמנו עולים בשיריו של גאנשו פעמים ספורות בלבד.⁶⁵ ואכן, מיעוט ההתייחסות להווה בשירים אופייני לפייטנות לדורותיה, אשר לא הביאה ציוני זמן מדויקים, אלא כאלה שניתן להבין או ליישם לתקופות שונות. הגאולה מתוארת בשיריו של גאנשו כתקווה, כחלום שיתגשם עם שיבת עם ישראל לארץ ישראל: "וְאֵז תִּהְיוּ כְּחֹלְמִים בְּשׁוּבוֹ אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן" (נח, 8) אך בעיקר עולה הנושא בשירים כחלום חזרה לעבר, לימים שבהם ישב עם ישראל לבטח בארצו: "יָשׁוּב לִימֵי עֲדָנָה גַם יָשׁוּב לִימֵי עֲלוֹמִים" (כא, 4); "הַשִּׁיבֵנִי וְאֶשְׁבֶּה כְּקֶדֶם" (קיד, 11); "קוֹמֶם דָּגְלוּ הָאָר אֶפְלוּ יָשׁוּב מֵהָר לְקֶדְמוֹתוֹ" (קכה, 13); "יָשׁוּב כְּקֶדֶם / וְאֵל יִתְעַלֶּם" (קכט, 5) ועוד. וכך מתוארת בשירים האידייליה שלעתיד לבוא: "סָבִיב לְשִׁלְחֶנְךָ שְׁתוּל כְּפֹתִים בְּנִידָךְ" (נג, 10). ובשיר אחר: "וְעַמְּךָ תַּחַת תִּתְאַנְתּוּ וְגַפְנוֹ" (קיד, 19). הגאולה מעוצבת בהם כעת של שפע ושגשוג: "וְאֵז מְלֵאוּ פְּנֵי תִבְל תְּנוּבָה" (קז, 20) ובשיר נוסף: "וּמְנַחֵל עֲדָנֶיךָ תִּשְׁקֶם וְגַם יְרוּיוֹן מְדַשֵּׁן" (קפט, 13); כסמל לפיריון, לשפע: "וְיִגְאֹן וְגוּבָה נָא אֶעֱדָה // אֲרִיחַ כְּרִיחַ שְׂדֵה" (קסו, 3); כסמל לאריכות ימים: "כִּי כִימֵי הָעֶץ יִהְיֶה יוֹמָם וְתִמִּיד יִדְגוּ / לְרוֹב // יִרְבּוּ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמְעָטוּ" (סח, 17-18); וכזמן של שלום ושלווה: "וְנֶשֶׁם אֲרָגִיעַ וּמְנוּחַ אֶמְצָא לְרַגְלִי // וְעַל רוֹב שְׁלוֹם אֶתְעַנֵּג עַד יָרֵחַ בְּלִי" (לו, 5-6). הגאולה העתידית מעוצבת גם כציון חתונה אלגורית בין כנסת ישראל לקב"ה: "כִּי תַעֲדִי תּוֹפְנֹו וְתִקְשְׁרֵנוּ כְּפֶלֶה" (נג, 7). גם השמחה מלווה את השירים: "שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִשְׁיגוּ" (עח, 8); "וּלְשׁוֹנֵנוּ רָנָה וּפִינוּ שְׁחוֹק וּמְלֵא" (עז, 13); "יִוְשִׁיבֵהוּ נַח / יִשְׁוֹשִׁם" (קכט, 13). עם זאת נראה כי האווירה הפסימית שמלווה את השירים ואשר מקורה בסבלו של עם ישראל בגלות ואכזריות אויביו דומיננטית יותר מאלמנט האופטימיות והשמחה בשירים.

כידוע, נושא הגאולה תופס מקום מרכזי גם בשירי ישראל נגי'ארה. לפי בארי, הגאולה בשיריו⁶⁶ מורכבת מגאולה לאומית ודתית כשהאלמנט הבולט הוא חזרת עם ישראל לארצו. לדבריה, הגאולה הלאומית, התקווה לקיבוץ גלויות, נפוצה יותר בשיריו. הדבר קשור ככל הנראה לקבלת האר"י, ולכך שהיא הטילה על כל פרט מישראל את האחריות על המתרחש בעולמות העליונים, כך שתיקון בהם יביא לגאולה ארצית ולביאת המשיח.⁶⁷ היא סבורה כי דמותו של

⁶⁴ לוי, תנים וכינור, עמ' 13.

⁶⁵ ראה בשירים: צח, 10-12; קמו, 20; קצ, 15-18.

⁶⁶ והדברים מתייחסים כאן לשיריו ב"זמירות ישראל - עולת חדש".

⁶⁷ בארי, נגי'ארה, עמ' 230-232; שם, עולת חדש, שכד.

המשיח בשיריו של נגי'ארה היא שגרתית ומסורתית ואינה מבטאת את המתח המשיחי שאפיין את התקופה.⁶⁸ בהתאם למסורת זו מעוצבת גם דמותו של המשיח בשיריו של גאנשו.⁶⁹ זאת ועוד, נגי'ארה נמנע בדרך כלל מרמז לגלות השכינה או לציורים מיסטיים ואלגוריים ביחסי כנסת ישראל והאל. הוא מתרחק מנושאים ומתכנים שהם מעבר לרמתו של האדם הפשוט ומתרכז בתיאורים ריאליים של גאולה פיזית של העם השב אל אדמתו.⁷⁰ כך נוהג לרוב גם גאנשו בשיריו אם כי בשירים ספורים הוא מזכיר את גלות השכינה.⁷¹ בשיריו של גאנשו, הגאולה הלאומית והדתית מעוצבות במידה שווה.⁷² פעלים משורש קבץ, פדה, גאל, שוב, גלה, חון, ישע, חוש, קום ודומיהם מופיעים בהקשרים הללו. ההתייחסות בשיריו לחידוש עבודת הקורבנות כחלק מעבודת המקדש היא מועטה⁷³ וכמו נגי'ארה אף הוא מעלה את הרעיון כי שיריו מיועדים לקב"ה כתחליף לקורבנות.⁷⁴

יוצא אפוא כי מוקדים אלה שהם לפי לויך עיקרה של השירה העברית בכל הזמנים שנכתבה בהם שירת קודש, ואשר לא איבדו מחשיבותם אף בשירה העברית החדשה,⁷⁵ עולים גם בשיריו של גאנשו שהם כשלעצמם כבר אינם שירי קודש ליטורגיים המושרים במסגרת התפילה התקנית. בד בבד עולים בהם מוטיבים אשר קשורים לזכרון הגירוש על כל השלכותיו, ואשר מבטאים את ציפיותיהם של בני דורו לגאולה אמתית וריאלית. נראה כי הנימה הדומיננטית בשיריו של גאנשו היא הנימה הפסימית.

5.5 נושא הגאולה בשירים הליטורגיים מחלק ב

כנאמר לעיל (בפרק הרביעי) חלקו השני של ספר שיריו של גאנשו כולל ברובו שירים ליטורגיים אשר כותרתם: תחינה, תוכחה, בקשה, וידוי, קינה לט' באב, ומספר קינות אחרות וכן רשות אחת (נא) ושיר שיועד לחתן (קכו) מחלקו הראשון. בחלק זה אתייחס להתאמת שיריו אלו של גאנשו לתוכני הסוג כפי שעוצבו בספרד ולנושאי הגאולה אשר עולים בהם, בהתאם לעיצובם בשירה הלאומית העברית על פי לויך.⁷⁶

כפי שצינתי (שם) רבים מהשירים הליטורגיים בספר "פזמונים ובקשות" תואמים לתכנים האופייניים לסוגם וברובם גם משולב נושא הגאולה. כך עניינה של התחינה מוגדרים כבקשת

⁶⁸ שם, נגי'ארה, עמ' 229.

⁶⁹ ראה למשל: מח, 4; סה, 13; צד, 10; קא, 13; קלא, 17; קסט, 24; רב, 1 ועוד. המשיח כאיש מלחמה: רז, 37. כאיש התשבי: פב, 6; קכט, 11; קעא, 1. כמשיח בן דוד: מב, 23; נה, 18; סו, 7; קמד, 12; קעב, 3; רח, 16; ועוד.

⁷⁰ בארי, נגי'ארה, עמ' 233; שם, עולת חדש, שכד.

⁷¹ ראה: לד, 4-3; עד, 5-6.

⁷² ואולי בנושא זה שונים שיריו ממה שעולה משירי "זמירות ישראל" של נגי'ארה. בארי, נגי'ארה, עמ' 231.

⁷³ ראה שירים: עה, 5-6; צג, 4; קכ, 8; קפג, 4.

⁷⁴ ראה לדוגמה שירים: סו, 2; קכג, 5; קעט, 14; קפט, 4; רג, 36; רכה, 32; שיר סיום ללא סימן, 8 ועוד.

⁷⁵ לויך, תנים וכינור, עמ' 9.

⁷⁶ שם, שם, עמ' 9-18.

רחמים וסליחה. כל שיריו של גאנשו שעוצבו בסוג תואמים לנושאים הללו.⁷⁷ ברובם, למעט שיר ריב, משולב נושא הגאולה. בעיקר עולה בהם הסבל שנגרם לעם ישראל על ידי אויביו, בקשת נקם בהם, החורבן שהמיטו האויבים על ארץ ישראל וקריאה לגאולה.⁷⁸ התוכחה הספרדית שמטרתה להורות את הדרך הנכונה בסיטואציה של בטרם דין, עוסקת באפסות האדם, הבלות חיי החומר, תורת הגמול והחידלון המוחלט שמגיע עם המוות. לעומתם, בשירי התוכחה של גאנשו עולה בעיקר וידוי על החטאים והרצון להיטהר, וברובם מעוצב נושא הגאולה תוך התייחסות לסבלו של עם ישראל שנגרם על ידי אויביו, קריאה לנקמה באויבים, בקשת חסות והגנה מהאל ותקווה לגאולה ולבניין ירושלים.⁷⁹ שיר אחד נשאר נאמן לסוגו ואין בו ביטוי לנושאי הגאולה (רו). בבקשה עולה חרטה על עוונות, התוודות על חטאים ובקשת מחילה וישועה מהאל. בשירי גאנשו שעוצבו בסוג עולים תכנים תואמים לאלה.⁸⁰ משולבים בהם גם נושאי הגאולה, בעיקר תיאור הסבל שנגרם לעם ישראל מידי אויביו ותקווה ובקשה לגאולה.⁸¹ בווידי מתוודה המתפלל על עוונותיו. שיר אחד בספר שיריו של גאנשו תואם לסוג,⁸² ולא מעוצב בו נושא הגאולה. הרשויות הספרדיות עסקו בנושאים לאומיים כלליים: הם תינו את צער האומה המשועבדת ועיצבו בקשות לגאולה. השירה המאוחרת המעיטה ליצור בסוג זה.⁸³ כך, ברשות היחידה שעיצב גאנשו (נא) מוזכר הנושא הלאומי בקצרה (שם, 8). אופיין של הקינות הספרדיות לתשעה באב הוא לאומי ותוכן מתמקד בענייני הצום, כלומר בנושאי חורבן ובית המקדש. הקינה לטי' באב (ריט) בספר השירים של גאנשו מעוצבת בהתאם למקובל בסוג, ומוזכרת בה בקשה לגאולה בסיום השיר (שם, 10).⁸⁴

בין שיריו של גאנשו בחלק זה של החיבור נמצאים גם שירי קינה-מספד ושיר חתונה שהם שירים העומדים בין קודש לחול. שירי הקינה מביעים את הרגשות העזים והצער על מותו של אדם קרוב. בספרד הם כללו את גוף השיר ובו הבכי והצער וחיבתו משנה נוספות כגון: שבח הנפטר, המספד ואת סיום השיר שכלל דברי ניחומים ועידוד אבלים. שישה שירים עיצב גאנשו בסוג זה,⁸⁵ וברובם עולה הצער והכאב על מותו של הנפטר, וכן שבחיו.⁸⁶ ברובם גם דברי ניחום או עידוד.⁸⁷

⁷⁷ ריב, 10, 13; ריג, 13; ריד, 14-15; רטו, 12; ריו, 11-12; ריז, 10-12.

⁷⁸ ריג, 6-1; ריד, 5, 7; רטו, 2-3, 7; ריו, 1, 4, 10, 13, 16; ריז, 1, 4-7, 16.

⁷⁹ רד, 17, 19-20; רה, 27-30, 32-34, 42; רט, 27.

⁸⁰ רו, 10-13, 15, 17, 35-36; ריא, 5-7, 18-19, 41-43 וכדומה.

⁸¹ רו, 37, 40-43, 45-48, 51; ריא, 10, 14-15, 22, 54, 58, 65, 71, 75, 81-85.

⁸² שיר: רכה, 4-5, 7-8, 10.

⁸³ בארי, נג'ארה, עמ' 215.

⁸⁴ לעומת זאת בקינות לטי' באב שעיצב נג'ארה הבקשה לגאולה היא תכופה וזיכרון חוויות העבר מודגש בשל סבל

הגלות. ראה: בארי, נג'ארה, עמ' 203.

⁸⁵ שירים: ריח – לנפטר, רכ – לתינוק, רכא-רכד – לדוד.

⁸⁶ רכא, 33, 57-59, 61, 64; הדוד מכונה אף "אור שימשי" (רכא, 25) ובדומה למוטיב הספרדי; רכב, 12-15; רכג, 12-

11.

⁸⁷ רכ, 13-17; רכא, 78-80; רכב, 18-20; רכג, 13-17; רכד, 25.

לעתים מעוצב בהם הצער כאילו היקום כולו מתאבל על מות הדוד בדומה לעיצובו בספרד (רכג, 6-5 ; רכד, 3). יש והוא קושר את מצב האומה למצבו של הדוד, וגורלו נקשר בגורל עם ישראל. כך, מותו יהיה כפרה על עם ישראל (רכא, 87), בזכות צדיקותו יכופרו עוונות הדור (רכא, 65-68) ומותו הוא אבדה לעם ישראל (רכב, 3-4). שיר ריח, הוא מעין שיר הגות עצמאי ובו נושאים ותכנים אשר תואמים את דברי ההגות העולים בהקדמת הקינה הספרדית. מוטיב הגאולה כמעט שאינו עולה בקינות אלה. כתיבת קינות רבות, לאומיות ואישיות אפשרה את פריקת הצער והכאב.⁸⁸

שירי החתונה כוללים בעיקר שני גרעינים נושאים: השבח והחשק אך לעתים עולים בהם גרעינים נושאים נוספים. חטיבת הסיום של השיר תכלול ברכות לחתן ולכלה וכן יסודות לאומיים, שכן האירוע המשפחתי מציין את גורל האומה ואת קשרי אהבתה עם הקב"ה. כך הגאולה הלאומית עתידה לבוא לעולם עם שובה של האהבה בעקבות איחודם של החתן והכלה על ידי נישואיהם.⁸⁹ שיר אחד (קכז) בספר השירים של גאנשו נכתב לחתן ובו עולה גרעין השבח וברכות לחתן. יחד עם זאת בעוד שבשירי חתונה רבים מעוצבת בקשת גאולה כדי להזכיר למשתתפים כי כל עוד העם מפוזר ובית המקדש חרב אין שמחתם שלמה, הרי שבשיר החתונה של גאנשו לא עולים כלל נושאים לאומיים ואין בו בקשה לגאולה.

5.6 "גלות וגאולה" – היחסים בין השירים

לפי בירגר, הנוכחות המקראית של דמויות ואירועים בפיוטים מתפקדת כ"שפה מיתית" אשר בונה משמעות בטקסט הפיוטי.⁹⁰ "השפה המיתית" מפנה את תשומת הלב ליחסים שנוצרים בין השירים והיא משמשת בהקשר הספרותי-פייטני לצורכי תקשורת ליטורגית. המוטיבים "גלות וגאולה" הם צמד אלמנטים מקראיים הנכללים בתחומה של השפה המיתית.⁹¹ צמד המוטיבים הזה הוא בעל משמעות תרבותית קולקטיבית, הוא תכוף בשירים ומוכר ונפוץ ברפרטואר של הצרכנים של טקסטים כאלה. בטקסט מתארגן צמד המוטיבים כך שהוא מתאר יחסי גומלין ניגודיים של אויב וגואל.⁹² הוא מבטא באופן ספרותי סיטואציה של מצוקה או משבר, משקף את המציאות בהווה, ולמעשה מתאר מצב קיומי קולקטיבי חוזר ונשנה.⁹³ הדמויות המקראיות או האירועים ההיסטוריים משמשים בשירים כעדות למצב הקיומי, מספקים לקח שניתן ללמוד מהתרחשותם בעבר ומאפשרים לנמעני הטקסט לשאוב ממנו כוחות חיוביים בהווה. גאנשו

⁸⁸ חזן, מספרד לצפון אפריקה, 62.

⁸⁹ חזן, פיוט, עמ' 18-23; שוצמן, שירי החתונה, עמ' 4-7, 38, 55-56, 64.

⁹⁰ בירגר, השפה המיתית, I-II.

⁹¹ על המוטיבים השונים שנושא "גלות וגאולה" עוצב באמצעותם בשירה העברית לדורותיה ובשיריו של גאנשו ראה בפרק זה.

⁹² בירגר, השפה המיתית, II.

⁹³ שם, שם, עמ' IV.

משתמש במוטיבים "גלות וגאולה" בשיריו באמצעות אזכור דמויות או אירועים מן הסיפור המקראי.⁹⁴ הגאולה שהתרחשה בעבר מגלמת את התקווה לגאולה בהווה. כך לדוגמה משמש סיפור יציאת מצרים בשירים את רעיון החירות – היציאה משעבוד לגאולה – ואת גדולת ה'.⁹⁵ באמצעות אזכור סיפורי האבות וההבטחות שניתנו להם בעבר הוא מבסס את הקשר בין עם ישראל לקב"ה, טוען כי זכות האבות הזאת עומדת לטובת עם ישראל בהווה ומבקש להיגאל בשמה.⁹⁶ באמצעות סיפור סדום ועמורה מבקש גאנשו בהווה עונש ונקמה באויבים.⁹⁷ מדוגמאות אלו עולה כי "השפה המיתית" מעמידה את הזמן המגולם בטקסט בקטגוריה אחת עם תקדימים קאנוניים מן המקרא ומעניקה להם משמעות במציאות. בנוסף היא מקבעת את מצב הגלות כמצב מחזורי בחיי עם ישראל ולכן הסבל בהווה הוא פרק אחד בלבד בגורל ההיסטורי המתמשך.⁹⁸ כך משקפת "השפה המיתית" בשיריו של גאנשו את דמותו הרוחנית של העם את כיסופיו, שאיפותיו וכדומה, ובאמצעותה גם מקיים הפייטן דיאלוג עם הדורות שקדמו לו ועם בני דורו.⁹⁹

5.7 "ארון הספרים" של גאנשו: שאלות פילוסופיות והדים של השפעות פילוסופיות-קבליות

בשיריו של גאנשו עולים תכנים נוספים שהיה מצוי בהם אשר מבטאים את עולמו התרבותי ואת הנושאים שעסקו בהם בזמנו ובמקומו: ענייני פילוסופיה וקבלה.

הקבלה על פי הקר, לא הייתה תחום עיוני הפתוח לציבור המשכילים או מבוקש על ידם עד סוף המאה השש עשרה ואולי אף לאחר מכן. בהשפעת קבלת צפת חל בסוף המאה השש עשרה ובמרוצת המאה השבע עשרה שינוי באווירה הציבורית כלפי הקבלה. לצד ההתרכזות בתלמוד ובהלכה במאה השש עשרה, עמד במרכז של הפעילות האינטלקטואלית של יהודי שאלוניקי ואיסטנבול ושאר המרכזים באנטוליה ובבאלקן העיסוק הפילוסופי המדעי.¹⁰⁰ בכמה משיריו של גאנשו עולים עניינים פילוסופיים הקשורים בהוכחת מציאות האל: "סִבֵּת כָּל הַסְּבוֹת אֶתָּה מְלִפֵּי רֵאשׁוֹן בְּלֵי שְׁנֵי" (קא, 10), בממדים הנוספים של האל, אחד או רבים: "יִחִיד חֵי לְדוֹר דוֹרִים / לְדוֹר דוֹרִים" (קנה, 3) באל קדום: "יִנְדַע בְּגוֹיִם כִּי מְקַדֵּם אֶתָּה מְלִפֵּי" (קכ, 1) ובשיר נוסף: "אֵין בְּלִתְדָּ מְלִדָּ קְדוּם" (קנ, 1) ובאל נחמי: "וּמְלִכּוֹתָּ מְלִכּוֹת עוֹלָם" (קמה, 20). באחד משיריו מרפרר גאנשו לספר המדע על פי משנה התורה להרמב"ם: "בְּרָא שְׁמַיִם וְהָאָרֶץ כְּגִלְגֵּל כְּדוֹר" (קלב, 2).

⁹⁴ שם, שם עמ' II-I.

⁹⁵ ראה למשל: לו, 4; סג, 28-32; צח, 5-8; קנב, 6; קעו, 14; קמו, 17-18.

⁹⁶ כגון בשירים: מ, 5-7; מג, 33; צא, 7-25; קכא, 6; קמד, 20; קצ, 25-28; רג, 37; רד, 19; קע, 1; קנב, 8.

⁹⁷ קלב, 11; קמב, 14; קפד, 13.

⁹⁸ בירגר, השפה המיתית עמ' III-IV.

⁹⁹ שם, שם עמ' IV.

¹⁰⁰ הקר, הפעילות האינטלקטואלית, עמ' 591, 593.

נראה גם כי רמז להשפעות קבליות עולה בשירים אחדים. גאנשו מתייחס לתהליך "שבירת כלים",¹⁰¹ שהיה חלק מתהליך בריאת העולם והופיע לראשונה בקבלת האר"י: "כִּי מַחְמֵר עֲכוּר הוֹצֵק יְסוּדִם // עֵת עוֹלָם נִבְרָא" (מג, 10-11) ובשיר נוסף: "חֲסֵדָךְ הָאֵל אֵלֵי עוֹרְרָה יַעַן קוֹרְצָתִי מֵעֲכוּר חוֹמֵר" (סב, 10). אפשר כי בשיר נוסף עולה רעיון קבלי אחר על פיו הספירה התחתונה "שכינה" גלתה ביחד עם עם ישראל וחל פירוד בינה לבין הספירות העליונות.¹⁰² הגאולה תבוא רק כאשר הם ישובו ויתאחדו: "וְשִׁכְיִתָּה עֲדָךְ כִּי גִלְתָּה / תִּגְלָה אֵלֵי מְלֻכּוֹתָה // וּלְבִית מְנוּחָתָה / תָּשׁוּב כְּקֶדֶם קְדָמְתָא // הַשִּׁבְיָה לְקְדָמוֹתָה / גִּלְתָּה יְקָר גְּדוּלְתָה // וְגַם עֲמָדֵי זֹאת הַפְּעַם אֵלֵי אִישִׁי יִלְנָה" (עד, 5-8) נראה כי גאנשו היה מצוי במידה כלשהי גם בנושאים הללו.

5.8 סיכום

שירי הגאולה של גאנשו אינם עשויים מקשה אחת והם נחלקים לשניים, לשירי גאולה פשוטים ולשירי גאולה אלגוריים אשר בהם עולה במינונים שונים מערכת הסימנים שהציע הוס לזיהוי טקסט כאלגורי. מטרתם של חלופי המין הדקדוקי בשירים האלגוריים היא לסמן את הטקסט ככזה. בשירים האלגוריים-אירוטיים, ובמיוחד באלה שהקב"ה הוא הדובר בהם, נוספים להם תחבולות ספרותיות שונות שנועדו לסמנם כשירים אלגוריים ובכך להבחין משירי החשק הרגילים. את חילופי הלשון במין הדקדוקי אשר עולים בשירי הגאולה הפשוטים ואלה הקרובים להם מבחינת נושאייהם, ניתן להסביר על פי ההצעות השונות שניתנו לתופעה במחקר. חילופי לשון אלה לרוב אינם חורגים מכללי הלשון העברית והם אף מעוצבים כחלק מהעולם התרבותי ומן הסביבה התורכית שגאנשו פעל בה.

בשיריו של גאנשו, כמו בשירה הלאומית העברית, עולים המוקדים הנושאים המרכזיים: חורבן, גלות, נקם וגאולה, אשר חוזרים ונשנים לאורך הדורות. לעתים עולים בהם גם מוטיבים הקשורים לזיכרון הגירוש, והם מבטאים את ציפיית הדור לגאולה אמיתית וריאלית. גם בשירים רבים מהסוג הליטורגי מעוצב נושא הגאולה אך לא בסוגים העומדים בין קודש לחול. המוטיבים "גלות וגאולה" אשר מעוצבים בשירים הם חלק מ"שפה מיתית" והם משמשים בהקשר ספרותי-פייטני לצורכי תקשורת ליטורגית. הדמויות המקראיות או האירועים ההיסטוריים אשר מופיעים בשירים מהווים תזכורת למצבי מצוקה וסבל בעבר ומהם מקבלים הנמענים השראה להתמודדות עם קשיים דומים בהווה. הופעתם בשירים מבטאת גם את שאיפותיו ותקוותיו של הדור. בנוסף, באחדים משיריו של גאנשו עולים ענייני פילוסופיה וקבלה, נושאים אשר בהם עסקו בזמנו ובמקומו ואשר מלמדים על עולמו התרבותי.

¹⁰¹ מרוז, גאולה בתורת האר"י: 158-168, 203-208; וינשטיין, כלים, עמ' 94-104.
¹⁰² אידל, קבלה וארוס, עמ' 13-14, 166-168.

פרק שישי : היסודות הספרדיים בשיריו של גאנשו

6.1 השירה המאוחרת

לאחר גירוש ספרד חל שינוי בשירה המאוחרת: היא יוצאת מן האינטימיות של משורר החצר והפטרון שלו, חורגת מעולמם של חזן בית הכנסת ומתפלליו. השירה המאוחרת היא שירה לאומית, שירה פרה ליטורגית המבוצעת על ידי כלל הציבור.¹ חוקרים שונים ניסו לעמוד על הגורמים שהובילו לשינויים אלה. בארי מציינת כי השינוי שחל בה נובע מן הגורם החברתי שכן קהל צרכניה של שירה זו הוא שונה מן הקהל שצרך את השירה החצרנית.² לפי חזן השינוי שחל בשירת ספרד נובע מהגזרות ומהגירוש שגרמו למשבר ולייחוס של דחייה כלפי הערכים הספרדיים וכלפי התרבות הפוגעת. הוא מוצא בשירה שנכתבה בצפון אפריקה לאחר הגירוש, סוגים מוטיבים וציורים מובהקים של שירת החול הספרדית שמאמצים את האלגוריה. הם מקבלים באמצעותה גוון ברור של שירת קודש ומשמשים לצרכיה של שירת הקודש החדשה. לדבריו עניינים אלו הם ממאפייניה המרכזיים והבולטים של השירה המאוחרת.³ טובי מוצא כי באסכולה החדשה בא לידי ביטוי מרד בכללים הנוקשים ובמוסכמות הכובלות של שירת ספרד בכל היבטיה. לדבריו, בד בבד מאמצת השירה המאוחרת גם גישה מקלה של שירה עממית על כל מרכיביה.⁴ פליישר קובע כי הסגנון הספרדי עולה בשירים, אך לא במדויק.⁵

6.2 האסכולה החדשה והסגנון הספרדי

ר' ישראל נג'ארה הוא מייסד של אסכולה חדשה אשר התגבשה לאחר הגירוש. סימניה עולים כבר בקבצים שנדפסו או הועתקו באמצע המאה השש עשרה במזרח. באסכולה זו, כמו בכל אסכולה חדשה, יש מן המסורת ומן החידוש. לדברי בארי, הבסיס של שירת נג'ארה היא המורשת הספרדית,⁶ אך עולים בשיריו נושאים נוספים המדגישים את היסודות המסורתיים, כגון דברי מוסר כלליים, התייחסות למסגרת שהשירים הושרו בה ועוד.⁷ גם מירסקי מוצא כי בשיריו של נג'ארה עולים היסודות הספרדיים. אלה מהווים לו מאגר של ציורים שהוא מבטא באמצעותם את שירתו, בהתאם לאופיו וטעמו ובהתאם לצורכי הזמן. לדבריו, אם היה בשירי משוררי ספרד משהו מן החול הופך אותו נג'ארה לקודש ואת הפשט הוא הופך לסמל. יחד עם זאת מירסקי טוען

¹ חזן, מספרד לשלוחותיה, עמ' 49; יהלום, בין אלגוריה, עמ' 282.

² בארי, נג'ארה, עמ' 236.

³ חזן, מספרד לשלוחותיה, עמ' 49; שם, מספרד לצפון אפריקה, עמ' 53, 62.

⁴ טובי, השירה במזרח, עמ' 61-62; שם, גירוש, עמ' 38. וראה גם: הברמן, תולדות הפיוט, עמ' 227, 231, 239.

⁵ פליישר, שירת הקודש, עמ' 13.

⁶ מבחינת התכנים גם שלמה בן מזל טוב הולך בעקבות המסורת הספרדית, בארי, שלמה בן מזל טוב, עמ' 65-79;

טובי, השירה במזרח, עמ' 60; הברמן, תולדות הפיוט, עמ' 231.

⁷ בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 54-55, 62.

כי האסכולה החדשה של נגי'ארה אינה עשירה בתכנים.⁸ שירתו של נגי'ארה לפי יהלום, היא חדשנית. שירה המפגישה בין היצירה העממית ליצירה האמנותית, בין שירת ישראל לשירת העמים, ובין קודש לחול.⁹ תלמידיו ומקבלי שיטתו של נגי'ארה המשיכו בדרכו ופעלו בדומה אליו אך הם חשו מחויבים פחות ממנו למסורת הספרדית וניתקו ממנה יותר ויותר. נגי'ארה הוא חוליית הקשר בין האסכולה אשר עמד בראשה לזאת אשר קדמה לה.¹⁰

6.3 מוטיבים וציורי לשון שאולים משירי החשק הספרדיים

שירת החשק העברית החילונית, כמו שירת החול כולה, הולכת בעקבות השירה הערבית והז'אנר הערבי שלה העיזל. שירה זו, משקפת בכל רכיביה – ענייני תוכן, צורה ולשון – את המציאות של זמנה, את חיי הרווחה והתענוג, את הנוף החצרני, את שפע המותרות ואת נסיבות השמעתה – המשתאות בגנים, המשרתות המנגנות ועוד. שירת החשק משקפת אורח חיים נהנתני אשר מתבטא בעיקר ביסודות החושניים. מראשיתה שירת החול העברית לסוגיה היא בעלת אופי חצרני ואריסטוקרטי¹¹ ומשום שמוטיבים משירת החול חדרו גם אל הפיוט הספרדי, אבחן את מידת השפעתם של שירי החול הספרדיים על יצירתו של גאנשו.

שיר השירים הוא הקודקס העברי הראשון של שירי האהבה והוא מהווה חלק גדול ממאגר התמאטיקה, הדימויים, המוטיבים והמטפורות של שירת החשק בספרד. ואולם אלה מעוצבים בשיר בהמשך לתורת השיר של ימי הביניים ולאור העיקרון לפיו גורל הנושא תלוי בלבוש.¹² ליצירה השירית יש קשר לאסכולה מסוימת בכמה היבטים. הקשר ביניהם מתקיים בין היתר על ידי סימנים נסיבתיים כגון: תכנים מועדפים, ציורים קבועים, מוטיבים רעיוניים ועוד.¹³ כך למשל לדברי לוי, בשיריו של נגי'ארה מופיעים המוטיבים הקונבנציונאליים של הנדוד, של דמות האהובה, של היפהפייה אשר קוטלת בעיניה, ייסוריו של החושק, האהבה כחולי ועוד. כל אלה עולים בשירים בשילוב לשון שיר השירים עם דברי הנביאים.¹⁴ לפיכך, השוואה של הסימנים הנסיבתיים הללו בשירי גאנשו לעומת האומנות הספרדית תחשוף מה חריג, שונה או חדש לעומתה.

⁸ מירסקי, זמירות ישראל, עמ' 39; שם, נגי'ארה שירי גאולה, ריא-ריב; שם, הפיוט, עמ' 708, 710.

⁹ יהלום, התחדשות, עמ' 124.

¹⁰ מירסקי, הפיוט, עמ' 712, בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 54-55, 66.

¹¹ ישי, שירת החשק, עמ' 82-83.

¹² ראה: פגיס, שירת החול, 38-46.

¹³ בארי, נגי'ארה, עמ' 236; שם, היסודות הספרדיים, עמ' 54.

¹⁴ לוי, תנים וכינור, עמ' 303.

6.4 הסיטואציה הבסיסית

במרכז שיר החשק הספרדי הועמדה סיטואציה בדיונית בסיסית של גבר מאוהב המתייסר בייסורים קשים משום שמחסום כלשהו אינו מאפשר לו לממש את אהבתו. דרמת האהבה בשירי החשק תיעלה את ההתאהבות דרך עיצוב סבלו של החושק והסתיימה כמעט תמיד בפירוד. גיבורי הדרמה קבועים והתנהגותם ותגובותיהם צפויות מראש. לרוב יהיו הכאב והסבל שבאהבה דומיננטיים ומרכזיים יותר מן העונג הכרוך בה. שירת החשק מייצגת רגשות אפשריים ואינה מספרת על מעשים שהתרחשו במציאות.¹⁵

גם בשיריו של גאנשו עולה נושא האהבה, אולם הסיטואציה הבסיסית שונה בהם בתכלית מזו המעוצבת בשיר החשק. כאן מעוצבת סיטואציית אהבה, דמות נשית ודמות גברית אלגוריים מאוהבים זה בזו (אם כי ברוב השירים הדמות הנשית דווקא מאוהבת בדמות הגברית ומתייסרת באהבתה אליו).¹⁶ הם שואפים להתאחד אך מחסום כלשהו מונע מהם את מימוש אהבתם והם נמצאים במצב של פירוד. בשל כך הכאב והסבל בשירים הוא דומיננטי, ואילו העונג שזכו לו באהבתם הוא רק נחלת העבר. גם כאן גיבורי הדרמה קבועים והתנהגותם ותגובותיהם צפויות מראש. ואולם בעוד ששירת החשק מייצגת רגשות אפשריים ואינה מספרת על מעשים שהתרחשו במציאות, כאן נבנה סיפור אהבתם של הדמויות על בסיס מערכת היחסים ההיסטורית של עם ישראל ואלוהיו. כיוון שסיטואציית האהבה העולה בשיריו של גאנשו דומה לזו המעוצבת בשירי החשק, מוטיבים וציורים ממנה עולים גם בשיריו תוך התאמתם לסיטואציה החדשה, האלגורית.

6.5 כינויי הדמויות

הדמות המרכזית בשירי האהבה והחשק בספרד היא דמותו של החשוק או החשוקה ואליה קשורים תגובותיו של החושק. ההתייחסות אל החשוק או החשוקה נעשית בשירים באמצעות כינויים ציוריים של חיה ממשפחת האנטילופות. דימוי זה מבליט את החן, העדינות והאצילות של החשוקה.¹⁷ בשירים בודדים בלבד בספר שיריו של גאנשו נעשה שימוש בכינויים הציוריים הללו. כך מכונה החשוקה: עפרה הוללה (קה, 1), יעלת חן (קנט, 1; קפא, 12), צביה נאוה, אילת אהבים (קנט, 1), צביה (קפא, 4), יעלה (קפב, 8). והחשוק מכונה: צבי, עופר האילים (נב, 1), צבי עופר (ריח, 4).

¹⁵ אליצור, שירת החול, ב, עמ' 85.

¹⁶ יהלום, בין אלגוריה למיסטיקה, עמ' 283-284. יש להדגיש כי לעתים החושקת משיר החשק הספרדי מגולמת בשירים ככנסת ישראל ולעתים כעם ישראל. עניין זה מתבטא בשירים גם כחלק מחילופי המין הדקדוקי בלשון בין זכר ונקבה. על כך ראה בפרק החמישי.

¹⁷ לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 29, 318.

כינויים הקשורים באור ובמאורות הרקיע משמשים אף הם לתיאור החשוקה והחשוק בשירי האהבה והחשק. דימוי זה נועד להדגיש את יופייה של החשוקה כעולה על כל יופי אחר וכחלק מנפלאות הבורא.¹⁸ בשירים אחדים בלבד בספר שיריו של גאנשו נעשה שימוש בכינויים משדה סמנטי זה. כך מכונה החשוקה: ברה כמו חמה, יפה כלבנה (קפא, 1). ובשיר אחר הכינוי כחמה ברה מוסב על התורה (קית, 9). החשוק מכונה: שמשו וירחו (קכב, 18) ובשיר אחר מגן ושמש (סז, 4), שהוא כינוי לקב"ה.

לעומת זאת עולים בשירים רבים כינויים אשר אינם שגורים בשירי החשק, אלא דווקא כאלה הלקוחים משירת האהבה של שיר השירים המקראי. כך מכונה החשוקה: רעיה (נט, 1; קפב, 3), אחותי (קג, 1), שושנת עמק, חבצלת השרון (קנח, 7) וכיוצא באלה. ואילו החשוק נקרא בשירים: דוד (מו, 4; קמט, 1; קצג וכו'), נעים אף יפה (צג, 32), דודי צח דגול מרבבה (קצט, 2) ועוד.¹⁹ עוד עולים בשירים כינויים של החשוקה והחשוק שהם כינויים פייטניים שגורים של עם ישראל ושל הקב"ה.²⁰ הכינויים הללו משמשים כאמצעי פנייה של הדמויות האחת לאחרת ומורים על מערכת יחסים זוגית כלשהי ביניהן. ריבוי הכינויים של החשוק בשירים מבטא את פניית החשוקה אליו, אל אהוב, והוא מלמד על היררכיה פטריארכלית בין בני הזוג. כמו כן נראה כי השימוש המועט בכינויים המקובלים והמוכרים של החשוקה והחשוק של שירת החול הספרדית מחד גיסא, והבחירה והשימוש התכוף בכינויים פייטניים שגורים של הקב"ה ושל עם ישראל או בכינויים משירת האהבה של שיר השירים מאידך גיסא, מלמדים כי המסורת הספרדית של שירת החול הייתה מוכרת למשורר וכי היה מצוי באופני עיצובם של הדמויות בה. ואולם בחירתו זו מסמנת שאין מדובר עוד בדמויות הסטראוטיפיות של החשוקה או החושק של שירת החול.

בחירת הכינויים הללו בשירים גם משמשת כקוד, כצופן כשפה. ברוב המקראי של הפיוט הם חלק ממערכת של סימנים מוסכמים ומשותפים לקבוצת אנשים המשתמשים בהם בהקשר ספרותי-פייטני לשם תקשורת ליטורגית שאותם מכנה בירגר "שפה מיתית".²¹ כאמור, זיהוי טקסט כאלגורי נעשה לפי הוס באמצעות מערכת סימנים המורכבת משלושה מאפייני יסוד שאחד מהם הוא שילובם של מילים או צירופים הלקוחים מן השדה הסמנטי של הרובד האלגורי הנסתר בטקסטים.²² הכינויים של החשוק והחשוקה אשר עולים בשירים מסמנים בעיקר את האלמנט השלישי שהזכיר הוס ואשר אליו מכוונת בירגר, והם מגלמים בתוכם את אותה מערכת סימנים

¹⁸ שם, שם.

¹⁹ ראה בלוח הכינויים ובמפתח הכינויים שבנספחים.

²⁰ ראה: שם.

²¹ בירגר, השפה המיתית, IV-I. על כך ראה בפרק החמישי בסעיף "גלות וגאולה – היחסים בין השירים".

²² הוס, אלגוריה, עמ' 49, 51, 54-56. על כך ראה גם בפרק החמישי.

המעידה על טקסט כאלגורי או כלא אלגורי. בחירתם של הכינויים הללו בשירים מלמדת שמדובר בדמויות אלגוריות או בישויות ערטילאיות.

6.6 מראה החשוקה, תיאור יופייה

תיאור יופייה של החשוקה בשיר החשק הספרדי מהווה צד אחד של טבעה – יפה ואכזרית – והוא מגוון מאוד וכולל את שבחיה. יופייה התבטא במראיה, בקומתה, בריחה, בטעמה ובקולה הערב.²³ גם באחדים משיריו של גאנשו מתואר יופייה של החשוקה באופן דומה ומתבטא בגזרתה החטובה: "ספיר גזרתה ממקור העליון / ומרום תביון" (קז, 13), בקומתה הגבוהה: "סוגה בשושנים את זאת קומתה דמתה לתמר [...] ראשך עלך פכרמל" (קג, 10-12), בשפתיה הדקות והאדומות: "שפתותיך פחוט שני" (קג, 1) ובמראיה הרענן: "כפתך רעננה" (קה, 2). שבחה עולה מטעם שפתיה ומקולה הערב: "שפתך כצוף דבש תמיד הם יפצחו רנה" (קפא, 2), מטעם נשיקותיה: "ופרנך מתוק לחכי ויהי כפי מתוק כדבש" (קג, 5) ומריחה הנעים: "ריח אפך כפתוחים" (קג, 2).

בשירת החשק בספרד נהוג היה להרבות בפרטים הנוגעים לתיאורה האידיאלי של האהובה. אחד האמצעים השגורים היה ציור הניגוד בין שחור ללבן, למשל שיער ראשה השחור של החשוקה לעומת פניה החיוורות.²⁴ בשיר אחד בלבד בספר שיריו של גאנשו מעוצב ציור הניגוד בין שחור ללבן. החשוקה, כנסת ישראל המכונה בשיר "יונה תמה", מגלמת את הצבע הלבן. תומתה מעידה עליה שהיא צחה וטהורה ומכוח תכונותיה אלו לבנה. אפשר שלובנה נובע דווקא מצבעה הריאלי. נראה כי באופן ממשי מגלם הצבע הלבן את פניה הבהירות והמאירות או את עורה הצח והלבן של האהובה. הצבע השחור המנוגד מגולם בציור באמצעות עיניה הכהות וגבותיה השחורות של היונה-אהובה אשר ננעצות בחשוק: "ועיניך יונה הוללה הם הרהיבונני // דרכו קשטותם למויל עיני וכהם הכוני" (קפב, 5-6).

חומרים מן הנוף החצרני, כגון אבנים יקרות, כסף זהב ותכשיטים, אריגים מובחרים וכדומה הוסבו גם הם על ידי משוררי ספרד לתיאור דמותה של החשוקה.²⁵ על אף המרחק מן הנוף החצרני הספרדי, עוצבה דמותה של החשוקה באחד השירים באופן דומה ובאמצעות אביזרים קישוטיים יוקרתיים, תוך התאמת הסיטואציה לזמנו ולנושאי שיריו. כך בשיר מדומה החשוקה, כנסת ישראל, לאידיאל בשיריו: לבית המקדש, למנורת הקנים אשר בו ולזהב ששלט בעיצובם: "ואור פניך יאירון כמו קני המנורה // [...] // ידך גלילי זקב רגליך רגל ישרה" (קפא, 5-7). בשיר

²³ לוין, מעיל תשבץ, ב, עמ' 318-319.

²⁴ שם, שם, עמ' 318, 338-339.

²⁵ שם, שם, עמ' 372, 394.

אחר יופייה והדרה של החשוקה מתואר באמצעות המחרוזות המעטרות את צווארה והולמות את פניה: "נָאוּ לְחַיֵּךְ בְּתוֹרִים וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבַּשׁ" (קג, 6). ואולם, במעט השירים שמתוארת בהם דמות החשוקה, יופייה ושבחיה אינם מפורטים אלא מסתכמים באמירה כללית: "סֹפֵר מְקַצֵּת שְׂבַחֶיךָ וְלַחֲבָרֶם לֹא יוּכַל פִּי // כִּי מָה עֲצָמוּ וּמָה גִדְלוֹ לָכֵן שָׁמַתִּי יָדַי לְפִי // וְלֹא אוּכַל לְהַלְלֶךָ יַעֲלֵת חֵן מְכַלֵּל יוֹפִי" (קפא, 10-12). ובשיר אחר: "יָפִית עֲפָרָה הוֹלְלָה יַפְעַת הוֹדֶךָ מִי מִנָּה" (קה, 1). נדמה כי יופייה של החשוקה נחצב מהשמיים ומקורו מהקב"ה: "יוֹפִי גוֹפֵף וּמְרִאֲיֶיךָ דוֹמָה נִקְרָץ מִן הָעָרֶץ" (קפא, 17). גם מקור יופיו ושבחיו של עם ישראל נובעים מכוחו, מיכולותיו ומהשפע שהקב"ה משפיע עליו: "וּמִמֶּנֶּךָ אֶשְׂאֵל כִּי הוֹד וְהָדָר עָלִי תִשְׁנֶה" (קא, 4). הסיבה למיעוט השירים המתארים את יופייה ושבחיה של החשוקה נעוצה במצבה הנוכחי. עקב הפירוד מאהובה והיותה בגלות יופייה הועם ועל כן שבחיה אינם מרובים כבעבר. עניין זה עולה בשירים: "דוֹדֶךָ הוֹדֶךָ פָּנָה מִמֶּנָּה // יָרַד הַדָּרָה וְזִיו יָפִיָּה וְגַם הַמוֹנָה" (פח, 1-2). יופיו והודו של עם ישראל ישוב אליו לעתיד לבוא על ידי איחודו עם הקב"ה, עם בוא הגאולה: "פֶּאֶר וְהָדָר לְיִשְׂרָאֵל תִּלְבִּישׁ וּבְגָדֵי נִכְרִים יַפְשִׁיטוּן" (ריו, 19); ובשיר נוסף: "וּשְׂכוֹן בְּקִרְבָּה כִּי אֲתָה זִיוָה אֲתָה הוֹדֶךָ" (קפח, 2).

מעניינת הטכניקה בתיאור יופיו ושבחיו של החשוק בשירים. מקור הציורים בשיר השירים, אלא שבמקור מתייחסים הדברים דווקא לחשוקה-רעיה: "שָׁעָרוּ כְּעֵדֶר עֲזִים שָׁנְיוּ כְּעֵדֶר רְחֵלִים // וְאוֹר רֵאשׁוֹ כְּכֶתֶם פֶּזֶז גַּם קְנוּצוֹתָיו תִּלְתְּלֵים" (נב, 2-3).²⁶ שבחיו של הקב"ה הם מרובים ועל כן קשה למנות אותם: "אֶגִּיד אֶחָד מִנֵּי אֶלְפֵי שְׂבַחֵי חֵי וְקִנְיָם // וְלֹא אֶזְכּוֹר מֶהֱם כִּי אִם כְּטִיפָה מִן הַיָּם // כִּי קֶצֶרָה פִּי וּלְשׁוֹנִי לִידַע אֵיפָה אֵינִי // לָכֵן אֶחְסוֹם פִּי וְהַמְלֵאכָה הִיָּתֶה דִּינִי" (קמו, 1-4) וכיוון שאין דומה לו בלתי אפשרי להביע את שבחיו: "כִּי מִי כְמוֹךָ בְּאֵלִים לְמִי תִדְמָה וּלְמִי תִשְׁנֶה" (קא, 2). למעשה, שבחיו של הקב"ה-החשוק מתבטאים בתכונותיו ובכוחותיו המופלאים והאינסופיים ולכן גם ביכולתו להתאחד עם כנסת ישראל או עם ישראל על ידי קירוב הגאולה. כינויו הרבים של הקב"ה אשר עולים בשירים מגלמים את יכולותיו ושבחיו אלה.²⁷ כאמור, מטרתם של השירים כאן היא להלל את האל ולומר את שבחיו.²⁸

ממעט השירים שעולים בהם תיאוריהם ושבחיהם של החשוקה והחשוק ניכר כי הקונבנציה של עיצוב דמותם על פי המופת הספרדי הייתה מוכרת למשורר. כיוון שלעתים מדובר כאן בדמויות אלגוריות וערטילאיות – כנסת ישראל והקב"ה ולעתים עם ישראל והקב"ה – הוא בוחר לתארן ולהביע את שבחן באמצעים אחרים מן המקובל בשירת החול בספרד.

²⁶ לעניין זה ראה גם בפרק החמישי בסעיף העוסק בחילופים במין הדקדוקי בין זכר לנקבה.

²⁷ על כך ראה בלוח הכינויים ובמפתח הכינויים שבנספחים.

²⁸ בארי, שירי נג'ארה, עמ' 399; יהלום, שירת הקבלה, עמ' 89.

6.7 סבלם של החשוק או החשוקה

6.7.1 ציורי הנדודים

בשיר החשק הספרדי קשורים ייסורי החושקים בפירודם. הגורם העיקרי לפירוד הוא הנדודים שהרחיקו אותם זה מזו.²⁹ בשירי גאנשו משמש המושג "נדוד" להבעת הריחוק בין החשוקה – כנסת ישראל או עם ישראל – לקב"ה.³⁰ מצב זה מתקיים בהווה השירי בשל גלותו של עם ישראל מארץ ישראל: "זמנים מקדמם זכרתי / בשבתך תוך אהלי // [...] // עתה נדודים שבבתי / מיום מעלי סר צילי // [...] // וכל היום לבי דנה / מיום נטשת מעוני" (קמ, 1, 3, 5).³¹ ובשיר נוסף: "ירחיק נדד ממלונני" (קעא, 4), בשיר אחר: "עד אן אנוד מקיני בתוך עם הם בוזי שמי" (קלה, 2) ובשיר: "ודודכם ממני נסע ונגלה" (קיו, 5) ובשיר: "כי לבי נחיל / לא אוכל עוד / שאַת נדודי" (קוט, 11). הגלות כנדודים מתוארת בשיר אחר, בו החשוקה נדה ממקום למקום כמו אוהל רועים: "וכל לילי // נסעתי פאהל רועי" (קפו, 22-23). הגלות מצטיירת לעתים בשירים כשהחשוק נודד ונוטש את החשוקה לייסוריה: "אהלי שודד / דודי נדד / מתוך משכני" (צז, 2) ויש שקורה ההיפך והחשוקה היא שנודדת ומתרחקת מאהובה. נדודיה הם גם מקור לייסוריה: "נסעתי פאהל רועי" (קפו, 23). גם ייסוריו של עם ישראל מובעים בשיר אחר, אך שלא כמקובל הוא מטלטל ונודד ברוח ממקום למקום כפי שנודד הארבה: "וראה דלותי כי מאד ננערתי פארבה" (קמג, 11). בנדודיו מחפש עם ישראל את הקב"ה, הוא פונה ושואל את עוברי האורח האם ראו אותו: "הראיתם מקום הוא חונה אן עיר מושבו ומגרש" (קעג, 3). בשיר אחר מבקשת החשוקה מעוברי האורח שיספרו לאהובה על גודל ייסוריה: "יודעי ארחות עוברי דרך בחוץ שוטטו // ואת דוד חשקי שמחת גילי ראו הביטו // אם תמצאו לו תאמרו לו כי צללי נטו / לערוב" (סח, 1-3). יום מותה בשיר מעוצב באמצעות השדה הסמנטי של הנדוד, כנוף מדברי: "צללי נטו / לערוב" (שם, 3). גם בשיר נוסף היא פונה אל עוברי האורח בחיפוש אחרי אהובה: "יונת חן לנדוד דודה הודה פנה ממנה [...] ולעוברי דרך שאול תשאַל אן הלה דודה // יאמרו אליו לא תוכל עוד שאַת נדודה [...] ומנד אל יד כל יום היא נודדת מקנה [...] תשב בנה שאַן עד אן תגור במלונה [...] כי בגלות מר זה זמן רב שקנה צחיתה" (פח, 1, 5-6, 8, 13, 16). כאן מתוארת גם הגלות כציור מדברי: "שקנה צחיתה" (שם, 16). בשיר אחר נדודיה של החשוקה בהווה אשר מתבטאים בגלות ובפירוד מן האהוב, יגיעו לקצם עם בוא הישועה. את זאת היא מבקשת מאהובה-הקב"ה: "קרב קץ ומחר ישע עד אנה תרחיק נדוד" (מו, 8). ובשיר אחר מבקש זאת עם ישראל מהקב"ה: "מחר הושיעני כי

²⁹ על מושג הנדודים בשירה הערבית ומקורה הערבי ראה: לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 296, 304-318, 338, 363.

³⁰ מצב דומה קיים בשירי נג'ארה כפי שתיאר מירסקי. ראה: מירסקי, נג'ארה שירי גאולה, ריא.

³¹ בשיר זה נעשה גם שימוש חוזר בשמות נרדפים לבית המקדש: אהלי (1), זבולי (4), מעוני (5), מכוני (7), כששניים משמותיו – אהלי ומעוני – מתאימים למוטיב הנדוד.

לא אוכל שְׁאֵת נְדוּדִי" (קעד, 3). מוטיב הנדוד בשירים מתאר גם את הייסורים שנגרמים לחשוקה מאויביה כיוון שהם סיבת מעבריה ממקום למקום: "שׁוֹר מְכָלִי אֶל כְּלִי / הוֹרְקָתִי בְּיַד אוֹיְבֵי גוֹעֲלִי" (קלט, 2). לעתים מוטיב הנדודים יופיע כקללה על האויבים. כך מבקש עם ישראל מהקב"ה לחסל ולהכרית את אויביו הנודדים "ערבי", אשר השתכנו במעונו-ארץ ישראל: "וְלַעֲרָבִי שְׂמָה יְהִל חוֹשֶׁה הַשָּׁמַד וְהַצְּמַת" (קעד, 6). קללה עולה בשיר נוסף – כאן מקווה החשוקה כי אויביה יושמדו ומאחלת להם שיסבלו בעתיד נדודים: "יֵאבֵד זְכָרָם מִנִּי דוֹד / יִסְעוּ כְּאֵהֶל רוּעִי" (קמט, 3). בשיר נוסף מאחל עם ישראל לאויביו שיטלטלו אותם במלכודת וכפי שמטלטל אוהל הרועים בעת הנדודים: "טִלְטְלוּהוּ תוֹךְ פֶּחַ וְפַחַת / כְּאֹהֶל רוּעִי / הַגִּיּוֹן" (פג, 7).

נמצא כי במספר שירים מעוצב עניין הנדוד. לעתים נעשה עיצובו על דרך שיר החול הספרדי אם כי לא על מגוון ציוריו, ולעתים על ידי אזכורו במילים בודדות בלבד. בכל מקרה מעוצב הנושא תוך התאמתו לנושא העיקרי בשירים: גלות וגאולה. מקור הפירוד בשירים היא הגלות אשר מצטיירת כמקום שומם, צחיח וכמקור הייסורים של החשוקה או של עם ישראל דווקא, ולא של החושק כפי שעולה הדבר בשיר החול הספרדי. זאת ועוד, בעוד שבשיר החשק הספרדי אהבתם של החשוקים בלתי ניתנת להשגה, כאן מימוש האהבה, הקץ לפירוד, יגיע עם בוא הישועה, הגאולה. עוד מעוצב עניין הנדוד בשירים כקללה המופנית לעבר אויבי ישראל זאת שלא כמקובל בשיר החשק הספרדי.

6.7.2 ציורי המלחמה

דמותה הארוטית והקטלנית של החשוקה בשירי החשק הספרדיים מעוצבת באמצעות ציורי מלחמה. שדי החשוקה הם חניתות שננעצות בלב החושק, היא רוצחת את חושקיה, שופכת את דמם ומעיניה היא יורה חיצים אשר מפלחים את לבם ואת כבדם. מטרתה היא לב חושקיה. הדברים הפוכים לגבי החושק. ייסוריו רבים, הוא נפצע, דמו הנקי נשפך, הוא נופל בשבייה כלומר בקסמיה וסופו להיהרג. לשונה של מערכת הציורים הזאת נגזר מהשדה הסמנטי של ברזל ומלחמה ונעשה בה שימוש תכוף בכלי נשק קטלניים ובפעלים של פציעה והרג.³² ענייניים אלו התאימו לעיסוק בנושא העיקרי של שירי גאנשו גלות וגאולה. הקונבנציות הללו של שיר החשק הספרדי עוברים ברבים משיריו פירוק והתאמה ובאמצעותם הוא מתאר באופנים שונים את מצבו של עם ישראל.

באחדים מהשירים מתוארת חשוקה קטלנית כפי שמעוצבת דמותה בשיר החשק הספרדי: "וְעֵינַי יוֹנָה הוֹלְלָה הֵם הִרְהִיבוּנִי // דָּרְכוּ קִשְׁתוֹתֵם לְמוֹל עֵינַי וְכֹהֵם הַפּוֹנִי" (קפב, 5-6). ובשיר

³² לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 293-294, 320.

אחר: "עֲיִנְיָךְ לֵהֵט חֲרָב" (קה, 2). הדואליות בדמותה של החשוקה שהיא ממיתה ומחיה,³³ עולה בשיר הבא: "וְאַתָּה הוֹרַגְתָּ רַפְאִים / יָנֶה בְּתַעֲנוּגִים // קוֹמִי חִישׁ קִלְהַ כְּצַבָּאִים / וּפְחִי נָא בְּהַרוּגִים" (קנח, 13-14). באחד השירים מתאר גאנשו את ירושלים או את ארץ ישראל כחשוקה קטלנית ומפחידה אך שלא על פי הקונבנציה הספרדית או הציור הנפוץ והמתבקש, אלא כהיגד בלבד: "כָּל רוֹאֵיךְ יִבְהִלּוּן כְּאֵילוּ עֲלֶהָ בְּסֵ פוֹרְחֵי" (קפא, 16). ואולם, בעוד שדיה של החשוקה משירת החשק של ספרד יתוארו בשירים כקטלניים, שדיה של החשוקה באחד משיריו של גאנשו מתוארים כחלק משבחיה, משמע חמוקיה הנאים: "שְׁדִיךְ כְּמוֹ אֲשֶׁפְלוֹת גִּפְן זֵין הַמְשׁוּמֵר" (קג, 11). ובעוד שלחשוקה הסטראוטיפית של שיר החשק עיניים בעלות כוח קטלני מכלה, עיניה היפות של החשוקה שובות את ליבו של החושק: "וּבְעֵינֶיךָ לִבִּי תִינֵי" (שם, 2). וכך גם בהמשכו של השיר: "הַסִּבִּי עֵינֶיךָ מִנְגִּדֵי שְׁהֵמָה הִרְהִיבֵנִי" (שם, 4). בשיר אחר, הדוד, הקב"ה מביע את להט חשקו, את ייסורי אהבתו ואת כמיהתו העזה לחשוקה, כנסת ישראל, באמצעות גבותיו המקושטות ולא כפי שנהוג היה לעצב בשיר החשק הספרדי את גבות עיניה הקטלניות של החשוקה: "אֲשֶׁקִּיט לְהַב לְבִי גַם קִשְׁתוֹתַי הַדְּרוֹכוֹת" (קה, 17). בשיר אחר חל היפוך בתפקידים "המסורתיים" של הדמויות: עיניו של החשוק, הקב"ה, מתוארות כפי שנהוג היה לתאר את עיניה של החשוקה המייסרת, וכנסת ישראל כאן היא בתפקיד החושקת המתייסרת: "וּבִיּוֹפֵי עֵינֶיךָ עֵינֵי הָאֲנָשִׁים תִּנְקֵר // [...] // וְהֵמָּה גַם לִנְגִּדֵי כוֹנְנֵי חֶצֶם עַל יָתֵר // דְּרָכוֹ קִשְׁתָּם וְהַכּוֹנֵי כְּאִישׁ מִכָּה בִּסְתֵר // [...] // אִם אֶמְצָא כְּנִפֵי שַׁחַר שֶׁם כָּל הַנְּמָצָא יִדְקֵר" (קמו, 3, 5, 6, 8).

מעניין שבאמצעות השדה הסמנטי של המלחמה מתוארת עוצמתו של האויב: "וְחִלְפָה זְרוּעָה / קִשְׁתֵּי נְחוּשָׁה" (ע, 4). בשירים רבים מותאם מוטיב המלחמה כדי לתאר את מצבו הקשה של עם ישראל אשר נמצא בגלות ואת הייסורים הפיזיים הרבים והקשים שמייסרים אותו אויביו. כך עולה בשיר: "יָרוּ בְּכִלְיוֹתַי אוֹיְבִים חֵץ שָׁנוּן וְחִנִּית" (עז, 5), בשיר: "יָרוּ עָלַי חֲצִים לְהַרְגֵנִי" (ריג, 4), בשיר נוסף: "דְּרָךְ קִשְׁתוֹ אוֹיְבֵי לִי כְּאִישׁ מוֹכֵן לְמִלְחָמָה" (ריא, 14), בשיר: "זִיקִים וְחֲצִים / בְּהֵם נֶעְצוּם" (קכט, 3) ובשיר אחר: "יִחְרוֹק עָלַי בְּשִׁינֵי וְשִׁפּוֹף לְאַרְץ כְּבִדִּי" (קעד, 2). גם דברי הלעג הפוגעים והמעליבים שמייסרים אותו אויביו מעוצבים באותו אופן בשיר הבא: "אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כְּחָרָב לְשׁוֹנָם" (ריד, 4). ובשיר הבא עולה תיאור הכנעתו של האויב: "וְאֲנִי לְמִטְרָה אֶת חֲצֵי לְצִדּוֹ אוֹרָה // וְאַפְהוּ בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשְּׂרִיָּין" (פא, 7-8).

³³ שם, שם, עמ' 319.

באמצעות אותו שדה סמנטי נקרא האל בשירים רבים לעזרתו של עם ישראל כדי שיילחם וינקום באויביו.³⁴ באמצעות מוטיב המלחמה מעצב גאנשו באחד השירים גם את התקווה לישועת העם. בשיר נקרא האל לשים לו למטרה את פדיון ישראל: "וְנוֹרָא כּוֹנֵן עָלַי יְתָר / חֲצָף וּנְחַנִּי / פְּדִיִּים" (פג, 17). גם פנייה אל הנפש שתתחזק בעבודת הבורא, מעצב גאנשו באמצעות שדה סמנטי זה: "חֲגוֹר חֲרָבָה עָלַי גֵּרָף וְדָרוֹף נָא קִשֶׁת נְחוּשָׁה" (קד, 2).

נמצא כי בשירים מעטים מעוצב הנושא כפי שהוא עוצב בשיר החשק הספרדי. במספר שירים עיצוב דמותה של החשוקה שונה לעומת זה של החשוקה הסטראוטיפית, ולעתים גם חל היפוך בתפקידי הדמויות. ברבים מהשירים מותאמת הקונבנציה של שיר החשק הספרדי או נעשה שימוש בלשון מהשדה הסמנטי של המלחמה לתיאור סיבלו של עם ישראל בגלות ובשירים רבים נקרא האל להילחם ולנקום באויבי ישראל.

6.7.3 ציורי ציד וטרף

אכזריותה של החשוקה בשיר החשק מעוצבת גם באמצעות ציורים הקשורים למערכת הציד והטרף: לחייה אדומות מדם החושק, היא מושכת את לבו וצדה אותו ללא רשת ומכמור והקורבן מתחנן על נפשו.³⁵ בשירי גאנשו מותאמים המוטיבים הללו לנושא העיקרי של השירים, גלות וגאולה, וגם באמצעותם מתואר מצבו של עם ישראל.

באחדים מן השירים מתבטא הקב"ה כחושק משיר החשק ומבטא את התאהבותו בכנסת ישראל באמצעות מערכת הציד והטרף: "וּבְפִח אֶהְבֵּתָ / שְׂמָה נְפִלְתִּי" (נט, 7). ובשיר אחר: "כִּי בְּאֵתִי תוֹף מְכַמֹּרֶת חֲשִׁקָה יָפָה וּנְעִימָה"³⁶ (קה, 6). ואולם קונבנציה זו משמשת בעיקר כדי לציין באמצעות ציורים שונים את היותו של עם ישראל בגלות תחת שלטון אויביו. כך באחד השירים עולה מצב הפוך מזה של שיר החשק ובו האויב טמן מלכודת לעם ישראל כדי שימסור לו את נפשו: "נִתֵּן אוֹיֵב צוֹרֵר לִי פֶח נְפִשִׁי לְמִנּוֹת הָעֵרָה" (רב, 13). בשיר אחר הוא מתואר כמי שנלכד ברשתם של אויביו: "פְּרָשׁוּ רְשֵׁת וּפַח טָמְנוּ לְרַגְלִי" (קיד, 13). בשיר נוסף מתואר הסבל היום יומי בגלות: "עָלַי כָּל יוֹם יִפְרָשׁוּ רְ- / שֶׁת וּמְכַמֹּר" (קס, 11). כפי שראינו בציורי המלחמה גם ציורי הציד משמשים את גאנשו לתיאור רשעותם וחטאיהם של האויבים אשר עולים מכל מעשיהם וגלויים לעין כול כרשת פרושה: "בְּרִשֶׁת פְּרוּשָׁה בְּרוּעַ מַעֲלָלֶיהָ" (קצ, 11). שדה סמנטי זה משמש בשירים גם כדי לקלל את האויבים. כך בשני שירים עולה התקווה כי אויבי עם ישראל יפלו במלכודת שנלכד בה הוא עצמו: "וְרִשֶׁת אֲשֶׁר טָמְנוּ לִי פֶח יִלְקָשׁוּ וְיִלְכְּדוּ" (קעב, 7) ובשיר נוסף:

³⁴ לדוגמה: מד, 17; קמב, 16; קסו, 13; רב, 15 ועוד.

³⁵ לוין, מעיל תשבץ, ב, עמ' 294.

³⁶ במקור נאמר על הקב"ה שהוא יפה ונעים.

"פחים אָשֶׁר לִי טָמְנוּ בָם יִפְלוּ וְיֵאבְדוּ" (פט, 9). קונבנציה זו אף משמשת את גאנשו לעיצוב וידוי על חטא, כמעין תובנה שהעוונות הם הבור שעם ישראל נפל בו והם מקור סבלו: "כָּרוּ שׁוֹחָה לְלִבִּי וְנִלְכַּדְתִּי בְּמַכְמוּרֵיהֶם" (ריא, 42). באמצעות מערכת ציורים זאת פונה עם ישראל לקב"ה ומבקש שיוציאוהו מן הגלות: "שִׁבְרְתִי אֶל לִישׁוּעָתְךָ כִּי מְרִשֶׁת רַגְלִי תוֹצִיא" (קנג, 16). ובשיר נוסף: "וְהִצִּילְנִי אֶל מִפַּח יְקוּשׁ מִדְּבַר הַוּוֹת" (קנא, 5).

6.7.4 ציורי הבכי והאש הבווערת

ייסורי החושק מעוצבים בשיר החשק באמצעות ציור האש הבווערת וכאלמנט מנוגד מופיע ציור הבכי. ציורי האש מבטאים את להט אהבתו של החושק לחשוקה. תפקידו של הבכי הוא לצנן את גוף החושק הלוהט מאהבה. מוטיב זה הוא גילוי מובהק של מצוקת החושק וסבלו.³⁷ בשיריו של גאנשו מערכת ציורים זו אינה באה לרוב לידי ביטוי במלואה. הוא מעצב ממנה כל פעם רכיב אחד בלבד. רכיב הבכי משמש בעיקר כדי להביע גודש כלשהו ואילו רכיב האש משמש בעיקר לתיאור האהבה בין החשוקים אך לא רק כאהבה רומנטית אלא גם כקשר של אמונה. רכיב זה משמש גם לתיאור ייסוריה השונים של האהובה או של עם ישראל.

באחדים מן השירים מעצב גאנשו את הציור על שני רכיביו: האש והמים, ובדומה לעיצובו בשיר החשק. כך, מדומות עיניה של החשוקה, כנסת ישראל, למקווה מים אשר יצנן את לבו הבווער מאש אהבתו של החושק: "אֶתְעַנֵּג בְּאוֹר עֵינַיִךְ בְּחֶשְׁבוֹן בְּרִכּוֹת // אֶשְׁקִיט לֶהֱב לִבִּי" (קה, 17-16). כמו בדוגמאות הקודמות גם כאן משמש מוטיב זה הן לקשרי אהבה והן כקללה לאויבים דווקא. כך מייחל הדובר כי האש תשרוף את האויבים ומי הנחלים יטביעום: "בְּאֵשׁ יִפְּלִים נְחָלִים עֲלֵיהֶם יְמוּטוּ" (סח, 13). ובשיר נוסף, עולה התקווה כי אויבי ישראל יתמוססו במים ויתכלו כפי שהדונג נמס בלהט האש: "יִמָּאֶסוּ כְּמוֹ מֵיִם צָרִים רְדְּפוּנִי חֲנָם // וְכִהְיֶה דוֹנֵג מִפְּנֵי אֵשׁ יִמְקוּ בְּעוֹנָם" (עת, 1-2).

בשירים אחרים מובעים הצער או הייסורים של עם ישראל או כנסת ישראל באמצעות רכיב אחד בלבד של הציור, רכיב המים. הבכי הרב והדמעות הם סימן לסבל הרב הנובע מהימצאות בגלות תחת נטל האויבים או שהם מבטאים ניסיון לרכך את האל שימחל על החטאים ויביא לגאולה ואפילו כפנייה אל נפש הדובר כחלק מרצונה לחזור לדרך הישר שיוביל לגאולתה. ואולם ציורים אלה מושתתים כולם על פסוקי מקרא ואינם שואבים משירי החשק הספרדיים. כאלה הם למשל: "סְבוּהָ כְּמֵיִם / צָרוֹת תְּכּוּפוֹת" (ע, 7), בשיר נוסף: "וְעֵינֵי אֶרְוָה תְּמִיד בְּדַמְעָה // [...] //

³⁷ לוין, מעיל תשבץ, ב, עמ' 293, 295, 297, 364-365.

אַשְׁחָה כָּל לַיְלָה מְטוּתִי בְדַמְעָ / - תִּי עֲרָשִׁי אֲמַסֶּה" (לה, 14-16), בשיר אחר: "שִׁפְכִי דְמָעוֹת / כָּל יוֹם תְּמִיד / כְּמִימֵי אוֹלִי" (קיט, 15) ועוד כיוצא באלה רבים.

בשירים אחרים מבודד דווקא רכיב האש ומעוצב בהם על דרך עיצובו בשיר החשק הספרדי. כך מתאר החשוק, הקב"ה, את להט אהבתו לכנסת ישראל: "וּבְאֵשׁ יְדִידוּתְךָ / שְׁמָה נִשְׂרָפְתִּי" (נט, 9), בשיר: "אֵשׁ חֲשֵׁקְךָ בְּעֶצְמוֹתַי שׁוֹלַח בִּי וַיַּדְנֶה" (קה, 3) ובשיר נוסף: "נִפְלְאָה אֶהְבֶּתְךָ לִי כְּאֶהְבֵּת אֲהוּבִים // הִיְתָה תְּמִיד עֲצוּבָה בְּלִבִּי כְּאֵשׁ בּוֹעֲרֶת" (קנט, 13-14). בשיר אחר עולה תיאור אש גדולה במיוחד הנובעת מניצוצות החשוקה שהם כשלהבת ה'. האש גורמת לייסורי האל שנשרף באהבתו אליה: "בְּעָרוּ בִּי רְשָׁפֶיךָ רְשָׁפֵי אֵשׁ שְׁלֵהְבֵת יְהִ" (קה, 11). בשיר אחר פונה הפייטן בשם הנשמה המתייסרת באש אהבתה לקב"ה ולא כפי שמקובל בציור של שיר החשק הספרדי: "מַעֲיָה רְתָחוּ בְּאֵשׁ לְהֶבֶה" (קיו, 3). עוד משמשת האש לתיאור דבקות האדם המאמין: "יְקוֹד אֵשׁ דָּתְךָ בְּלִבִּי וּבְקִרְבִּי יִבְעַר כִּידוֹד // וְעוֹז חֲשֵׁק אֶהְבֶּתְךָ תּוֹךְ עֲצָמֵי יִשְׁרוּף אֵשׁ דּוֹד" (מו, 1-2) ובשיר נוסף לבו של הצדיק נשרף באהבתו לאל: "וּבְכָל יוֹם לְשִׁמּוֹ מְהֵלֵל וְלִבּוֹ בְּאֵשׁ לְהֶבֶה" (רג, 9).

ציור האש משמש את גאנשו גם לתיאור ייסוריו השונים של עם ישראל אשר נגרמים בשל חטאיו: "פִּשְׁעֵי עֲלוּמֵי / פֶּה לִפְעָמֵי / וְעַל רוּב אֲשָׁמֵי / אֵשׁ בְּעֶצְמֵי" (כד, 7), בשל היותו בגלות: "לִבִּי בְּאֵשׁ גְּלוּת נִכְוָה" (מד, 8) והאויבים שמייסרים אותו ושורפים את קרבו: "אֲדוֹם אֵשׁ בְּחִיקֵי יַחְתָּה" (פ, 11). ציור האש מעוצב גם כקריאה של כנסת ישראל לקב"ה שיגאל אותה ויכבה את אש ייסוריה: "הוֹאֵל אֱלֹהִים וְכִבֶּה הָאֵשׁ בְּאֶפְסָה קְדָחָה" (פח, 17) וכקריאה להגנה: "הִיְהִי לָהּ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב לְשִׁמְרָה וְלַעֲבָדָה" (קפח, 3). ציורי האש עולים בשירים גם לתיאור דמותו של האל: "כִּי קוֹלְךָ חוֹצֵב לְהַבּוֹת אֵשׁ וְאַיְלוֹת יְחוֹלְלִי" (קלח, 3), בשיר נוסף: "זֵיו פָּנָיו אֵשׁ לְהֶבֶה" (קפה, 42) ולתיאור דמותה היפה והבורקת של החשוקה, כנסת ישראל: "אוֹר וְזוֹהַר תְּמוֹנָתְךָ דּוֹמָה לְאֵשׁ לְהֶבִים" (קנט, 11). ציור האש משמש גם לתיאור אויביה של האהובה אשר מלבים את אש השנאה: "וַיִּרְאֶה כִּי צוֹרְרֵי כָּלֶם זָקוֹת אֵשׁ מְאֻרָּי" (קס, 10) וכקללה לאויבים: "זָקוֹת אֵשׁ כְּקוֹל סִירִים / כְּקוֹל סִירִים / בָּהֶם תִּבְעַר כְּמוֹ סָדוּם וְאַדְמָה" (קנה, 9).

6.7.5 ציורי החולי

בשירת החשק הספרדית משמש המוטיב הציורי של החולי להמחשת ייסוריו של החושק ועוצמת אהבתו ולהדגשת תלותו. עצם חשקו של החושק הוא החולי, אך אין תרופה שתצילו ממוות אלא קרבתו אל החשוקה.³⁸ הציור מעצב בעיקר את הרעיון שביכולתה של החשוקה להמית ולחיות, שהיא מקור המחלה וגם התרופה. אחדים משיריו של גאנשו מעוצבים באופן דומה ובהם מביע

³⁸ שם, שם, ב, עמ' 318, 379-388.

החשוק, הקב"ה, בפנייתו לחשוקה, כנסת ישראל, את עובדת היותה התרופה למחלתו: "בְּצֶל הַדֹּדָה שָׁם יִשְׁבְּתִי כִּי אֶת תְּכָאִיב וְגַם תִּחְבֹּשׁ" (קג, 7) ובשיר נוסף: "בֵּית נְדִיב רָפָא מְחַשֵּׁי לִי תִהְיֶה מְשַׁעֲנָה" (קה, 8).

ציור המחלה והתרופה התאים לעיצוב הנושא העיקרי בשיריו של גאנשו: גלות וגאולה. ברוב השירים עולה תמונת הגלות כמחלה, שהתרופה לה היא הגאולה אשר רק בכוחו של הקב"ה להביא. כך נקרא הקב"ה על ידי כנסת ישראל או עם ישראל באופן ישיר או עקיף ומתבקש לרפא את מחלת הגלות.³⁹ בשירים אחרים מצטיירים דווקא החטאים, העוונות של כנסת ישראל, כגורם למחלה ורק מחילתו של הקב"ה תאפשר את הריפוי, את הגאולה: "אִם רָשָׁעִי תִבְיֵט לֹא אוֹכֵל אֶרְפָּא" (לה, 11). בשיר אחר מוצג הציור כשאלה בשם עם ישראל: "הֲיֵשׁ תִּעְלֶה וּמְרָפָא לְעֹנֹו כִּי רַב הוּא" (רד, 14). בשיר נוסף משדל הדובר את נפשו לפנות בבקשה לאל שיסלח לה על חטאיה ושישלח רפואה לכאבה כי הכאב לא טופל: "יִשְׁלַח צָרִי לְצִירְךָ כִּי לֹא זֹרָה וְלֹא חֹבֶשֶׁה" (קד, 13).

גאנשו מעצב באחדים מן השירים את ציורי החולי והרפואות תוך שאילה מן הניסוח המקראי, שלא כמקובל בשיר החשק הספרדי שבו עוצב הנושא על דרך הספרות הערבית ושירת האהבה הערבית.⁴⁰ כך פונה הפייטן בשם הנשמה לקב"ה ומצהיר על אהבתה אל הקב"ה ומבקש בשמה את קרבתו: "לְתִשׁוּקְתֶךָ נִפְשִׁי חוֹלֵת אֶהְבֶּה // מְעִיָּה רִתְחוּ בְּאֵשׁ לְהֶבֶה" (קז, 2-3). ובשיר אחר: "לְתִשׁוּקְתֶךָ נִפְשִׁי חוֹלֵת אֶהְבֶּה / דוּד מְרוֹמִם עֵל" (קפז, 2). בשיר נוסף מעוצב ציור החולי באופן דומה, אך כאן חל היפוך תפקידים ודווקא הקב"ה פונה לכנסת ישראל בנוסח שיר השירים: "בְּאֵשׁ־שִׁישׁוֹת סִמְכוֹנִי כִּי חוֹלֵת אֶהְבֶּה אֲנִי" (קג, 3).⁴¹

6.8 מוטיבים אחרים משירת החול הספרדית

6.8.1 הנדיבות

מוטיב הנדיבות הוא אחד מהתחומים החשובים בשירת השבח העברית בספרד. הוא מהווה בשיר חלק מהשבח האישי לאנשי מעלה שהשיר הוקדש להם. השבח נוטה בציוריו למידת ההפלגה הקיצונית. בדרך כלל דימוי המים בשלל צורותיו – גשם, מעיין, ים, נהר גדול – נשמר בציורי הנדיבות.⁴² בשיריו של גאנשו מוסב מוטיב הנדיבות משבח לבקשה. מוטיב זה מעוצב בשירים כפנייה ובקשה של עם ישראל לקב"ה שישפיע עליו שפע וברכות מסוגים שונים. ברוב השירים מעוצבת הבקשה באמצעות דימוי המים, בדרך כלל ציור הגשם, שהוא סימן לשפע: "יִזְל כְּטַל

³⁹ לדוגמה: מ, 2-1; קלה, 7; קמד, 16-17; קנד, 9 ועוד.

⁴⁰ לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 381.

⁴¹ למרות שהפועל ח.ל.ה מופיע בלשון נקבה הדובר הוא הדוד.

⁴² לוי, מעיל תשבץ, א, עמ' 79-88.

אִמְרַתִּי מִלְכֵי גִשָּׁם נְדָבוֹת יְנִיף // עָלֵי יָרִיק בְּרֶכֶת יְדוֹ יִשִּׁים עַל רֹאשֵׁי צְנִיף" (קמח, 1-2) ובשיר אחר: "תְּנִיף לִי גִשָּׁם נְדָבוֹת" (רא, 19). בנוסף לדימוי המים בולטת בשירים גם כמותם או מידתם הקיצונית ואולם בעוד שגודש המים בשיר השבח הספרדי בא לידי ביטוי בציור עצמו הרי שבשיריו של גאנשו השפע או הגודש מתואר במילים בלבד. כך מבקש עם ישראל מהקב"ה שישפיע עליו ברכה רבה ככל שהוא ירצה: "אֲנָא הָאֵל אַרְבוֹת הַשָּׁמַיִם יִפְתָּחוּ // לְהָרִיק עָלַי בְּרָכָה כַּאֲשֶׁר נִפְשִׁי אֲנִי" (עו, 7-8) או ברכה ללא גבולות: "תְּרִיק בְּרָכָה עַד בְּלִי דֵי תִפְתַּח אַרְבוֹת" (קלב, 16). כך גם בשיר נוסף: "שְׂדֵי תְרִיק טוֹב עַד בְּלִי דֵי כְמֵדַת יְדֵד הֶרְחֵבָה" (רג, 31). בשירים אחרים ציור הנדיבות מתגלם מילולית בפועל הנבחר "ישפיע": "שִׁפֵּע טוֹבו לִי יִשְׁפִיעַ וְיֹפִיעַ מְצִיּוֹן" (קמח, 10) או "יזיל": "יִזִּיל לָהֶם זָהָב מִכִּיס תְּאֹת צְדִיקִים] אֵךְ טוֹב" (רג, 8) וכדומה. בשיר אחר מעוצב מוטיב הנדיבות על בסיס כינויו או דימויו של הקב"ה כמלך שמנהיגותו נובעת מנדיבותו ועל כן הוא מתבקש להיות נדיב ולסלוח לעם ישראל על חטאי העבר: "מִלְכֵי חֲמֵדַת כָּל שְׂמֹחְתִי / מְלֶךְ יָקוּם עַל נְדִיבוֹת" (רא, 13).

6.8.2 מוטיב הזמן

אחד המוטיבים של שירי ההגות והמוסר הוא הזמן אשר ממחיש את מצבו הקיומי של האדם. האדם הוא בן תמותה, ימיו חולפים במהרה מבלי שידע מה צופן לו יום המחר ומסתיימים במותו. בשירה הערבית מציין המונח "זמן" גם את הגורל העיוור השולט באופן שרירותי באדם ובעולם ומביא על בני האדם צרות ואסונות. שירי ההגות מתייחדים בעמדתם האוניברסלית, המכלילה, והבלתי אישית.⁴³ גאנשו מעצב באחדים משיריו את מוטיב הזמן כך שהעמדה האוניברסלית של המושג הופכת לאמירה שנוגעת לעם ישראל, לגורלו ולהיותו בגלות. בשיר הבא עולה כי פגעי הזמן הם שונאיו של עם ישראל, שמונעים ממנו לחזור אל אדמתו, לארץ ישראל: "יִלְדֵי זָמַן הִבְהִילוּנִי / הִמָּה הָיוּ עוֹכְרֵי נַפְשִׁי // מִהִסְתַּפַּח גְּרִשׁוֹנִי / בְּנַחֲלֶתְךָ קְדוֹשִׁי" (מא, 1-2). בשיר אחר עולה טענה כלפי האל כי החיים חולפים במהרה, אך הוא טרם הושיע את עם ישראל שעדיין נמצא בגלות: "יְנִימִי קְלוּ מִנִּי רַץ וּבְרָחוּ כְּצֵל / וְאַתָּה יוֹשֵׁב בְּתוֹכָם וְהֵצֵל / לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ" (רטו, 4-6). ובשיר נוסף מתואר הזמן, הגורל, כדבר משחית: "הִיָּה הַזָּמַן בְּעֶכְרִי" (קנ, 19). בהמשך השיר מכוון המונח "זמן" לגאולה: "וְהִשְׁלַט לִי עַל הַזָּמַן" (קנ, 22).

⁴³ אליצור, שירת החול, ב, עמ' 149, 172-187.

6.9 השראה משירי מופת ספרדיים על שירי גאנשו

בין שיריו של גאנשו נמצאים שירים אחדים אשר נראה כי נכתבו בהשראתם או בהשפעתם של שירים משל המשורר ר' יהודה הלוי.⁴⁴ כזה הוא שירו של גאנשו: "יוצר הכל נגדך כל תאותי ותקותי" (קנב), אשר נכתב כנראה בהשראת הבקשה: "אדוני נגדך כל תאותי",⁴⁵ של ר' יהודה הלוי. שיר זה נכלל בין שירי הקודש של המשורר ליום הכיפורים, בעוד שירו של גאנשו הוא כפי הנראה פזמון,⁴⁶ שלא היווה חלק מן התפילה התקנית. תחילתם של שני השירים הללו זהה לחלוטין, למעט שוני בכינוי או בפנייה לקב"ה. בעוד שבשירו של ריה"ל הכינוי הוא "אדוני" אצל גאנשו הוא "יוצר הכל". הבקשה של ריה"ל, שלא כמו שירו של גאנשו, מסתיימת בדיוק באותם המילים שפתחה בהן, כמקובל בבקשה שקולה (ספרדית). מבחינה תוכנית הבקשה של ריה"ל היא אישית ועוסקת בסבל שנגרם לדובר בשל ריחוקו מהאל: "ברחקי ממך מותי בחיי" (קמא, 7). הריחוק נובע מהיותו שובי במעשי שטות וטיפשות: "ושוב ממאסר סכלות שבותי" (שם, 12) ובשל הפיתוי לחיות חיי נהנתנות "אסיר יצרי ועבד תאותי" (שם, 28), "ומה אמר יצרי ירדפני" (שם, 37) שכן הבחירה בין חיי העולם הזה לחיי העולם הבא היא קשה (שם, 7-8).

לאורך השיר מובע רצון הדובר לחזור בתשובה לדרך הישר על מנת להתקרב לאל (שם, 1, 5, 11, 13, 40, 43-44). במהלכו הוא מזכיר בקצרה את האבות כחלק מהמחשת ארעיותם של החיים על פני האדמה ובכדי לבטא את הרעיון שגורל האבות הוא כגורלו של כל אדם, וכי כולם בני חלוף (שם, 19-20). הרעיון הזה חוזר גם בהמשך השיר (שם, 21, 30, 33-36). מכאן עולה התהייה מתי תגיע התובנה שעליו לחזור לדרך הישר, לעבודת הקב"ה, ולאסוף מעשים טובים ליום שיעמוד בו לדין לפני בוראו (שם, 24-28, 39-41). למרות הדילמה בין בחירה בחיי העולם הזה לבין חיי העולם הבא, מסתיים השיר בכמיהת הדובר לקרבת האל. בכך גם מתלכדים הדברים ומבטאים את רעיון השיר: החזרה לדרך הישר תוביל לקרבת האל. גאנשו לוקח את השיר האישי הזה של ריה"ל והופך אותו לשיר לאומי כאשר בשירו של גאנשו הרצון בקרבת האל נובע מהיות עם ישראל בגלות. במהלך השיר עולים הצער והסבל שחוה הדובר, עם ישראל, בגלות (קנב, 2, 11, 13) ולסירוגין עולה גם הבקשה לקרבת האל. הדובר שם את מבטחו באל ומקווה שיענה לתפילותיו (שם, 3-4, 12, 15-18). ביטחון זה באל מבוסס בשיר על זכות האבות ועל זכרון העבר (שם, 5-8). כאמור, אזכור האבות עלה גם בשירו של ריה"ל, אך מטעמים שונים לחלוטין. בשירו של גאנשו הגאולה קשורה להבטחת האבות ואילו בשירו של ריה"ל מוזכרים האבות כסמל לגורל כל אדם

⁴⁴ אפשר שטור נוסף באחד משיריו של גאנשו (קנז, 18) אשר מרפרר לתוכחה של ר' סעדיה גאון: "אם לפי בחרך", ראה: דודזון ואחרים, סעדיה גאון, עמ' תג, מלמד על היכרותו של גאנשו את הפייטנות המזרחית ואת משוררה.

⁴⁵ בראדי, ג, יהודה הלוי, עמ' 266-268.

⁴⁶ על סוגי השירים של גאנשו ראה בפרק הרביעי.

שהוא בן חלוף. זאת ועוד, הנפח שתופס הנושא בכל אחד מהשירים שונה: בשירו של ריה"ל עולה הנושא בבית בודד (שם, 19-20), ואילו בשירו של גאנשו הוא מפורט וכולל את אזכור מעמד הר סיני וקבלת התורה ואת סיפור יציאת מצרים. מבחינה צורנית שירו של ריה"ל עשוי כשיר שווה חרוז בעל חריזה אחידה (- תי) שקול במשקל כמותי, ואילו שירו של גאנשו הוא שיר מעין אזורי שקול במשקל ההברות הפונטי, כשהחריזה בו היא נגזרת של המבנה הסטרופי המעין אזורי. יחד עם זאת החריזה של הסטרופה הראשונה בשיר נובעת מטור הפתיחה של השיר ותואמת לחריזה בבקשה של ריה"ל. נראה לי כי השוני במבנה השירים נובע מן העובדה ששירו של גאנשו נועד להיות מושר שלא כמו שירו של ריה"ל. הדמיון בין השירים מסתכם אם כן בתחילתם הכמעט חופפת. התכנים והרעיונות המשמשים את ריה"ל לעיצוב בקשה אישית של הדובר לקרבת הקב"ה משמשים את גאנשו לעיצוב שיר לאומי ולבקשת גאולה. מבחינת צורתם שני השירים עשויים בתבניות שונות אך החריזה בהם תואמת באופן חלקי.

שיר נוסף של גאנשו "ידיד חשקי השכחת חנותך בין שדי" (קסב), שנכתב בהשפעת פיוט רשות של ריה"ל: "ידידי השכחת חנותך בבין שדי",⁴⁷ הוא מסוג רשויות לאומיות.⁴⁸ שירו של גאנשו, כמו קודמו, הוא כפי הנראה פזמון⁴⁹ אשר לא היווה חלק מן התפילה התקנית. תחילתם של שני השירים הללו זהה כמעט לחלוטין, אך בשירו של גאנשו נעשית הפנייה לקב"ה בכינוי "ידיד חשקי" ולא רק "ידידי" כמו בשירו של ריה"ל. מבחינה תוכנית עוסק שירו של ריה"ל בקובלנה של הדוברת כנסת ישראל, הרעיה, בפני הקב"ה על שנטשה בידי אויביה (שם, 2) בגולה (שם, 3-4, 6-8), ללא אהבתו (שם, 5). בשיר עולה בקשת גאולה ובקשת איחוד בין האהובים (שם, 5-6) ובאותו אופן הוא גם מסתיים (שם, 10). שירו של גאנשו עוסק בנושא זה בהרחבה. גם כאן קובלת הדוברת, כנסת ישראל, על כך שהאל נטשה בגולה בידי אויביה (קסב, 2-3, 5-8). הבקשה לגאולה בשירו של ריה"ל שמתומצתת בבית האחרון, מעובדת ומורחבת בשירו של גאנשו לכדי שתי סטרופות הכוללות מספר מטאפורות המבטאות את תקוותה של כנסת ישראל לזכות בהגנתו וביטחונו של הקב"ה. הן כוללות גם את דברי החיזוק והנחמה שהיא מצפה לשמוע מהקב"ה (שם, 10-19). האהבה שהייתה ביניהם בעבר ועולה גם בשירו של ריה"ל מגולמת כאן בפניית הדוברת לקב"ה בכינוי "ידיד חשקי", וברפרין לאורכו של השיר. הרפרין עצמו בשירו של גאנשו זהה כמעט לגמרי לסוגר המסיים את שירו של ריה"ל, למעט המילה "לוי" שהוחלפה בשירו של גאנשו במילה "לעבדך". מבחינת הצורה, שירו של ריה"ל עשוי בהתאם למקובל בסוג כשיר שווה חרוז, אשר לו

⁴⁷ בראדי, ג, יהודה הלוי, עמ' 4.

⁴⁸ על הרשות הלאומית, ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 369-370.

⁴⁹ על סוגי השירים של גאנשו ראה בפרק הרביעי.

חריזה אחידה (- דִּי), והוא שקול במשקל כמותי. מנגד, שירו של גאנשו הוא שיר מעין אזורי השקול במשקל ההברות הפונטי. החריזה של הסטרופה הראשונה בשיר של גאנשו נובעת מטור הפתיחה של השירים והיא גם תואמת לחריזה ברשות לנשמת של ריה"ל. כמו כן, גם כאן נראה כי השוני במבנה השירים קשור לאופן ביצוע הפיוט. שיר זה של גאנשו הוא אם כן למעשה עיבוד והרחבה של שירו של ריה"ל, ומותאם לזמנו ולקהלו.

שיר אחר של גאנשו "אשירה נא שיר לידידי" (קכו) נכתב אף הוא בהשראת שיר של ריה"ל "נבעלה שמש לסהר".⁵⁰ הדמיון בין שני השירים הוא בעיקר במישור הטכני-צורני. שני השירים הם שירי חתונה אשר הוקדשו לחתן ושמו יוסף. ולשניהם סכמת חריזה זהה אאאת/בבבת וכו' כשל מרובע ספרדי. בשני השירים כל טור אחרון בסטרופה הוא פסוק הנחרז עם השם "יוסף" אך שירו של ריה"ל כולל ארבע סטרופות והוא שקול במשקל כמותי, ואילו שירו של גאנשו מקיף יותר וכולל שמונה מחרוזות ושקול במשקל ההברות הפונטי.⁵¹

6.10 סיכום

העובדה כי בשירים מעטים מעצב גאנשו את הדמויות והמוטיבים על פי העיצוב הסטראוטיפי המקובל של שירת החול הספרדית מעידה כי הקונבנציות על פי המופת הספרדי היו מוכרות למשורר. לעתים חל בשירים היפוך בתפקיד החשוק והחשוקה לעומת המקובל בשיר החשק הספרדי. פעמים רבות מעצב גאנשו את המוטיבים הללו על דרך שיר החול הספרדי באופן חלקי בלבד כך שהמוטיבים אינם מבטאים עוד דואליות או פרדוקס. לרוב מותאמים המוטיבים הספרדיים ומשמשים אותו כדי לבטא את נושא הגלות והגאולה ועיצוב המוטיבים באופן זה בשירים מבטא את המציאות בת הזמן. נראה כי האופי החידודי והשנון שהקונבנציות עוצבו לפיו בעבר אינו נדרש עוד ועיצובן בשירים מבטא, בין היתר, את הפיחות שחל בעת הזאת בטקסט השירי הכתוב לעומת עליית כוחה של המוסיקה. אפשר שעיצוב זה קשור גם לטעמו האישי של המשורר, לטעם שומעיו, או ליכולותיו האומנותיות.

⁵⁰ בראדי, יהודה הלוי, ב, עמ' 21.

⁵¹ על שיר החתונה ראה גם בפרק הרביעי.

פרק שביעי: פרוזודיה – משקל וחריזה

ספר השירים "פזמונים ובקשות" של גאנשו כולל כיום מאה תשעים וארבעה שירים¹ במגוון תבניות שיריות ובמשקלים שונים. בחלק זה אבחן את מאפייניהם הצורניים והפרוזודיים של השירים על רקע המסורת של השירה העברית בימי הביניים.

7.1 המשקלים

המשקלים בשירה העברית הקדם-ספרדית אינם מדויקים. מן המאה העשירית התחילו משוררי שירת ימי הביניים בספרד לשקול שיריהם במשקלים מדויקים. שלושה סוגי שקילה מדויקת נתהוו: שקילה כמותית ושתי שיטות שקילה הברתיות – משקל ההברות הספרדי ומאוחר יותר משקל הברתי פונטי המכונה גם המשקל האיטלקי.² משקל ההברות הספרדי והשיטה הכמותית עולות על מפת השירה העברית בספרד בזמנית, סביב המחצית השנייה של המאה העשירית.³

7.1.1 המשקל הכמותי

המשקל הכמותי הוא חידוש צורני של דונש בן לברט (אמצע המאה העשירית) על פי מתכונת שנשאלה מן הערבים. משקל זה, שבו נהגו בשירת החול בספרד ובשלב מוקדם גם בפיוטים, מיוסד על אבחנה בין יחידות ארוכות (היתד) לקצרות (התנועה) במתכונות קבועות היוצרות את המשקלים הכמותיים השונים. המשקל הערבי הקלאסי מונה בין חמש עשרה לשמונה עשרה צורות יסוד.⁴ שבעה שירים של גאנשו שקולים במשקל הכמותי, מתוכם שיר אחד במשקל התנועות.⁵ משקל התנועות גם הוא משקל כמותי אשר הומצא על ידי המשוררים העבריים בספרד והוא אינו קיים בערבית. משקל זה הוא משקל כמותי מדויק, שוואים וחטפים כלל אינם קיימים בו.⁶ חמישה מהשירים הללו הוא בוחר לעצב בתבניות הקלאסיות של שירת החול הספרדית, שלושה שירים עשויים כשירים שווי חרוז (נא, קנד, שיר סיום ללא סימן), ושניים בתבנית של שיר האזור (רכב, רכג).

גאנשו חורג לעתים מכללי הדקדוק שקבע דונש בנוגע למעמדה של ו' החיבור. אצל גאנשו ו' החיבור המנוקדת לפני אותיות בומ"ף בשורוק, דינה כדין שווא נע ובתוספת תנועה אחריה היא

¹ לתיאור תכולת הספר ראו למעלה בפרק השלישי.

² מירסקי, משקל איטלקי, עמ' 221-227; בארי, המשקל הפונטי, עמ' 50-70.

³ פליישר, שירת הקודש, עמ' 344, 349-350.

⁴ על המשקל הערבי הקלאסי ראה: פגיס, חידוש ומסורת, עמ' 105-124. וראה גם: אלוני, תורת המשקלים, עמ' 100-16.

⁵ נא, סה, קנד, רו, רכב, רכג. ובמשקל התנועות: שיר ללא סימן, השיר המסיים את הספר. עם זאת אפשר כי שיר הסיום (ללא סימן) עשוי במשקל ההברות הפונטי (4+4+4+4).

⁶ ראה: פגיס, חידוש ומסורת, עמ' 120-121.

נחשבת ליתד,⁷ בניגוד ל-ו' כזו שאחריה שווא (מרחף) שאז היא נחשבת לתנועה הן במשקל הכמותי והן בהברתי.⁸

נוסף על כך, כמו הפייטנים שלפניו התאים גאנשו את כללי הניקוד למשקל על ידי הנחת הנע והנעת הנח. כך, למשל, בדוגמאות אלה העדיף את הניקוד של שווא נח במקום חטף שהיה מניע את השווא: "יִחְזִיר עֲטָרָה לְיוֹשֶׁנָה יָשִׁיב לְאֶלְפֵי רַבְבָּה" (סה, 12), "מִסְפַּד חֲלִילִי / אֶעֱשֶׂה לְהַפְלִיא" (רכב, 11), "כִּפְּר לְמַעְלֵי / עֶזְרָה לְחֵלְלֵי" (רכב, 21), לעומת דוגמאות שבהן העדיף את ניקוד החטף לצורך יצירת היתד: "יִי נַעֲנִיתִי עַד מָאֵד" (נא, 7), "אִם הָעֵוִיתִי עַד עַדִּי אֵין חֶקֶר" (רו, 7) ועוד כיוצא באלה.⁹

כמו הפייטנים שלפניו החשיב גאנשו במרבית המקרים שווא יחיד באמצע מילה כשווא נח כאשר הוא בא אחרי תנועה גדולה (בלתי מוטעמת), בשונה מאליהו בחור,¹⁰ אך יש והוא החשיב את השווא לנע כגון בדוגמה זו: "יִי גְרָסָה נִפְשִׁי לְךָ אֵל" (נא, 5).

כאמור, בקורפוס השירים של גאנשו שבעה שירים בלבד שקולים במשקל הכמותי.¹¹ בכלם, למעט בשיר המסיים את הספר, מציין גאנשו בכותרות את משקל השיר.¹² מבדיקת השירים עולה כי גאנשו הכיר את המשקל הכמותי, שכן לרוב מצויה התאמה בין כללי הניקוד לבין משקל השיר. כך בשיר הארוך ביותר (רו), בן ארבעים וארבעה טורים, אין סטיות כלל. לעומת זאת, בשיר רכב הסטיות מהמשקל הן רבות, בעיקר בסוגרים. בדרך כלל הסטיות בשירים נובעות מהעדפתו להיות נאמן למשקל. כך לדוגמה בשיר קנד במקום: "וְחוּס חֲמוּל כְּיוֹם אֶתְמוּל וְאֵל תִּגְמוּל אֵלֵי עֶבֶר" (קנד, 8), הוא העדיף במילה חֲמוּל את ניקוד הקמץ על מנת להתאימה למשקל. וכך במקום "וְחֻטְאֵי מָה וְאֵנִי מָה רָאָה טַעֲמָא דְמִסְתַּבֵּר" (קנד, 10), הוא העדיף "וְאֵנִי" כנדרש למשקל. ובדוגמה אחרת: "הִזָּה לְמַרְמֵס בְּרַגְלֵי אֲדוּם וְלָעוֹ דְבָרֵיו" (סה, 6), הוא מנקד את המילה אֲדוּם בתנועה (סגול) במקום חטף סגול, וכן בדוגמה: "הֲמוֹן דְּמַעֵי אֵלָיו אֶשְׁנֶן" (רכב, 10), את המילה הֲמוֹן שהיא חלק מצירוף הסמיכות "הֲמוֹן דְּמַעֵי" וניקודה הנכון הוא חטף פתח, הוא העדיף בקמץ כניקודה בנפרד ובכדי להתאימה למשקל השיר ועוד.

⁷ לדוגמה: "יִעֲצֵנִי וּפְתֵנִי וְרַמְנֵי כְּשׁוֹר הַבֵּר" (קנד, 5); או וְחֻטְאֵי וְרִשְׁעֵי וּמְרִדְתִּי בְּכָל דְבָר (שם, 7). על כך ראה: אליצור, שירת החול, ג, עמ' 31-32.

⁸ לדוגמה: "וּסְלַח עֲוֹנוֹתֵי פֶרֶט וּבְלִילֵי" (רו, 37); או "וּבְכָל זְמַן וְעַת אֶשֶׁר דְּרִשְׁתִּי" (שם, 40).

⁹ על תופעות אחרות שנקטו בהן מניפולציות שונות כבר בשירה הערבית ובשירת ימי הביניים על מנת שלא לסטות ממשקל השיר, ראה: גולדנברג, דוחק השיר, עמ' 117-141; שם, לשון זכר ונקבה, עמ' 183-216; חזן, שירת ספרד, עמ' 60-62; שם, תחביר, עמ' 35-36.

¹⁰ אלא אם הוא מצוי ב"הדומות" או מתחת לאות דגושה בדגש חזק. על כך ועל כללי אליהו בחור ראה: אליצור, שירת החול, עמ' 28-32.

¹¹ ראה הערה 5.

¹² כאמור, אפשר כי שיר זה, שיר סיום (ללא סימן), עשוי במשקל ההברות הפונטי (4+4+4+4).

כך גם בדוגמאות הפוכות הוא מעדיף שווא נע במקום ניקוד של תנועה, בניגוד לחוקי הניקוד. לדוגמה: "עַל כִּי מֵאֲתָם נָפַל עֶטְרָה" (רכב, 4). על פי סכמת המשקל של השיר (תנועה תנועה יתד תנועה 2X), הוא מכוון לניקוד מֵאֲתָם. ובדומה לכך "בְּיָוִם אֶפְלָה מֵאוֹרָה" (רכב, 6). לפי המשקל שקבע (ב' תנועות, יתד-תנועה, ב' תנועות, יתד-תנועה) הוא התכוון לניקוד של שווא נע ב-מ' "מֵאוֹרָה", שהוא שגוי. במקרים בודדים הסטייה ממשקל השיר אינה ניתנת להסבר ואינה מובנת.¹³ מהשוואה בין כללי הניקוד לבין סכמת המשקל שעליה מצהיר גאנשו בכותרת השיר, עולה כי סביר להניח שהוא הכיר את חוקי הניקוד ואת המשקלים הכמותיים, ומרבית הסטיות היו מכוונות על ידיו לצורך המשקל. עם זאת, כנראה לא הכיר את חוקי המשקלים הכמותיים על בוריים, ולפיכך איננו יכולים לפרש בכל מקרה חלק מן הסטיות בניקוד.

יהלום מייחס לגאנשו את הביקורת של נג'ארה בחיבורו "מימי מריבה"¹⁴ על משורר כלשהו אשר לא היה בקי במלאכת השקילה הכמותית ואשר הגזים בניקוד שגוי. לדברי יהלום תופעה זו אכן עולה בספר "פזמונים ובקשות" בשירים השקולים במשקל הכמותי.¹⁵ לאור האמור כאן אפשר כי הביקורת אכן מכוונת לגאנשו.

7.1.2 משקל הברות דקדוקי

את משקל הברות הדקדוקי המציאה הפייטנות הספרדית בעבור שירי הקודש מן הטיפוס הספרדי, אך גם שירי קודש לא ליטורגיים כגון קינות ושירי חתונה וכדומה נכתבו במשקל זה. עקרון היסוד של שקילה זו היא ההברה. הברה על פי הדקדוק של ימי הביניים היא התנועה השלמה אשר מצטרפת לעיצור. עיצורים אשר מנוקדים בשוואים ובחטפים אינם נמנים כהברה אלא מצטרפים לעיצור שאחריהם והופכים להברה בזכות התנועה המסומנת תחתיו. במשקל הברות נקבע לכל טור ביצירה מספר מסוים וקבוע של הברות דקדוקיות.¹⁶ ואולם שירים השקולים במשקל זה אינם קיימים כלל בין שיריו של גאנשו, ובתקופתו לא נזקקו המשוררים לשקילה מסוג זה.

7.1.3 המשקל הפונטי הברתי

שיטת הברות הפונטית מוכרת כשיטה איטלקית בשל מוצאה. זוהי שיטה הברתית טהורה אשר בה השוואים הנעים והתנועות החטופות נחשבים שווים לגמרי לתנועות המלאות בלשון בשל דמיון

¹³ לדוגמה ראה: נא, 8; רכב, 7.

¹⁴ ראה: בתוך מימי ישראל, נדפס בסוף זמירות ישראל (ונציה), עמ' קנד-קנט. וראה גם: יהלום, שירה עברית מיסטית עמ' 646; ברקוביץ, שירי החול, עמ' 112.

¹⁵ ראה: יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 646.

¹⁶ על השיטה הזו ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 349-351. שיטת השקילה הברתית קשורה בעיקרה לצורות הסטרופיות ולשיר המעין אזורי, אך לא רק לצורה זו. בשיטה זו נכתבו גם מרובעים, שירים חד-חרוזיים ודו-חרוזיים ושירי אזור. בארי, המשקל הפונטי, עמ' 51. משקל הברות אפשר היגוי עממי וזרימת רעיונות והיווה אופוזיציה לשיטה הכמותית האליטיסטית. על כך ראה: רוזן, המהלך הסטרופי, עמ' 321.

באופן הגייתם בשפה. כלומר, הם נחשבים לצורך השקילה כהברה לכל דבר.¹⁷ משקל זה התפרסם באיטליה בעיקר בשל הופעתו ב"מקדש מעט" של משה מריאטי (1398-1460), אך מתועד גם במזרח¹⁸ והוא מושפע כמובן ממשקלי השיר האיטלקיים הסילאביים (הברתיים). משקל ההברות הספרדי לא הלם את הגיית העברית שהייתה נהוגה באיטליה, כיוון שהאיטלקים התקשו בהבלעת השוואים הנעים והתנועות החטופות והגו אותם כתנועות לכל דבר.

שיטת ההברות הפונטית עולה במזרח החל מהמאה החמש עשרה וכנראה עוד קודם לכן,¹⁹ והיא הופכת לשיטה אהודה ונפוצה מאוד. זוהי השיטה השלטת שם כשלצדה פועלת בהיקף מצומצם השיטה הכמותית ספרדית. המשקל הברתי פונטי כולל את יסוד ההטעמה בהתאם להגיית העברית בדורות שלאחר הגירוש ביוון ובאיטליה.²⁰ שיטה זו עולה כבר בקרב מספר משוררים אשר פעלו במזרח לפני ישראל נג'ארה ושימשו לו מופת,²¹ והיא מתקיימת גם במאה השש עשרה ומאפיינת את רוב שירתו של נג'ארה וגם אחריו, ברוב התפוצות במזרח. שיטה זו מופעלת בשירים מהסוג הספרדי, בעיקר בשירים מעין אזוריים ובשירים סטרופיים אחרים. היא מופיעה בעיקר בשירת הקודש, בעוד שירת החול נשארת נאמנה לשיטת השקילה הכמותית. לדברי בארי יש לקחת בחשבון כי עדיפותה של שיטה זו נובעת מהייעוד העממי של השירים שהם רובם שירי בקשות שנאמרו בחבורות לפני התפילה ולאחריה, ומן העובדה שהיה קל ליצור בה והיא נשמעה טבעית לאוזנם של המזמרים. נראה כי תפוצת השיטה הברתית פונטית קשורה גם לצורך להתאים את השירים ללחנים לועזיים.²² רוב שיריו של גאנשו שקולים במשקל זה.

7.2 החריזה

החרוז הוא תבנית ספרותית שעיקרה תקבולת של צלילים המופיעים במקומות קבועים בטור השיר, לרוב בסופו, ולהם תפקיד ארגוני בשיר. החרוז הוא קישוט צלילי, מעין מנגינה של הלשון. לחרוז שני אברים לפחות. כלומר איבר החרוז כולל כל מילה או קבוצת מילים שמופיעים בהן הצלילים המקבילים פעם אחת. שירה ללא חריזה קיימת בתרבויות שונות והיא קודמת ברוב הספרויות לשירה המתחרזת. החרוז הוא דרגה מאוחרת גם בהתפתחותה של השירה העברית ומאז הופעתו באמצע המאה השישית לערך הוא מאפיין קבוע למדי בשירי החול ובשירי הקודש.

¹⁷ על כך ראה: מירסקי, משקל איטלקי, 221-224; בארי, המשקל הפונטי, עמ' 52-53.

¹⁸ שם, עמ' 55-56. לפי מירסקי משקל זה עולה בתקופתו של עמנואל הרומי (1270-1328 לערך). מירסקי, משקל איטלקי, עמ' 223.

¹⁹ בארי, המשקל הפונטי, עמ' 57-58, 68-70.

²⁰ טובי, גירוש, עמ' 38-39.

²¹ לדוגמה בספר "שירים זמירות ותשבחות" שנערך על ידי ר' שלמה מזל טוב 1545. בארי, המשקל הפונטי, עמ' 66-67.

²² מירסקי, משקל איטלקי, עמ' 222-223; בארי, המשקל הפונטי, 56-57, 65-68, 70.

החרוז הוא בעל תפקיד משמעותי בעיצוב אופייה של לשון השיר ואופיו השירי של הטקסט והוא אף משפיע על בחירת המלים החורזות והבלתי חורזות.²³

בימי הביניים הנורמה הבסיסית של החרוז הסיימי בשירה העברית דרשה תקבולת צלילים מן העיצור הקודם לתנועה האחרונה עד סוף השורה. כלומר הנורמה דורשת שיתופו של עיצור תומך. משוררי ספרד הקפידו על קיום נורמת החרוזה בשירים שווי החרוז אך הם לא חרזו את שיריהם בחרוזים "עשירים" כדוגמת הפייטנים הקלאסיים בארץ ישראל, אלא הסתפקו בנורמה זו ונהגו לשתף בחרוז את הברת הסיום עם העיצור התומך שלפניה. החל מהמאה הארבע עשרה בספרד ובפרובאנס ובעיקר לאחר הגירוש, גם החרוז בסיימת הדקדוקית, שהיה פסול בשירה הקלאסית בספרד, שכיח בסגנון החדש.²⁴

החרוזה בספרות העות'מאנית נמצאת בכל מקום ובכל צורות הכתיבה. היא משמשת כקישוט ראשי, כהוראת קריאה וכתחליף לפיסוק, והיא מנחה את הקורא בדרך אלגנטית ומורכבת במתווה הסגנון הגבוה ודגשיו.²⁵ בהתאם למקובל בספרות העות'מאנית והסביבה התורכית שיצר בה, ובהמשך למסורת הספרדית, חרזו גאנשו את רוב שיריו על פי הנורמה המקובלת בשירת ימי הביניים. יחד עם זאת, כפי שכבר עולה החל מהמאה הארבע עשרה ונעשה תכוף יותר לאחר הגירוש, ניתן למצוא בין שיריו גם שירים רבים שהחרוזה בהם היא בסיימת דקדוקית, שהיא פחות מהנורמה.²⁶ לעתים משנה גאנשו את צורת הפועל או גוף המדבר מכורח החרוזה.²⁷ זאת ועוד, החל מהמאה הארבע עשרה ואילך חרוזים לעתים המשוררים, בהתאם למבטאם (הספרדי), בעיצורים שאינם זהים כגון: ט-ת, צ-ס, ש, כ-ק.²⁸ תופעות אלו עולות בשיריו של גאנשו. כך הוא חרז בין ש' וצ', ובין ש' וס'. הוא חרז בין ח' לכ' סופית, או כפי שנהוג היה גם לפניו בין ס ל נ' סופית. גאנשו חרז אף בין ע' וח' וגם בין א' וע' תוך העלמת ההבחנה בין האותיות הגרוניות.²⁹

²³ על כך ראה: הרושובסקי, חרוזה, עמ' 722-723; גולדברג, יסודות השירה, כד-כו.

²⁴ הרושובסקי, חרוזה, עמ' 733; אליצור, שירת החול, ג, 17-18; טובי, גירוש, עמ' 39.

²⁵ אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 48.

²⁶ לדוגמה: נט, 7, 9; לח, 10-12; מ, 5-7; מב, 17-19; קעה, 1-14; רו, 1-4; ריח – כולל תערובת של חרוזה מוקפדת וחרוזה דקדוקית לרוב בסופי הטורים; וכדומה.

²⁷ לדוגמה: לו, 12, שינוי הפועל; סו, 6, שינוי מן הפסוק; פ, 13 וקיא, 4, שינוי הגוף, פנייה לאל בלשון נקבה; קמד, 11, צורת רבים, עושי.

²⁸ טובי, גירוש, עמ' 39, יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 646.

²⁹ חרוזה בין ש-צ: ס, 2-1; קח, 16-17; קט, 10-12; קכט, 4, 8, 13; קנג, 16-17. חרוזה בין ש-ס: קסח, 1-4; נד, 15-13. חרוזה בין ח ל כ/ך: קצ, 1-4, 13-14, 28-29. חרוזה בין מ/ם לנך: קב, 1-2; קח, 1-2. חרוזה בין ע-ח: רו, 10-12. וחרוזה בין א-ע: סב, 5-6.

באחדים משיריו הוא גם חורז בין תנועות שאינן זהות: חולם בשורוק.³⁰ צורות של חריזה כגון אלה מבטאות לדברי יהלום את נטישת כללי הקריאה הנוקשים לטובת לשון קולחת.³¹ בתקופתו של גאנשו טעמו הספרותי של קהל השומעים נעשה מעודן פחות וציפיותיהם מן הפייטנים לא היו גבוהות. בשירה המאוחרת, המוסיקה היא שתפסה מקום חשוב בקרב קהל הצרכנים.³²

7.2.1 החרוז הפנימי

על פי אליצור, לבד מהחרוז המברח אשר הכרחי בשיר הקלאסי של ימי הביניים, נהגו לעתים המשוררים להוסיף חרוזים פנימיים בתוך הבתים. השימוש בחרוזים הפנימיים נועד להעשיר את הבית מבחינה צלילית ויש שהוא שימש כתחליף לצימוד.³³ למרות שהחריזה בשיר הסטרופי עשירה מלכתחילה,³⁴ נראה כי חריזה פנימית תכופה בשיר הסטרופי תורמת רבות לצד הצלילי שלו. גאנשו מרבה לעצב חרוזים פנימיים בשיריו הסטרופיים³⁵ ואמצעי זה תורם לעושר הצלילי של שיריו. כמו כן נראה כי החריזה הפנימית התכופה בשיריו של גאנשו קשורה גם לצד הזמרת של השירים ולכך שהם הושרו לפי לחנים של שירי מופת, שכן גם החריזה הפנימית יוצרת רושם זורם וקליל.

7.3 סיכום

על אף שגאנשו מכיר את כללי הניקוד ואת כללי המשקל הכמותי וההברתי נראה כי לעתים בכל הנוגע למשקל הכמותי הוא מרשה לעצמו לסטות, להגמיש יתר על המידה את כללי הניקוד כדי לשמור על דרישות המשקל. במשקל ההברתי פונטי הוא ממשיך היתר שהתירו לעצמם גם משוררי ספרד לפניו במשקלים הכמותיים: להניח את הנע או להניע את הנח.

בתחום החריזה מקיים גאנשו לרוב את הכללים אף שלעתים הוא מרשה לעצמו לחרוז טורים אחדים בסיומת דקדוקית. כמו כן יש והוא חורז על פי המבטא, כלומר בעיצורים או בתנועות שאינם זהים. בנוסף, שיריו מחורזים בחריזה פנימית והם כוללים גם חזרות אחרות בתחום הצלילי. אלה יוצרים רושם של קלילות וזרימה כיאה לשירים זמרתיים.

³⁰ ראה בשירים: קיח, 1-2, 4; קצו, 3; קצו, 3. לעומת זאת חריזה של צירה וסגול או בחיריק אינה עולה בשיריו של

גאנשו. ראה: טובי, גירוש, עמ' 39.

³¹ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 647.

³² טובי, גירוש, עמ' 40.

³³ אליצור, חול, ג, עמ' 151-152.

³⁴ על כך ראה בפרק השמיני.

³⁵ ראה למשל בשירים: סד, פב, קיח, קמט ועוד רבים.

פרק שמיני: תבניות השיר

שלושה מבנים עקרוניים היו מקובלים בשירה העברית הקלאסית הספרדית – קודש וחול: הצורה לפי הדגם הערבי של השיר שווה החרוז שטבעו הוא מונוליטי ומונטוני, שיר האזור על צורותיו הפשוטות והמורכבות, והתבנית המעין אזורית. שני האחרונים הם סוגים סטרופיים המחולקים למחרוזות, וכיוון שחרוזיהן מתחלפים הם אינם מונוטוניים. השירה העברית המאוחרת המעיטה ליצור בשני הסוגים הראשונים: השיר שווה החרוז ושיר האזור.¹

מפת השירה העברית המאוחרת מתגוננת בשלל צורות שיריות שונות תודות למוסיקה.² בתקופה זו נודעת חשיבות רבה יותר למוסיקה והדבר ניכר בעיצובן המשונה של תבניות השירים. אחד ממאפייניה של השירה המאוחרת הוא השימוש ברפרנים מסוגים שונים ובהם רפרנים כפולים, חזרות, מילות פנייה ומילואים וכדומה, אשר אין להן הסבר צורני או ספרותי הגיוני מלבד זה המוסיקלי.³ גם השירה התורכית מתקשטת ברפרנים והם נפוצים בה מאוד. הרפרנים הם קטעי ביניים מורכבים וארוכים הכוללים חזרות או צירופי הברות סתמיות ללא כל סדר פרוזודי קבוע והם המכונים *terennum*. הקטעים בעלי המשמעות נקראים *lafzi*, וה- *kai* הם צירופי הברות חלולות. תפקידם הוא לאפשר למבצע השיר להתאים את השיר למשקלו המוסיקלי של הלחן שנבחר לביצועו.⁴ בשיריו של נג'ארה משמשות מילות פנייה שונות כגון דוד, רעיה, חנון ועוד למטרה מוסיקלית דומה. הן באות בתחילת השיר, באמצעו או בסופו ומצטרפות להקשריו אך ויתור עליהן לא יפגע בתוכן הדברים.⁵ גם בשיריו של גאנשו מכל הסוגים,⁶ נמצא שימוש באמצעים דומים, כגון מילות פנייה דוגמת אלו וחזרות קצרות וארוכות.⁷ מילות פנייה אלו דומות בתוכןן למקבילות התורכיות.

8.1 שירים שווי חרוז

השיר שווה החרוז הוא הדגם השירי הנכבד והמקובל ביותר בשירה הערבית לדורותיה ובעקבותיה גם בשירה העברית בספרד.⁸ הסוג תופס מקום נכבד גם בשירה התורכית.⁹

¹ טובי, גירוש, עמ' 39; בארי, חידושי תבנית, עמ' 29.

² על כך ראה בפרק העשירי.

³ חזן - שרביט, הרפרין, עמ' 205.

⁴ בארי, חידושי תבנית עמ' 33.

⁵ שם, שם; שם, היסודות הספרדיים, עמ' 60.

⁶ על כך ראה פירוט בהמשך בכל אחד מסוגי השירים.

⁷ לדוגמה: פז, קמא, קנח, קנט, קסה, קסו, קסט, קפג, קפז, קצב, קצג, ר, רח ועוד.

⁸ על השיר שווה החרוז ראה: פגיס, חידוש ומסורת, עמ' 128; לוי, מעיל תשבץ, ב, עמ' 302; רוזן, שירת החול, עמ' 54-50; אליצור, שירת החול, ג, עמ' 15.

⁹ אנדריוו, שירה תורכית, עמ' 159; גיב, ספרות תורכית, עמ' 14-15.

השימוש בתבניות הקלאסיות של שירת החול אינו נפוץ בקובצי השירים והפזמונים של שירי הקודש במאה השש עשרה בתורכיה. ארבעה עשר משיריו של גאנשו נכתבו בדגם השיר שווה החרוז. בתוך אלה שיר אחד בלבד עשוי בתבנית הקצידה (קנד) וכל היתר (13) מעוצבים בתבנית הקטעה.¹⁰ מתוכם, שני שירים שקולים במשקל כמותי ערבי קלאסי (נא, קנד), שיר אחד במשקל כמותי, התנועות (שיר אחרון, ללא סימן), ואחד עשר שירים במשקל ההברות הפונטי.¹¹ שנים עשר מהשירים חתומים.¹² אף שהשיר שווה החרוז לא נועד להיות שיר זמרת, בכל זאת למספר שירים שווי החרוז נוספו רפרנים ממינים שונים כדי להתאימם לייעודם החדש ולהפכם לשירים מושרים. גם בשירים שתבניתם אחידה עולה הכוונה לחלוקה סטרופית.¹³

יוצא אפוא ששיר אחד בלבד משיריו של גאנשו (קנד) תואם את השיר שווה החרוז הקלאסי על כל מאפייניו של שיר החול – משקל כמותי קלאסי, ללא אקרוסטיכון וללא רפרין. השיר השני (נא) אשר עשוי במשקל כמותי ולו אקרוסטיכון, תואם למקובל בפיוטים מסוג רשות כפי שעולה גם מכותרתו. יתר השירים שווי החרוז עשויים במשקל ההברות הפונטי, להם אקרוסטיכון והם בעלי רפרנים מסוגים שונים. הם שונים בכך מהשיר שווה החרוז העשוי במתכונת הקלאסית של השיר הערבי והעברי בימי הביניים אך קרובים במאפייניהם הצורניים למאפייני הפיוט. קבוצת השירים שווי החרוז היא קבוצה קטנה בין שיריו של גאנשו והם אופייניים למצוי בקובצי השירים והפזמונים של המאה השש עשרה ואצל נג'ארה.¹⁴

8.1.1 שירים נוספים במתכונת השיר הקלאסי

בתוך קבוצת השירים הקטנה העשויה במתכונת הבית הקלאסי הרגיל עולה קבוצת שירים ובה מתגוונים ומשתנים החוקים הקלאסיים הקפואים.

א. השיר החרוזי – הארגיזה

השיר החרוזי הוא שיר בו הדלתות חורזות עם הסוגרים בחרוז המברח של השיר. סכמת החריזה היא אא/אא/אא וכו'. וריאציה אחרת של השיר היא כשהחרוז המברח מופיע בסופי הדלתות ובסופי הסוגרים על פי סכמת החריזה אב/אב/אב וכו'. בשירה העברית בספרד היה השימוש בשיר

¹⁰ כא (השיר כנראה לא שלם), מו, נא, נח, סו, עח, פז, קמא, קנד קנה, קפ, קפז, קצה, שיר אחרון ללא סימן.

¹¹ כא, מו, נח, סו, עח, פז, קמא, קנה, קפ, קפז, קצה.

¹² מו, נא, נח, סו, עח, פז, קמא, קנה, קפ, קפז, קצה, שיר אחרון ללא סימן. שיר כא נלקח ממקור אחר וכנראה שהוא חלקי. אפשר שגם שיר זה כלל אקרוסטיכון כיוון שתחילתו באות יוד.

¹³ לדוגמה: בשיר קמא נוצרת מראית עין של חלוקה סטרופית באמצעות האקרוסטיכון הממוקם בראש כל בית שני ובאמצעות רפרין אשר חוזר אחרי כל שני בתים; בשיר קפ באמצעות האקרוסטיכון הממוקם בראש כל בית ורפרין אשר חוזר אחרי כל בית; בשיר קצה באמצעות רפרין החוזר כל שני בתים; בשיר פז נוסף רפרין פנימי ארוך אחרי הבית הראשון אשר קוטע את המבנה האחיד של השיר; בשיר קנה נוסף רפרין פנימי בין הדלת לסוגר, אשר חוזר על חלק ממילות הדלת; בשיר קפז נוסף רפרין אחרי כל דלת ואחרי כל סוגר ובשיר מו שולבו מילות חזרה.

¹⁴ בארי, נג'ארה, עמ' 70.

החרוזי מוגבל¹⁵ אך הצורות הללו מצויות על פי בארי כבר באמצע המאה השש עשרה אצל שלמה בן מזל טוב, ששיריו שקולים במשקל הכמותי. בהמשך הם מופיעים גם אצל נגי'ארה וגאנשו כשהם שקולים במשקל לא כמותי ומצורפים אליהם רפרנים שונים בהתאם לצורך הביצועי של השיר.¹⁶ גאנשו עיצב מספר שירים בצורת השיר החרוזי: שיר (שווה חרוז) אחד שכל "הדלתות" ו"הסוגרים" בו חרוזים בחרוז אחיד (קמא), הוא שקול במשקל ההברות הפונטי ונוסף לו רפרין, וחמישה שירים נוספים אשר עשויים על פי הווריאציה השנייה לפיה סופי ה"דלתות" וסופי ה"סוגרים" חרוזים ביניהם.¹⁷ כל השירים שקולים במשקל ההברות הפונטי. לשלושה מהם נוסף רפרין (ק, קנט, ר). בכל השירים החלוקה הסטרופית נוצרת באמצעות האקרוסטיכון.¹⁸

ב. המזדויג'

תבנית המזדויג' עשויה כך שחרוזיה באים בסופי הדלתות ובסופי הסוגרים, אך הם מתחלפים מבית לבית. משמע, הבית המסורתי הופך למעין מחרוזת דו טורית כשכל צמד חרוזים מתחלף מבית לבית ולפי סכמת החרוזיה: אא/בב/גג וכו'. צורה זו אינה בשימוש בשירת החול העברית בספרד המוסלמית.¹⁹ לדברי בארי, הצורה מופיעה במאה השש עשרה אצל שלמה בן מזל טוב, אך שיריו שקולים במשקל כמותי ואילו אצל נגי'ארה וגאנשו היא מופיעה במשקל לא כמותי ובתוספת רפרנים.²⁰ גאנשו כתב מספר שירים בתבנית דמוית המזדויג'.²¹ לעתים הם כוללים חריזה פנימית, לעתים הם בעלי סטרופת פתיחה המשמשת כולה או חלקה כרפרין, ולכולם רפרין כלשהו. כמו כן, כל השירים שקולים במשקל ההברות הפונטי ובכולם מודגשת חלוקה סטרופית באמצעות חתימת השם הממוקמת בראש כל שני טורים ורפרין הממוקם בסיומם של כל שני "בתים".

ג. שיר מנייריסטי "אלף אלפין"

אלף אלפין היא תפילת בקשה ארוכה אשר עשויה בלשון מליצית בלתי מחורזת ומכילה אלף מילים המתחילות באות אלף.²² היא נכתבה על ידי אברהם הבדרשי (המחצית השנייה של המאה השלוש עשרה) והפכה לסוג חדש בשירת הקודש בפרובנס ולאחר מכן בספרד הנוצרית ובמרכזים

¹⁵ הוא מופיע בשנים משיריו של ר' שמואל הנגיד (993-1056): "אהלל אל אשר אין לו תמונה". ראה: הברמן, שמואל הנגיד, א, ע"מ 45-47; "תדע בני כי צור יצרך נורא", שם, ב, עמ' 89-93.

¹⁶ אליצור, שירת החול, ג, עמ' 113-114; בארי, חידושי תבנית, עמ' 30.

¹⁷ ק, קנט, ר, רב, רג.

¹⁸ כך לדוגמה בשיר ק נוצרת חלוקה סטרופית בעיקר באמצעות האקרוסטיכון שבראש כל "סטרופה" המורכבת מטור הארגיזה ואילו נלווה רפרין ארוך.

¹⁹ היא עולה רק בתום התקופה בשיר האישקוקי של אברהם אבן עזרא (1092-1167): "אשורר שיר במלחמה ערוכה". ראה: שירמן, ספרד ופרובאנס, 1א, עמ' 585.

²⁰ אליצור, שירת החול, ג, עמ' 114; בארי, חידושי תבנית, עמ' 30.

²¹ מד, מח, סא, ע, צב, צד, צה, קנט, קצו.

²² אחד ממאפייני הסוג היא תבניתו הסדירה והמחייבת, שהיא אחת מגילויי המאנייריזם הצורני. על השירה העברית המנייריסטית ראה: פגיס, שירי תמונה, עמ' 81-108.

נוספים.²³ נגי'ארה ממשיך את מסורתו של הברדשי. גם גאנשו הולך בדרכו ומעצב שיר (ג) בסגנון אלף אלפין. השיר שקול במשקל ההברות הפונטי, כל מחרוזת מסתיימת בחרוז אחד ובסיומה רפרין. שני אלה – החרוז האחד והרפרין – מדגישים את החלוקה הסטרופית של השיר.

8.2 שירים סטרופיים

השיר הסטרופי הוא בעל חריזה מתחלפת שנקטעת באופן סימטרי מדי מספר טורים ויוצרת חלוקה למחרוזות. כיוון שחרוזי השיר מתחלפים הוא אינו מונוטוני. בתחום זה מחדשים המשוררים את עיקר חידושיהם לאחר הגירוש. בעת הזאת רוב השירים הסטרופיים נשקלים כבר במשקל ההברות הפונטי.²⁴

8.2.1 תבניות דו-טוריות

עשרים וארבעה שירים בספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו עוצבו בתבנית הדו-טורית.²⁵ כל השירים האלה שקולים במשקל ההברות הפונטי. וכולם למעט שיר אחד (קו) חתומים. נראה כי המבנה הדו-טורי קשור לכך שרוב השירים הושרו על פי לחן ספרדי.²⁶ מחציתם בעלי זיקה למבנה הרומאנסה היהודית ספרדית לאחר הגירוש,²⁷ שבנויה כיחידה אחת המחולקת לסטרופות, בהן כל שתי שורות (מעין דלת וסוגר) הן יחידה מבנית אחת. כל שורה בת כשש עשרה הברות הנחלקות לשתיים, וכל חלק בעל מספר שווה של הברות (7-8 הברות). אחד עשר שירים שהושרו על פי לחן רומאנסי-ספרדי כוללים את שני מאפייני הצורניים של הרומאנסה היהודית הספרדית לאחר הגירוש ותואמים לה.²⁸ גם שיר אחד (מא) שהושר על פי לחן תורכי תואם למבנה זה.

ניתן לחלק את השירים הדו-טוריים על פי סכמת החריזה הבסיסית שלהם לשתי קבוצות.²⁹ האחת, בעלת סכמת חריזה : אא/בב/גג וכו'. שירים אלה הם סוג של מזדויג'.³⁰ בקבוצה השנייה כל

²³ שירמן - פליישר, תולדות השירה, עמ' 242, 475, 562. אודות הברדשי ראה : שם, עמ' 469-484; בניהו, נגי'ארה, רלו.

²⁴ בארי, נגי'ארה, עמ' 70; שם, חידושי תבנית, עמ' 30-31.

²⁵ כד, ללא סימן בין שיר לו-לו, מא, מד, מח, מט, נ, ס, סא, ע, עב, צב, צד, צה, ק, קו, קלו, קנח, קנט, קסה, קצו, ר, רג. וראה גם שיר רא שהוא מרובע בחריזה מסורגת: אבבא וכו', שכל טור שני ורביעי יוצרים חריזה בא/בא וכו' ובדומה לתבנית הדו טורית.

²⁶ ארבעה עשר שירים על פי לחן ספרדי: מד, מח, מט, נ, סא, ע, צה, קלו, קנח, קנט, קצו, ר, רב, רג. וראה גם שיר רא. תשעה שירים על פי לחן תורכי: ללא סימן בין שיר לו-לו, מא, ס, עב, צב, צד, ק, קו, קסה. שיר אחד לא ידוע, חסר במקור, השלמה: כד.

²⁷ על השפעת הלחן על מבנה השיר ראה בפרק העשירי.

²⁸ מד, מח, מט, נ, צה, קנח, קנט, קצו, ר, רב, רג. וראה גם שיר רא. על מאפיינייה של הרומאנסה היהודית ספרדית ראה: מעוז, הרומאנסה, עמ' 52-53; סרוסי, זמרת הקודש, רצג-רצד.

²⁹ ללא התחשבות בסטרופת הפתיחה, בחריזה הפנימית או ברפרנים.

³⁰ מא, מד, מח, סא, ע, צב, צד, צה, קנח, קצו. על המזדויג' ראה למעלה בסעיף בשם זה.

שני טורים מסתיימים בחרוז אחיד או חרוז הבנוי על תנועה חוזרת, אסונאנס,³¹ והם תואמים להגדרת מבנה הרומאנסה היהודית לאחר הגירוש.³²

לרוב השירים הדו-טוריים נוסף רפרין מסוג כלשהו, למעט שלושה שירים ללא רפרין.³³ ציוני הרפניים בשירים מגוון: לעיתים משמשת המחרוזת הראשונה כולה כרפרין (צה) ולעיתים מופק הרפרין מטורה האחרון (שיר ללא סימן בין לו-לז) או ממחרזות הפתיחה אך בסדר שונה (מד, ע, קלז, קצז). יש וטורה השני של מחרוזת הפתיחה משמש כרפרין (מח, סא, קו) ולעיתים משמש כרפרין הטור השני של כל מחרוזת בשיר או צלעית ממנו.³⁴ יש שהרפרין ארוך ומונה בין שלושה לארבעה טורים (עב, ק).

8.2.2 שירים סטרופיים מגוונים

מבנים סטרופיים הכוללים יותר ממערכת חרוזים אחת בכל מחרוזת מאפיינים את שירת הקודש העברית בספרד ובמזרח. בספרד הם זכו לתפוצה רבה בהשפעת השירה הסטרופית הערבית – המושח והזג'ל האנדלוסיים – והם משני הסוגים העיקריים: המושח והתבנית המעין אזורית כשהעדיפות היא לתבנית המעין אזורית בה הרבו ליצור בפיוט הספרדי.³⁵ גם בשירה שנכתבה במזרח לאחר הגירוש יש לתבנית המעין אזורית פופולאריות רבה במיוחד.³⁶

א. שירי אזור, המושח

המושח, שיר האזור, הוא חידוש ערבי אנדלוסי (המאה העשירית) אשר אומץ על ידי המשוררים העבריים. שיר האזור נועד להיות שיר מושר לרוב על ידי סולן. נושאו הם החשק, השבח והיין, נושאים אופייניים לשירה החצרנית. שיר האזור הוא שיר סטרופי העשוי בדרך כלל מחמש מחרוזות והוא רב-חרוזי. יחידת היסוד של השיר היא המחרוזת השלמה אשר מורכבת משני חלקים: ענף ואזור. בדרך כלל הענף בן שלושה טורים והאזור בן שני טורים. לעתים קרובות יופיע אזור מקדים, המדריך, לפני המחרוזת הראשונה. תכונה מיוחדת של תבנית שיר זו היא סיום השיר (האזור האחרון) שלרוב נכתב בלשון אחרת מגוף השיר. קטע זה מכונה כרגיה או חתימה.³⁷ בשיר הקודש נעדר כמובן מקומו של הכרגיה משיר האזור.

³¹ חריזה אסונאטית מסתפקת בשוויון תנועה אחת בהברה המוטעמת האחרונה. ראה: שילוח, הרומנסות, עמ' 41; מעוז, הרומאנסה, עמ' 53. ואלה שירי הקבוצה: כד, ללא סימן בין לו-לז, מט, נ, ס, עב, ק, קו, קנט, ר, רב, רג.

³² בחלק מהשירים בקבוצה זו גם כל "דלת" חוזרת זו בזו. שירים אלה הם סוג של ארגיזה: ק, קנט, ר, רב, רג. על הארגיזה ראה למעלה בסעיף בשם זה.

³³ מט, רב, רג.

³⁴ מא, נ, ס, צד, קנח, קנט, קסה, ר.

³⁵ בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 59.

³⁶ כך למשל רוב שירי ישראל נגי'ארה עוצבו בתבנית זו.

³⁷ לתולדות שיר האזור העברי, לתבניותיו ולתכניו ראה: רוזן, שירת האזור העברית עמ' 15-161; שם, שירת החול, 124-135; שם, מזרח, עמ' 125, 127; לוי, מעיל תשבץ, ג, עמ' 217-407; אליצור שירת החול, ג, 67-106. על החריזה כעיקרון מארגן חשוב בסוג ראה: רוזן, שירת האזור העברית, עמ' 33-56; שם, שירת החול, עמ' 128-130.

שישה שירים בספר "פזמונים ובקשות" של גאנשו מעוצבים בתבנית שיר האזור: ארבעה שירי אזור רגילים (מ, רכב, רכג, רכד) ושניים כפולי גוף (פד, קיא).³⁸ שניים משירי האזור הרגילים כתובים במשקל כמותי (רכב, רכג) ושניים מהם במשקל ההברות הפונטי (מ, רכד). שיר אחד עשוי ללא מדריך (מ) ושלושה חתומים (מ, רכג, רכד). שלושה מארבעת שירי האזור שעיצב גאנשו הם שירי חול מסוג קינה על מת (רכב, רכג, רכד). שלא כמקובל בשירי החול שניים מהם חתומים (רכב, רכד) ואחד מהם עשוי כשיר חול ספרדי מובהק במשקל כמותי וללא חתימה (רכב). שני שירי האזור כפולי הגוף (פד, קיא) שקולים במשקל ההברות הפונטי והם חתומים. כל שירי האזור הללו – הרגילים וכפולי הגוף – מעוצבים ללא כרגיה לועזית, משמע האזור האחרון של השיר כתוב אף הוא בעברית. לעומת זאת למעט שיר אחד (מ), כל השירים כוללים רפינים ממינים שונים וזאת בשונה משיר האזור המקורי הספרדי אשר עשוי ללא רפרין.³⁹ לדברי בארי, הוספת רפרין לשיר האזור מעיד על התדרדרות הצורה המקורית שלו והתקרבותו לצורות עממיות בעלות רפרין.⁴⁰ גאנשו מיעט ליצור בתבנית שיר האזור. גם בין שיריו של נג'ארה שירי אזור מובהקים הם מיעוט,⁴¹ אך שלא כמו אצל גאנשו שירי האזור כפולי הגוף וכפולי האזור דווקא נפוצים בשיריו.⁴²

ב. התבנית המעין אזורית, המרובע והדומים להם

הימצאותו או העדרו של רפרין בשיר הוא עניין מהותי. ישנם שירים שתבניתם אינה מחייבת רפרין, וישנם שירים שתבניתם מחייבת רפרין. שתי הקבוצות מצויות בשפע בפיוט הספרדי והן עולות גם ב"עולת חדש" של נג'ארה.⁴³ שתי קבוצות השירים הללו עולות גם בשירה התורכית. הראשונה, בקבוצת השירים ללא רפרין, המוזדויגי (muzdevic), אשר בו השורה האחרונה (או צמד השורות האחרונות) של כל מחרוזת היא בעלת חרוז זהה על פי סכמת החרוזה: אאאא/ בבבא/ גגגא וכדומה. השנייה, בקבוצת השירים בעלי הרפרין, המוקריר (mukerrir), בו השורה האחרונה (או צמד השורות האחרונות) חוזרת כרפרין בכל מחרוזת על פי סכמת החרוזה: אאאת/ בבבת/ גגגת וכדומה (ת= רפרין).⁴⁴ שתי הקבוצות הללו עולות גם בשירי גאנשו כפי שאפרט בחלק זה.

³⁸ על שירי אזור כפולי גוף ראה: פליישר התפתחות שיר האזור ראה: 112-113, 117-125.

³⁹ אליצור, שירת החול, ג, עמ' 111; בארי, נג'ארה, עמ' 81.

⁴⁰ שם, שם, עמ' 97.

⁴¹ רוזן, מזרח, עמ' 132.

⁴² בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 58.

⁴³ שם, נג'ארה, עמ' 79-80.

⁴⁴ אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 159-160.

ב.1 השיר המעין אזורי (בעל רפרין)

הדגם הסטרופי המעין אזורי הוא ממאפייני האסכולה הספרדית בשירי הקודש והוא החל להופיע בפייטנות הספרדית בדור השני ליצירה העברית הספרדית.⁴⁵ התבנית המעין אזורית מעוצבת מסטרופת פתיחה חד-חרוזית וממחרוזות בעלות חרוזים מתחלפים שנלווה להן קטע בעל חרוז קבוע. סטרופת הפתיחה מחורזת לאורכה בחרוז קבוע אך היקפה משתנה. בדרך כלל היא קצרה מיתר המחרוזות. לרוב טורה האחרון משמש כרפרין ולעתים, כאשר היא קצרה – בת שני טורים – היא משמשת כולה כרפרין. הרפרין הוא קטע קליט אשר מאפשר את השתתפות הקהל, לרוב פסוק מקראי כלשונו. המשקל המקובל בתבנית זו הוא משקל הברות דקדוקי.⁴⁶ השיר המעין אזורי נועד לציבור הרחב של קהל המתפללים,⁴⁷ ובשירת החול, הופיע בשלב מאוחר יותר.

הדגם המעין אזורי קרוב ביסודו לתבנית הזגיל, שמקורה בשירה הערבית, אך הופעתו המתועדת בשירה הערבית מאוחרת לזו של השיר המעין אזורי העברי. הזגיל הוא דגם עממי, כתוב בשפה ערבית מדוברת שנועד לאפשר לקהל השומעים להצטרף לשירה ולחזור על הרפרין.⁴⁸ הזגילים תופסים את עיקר הנפח של השירה התורכית.⁴⁹ הזגיל העות'מאני הוא שיר לירי קצר עשוי בטורים המורכבים משני חצאים. היקף המחרוזת הוא בין ארבעה לארבעה עשר טורים ואף יותר, כשהמקובל הוא בין חמישה לשבעה טורים. המקצב של השיר מתבסס על השיטה הפרסית-עות'מאנית. סכמת החריזה של הזגיל מבוססת תמיד על הצליל הבודד: א/א/ב/א/ג/א/דא וכדומה. בפועל החריזה קשורה לרוב למילה או לביטוי שחוזר בדיוק באותה צורה לאורכו של השיר.⁵⁰ מספר צורות תורכיות קרובות לזגיל מבחינת מערך החריזה או התכנים העממיים שלהן. המורבה (murabba), קרוב לזגיל ולתכנים הרוחניים והפילוסופיים והוא אף מרוחק מהמסורת הגבוהה.⁵¹ השארקי (sarki) היא צורה שירית נוספת אשר קיימת בשירה התורכית האסלאמית המוקדמת ובמסורת הפרסית. צורה זו מרוחקת מהמסורת הגבוהה והאינטלקטואליות וקרובה אף היא למסורת העממית. השארקי צמוד ללחנים פופולאריים ולוואריאציות מסורתיות אשר מיועדות

⁴⁵ לפי פליישר הצורות הללו הן פשרה בין הצורות הערביות המסודרות לבין צורות הפיוט הטרומ ספרדי שאינן שקולות ואף חריזתם לא מגוונת. פליישר, שירת הקודש, עמ' 349-350.

⁴⁶ על משקל הברות הדקדוקי ראה בפרק השביעי.

⁴⁷ פליישר, היוצרות, עמ' 482-483; שם, שירת הקודש, עמ' 349-355; שם, התפתחות שיר האזור, עמ' 114-116; אליצור, שירת החול, ג, עמ' 111-113. הדגם הזה היה נפוץ בשירי החתונה או בקינות).

⁴⁸ אליצור, שירת החול, ג, עמ' 107-110; פליישר, שירת הקודש, עמ' 355; שם, התפתחות שיר האזור, עמ' 116; רוזן, שירת האזור העברית, 229-221; שטרן, שירה סטרופית, עמ' 52-56, 167-171; טובי, גירוש, 39. הזגיל שימש לכתיבה מיסטית. נוהג זה ידוע בקרב הצופים כבר מהמאה השלוש עשרה, ראה: יהלום, רנסאנס, עמ' 24.

⁴⁹ אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 159.

⁵⁰ שם, קולות השירה, עמ' 3-4; גיב, ספרות תורכית, עמ' 15.

⁵¹ אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 159.

להשתלב עם מוסיקה. ההבדל העיקרי בינו לבין הצורות האחרות הוא בטון. השארקי רגוע יותר מבחינת הטון ומתחבר למציאות ולצירים נעימים מהחיים.⁵²

אליצור מציינת כי מבחינת ההגדרה ניתן לראות בזגיל טיפוס מסוים של שיר מעין אזורי.⁵³ עם זאת כאמור, הזגיל הינו דגם עממי שמקורו ערבי ואילו השיר המעין אזורי מפותח בתבניתו ונפוץ בשירת הקודש. כיוון שהשירים שעבודתי עוסקת בהם כתובים בשפה העברית ומקורם העברי ברור, ואף מאפייניהם הצורניים קושרים אותם לשירת הקודש, אכנה אותם בשם הכולל שיר מעין אזורי.

1.1.1 התבנית המעין אזרית בשיריו של גאנשו

א. משקל וחתימת השם

למעלה ממאה שירים, יותר ממחצית משירי ספר "פזמונים ובקשות" של גאנשו, עשויים בתבנית המעין אזרית. כל השירים למעט שישה חתומים.⁵⁴ כל השירים למעט ארבעה עשויים במשקל ההברות הפונטי (סה, רד, רו, רכ). שניים במשקל כמותי (סה, רו),⁵⁵ ועל כך גם מצהיר גאנשו בכותרות השירים ושנים מהם ללא משקל מדויק (רד, רכ). ארבעת השירים הללו גם עשויים ללא חזרות, מילות ענייה, או רפרנים אחרים. מכאן שרק שיר אחד (סה) מכלל השירים המעין אזוריים עשוי כשיר חול מובהק והוא במשקל כמותי וללא אקרוסטיכון. לרוב השירים בתבנית המעין אזרית מאפיינים של הפיוט כפי שאנו מכירים משירת הקודש בתקופות קודמות.⁵⁶

ב. סטרופת הפתיחה

החריזה החד-חרוזית במחרוזת הפתיחה היא שכיחה בשיריו של גאנשו, אך במספר מועט של שירים היא מביאה סכמות חריזה שונות: שששת,⁵⁷ המזכירה את אחת מאפשרויות החריזה בתבניות התורכיות השארקי (sarki),⁵⁸ והמורֶבָּה מוקיריר (murabba mukerir)⁵⁹ או בתבנית ששששת- [ת] בשיר רי. בשיר חריג אחר (קסט) מעוצבת סטרופת הפתיחה בשונה מיתר מחרוזות

⁵² סרוסי, המוסיקה, עמ' 13; אנדריוז, השירה התורכית, עמ' 159-160. סכימות החריזה: אבאב/ גגב/ דדב וכדומה. או אאאא/ בבבא/ גגא וכדומה. או אתא אתא/ בבבת א / גגת א וכדומה. ראה: שם, עמ' 160.

⁵³ שכן לשניהם מחרוזת פתיחה קצרה המשמשת חלקה או כולה כרפרין ובשניהם חרוז קבוע אחד בלבד. אליצור, שירת החול, ג, עמ' 111.

⁵⁴ סב, סה, עד, קז, רי, רכ.

⁵⁵ סה, במשקל הקטוע; רו, כל שני טורים הוא בית של השלם מקוצר בסוף דלת והסוגר.

⁵⁶ על האקרוסטיכון בהרחבה ראה בפרק התשיעי ובמפתח החתימות.

⁵⁷ קמח, קנג, קעב, קפו.

⁵⁸ סרוסי, המוסיקה, עמ' 13; אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 160.

⁵⁹ שם, שם, עמ' 159.

השיר באמצעות חריזה פנימית על פי סכמת חריזה שתשת, ובדומה לאחת מאפשרויות החריזה של השארקי (sarki) התורכי.⁶⁰

רוב מחרוזות הפתיחה בספר "פזמונים ובקשות" של גאנשו הן בנות ארבעה טורים כשטורן הרביעי נכפל וחוזר כרפרין בסוף כל מחרוזת השיר.⁶¹ לעיתים סטרופת הפתיחה קצרה יותר, בת טור אחד, ואז היא חוזרת כולה כרפרין (לה, צו) או בת שני טורים,⁶² שלושה טורים⁶³ ולעיתים היא ארוכה יותר.⁶⁴ לרוב ישמש טורה האחרון כרפרין בסוף כל מחרוזת בשיר אך לעיתים שני טוריה של סטרופת הפתיחה משמשים כרפרין.⁶⁵ במקרה יוצא דופן אחר (קפה), דווקא הטור הראשון של מחרוזת הפתיחה חוזר כרפרין בסיומה של כל מחרוזת. כמו כן, באחד השירים (קיו) סטרופת הפתיחה מונה שני טורים אך אין ציון לכך שהיא משמשת כרפרין בתום כל מחרוזת. שני שירים אחרים בתבנית המעין אזורית עשויים ללא סטרופת פתיחה (מג, קצח). הרפרין בשיר המעין אזורי הוא לרוב קטע קליט אשר מאפשר את השתתפות הקהל, בדרך כלל פסוק מקראי כלשונו. דומה לתבנית המעין אזורית הוא המוסתאגיב הספרדי,⁶⁶ שבראשו פסוק אשר אמור לחזור כרפרין לאחר כל מחרוזת. באותו אופן, במספר שירים מעין אזוריים בספר השירים של גאנשו הטור האחרון של סטרופת הפתיחה הוא פסוק, לרוב כלשונו, אשר משמש רפרין בסיומה של כל מחרוזת השיר.⁶⁷ שלא כמו המוסתאגיב הספרדי סטרופת הפתיחה בשירים הללו גדולה מטור אחד והיא מונה לרוב שניים עד ארבעה טורים.

ג. רפרנים נוספים, עניות וחזרות

בשונה מהמקובל בתבניות השגורות של השיר המעין אזורי, בספר השירים של גאנשו מתגוונים רפרנים מסוגים שונים. בדרך כלל ברפרין המסיים עולה נימת תקווה כלשהי או משאלה. במקרים אחדים הטור האחרון בכל סטרופה חוזר כרפרין (פג, קפט) ולעיתים הרפרין מופק מחזרה על שני הטורים האחרונים של כל מחרוזת בשיר.⁶⁸ משמע, בשני המקרים הללו הטורים המסיימים בכל מחרוזת נכפלים, והרפרין מתחלף מסטרופה לסטרופה. למרות שמתקיים כאן עקרון החזרה הקבועה, תופעה זו נוגדת את הרעיון הבסיסי של התבנית המעין אזורית, ומבטלת את תפקידו

⁶⁰ שם, שם, עמ' 159-160.

⁶¹ לדוגמה: לו, קג, קלה, קפח. עוד ראה תיאור התבנית ליד השירים.

⁶² קבו, סטרופת הפתיחה חוזרת במלואה כרפרין בסיומה של כל מחרוזת. רכ, כנ"ל, למעט הרפרין של סטרופת הסיום. קלד, רה, טורה האחרון חוזר כרפרין.

⁶³ צ (למעט הרפרין בסטרופה האחרונה).

⁶⁴ בת חמישה טורים כשהטור החמישי נכפל: עג.

⁶⁵ לח, לט, עא, קמה, קפו, רו.

⁶⁶ פליישר, שירת הקודש, עמ' 379-382; בארי, נגי'ארה, עמ' 87, 89.

⁶⁷ לדוגמה: לו, קז, קעב, קפב. על הסיומת המקראית בהרחבה ראה בפרק התשיעי.

⁶⁸ קיז, קנ, קנו, קסו, קעא ובשיר קיח, הרפרין מופק מחזרה על שלושה הטורים האחרונים של כל מחרוזת.

המקורי של החרוז הקבוע לרמוז על בואו של הרפרין הקבוע. תופעה דומה עולה גם בשירי נגי'ארה. לדברי בארי אין כאן כוונה להביא רפרין אלא ליצור חזרה מוסיקלית בסוף כל קבוצת טורים. לדבריה תופעה זו אינה מוכרת בשירה העברית.⁶⁹

המוסטזד (mustezad), הוא זגיל תורכי, הכולל תוספת של מספר מילים בכל שורה. המילים הנוספות חייבות להיות בעלות חרוז ומשקל זהה למחצית הטור האחרון שהן מצורפות אליו. ניתן לקרוא או להשמיט את המילים הללו מבלי לגרוע ממשמעו של השיר.⁷⁰ באופן דומה נהג נגי'ארה בחלק משיריו. לעתים הוא הוסיף להם עניות קצרות אשר ניתן להשמיטן מבלי שמבנה השיר או משקלו ייפגעו. הוא נהג גם להוסיף על המחרוזות המעין אזוריות רפרנים עצמאיים שאינם מעוגנים במבנה השיר המעין אזורי.⁷¹ גאנשו נהג אף הוא להוסיף לחלק משיריו עניות של מילות פנייה ומילואים,⁷² ולעצב בהם חזרות קצרות או ארוכות.⁷³ אלה נוספו על הרפרין המובנה בסוג והם שימשו כקישוט וכפי הנראה שילובם בשיר קשור להשפעות המוסיקה ולצרכיה. ניתן אף לשער כי גאנשו, כמו נגי'ארה, בחר דווקא בתבנית המעין אזורית ברוב השירים כדי שיוכל לשלב בהם רפרנים וקטעי ביניים לשעת ביצועם, שילוב שהוא קשה לביצוע בשירי המושח המובהקים.⁷⁴ נראה כי דגמי השירה הסטרופיים התורכיים שימשו לגאנשו דוגמה.

ד. הצורות המורכבות של התבנית המעין אזורית

התבנית המעין אזורית, כמו הצורות הסטרופיות בכלל, הייתה פתוחה לקלוט גיוונים בתחומים שונים: מערך החריזה, היקף המחרוזת, ואריאציות המשקל וכדומה ולהביא לפיתוח מורכב ומרשים של צורות היסוד.⁷⁵ בתוך קבוצת השירים המעין אזוריים בספר "פזמונים ובקשות" עולה קבוצת שירים אשר בה בכל מחרוזת יש למעלה משתי מערכות חרוזים. הכוונה לתבניות כפולי גוף או כפולי אזור וואריאציות נוספות עליהן.⁷⁶ גאנשו עיצב אף הוא את הצורות המורכבות הללו, אם כי היקף יצירתו בהן מצומצם. הוא עיצב חמישה שירים מעין אזוריים כפולי גוף⁷⁷ ושיר מעין אזורי אחד כפול אזור (צח). כל השירים חתומים ושקולים במשקל הברות הפונטי. לשיר אחד נוספה ענייה בצורת מילת פנייה (קצב) ובשיר אחר נוספו חזרות (קצד).

⁶⁹ בארי, נגי'ארה, עמ' 103-104.

⁷⁰ גיב, ספרות תורכית, עמ' 18-19.

⁷¹ בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 59-60.

⁷² לדוגמה: נו, פג, קיט, קכ.

⁷³ חזרות קצרות: צז, קט, קסו. חזרה על למעלה משלושה טורים בנוסף לרפרין המובנה בסוג, לדוגמה: נד, קמב, קצד.

⁷⁴ בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 58.

⁷⁵ שם, חידושי תבנית, עמ' 29.

⁷⁶ על תבניות כאלה ראה: פליישר, התפתחות שיר האזור, עמ' 114-116, 125-131, 135-143. גם נגי'ארה מרבה ליצור בתבניות כאלה אף יותר מפיטני ספרד. ראה: בארי, נגי'ארה, עמ' 91-92; שם, היסודות הספרדיים, עמ' 58-59.

⁷⁷ סג, קנו, קפד, קצב, קצד.

השתלטותה של המוסיקה על השיר באה לידי ביטוי בשירים המעין אזוריים כשהחלק המקביל לאזור או לטור המעין אזורי הפך לישות עצמאית בעלת היקף עצום וכלל גם חזרות, רפרינים, וחריזה מגוונת, ולעומתו גוף הסטרופה הצטמק. אמנם השירים עדיין בעלי מבנה סימטרי אולם כבר קשה להחזירם למבנה הבסיסי שלהם.⁷⁸ שיר אחד כזה עולה בספר השירים של גאנשו (נו). ניתן לזהות בו את השלד של התבנית המעין אזורית. השיר כולל רפרין מורכב וחזרות. הוא עשוי משתי סטרופות בלבד, שקול במשקל ההברות הפונטי ולו אקרוסטיכון. בצד תופעה זו ראויים לציון שירים אחדים המעוצבים בתבנית המעין אזורית, אלא שהם קצרים ובנויים מסטרופת פתיחה וסטרופה אחת אחריה (עד, קז, קעב). תופעה נוספת מתבטאת בכך שלשירים רבים העשויים בתבנית המעין אזורית חריזה פנימית תכופה.⁷⁹ יש להניח שגם התופעות הללו קשורות להשפעות המוסיקה.

יוצא אפוא כי מאפייניהם הצורניים של השירים כפי שעלו כאן – היקף השיר, היקפה המשתנה של המחרוזת הבודדת, היקפה של סטרופת הפתיחה והטור המעין אזורי בעל החרוז הבודד – מלמדים כי השירים שבספר "פזמונים ובקשות" תואמים את הגדרתה של התבנית המעין אזורית. מכאן עולה שהם בעלי זיקה לשיר הקודש הספרדי ולמסורת הספרדית וכן הם תואמים את מאפייני הזגיל אשר תפס את עיקר הנפח בסביבה התורכית.⁸⁰

2.2 שיר סטרופי פשוט (ללא רפרין)

גאנשו כלל בספרו גם שלושה שירים בתבנית סטרופית פשוטה, שבה החרוז אחד בכל מחרוזת ומתחלף ממחרוזת למחרוזת, לפי הדגם של אאא/בבב/גגג וכו'. דגם שירי זה היה נפוץ כידוע במסורת הפייטנית הקדומה.⁸¹ כל השירים חתומים. שניים מהם שקולים במשקל ההברות הפונטי ולהם רפרין (צג, קפג) ושיר אחד (רכא) אינו שקול במשקל מדויק. שיר רכא הוא קינה ארוכה שבה כל מחרוזת נחתמת בסיומת מקראית החוזרת עם חרוזה של הסטרופה.⁸²

3.2 מרובע ספרדי, המסמט (ללא רפרין)

המרובע הספרדי הוא מעין התחלה לצורה הסטרופית. הוא מעוצב באמצעות חרוז קבוע בצד חרוזים מתחלפים. הבית מחולק לארבע צלעיות. שלוש צלעיות חוזרות ביניהן בחרוז מתחלף מבית לבית, והצלעית הרביעית חותמת את הבית בחרוז מברית. המרובע הספרדי דומה לדגם

⁷⁸ בארי, חידושי תבנית, עמ' 32.

⁷⁹ לדוגמה: סד, פב, פג, צז, קיט, קכט ועוד.

⁸⁰ על המאפיינים הצורניים הקושרים את התבנית המעין אזורית לשירת הקודש ראה: פליישר, מבנים סטרופיים, עמ' 124-121.

⁸¹ טובי, גירוש, עמ' 39.

⁸² על השימוש בסיומות מקראיות מסוגים שונים במסורת הפייטנית הקלאסית ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 130-132.

הערבי – "המסמט"⁸³ אך נראה כי הוא התפתח בשירה העברית באופן עצמאי.⁸⁴ מבחינת צורתו משלב דגם זה את עקרונות השירה הערבית עם זו של הפיוט. כך מצד אחד תואם החרוז המבריח את השיר שווה חרוז ואילו החרוזים המתחלפים ממחרזות למחרזות תואמים את המקובל על פי מסורת הפיוט הארץ ישראלי.⁸⁵ תבנית שירית דומה קיימת גם בשירה התורכית האסלאמית המוקדמת ובמסורת הפרסית. זו כנראה הרחבה של התבנית האסלאמית החד-חרוזית המסורתית.⁸⁶ לחמישה שירים בספר "פזמונים ובקשות" של גאנשו סכמת חריזה אאאת/ בבבת/גגגת וכו' ובכך הם בעלי זיקה למרובע הספרדי,⁸⁷ אולם שלא כמו המרובע הספרדי הם אינם שקולים במשקל הכמותי.⁸⁸ שירים (ריח, ריט), שאינם חתומים הם מסוג קינה. שיר ריח הוא קינה על נפטר והשני, ריט, קינה לט' באב. שניהם עשויים במשקל ההברות הפונטי ולהם צלעיות קצרות. מכאן שלמעט משקלם מעוצבים השירים הללו בדומה למרובע הספרדי. גם משקלם של יתר השירים (מב, קכז, קצט) הוא משקל ההברות הפונטי והם חתומים, אך טוריהם ארוכים ולפיכך תבניתם היא סטרופית מרובעת בחריזה מעין אזורית ולא של מרובע מובהק.

בדומה למרובע הספרדי, מעמיד המשולש הספרדי טור ארוך שמתחלק לשלוש צלעיות כאשר שתי הצלעיות הראשונות חורזות זו עם זו בחרוז שמשתנה מטור לטור, ואילו הצלעיות האחרונות של כל הטורים חורזות זו בזו בחרוז מבריח.⁸⁹ מלבד התחינות שעוצבו כאמור בתבנית המשולש הספרדי,⁹⁰ נמצא בין שיריו של גאנשו שיר נוסף שהוא בעל זיקה לדגם זה (קס). הצלעית הראשונה של השיר ארוכה יותר משתי האחרות. השיר כולל סטרופת פתיחה אשר טורה השלישי משמש רפרין בסיומה של כל סטרופה. הוא שקול במשקל ההברות הפונטי וחתום. יש לשער כי מיעוט השירים שכתב גאנשו בתבניות אלה קשור לכך שהתבנית אינה כוללת בבסיסה רפרין והוא העדיף על פניה תבנית קרובה אשר כוללת רפרין, השיר המעין אזורי.

ב.4 מי כמוכה

פיוט ה"מי כמוכה", חלק ממערכת היוצר, נאמר בתפילת השחרית הנערכת בשבתות ובימים טובים בברכת הגאולה. שמו של הפיוט נגזר מפסוק המוצא: "מי כמוכה באלים ה'" וייעודו הוא לפייט את הפסוק הליטורגי: "ה' ימלוך לעולם ועד". למעשה מגשר הפיוט בין שני הפסוקים

⁸³ אליצור, שירת החול, ג, עמ' 110.

⁸⁴ על התפתחותו של המרובע הספרדי ראה: פליישר, מבנים סטרופיים, עמ' 119-136. ראה גם: שם, התקבלות המושח, עמ' 173-174.

⁸⁵ אליצור, שירת החול, ג, עמ' 110; בארי, נגיאה, עמ' 79-81, 83.

⁸⁶ אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 159-160.

⁸⁷ מב, קכז, קצט, ריח, ריט. כמו כן אפשר שגם שיר קעט שהוא שיר חלקי, הוא מעין מרובע (בתוספת מילת מילואים) לאור המצאי הקיים ולפי מערך החריזה הקיים, אך יתכן שהשיר עשוי בתבנית השיר המעין אזורית.

⁸⁸ פליישר, מבנים סטרופיים, עמ' 121.

⁸⁹ פליישר, שירת הקודש, עמ' 286.

⁹⁰ על כך ראה בפרק הרביעי, הערות 64-66.

הללו.⁹¹ פיוטי ה"מי כמוכה" הספרדיים עוצבו מחדש בספרד כקטעי שירה ארוכים.⁹² במתכונתם החדשה הם עשויים מחרוזות מרובעות בעלות טורים קצרים המסודרים על פי עקרון החריזה המעין אזורית. לכל מחרוזת חרוז אחד קבוע אשר מתחלף ממחרוזת למחרוזת וכל טור רביעי הוא סיומת מקראית המסתיימת במילה זהה, אשר באה במקום החרוז הקבוע. בדרך כלל פיוטי ה"מי כמוכה" אינם שקולים. סממן צורני אחר של הסוג הוא האקרוסטיכון. בפיוטי ה"מי כמוכה" הספרדיים נמצא אקרוסטיכונים סטרופיים המסודרים על פי אותיות האלף בית, כך שכל אות באה בראש הסטרופה בטור הראשון שלה בלבד. היצירות הארוכות יותר כוללות אף את חתימותיהם המפורטות של הפייטנים. לגוף הפיוט קדמה לרוב פתיחה של מספר סטרופות. כל סטרופה החלה בצירוף "מי כמוכה" ולעתים כלל הטור השני את הצירוף "ומי דומה לך". לעתים קרובות הביאו מחרוזות הפתיחה חתימה קצרה. הסיומות המקראיות בחלק זה מסתיימות אף הן במילה הקבועה אשר הופיעה בגוף הפיוט. בשלב מאוחר יותר בתולדות הדגם נזנח חלק זה. סיומו של פיוט ה"מי כמוכה" כולל יחידת מעבר מפורשת אל הפסוק שהוא מיועד לפייטו.

שיר אחד בקורפוס השירים של גאנשו מעוצב בתבנית ה"מי כמוכה" (ריא). מאפייניו הצורניים תואמים את הדגם שעוצב מחדש בספרד. אורכו של השיר הוא תשעים ושניים טורים (23 מחרוזות). הוא עשוי מחרוזות של ארבעה טורים אשר מסודרים על פי עקרון החריזה המעין אזורית. כל סטרופה פותחת במילה "י" והטור הרביעי של כל מחרוזת נחתם בסיומת מקראית אשר בסופה מופיעה מילת הקבע "היום". השיר חתום באקרוסטיכון אלפביתי מלא אשר נכפל בארבע כך שבראש כל טור של המחרוזת ממוקמת אות על פי סדר האלף בית, ובסטרופה האחרונה חתימת המחבר. כמקובל בתבנית, השיר אינו שקול. בהתאם לזמנו ולייעודו החדש מחוץ למסגרת התפילה התקנית שיר זה חסר את חטיבות הפתיחה והסיום אשר היו נהוגות בו בעבר.

ג. שירים סטרופיים נוספים בזיקה לחרוז המבריח

צורות סטרופיות סימטריות ופשוטות שעיצובן הוא פיתוח חדשני של השיר שווה החרוז, קיימות בשירה התורכית. השירים עשויים כמעין שני בתים קלאסיים, כשהטור הראשון כולל את תפארת הפתיחה, בסכימת חריזה אאבא/ גגדג וכו'. צורות אלו הם: המאני (mani) התורכי העממי, הטויג (tuyug) והרובעיאת (rubai) המשכילי.⁹³ שירים מסוג זה אינם קיימים בספר השירים של

⁹¹ פליישר, שירת הקודש, עמ' 230. וראה גם: שם, היוצרות, עמ' 160-163. מבחינת תוכנם עוסקים פיוטי ה"מי כמוכה" בעברה המפואר של האומה, החל בתיאור בריאת העולם ומעשה בראשית וכלה ביציאת מצרים וקריעת ים סוף. על כך ראה: שם, שירת הקודש 219-220, 230; שם, היוצרות, עמ' 575-591.

⁹² מתכונתו זו של פיוט המי כמוכה נוגד את מהלכה הידוע של האסכולה הספרדית ואת עקרונותיה הפואטיים. פליישר, היוצרות, עמ' 575.

⁹³ אנדריוז, שירה תורכית, עמ' 167-170; גיב, ספרות תורכית, 18; בארי, חידושי תבנית, עמ' 31.

גאנשו.⁹⁴ ואולם בספר "פזמונים ובקשות" עולים שני שירים סטרופיים אחרים בעלי ארבעה טורים אשר עיצובם קשור בבירור לשיר שווה החרוז ולחריזה בחרוז המבריח. האחד (קכה) נחרז לכל אורכו בחרוז אחיד (- תו), ובשני (קטו) כל טור מסתיים במשפט חוזר שבסופו המילה "ינום". שירים אלה נראים כשירים שווי חרוז לכל דבר. החלוקה הסטרופית לארבעה טורים נוצרת בהם בכפוף למיקומו של האקרוסטיכון.⁹⁵

שיר נוסף (קלו) בספר "פזמונים ובקשות" עוצב בהשפעת השיר שווה החרוז אבל הוא חריג בצורתו. כל טור בשיר זה נחלק לשלושה. וכל אחד מהטורים חורז בחרוז אחיד עם הטורים המקבילים לו בשיר על פי סכמת החריזה: אבג/ אבג וכו'. סטרופת הפתיחה המעוצבת כטור אחד ארוך חוזרת כטור רפריני לאחר כל טור ויוצרת את החלוקה הסטרופית בשיר. השיר שקול במשקל הברות הפונטי והוא אינו חתום.

ד. שירים סטרופיים מורכבים

בין שירי הספר של גאנשו מצויים שמונה שירים שהם בעלי תבניות מורכבות אשר אינן תואמות לדגמים הסטרופיים הספרדיים ואשר כמותם לא נמצאו בספרד.⁹⁶ רוב השירים חתומים להוציא שניים (קלט, קצג) והאקרוסטיכון מהווה בהם גורם מארגן. כל השירים למעט שניים (עט, פט) שקולים במשקל הברות הפונטי. בכל השירים מעוצבים רפרנים, חזרות, מילות פנייה ומילות מילואים.⁹⁷ נראה כי השפעתה הדומיננטית של המוסיקה באה לידי ביטוי בשירים הללו שההיגיון המבני שלהם קשור במנגינות שלמען חוברו.⁹⁸ הצורות המשונות והמורכבות של השירים הללו התהוו תודות לפתיחותם של המשוררים ליצור ולחדש ולהיענות לטעמים של קהל הצרכנים אשר נשא את עיניו למוסיקה התורכית. כיוון שתופעות דומות עולות גם מן השירה התורכית בת הזמן נראה כי כוונת המשוררים הייתה להתאים את הטקסט השירי לתבנית המוסיקלית המושרת, וכי למנגינות היה תפקיד משמעותי בעיצובם התבניתי של השירים.

שיאו של תהליך השתלטות המוסיקה על השיר בא לידי ביטוי כאשר התבנית הסימטרית של השיר נשברה לגמרי, המשקל אינו אחיד עוד והיקף הרפרינים ומיקומם בשיר אינו קבוע. הצורות המורכבות של השירים מלמדות על חיותה של היצירה השירית ועל מודעותם של המשוררים לצרכים האסתטיים המתחדשים והמשתנים.

⁹⁴ למעט שירים אשר סטרופת הפתיחה שלהם בלבד כוללת חריזה מן הסוג זה. ראה, למעלה בסעיף העוסק בסעיף התבנית המעין אזורית – סטרופת הפתיחה.

⁹⁵ למעט האות ו' מתוך החתימה יוסף (קכה, 11), אשר אינה ממוקמת בתחילת הסטרופה.

⁹⁶ מז, נד, נט, עט, פט, קלט, קצג, קצו. גם לנגיאה שירים בעלי מבנה מורכב החורג מהתבניות הספרדיות המוכרות.

⁹⁷ על כך ראה כאן למעלה.

⁹⁸ לדוגמה, אפשר כי הלחן היווני שצורף לשיר (פט) הוא שגרר את המבנה הסטרופי המיוחד של השיר.

ה. תבנית סטרופית שונה: שיר אקומולטיבי

שיר אקומולטיבי, הוא שיר סטרופי מצטבר בו בכל אחד מטוריו מתווסף פרט לעלילתו. שירים מן הסוג הזה עיצב גם נג'ארה.⁹⁹ שיר אחד בספר "פזמונים ובקשות" של גאנשו מעוצב כשיר אקומולטיבי. תבניתו של השיר עשויה כך שכל אחד מהטורים, למעט הטור הראשון, מביא בראשיתו אות מהחתימה "אני יוסף" והוא מסתיים בחרוז אחיד (-יננ). לאחריו נוסף טור של פזמון המסתיים בחרוז אחיד (- דה). כל טור מטורי השיר מביא לאחריו פזמון אשר מתווסף אל טורי הפזמון הקודמים. הטור הראשון של השיר חוזר בסדר הפוך (מחציתו השנייה לפני מחציתו הראשונה) לאחר הפזמון המתווסף. טור זה מהווה בשיר פזמון חוזר קבוע ומיד לאחריו מופיע טור שירי נוסף. מבנה זה של השיר ודאי קשור ללחן שלפיו הוא הושר. השיר שקול במשקל הברות הפונטי.

8.3 סיכום

בשירה המשכילית הטקסט הכתוב הוא הדבר המרכזי בשיר ואילו המנגינה רק נלווית אליו. בתקופה שבה פעל יוסף גאנשו ובסביבתו התרבותית חלה ירידה במעמדה של השירה כטקסט עצמאי והמילים הפכו יותר ויותר לתמליל רצוי למנגינות פופולאריות.¹⁰⁰ מצד מבחר התבניות שבהן מעוצבים שיריו של גאנשו, ספר השירים כולל מגוון תבניות שיריות. מקורם של השירים בדגמים ישנים, בחידושים של האסכולה הספרדית ובתבניות מהשירה התורכית. ההנחה במחקר שהמוסיקה השפיעה על תבנית השיר ניכרת אמנם בתבניות שבחר גאנשו לשיריו, אך למעשה מתרחש כאן תהליך רחב יותר. השפעת המוסיקה התורכית על שיריו של גאנשו (וכנראה גם על שירי משוררי התקופה), גוררת תהליך חיצוני ופנימי אשר מתרחש בו זמנית. המוסיקה התורכית כוללת מערך שלם של תבניות שיר: תבניות בעלות חריזה עשירה ותכופה ורפרנים מסוגים שונים. יחד עם אימוץ הלחנים התורכיים מייבא גאנשו גם את כל המערך המוסיקלי התורכי הזה לשיריו. בד בבד מתרחש תהליך פנימי, ובו נבחרות לשימוש תבניות עבריות קיימות, דגמים ישנים או חידושים של האסכולה הספרדית אשר תואמים למצאי התורכי הקיים המשמש את המוסיקה התורכית. במקביל נעשים ניסיונות צורניים שונים, ודגמים קיימים בשירה העברית עוברים שינוי והתאמה לתבניות התורכיות. כך נוצרת מזיגה בין המוסיקה התורכית לתבניות הקיימות בשירה העברית ומפת התבניות של השירים מתגוונת מאוד. תהליך דומה של שינוי והתאמת התבנית השירית ללחן מתרחש גם בהשפעת הלחן הספרדי, אם כי בסדר גודל מצומצם יותר. אם כן,

⁹⁹ לדוגמה השיר: "בין תבינו לקנות בינה", ראה: בארי, שירים, עמ' 239-243.

¹⁰⁰ בארי חידושי תבנית, עמ' 30-31. על תוכן השירים ורמתם הלשונית הירודה של שירים רבים שנכתבו בתבניות מורכבות כאלה בזמנו של גאנשו ראה: שם, עמ' 34.

הצורך הביצועי של המוסיקה מביא לגיוון התבניות. גם הבחירה של האלמנטים הצורניים האחרים בשירים קשורה למוסיקה ולשירה מושרת. המשקל הפונטי זורם, קל ליצור בו, הוא מתאים להגייה ולמוסיקה. הרפרנים והעניות מתאימים לשירה בהשתתפות הציבור. החרוזה התכופה מדגישה את האלמנט הצלילי. החרוזה הדקדוקית מוקפדת פחות, היא זורמת צלילית ומתאימה למוסיקה.

עיקר חידושיו של גאנשו הוא בצורות הסטרופיות. מבחר התבניות בספר "פזמונים ובקשות" מראה כי קיימת העדפה ברורה לצורות סטרופיות, ולמעלה ממחצית השירים מעוצבים בתבנית המעין אזורית. בחירה זאת מדגישה את הזיקה למסורת הספרדית ולשירת הקודש שהעדיפה סוג זה. מנגד, הזגלים, תואמי המבנה המעין אזורי, תופסים גם הם את עיקר הנפח בשירה התורכית. אי לכך היצירה המרובה בדגם זה נובעת מהשפעות ספרדיות ומהשפעות מקומיות תורכיות של הסביבה שהשירים נוצרו בה.

פרק תשיעי: קישוטי השיר וענייני לשון

משוררי תור הזהב בספרד התייחסו אל השיר כאל מלאכת מחשבת, קישוט להיגד של פשט. כשירה רטורית מובהקת, שירת החול בספרד היא בעלת אוצר נושאים קבוע המעוצב במוטיבים מסורתיים והדגש בה הוא על הלבוש האוטונומי. בימי הביניים השיר הוא יצירה מתוחכמת מבחינה פיגורטיבית והלשון היא חידתית. הקישוט אינו פועל לבד, היופי הרטורי נוצר באמצעות הזיקה הנוצרת בין קישוטי הבית או הקטע. ככל שהשיר מקושט בקישוטים רבים כך הוא בעל משמעות עמוקה ואינו אוסף סתמי של מילים מגובבות. חשיבות הקישוטים היא אפוא בפעולתם שמתרחשת בו-זמנית: זיקות הגומלין ביניהן וזיקתם לנושא. ניתן לומר אם כן כי לשון השירה מתרחקת מן הדיבור הרגיל.¹ מנגד, הפואטיקה של השירה המאוחרת, על פי בארי, מוותרת על הציוויות העשירה. מטפורות מופיעות בשירים אך הן אינן תכופות כמו בשירת ספרד. שימוש מועט נעשה בכינויים נדושים ומוכרים ובדימויים שלקוחים לרוב מן המקרא ומובאים כלשונם.² טובי טוען כי הסגנון החדש של בני המאה השש עשרה במזרח התרחק מתורת "הבדיעה" והסתפק בקישוטים הצליליים הפשוטים, כפי שאלה נמצאו כבר בפיוט הקדום. שירה זו לדבריו נהנתה מחיוניות עממית.³ להלן אדגים מהאמצעים הרטוריים שבהם קישט גאנשו את שיריו.

9.1 המטפורה

גאנשו אמנם מעצב בשיריו מטפורות⁴ אך תדירותן נמוכה לעומת הופעתן בשירת הקודש בספרד, ואין הן מגלמות פרדוקס, חידוד או שנינות על דרך עיצובן בשירת תור הזהב. המטפורות בשיריו פשוטות. לרוב הן אינן מתפתחות לאורך השיר או יוצרות זיקות כלשהן בין הציוורים אלא נותרות ברמת הטור בלבד. כך לדוגמה, אהבתו הגדולה של האל לכנסת ישראל מעוצבת באמצעות ציור של לב אשר מהותו קטנה מלהכיל: "אַתְּ אֶהְבֶּת נַפְשִׁי // אֶךְ עֲצָמֵי וּבָשָׂרִי לְבִי קָטָן מִהַכִּיל" (נט, 3-4) והשמחה שנגרמת לכנסת ישראל מציות לבקשותיו של הקב"ה מעוצבת באמצעות ציור פניה הזוהרות והבורקות של כנסת ישראל: "סָר לְמִשְׁמַעְתָּךְ אֱהִי אֲנִי בְּפָנִים מְוַדְּבִים" (קנט, 5). גם תשוקתו המוחלטת והעצומה של הקב"ה לכנסת ישראל מעוצבת באמצעות כלי עבודה המסמל חוזק: "חֲשֵׁקְךָ חֲקוּק בְּלִבִּי בְּעֵט בְּרִזָּל וְעוֹפְרֹת" (קנט, 6). במקרים רבים מתבססת המטפורה כולה או חלקה על פסוק מהמקרא. כך יכולותיו האין סופיות של הקב"ה המתבטאות ביצירת השמיים, מעוצבות באמצעות ציור של האל הרוכב על ענן ומפריד את המים למטה ולמעלה: "אֶחָד שָׁם עֲבִים

¹ ראה: פגיס, שירת החול, עמ' 37-38, 45-46, 53, 87-100.

² על מאפיינים אלה בשירי נגי'ארה ראה: בארי, נגי'ארה, עמ' 240-241, 244, 246; שם, היסודות הספרדיים, עמ' 63. וראה גם לוין, תנים וכינור, עמ' 302.

³ טובי, הגירוש, עמ' 40.

⁴ על המטפורה ראה: אליצור, חול, ג, עמ' 257-325.

רְכוּבָהּ וּבְמִים עוֹלָם מְקַרְהָ" (רב, 8) על פי תהלים (קד, ג). גם את חוסר היכולת והמגבלה של עם ישראל להביע את תהילתו של הקב"ה הוא מעצב באמצעות ציור פשוט של פה מחריש שעליו מחסום: "יִשְׁמְרוּ מַחְסוֹם לְפִיהֶם" (עג, 5) אף הוא על פי תהלים (לט, ב). יום המוות מעוצב בציור השקיעה: "צִלְלֵי נְטוּ / לְעָרוֹב" (סח, 3); "וּמְנֵי נְטוּ צִלְלֵי" (קלא, 16) כפי שהוא מובא בירמיהו (ו, ד) ועוד.⁵

המטפורה המתפתחת במרחב השיר נדירה ביותר וזה קורה כאשר המוטיבים לקוחים משירת החול הספרדית. כך לדוגמה בשיר קמז מתארת כנסת ישראל את עיני האהוב, הקב"ה, אשר מעוררות את עיני האנשים ביופיו: "וּבִיּוֹפֵי עֵינַיְךָ עֵינֵי הָאֲנָשִׁים תִּנְקַר" (קמז, 3). במחרוזת הבאה מתפתחת המטפורה: עיניו דוקרות, תכונה אשר משותפת להן ולחץ וכמו החץ והקשת מבטו החודר נורה לעבר האהובה: "וְהִמָּה גַם לְנִגְדֵי כוֹנְנֵי חֶצֶם עַל יָתֵר // דָּרְכוּ קִשְׁתָּם וְהִכּוּנֵי כְּאִישׁ מִכָּה בְּסִתְרֵי" (קמז, 5-6). המטפורה מתפתחת גם בהמשך. מבט עיניו החודר והדוקר של האהוב ירדוף את האהובה בכל מקום ללא יכולת להימלט מהן: "אִם אֶמְצָא כְּנֶפֶי שְׁחַר שָׁם כָּל הַנְּמָצָא יִדְקַר" (קמז, 8).

9.2 הדימוי

גאנשו מרבה להשתמש בדימויים⁶ כאלמנט קישוטי המשרת אותו גם כמעין חזרה, ומתוך מגמה לחזק ולהדגיש את דבריו. בדרך כלל הוא בונה את הדימוי על תכונה או על איכות כלשהי של המדמה ומכפוף אותה למדומה. בתחילה מתאר גאנשו את אותו אלמנט ולאחר מכן הדימוי מסביר אותו בשנית (כלומר עונה על השאלה כיצד), והדברים מתחזקים ומודגשים. כך למשל קול הבכי משותף ליונה ולעם ישראל שהאל נטשו: "בְּלִתּוֹ יוֹשְׁבֵת מְנַהֶמֶת כְּתוֹר או יוֹנָה" (פח, 3) כלומר בכאב ובעצב רב; הקול הרם משותף לקב"ה הפונה למלאכים ולאריה השואג: "נְהוּם אֲנָהֶם כְּמוֹ כְּפִיר יִשְׁאָג לְטְרוֹף בְּנֵי אֲדָם" (ר, 3), משמע בצעקה גדולה ועצומה; שבחי האל אינסופיים בדומה לטיפה הקטנה לעומת האוקיינוס העצום: "וְלֹא אֶזְכֹּר מֶהֶם כִּי אִם כְּטִיפָה מִן הַיָּם" (קמו, 2), כך שלא ניתן לומר אלא מעט משבחיו. פעמים רבות לוקח גאנשו את הדימוי מהמקרא כפי שהוא מובא שם ולעיתים אף ההקשר דומה למקור.⁷

⁵ גם כשהמטפורה מתפתחת במרחב המחרוזת היא מתבססת על פסוקים כלשונם. ראה (לה, 14, 16).

⁶ על הדימוי, ראה: אליצור, חול, ג, עמ' 215-254.

⁷ ראה שירים: מז, 4; נב, 2-3, 16; סב, 3; קב, 15; קי, 5 ועוד.

9.3 התקבולת הנרדפת

התקבולת הנרדפת היא אחד האמצעים הרטוריים בשירה ואחד השכיחים ביותר בשירה המקראית. בספרד השימוש בה מוגבל. התקבולת הנרדפת עשויה כך ששני משפטים בעלי תוכן מקביל או דומה באים זה לצד זה ותורמים להדגשת התוכן ולחיזוקו. יופייה הוא בסימטריה שהיא יוצרת.⁸ כך למשל, את בנייתו מחדש של בית המקדש מתאר גאנשו: "וְכֹנֵן בֵּית מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ // וְדָבַר הַשָּׁמַיִם הַשָּׁב עַל תְּקוּנוֹ" (קיד, 17-18). החלק הראשון של התקבולת מביא את התקווה לייסד מחדש את בית המקדש ולאחר מכן מובעת התקווה בשנית במילים אחרות: את בית המקדש החרב, העזוב, החזר למצבו הרגיל, לקדמותו. הכפלת הדברים תורמת להדגשתם. בדוגמה נוספת מתואר עם ישראל שנדד או הוגלה. בחלקה הראשון נאמר עליו כי הוא לא השתרש באדמה ובשנייה כי היה ללא אחיזה בקרקע: "אַף בַּל נָטְעוּ / אַף בַּל זָרְעוּ" (קיה, 3). החזרה על התוכן הזהה במילים אחרות נותנת משנה תוקף לדברים. בדוגמה אחרת מדמה גאנשו את עם ישראל עם בוא הגאולה כמי שיחזור לקדמותו ולימי נעוריו. הדימוי מבוסס על דמותה של שרה שחזרו אליה עלומיה כשילדה את יצחק: "וְשׁוֹב לִימֵי עֶדְנָה גַם וְשׁוֹב לִימֵי עֲלוֹמַיִם" (כא, 4). המסר המוכפל תורם להדגשת הדברים. עם זאת גאנשו אינו מרבה להשתמש באמצעי רטורי זה.

9.4 החזרה הפאתטית

באמצעות החזרה הפאתטית מבקש המשורר להביע את עוצמת רגשותיו ומנעד רחב של רגשות. הדבר מתבטא בחזרה על אותן מילים מספר פעמים.⁹ באמצעות החזרה באה לידי ביטוי הבקשה לעזרה,¹⁰ באמצעות מובעים רגשות האמונה העזים¹¹ או רגשות הסבל והמצוקה מההתעללות האויב¹² ובאמצעות החזרה מובעים גם הרגשות של ציפייה לגאולה.¹³

החזרות באות לידי ביטוי בשירים בתכיפות גם ברפרינים המובנים בתוך השירים וגם ברפרינים הנלווים, כלומר באלה שהם חיצוניים למבנה ה"קשיח" של השיר, גם במילות פנייה¹⁴ ובמילות מילואים.¹⁵ הרפרינים הללו יוצרים תחושת "מנטרה" המביעה את עוצמת הרגשות ואת

⁸ אליצור, חול, ג, עמ' 155-159.

⁹ שם, שם, עמ' 145-146.

¹⁰ "גִּילַת / גִּילַת / גִּילַת // אֵל תִּנְה לִי / תִּנְה לִי" (נו, 6-7); "חֵישׁ הַעֲלֵם הַעֲלֵם הַעֲלֵם הַעֲלֵם דּוֹד" (פו, 5); "כִּי אֵין לִי / אֵין לִי / אֵלָא שְׁמֶךָ גּוֹאֲלִי" (ק, 10); "שֵׁשׁ גָּאִים מְרוֹם / אָבִי אָבִי / מִשְׁפִּיל עֲדִינָה" (פב, 8), ועוד.

¹¹ "יּוֹם יוֹם אוֹדָה" (סו, 1); "כִּי הוּא יוֹם יוֹם יוֹחֵל לְיִשְׁעֶךָ" (פא, 13); "אֵל גָּאָה וְרָם / עַל כָּל נִבְרָא / אֵל גָּאָה וְרָם" (צה, 1), ועוד.

¹² "וּלְתוֹךְ פַּחַת / וּלְתוֹךְ פַּחַת" (סג, 7); "נִפְשֵׁי דְלָפָה / נִפְשֵׁי דְלָפָה" (סג, 16); "לְמָה לְמָה וְלְמָה וְ לְמָה" (פו, 2), ועוד.

¹³ "יּוֹם יוֹם שְׁוִיעָה אֲתָאָו וְהִנֵּה הִיא רְחֻקָה" (פו, 7); "מִחַר אוֹמַר לְכֶם נַחְמוּ נַחְמוּ" (פט, 13); "וַיִּבְנֶה עִיר הַהוֹלָלָה / וַיִּבְנֶה עִיר הַהוֹלָלָה" (ק, 4); "קוֹם יִסַּד בְּסַפִּירִים / בְּסַפִּירִים" (קנה, 10), ועוד.

¹⁴ ראה לדוגמה שיר נו, או קכ, ועוד.

¹⁵ ראה לדוגמה שיר קצג ובו חזרות ומילות מילואים.

ההתכוונות לדבר והן מדגישות את הנאמר. במידה מסוימת החזרות יוצרות בשיר גם מעין מוסיקליות. אפשר כי אמצעי זה בשירים מושפע גם מהלחן שנבחר לביצוע השיר.

9.5 החזרה המדגישה והממקדת

כמו האמצעים האומנותיים שגאנשו בוחר בהם כדי להדגיש ולהבליט את דבריו, הוא משתמש גם באמצעי הלשוני של החזרה המדגישה והממקדת אשר פועל באותו אופן. ההדגשה באמצעי זה נוצרת על ידי חזרה על שורש מסוים,¹⁶ אך בעוד שבשירת ספרד הועמדה החזרה במרכז השיר או המחרוזת, הרי שבשיריו של גאנשו היא באה להדגיש דבר או עניין רק ברמה המקומית של הטור או הבית. כך מודגשת קדושתו של האל באמצעות השורש ק.ד.ש: "צור נְקַדֵּשׁ תוֹף קְדוֹשִׁים" (פד, 5); רחמיו של האל באמצעות ר.ח.ם: "וְיִאֲתָה נְקִרְאֵת רַחוּם רַחֵם וְחַמּוּל עָלַי" (מח, 17); והתקווה לגאולה של עם ישראל מתבטאת בחזרה על השורש ג.א.ל: "וְגֵאוּלָּה / חוֹשֶׁה לָּהּ / צוּר גּוֹאֲלֵי / גאולה" (ק, 3) ועוד.

9.6 העודף

העודף הוא צירוף של שתי מילים נרדפות הבאות זו אחר זו ומחוברות באיחוי. אין מילה אחת מוסיפה על האחרת ולכן היא עודפת או מיותרת. השימוש בשתי מילים בעלות אותה משמעות או רעיון יוצר הדגשה וחיזוק של התוכן המובע. העודף הוא אמצעי רטורי פשוט אשר היה נפוץ בשירת החול העברית בספרד.¹⁷ גאנשו מרבה להשתמש באמצעי רטורי זה בשיריו ובאמצעותו מדגיש את דבריו. כך לדוגמה הוא מבקש שמעמדו של עם ישראל יהיה רם משל אויביו ולשם כך הוא משתמש במילים בעלות משמעות זהה אשר תורמת לחיזוק התוכן: "עֲתָה אֲרוֹמֵם / עֲתָה אֲנִישָׂא" (לה, 4). כך הוא נוהג גם כדי לתאר את עם ישראל המושפל: "כִּי הָיוּ מְדַרְךָ וּמְרַמֵּס" (פד, 10). כאמור, השימוש במילה העודפת אינו תורם לתוכן אלא מדגיש אותו בלבד.¹⁸

9.7 הצימוד

הצימוד הוא אמצעי רטורי המבוסס על הקשר שנוצר בין שתי מילים לפחות הדומות בצליליהן ושוונות במשמעותן. סמיכותן זו לזו חשובה אף היא. הצימוד מסייע להשיג ריכוז ותשומת לב ואתגר הפיצוח של המילים בעלות הדמיון הצלילי יוצר הפתעה.¹⁹ גאנשו מרבה לעצב בשיריו את הצימוד השלם – הומונים – כלומר שתי מילים הזהות לגמרי בצליליהן ובכתיבתן. את הצימודים

¹⁶ אליצור, חול, ג, עמ' 144.

¹⁷ שם, שם, עמ' 173-175.

¹⁸ ראה דוגמאות נוספות: מג, 7; סח, 12; צב, 6 ועוד כיוצא באלה רבים.

¹⁹ אליצור, חול, ג, עמ' 125-142.

הוא ממקם לרוב בסופם של שני טורים סמוכים זה לזה,²⁰ לעתים הצימוד עולה בטור הבודד או מדלג על טור.²¹ בשיריו עולה גם צימוד שונה כתיב, שהוא למעשה צימוד שלם מבחינת הצלילים הזהים של המילים המרכיבות אותו אך בכתיב שונה.²² גם את הצימוד הגזרי שהוא צימוד הכולל מילים הגזרות משורשים זהים או דומים בצליליהם ושונים בהוראתם, הוא מעצב באחד השירים.²³ גאנשו עושה בשיריו שימוש תכוף בצימוד לסוגיו והקישוט הצלילי תורם גם לפן המוסיקלי בשירים.

9.8 הכינוי

הכינוי הוא מעין השאלה. הוא משמש את הפייטן כדי להביע מושג ידוע או מפורסם מבלי לצינו בשמו המפורש והרגיל. השימוש בו מאפשר לפייטן לברוח מן השגרה ולומר את דבריו בדרך לא רגילה ולכן יש בו מן החידתיות. הכינוי יפה לשמות עצם בלבד. אמצעי רטורי זה היה בשימוש כבר בתקופת הפייטנות הקדומה ולאורך השנים.²⁴ גאנשו עושה שימוש תכוף בשיריו בכינויים נדושים ומוכרים בהתאם לנושאים השונים ששיריו עוסקים בהם כגון האויבים, הגלות, המשיח, ירושלים, בית המקדש ועוד.²⁵ לרוב משתמש גאנשו בכינוי כדי לציין דבר רגיל בדרך יפה ומעניינת. במקרים אלו הוא מחליף את המילה הפשוטה הבודדת בכינוי, אך לעתים משמשים אותו הכינויים לעיצובה של מטפורה, כשהכינוי משתלב בה במשמעות המילולית שלו דווקא. כך לדוגמה הכינוי "סלונים סרבים" לאויבי ישראל, והכינוי "כרם" לעם ישראל משמשים אותו במשמעות הפשט שלהם: "סְלוֹנִים סָרְבִים בְּעַר מִן הַכְּרָם" (סא, 11). כלומר, הכינוי סלונים סרבים מכוון דווקא לשדה הקוצים ואילו הכינוי כרם ענבים מתאר באופן מציאותי כרם של ענבים ועל בסיס המובן המילולי המציאותי של שני הכינויים הללו (נכש את הקוצים מכרם הענבים), נבנית המשמעות המטפורית שלהם באופן שהכינוי מכוון אליו: סלק, השמד את אויבי ישראל.²⁶ גם הכינוי "שחל" לאויבים בדימוי הבא נבנה על בעל חיים, אריה, על פי פירושו המילולי והמציאותי: "וְכִשְׁחַל יִגְאָה / יְשִׁימוֹן

²⁰ כגון: שברי // שברי (מא, 5-6), במשמעות אסוני ותקוותי. ונקלה // נקלה (עז, 2-3), כסימן ללעג וכתיאור לגוף מלא חולי. עיר צבי // כמו צבי (קעא, 2-3), כינוי לירושלים ובעל החיים, ועוד רבים.

²¹ צימוד בטור הבודד: מרה // מרה (מב, 11), המרה את פיד, ובאופן חמור. ליחה נס // ונס (קנו, 35), פג תוקפם או עבר זמנם וברח. צימוד המדלג על טור: ממאיר // ממאיר (קא, 2, 4), חסוך מרפא ודוקר; צירי // צירי (מ, 1-3), כאב, וציר הדלת.

²² לדוגמה: הניעני // הניאני (סב, 7), מנע ממני ועיכב אותי. אקונן // אכונן (רכב, 8-9), אבכה ואבסס, ועוד.

²³ לדוגמה: לגאול גאל // יתגאל (לה, 6-7), מלשון גאולה הצלה ויתלכלך יטמא.

²⁴ פליישר, שירת הקודש, עמ' 105-106.

²⁵ ראה: מפתח הכינויים ולוח הכינויים.

²⁶ וראה גם כאן (צג, 27)

בְּבֵית פְּלָאִים" (קצב, 12). כך האריה במשמעות הפשט של הכינוי ישהה בכלוב ורק ברמת הדימוי מתממש הכינוי והקב"ה נקרא לכלוא את האויבים ולהגן על עם ישראל ולגאול אותו²⁷ ועוד.

9.9 השיבוץ המקראי

השיבוץ המקראי הוא אמצעי רטורי המשלב בתוך רצף לשוני מילים הלקוחות מהמקרא. על מנת ששאלתן מטקסט אחר תורגש, המילים והמקור שלהן חייבים להיות מוכרים. השיבוץ המקראי מכווון את הקורא לפסוק מסוים כך שזיהוין בתוך ההקשר החדש ושילובן הייחודי בו מוסיף להנאה. קישוט סגנוני זה מעשיר את הטקסט החדש ומקנה לו רושם מרומם.²⁸ לרוב מעצב גאנשו בשיריו את השיבוץ הניטרלי, שהוא קישוט סגנוני בלבד.²⁹ השיבוצים המקראיים כוללים לעתים צירופי מילים השייכים לרובד הנסתר, אשר מהווים חלק מאותה מערכת סימנים שהיא מעין קוד לצורכי תקשורת ליטורגית, ובאמצעותם ניתן לזהות טקסט כאלגורי.³⁰

9.10 השיבוץ מספרות חז"ל

מלבד השיבוץ המקראי עולה בשיריו של גאנשו גם השיבוץ מספרות חז"ל. לעתים משולבים בהם שיבוצים ניטרליים מספרות חז"ל³¹ אשר משמשים כקישוט סגנוני בלבד, אך יש ושיריו מתקשטים בשיבוץ הטעון והמרחיב, אשר מבוסס על מדרשי חז"ל. לרוב שילובו של זה נועד להוסיף דברים אשר אינם נאמרים במילים המשובצות עצמן ולשון המקור המדרשי בצירוף המטען שהיא מביאה מסייעים להבנת השיר.³² הטור הבא לדוגמה עוסק ביעקב: "אֶקוֹנִי חֲקוּקִים בְּכֶסֶאָו הוּא בְּחוֹר שְׁבָאָבוֹת" (צא, 16) כחלק מתיאור הקשר ההדוק של עם ישראל והקב"ה. הקשר המיוחד והחזק ביניהם עולה בטור באמצעות הפירוש של המדרש: דמותו של יעקב שחקוקה בכסאו של הקב"ה היא סימן לחשיבותו, והוא הנבחר שבאבות. מהפירוש עולה כי יעקב מייצג את הקשר ההדוק של עם ישראל עם אלוהיו.³³

בדוגמה אחרת מתוך שיר שהוא קינה על מות אדם: "אוי כִּי נִחְלָקָה הַתְּיוֹמָת" (רכ, 11). הטור מתאר מצב בו עלי הלולב אינם מחוברים זה אל זה כתאומים צמודים. כפי הנראה שובץ המדרש כאן כדי לתאר את הפירוד שחל בין האב לבנו עם התייתמותו של התינוק מאביו. אמצעי זה מעשיר את השיר ומעניק לו רובד נוסף ומשמעות עמוקה.

²⁷ וכך גם בהמשך השיר, ראה (קצב, 19). על תפקיד אחר של הכינוי בשיריו של גאנשו ראה בפרק השישי בסעיף כינויי הדמויות.

²⁸ אליצור, חול, ג, עמ' 349, 351, 366-368.

²⁹ למשל: כא, 3; מג, 4; נב, 4, 8, 10 ועוד.

³⁰ על כך ראה גם בפרק החמישי.

³¹ ראה למשל: קיז, 10; קסב, 7; רו, 46; רכה, 28 ועוד.

³² אליצור, חול, ג, 377, 381-383; 385-387.

³³ תופעה דומה עולה במידה מסוימת גם בשיר קצ (27).

9.11 הרמיזה

הרמיזה המקראית היא אמצעי סגנוני הנשען על שאילה לשונית מהטקסט הקדום והיא מבוססת על תוכנו. תפקידה להזכיר לקוראים דמות, סיפור מקראי או כל עניין מקראי אחר ולאותת להם לשלבו בתוך השיר. הרמיזה תמיד ברורה ומפורשת ולכן ההנאה ממנה היא בהפעלת הטקסט הקדום בתוך הקשרו החדש.³⁴

גאנשו נוקט בשיריו בדרך הנפוצה ביותר לרמיזה המקראית, באמצעות הדימוי. הוא מרמז לדמות או לאירוע אשר מאפיין אותם. הרמז – בשילוב ידע מוקדם של הקורא על אותו עניין – מוביל לתכונה המשותפת לשניהם ומבאר את כוונת הרמיזה. כך בדימוי הבא: "וְכִימִי צְאֹתִי מִמִּצְרַיִם אֶרְאֶה נִפְלְאוֹת" (לו, 4), נרמז סיפור יציאת מצרים, יציאתו של עם ישראל משעבוד לגאולה על כל תלאותיו הרבות ועל כל הניסים והנפלאות שחולל הקב"ה לטובת עמו. באותו אופן מובעת בטור התקווה של עם ישראל להיגאל בהווה. בשיר אחר: "עֲשׂוּ עִמָּהֶם כְּמוֹ סְדוֹם אֲדָמָה וְצִבּוֹיִים" (קלב, 11) רומז הדובר על הערים שנחרבו במהפכת סדום, ומקווה שגורל דומה יפקוד גם את אויבי ישראל בגלות בהווה. כך פועלת הרמיזה גם במקום נוסף (קמב, 14).

הרמיזה, כמו השיבוץ, היא תחבולה ספרותית המפנה את תשומת הלב לנוכחות המקראית ברמת השיר הבודד, ואולם לנוכחות המקראית תפקיד בבניית משמעות גם ברמת מכלול השירים. ה"שפה המיתית" משמשת לבניית משמעות כאמור בהקשר הספרותי-פייטני לצורכי תקשורת ליטורגית.³⁵

9.12 קישוטי תבנית

9.12.1 סיומת מקראית

החל מהפייטנות הקלאסית נעשה שימוש בסיומת המקראית במקומות קבועים בפיוטים. הסיומת המקראית היא קטע של פסוק מקראי אשר מופיע בטור האחרון של כל מחרוזת בשיר והוא משמש מוטו לשיר, מגבש את ענייניו ואת נושאו. זהו סממן תבניתי המארגן את השיר הסטרופי ויוצר סימטריה ואחידות בין מחרוזות השיר.³⁶ שיריו של גאנשו העומדים בין קודש לחול כוללים בחלקם סיומות מקראיות, פסוק כלשונו או שברי פסוק.³⁷

³⁴ על הרמיזה ראה: אליצור, חול, ג, 413-423; פליישר, שירת הקודש, עמ' 105-106.

³⁵ על כך ראה בהרחבה בפרק חמישי, בסעיף: "גלות וגאולה" – היחסים בין השירים.

³⁶ פליישר, שירת הקודש, עמ' 62, 131; חזן - שרביט, הרפרין, עמ' 187-189. על סיומת מקראית המשמשת כרפרין ראה: חזן, פיוט, עמ' 48-53.

³⁷ הסיומת המקראית עולה בעיקר בתבנית המעין אזורית. על כך ודוגמאות ראה בפרק השמיני, בסעיף: התבנית המעין אזורית בשיריו של גאנשו- סטרופת הפתיחה. רק באחדים מהשירים הסטרופיים האחרים עולה סיומת מקראית. ראה לדוגמה: נו, קכו.

9.12.2 האקרוסטיכון

האקרוסטיכון הוא קישוט צורני קדום אשר ניתן למצוא כבר בתנ"ך והוא שימש אף בשירת הקודש העברית הקדומה. החל מהפייטנות הקלאסית ניתנה חשיבות רבה לאקרוסטיכון והשימוש בו היה רב. למן אמצע המאה השישית לערך החלו הפייטנים לחתום את שמם ביצירה באמצעות אקרוסטיכון שמי. גבולות הטור נקבעו על ידי האקרוסטיכון אשר נתפס כנקודת ההתחלה שלו, ועל ידי החרוז אשר נתפס כנקודת הסיום שלו.³⁸ מסורת זו של שימוש באקרוסטיכון א"ב או שמי מצויה ברוב שירי הקודש שנתחברו לאורך הדורות,³⁹ על כן טבעי למצוא שרוב שיריו של גאנשו מביאים את שמו באקרוסטיכון.⁴⁰ אחת מצורות האקרוסטיכון אצלו הוא הא"ב.⁴¹ והאקרוסטיכון השמי מופיע אצלו באופנים שונים: יוסף או יוסף, יוסף גאנשו, יוסף חזק, אני יוסף או אני יוסף, אני יוסף חזק, יוסף בן משה ז"ל, יוסף בן משה חזק, אני יוסף בן משה, אני יוסף בן משה ז"ל, אני יוסף בן משה חזק, אני יוסף בן משה גאנשו חזק.⁴² רוב השירים פותחים באות י', היא האות הראשונה בשם "יוסף". שירים אחדים פותחים בחתימת המילה "אני". בשירים סטרופיים רבים החתימה אינה משולבת כמקובל בראשי המחרוזות, אלא מופיעה בהרכבים שונים במסגרת המחרוזות ולעתים אף במסגרת השורה.⁴³ הטעם לכך הוא, ככל הנראה, שהשירים קצרים מארבע מחרוזות הנדרשות למצער לארבע אותיות: "יוסף". בשירים רבים המחרוזות הראשונה או הטור הראשון הפותח אינם כלולים בחתימה.⁴⁴ חתימה חריגה אחרת מביאה אקרוסטיכון כפול בכל דלת ובכל סוגר.⁴⁵ בחתימת שמו של ר' יוסף גאנשו חל חילוף של האותיות ש' וס'. השינוי שחל בהגיית העברית בתקופה זו התבטא בשירים לא רק בחריזה בתנועות ובעיצורים שאינם זהים אך דומים במבטאם,⁴⁶ אלא גם בגוף השירים בחילופי האותיות ש', ס', וצ',⁴⁷ וכך הדבר עולה גם בחתימת שמו.

³⁸ פליישר, שירת הקודש, עמ' 127-129.

³⁹ שם, עמ' 21, 45, 62.

⁴⁰ עשרים ושניים שירים בספר "פזמונים ובקשות" אינם חתומים בשם המחבר. בין אלה תחינות, קינות ווידוי והשיר המנייריסטי (ג).

⁴¹ ריא (בקשה), אקרוסטיכון א"ב ולאחריו יוסף. רכא (קינה), אקרוסטיכון א"ב.

⁴² ראה מפתח החתימות.

⁴³ חתימה במסגרת הטור ראה: קט; במסגרת המחרוזות: עז. וחתימות בנוסחים אחרים ראה למשל: מז, נו, פה, קעב, קפז ועוד.

⁴⁴ ראה לדוגמה בשירים: צא, צח, קמד, קצ ועוד.

⁴⁵ נא (רשות).

⁴⁶ טובי, גירוש, עמ' 39; יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 646-647. על כך ראה גם בפרק השביעי בסעיף: החריזה.

⁴⁷ חילוף של ש' ב' ס': תשובינה (מ, 12); שכינא (מג, 22); חושים (פד, 6); שחי (קיס, 6); ישבול (קסד, 4). חילוף ס' ב' ש': חסד (קנא, 6). חילוף של צ' ב' ש' צוררי (ריג, 6). חילוף של צ' ב' ס' מצוף (ר, 8), ועוד.

אצל המשוררים הראשונים בספרד נמצא שהם חותמים לעתים בשירי החול. כך חותם דונש בן לברט מן הבית הראשון של שירו "דעה לבי חכמה"⁴⁸ וכך בשיר "אפדת נזר לשבט מושלים" של מנחם אבן סרוק למלך הכוזרים⁴⁹ ועוד. ואולם ככלל, בשירי החול לא נהגו המשוררים לחתום את שמם, בשונה מהנהוג ביצירה הפייטנית שלהם. עם זאת, במאה השש עשרה לא הקפידו המשוררים על כללים אלה וחתמו את שמם הן בשירי החול וכמוכן בשירי הקודש.⁵⁰ גם גאנשו חתם את שמו בשירי החול מסוג קינה שכתב על מות דודו יהודה בן גאמיל.⁵¹

9.13 לשון השיר

שירת החול בספרד הייתה נאמנה ללשון המקרא וליסודות המקראיים.⁵² בשירה שנכתבה לאחר הגירוש ניכרת פתיחות גדולה אל מקורות מגוונים ושימוש ברבדים המאוחרים של העברית גם מעבר ללשון המקרא,⁵³ אך גם בתקופה זו משמשת לשון המקרא כבסיס מרכזי בשירים.⁵⁴ לשונו של גאנשו גם היא מקראית בעיקרה אך כוללת רובדי לשון מאוחרים יותר. לשון שיריו מושפעת מהמקורות שהשיר שואב מהם את נושאו השונים. בשיריו עושה גאנשו שימוש במילים ובצורות יחידאיות או נדירות במקרא. כך לדוגמה הוא בוחר במילה היחידאית "מדרך" (דברים ב, ה), "כי־הִיו מְדַרְךְ וּמְרָמָס" (פד, 10), במשמעות "צַעַד". בשיר אחר הוא בוחר בשם העצם "מתוך" במשמעות של עוֹשֵׂק ומרמה אשר מצוי במקרא (בתהלים) שלוש פעמים: "גָּאֵל נָא אֶרְךְ אַפְּיִם / נַפְשֵׁי מִתּוֹךְ וּמְחַמָּס" (עה, 4). כמו משוררים אחרים, גאנשו עושה שימוש במטבעות לשון שמשוררי ספרד נהגו להשתמש בהם במשמעות ייחודית כגון: "ואם" במשמעות של "גם אם", או "אף על פי ש";⁵⁵ "חשקך" שפרושו "החשק שלי אליך";⁵⁶ ו"זמן" במובן של גורל.⁵⁷ גאנשו נוהג כך בדומה לנג'ארה וגם אצלו מעיד הדבר על נאמנותו למסורת הספרדית.⁵⁸ לצד התשתית המקראית בשירי גאנשו נמצא אצלו שימוש גם ברבדים מלשון חכמים. כך הוא בוחר להשתמש במילים "אקוניו" (צא, 16) במקום במילה "דמותו"; "בעבירה" (קלב, 6; קנו, 24) ולא ב"חטא", או ב"עוון"; במילה "סגף" (קנא, 10) במקום "עינה"; במילה "סדק" (קסא, 8) ולא ב"חרץ" או "פרצה"; ובמילה

⁴⁸ שירמן, ספרד ופרובאנס, 1 א, עמ' 35.

⁴⁹ שם, שם, עמ' 6-8 (בתים: 28-37).

⁵⁰ כך למשל חתם ישראל נג'ארה את שמו על שירי החול שלו ראה: ברקוביץ, שירי החול, עמ' 34-35.

⁵¹ ראה שירים: רכא, רכג, רכד.

⁵² חזן, שירת ספרד, עמ' 60; בניהו, נג'ארה, רלו; אליצור, שירת החול, ג, עמ' 349-351.

⁵³ טובי, גירוש, עמ' 40.

⁵⁴ על לשונו של נג'ארה ראה: בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 56-57; ברקוביץ, שירי החול, עמ' 32. וראה גם לשון שיריו של תלמידו של נג'ארה ובן זמנו של גאנשו אבטליון בן מרדכי (מאה שש עשרה, נולד 1570 לערך) שהיא מקראית בעיקרה. אבטליון נמנה על קבוצת יהודי יוון והיה ידוע בתורכיה. על אבטליון ראה: זיו-ויסמן, שירי אבטליון, עמ' 8-5, 13-14. חלק מפיוטיו התפרסמו בשירי ישראל בארץ הקדם, ראה: רפאל, שיב"ה; ורובם בכתבי יד.

⁵⁵ ראה: חזן, שירת ספרד, עמ' 66; שם, תחביר, עמ' 40. לדוגמה בשירים: קיב, 6; קלה, 11; ריז, 10; ריט, 9.

⁵⁶ לדוגמה: נט, 5; קה, 3, 6, 13; קנט, 6; קפא, 8; קצה, 1.

⁵⁷ מא, 1; קי, 19; רכא, 30, 38; רכד, 20.

⁵⁸ בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 57.

"נחתום" (קצ, 12) במקום ב"אופה".⁵⁹ לשון המשנה בסוף תקופת תור הזהב בספרד נחשבה דיבור עברי טהור ואברהם אבן עזרא אף התיר להשתמש בה.⁶⁰ במספר שירים של גאנשו עולים ביטויים מן המשנה.⁶¹

ארמית היא לשון התלמוד, אך שירת ספרד הקלאסית דחתה את השימוש בארמית למרות שבדדים ממשוררי ספרד כתבו בה שירי חול אחדים ב"אווירה רבנית".⁶² במאה השש עשרה בהשפעת הזוהר ותכניו נכתבת שירה גם בארמית.

שלושה שירים בארמית לסעודות השבת חיבר האר"י (ר' יצחק לוריא). שירים אלה שקולים וחתומים. בשירים מתוארים מנהגי המקובלים בשעת סעודת השבת ועולה בהם הטעם הקבלי לקיומם.⁶³ בשל תפוצתם הגדולה של שירי האר"י קמו להם חיקויים הדומים להם בלשונם ובצורתם, במבנה השיר, בחריזתו ובאקרוסטיכון.⁶⁴ גם נגיאה כתב שירים אחדים בארמית אולם לעתים רחוקות בלבד השתמש בצירופים ארמיים שמקורם בתורת הסוד שרווחה בזמנו.⁶⁵

בספר שיריו של גאנשו נמצאו שני שירים בארמית.⁶⁶ שירים אלה עוסקים בנושאי גלות וגאולה בהתאם למשנתו של האר"י. מעניין שלשניהם מצורף דווקא לחן יווני. מלבד זאת גאנשו הרבה לשלב בשיריו העבריים מילים ארמיות, בעיקר מספר דניאל אך גם ממקורות חז"ל.⁶⁷ לדוגמה: "נוליי" (לד, 2; ס, 8), "יה נהורא עמיה שרא" (מז, 1), "בכל דוכתא ובכל שעתא" (סג, 13) ועוד.⁶⁸ נראה כי היותו איש הלכה השפיעה על בחירתו של גאנשו לכתוב גם בארמית.⁶⁹ כמו כן, באחדים מן השירים משולבת לשון התפילה⁷⁰ ובשיר אחד אף עולה ביטוי מדעי-פילוסופי.⁷¹

יוצא אפוא כי בשיריו של גאנשו עולה הלשון העברית על כל תקופותיה: לשון המקרא, לשון חכמים, הלשון הארמית ויש אף שלשונות מן התפילה וביטויים מדעיים-פילוסופיים משולבים

⁵⁹ על השיבוצים מלשון חז"ל ראה לעיל.

⁶⁰ חזן, פיוט, עמ' 138.

⁶¹ ראה: קכו, 25; רג, 23; ריח, 1, 3-4; רכ, 16.

⁶² לדוגמה: שירים בארמית שכתב הנגיד על מותו של ר' חננאל ז"ל: "מאם בפלכיא ופצחיה יצפא", ירדן, בן תהילים, עמ' 257-259; שיר שכתב הנגיד לכבוד ר' חושיאל ור' חננאל: "מא אית בפילכיא ופצחיה", רייפמאן, ארמית, עמ' 2. קינה שכתב יצחק אבן גיאת על מותו של שמואל הנגיד: "האיתנהו כריין דאיזדהרו", שם, עמ' 5-7. וראה: חזן, ארמית, עמ' 114, 120; טובי, ארמית, עמ' 4, 6, 8.

⁶³ הזמירות לסעודה: "אזמר בשבחין", "אסדר לסעודתא", "בני היכלא דכסיפין" ראה: צינברג, ספרות ישראל, ג, עמ' 65; ליבס, סעודות שבת, עמ' 540-555; הברמן, שירת האר"י, עמ' 106-109, 116-119. על ייחוס השירים לאר"י ראה: בארי, האר"י, עמ' 25-29; וראה עוד שם על שירים נוספים המיוחסים לאר"י.

⁶⁴ ליבס, סעודות שבת, עמ' 540.

⁶⁵ בארי, היסודות הספרדיים, עמ' 57.

⁶⁶ האחד בארמית מקראית (עא), השני, בארמית בבלי (צ).

⁶⁷ ראה למשל: אזיל ושפיל (מט, 4); גבורתא (סג, 11); להחויא (עב, 2); אם תבעיון בעיו (קפה, 57) ועוד רבים.

⁶⁸ ראה רשימת המילים בארמית בנספח.

⁶⁹ זאת בדומה לר' שמואל הנגיד, ור' יצחק אבן גיאת שהיו אנשי תלמוד והלכה, ראה: טובי, ארמית, עמ' 4.

⁷⁰ ראה: קד, 4; קיב, 2; קכו, 3; קמו, 1.

⁷¹ "כגלגל כדור" (קלב, 2). על הידע והעיסוק בשאלות פילוסופיות והדים של השפעות קבלת האר"י ראה בפרק החמישי, בסעיף: "ארון הספרים" של גאנשו.

בהם. כמו כן, השימוש במקורות השונים מן הספרות העברית מעיד על היקף ידיעותיו של המשורר ובקיאותו בתחומי לימוד שונים.

9.14 צורות דקדוקיות מיוחדות

בדומה למשוררי ספרד, גאנשו משתמש בצורות מוארכות או מקוצרות של פעלים.⁷² לדוגמה: "הִיִּיתָ עֲזָרְתָה לָּהֶם וְגַם סוֹכָה לְצַל יוֹמָם" (עג, 7).⁷³ הבחירה בצורה הארוכה היא לעתים לצורך המשקל, לדוגמה המילה אקראה (ר, 1) או לצורך החרוז: האזינה/ משענה (קה, 8-9). גם הצורות המקוצרות מותאמות למשקל. כך: גל (קנה, 4), תט (קנו, 15), הט (רו, 38), תִּשׁוּ (קלד, 9) ועוד. הצורה המקראית הארכאית והנדירה, סיומת אמו לציון הנסתרים משולבת אף היא בשירים לצרכי משקל: "פְּרִימוֹ" (פד, 22); "תְּבִיאָמוֹ" (עג, 16), "לְמוֹ" (קכה, 12), "פִּימוֹ וְשִׁפְתֵימוֹ" (קכה, 15) ועוד. כמו כן, בשיר אחד לפחות מצאתי שהוא בחר בצורה פייטנית "הַעֲלִי" (לת, 2) לצורך החרוזה. ובשיר אחר הוא משנה את הפועל (ק.ש.ט), לצורך החרוז "וַיִּתְקוּטְשׁוּ" (לו, 12).

גאנשו, שרוב שיריו עשוי במשקל ההברות הפונטי, אינו צריך לבחור במילה שתתאים למשקל השיר ולא לעניין שהשיר עסק בו, כפי שנאלצו משוררי ספרד מכורח משקל היתדות והתנועות.⁷⁴ עם זאת הוא בוחר להשתמש בשיריו בכינוי החבור אָךְ לזכר (לנוכח) בכדי לשמור על שלמות המשקל והחרוזה. צורה ארכאית זו נשתמרה במקרא, בעיקר בכמה מילות יחס שכיחות, כגון: אוֹתָךְ, אַתָּךְ, בְּךָ, לְךָ, עִמָּךְ. צורות בסיומת זו אופייניות לצורות הזכר בארמית והן הפכו לצורות הרגילות בלשון חכמים.⁷⁵ גאנשו, השתמש בסיומת אלה לצורכי החרוזה: "סִפְּחָהּ אֶל עִיר קְדֻשָּׁךְ / פִּי הַיּוֹם מְאוּרוֹ נְחֻשָּׁךְ" (מד, 13-14) או לצורכי המשקל: "וַיִּתְיַטֵּב לְךָ מְשׁוֹר פֶּרִי" (פד, 20). עם זאת לעתים הבחירה דווקא בצורה ארמית זו היא מכוונת ואינה נובעת מאילוצי חריזה או משקל. לדוגמה: "אֲנָא אֵלֶיהָ הַתְּשִׁבִי / עֲבָדְךָ יְרוֹם וַיִּתְנַשֵּׂא" (עה, 7). אפשר לשער כי כיוון שצורת אָךְ לנוכח מזדהה לרוב עם הסיומת הרגילה של צורת הנקבה (הנוכחת) העדיף אותה גאנשו כדי ליצור מראית עין של חילופי לשון במין בין זכר לנקבה, בדומה למקובל בסביבה התורכית שפעל בה.⁷⁶ בנוסף, לצד השימוש בצורות דקדוקיות אופייניות למקרא כגון: שִׁדְדִתִּי שְׂדוּד (מו, 7); דְּמוֹעַ דְּמַע (סט, 16), שְׂאוּג יִשְׂאָג (עב, 10), חֲרָשׁוֹ חוֹרְשִׁים (עה, 8) ועוד, יוצר גאנשו לעתים צורות

⁷² חזן, שירת ספרד, עמ' 61.

⁷³ צורות מאורכות עולות לרוב בשירים נוספים: אזכרה (נ, 10), אשברה (שם, 12), אשמורה (שם, 16), תנהנו, (7, צרפה (פא, 2), ושקה (פז, 10) ועוד.

⁷⁴ כגון המילה "אשר" שמהווה יתד במשקל השיר. חזן, תחביר, עמ' 36.

⁷⁵ בלאו, הגה וצורות, עמ' 153-154; בן-חיים, הכינויים החבורים, עמ' 92-99. חזן, פיוט, עמ' 143.

⁷⁶ אך לעתים חילופי הלשון הדקדוקי שעולים בשירים אינם קשורים לאילוצי חריזה או משקל והם בעלי ערך פואטי ומשמשים כאחד האמצעים לסמן שיר כאלגורי שאין להבינו כפשוטו. על חילופי הלשון במין הדקדוקי בין זכר לנקבה, ראה בפרק החמישי.

חדשות: "זָה רֹדֶה וְזָה מְרַדֶּה" (פד, 14), "לְצַדִּים לְצַדִּים" (שיר ללא סימן בין לו-לו, 5) ועוד. הבחירה בצירופים מהסוג הזה מדגישה ומבליטה את דבריו ואף מקנה אפקט של צליליות ומוסיקליות לשיר.

שלל הצורות הדקדוקיות העולות בשיריו והבחירה בצורות מיוחדות או ארכאיות מבטאות את ייחודו כמשורר ואת עולמו התרבותי.

9.15 תחביר

השאיפה של משוררי ספרד להשתמש בלשון המקרא בלבד לא יצאה אל הפועל במלואה. הצורך לארגן את שורות השיר בצורה מדוקדקת על פי משקל היתדות והתנועות ועל פי החרוז המבריק השפיע על בחירת המילים ועל המבנה התחבירי של המשפט – סדר המילים בו. לעתים הצורך לשמור על שלמות המשקל הביא גם לשיבוש של כללי הלשון הרגילים.⁷⁷ בשיריו של גאנשו הצורך לארגן את שורות השיר כך שיתאימו למשקל ההברות הפונטי ולחריזה השפיע אף הוא על בחירת המילים ועל המבנה התחבירי של המשפט. לשם הבעת רעיונותיו רומז גאנשו בשיריו לפסוקים מקראיים, אך לעתים בעקבות אילוצי חריזה הוא משנה בהם את סדר המילים, את הגופים ואת הזמנים לעומת הפסוק המקראי. כך לדוגמה בשיר צה הוא משנה את הגוף "אֶסוּרָה" (שם, 2) לעומת הפסוק "תִּסְרוּ" (דברים ה, כח) לצורך חריזה. ובשיר אחר הוא משנה את סדר המילים של הפסוק: "דבר טוב אמר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר" (תהלים מה, ב) וממקם את המילה "טוב" בסוף טור השיר לצורך חריזה: "לְשׁוֹנִי עֵט סוֹפֵר מְהִיר רָחַשׁ לְבִי דָבָר טוֹב" (רג, 28). לעתים מעצב גאנשו עניין כלשהו תוך שהוא פורש פסוק לאורכם של שני טורים, תחילתו בסוף הטור הראשון וסיומו בטור שלאחריו,⁷⁸ ולעתים הדבר נעשה גם בלשונו שלו.⁷⁹

9.16 סיכום

אף שמלאכת השיר של גאנשו היא ספרדית בעיקרה, שיריו לא ניחנו בציוריות עשירה, במרקם צפוף של קישוטים או בלשון מושאלת וחדתית כבמלאכת השיר של משוררי תור הזהב, אלא הם נוטים לפשטות. בשיריו מעוצבות מטפורות לא רבות אשר במקרים רבים מתבססות על המקרא, גם הדימויים לקוחים מן המקרא ולעתים אף הקשרם דומה. עוד מעוצבים בהם שיבוצים פשוטים וניטרליים, כינויים מוכרים ונדושים ומעט רמיזות, אך עם זאת לעתים הכינוי אינו מעוצב בצורתו הפשוטה והבנלית אלא משמש לעיצובה של מטפורה. בנוסף, בשיריו של גאנשו עולים קישוטים שונים המעשירים בהם את הפן המוסיקלי, חלקם מהתחום הצלילי כגון הצימוד (והחרוז הפנימי),

⁷⁷ חזן, שירת ספרד, עמ' 61-62; שם, תחביר, עמ' 35-36.

⁷⁸ למשל: סח, 7; פג, 16; קח, 1; קכו, 39; קמה, 10; קנו, 11; רט, 9; רטו, 8.

⁷⁹ למשל: פג, 12; קי, 13; קיד, 2; קיח, 10; קיט, 17; קנו, 16; קצד, 14; רה, 14; רטו, 5.

אך גם החזרה הפתאטית שאינה קישוט צלילי תורמת לצד המוסיקלי. אלה גם יוצרים תחושה של זרימה וקלילות עממית.

המגמה הטיעונית עולה בשירים באמצעות הכפלות, הקבלות וחזרות מסוגים שונים⁸⁰ והיא מעוצבת בהם באמצעות הדימוי, התקבולת הנרדפת, הצימוד, החזרות השונות והעודף. אלה אינם מובילים לדואליות, לפרדוקס או לחידוד כפי שנעשה הדבר בשירת החול בספרד, אלא מובילים בדרך כלל לאחידות, להפשטה, לחיזוק התכנים והדגשתם. בד בבד הקישוטים מהתחום הצלילי מאפשרים לקלוט את התכנים בקלות.

מכל האמור עולה שמלאכת השיר של גאנשו היא ספרדית בעיקרה, אך הוא בוחר בקישוטים אשר מחזקים ומדגישים את תוכן השירים ואת המסר שבהם ובקישוטים צליליים אשר מסייעים לקליטת התכנים, תורמים לצד המוסיקלי של השירים, ומשתלבים עם שירה זמרתית. באמצעות קישוטים אחדים הוא גם מסמן את השיר כאלגורי.

בשיריו של גאנשו עולה הלשון העברית על כל תקופותיה והיא גמישה. השימוש במקורות השונים מן הספרות העברית מעיד על בקיאותו והיקף ידיעותיו של המשורר. הצורך לארגן את שורות השיר כך שיתאימו למשקל ולחריזה משפיע על בחירת המילים ועל המבנה התחבירי של המשפט, אולם כיוון שרוב שיריו עשויים במשקל ההברות הפונטי ולא במשקל הכמותי כמו בספרד, צרכיו ואילוציו אינם זהים לאלה של משוררי ספרד. לפיכך לעתים נוקט גאנשו בחלק מהאמצעים אשר שימשו את משוררי ספרד כגון בחירה בצורות מאורכות, מקוצרות ואחרות, ולעתים הוא בוחר באמצעים חדשים אשר מתאימים גם לצרכיו ולפואטיקה של שיריו – חילופי מין דקדוקי בלשון זכר ונקבה.

⁸⁰ על התחבולות הספרותיות כסוג של מנגנון הסתגלות שפותח למטרות לא אסתטיות על ידי תכליות אסתטיות ראה: צור, פואטיקה, עמ' 193-211.

פרק עשירי: לחן ומוסיקה

10.1 מוסיקה ביהדות

הגישה ההלכתית הבסיסית האוסרת על ביטויים מוסיקליים מעולם החול, התגבשה ביהדות כבר בתקופת המשנה והתלמוד. מושג האבלות שמתלווה לקשר בין המוסיקה לחורבן הוא הסיבה העיקרית לאיסור על המוסיקה ועל השימוש בכלי המוסיקה למיניהם בבית הכנסת. מנגד, השמחה מעבודת הקב"ה, הקרבה אליו וקולות השמחה הטמונים בניגונים עשויים להביא לידי תיקון עולם. מאבק מתמיד התנהל בנושא שילובם של לחנים משירי חול בתפילה, ועמדות הרבנים לא היו אחידות בתקופות השונות. ואולם, ההשפעה החיובית של המוסיקה על נפש האדם היא שפעלה לצד מי שצייד בהרחבת הרפרטואר המוסיקלי בתפילה היהודית, גם אם נותרה בעינה הסכמה מוחלטת על איסור מוסיקה כלית בתפילה.¹

המוסיקה הליטורגית היהודית התפתחה כבר בתקופת הפייטנות הקלאסית בארץ ישראל באמצעות המקהלה המתהווה מתוך רצון לגיוון היצירה הפייטנית ומהתפתחויות בסדרי התפילה הציבורית. מאוחר יותר, במטרה להאדיר את התפילה ולהעלות את הערך הרגשי שלה, תורמים הפייטנים והחזנים מכישרונם הפיוטי והמוסיקלי. לקהל ששאף להשתתף בשירה בפועל גם הייתה השפעה והותאמו לו קטעים שלקח בהם חלק. לחנים נוכריים הסתננו לבית הכנסת כבר בתקופה מוקדמת עקב הישיבה הארוכה בגלות והמגע עם התרבויות המוסיקליות של הסביבה.²

תורת הסוד של חוג המקובלים בצפת במאות השש עשרה - שבע עשרה הטביעה את חותמה על השירה והמוסיקה. עניין זה בא לידי ביטוי ביצירת מסגרות חדשות שבהן עמדה השירה במקום מרכזי. היו בין המקובלים שטענו כי בכוחה של המוסיקה להשפיע על העולמות העליונים, והיא עשויה להביא לתיקון העולם ולהחזרת ההרמוניה האוניברסלית שהתקלקלה עקב החטא הקדמון של האדם. אמונה אחרת היא כי המוסיקה מאפשרת להילחם בכוחות הרוע והשחור המרחיקים את הגאולה. התפיסות הללו של המקובלים החלו להתגבש כבר בסוף המאה השלוש עשרה ויוסף גייקטילה (1248- תחילת המאה הארבע עשרה בספרד) היה כנראה הראשון שנתן לכך ביטוי. תפיסות אלה גרסו כי כשם ששירת הלויים בבית המקדש נועדה להשפיע לטובה על העולם האלוהי (או על פי היבט אחר שלה – שירתם מהווה מאגיה מונעת), כך לתפילות ולזמירות (מלשון רינה ושירה) שנאמרו יום יחד עם פרקי תהלים תפקיד זהה המנטרל את השפעת המזיקים ומאפשר

¹ לדיון נרחב בנושא ראו: שילוח, הסמכויות, עמ' 17, 19-20; שם, השפעות הקבלה, עמ' 210; שם, מוסיקה, עמ' 32; אידל, מוסיקה, עמ' 280, 282; סרוסי, השפעות אסלאמיות, עמ' 117-119.

² על כך ראה: פליישר, שירת הקודש, עמ' 280-281; אבנארי, הלחנים, ר; שילוח, הלחן, עמ' 11-12; שם, הסמכויות עמ' 16; רצהבי, הניגון הזר, עמ' 262. על מקומה של המוסיקה במנהג הבקשות בישראל ראה: טוראל, מוסיקה.

את עליית התפילה. בכך טמונה חשיבותן הרבה. הרעיונות הללו עודדו במאה השש עשרה את שגשוג השירה ואת האדרת כוחה.

בשיר המסיים את ספר שיריו מבטא גאנשו את השפעת השירה בעיקר על נפש האדם: "אֶל אֵל שְׂדֵי מְעוֹז חַי אֲשִׁיר שִׁירָה כָּל הַיָּמִים // נִגְדַּד עִמִּי אֲשָׂא זְמַרָה [...] // יִגַּל יִשְׂמַח לְפִי עִם שִׁירֵי הַנְּאֻהָבִים וְנִעְיָמִים" (שיר סיום, ללא סימן, קד ע"ב). בתקופה זו נפוצה השירה בכל שכבות העם. מבחינת היצירה השירית נבחרו טקסטים שהתאימו לזמרה בציבור ועל ידי הציבור תוך הקפדה על התאמה בין הטקסט ללחן.³

המוסיקה הייתה אמצעי עיקרי בחוויה המיסטית לא רק בקבלה, אלא גם בזרם המיסטי שבאיסלאם – הצופיות. מחוץ לאמונה האסלאמית הרשמית שהתנגדה למוסיקה במסגרת הפולחן הדתי, התפתחה בתורה המיסטית הצופית מערכת שבה נודעה למוסיקה חשיבות רבה. כוחה והשפעתה של המוסיקה על נפש האדם נוצלו למטרות רוחניות, כפי שבא לידי ביטוי בכתבים ובריטואלים שביצעו כגון טקס ה"זיכר". זהו ריטואל אשר מטהר את נפש המתפלל ובאמצעותו הוא שואף לאיחוד עם האל. טקס אחר הוא "הסמע", מעין קונצרט רוחני שהושמע בזמן ובמקום המתאימים בחברת אנשי המסדר ובהדרגת המנהיג הרוחני, ואשר תפקידו היה להגיע לאקסטזה.⁴ הרעיונות והמנהגים של זרם הצופיות השפיעו רבות על המוסיקה הדתית של היהודים באזורים שבשליטת האסלאם והביאו לייסוד מנהגי תפילה מיוחדים ביהדות. הם אף תרמו לייסודם של מעמדים פרה ליטורגיים אשר התפתחו בחוגי המקובלים בצפת במאה השש עשרה. בהתכנסויות אלה אשר התקיימו בלילות והוקדשו ללימוד, לתפילה ולזמרת שירי קודש היה למוסיקה תפקיד נכבד. פיוטים ופזמונים חוברו למעמדים אלה ולשם כך אימצו הפייטנים מן הסביבה המוסלמית מערכות מוסיקליות מורכבות אשר שימשו לביצוע הטקסטים.⁵

אורחות החיים שהושפעו מן הסביבה התורכית באו לידי ביטוי גם בתחום תרבות הפנאי. החל מאמצע המאה השש עשרה תופס בית הקפה מקום בחיי החברה הכללית וגם בקרב היהודים. המוסיקה והביצועים הווקאליים שבוצעו בתחומי של המוסד החדש היו חלק מהגורמים לפרסומו. שתיית הקפה שהייתה זמינה ואפשרה ערנות בשעות הלילה, גררה תפיסה חדשה לפיה ניתן לנצל את שעות החשכה עד אור השחר לביצוע ריטואלים קבליים שונים כגון תיקון חצות, לימוד בזוהר וזמירות. ואכן, נמצא קשר הדוק בין שגשוגה של תרבות בתי הקפה והפופולריות

³ על אלה ראה: שילוח, מוסיקה, עמ' 32; שם, השפעות הקבלה, עמ' 209-212; אידל, מוסיקה, עמ' 279-285; סרוסי, השפעות אסלאמיות, עמ' 116.

⁴ סבירי, צופים, עמ' 369-394.

⁵ סרוסי, השפעות אסלאמיות, עמ' 119-121; שם, מנחה למנחם, עמ' 491, ינון; השפעות צופיות, עמ' 170-171.

הרבה שלה לבין התגברותם ותפוצתם של הריטואלים הליליים אשר החלו להתקיים בו זמנית בצפת ובמרחב הים התיכון מראשית המאה השש עשרה.⁶

בהמשך לנוהג החדש של שתייה בבתי הקפה ולאור ההבנה שיש בשירה כוח לעורר התלהבות ואף התלהבות דתית, עולות בספרות המוסר וההלכה שאלות בדבר ההבחנה בין שירה רצויה לבין שירה רצויה פחות.⁷ שאלות אלו עלו בעיקר במקרים שבהם שאלו המשוררים את המנגינה מן השיר הזר אולם השפעת הלחן ניכרה גם בצורת השירים. הלחן הלועזי השפיע על בחירת התבנית השירית אשר תואמת לו, על בחירת מילים וביטויים שצליים דומה לשיר המקורי וגם על תוכן השיר, שעוצב לעתים על פי השיר הלועזי.

יהודים בארצות האסלאם היו פעילים בטיפוחה של המוסיקה כמקצוע ומוסיקאים יהודים בקיסרות העות'מאנית לקחו חלק בפיתוחה של המוסיקה הקלאסית העות'מנית מראשית המאה השבע עשרה. מיומנותם באה לידי ביטוי בכתיבה ובהלחנה של שירת הקודש על בסיס מודלים ספרותיים ומוסיקליים תורכיים.⁸ האירועים השונים שהמוסיקה תפסה בהם מקום חשוב הפכו למעין קונצרט דתיים שהתקיימו במסגרות יהודיות דתיות – שירת פיוטים בבית הכנסת באשמורת הבוקר ובאירועים משפחתיים – ובוצעו על ידי יהודים בעבור יהודים.⁹

10.2 השפעות סביבתיות

בעולם המוסלמי והיהודי במזרח לא רשמו תווים. את מנגינתו של שיר המופת ציינו בכותרות השירים במילה "לחן" ואחריו בא ציטוט מילות הפתיחה של שיר המופת הנבחר. שירי מופת עבריים נרשמו בכותרות שירים רבים וצוינו במילים "עלי לחן" החל מהמאה העשירית בפייטנות המזרחית המאוחרת, והם נמצאים בכתבי היד בגניזה ובספרד. בתקופת הגאונים חדרו ניגונים ערביים בעיקר לשירי חשק ועגבים שהושרו במשתאות ובחתונות אך נאסר לנגן או לשיר שירים אלה אשר נחשבו לניבול פה. בספרד נעשה הניגון הזר תכופ יותר ולחנם של שירים ערביים מצוין בדיאווונים הספרדיים בשירי חול, אך בשירי קודש נגזר עליהם איסור חמור. רק במאה השש עשרה בוטל האיסור והלחן הזר הותר לניגון בפזמונים העבריים.¹⁰

בזמנו ובמקומו של גאנשו מקורם של הלחנים התורכיים בסוגים ספרותיים שונים היה מגוון – מהשירה האומנותית שנכתבה עבור חצרות האליטות בעריה הראשיות של האימפריה

⁶ הורוביץ, בתי קפה, עמ' 18-30, 44-45.

⁷ יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 626-627; שם, שירת הקבלה, עמ' 89.

⁸ ראה: סרוסי, מוסיקה תורכית, עמ' 124; שם, מוסיקה עות'מאנית, עמ' 79.

⁹ שילוח, השפעות הקבלה, עמ' 214; לוי, יהודי האימפריה, עמ' 601; סרוסי, מנחה למנחם, עמ' 491, 493.

¹⁰ רצהבי, הניגון הזר, עמ' 262-265; בארי, נגי'ארה, עמ' 178; סרוסי, זמרת הקודש, רפט-רצ.

העות'מאנית, משירים עממיים ומשירי דת.¹¹ מקורם של הלחנים הספרדיים הוא ברומנסות שחברו טרם הגירוש על אדמת ספרד ופורטוגל.¹²

10.3 שירים זמרתיים ולחניהם

השימוש בלחנים לועזיים היה קיים באימפריה העות'מאנית בקרב המשוררים העבריים מהדור הראשון אחרי גירוש ספרד. בשלושה קובצי שירה מוכרים מתקופה זו צוינו הלחנים הזרים:¹³ "בקשות קושטא" (1545) של מחבר לא ידוע;¹⁴ "שירים, זמירות ותשבחות" (1545) בעריכת שלמה בן מזל טוב¹⁵ שנרמז בו לראשונה שימוש במוסיקה התורכית בציוני לחן "ניגון ישמעאלי";¹⁶ ובקובץ "פזמונים ובקשות" של ר' מנחם דילונזאנו בתוך עבודת מקדש (קושטא, 1572-1574).¹⁷ גם נג'ארה, בספר "זמירות ישראל" (צפת, 1587), מציין כי שיריו "מיוסדים על אדני אופני נגוני ערב ותורגמה, ורננים אחרים".¹⁸ באותו אופן הוא נוהג גם ב"זמירות ישראל" (שלוניקי, 1599, וונציה, 1600).¹⁹ נג'ארה מביא כלחנים לפיוטיו שירי מופת עבריים ולועזיים. ציון הלחנים בכותרות השירים מלמד על מספר דברים: ראשית, זהו סימן להתגברות היסודות המוסיקליים בשירה העברית בימים ההם כאשר ההזדקקות למוסיקה מעידה על האופי העממי של השירה. שנית, הדבר מעיד על היכרות עם השירה העממית התורכית וכנראה גם על ידיעת השפה התורכית. ולבסוף – תפוצת הלחנים הלועזיים מעידה על חדירתה של המוסיקה החילונית אל שירת הקודש העברית ואולי אף לבית הכנסת. לעומת קודמיו בולט נג'ארה ברוב הגדול של הלחנים הלועזיים שהועיד לשיריו ובמגוון המקורות של הלחנים הללו.²⁰ הוא בחר במודע לפיוטים שהושרו בבית הכנסת לחנים לועזיים חילוניים, לרוב של שירי חשק ועגבים, משום שהמנגינות היו נפוצות ואהובות. השימוש בלחנים הזרים הוא נושא מרכזי בביקורתו של מנחם די לונזאנו כלפיו. שתי סיבות לכך: הראשונה – לדבריו נג'ארה אינו מבחין בבחירת הלחנים הזרים בין שבתות, חגים

¹¹ סרוסי, מוסיקה תורכית עמ' 125; שם, מוסיקה עות'מאנית, עמ' 79. דוגמאות: מהשירה האומנותית ראה: טיצה-יהלום, לחנים תורכיים, עמ' 125, סימן 178; משירים עממיים, ראה: שם, עמ' 132, סימן 196; ומשירי דת של כיתות דרווישים, ראה: שם, עמ' 66, סימן 10.

¹² על כך ראה: מעוז, הרומנסה, עמ' 62-63; סרוסי, המוסיקה, עמ' 5-19.

¹³ יהלום, התחדשות, עמ' 105; שם, נג'ארה, עמ' 77.

¹⁴ ראה: בקשות קושטא.

¹⁵ ראה: מזל טוב, שירים. שלמה בן מזל טוב חי ופעל בקושטא בראשית המאה השש עשרה. על שלמה בן מזל טוב ועל ספר השירים ראה: מרקון, שירים מלוקטים, עמ' 255-275; שם, שלמה בן מזל טוב, עמ' שכא-נא; שם, שירים וזמירות ותשבחות, עמ' 236-284; בארי, נג'ארה, עמ' 183; שם, שלמה מזל טוב, עמ' 65-76.

¹⁶ ראה: שם, עמ' 66, 71-73. וראה גם: צינברג, ספרות ישראל, ג, עמ' 80.

¹⁷ ראה: דילונזאנו, עבודת מקדש. כאן נמצא כי שני שליש משמות הלחנים הם תורכיים. ראה: סרוסי, המקאם, עמ' 44. השירים יצאו לאור שנית לאחר מכן ב"שתי ידות", מהדורת ונציה (1618). ראה: דילונזאנו, שתי ידות. וראה גם: ביבי, דילונזאנו.

¹⁸ ראה: נג'ארה, זמירות ישראל, צפת.

¹⁹ ראה: נג'ארה, זמירות ישראל, שלוניקי וונציה.

²⁰ על המקאם ראה בהמשך.

וימי אבל. השנייה – השיר הנוכרי משפיע על הפזמון העברי בפתיחתו שמחקה את מילות שיר המופת והופכת את השיר העברי לפיגול.²¹

קובץ אחר בן הזמן הוא "ספר אמרי נועם" לגאלייגו²² אשר ראה אור באמשטרדם (1628) ונועד לרכז שירים ותפילות להזדמנויות שונות, שאינם כלולים בסידורים ובמחזורים. הדגם ל"ספר אמרי נועם" הן אסופות שירים דומות שהיו מצויות אצל חזנים בתורכיה ובשאלוניקי כבר במאה השש עשרה והוזכרו כאן קודם לכן. כיוון שבזמנו השירה באה לשרת את המוסיקה ועיקרה היה בביצוע הקולי נהג גאלייגו לציין את שמות הלחנים של חלק גדול מן השירים. בשליש מן השירים אשר בספר מופיע הלחן בכותרת ובהם לחנים עבריים, ספרדיים תורכיים וערביים, אך כשהעתיק ממקורות קדומים לא תמיד שימר את כותרות הלחן המקורי. בנוסף, גאלייגו לא טרח להעתיק את שמו המדויק של כל לחן תורכי (ואת שם המקאם) אשר נרשם אצל נג'ארה. נראה כי לא היה מצוי בתורת המוסיקה התורכית האומנותית כפי שהיו בקיאים בה משוררי דור התורכיים, אלא פעל על פי הדפוס המוסיקלי של פייטני המאה השש עשרה כגון שלמה בן מזל טוב²³ ושלמה מברך.²⁴

השימוש במנגינות ידועות לכול היה המפתח להשפעה הרחבה של הפיוטים. המשוררים השתמשו במנגינות של פיוטים עתיקי יומין וגם ביצירות שגורות בפי העם, ועל פי ספרי הפזמונים והבקשות למיניהם שראו אור החל מהמאה השש עשרה, גם בלחנים נוכריים. יש להניח כי השימוש במנגינות נוכריות היה תחילה תחבולה שנועדה לסייע להפצת השירים בעם, אך שימוש זה קיבל משמעות עמוקה יותר עם קליטת הרעיונות של מקובלי צפת שהעניקו לקשר הזה כוונה מיסטית.²⁵

10.4 המקאם

המקאם התורכי הוא מערכת צלילים שעליה מושתתת היצירה המוסיקלית. המקאם קובע את מבחר הצלילים או את תפקודם, את ההירארכיה ביניהם, את כיווניות המנגינה ואת המהלכים המלודיים שאופייניים לכל מקאם. המקאם התורכי הוא חד-קולי, תכונה אשר מקנה לארגון המודולרי ולאופן התפתחות המנגינה חשיבות רבה. קיימים למעלה מארבעים מקאמים. חדירת המקאם התורכי לתוך תרבותם המוסיקלית של יהודי ספרד שהגיעו לאימפריה העות'מאנית

²¹ על כך ראה: יהלום, התחדשות, עמ' 105-106; שם, שירת הקבלה, עמ' 90-91.

²² ראה: גאלייגו, אמרי נועם.

²³ סרוסי - בארי, ספר אמרי נועם, פח-פט; צה-צו, קכג-קכד.

²⁴ על שלמה מברך ושיריו ראה: וינברג, שלמה מברך, עמ' 83-103.

²⁵ אבנארי, מנגינות קדומות, עמ' 149, 151.

התרחשה מיד עם התיישבותם שם. ההוכחה הכתובה לכך עולה בציון הלחן והוראות מוסיקליות נוספות בכותרות השירים החל מהמאה השש עשרה והלאה.²⁶

נג'ארה היה כנראה הראשון שארגן את שיריו ב"זמירות ישראל" על המקאמים של המוסיקה העות'מאנית.²⁷ סידור השירים בקבוצות לפי המקאמים הוא חידוש של נג'ארה אשר בחר בעיקרון מוסיקלי טהור כקריטריון ראשי למיון שיריו.²⁸

גאנשו, בדומה לנג'ארה, בחר לסדר את קבוצות השירים בספרו על פי אותו עיקרון. כלומר, הוא בחר בעיקרון מוסיקלי טהור כקריטריון ראשי למיון שיריו. השירים בספר מסודרים על פי המודוסים המוסיקליים המזרחיים, כשהמאחד אותם הוא השימוש במקאמים תורכיים. את שיריו מעצב גאנשו על פי עשרה מקאמים תורכיים:²⁹ דוגיא, Düğah; שיגיא, Segah; ראסט, Rast; נאבה, Neva; בוסיליק, Bü-Selik; איראק, İraq; אוזאל, Uzzal; ניברוש עאגאם; Nevruz Ajam; ניברוש, Nevruz [אשר מוקם בין המקאם ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam]; גאריאה, Chargah. סרוסי מציין כי המקאמים בספר שיריו של גאנשו זהים, למעט אחד, לאלה אשר מופיעים בספר "זמירות ישראל" לנג'ארה. עניין זה מצביע לדבריו כי גאנשו הדפיס את שיריו על פי המתכונת המוסיקלית של "זמירות ישראל".³⁰

10.5 הלחנים בספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו

כמקובל בקובצי השירים בני הזמן, ניתנו בראשי השירים של ספר "פזמונים ובקשות" הוראות מדויקות לביצועם על פי לחנים של שירים לועזיים ועבריים. את הלחנים בחר גאנשו משירים לועזיים שונים, רובם המכריע – מאה ושלושים – הם שירים תורכיים, שלושים ספרדיים, חמישה

²⁶ על כך ראה: אידלזון, מקאם, עמ' 52-87; שליטא, מקאם, עמ' 520-522; סרוסי, זמרת הקודש, עמ' רפז, שא; שם, המקאם, עמ' 43-44.

²⁷ אצל נג'ארה קיימות שלוש הוראות מוסיקליות לזמרת רוב השירים: מקאם השיר, לחן השיר ולעתים הוא מציין את הצורה המוסיקלית שהשיר בנוי עליה. ראה: סרוסי, זמרת הקודש, רפט.

²⁸ אבנארי, השיר הנכרי, עמ' 383; בארי, נג'ארה, עמ' 178-179, 184-185, 190-191; סרוסי, זמרת הקודש, רצ; שם, המקאם, עמ' 44. על סידורו של קובץ השירים של נג'ארה באופן זה ראה: שם, זמרת הקודש, ש-שה; שם, מוסיקה עות'מאנית, עמ' 80; שם, המקאם, עמ' 44; בארי, נג'ארה, עמ' 198. וראה: נג'ארה, זמירות ישראל מהדורות: צפת, שלונקי ונציה. למעשה, חידושו המוסיקלי של נג'ארה היה בהתייחסותו למקאם התורכי כאל מערכת ולא כאל השאלה של מנגינות בודדות. נג'ארה השתמש גם בצורות מוסיקליות תורכיות קלאסיות. אחת מהן היא ה"פישריף" אשר משמשת פתיחה ל"פאסיל" התורכי שהיא יצירה חילונית רבת חלקים. ראה: סרוסי, זמרת הקודש, שג.

²⁹ "פאסיל" הוא מונח תורכי שמתייחס ליצירה בת כמה פרקים ובמקרה של הפאסיל העברי לכמה פזמונים באותו מקאם. ראה: שם, מוסיקה עות'מאנית, עמ' 84. (מבנה הפיוטים של ה"פישריף" הוא של מחרוזות בנות ארבעה טורים בחריזה של אאאב, כשהטור של המחרוזת הפותחת משמש כרפרין, ראה: שם, זמרת הקודש, שג).

³⁰ את המקאמים בספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו ואת פירוט השירים על פי פילוח המקאמים מול הלחנים ראה במפתח המקאמים.

³⁰ סרוסי, זמרת הקודש, שג.

שירים יווניים, שני שירים ערביים בלבד ושניים עבריים.³¹ למרבה הצער לא הצלחתי לזהות את כל הלחנים שבספר בשל איכות הדפוס הגרועה.³²

לפי אבנארי קיים שוני ניכר בחלוקה לשפות של לחני השירים הלועזיים שנבחרו על ידי המשוררים השונים. לדבריו שינויים אלה קשורים למיקום גיאוגרפי שונה של כל אחד מהם ומאפיינים את המצב האמתי באזור מגורי המשורר,³³ אך אפשר כי הדבר קשור דווקא לכרונולוגיה, לתקופה שקובצי השירה השונים ראו בה אור, והם מבטאים את התערות היהודים בחברה התורכית. כך, ככל שהקובץ התפרסם מאוחר יותר ירבו בו הלחנים התורכיים ואילו אלה הספרדיים והערביים יתמעטו.

10.6 הלחנים של שירי המופת והשפעתם על השיר החדש

קשר לא מקרי קיים בין שיר הדוגמה הנוכרי לשיר העברי החדש והשפעתו עליו ניכרת בכמה אופנים. מבחינת התוכן, השיר החדש משתמש במוטיבים דומים לאלו של שיר המופת ושומר על מצבי היסוד, האווירה והציוריות של השיר המקורי. בה בעת מותאם הנושא של שיר המופת ליחסים בין כנסת ישראל לקב"ה שהם מושא השיר החדש.³⁴ גם לתבנית שיר המופת השפעה על השיר החדש, שכן לרוב תואמים הצורה והמשקל של השיר החדש את שיר המופת. יש להניח שכך הסתננו תבניות שיריות זרות לשירה העברית, שכן התאמת המנגינה לשיר העברי תלויה בשוויון במספר ההברות בין שני השירים. מסיבה זו שקולים רוב שירי נגי'ארה וכן שיריו של גאנשו במשקל הברות פונטי.³⁵ הקשר ההדוק בין השיר הנוכרי לגרסה המחודשת בא לידי ביטוי גם בצליל החרוזים הלועזיים או במשחקי מילים. לעתים השתמשו המשוררים במילים לועזיות שלמות של פתיחת השיר במשמעותן בעברית.³⁶ מרכיב נוסף שחדר לשיר העברי מהדגם הלועזי, במיוחד התורכי, הוא השימוש במילות פנייה כגון "דוד", "חנון" וכדומה.³⁷ מילות פנייה כאלה נוספות על משקל השיר ועל תחבירו והם חיקוי מובהק משיר המופת הזר.³⁸

³¹ אבנארי, השיר הנכרי, עמ' 383. אבנארי אינו מציין את הלחנים העבריים.

³² כל הלחנים הספרדיים זהו על ידי סרוסי למעט שיר רד. ראה: סרוסי, לחנים. וראה גם, אבנארי, שירים ספרדיים. חלק מהלחנים התורכיים זהו על ידי טיצה ויהלום. ראה: טיצה - יהלום, לחנים תורכיים. לפירוט הלחנים ראו במפתח הלחנים.

³³ אבנארי, הלחנים, ר, רב.

³⁴ על כך ראה: שם, השיר הנכרי, עמ' 383; שם, הלחנים, ר; בארי, נגי'ארה, עמ' 190; יהלום, שירה עברית מיסטית עמ' 632; שם, שירת הקבלה, עמ' 91.

³⁵ על כך ראה: אבנארי, מנגינות קדומות, עמ' 149; שם, השיר הנכרי, עמ' 384; שם, הלחנים, ר; בארי, נגי'ארה, עמ' 178; סרוסי, המקאם, עמ' 44.

³⁶ על כך ראה: אבנארי, מנגינות קדומות, עמ' 149; שם, השיר הנכרי, עמ' 384; יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 631.

³⁷ ראה לדוגמה שירים: נו, פג, צו, קט, קיט, קכ, קלז ועוד.

³⁸ על כך בהרחבה ראה בסעיף לחנים תורכיים והשפעותיהם.

המנגינה הנעימה והזרימה של המילים מבטאות את אופיים העממי של השירים.³⁹ המנגינה הופכת מעתה שותף שווה ערך במכלול היצירה והיא אינה משרתת את מסר השיר או את תוכנו בלבד. עמידתה ברשות עצמה הקנתה לה גם מידת ניידות רבה אשר אפשרה להעביר ניגון אחד לשירים אחרים וכך לבצע מיידית שיר חדש במנגינה ידועה.⁴⁰ ההתאמה בין השיר הנוכרי לשיר העברי יכולה להיות מושלמת או חלקית כאשר הזמר מציע לשיר את הלחן החדש ולהתאימו באופן חופשי ככל שניתן לשיר המקור.⁴¹

10.6.1 לחנים ספרדיים והשפעותיהם

שימוש במנגינות ידועות היה מקובל ונפוץ אצל משוררים שמוצאם בספרד. אבאנרי סבור כי ניתן ללמוד מכך על החשיבות שנודעה לביצוע הזמרת של השירים. הלחנים של הרומאנסות שהיו אהובים מאוד על היהודים הספרדיים הותאמו לפיוטים המושרים בבתי הכנסת ובאירועים דתיים ומשפחתיים אחרים. העברתם מחול לקודש לא היוותה בעיה שכן הלחנים גרמו להתעלות הנפש ותרמו למטרה אשר לשמה הם נועדו, לומר הלל לקב"ה.⁴² מעוז מצאה כי לחנים רבים אשר מקורם בספרד השתמרו בצורתם המקורית ואלה שחוברו לאחר הגירוש הושפעו מהמוסיקה שרווחה בארצות הגלות החדשות.⁴³

בין שירי המופת הספרדיים רווחים שני סוגים: הרומאנסה והוילנסיקו,⁴⁴ אשר בנויים על מקצבים קבועים ועל מחזוריות חלקיהם. הפיוטים החדשים נוצרו בהשראתם של הרומאנסה והוילנסיקו וקבלת הלחן הזר גררה גם את התאמת מבנה השיר למבנה המוסיקלי.⁴⁵ לכשלושים שירים בספר השירים של גאנשו צורפו לחנים ספרדיים תחת הכותרת: "לחן רומאנסי".⁴⁶

הרומאנסה היא שיר עם סיפורי בעל מבנה מיוחד, שהתפתח בקרב עמי חצי האי האיברי מהמאה העשירית עד למאה השתיים עשרה, וקיבל צביון מיוחד מאוחר יותר בקרב יהודי תורכיה וארצות הבלקאן. גם אחרי הגירוש שמרו לה היהודים אמונים והוסיפו ליצור יצירות חדשות ברוחה. הגירוש גרר שינויים אחדים ברומאנסה מבלי לפגום באופייה. המבנה נשמר בדרך כלל כפי שהיה אופייני ומקובל בספרד ולעתים התווסף לו פזמון. היא הותאמה להווי החיים בארצות

³⁹ בארי, נג'ארה, עמ' 178; סרוסי, זמרת הקודש שה.

⁴⁰ אבאנרי, המקצב, עמ' 10. על תופעת ניידותו של הלחן ראה גם בפרק השלישי, בסעיף: שינויים שחלו בשירים במהלך הדורות.

⁴¹ סרוסי, זמרת הקודש, שה.

⁴² אבאנרי, הלחנים, קצט, ר; מעוז, הרומאנסה, עמ' 61; סרוסי, המוסיקה, עמ' 17.

⁴³ מעוז, הרומאנסה, עמ' 62.

⁴⁴ הוילנסיקו הוא בעל פזמון חוזר והוא מיועד לביצוע שיתופי של סולן ומקהלה. מקורו עממי אך הוא חדר למוסיקה האומנותית. ראה: אבאנרי, מנגינות קדומות, עמ' 150.

⁴⁵ שם, הלחנים, רי.

⁴⁶ ראה במפתח הלחנים.

הגלות החדשות: הושטו אלמנטים נוצריים, שמות של גיבורים ושל מקומות גיאוגרפיים, הקללות מותנו ונוסף לה מוסר השכל. הרומנסה הפכה לשירת עם שעסקה בנושאים של אהבה, קנאה, נאמנות ובגידה, יציאה לקרב, ניצחון, כישלון, שבי, כלא, געגועים לארץ ישראל, עלייה, גאולה, משיח, דמויות מהתנ"ך, חגים ואירועים בחיי אדם.⁴⁷

הרומאנסה היהודית ספרדית לאחר הגירוש בנויה יחידה אחת ומחולקת לסטרופות ולעתים היא בעלת פזמון חוזר. מספר שורותיה אינו מוגבל. כל שתי שורות (דלת וסוגר) הן יחידה מבנית אחת (בית) המורכבת בדרך כלל ממשפט שלם. צורתה העממית בנויה בשורות של כ- 16 הברות כשבכל שורה מספר שווה של הברות (7-8 הברות). הסוגרים חורזים זה בזה, אך לעתים גם הדלתות חורזות. החרוז בנוי על תנועה חוזרת (אסונאנס).⁴⁸ כיוון שהשירה יועדה למקהלה של קהל בלתי מאומן ולא לזמר מקצועי, לא היה מקום לסטייה מן התבנית המוסיקלית והמבנה הנוח היווה מצע אידיאלי לסיפורי עלילה.⁴⁹ שירים רבים של גאנשו אשר להם לחן ספרדי, עשויים במשקל המתאים לרומאנסה⁵⁰ ומספר שירים כוללים את שני המאפיינים הצורניים שלה הן מבחינת המשקל והן במבנה הדו-טורי.⁵¹ עם זאת ניתן למצוא בין השירים המלווים בלחן רומנסי, גם שירים סטרופיים אשר נראה כי הם משועבדים ללחן ספרדי כלשהו, אולי מסוג שונה מהרומאנסה.⁵²

ראוי לציין שבשני שירים של גאנשו שלחניהם מורים על שתי רומאנסות פופולריות בתקופתו – "ארבולדה" הרעיה הנאמנה (לשיר מט)⁵³ ו"יו מי אליונטרה און ליוניז" (לשיר נ) שהיא הפתיחה לרומאנסה "הנואפת", ככל הנראה הגירסה הספרדית לאגדת אודיסאוס – לא נמצא קשר תוכני כלשהו בין שיר המופת לשיר העברי.⁵⁴ הקשר הצלילי בין שיר המופת "ארבולדה" לשיר העברי מתקיים בשני טורי הפתיחה ובחריזה הפנימית (ra): "אַרְבוּ לִי רְבִים בְּעֵבְרָה גְּוֹרוּ עָלֵי עֲזִים // עוֹרָה לְקָרְאֵתִי אֶל וְרָאָה וְאוֹתָם תִּתֵּי תִפְלִי" (מט, 2-1).⁵⁵ Arboleda arboleda arboleda tan

⁴⁷ מעוז, הרומאנסה, עמ' 50-52, 60-63; שילוח, הרומנסות, עמ' 41.

⁴⁸ חריזה אסונאטית היא חריזה לא מושלמת המסתפקת בשוויון תנועה אחת בהברה המוטעמת האחרונה. ראה: מעוז, הרומאנסה, עמ' 53. וראה עוד למעלה על החריזה, בפרק השביעי.

⁴⁹ אבנארי, מנגינות קדומות, עמ' 150; שם, הלחנים, רי; מעוז, רומאנסה, עמ' 52-53; שילוח, הלחן, עמ' 11.

⁵⁰ מב, מד, מו, מח, מט, נ, נב, צה, קנו, קנח, קנט, קפה, קצו, קצט, ר, רב. וראה גם שיר רא. יהלום וסרוסי מציינים את שיר מט אשר עשוי על פי הלחן "ארבולדה" כשיר אשר שמר על המשקל המקורי של הרומאנסה. ראה: יהלום, התחדשות עמ' 117; סרוסי, זמרת הקודש, רצד.

⁵¹ מד, מח, מט, נ, צה, קנח, קנט, קצו, ר, רב. וראה גם שיר רא.

⁵² לדוגמה שירים: קנו, קס.

⁵³ יהלום, בין אלגוריה, עמ' 285; אבנארי, מנגינות קדומות, עמ' 149; שם, עבריים ספרדים, עמ' 382, 388; סרוסי, זמרת הקודש, רצג-רצד.

⁵⁴ שתי רומאנסות אלה משמשות שיר מופת גם בשירי ישראל נג'ארה.

⁵⁵ יהלום, התחדשות, עמ' 117; שם, נג'ארה, עמ' 89; סרוסי, זמרת הקודש, עמ' רצג-רצד.

gentil.⁵⁶ בשיר נוסף (קס) בולט הקשר הצלילי בין שיר המופת לגרסה החדשה.⁵⁷ הלחן הספרדי של שיר המקור הוא: "ביוא אל אמור" Viva el amor, והחיקוי הצלילי לאורכו של השיר (קס) הוא: אָל הַר הַמּוֹר (2); אָ- / כּוֹר וְשִׁמּוֹר (5); בְּמַחְמוֹר (7); יֵאמֵר אָמוֹר (9); אָ- / שֶׁת וּמְכַמוֹר (11); עָדִי יִגְמוֹר (13); אָרוֹר הַמּוֹר (15).

10.6.2 לחנים תורכיים והשפעותיהם

הלחנים התורכיים הפכו תוך זמן קצר לרוב בקובצי הפיוטים המודפסים מהמאה השש עשרה. ההנחיה בכותרתם של רוב השירים (130) בספר השירים של גאנשו היא שיש לזמרם על פי לחן תורכי.⁵⁸ השפעתו של הלחן התורכי על השיר העברי דומה להשפעתו של שיר המופת הרומנסי עליו והיא ניכרת הן בתבנית והן במשקלים השאולים מן השירה התורכית.⁵⁹ בארי מציינת כי רוב שיריו של נגי'ארה אשר להם לחן תורכי אינם בעלי ייחוד תבניתי ורובם עשויים בצורות סטרופיות מעין אזוריות.⁶⁰ גם אצל גאנשו רוב השירים מעוצבים בצורות סטרופיות מעין אזוריות, אך יש בהם גם שירים שווי חרוז, דו-טוריים, ושירים סטרופיים אשר נראה כי הם מותאמים למנגינה.⁶¹

ההשתעבדות המוסיקלית לשירי הדוגמה התורכיים הביאה אתה חיקוי צלילי של פתיחת מילות השיר העברי שדמתה לפתיחה הלועזית של שיר הדוגמה ולטקסט המקור, תופעה שראינו גם בשירים הרומאנסיים.⁶² סרוסי מציין כי על פי שיר המופת: "דושליר שאנמאן ביני" (dostler, sanmang beni) חוברו שלושה פיוטים. אחד מהם הוא שיר (קמד) של גאנשו. מילת המפתח (dostler, בשיר המופת אשר פירושה יידי, הובאה בפתיחת שירו של גאנשו "דוד צח" (קמד, 1) אולם מעבר לכך אין כל דמיון אחר לשיר המקור.⁶³ שיר דוגמה נוסף "דילדאר אולוג'אק" (dildar olacaksin gulum) זכה לשני חיקויים: האחד הוא שיר (קיג) של גאנשו אשר מחקה באופן מוחלט את צלילי הפתיחה התורכית: "דִל דֶר תוֹךְ פֶּה וְשֶׁן / לְבָאִים / שְׁנִים יַחְרְקוּ" (קיג, 1).⁶⁴ גם הלחן

⁵⁶ שם, לחנים, עמ' 171, סימן 92.5.1.

⁵⁷ אבנארי, הלחנים, ריא.

⁵⁸ ראה במפתח הלחנים.

⁵⁹ סרוסי, המקאם, עמ' 44.

⁶⁰ בארי, נגי'ארה, עמ' 192.

⁶¹ לדוגמה שווי חרוז: נח, סו, עח, פז, קנד, קפ, קפו. לדוגמה דו טוריים: שיר ללא סימן בין לו-לו, מא, ס, עב, צב, צד, קו, קסה. לדוגמה שירים סטרופיים מותאמים למנגינה: נד, נו, נט, עט, קכה, קלט. וראה במפתח הלחנים.

⁶² עניין זה היה אחד הסיבות לויכוח שהתקיים בין דילונזאנו לנג'ארה. ראה: יהלום, שירה עברית מיסטית, עמ' 631-632; שם, שירת הקבלה עמ' 90-91.

⁶³ סרוסי, מוסיקה תורכית, עמ' 126.

⁶⁴ יהלום, התחדשות, עמ' 118; שם, נגי'ארה, עמ' 90.

התורכי: "קווגוקטין שיבדום שיני" (küçüçüğten sevdüm seni) שימש את גאנשו בשיר (קכו). לדברי יהלום פרטי המקצב נשמרו.⁶⁵

10.7 לחנים עבריים – בין נג'ארה לגאנשו

בכותרתם של ארבעה עשר שירים מופיע לחן עברי.⁶⁶ מתוכם שני לחנים זהים אשר נרשמו תחת שירים שונים,⁶⁷ לחן אחד אינו קריא ושני לחנים לא זוהו.⁶⁸

כפי שצינתי למעלה נג'ארה היה הראשון שארגן את שיריו על פי עיקרון מוסיקלי – המאקמים – ובכך סלל דרך לממשיכיו. הוא עשה זאת כבר ב"זמרות ישראל", מהדורת צפת (שמ"ז-1587), ובמהדורה המורחבת יותר (ונציה - 1600) שכלל את השיטה. החלק הראשון – "עולת תמיד" – מסודר לפי מקאמים וכולל לחנים שונים ואילו ב"עולת שבת" וב"עולת חדש" לא מצוינים מקאמים ולהם על פי רוב לחנים עבריים.⁶⁹ לדברי סרוסי ניתן ללמוד מכך כי השימוש בשירה לפי מקאמים יועד לאירועים שמחוץ למסגרת הליטורגית הקבועה. עולה מכך גם כי למעמדים הליטורגיים הקבועים התגבש רפרטואר של מנגינות עבריות בעוד שלמעמדים הפרה ליטורגיים לא היה קיים רפרטואר מסורתי.⁷⁰ גם ב"אמרי נועם" לגאלייגו מופיעים הלחנים העבריים בהקשרים ליטורגיים שהפכו לקבועים בסדרי התפילה של יהודי ספרד, ואילו הלחנים הלועזים נפרדים מהם. כך הלחנים הספרדיים מיועדים בעיקר לשירת הבקשות שהתקיימה באשמורות הבוקר לפני תפילות החובה, והלחנים התורכיים מופיעים בשער אחד: "קודש הילולים".⁷¹ גאנשו, כמו נג'ארה וכפי שהיה כנראה מקובל בקובצי השירה בזמנו, מבחין בין ייעודי השירים באמצעים מוסיקליים: בפיוטים המופיעים כאמור לעיל בחלקו השני של הספר ונכללים במסגרת הליטורגית, לא נעשה שימוש במקאמים⁷² אך נעשה שימוש בלחנים עבריים.⁷³ מנגד, השירים הפרה ליטורגיים מסודרים במקאמים ולרוב המקור של לחניהם בשירים לועזיים.⁷⁴

⁶⁵ יהלום, התחדשות, עמ' 118.

⁶⁶ ראה במפתח הלחנים.

⁶⁷ "אנא כעב": רה, רי. "מעוז עת אזכרה": ריח, ריט.

⁶⁸ לחנו של שיר רז לא קריא והוא לא זוהה. וכן לא זוהו שני לחנים נוספים: "מעוז עת אזכרה": ריח, ריט; "יום כל חסו": רכד.

⁶⁹ בארי, נג'ארה, עמ' 196; סרוסי, זמרת הקודש, ש. עם זאת בארי מציינת כי אצל נג'ארה הלחנים הלועזיים מופיעים גם בסוגים של שירי קודש כגון תוכחות. ראה: בארי, נג'ארה, עמ' 185.

⁷⁰ סרוסי, זמרת הקודש, ש.

⁷¹ סרוסי - בארי, ספר אמרי נועם, צו-צז, ק, קטז,

⁷² החל משיר רד. שיר נא מסוג רשות מופיע בחלקו הראשון של ספר השירים ובכותרתו לא ציון מקאם וציון לחן עברי.

⁷³ השירים מסוג תחנה (ריב, ריג, ריד, רטו, ריו, ריז) ווידוי (רכה) אשר מופיעים בחלק ב של ספר השירים הובאו ללא ציון לחן. הקינות (ריח, ריט, רכ, רכא, רכב, רכג, רכד) שאינן סוג ליטורגי סווגו אף הן בחלק זה ובכותרתן לחן עברי. כמו כן בתוכחה אחת (רד) נרשם לחן זר ספרדי ובשיר נוסף (רח) אשר מופיע ללא ציון סוגו נרשם לחן רומנסי. וראה במפתח המאקמים.

⁷⁴ על כך ראה גם בפרק הרביעי.

כמו נגי'ארה גם גאנשו בוחר את הלחנים העבריים ממשוררים שונים ומתקופות שונות של השירה העברית.⁷⁵ בכמה שירים הוא מביא לחנים של משוררי תור הזהב. כך למשל הלחן "אנא כעב" (רה, רי) הוא פתיחה לסליחה של משה אבן עזרא.⁷⁶ הלחן "אלהים אלי אתה" (ריא) הוא פתיחה לרשות לנשמת של שלמה אבן גבירול.⁷⁷ הלחן "הלנופלים" (רכג) הוא פתיחה לרשות לשבת איכה של יהודה הלוי.⁷⁸ הלחן "שובי נפשי" (רכ) הוא פתיחה של מספר שירים אך נראה כי הכוונה היא דווקא לשיר של ר' יהודה הלוי: "שובי נפשי למנוחכי // כי יי גמל עליכי".⁷⁹ הלחן "אגדלך" (נא) הוא אחד הלחנים אשר חוברו בתקופת ספרד⁸⁰ והלחן "שופט כל הארץ" (רט) הוא אחד הלחנים הספרדיים הנפוצים והעתיקים שנשתמרו במסורת שבעל פה עד ימינו.⁸¹ גאנשו מביא גם לחן מהשירה בת זמנו "אלה אזכרה" (רכא) שהוא פתיחה לקינה מאת נגי'ארה.⁸² יש לציין כי בעוד כוונתו של נגי'ארה הייתה לשמור על הזהות בין סוגו של השיר המקורי ממנו נלקח הלחן לסוג פיוטו הוא,⁸³ הרי שגאנשו כלל אינו שומר על התאמה כזו.

10.8 לחנים יווניים וערביים

בספר שיריו של גאנשו חמישה פיוטים אשר בכותרתם נרשם: "לחן גריגו", משמע יווני.⁸⁴ אלה נוצרו כנראה לטעמו של מיעוט רומאניוטי שחי בבורסה. שני פיוטים נוספים עוצבו ב"לחן ערבי".⁸⁵ מנגינות ערביות חדרו לבית הכנסת בכל מקום שהאסלאם שלט בו. טבעי שהדבר יקרה בקהילות היהודיות שגרו בסביבה המוסלמית במשך מאות שנים אך נראה כי מיעוט הלחנים היווניים והערביים לעומת רוב של לחנים תורכיים מלמד על כך שבתקופה זו, המאה השבע עשרה, כבר היו היהודים באימפריה העות'מאנית נטועים עמוק בסביבה התורכית ובתרבותה.

10.9 סיכום

נראה כי הרוב המוחלט של הלחנים התורכיים בספר שיריו של גאנשו נבחר כדי להתאימו לקהל שומעיו ולטעמו, והוא מלמד על התערותם של אלה בחברה התורכית ובתרבותה. המסורת הספרדית אמנם עולה בהקשרים המוסיקליים של שיריו אולם היא כבר דומיננטית פחות מבעבר. הלחן הזר משפיע במידה מסוימת על עיצובם הצורני של השירים. מן הסקירה כאן עולה כי נגי'ארה

⁷⁵ בארי, נגי'ארה, עמ' 195.

⁷⁶ ראה: לוין-רוזן משה אבן עזרא ב, עמ' 446.

⁷⁷ ראה: ירדן, שלמה אבן גבירול, א, עמ' 71-79.

⁷⁸ ראה: שם, יהודה הלוי, ד, עמ' 74, סימן כח.

⁷⁹ ראה: שם, שם, עמ' 182, סימן פא.

⁸⁰ ראה: סרוסי - בארי, ספר אמרי נועם, קו.

⁸¹ שם, שם, קב.

⁸² ראה: נגי'ארה, זמירות ישראל (פריס-חורב), עמ' 474.

⁸³ בארי, נגי'ארה, עמ' 196.

⁸⁴ עא, פט, צ, קלו, קפו. וראה במפתח הלחנים.

⁸⁵ קכו, קנה. וראה במפתח הלחנים.

היווה לגאנשו מקור השפעה, כפי שמתבטא בעיקר באופן סידור ספר שיריו על כל המשתמע מכך מבחינה מוסיקלית – הוא בחר לשיריו מקאמים זהים לאלה אשר נבחרו ל"זמירות ישראל" וכמו כן בחר בלחנים עבריים לסוגים הליטורגיים ובלחנים זרים לשירים הלא ליטורגיים.

סיכום ומסקנות

פרק זה מסכם את קווי המתאר של הפואטיקה ביצירתו של ר' יוסף גאנשו כפי שהיא באה לידי ביטוי בספר שיריו "פזמונים ובקשות" וכן את המסקנות שעלו מבחינת הסוגים ומבחינת המאפיינים הצורניים, התוכניים והזמרתיים של יצירתו שנדונו בעבודה.

הרוב המוחלט של שירי גאנשו עשוי בסוגים של התחינה, התוכחה, הבקשה, הווידוי, הקינה והפזמון אשר שייכים לקבוצת סוגי הסליחה ואשר תואמים את נושאייה. כמו כן, בשיריו של גאנשו כמו בשירה הלאומית העברית, עולים המוקדים הנושאים המרכזיים אשר חוזרים ונשנים בה לאורך הדורות ואשר הם גם עיקר עניינה של הסליחה: חורבן, גלות, נקם וגאולה. הסליחה מבכה את הפאר שהיה בעבר ונעלם, והשירה הלאומית עוסקת בחורבן. בסליחה עולה הזעקה על לחץ ורדיפות, והשירה הלאומית עוסקת בקושי הגלות. הסליחה קוראת להשמדת האויבים והשירה הלאומית מבקשת בהם נקם. בסליחה עולים תיאור חטאיו, רפיונו וחדלונו של האדם כחלק מבקשות הרחמים, המחילה והסליחה על עוונות, עולה בה גם בקשה לעזרה ולשינוי המצב הקשה הקיים ומובעת בה התקווה המשיחית. כל אלה מעוצבים גם בשירה הלאומית סביב נושא הגאולה. מכאן שנושאי הסליחה תואמים את נושאי השירה הלאומית ואלה גם אלה מעוצבים בשיריו של גאנשו ומהווים את עיקר נושאייהם. גם הזמן הנרמז בשיריו של גאנשו תואם את שעת השמעתן של הסליחות – בימי הסליחות לפני עלות השחר או בחצות – שעות שהתקיימו בהן הריטואלים השונים שנתחדשו בהשראת קבלת צפת.

עיון באופיים של הסוגים שגאנשו עיצב בהם את שיריו, דבריו בקולופון לגבי סוגי השירים והכתוב בכותרתם מלמדים כי ספר השירים של גאנשו הוא מעין סדר סליחות. הספר נחלק בהתאם לימים שהשירים הושרו בהם: במהלך השנה, בהתכנסויות שלפני התפילה בכל ימות החול הושרו פזמונים אשר מופיעים בחלקו הראשון של הספר, ובימים מיוחדים כתעניות, עשרת ימי תשובה וסביב הימים הנוראים הושרו הסליחות מחלקו השני של ספר השירים. בעבר נקבע שמן של סליחות אלה על פי מקומן בתפילה ויש להן כאמור זיקה למסורת הפייטנית.

יוצא אפוא כי שיריו של גאנשו, והבחירה בסוגיה השונים של הסליחה דווקא היא מודעת, מכוונת ומגמתית ונובעת מהרצון להחיש את הגאולה ולקרב את הקץ. שיריו שהושמעו כחלק מהמעמדים והריטואלים שחודשו בהשראת קבלת האר"י והמקובלים שפעלו בצפת ואשר הותאמו לכל תחומי החיים ולכל אחד מימות השנה, נוצרו כתגובה להתגברות הציפייה לגאולה. מטרתם של אלה גם אלה הייתה החשת הגאולה. היקף ההשפעות הללו בשירים הוא נרחב ומשמעותי וניכר מעיצובם התכוף והאינטנסיבי של נושאי הגלות והגאולה בשירים שאלו עיקר נושאייהם.

אחד המאפיינים הבולטים בפואטיקה של ר' יוסף גאנשו הם המינונים ההולכים וקטנים של מאפייני האסכולה הספרדית הקלאסית בשירים, בעוד שהשפעתם של השירה, התרבות והסביבה התורכית הולכים וגדלים בהם. תופעה זו עוברת כחוט השני בשיריו ובאה לידי ביטוי בכל אספקט שלהם: בתוכן, בצורה, בלחן ובמוסיקה ובאמצעים האומנותיים שהם מעוצבים באמצעותם.

מבחינת התכנים עולים בשירים נושאים שונים שהיו מקובלים בשירה התורכית. כך ביטויי האהבה האינטימיים שיפים לאהב ארצי בלבד ואשר חדרו לשירת הקודש העברית, אינם עוד משיר השירים בלבד. מקורם בהשפעות תורכיות של חוגים מיסטיים דרווישים שנהגו לשיר שירי אהבה ארציים על פי פירוש מיסטי של תוכנם. השפעה אחרת מהסביבה התורכית באה לידי ביטוי בשיריו של גאנשו בציורי מלכות – יחסי עבד-אדון או יחסי שפחה-גבירה. אמנם, קשרים כאלה מצויים גם במקרא, אך גאנשו עושה בהם שימוש רווח בדומה לנהוג בסביבה שיצר בה.

תופעת החילוף במין הדקדוקי בין זכר לנקבה אשר עולה באינטנסיביות בשיריו של גאנשו, קשורה אף היא בחלקה להשפעות תורכיות ולשפה התורכית שאינה מבחינה אוטומטית בין זכר לנקבה. בשירת הקודש הספרדית אמנם קיימים מעברים בין מין הדוברים בדמויות האלגוריות, אך תופעה זו אינה שכיחה בה. לעומת זאת בשיריו של גאנשו התופעה תכופה ולעתים היא אף חורגת מכללי הלשון העברית המוכרים גם מספרד.

שירי הגאולה של גאנשו כוללים שני סוגים עיקריים: שירי גאולה פשוטים ושירי גאולה אלגוריים. בתוכם ממוקמים במינונים שונים שירים הקרובים לסוגים העיקריים בהתאם לזיקתם לנושאי הגאולה מחד גיסא או אהבה וחשק מאידך גיסא. תופעת חילופי הלשון במין הדקדוקי בין זכר לנקבה עולה בשני הסוגים אך בעוד שבשירי הגאולה הפשוטים, הלא אלגוריים, הם משולבים בשירים ואין בהם בדרך כלל חריגה מכללי הלשון, הרי שבשירי הגאולה האלגוריים המעברים בין זכר לנקבה נובעים מהעיצוב השונה של הדמויות והדוברים בשירים, והם בדרך כלל חורגים מכללי הלשון. הטיעון התאולוגי מסביר את רובם. לפי טיעון זה מטרתם של המעברים בין זכר לנקבה בשירים הוא ליצור בטקסט פשט בלתי הגיוני כסימן חושף אלגוריה. בשיריו של גאנשו הם משולבים מהטעם הזה בעיקר בשירי הגאולה האלגוריים אשר נושאים אהבה וחשק ובמיוחד בשירים מסוג זה (אהבה וחשק) שהקב"ה הוא הדובר בהם על מנת לסמן כי אין לקרוא את השיר כפשוטו כשיר אהבה ארוטי, ויש להבחינו משירי החשק הרגילים. מטרת תופעת חילופי המין הדקדוקי בשירים הללו היא אם כן כמטרתם של המילים או הצירופים המשולבים בשירים ולקוחים מן השדה הסמנטי של הרובד הנסתר. לאלה מתווספות גם התחבולות הספרותיות השונות שגם הן נועדו למסך ולערפל את זהות הדוברים כסימן חושף אלגוריה נוסף.

כיוון ששיריו של גאנשו אינם עשויים מקשה אחת אלא ניתן למקמם על מעין ציר, שמצדו האחד שירי גאולה פשוטים ומצדו השני שירי גאולה אלגוריים אשר נושאים אהבה וחשק ובמיוחד שירים שהקב"ה הוא הדובר בהם, הרי שחילופי הלשון במין הדקדוקי והתחבולות הספרותיות השונות עולים בהם במינונים שונים ובהתאמה לזיקתם של השירים לנושאי גאולה או לנושאי אהבה וחשק. לפיכך, לעיצובם בשירים של חילופי המין הדקדוקי והתחבולות הספרותיות ערך אומנותי וספרותי חשוב בעל מטרות ברורה ומשמעותית. בין היתר תופעת המעברים בין זכר לנקבה בשירים באה בחלקה גם על רקע ההשפעות הסביבתיות השונות והשפה התורכית והיא מעידה על התערותו של המשורר ושל קהל שומעיו בחברה התורכית. בד בבד פוחתים המוטיבים הספרדיים בשירים. במקומם תופסים נושאי הגאולה את עיקר השירים. במעט מהשירים אמנם מעוצבים הדמויות והמוטיבים על פי העיצוב הסטראוטיפי המקובל של שירת החול הספרדית אך באופן חלקי בלבד ואינם מבטאים עוד דואליות או פרדוקס. ברוב הפעמים מתועלים המוטיבים הספרדיים לטובת עיצובו של נושא הגאולה.

ההשפעות התורכיות ניכרות גם בצד הצורני של השירים: ריבוי של צורות סטרופיות, רפרנים, וחריזה תכופה. אימוץ הלחנים התורכיים לשיריו של גאנשו בהמשך להתחזקות מעמדה של המוסיקה, הוא חלק ממהלך רחב יותר. במהלך זה מייבא גאנשו אל שיריו את המערך המוסיקלי התורכי השלם שהתאים לביצועם הזמירתי ואשר קיים גם בשירה התורכית, מערך שכלל תבניות בעלות חריזה עשירה ותכופה ורפרנים מסוגים שונים. תהליך זה גורר קליטת דגמים ודפוסים חדשים לשיריו. גאנשו בוחר בתבניות עבריות קיימות, בדגמים ישנים או בחידושים של האסכולה הספרדית אשר תואמים למצאי התורכי הקיים המשמש את המוסיקה התורכית. במקביל הוא בוחר בדגמים קיימים בשירה העברית אשר עוברים שינוי והתאמה לתבניות התורכיות. כך נוצרת מזיגה בין המוסיקה התורכית לתבניות הקיימות בשירה העברית שגאנשו בחר בהן לעיצוב שיריו. מגוון תבניתי זה מבטא באופן חד משמעי את ההשפעה התורכית העמוקה על עיצוב השירים. מהלך דומה מתרחש גם בהשפעת הלחנים הספרדיים אך היקפו בשירים מצומצם.

גם האלמנטים הצורניים האחרים בשירים קשורים למוסיקה התורכית ולשירה המושרת. בדומה לשירה התורכית משולבים בהם רפרנים ועניות אשר מתאימים לשירה מושרת. כמו בשירה התורכית החריזה בהם תכופה ובכלל זה גם החריזה הפנימית ואלה מדגישים את האלמנט הצלילי. בנוסף, הבחירה הגורפת ברוב שיריו במשקל ההברתי פונטי שהוא לא משקל ספרדי, ובו בזמן עיצוב מספר מועט של שירים במשקל הכמותי בהצלחה לא יתרה, מלמדים על כך שזיקתו

של גאנשו לשירה הספרדית פחותה. ההשפעות התורכיות הנרחבות הללו שבאות לידי ביטוי בעיצוב הצד הצורני של השירים מלמדות כי גאנשו וקהל שומעיו נטועים בחברה התורכית. האלמנט המוסיקלי בשיריו של גאנשו מצביע אף הוא על קשר הדוק למוסיקה התורכית. ספר "פזמונים ובקשות" מתבסס על המקאמים של המוסיקה העות'מאנית, בדומה לאופן שבו ארגן נג'ארה את ספר שיריו. זאת ועוד, הלחנים התורכיים אשר נבחרו לעיצוב שיריו הם הרוב המוחלט בספרו (130), לעומת מיעוט של לחנים ספרדיים (30). גם הלחנים העבריים הם מיעוט בין שיריו, הם מתקופות שונות של השירה העברית ורק אחדים מהם לקוחים מהשירה העברית הספרדית. משמע, המסורת הספרדית אמנם עולה אף היא בהקשרים המוסיקליים של שיריו אולם היא דומיננטית פחות. מספרם הרב של הלחנים התורכיים מעיד על הפופולאריות הרבה שלהם. כמו הלחנים הלועזיים האחרים שהיוו שירי דוגמה לביצועם של השירים העבריים, הם נבחרו למרות ויכוח גדול שעוררו ובמהלכו אף כונו "פיגול". הלחנים התורכיים הם רוב ונראה כי גאנשו בחר דווקא בהם למרבית שיריו משום שהתאימו לקהל שומעיו, לטעמו וכן לאווירת הסביבה שפעל ויצר בה.

מלאכת השיר של גאנשו היא אמנם ספרדית בעיקרה אולם מרקם הקישוטים אינו צפוף בשירים, הלשון המושאלת אינה חידתית כבמלאכת השיר של משוררי תור הזהב והם נוטים לפשטות. המטפורות והדימויים המועטים מתבססים לרוב על המקרא. השיבוצים פשוטים וניטרליים והכינויים נדושים. לעומת זאת, בשיריו מעוצבים קישוטים המעשירים את הפן המוסיקלי כגון הצימוד, החזרות והחרוז הפנימי. אלה יוצרים מחד גיסא תחושת זרימה וקלילות ומשתלבים עם שירה זמרתית, ומאידך גיסא מבטאים ומדגישים את דבריו בנוגע לסבל הגלות, התקווה והבקשה לגאולה. לפיכך, אף שקישוטי השיר שגאנשו מעצב באמצעותם את שיריו הם ספרדיים האינטנסיביות שלהם בשירים נמוכה ופשטותם ניכרת. משמע, חל פחות בעיצובם מול העבר ולעומתם עולים בשירים קישוטים אשר מתאימים לשירה מושרת. מבחינה לשונית משולבת בשירים הלשון העברית על כל תקופותיה ושלא כמו בעבר אין הקפדה על שימוש בלשון המקרא בלבד.

לפיכך ניתן לראות את שיריו של גאנשו כמשקפים תהליך של מעבר מן השירה הספרדית הקלאסית, המשכילית והאליטיסטית אל פואטיקה אחרת ושונה. שיריו אשר נכתבים במזרח, לאחר גירוש ספרד, עוברים התאמה והסתגלות למציאות החדשה על ידי אימוץ סממנים שונים של התרבות העות'מאנית והם מבטאים מהלך של השתחררות מן המסורת האנדלוסית.

כמו כן, נראה כי ההשפעות התורכיות בשיריו של גאנשו הן נרחבות ובלטות יותר מאשר בשיריו של נג'ארה (או של קודמיו) וניתן לשער כי שיריו מבטאים שלב מתקדם יותר בהתערות החברה היהודית בסביבה התורכית. אפשר להניח שחותמן הגובר והעמוק של ההשפעות התורכיות בשיריו מהווה מעין אינדיקציה לזמן שחלף ביחס למשוררים האחרים, וניתן להסיק כי גאנשו מאוחר להם. ממצא זה מחזק ומאשש את ההשערה כי גאנשו היה בן דורו הצעיר של נג'ארה, בהתאם לתאריכים שהובאו כאן במהלך ההתחקות אחר תולדות חייו.

זאת ועוד, השירה בעת הזאת תופסת מקום משמעותי בחברה. המגמות העממיות מתגברות בה כפועל יוצא מהאפשרות אשר נתונה בידי כל אדם להחיש את הגאולה ולתקן את הפגם שבבריאה באמצעות מעשיו ובאמצעות הריטואלים השונים שחודשו בצפת בהשפעת קבלת האר"י והמקובלים, אשר השירה הייתה חלק אינטגרלי מהם ובניגוד גמור לפיוט בתקופת תור הזהב בספרד שהיא שירה משכילית, אליטיסטית ואריסטוקרטית. לפיכך המגמות הספרדיות הקלאסיות פוחתות בשירים ואילו המגמות העממיות מתגברות בהם.

מכל האמור עולה שהמשורר ר' יוסף גאנשו ויצירתו מייצגים את יישומה של אסכולה פואטית חדשה אשר באה לידי ביטוי בשיריו בהיבטים מגוונים. גאנשו מסמן שלב נוסף של התרחקות מהמסורת הספרדית והיטמעות בחברה ובתרבות התורכית. שיריו שנכתבו לאחר גירוש ספרד, מבטאים גם את טרדות הזמן, את העיסוק בגאולה וכחלק מהשפעותיה של קבלת צפת. שירתו של גאנשו היא עממית כיוון שהיא שירת העם.

ספר "פזמונים בקשות תחינות ותוכחות" של ר' יוסף

גאנשו

מהדורת השירים

מהדורת שיריו של ר' יוסף גאנשו מובאת כאן כחלק בלתי נפרד מעבודתי. היא מאגדת את שיריו אשר ראו אור בספר "פזמונים ובקשות" שנדפס בקושטא כנראה בשנת 1642 וכוללת כיום מאה תשעים וארבעה שירים. כזכור, מן הספר נותר עותק יחיד בעולם.¹ במקור כלל הספר רלב (232) שירים ואת שיר הסיום, כלומר מאתיים שלושים ושלושה שירים (233). חסרים ממנו שלושים וחמישה (35) שירים, (א-לג, קעז-קעח), שלושה שירים נותרו חלקיים (לד, קעו, קעט) ואילו שלושה (3) שירים הושלמו ממקורות שונים. המהדורה אינה כוללת את שבעת (7) שירי הדוד (רכו-רלב) אשר נכללו במקור.²

המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר המציא לידי רשימת שירים מכתבי יד אשר עשויים להיות שיריו של גאנשו. באמצעות רשימה זו אותר שיר אחד שהופיע במקור ונרשם בתוכן העניינים של ספר "פזמונים ובקשות", אך הסליל המקורי ובו צילומי השירים אבד, ולכן השיר לא נכלל במהדורה זו. שני שירים אחרים אותרו באמצעות הפניותיו של דוידזון ב"אוצר השירה והפיוט". על קיומו של שיר נוסף נודע לי ממאמרו של צינברג על ירושתו הספרותית של ג'ארה. בעזרת המאגר מלימוד ג'ארה שבהנהלת פרופ' בארי בו נאספו שירי ישראל ג'ארה מכתבי יד, אותר השיר.³

שיריו של גאנשו הובאו במהדורה זו על פי סדר הופעתם בספר "פזמונים ובקשות". בסמוך לכל שיר צוין מיקומו במקור וכל שיר קיבל את מספרו המקורי. כך, שלושת השירים מבין לג (33) השירים שהיו קיימים במהדורה המקורית ונשמטו כיוון שדפי הספר הראשונים נתלשו, ואשר הושלמו ממקורות שונים, קיבלו את מספרם המקורי: ו, כא, כד. אחריהם הובאו יתר השירים כסדרם. שיר לד (חלקי) הוא השיר הראשון הקיים במהדורה ששרדה. ספר "פזמונים ובקשות" כולל שני חלקים: את החלק הראשון ובו פזמונים ואת החלק השני ובו סליחות לימים מיוחדים.⁴ סדר זה נשמר במהדורה הנוכחית.

בספר "פזמונים ובקשות" לגאנשו צוינו בכתב רש"י בכותרת כל שיר – מקום השיר, הלחן על פיו הושר השיר והאם הוא חתום. נתונים אלו של הכותרת הועתקו בהתאמה במהדורה הנוכחית. כמו כן לחן השיר ומקום השיר הובאו בסמוך לכל שיר, לצד יתר הנתונים הטכניים שלו. בשירים בעלי הלחנים הספרדיים אשר זוהו על ידי סרוסי ובשירים בעלי הלחנים התורכיים אשר זוהו על

¹ על מקומו וקורותיו ראה בפרק שלישי.

² על כך ראה שם, סעיף: תיאור הספר ותוכנו.

³ על כך ראה שם, סעיף: שירים אשר חסרים כעת בספר ונוספו למהדורה ממקורות שונים.

⁴ על כך ראה במפורט בפרק הרביעי.

ידי טיצה-יהלום צוין גם התעתיק הלועזי של הלחן.⁵ בנוסף צורפו בהערה פרטים שונים המיוחסים ללחן המקורי, אם צוינו כאלה על ידי מי שזיהה את הלחן של שיר המופת הלועזי. עם זאת זיהוי הלחנים במהדורה הוא חלקי.⁶ השירים שלא זוהו סומנו בכוכבית (*). גם הלחנים העבריים זוהו⁷ על פי "אוצר השירה והפיוט" של דוידזון,⁸ והשיר אשר היווה לו מופת צוין בהערה. בספר "פזמונים ובקשות" לא הודפסו השירים בתבניתם.⁹ במהדורה זו סודרו שיריו של גאנשו על פי התבניות הצורניות המדויקות – שירים שווי חרוז ושירים סטרופיים לסוגיהם. בתי השיר או טוריו סופרו בהתאם והחתימה הובלטה באותיות גדולות ומודגשות. בסמוך לכל שיר צוינו תבניתו, סכמת החריזה שלו, משקלו המתאים והחתימה.

כמו כן, מהדורה זו מקבצת תחת קורת גג אחת את רשימת המקורות הנוספים שמופיעים בהם שיריו של גאנשו מספר "פזמונים ובקשות". לצד כל שיר אשר נדפס במקור אחר או אשר מצוי בכתבי יד צורף המיקום המדויק שהוא מופיע בו. מידע זה הושג בעיקר באמצעות "אוצר השירה והפיוט" לדוידזון, המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר, המכון לתצלומי כתבי-יד עבריים שבבית הספרים הלאומי בירושלים ובעזרת המאגר מלימוד נגי'ארה בהנהלת פרופ' בארי.¹⁰

זו הפעם הראשונה בה מוהדרים ומבוארים שיריו של גאנשו. בשולי כל שיר צורף ביאור לשיר ובו השתדלתי לעמוד על עיקרו תוך ציון מראי מקום מהמקרא ומספרות חז"ל המשמשים כאסמכתא לפירוש. את השיבוצים מהמקרא הבאתי כלשונם וכניקודם תוך התאמתם למשקל השיר או לחריזה.

בספר "פזמונים ובקשות" אשר שימש אותי במחקר זה, הניקוד משובש ונראה שאינו מבוסס על כללי ניקוד נורמטיביים או על כללים המושפעים ממקפים ומטעמי המקרא וכיוצא בזה. כמו כן אין בו הבחנה בין צירה לסגול ובין פתח לקמץ.¹¹ החטפים לעתים מסומנים ולעתים באה

⁵ ראה: סרוסי, לחנים; טיצה ויהלום לחנים תורכיים.

⁶ נותרה קבוצה של שירים תורכיים, יווניים, ערביים וספרדיים אשר קריאתם בדפוס קשה ועל כן לא זוהו בוודאות. לחנים תורכיים: לז, לח, נב, נג, נד, נה, נח, סב, סג, סט, עג, עז, עז, עח, עט, פב, פג, צז, צח, קז, קח, קיח, קכח, קלב, קלד, קמ, קמב, קמו, קנא, קנג, קסג, קעג, קעה, קפא, קפב, קצ, קצא, קצב, קצג. לחנים יווניים: עא, פט, צ, קלו, קפו. לחנים ערביים: קכו, קנה. ולחנים ספרדיים: רד. וראה גם במפתח הלחנים.

⁷ למעט שירים: רז, ריח, ריט, רכד.

⁸ דוידזון, אוצר השירה.

⁹ במסגרת מחקר שפרסם ברנשטיין הובא חלק קטן של חמישים שירים מתוך קורפוס השירים של המשורר, אך הוא לא הקפיד על הדפסה מדויקת של תבניות השירים באלה שנבחרו על ידו באופן אקראי ובאופן שאינו מייצג את כלל יצירתו. ראה: ברנשטיין, שומרי החומות, עמ' 109-160, 189-191. על כך ראה עוד בפרק הראשון.

¹⁰ על כך ראה גם בפרק השלישי.

¹¹ חוסר ההבחנה בין התנועות מעיד על ההגייה הספרדית שבפי המנקד, שאינה מבחינה בין הגיית פתח, קמץ וחטף פתח ובין צירה, סגול וחטף סגול או שווא נע בהגייתו בצליל e. חוסר ההבחנה בין התנועות קמץ-פתח וצירה-סגול והחטפים המקבילים להם נובע מהניקוד הארץ ישראלי שהשפיע על ההגייה בספרד, אף שניקדו בסימני הניקוד

במקומם תנועה מלאה. לרוב הדגשים (הקלים והחזקים) אינם מסומנים ואף לא המפיק בה"א והנקודה על השי"ן. כך גם באשר לתוספת של אמות הקריאה ו' או י'. לעתים קרובות הכתיב מלא במקום שצריך להיות חסר לצורך הניקוד או שהמצב הפוך. נוסף על כך, לעתים חלקים מן השיר – מילה שלמה או חלקה – אינם מנוקדים. אשר למיקום סימני הניקוד עצמם, הם מסומנים לעתים תחת אותיות סמוכות ולא במקום הראוי להם. כמו הפייטנים שלפניו ואלה שבתקופתו הוא הניח את הנע והניע את הנח. בשיריו אין הבחנה בין צורות הפסק והקשר. הוא משתמש בצורות הפסק גם בהקשר וההיפך – גם לצורך המשקל או החרוז. לפיכך נוקדו השירים על פי כללי הניקוד הנורמטיביים, מלבד הנחת הנע. כאשר יש אמות קריאה הן הושארו במילה ונוקדו בתנועה המתאימה לחוקי הניקוד. כאשר המילים היו משובשות או לא ברורות או הניקוד לא תאם את המשקל, הן נוקדו על פי הדגם העיצורי (האותיות הכתובות) שהנחה את המשקל והחריזה ובהתאם לביאור השיר. כמו כן, שלא כמו בקבוצת השירים שהביא ברנשטיין, הקפדתי לשמור במהדורה זו ככל שניתן על חילופי הלשון בין זכר לנקבה אשר עולים לרוב בשיריו והם הובאו בדומה למקור שכן יש להם משמעות פואטית.¹²

הטברניים שבהם קיימת הבחנה בהגייה. על שיטות הניקוד השונות, המשקפות הבדלי הגייה, ראה: דותן, מסורה, עמ' 624-648; מורג, מסירה וניקוד, עמ' 658.
¹² על כך ראה בהרחבה בפרק החמישי.

שירים א-ה, ז-כ, ¹כב-כג, כה-לג חסרים

² (לקוי)³

פזמון נאה.

לחן : תוראמנא וא וצולי

יָ הָמוּ מְעֵי לָךְ גּוֹאֲלִי / רִוְתָחוּ לֹא דָמוּ

מָה עָנָה לָךְ יְדִידִי / אֶתְּהָ נִשְׂא וְרָם

הוּדִי בָּךְ שְׁמֹתִי מִבְּטָחִי / וְשָׁרְעֵפִי דָמוּ

נָא קִבֵּץ לִי עִם מְדוּחִי / וְהִיָּה צוֹר בְּעֵזְרָם

5 לָךְ תִּהְיֶלְהָ / גַּם תִּפְיֶלְהָ / צוֹר עֲלִילָה

תֵּן מִתֵּן נַעֲלָה נַעֲלָה מֵהָר חוֹנְנִי מְלֹךְ רַחֲמָן

וְיִרְאֶה צוֹר כִּי שָׁפַל דָּגְלִי / מַעוֹל זָרִים קָמוּ

כִּי חָרְבוּ לִי נְיָה וְעָדִי / וְלָעַם הָאָר אֹרָם

הַחֹשׁ וּבְנָה בֵּית זְבוּלִי / מֵאֹם נוֹקֵם שָׁמוּ

10 אוֹמְרִים פָּנָה מְנַת חֲבֵלִי / מֵהֵם וּמַעֲיָרָם

לָךְ תִּהְיֶלְהָ / גַּם תִּפְיֶלְהָ / צוֹר עֲלִילָה

[תֵּן מִתֵּן נַעֲלָה נַעֲלָה מֵהָר חוֹנְנִי מְלֹךְ רַחֲמָן]

ס וּד דַּתְּךָ נְאוּהָ גּוֹאֲלִי / עָלִי זָדִים קָמוּ

נִחַלְתִּי עִם יְדִידִי / חוֹשֶׁה קָרַב זָמַן

15 יְהִי חֲמֹדְתִּי חֵישׁ פָּדָה לִי / מִכַּבְּלִי לִי שָׁמוּ]

שְׁלַח גּוֹאֲלֵ הוּא חֲמוּד[י] / הוּא גּוֹאֲלֵה[לָה] [יִימָן]

לָךְ תִּהְיֶלְהָ / גַּם תִּפְיֶלְהָ / צוֹר עֲלִילָה

תֵּן מִתֵּן נַעֲלָה נַעֲלָה מֵהָר חוֹנְנִי מְלֹךְ רַחֲמָן]

¹ השיר "יבואו מרחוק" (יב), נמצא בכ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S H 10. 190.71, אך כיוון שהסרט המקורי אבד לא ניתן היה להשלימו ולהביאו מחדש במהדורה זו.

² השיר נכלל בתוכן העניינים של ספר פזמונים ובקשות, אך חסר בגופו, ראה: פזמונים ובקשות, קה, ע"א.

³ כתב היד שממנו הובא כאן לקוי. ראה הערה 6.

חֶזֶק פְּנֵה לִי בְּחַבְלֵי / וְרִמּוֹס עֵירִי [...]

20 נָא קַבֵּץ לִי עִם מְדוּחֵי / וְהִיָּה אֶתְּהָ מְאוֹרָם

לְךָ תְּהִי־לָהּ / גַּם תְּפִילָּהּ / [צוּר עֲלִילָהּ

תֵּן מִתֵּן נֶעְלָה נֶעְלָה מֵהָר חוֹנְנֵי מְלֶךְ רַחֲמָן]

ביאור: 1 **יהמו**: השמיעו קול מצער, ע"פ ישעיה טז, יא. **מעי...דמו**: איוב ל, כז. **לא דמו**: לא נחו. 2 **ידידי**: הקב"ה, ע"פ ישעיה ה, א. **נשא ורם**: הקב"ה, ע"פ ישעיה נז, טו. 3 **הודי**: כינוי פנייה לאל. **מבטחי**: בטחוני. **דמו**: חדלו, פסקו, ע"פ איכה ג, מט. **ושרעפי דמו**: ומחשבותי הקשות, החרדות נרגעו. 4 **עם מדוחי**: עם ישראל, שהגולה היא לו למכשול, ע"פ איכה ב, יד. 5 **צור עלילה**: הקב"ה. 6 **מתן נעלה**: מתנה מעולה. וכנראה הכוונה שנעלה במהרה אל ארצנו, ארץ ישראל. **חונני**: עשה עימי חסד, רחם עלי, ע"פ תהלים כז, ז. **מלך רחמן**: הקב"ה, ע"פ ברכת "השכיבני" בתפילת ערבית. 7 **שפל דגלי**: ירדתי מגדולתי, ע"פ שיר השירים ו, ד. **זרים**: העמים המשעבדים. **מעול זרים קמו**: בשל שיעבוד האויבים. 8 **נוה**: מקדש, ע"פ שמות טו, יג. **כי...ועדי**: כי האויב מטור 7 החרים את בית מקדשי המפואר "נוה ועדי". **ולעם האר אורם**: ולעם ישראל. 9 **בית זבולי**: את בית המקדש, ע"פ מלכים א ח, יג. **מאום נוקם שמו**: מאומה אשר שמה "נקמה", כלומר האויבים. 10 **אומרים**: האויבים אומרים. **פנה**: הפנה עורף, ע"פ ירמיה מח, לט. **ומעירם**: ומירושלים, ע"פ ישעיה א, כו. **פנה...ומעירם**: האל (מנת חבלו של עם ישראל), עזב, זנח אותם ואת עירם ירושלים. 13 **סוד**: שיחה, ע"פ תהלים פג, ד. **דתך נאוה**: כנראה הכוונה "בתך נאוה", לעם ישראל, ע"פ ירמיה ו, ב. **זדים**: כינוי לאויבי ישראל. 14 **נחלתי**: הנחלה שלי, כלומר ארצי, ארץ ישראל. ואפשר כי הכוונה לנחלתי, כלומר ירשתי. **קרב זמן**: זרז את עת הגאולה. 15 **יה**: כינוי פניה לאל. **חמדתי**: את ארצי האהובה, ארץ ישראל. **פדה**: גאל, ע"פ שמות כא, ח. **מכבלי לי שמ[ו]**: כינוי לאויבים שכבלו אותי. **שמ[ו]**: השלמה על פי החרוז. 16 **גואל**: משיח, ע"פ ישעיה נט, כ. **חמוד[י]**: כינוי למשיח והלשון ע"פ דניאל ט, כג. ההשלמה על פי החרוז הפנימי. **גואל[ה]**: השלמה, כנראה הכוונה, הגואל של עם ישראל. **[יי]מן**: השלמה, כנראה יזמן. 19 **חזק**: כנראה כינוי פנייה להקב"ה, ע"פ ירמיה נ, לד. **בחבלי**: בכאבי, ע"פ ירמיה יג, כא. **עירי**: את אויבי, ע"פ ירמיה טו, ח. 20 **מאורם**: תקוותם של עם ישראל.

תבנית שירית: סטרופית.

חריזה: (אבאב - ששששת / אבאב- ששש[שת] / אגאגאב- שש[ששת]).⁴

משקל: הברות פונטי 14 (למעט טור 5, 6).

אקרוסטיכון: יוסף חזק.⁵

לחן: חסר.

מקאם: חסר, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.

זכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1499.

⁴ בתוספת חריזה פנימית משתנה.

⁵ צריך להיות כנראה: פנה חזק לי בחבלי, וכחלק מהחתימה "יוסף חזק".

מקור : כתב יד סנט פטרבורג, אוסף פירקוביץ 107 (F 65699),⁶ על פי "תוכנת נגי'ארה" בהנהלת פרופ' טובה בארי. ראה גם : צינברג, ספרות ישראל, ג, עמ' 377, 380, הערה 10.

כא⁷

פזמון נאה

יִמִּין וְשִׁמְאֵל יִפְרוֹץ צָר וְכַחֲלוֹ יִרְבֶּה יָמִים
יָבֵלוּ יָמָיו בְּטוֹב וְשָׁנוּתָיו בְּנִעְיָמִים
וְעַם אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ יִהְלֹךְ עֲלָיו אֲמִים
יָשׁוּב לִימֵי עֶדְנָה גַם יָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמִים

ביאור : 1 ימין ושמאל : לכל עבר, לכל מקום, ע"פ דברים יז, יא. וכחול : כמו החול, שהוא רב, ע"פ בראשית לב, יג. ירבה ימים : יאריך ימים, ע"פ משלי ט, יא. ימין...צר : האויב מתרבה ופורץ מכל עבר. 2 יבלו ימיו בטוב : הם, האויבים, מבלים בנעימים, ע"פ איוב כא, יג. 3 ועם אשר בחרת : אבל עם ישראל, ע"פ דברים ז, ו. יהלך עליו אמים : האויב מטיל עליו פחד, איוב כ כה. 4 עדנה : הלשון ע"פ בראשית יח, יב. ישוב לימי עלומים : איוב לג, כה. ישוב...עלומים : בקשה שהאל יחדש את ימי העם כקדם.

תבנית שירית : שיר שווה חרוז.

חריזה : אחידה (- מים).

משקל : הברות פונטי 7.

אקרוסטיכון : אין.

לחן : חסר.

מקאם : חסר, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2963.

נדפס : נגי'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי) יב.

מקור : כתב יד קמברגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

⁶ את הצילומים ראיתי במכון לתצלומי כתבי יד בספרייה הלאומית בירושלים (F = מספר סרט).

⁷ מקור השיר : נגי'ארה, זמירות ישראל, מהדורת שלוניקי, סימן יב, דף מ, ע"ב. נראה כי השיר קוצר על ידי המדפיס. השיר נכלל בתוכן העניינים של ספר פזמונים ובקשות, אך חסר בגופו, ראה : פזמונים ובקשות, קה, ע"א.

י ומי וְלִילִי / אֲהִים בְּחִילִי / אֶל אֵל אֱלִי / שְׁמַחַת גִּילִי
 אֶעְרוֹךְ תְּפִלוֹת / לְעוֹשֵׂה גְדוּלוֹת / עַד אֵין חֶקֶר ה' בקר תשמע קולי

וְ כָמָה אוֹיְבֵי עָלִי יַעֲתִיר / וְאֵת פְּנִיד מְנִי תִסְתִּיר
 וְזָדוֹן תִּכְלֶה בְּחֶרוֹן וְחִישׁ תַּעֲקֹר ה' בקר

5 ס מֵר בְּשָׂרִי מִפְּחָדְךָ / כִּי רַבּוּ פְּשָׁעֵי נַגְדְּךָ
 סַעֲפִים רְשָׁעוֹ / נַעַר וְאֵל יִשְׁעוֹ / בְּדַבְרֵי שְׁקֶר ה' בקר

פ שְׁעֵי עֲלוֹמִי / פֶּה לְפַעְמִי / וְעַל רוֹב אֲשָׁמִי / אֲשׁ בַּעֲצָמֵי
 שְׁבָרִי תִרְפָּא / עֲתִידוֹת צוֹפָה / כְּלִיּוֹת חוֹקֶר ה' בקר

בְּמוֹקְשֵׁי תַאֲוָה / נִלְכְּדָה רַגְלִי / שְׁמַתִּי לְדַאֲבָה / נַפְשִׁי בְּכִסְלִי
 10 הַעֲבַר פְּשָׁעִים / מְשַׁבֵּר סְלָעִים / וְהָרִים עוֹקֶר ה' בקר

ביאור: 1 אהים: אנהם, ע"פ תהלים נה, ג. בחילי: בשל כאב, ע"פ ירמיה ו, כד. שמחת גילי: כינוי להקב"ה, ע"פ תהלים מג, ד. 2 לעושה...חקר: לקב"ה, איוב ה, ט. 3 יעתיר: יהיה רב, ע"פ משלי כז, ו. וכמה...יעתיר: וככל שאויבי יהיו רבים לעומתי. 4 וזדון תכלה בחרון: ורשע תשמיד בכעס גדול. תעקר: תהרוס, תשמיד, ע"פ צפניה ב, ד. 5 סמר בשרי מפחדך: שערות גופי הזדקפו מרוב הפחד שלי אליך תהלים קיט, קכ. 6 סעפים: בעלי מחשבות רעות (הכוונה לעם ישראל), ע"פ תהלים קיט, קיג. רשעו: חטאו. נער: כנראה הכוונה לתקופת נעוריו. ואל ישעו בדברי שקר: ולא יפנו, ייעתרו לדברי שקר, שמות ה, ט. 7 פשעי עלומי: חטאי נעורי. לפעמי: לצעדי, ע"פ תהלים נז, ז. פה לפעמי: עדות לדרכי (החוטאת). ועל רוב אשמי: ועל חטאי הרבים. אש בעצמי: עצמותי לוחטות, גופי מתייסר בגללם. 8 שביר: אסוני, ע"פ עמוס ו, ו. עתידות צופה: הקב"ה, שיודע את הצפוי להתרחש בעתיד. כליות חוקר: הקב"ה, ע"פ ירמיה יז, י. 9 במוקשי תאוה: במכשולי התשוקה. נלכדה רגלי: התפתתי. לדאבה: לכליון, ע"פ איוב מא, יד. שמתִי לדאבה נפשי: בחרתי בדרך שמביאה לכיליון. בכסלי: בטיפשותי, ע"פ תהלים מט, יא. 10 משבר...עוקר: הקב"ה שהוא כל יכול, ע"פ מלכים א יט, יא.

⁸ מקור השיר, סדר רב עמרם ח"ב, יא. הכותרת שם: מיושב חתום יוסף. השיר נכלל בתוכן העניינים של ספר פזמונים ובקשות, אך חסר בגופו, ראה: פזמונים ובקשות, קה, ע"א.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית. כל מחרוזת מסתיימת בחרוז אחיד(-קָר) בתוספת מילות רפרין.

חריזה: אחידה (-קָר) בתוספת חריזה פנימית משתנה.

משקל: הברות פונטי, 1, 18 (למעט טור 7, 9); 2, 16 (למעט טור, 4, 8).
אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: חסר

מקאם: חסר, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1968.

נדפס: סדר רב עמרם, ח"ב, יא.

יז ע"א

לד (לקוי)

תחילת השיר: אלהי בך בטחתי (על פי המפתח)

[...]

פָּרַצַת הָרֵס בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

עַד הַיּוֹם הוֹשֵׁם נוֹלִי

הַשֵּׁב שְׁכִינָה שְׁגָלוּ

כִּי מִמְקוֹמָהּ לֹא זָזָה

5 חֲזָקָה יִנְפְּשִׁי וְאֵל תִּירָאִי

פָּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי

לְמָרוֹם עֵינֶיךָ יְדָלוּ

בְּאַהֲבָה כְּמוֹת עֲזָה בִּאֲהָבָה

ביאור: 1 פרצת הרס: שבר החורבן. 2 עד היום: עד עצם הרגע הזה, בהווה. הושם נולי: נתון בהריסותי, ע"פ דניאל ב, ה. 3 השב: החזר. שכינה: מקום המשכן, התגלותו של אלוהים בישראל, ע"פ שמות כה, ח. ושכינה כמושג ממש, כפי שהיא נזכרת בספרות חז"ל, לפיה קיים קשר תמידי ומיוחד בין השכינה ועם ישראל, גם בגלות ובמצבים קשים. ראה: ילקוט שמעוני, ישעיה מג, רמז תנה. שגלו: מתיחס לישראל שיצאו באונס מארצם, ע"פ יחזקאל לט, כג. 4 כי ממקומה לא זזה: השכינה ממתינה לישראל במקדש, ע"פ מדרש תהלים יא, ג. 5 חזקי...תיראי: ע"פ ישעיה לה, ד. 6 פצחי רנה וצהלי: ישעיה נד, א. 7 ידלו: ינשאו. למרום עיניך ידלו: ע"פ ישעיה לח, יד. 8 באהבה כמות עזה: ע"פ שיר השירים ח, ו.

תבנית שירית: סטרופית.

חריזה: (... א א ב ת [ת] / y ג ד ת [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: כנראה [יוס]ף חזק.

לחן: חסר.

מקאם: חסר, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4398.

יז ע"א-ב

לה

לחן רומאנסי ואשי איל קאבאליירו פור איל ואליי וירדי

א ל גדול בקרב אויביך רדה / יושב על פסא אל וכו'

נ ורא אתה האל על כל מרומם

הפוך לחם שרש רתמים לחמם

וגם תחוש לומר עתה ארומם / עתה אנשא

אל [גדול בקרב אויביך רדה / יושב על פסא] 5

ז ה האל אין זולתך לגאול גאל

עמד טרם בגוים תגאל

לדברך אחכה האל לא אשאל / ולא אנסה

אל [גדול בקרב אויביך רדה / יושב על פסא]

ח דעתיד דודי נעים אף יפה 10

אם רשעי תביט לא אוכל ארפא

לכן נא האל אהבה על כל פ- / שעים תכסה

אל [גדול בקרב אויביך רדה / יושב על פסא]

ט עיני ארוה תמיד בדמעה

ולפניך אשתחווה אכרעה 15

אשחה כל לילה מסתי בדמע- / תי ערשי אמסה

אל [גדול בקרב אויביך רדה / יושב על פסא]

י גלה על עמים אותי העלה

ואז פי וניבי שחוק ימלא

ולמענד האל תהיה לי ל- / מסתור ולמחסה 20

אל [גדול בקרב אויביך רדה / יושב על פסא]

פְּ דְנִי הָאֵל מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה

וְהוֹשִׁיעֵנִי מֵעֶמְקַי הַבְּכָא

כִּי אֶלֶיךָ יְיָ הִמְמָלְכָה / וְהִמְתַּנְשָׂא

[אֵל גְּדוֹל בְּקֶרֶב אוֹיְבֶיךָ רָדָה / יוֹשֵׁב עַל פְּסָא] 25

ביאור: 1 אל גדול: הקב"ה, תהלים צה, ג. בקרב אויביך רדה: בין אויבך משול, ע"פ תהלים קי, ב. יושב על כסא: הקב"ה, דברי הימים ב, ו טז. 2 נורא: הקב"ה, ע"פ דברים ז, כא. 3 לחם שרש רתמים לחמם: הפוך את לחמם למאכל מזיק, לרעל, איוב ל, ד. 4 תחוש: תמהר. עתה ארומם עתה אנשא: אעלה, אגביה את עם ישראל מעל אויביו. או אתנשא מעל אויבי ישראל, ישעיה לג, י. 6 אין זולתך לגאול גאל: רות ד, ד. 7 יתגאל: יתלכלך, יטמא, ע"פ דניאל א, ח. 8 לא אשאל: לבירור הקץ. לא אשאל ולא אנסה: ישעיה ז, יב. 10 דודי נעים אף יפה: כינוי פנייה לאל, ע"פ שיר השירים, א, טז. 11 רשעי: חטאי. ארפא: להיגאל. לא אוכל ארפא: דברים כח, כז. 12 אהבה על כל פשעים תכסה: ע"פ משלי י, יב. 14 ארוה: אשקה, ע"פ ישעיה טז, ט. 15 ולפניך אשתחוה אכרעה: ע"פ תהלים כב, ל. 16 אשחה...אמסה: ארטיב את מטתי מדמעות בכי, עד שתמס, תהלים ו, ז. 18 סגלה...העלה: עשה שאהיה מובחרת מעמים, ע"פ דברים ז, ו. 19 וניבי: דיבורי. ואז...ימלא: ע"פ תהלים קכו, ב. 20 מסתור ולמחסה: ע"פ ישעיה ד, ו. 22 ההפכה: כינוי לגלות. מתוך ההפכה: הלשון ע"פ בראשית יט, כט. 23 מעמק הבכא: כינוי לגלות, תהלים פד, ז. 24 כי...והמתנשא: ע"פ דברי הימים א כט, יא.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת-*[ne]* / אאאת-*[ne]* / בבבת-*[ne]* / גגגת-*[ne]*) וכו'.

משקל: משקל הברות פונטי, רפרין 1, 11+5; וכל סטרופה בשיר 1-2, 11 || 3-4, 11+5 וכו'.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: Vase el caballero por el valle verde⁹.

מקאם: לא נרשם במקור, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3533.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

⁹ סרוסי, לחנים, עמ' 382, סימן 583.1.

דוגיא לחן תורכי אה פאקה זיאה סי' יוסף

י ומם השמש לא יכני אל הצבאות
 הסר מעלי אימות מות נבהלתי מראות
 ולביתך אלך פי למשפט שם ושוב כסאות
 וכימי צאתי ממצרים אראה נפלאות וכימי וכו'

5 ו' שם ארגיע ומנוח אמצא לרגלי
 ועל רוב שלום אתענג עד ירח בלי
 ומעוצב בי אנוח ואשקוט בגבולי
 ופי לא אכלא לשלם לך רוב ההודאות
 וכימי [צאתי ממצרים אראה נפלאות]

10 ח' גור פ' י דוברי שקר פי עלי יתלחשו
 גם תנה עון על עונם חושה ינתשו
 בניך יעדו עדי זהב ויתקוטשו
 ושישו ויעלצו בעשותך נוראות
 וכימי [צאתי ממצרים אראה נפלאות] ישישו וכו'

ביאור: 1 **יומם השמש לא יכני**: תהלים קכא, ו. **אל הצבאות**: הקב"ה, ע"פ תהלים פ, טו. 2 **אימות מות**: תהלים נה ה. **נבהלתי מראות**: ישעיה כא, ג. 3 **ולביתך**: ולבית מקדשך. **כי למשפט...**
כסאות: ע"פ תהלים קכב, ה. 4 **וכימי...נפלאות**: שאזכה לראות ניסים ונפלאות כשם שראו היוצאים ממצרים, מיכה ז, טו. 5 **ושם...לרגלי**: ע"פ דברים כח, סה. 6 **אתענג**: אתפנק, אהנה, ע"פ תהלים לו, יא. **רוב...ירח**: ירבה שלום עד שהירח יבלה, עד שלא יהיה עוד ירח, ע"פ תהלים עב, ז.
 7 **ומעוצב...בגבולי**: מכאב וצער אנוח במקומי, בארצי. 8 **לא אכלא**: לא אסגור, ע"פ תהלים מ, י.
ההודאות: הודיות, שבחים, ברכות. **לשלם לך רוב ההודאות**: ע"פ תהלים נו, יג. 10 **דוברי שקר**: אויבי ישראל. **סגור פי דוברי שקר**: תהלים סג, יב. **עלי יתלחשו**: יחרשו רעה עלי, תהלים מא, ח.
 11 **תנה עון על עונם**: הענש אותם על חטאיהם. **ינתשו**: יעקרו, ע"פ עמוס ט, טו. 12 **עדי זהב**: שמואל ב, א, כד. **ויתקוטשו**: ויתקטטו. ושינה את הפועל בשביל החרוז. 13 **ישישו ויעלצו**: ע"פ תהלים סח, ד. **בעשותך נוראות**: ישעיה סד, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Ah pak (text: pake) ziya¹⁰.

מקאם: דוגיא, Düğah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1979.

יז ע"ב - יח ע"א

שיר ללא סימן (בין לו- לו)

דוגיא לחן תורכי אטראפי גימין סי יוסף

י וְשֵׁב שְׁמֵי רוֹם בְּעַת צַר לִי עֲמוּד עֲמֹדִי

וְתִמּוֹךְ יְמִינִי מִלְּפִי בְּעוֹד רָשַׁע לְנִגְדִי

הצילה לי אלי / מחילה וחולי הצילה

י אֵל אֱלֹהֵי תִתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרִי

5 כי עדי שקר קמו בי לצדים לצדי

הצילה לי אלי / מחילה וחולי הצילה

ס מוֹךְ מִעֲגָלִי וּבֹל תִּנְיַחֲנִי לְעוֹשֵׁקִי

הֲיֵה בְּעוֹזְרֵי כִּי אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבָדִי

הצילה לי אלי / מחילה וחולי הצילה

10 פֶּרִי כִּי קִבַּל וּרְצָה רִנַּת שִׁיחַת שְׁוֹעֵתִי

כֹּהֵן אֲשׁוּרֵי וְגַם תַּחֲתֵי תַרְחִיב צַעְדִּי

הצילה לי אלי / מחילה וחולי הצילה

קִבַּל תְּשׁוּרַת עֲבָדֶךָ אֲשֶׁר לָךְ הַתְּפִלָּל

וְגַם יְיָ חוֹשֶׁה הֲיֵה מִגֵּן בְּעַדִּי

15 הצילה לי אלי / מחילה וחולי הצילה

ביאור: 1 יושב שמי רום: הקב"ה. בעת צר לי: בזמן שאני נתון במצב קשה, ע"פ תהלים קב, ג.

עמוד עמדי: תמוך בי, דברים ה, כז. 2 ותמוך ימיני: הגן עלי, ע"פ תהלים קט, לא. מלכי: הקב"ה,

ע"פ ישעיה מד, ו. רשע: כינוי לאויבי ישראל. לנגדי: מולי, לפני. 3 לי: אותי. מחילה: מפחד.

וחולי: ומחלה, ע"פ תהלים נה, ה. 4-5 ואל...קמו בי: ע"פ תהלים כז, יב. 5 עדי שקר: כינוי לאויבי

¹⁰ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 65, סימן 8: "Oh the pure ligh" משקל לא ברור.

ישראל. **לצדים**: למכשול, שופטים ב, ג. **לצידי**: ללכודני, לצודני. 7 **סמוך**: תמוך. **מעגלי**: דרכי, אורחי, ע"פ תהלים כג, ג. **ובל תניחני לעושקי**: ואל תפקירני ללוחצי, לאויבי, תהלים קיט, קכא. 8 **בעוזרי**: בעזרי, בסייעך לי, ע"פ תהלים קיח, ז. 10 **פרי פי**: תפילתי, בקשתי. **רנת שיחת שועתי**: שירת תחנוני, תפילתי. 11 **כונן אשורי**: חזק דרכי, תהלים מ, ג. **תחתי תרחיב צעדי**: ע"פ תהלים יח, לו. 13 **תשורת עבדך**: מתנתי, רומז לפיוטו. 14 **חושה**: מהר. **מגן בעדי**: תהלים ג, ד.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.

חריזה: (ששתת / א ש- **תת** / ב ש- **תת** וכו').

משקל: הברות פונטי 2-1, 5 + 4 + 5, 3 || 5 + 3 + 3 + 3 + 3 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹¹Etraf-i çemen.

מקאם: דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2352.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כח, בשינוי.

יח ע"א-ב

לו

דוגיא לחן תורכי אולדירמיסין אידו* סי' יוסף

י רְדוּ לְשַׁעְרֵי עֶמֶק אֶל הַצְּבָאוֹת

תַּחַת עוֹל מְעַנִּים פְּזָרוּם בְּאַרְבַּע פְּאוֹת

לְמָה בִּיַּדֵי זְדִים אֶל הַפְּלִתָם לְמִשׁוֹאוֹת

קוֹמָה בְּעוֹזֶד וְגִלָּה קַץ הַפְּלָאוֹת קוֹמָה וכו'

5 י קִבֵּץ אֶת נְדָחַם בְּאַרְץ שְׁבָיִם וְעֲנִים

וְהִשֵּׁב שְׁבוֹתָם וְרָאָה דְלוּתָם וְדָכָם

עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וּמְלֵא כָּל מֵאוֹיִם

כִּי בְּכָל צָרְתָם עִיֵּינֵיהֶם לָךְ נְשׂוֹאוֹת

קוֹמָה [בְּעוֹזֶד וְגִלָּה קַץ הַפְּלָאוֹת]

¹¹ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 101, סימן 115:

"The surrounding of the meadow"
Meter: hazaj variant. Maqam Segah and Dügah.

תחילה של גזל של משורר ידוע בשם Baqi (1600-1526).

10 ס בלו פ צעי אויביהם בסבר פנים לפות
 ובאזניהם שמעו תמיד מחורפיהם חרפות
 אנא אדון עולם קום חזק ידים רפות
 ובכפים כושלות אפץ ולך חן תשואות
 קומה [בעוזך וגלה קץ הפלאות]

ביאור: 1 ירדו לשערים: יצאו למלחמה, שופטים ה, יא. אל הצבאות: הקב"ה, ע"פ שמואל א א, יא. 2 תחת...פאות: הם נפוצו בארבע קצוות תבל, תחת משא לוחצים. 3 זדים: רשעים, כינוי לאויבים, ע"פ תהלים פו, יד. הפלתם למשואות: גזרת עליהם שואה וחורבן, תהלים עג, יח. 4 קומה בעוזך: ע"פ תהלים כא, יד. קץ הפלאות: זמן הגאולה, דניאל יב, ו. 5 נדחם: את הגולים. בארץ שבים וענים: בארצות גלותם. 6 והשב שבותם: ע"פ ירמיה לג, כו. ודכים: נדכאותם (של ישראל). 7 מאוים: חפצם, רצונם. 8 עיניהם לך נשואות: ע"פ תהלים קכג, א. 10 סבלו...יפות: קיבלו בהכנעה את סבלם מיד אויביהם. 11 מחורפיהם חרפות: ממגדפיהם גידופים, ע"פ תהלים סט, י. 12-13 חזק...אפץ: ישעיה לה, ג. חן תשואות: תודה והלל, ע"פ זכריה ד, ז.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.
 חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).
 משקל: הברות פונטי 14 (6+8, למעט טור 11).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 מקאם: דוגיא, Dügah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3802.
 נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לב, בשינוי.

יח ע"ב

לח

דוגיא לחן תורכי קארלי דאגלאדין* סי יוסף

י ה בנה מקום זבולי
 ולישראל שם העלי
 אנא קומה לגאלי
 וגם החישה מפלט לי
 אנא וכו'

5 י הוציאני מבין צר
 וגלה קץ עד פה נעצר
 והובילני עיר מבצר
 וגם החישה מפלט לי
 אנא [קומה לגאלי / וגם החישה מפלט לי]

10 ס זב נא אל ותנחמני

ולמען אויבי פדני

מתהומות תעלני

וגם החישה מפלט לי

אנא [קומה לגאלי / וגם החישה מפלט לי]

15 פ וגה לא אתן לעיני

ובך אשים כל מעיני

עד תושיע להמוני

וגם החישה מפלט לי

אנא [קומה לגאלי / וגם החישה מפלט לי]

ביאור: 1 זבולי: מעוני, ארץ ישראל. 2 העלי: העלני, צורה פיטנית, ע"פ נחום ב, ח. 3 לגאלי: לפדותני, לשחררני. 4 מפלט: מקלט. וגם החישה מפלט לי: תהלים נה, ט. 5 צר: אויב. 6 קץ: מועד הגאולה. 7 עיר מבצר: ירושלים, ע"פ ירמיה לד, ז. 10 סוב...ותנחמני: ע"פ תהלים עא, כא. 11 ולמען אויבי: בשל הסבל שנגרם לי מאויבי, ע"פ תהלים ח, ג. פדני: הצילני. 12 מתהומות: ממצולות, כינוי לגלות. 15 פוגה: הפוגה, הפסקה. פוגה...לעיני: ע"פ איכה ב, יח. 16 ובך אשים כל מעיני: ע"פ תהלים פז, ז. 17 להמוני: את קהלי ישראל.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [תת]) / אאאת- [תת] / בבבת- [תת] / גגגת- [תת]).

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 796.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כז, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ה, בשינוי.

דוגיא לחן תורכי בין ביר גאריב סי' יוסף

י ריבויני בני עולה

והשקוני כוס תרעלה

אל עליון מאד נעלה

קרבה אל נפשי גאלה אל וכו'

5 ו ראה רבים לי לוחמים

ומכאובים עלי קמים

חון עלי אבי יתומים

כי נפשי מאד נבהלה

אל [עליון מאד נעלה / קרבה אל נפשי גאלה]

10 ו ייעני ביד טובה

השיבני ואשובה

עד אנא אלך במשובה

ואיגע לריק ובהלה

אל [עליון מאד נעלה / קרבה אל נפשי גאלה]

15 פ נה ממעון שמיד

רוה צמא את מימיד

וממני רחמיד

אתה יי לא תכלא

אל [עליון מאד נעלה / קרבה אל נפשי גאלה]

ביאור: 1 בני עולה: רשעים, כאן כינוי לאויבים, שמואל ב ג, לד. 2 כוס תרעלה: כוס של רעל, ע"פ ישעיה נא, יז. 3 אל עליון מאד נעלה: הקב"ה, ע"פ תהלים צז, ט. 4 קרבה אל נפשי גאלה: תהלים סט, יט. 5 רבים לי לוחמים: ע"פ תהלים נו, ג. 6 ומכאובים: כאבים, קוהלת ב, כג. 7 אבי יתומים: כינוי לקב"ה, תהלים סח, ו. 8 כי נפשי מאד נבהלה: ע"פ תהלים ו, ד. 11 השיבני ואשובה: ירמיה לא, יז. 12 במשובה: בסטיה מדרך הישר, ע"פ ירמיה ג, ח. 13 ואיגע לריק ובהלה: ע"פ ישעיה סה, כג. על פי המדרש, אמר הקב"ה כי בעולם הזה שהיצר הרע קיים, אתם חוטאים ובניכם מתים, אולם בעתיד כשאסיר מכם את היצר הרע תלדו ותשמחו, ע"פ מדרש תנחומא ויקרא פרשת קדשים סימן יד. 15 ממעון שמיד: ממשכנך שבשמים. 16 רוח צמא את מימיד: פירש אברבנאל, משל ונמשל: הגנן הוא הקב"ה המשקה במים את ערוגותיו, כלומר מברך את עם ישראל, ע"פ דברים כט, יח. 17-18 וממני...תכלא: ע"פ תהלים מ, יב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [תתת] / אאאת- [תתת] / בבבת- [תתת] / גגגת- [תתת]).

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹²Ben bir garib.

מקאם: דוגיא, Düğah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3886.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לא, בשינוי.

יט ע"א

מ

דוגיא לחן תורכי יורי גירקי פיליקיורו סי' יוסף

י וְצָרִי חָבוּשׁ מַחֲלַת צִרְי

וְחִישׁ שְׁלַח לִי אֶת צִרְי

וְדַלְתִּי תִסּוּב עַל צִרְי

אוּלְמִי כּוֹנֵנָה / כִּי עַת לְחַנְנָה

5 וְזָכֹר אֶת אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ

לְאַבְרָהָם שְׁאֵהְבָתָּ

לְהַרְבוֹת זְרַעוֹ הַבְּטַחְתָּ

עַתָּה זִיוו פְּנָה / צוֹר שׁוֹכֵן מְעוֹנָה

ט כָּנֹת וּמְהוּמוֹת רַבּוֹת

10 מְכַלּוֹת נַפְשׁ וּמְדִיבוֹת

עַלֵּיהֶם רְצוֹת וְשִׁבוֹת

הִנֵּה תִשׁוּבָנָה / וּתִשְׁתַּחֲוֶינָה

פּ דָם מְעוֹשֶׁק צוֹרְרִים

מִמֶּשָׂא מֶלֶךְ וְשָׂרִים

15 יַעֲלוּ בְגִיל וְשִׂירִים

וּבָאוּ בְרָנָה / אֶל עִיר דָּוִד חֲנָה וּבָאוּ וְכוּ'

¹² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 78, סימן 36:

"I am a stranger"
Meter could be rajaz. Maqam Hüseyini or Düğah.

ביאור: 1 יוצרי: הקב"ה, ע"פ תהלים לג, טו. **חבוש מחלת צירי**: רפא את כאבי. 2 **וחיש...צ[י]רי**: ומהר שלח לי מבושר, דהיינו את המשיח. צ"ל צ[י]רי, האות יי חסרה במקור. 3 **ודלתי...צירי**: ומצבי, גורלי יתהפך, ישתנה לחלוטין. הלשון ע"פ משלי כו, יד. 4 **אולמי כוננה**: יסד מחדש את בית המקדש. **כי עת לחננה**: כי הגיע הזמן לסליחה ומחילה, תהלים קב, יד. 7 **להרבות זרעו הבטחת**: ע"פ בראשית טז, י. 8 **זיוו פנה**: הדרו הסתלק, כי בניו בגלות. **צור שוכן מעונה**: הקב"ה, ע"פ תהלים עא, ג. 10 **מכלות נפש ומדיבות**: הורגות ומכאיבות, ע"פ ויקרא כו, טז. 11 **עליהם**: על עם ישראל. **רצות ושבות**: (הסכנות) חוזרות ונשנות, הלשון ע"פ יחזקאל א, יד. 12 **תשובנה ותשתחוינה**: שהסכנות והמהומות יתכופפו יסתובבו לאחור (תִּסְבְּינָה), דהיינו ייעלמו, הלשון ע"פ בראשית לו ז. 13 **פדם מעושק צוררים**: גאל את ישראל מאויבים. 14 **ממשא מלך ושרים**: מנטל עריצים. 16 **עיר דוד חנה**: כינוי לירושלים, ע"פ ישעיה כט, א.

תבנית שירית: סטרופית, שיר אזור (ללא מדריך).

חריזה: (אאא-תת / בבב-תת / גגג-תת וכו').

משקל: הברות פונטי 1-3, 8 || 4, 6+6 וכו' (עם סטיות).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³ Yüri çerq-i feleq yüri.

מקאם: דוגיא, Dügah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2250.

יט ע"א - ע"ב

מא

דוגיא לחן תורכי ייני ביני דיילי איילידי סי יוסף

י לְדִי זְמַן הַבְּהִילוּנִי / הִמָּה הָיוּ עוֹכְרֵי נַפְשִׁי

מהסתפח מְהִסְתַּפַּח גְּרִשׁוּנִי / בְּנַחֲלַתְךָ קְדוֹשִׁי

ו לְעִבְדְּךָ לֹא נִתְנוּנִי / כְּאֲשֶׁר הָיָה עִם לִבִּי

כי כִּי בְּכַשְׁיִל הִלְמוּנִי / וְהִעֲבִירוּ כָּל טוֹבִי

5 ה בְּבוּנֵי כְּתֻרוּנִי / וְלֹא נִחְלוּ עַל שְׁבָרִי

ולמטרה וְלִמְטָרָה הִשְׁיִמוּנִי / וְלָךְ אוֹחִיל וּבָךְ שְׁבָרִי

פ וְעַל אֶמֶת הַקִּימוּנִי / בַּל יַעֲשֶׂקוּנִי עוֹד זָדִים

וכאמרתך וּבְאֶמְרַתְךָ חִישׁ סִמְכֵנִי / מִכֶּפֶר אוֹיְבִים מְעִבְדִּים

¹³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 178, סימן 340:

"Turn, o wheel of fortune turn".
Meter hazaj.

ביאור: 1 ילדי זמן הבהילוני: פגעי הגורל הפחידו אותי. עוכרי נפשי: שונאי. 2 מהסתפח... קדושי: מנעו ממני לחזור לאדמתני, אל ארץ ישראל, ע"פ שמואל א כו, יט. 3 ולעבדך: ולקיים את מצוותיך. כאשר היה עם לבבי: כרצוני, דברי הימים א כב, ז. 4 כי בכשיל הלמוני: הכו אותי בכלי משחית, ע"פ תהלים עד, ו. והעבירו כל טובי: גזלו את אוצרותי. הלשון ע"פ שמות לג, יט. 5 סבבוני כתרונני: ע"פ תהלים כב, יג. נחלו: חלו אנושות, בצורה חמורה. ולא נחלו על שברי: ולא חלו, נדבקו במכתי, באסוני, ע"פ ירמיה י, יט. 6 ולמטרה השימוני: שמו אותי להם ליעד, ע"פ איוב טז, יב; ישעיה מט, ב. אוחיל: אקווה. שברי: תקוותי. 7 פועל אמת: הקב"ה. בל...זדים: ע"פ תהלים קיט, קכב. 8 וכאמרתך: וכדברך. סמכני: תמוך בי, הצל אותי. מכף: מיד.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.

חריזה: (תאתא / תבתב / תגתג וכו').

משקל: הברות פונטי 8+8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁴Yine beni deli eyledi.

מקאם: ¹⁵דוגיא, Düğah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2833.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ל, בשינוי.

יט ע"ב

מב

דוגיא פארידה אישטה לה אינפאנטה סיי יוסף

א ומר ליִי מְחָסִי

עֲזָרִי מִשְׁגָּבִי וּמְנוּסִי

כִּי יָרִים דָּגְלִי וְנִיסִי

וְיָרִם קֶרֶן לְעַמּוֹ

5 הַ קָּמְתִי יִקַּח מֵאָדוּם

שְׁמֵנִי לְרַגְלֵי הַדּוֹם

וְלוֹ אוּחִיל וְלֹא אָדוּם

עָדִי יוֹשֶׁלֶךְ מִמְּקוֹמוֹ

¹⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 176, סימן 335:

"He (or: The love for him) has again made me crazy".

Meter probably hazaj.

¹⁵ שם, שם, המקאם המצוין על ידי טיצה- יהלום הוא Segah.

יָחֵרֵב מֵעֵינַי מִקּוֹרוֹ
וַיַּעֲלֶם מִמֶּנּוּ אֹרוֹ 10
כִּי דִבְרַךְ מְרָה מְרָה
וְגַם לֹא עָמַד בּוֹ טַעֲמוֹ

יָד לָפָה יִשִּׁים וַיֶּאֱלֵם
וַיִּהְיֶה נֶחֱפֵר וְנִכְלָם 15
וַכְּמַדַּת רָשָׁעוֹ יִשׁוּלֵם
וְלֹא יִרְפָּהוּ עַד תּוֹמּוֹ

וַיִּמְאֹזְבִי צִילָנִי
מִן קָמִי יְרוּמָמִנִי
מִפְּמִים רַבִּים יִמְשָׁנִי 20
בְּכַחוֹ וְתַעֲצוּמוֹ

סָמְנִי יִשַׁע יִגְלָה
וּמִשְׁאָלוֹתַי יִמְלֵא
וּלְבֹן דָּוִד חֲכָמָה מְלֵא
יִתֵּן הַמִּשְׁרָה עַל שְׁכָמוֹ

פָּרַצוֹת גְּדוּרוֹתָיו יִקִּים 25
וַיֶּאֱירוּ פְּבָרְקִים
וַכְּרָאִי מוֹצֵק חֲזָקִים
גַּם יִבְנֶה מִקִּדְשׁ הַדּוֹמוֹ

וְלֹא אוֹסִיף לְדַאֲבָה
וְאֶרְץ טוֹבָה וּרְחֻבָה 30
חֵישׁ יִבְנֶה וַיִּכּוֹנֵן וּבָהּ
יִשְׁכְּנוּ אוֹהֲבֵי שְׁמוֹ

ביאור: 1 אומר...מחסי: תהלים צא, ב. 2 עזרי: הקב"ה, ע"פ תהלים מ, יח. משגבי ומנוסי: הקב"ה, שמואל ב כב, ג. 3 ירים: ירומם. וניסי: ודגלי. 4 וירם קרן לעמו: יחזיר את הכבוד לעמו, תהלים קמח, יד. 5 מאדום: כינוי לנוצרים, ע"פ תהלים קלז, ז. 6 שמני לרגליו הדום: דרך עלי, רמס אותי. הלשון ראה ישעיה סו, א. 7-8 ולא אדום...ממקומו: ולא אשקוט עד שהאויב יגורש מארצי שכבש. 9 יחרב מעין מקורו: ייבש מקור כוחו, יחלש, ע"פ הושע יג, טו. 10 ויעלם ממנו אורו: ויחשך, ירד מגדולתו. 11 כי דברך מרה מרה: כי המרה את פיד באופן חמור. 12 וגם...טעמו: תכונותיו השליליות והתנהגותו הרעה (של האויב) התגלו לכל, ע"פ ירמיה מח, יא. 13 יד לפה: משלי ל, לב. ויאלם: וישתתק, ידום. 14 נחפר ונכלם: מבויש. 15 וכמדדת רשעו ישולם: יקבל את

גמולו בהתאם למידת רשעותו. 16 **ולא...תומו**: ולא יניח לו עד שיבוא קיצו. 18 **מן קמי ירוממני**: יגבהני מעל אויבי, ע"פ שמואל ב כב, מט. 19 **ממים רבים ימשני**: יצילני מצרות, ע"פ תהלים יח, יז. 20 **ותעצומו**: וחוזקו. 21 **סמני ישע יגלה**: יראה את אותות הגאולה. 22 **ומשאלותי**: ורצונותי. 23 **ולבן דוד**: ולמשיח, הגואל. **חכמה מלא**: ע"פ דברים לד, ט. 24 **יתן המשרה על שכמו**: יטיל עליו את המשימה, להביא את הגאולה, ע"פ ישעיה ט, ה. 25 **פרצות גדרותיו יקים**: יקומם את הריסות עיר הקודש ובית המקדש. 26 **ויאירו כבורקים**: וימלאהו זוהר. 27 **וכראי מוצק חזקים**: ע"פ איוב לז, יח. 28 **הדומו**: מדרך רגלו והוא כינוי לבית מקדשו, ע"פ תהלים קלב, ז. 29 **לדאבה**: לכאוב. 30 **וארץ טובה ורחבה**: כינוי לארץ ישראל, שמות ג, ח. 31 **ויכונן**: ויבסס, יחזק. 31-32 **ובה**: יורד אל המשכו. 32 **אוהבי שמו**: כנסת ישראל.

תבנית שירית: סטרופית, מרובעת בחריזה מעין אזורית. כל טור רביעי נחרז בחרוז אחיד (-מו).
 חריזה: (אאאת / בבבת / גגגת וכו').
 משקל: הברות פונטי 8.
 אקרוסטיכון: אני יוסף.
 לחן: לא נרשם במקור כנראה רומאנסי-ספרדי.
 תעתיק לועזי: ¹⁶Parida esta' la infanta.
 מקאם: דוגיא, Dügah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 1897.

כ ע"א- ע"ב

מג

לחן רומאנסי קיין אמוריש טייני מאל פואידי ביבירי סי יוסף

אֶרְשֵׁת שְׁפִתַי בֶּל אֶמְנַע סֵלָה
 וְכָל יְמֵי חַיִּי לֶךָ אֶהְלֵלָה
 וְאֶזְמַרְהָ
 כִּי לֶךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה

5 הַשְּׁבַעֲתֵי וְאֶקְיִימָה לְשִׁמּוֹר כָּל
 מִשְׁפָּטֵי צְדָקָה בְּטוֹב מְרֵב כָּל
 קֵל חַיִּשׁ בְּמִהְרָה
 כִּי לֶךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה

9 הַפִּנְיֹת הָאֵל מִבְּנֵי אָדָם
 10 כִּי מִחִמָּר עֲכוֹר הוּצַק יְסוּדָם
 עֵת עוֹלָם נִבְרָא
 כִּי לֶךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה

¹⁶ סרוסי, לחנים, עמ' 321, סימן 436.1.

- י** חלו פניך עצמי ובשרי
 כי מראש אָמְנָה האל תְּשׁוּרִי
 ותְּחִי לִי עֲזָרָה 15
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה
- י** מַצְעוּק אֶלְיָךְ נִיחַר גְּרוּנִי
 כי מַלְכוּת הַרְשָׁעָה הוּא הַקִּימְנִי
 לוֹ לְמַטְרָה 20
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה
- ט** וְרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוּ בְּרַנְנָה
 וְאוֹמְרִים זֶה לָזֶה חֲדָד שְׂכִינָא
 כִּי נָפַל תּוֹרָא
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה
- פ** דָּנִי אֵל בּוֹחֵן כְּלִיּוֹת וְלֵב 25
 וְרֵאָה הָיָה מְאֹד לְבִי כְּמוֹ לֵב
 אִשָּׁה מֵצָרָה
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה
- ח** וְסָה עָלַי הָאֵל וּמִבֵּית עֲבָדוֹת 30
 קוֹמָה הוֹשִׁיעֵנִי יְדָךְ מִפְּדוֹת
 הַקְּצוֹר קִצְרָה
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה
- ז** כּוֹת אָבוֹת תִּזְכּוֹר וְשַׁלַּח הַנְּבִיא 35
 אֶלְיָה וּמַהֲרֵ אֵל חֵי לְהַבִּיא
 יוֹם הַבְּשׂוּרָה
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה
- ק** רֵא תִיךָ הָאֵל מִמַּעַמְקִים
 יְדַעְתִּי כִּי תַחְפוֹץ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים
 רוּחַ נְשִׁבָרָה 40
 כי לְךָ אֵל זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה

ביאור: 1 **ארשת שפתי**: דברי, בקשתי, ע"פ תהלים כא, ג. **בל אמנע**: לא אעצור. **סלה**: לנצח, לעד.
 2-3 **אהללה ואזמרה**: ע"פ תהלים קמו, ב. 4 **כי...גבורה**: תהלים פט, יד. 5-6 **נשבעתי...צדקך**:
 הטור יורד אל המשכו. תהלים קיט, קו. 6 **בטוב מרב כל**: ע"פ דברים כח, מז. 7 **קל**: בזריזות. 9
יפיפית האל מבני אדם: ע"פ תהלים מה, ג. 10-11 **כי מחמר...נברא**: האדם (שנזכר בסוף הטור
 הקודם) נברא מן העפר ("חומר עכור"). 13 **יחלו פניך**: מתפלל, מתחנן אליך. **עצמי ובשרי**: כל
 כולי. 14 **מראש אמנה**: מפסגת הר בלבנון. **תשורי**: (האל) תביט. **כי...תשורי**: ע"פ שיר השירים ד,
 ח. 15 **ותהי לי עזרה**: ע"פ תהלים סג, ח. 17 **ניחר גרוני**: תהלים סט, ד. 18 **מלכות הרשעה**: כינוי
 לאויבי ישראל. 18-19 **הוא הקימני לו למטרה**: הטור יורד אל המשכו. ע"פ איוב טז, יב. 21 **סורו**
טמא קראו למו: כך קראו האויבים לעבר עם ישראל בשמחה, איכה ד, טו. **למו**: להם. 22
ואומרים: האויבים. 22-23 **חדד שכינא כי נפל תורא**: ע"פ בבלי, שבת פרק ב דף לב א, נפל השור,
 חדד הסכין לשוחטו. והכוונה שלאויבים יש שעת כושר להפרע מישראל שחטאו. וראה פירוש רש"י
 שם: הועיל ואיתרע מזלה, מזומנת פורענותה לבוא. 25 **בוהן כליות ולב**: הקב"ה, ירמיה יא, כ. 27-
 26 **כמו לב**: הטור יורד אל המשכו. **אשה מצרה**: כלב אשה הכורעת ללדת, ירמיה מח, מא. 29
ומבית עבדות: ומן הגלות. 30-31 **ידיך...קצרה**: האם אין ביכולתך לגאול אותנו, ע"פ ישעיה נ, ב.
 33 **זכות אבות**: ע"פ שמות לג, א. 33-34 **ושלח הנביא**: הטור יורד אל המשכו. **אליה**: אליהו הנביא
 אשר על פי המסורת הוא מבשר הגאולה. 34 **אל חי**: הקב"ה, ע"פ יהושע ג, י. 34-35 **להביא**: הטור
 יורד אל המשכו. 35 **יום הבשורה**: הגאולה. 37 **קראתיך האל ממעמקים**: ע"פ תהלים קל, א. 38
תחפוץ: תרצה. **שוכן שחקים**: הקב"ה, ע"פ תהלים סח, לה. 39 **רוח נשברה**: נפש כנועה, תהלים
 נא, יט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (אאתת / בבת-ת / גגת-ת) וכו'.

משקל: הברות פונטי: 1-2, 11 || 3, 5 || 4, 11 וכו'.

אקרוסטיכון: אני יוסף חזק.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁷ Quien amores tiene mal puede vivire.

מקאם: לא נרשם במקור, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 7711.

¹⁷ סרוסי, לחנים, עמ' 343, סימן 491.1.

דוגיא לחן רומאנסי אירגי וואישוש אוגוש נוביא סי' יוסף

	גְּדוֹל וְרַב עֲלִילָהּ	
	צור אָשֶׁר אֵין לוֹ דוּמָה	גדול וכו'
	אָבָא בַּגְּבוּרוֹת נִגְדָד	
	אַזְכִּיר שְׁמֶךָ לְבַדָּד	צור גדול
5	יְגַדֵּד אֲשֶׁפוֹךְ רַנְתִּי	
	אֶל אֱלֹהֵי יִשְׁוּעָתִי	צור גדול
	יְהִי פִלְטָה עִם אֲסִיר תִּקְוָה	
	לְבִי בְּאֵשׁ גְּלוּת נִכְוָה	צור גדול
	יְלַבֵּשׁ צְדָקָה כְּשֶׁרִיוֹן	
10	יִתְלוֹנֵן בְּסִתֵּר עֲלִיוֹן	צור גדול
	וַיִּמְלֹטְהוּ מִיַּד צָר	
	זֶה כְּמָה בְּגִלוּת נִעְצָר	צור גדול
	סָפְחָהּ אֶל עֵיר קִדְשֶׁךָ	
	כִּי הַיּוֹם מֵאוּרוֹ נִחְשָׁד	צור גדול
15	פִּוְדָהּ וּמְחוּנֵן עֲנוּיִם	
	תִּשְׁמַח לֵב עִם לֶךְ מִתְאַוִּים	צור גדול
	חֲגוּר חֲרָבָד עַל גֵּרָד	
	קוּמָה אֶל יְדָרוֹךְ הַדּוֹרָד	צור גדול
	קוּמָה אֶל אֲנוּשׁ אֶל יַעוֹז	
20	וּבְנָהּ הַמְקַדָּשׁ הַמְעוֹז	צור גדול וכו'

ביאור: 1 גדול ורב עליליה: הקב"ה, ע"פ ירמיה לב, יט. עליליה: מעשים. 2 צור: הקב"ה. 3 אבא בגבורות נגדך: אהלל את גבורותיך, ע"פ תהלים עא, טז. 5 רנתי: תפילתי. 6 אלהי ישועתי: הקב"ה, ע"פ בראשית מט, יח. 7 פלט: מלט, חלץ. עם אסיר תקוה: כינוי לעם ישראל, ע"פ זכריה ט, יב. 8 נכוה: נשרף, מתייסר. 9 ילבש צדקה כשריון: הנושא: הקב"ה "צור", ישעיה נט, יז. 10 יתלונן בסתר עליון: הקב"ה, ע"פ תהלים צא, א. 11 ומלטהו מיד צר: חלץ את ישראל מיד אויב,

איוב ו, כג. 12 זה כמה : זמן ממשוך, ע"פ זכריה ז, ג. נעצר : כלוא, ע"פ ירמיה לו, ה. 13 ספחהו : צרף אותו, העלה אותו. עיר קדשך : ירושלים, ע"פ דניאל ט, כד. 14 כי...נחשך : כי מצבו בהווה הורע. 15 פודה ומחונן עניים : כינוי לאל, ע"פ משלי יד, כא. עניים : כינוי לעם ישראל, ע"פ תהלים לו, יא. 16 מתאויס : חושקים, מצפים. 17 חגור חרבך על ירך : צא להלחם, תהלים מה, ד. 18 אל ידורך הדורך : נגד הדורך קשתו, האויב, ירמיה נא, ג. 19 קומה...יעוז : כנראה, אל לאדם הקטן להעז, להתקומם כנגד האל הגדול ("גדול קומה"). 20 המעוז : מקור כוחנו והוא כינוי לבית המקדש, ע"פ דניאל יא, לא.

תבנית שירית : סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.
חריזה : (שת- [תש] / אא- [ת] / בב- [ת] / גג- [ת] וכו').
משקל : הברות פונטי 8 (למעט טור 2, 16).
אקרוסטיכון : אני יוסף.
לחן : רומאנסי- ספרדי.
תעתיק לועזי : Ergui' vuesos ojos, novia¹⁸.
מקאם : דוגיא, Dügah.
נזכר : דוידזון, אוצר השירה, ג 92.

סימן מה אינו קיים במקור.

¹⁸ סרוסי, לחנים, עמ' 244, סימן 260.1.

דוגיא לחן רומאנסי מיגאש דאנסאש סי יוסף

	י קוד אש דתד בלבבי ובקרבי ביער כידוד
תוך	י עוז חשק אהבתך תוך עצמי ישרוף אש דוד ועוז חשק אהבתך תוך עצמי ישרוף אש דוד
	ס ביב מצר עזרתני כמו אב ואח ודוד
עמון פגעו	5 פ געו בי עתה צוררים עמון מואב ואשדוד
כל חרקו	ח רקו עלי בשניהם כל רואי עלי ידוד
יען זכור	ז כור תזכרני האל יען שדדתי שדוד
עד קרב	ק רב קץ ומחר ישע עד אנה תרחיק נדוד
שובה מה דודך מדוד	יען ככה השבעתנו שובה מה דודך מדוד

ביאור: 1 דתך: תורתך. כידוד: כמו ניצוץ אש, ע"פ איוב מא, יא. יקוד...כידוד: אש תורתך בוערת בלבי. 2 ועוז: וכוח. עצמי: עצמותי, ע"פ תהלים לא, יא. ועוז...אש: ועוצמת חשקי ואהבתי אליך ("אהבתך") שורפת את עצמותי. דוד: כינוי פנייה להקב"ה, ע"פ שיר השירים ה, ה. 4 מצר: מאויב. אב ואח ודוד: דימוי חיבה לאל. 5 צוררים: אויבים, שונאים, ע"פ במדבר כה, יח. עמון מואב ואשדוד: כינויים לאויבי ישראל. 6 חרקו עלי בשניהם: כעסו עלי, איוב טז, ט. כל רואי עלי ידוד: כל הרואה אותי יתרחק ממני, ינדוד, נחום ג, ז. 7 שדדתי שדוד: נגזלתי, נחמסתי, ע"פ מיכה ב, ד. 8 קרב קץ: החש את הגאולה. ישע: הצלה. תרחיק נדוד: תרחק ממני, מאהובתך, כנסת ישראל. 9 שובה: כנראה רומז ל"שובי שובי השולמית" ע"פ שיר השירים ז, א. ככה...מדוד: ע"פ שיר השירים ה, ט.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז עם רפרין פנימי אחרי הבית הראשון בתוספת מילות רפרין.

חריזה: אחידה (- דוד).

משקל: הברות פונטי 15 (7 + 8).

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁹Mechas danzas.

מקאם: דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3587.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כט, בשינוי.

¹⁹ סרוסי, לחנים, עמ' 304, סימן 396.1.

דוגיא לחן רומאנסי קאבילייקוש די אורו סי' יוסף

יְהִי נְהוֹרָא עִמִּיהָ שְׂרָא / יִפְיֵץ עֲנַן אֹרֹר

יְאִיר עַל רֵאשֵׁנוּ נְרוֹ / רוּחַ מְפֹרָס יַעֲרָה

יְקַבֵּץ יִשְׂרָאֵל מִזֶּרֶה

יקבץ ישראל מזרה

וְשָׁמְרוּ כְּעֶדְרוֹ רוּעָה

5 יְלִמְבַקְשֵׁי נַפְשֵׁי יִפְקֹד / עֲלֵיהֶם בְּהִלָּה

חֵישׁ יִרְדּוּ חַיִּים שְׁאוּלָה / אֵיתָן מוֹשְׁבָם יִפְקֹד יִקְבֹץ וּשְׁמָרוּ יִקְבֹץ

סָפּ וְד לֹא יִסְפְּדוּ וְקַ - / בּוֹר לֹא יִקְבְּרוּ

יקבץ ושמרו

גַם לְדוֹמֵן יִסְפְּרוּ / לְשִׁמָּה וְלִשְׂרָקָה

ח וּמוֹת יְ בּוֹל קָ דְשֵׁי אָבְלוּ / נָפְלוּ וְאִמְלָלוּ

10 יִבְנוּ וְיִשְׁתַּכְּלְלוּ / בְּגֵאוֹן הָאֵל יִצְהָלוּ

יְקַבֵּץ יִשְׂרָאֵל מִזֶּרֶה

יקבץ

וְשָׁמְרוּ כְּעֶדְרוֹ רוּעָה

ביאור: 1 **נהורא עמיה שרא**: האור שוכן עם הקב"ה, ע"פ דניאל ב, כב. הקב"ה ועם ישראל הם כפוף המנהיג ומאיר את דרכו של הסומא. כשעמד המשכן הקב"ה שהוא אורו של עולם ביקש באופן מתמיהה מעמו ישראל להעלות, להדליק את נרות המנורה. וזאת כדי שהוא יעלה להם, משמע ישמור את נפשם מכל רע. וראה: מדרש רבה במדבר פרשה א בהעלותך, ה. **יפיץ ענן אורו**: איוב לז, יא. 2 **יאיר על ראשנו נרו**: ע"פ תהלים יח, כט. וראה: מדרש רבה במדבר שם, שם. **רוח ממרום יערה**: ע"פ ישעיה לב, טו. **יערה**: ישפוך, ישפיע. 3-4 **יקבץ...רועה**: האל שפיזר הוא יקבץ וינהיג את עמו, ע"פ ירמיה לא, ט. 5 **ולמבקשי נפשי**: ולאויבי, ע"פ תהלים לח, יג. **יפקוד עליהם בהלה**: יטיל עליהם פחד פתאומי. 6 **ירדו חיים שאולה**: יקברו בעודם בחיים, ע"פ יחזקאל לב, כז. **איתן**: כינוי לאל. **יפקוד**: יעניש, ע"פ שמואל א כה, טו. **מושבים יפקוד**: יטיל עונש על מקום משכנם, ישמדם. 7 **ספוד...יקברו**: הם (האויבים) לא יזכו במותם לקבורה הולמת ולהספד, יקברו כנבלות, ע"פ ירמיה טז, ד. 8 **לדומן**: לזבל, ע"פ ירמיה ח, ב. **יספרו**: יחשבו. **לשמה**: לשממה. **ולשרקה**: ולשמחה לאיד. **לשמה ולשרקה**: ירמיה כה, ט. 9 **זבול קדשי**: בית המקדש, ע"פ מלכים א ח, יג. 10 **וישתכללו**: ויושלמו, ישופרו, ע"פ עזרא ד, יג. **בגאון האל יצהלו**: ע"פ ישעיה כד, יד.

תבנית שירית: סטרופית, בתוספת רפרין.

חריזה: (אבבא- שתש / גדדג- [ene] / הווה - [ene] וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 5, 7, 9; +8 || 6, 2, 8, 10; +8 || 3, 7, 11; 9 || 4, 12; 8 (למעט טור 2).

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: רומאנסי- ספרדי.

תעתיק לועזי: Cabellicos de oro²⁰.

מקאם: דוגיא, Dügah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1013.

כא ע"ב - כב ע"א

מח

דוגיא לחן רומאנסי אי אקיל מאל מוריקו מאדרי סי יוסף

? ה שגב ובנה אולמי נכון על ראש הר המור
ופרצת בייתי תגדור / ופרצת בייתי תגדור

ו כונו ערי תפארתי תושיב הנחרבות
ופרצת ויקבוץ צאנך איש עתי הם בארץ תלאובות

5 ופת דוד הנופלת תקים לשם ותהלה
ופרצת וגם עיר ציון ופה נוף חיש העמיד על תלה

פ נה תפלת הערער ואל תבזה שועתו
ופרצת ומלאך גואל יעמיד סביבותיו סוכתו

10 ג אל אתה גאולתי לך היהודים פנוס
ופרצת כי אביט ואין לי מכיר אבד ממני מנוס

א ין דורש חוקר לנפשי בלתך צורי מחסי
ופרצת חבלים לי בנעימים כי אתה מנת כוסי

ז חלתי שפרה עלי כי אתה שמחת גילי
ופרצת כונו פעמי אשורי וגם תומך גורלי

15 ש מע תפלת עבדך האזן תחנוניו
ופרצת כי רבת שבעה נפשו כל שמעו תצלנה אוניו

²⁰ סרוסי, לחנים, עמ' 189, סימן 133.1.

! אֶתְּהָ נִקְרָאתָ רַחוּם רַחֵם וְחַמּוּל עָלַי
בְּזֹאת אֲדַע כִּי בִי תִחַפּוֹץ כִּי לֹא יִרְעוּ עָלַי
וּפְרֻצַת בֵּיתִי תִגְדּוֹר / וּפְרֻצַת בֵּיתִי תִגְדּוֹר

ביאור: 1 **שגב...המור**: חזק ויסד את בית מקדשי על הר המור. **הר המור**: הר המוריה, שיר השירים ד, ו. 2 **ופרצת ביתי תגדור**: ע"פ עמוס ט, יא. 3 **ערי תפארתי**: את ירושלים, ע"פ ישעיה נב, א. 4 **צאנך**: את ישראל, ע"פ ירמיה כג, ג. **איש עתי**: כינוי למשיח הגואל, הלשון ע"פ ויקרא טז, כא. **בארץ תלאובות**: בארץ שוממה, כינוי לגלות, ע"פ הושע יג, ה. 5 **סוכת דוד הנופלת**: תחדש את מלכות בית דוד, עמוס ט, יא. 6 **עיר ציון**: ירושלים. **יפה נוף**: הר ציון, ירושלים, תהלים מח, ג. **תלה**: מחרבותיה, ירמיה ל, יח. 7 **הערער**: כינוי לעם ישראל. **תבזה שועתו**: תלעג, תזלזל בזעקתו. **פנה...שועתו**: ע"פ תהלים קב, יח. 8 **ומלאך גואל**: כאן כנראה שהכוונה למשיח. **יעמיד סביבותיו סוכתו**: יכונן מחדש את מלכות בית דוד. 9 **גאל אתה גאולתי**: פנייה אל האל שיגאל את ארץ ישראל. הלשון ע"פ רות ד, ו. **לך היהודים כנוס**: אסוף את היהודים, ע"פ אסתר ד, טז. 10 **ואין לי מכיר**: זרים סביבי, רומז לארצות הגולה. **אבד ממני מנוס**: אין באפשרותי לצאת, נבצר ממני לברוח. **אין לי...מנוס**: תהלים קמב, ה. 11 **אין דורש חוקר**: אף אחד אינו רוצה בי. **צורי מחסי**: הקב"ה, ע"פ תהלים צד, כב. 12 **חבלים**: מנה, חלק. **בנעימים**: בעונג. **מנת כוסי**: את גורלי. **חבלים... כוסי**: ע"פ תהלים טז, ה - ו. 13 **נחלתי**: ארץ ישראל, ע"פ דברים ט, כו. **שפרה**: טובה. **נחלתי שפרה עלי**: תהלים טז, ו. **שמחת גילי**: הקב"ה, תהלים מג, ד. 14 **כונן פעמי אשורי**: יישר דרכי, חזק את צעדי, ע"פ תהלים מ, ג. **תומך**: סעד. **תומך גורלי**: אתה, האל מנת חלקי בידך, תהלים טז, ה. 15 **שמע...תחנוניו**: ע"פ דניאל ט, יז. 16 **כי... נפשו**: כי ידע תלאות רבות, ע"פ תהלים קכג, ד. **כל...אזניו**: כל השומע קורותיו יזדעזע, יחרד, ירמיה יט, ג. 17 **רחום**: הקב"ה, שמות לד, ו. **עלי**: על עם ישראל. 18 **בזאת...עלי**: כך אדע שרצונך בי, כשאויבי לא ישמיעו תרועת ניצחון עלי, ע"פ תהלים מא, יב.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.
חריזה: (תתת / אא- [ת] / בב- [ת] / גג- [ת] וכו').
משקל: הברות פונטי 15 (8+7, למעט טור 2, 19).
אקרוסטיכון: יוסף גאנשו.
לחן: רומרנסי-ספרדי.
תעתיק לועזי: ²¹Y aquel mal morico, madre.
מקאם: דוגיא, Dügah.
נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1116.

²¹ סרוסי, לחנים, עמ' 388, סימן 597.1.

דוגיא לחן רומאנסי ארבולידה סי יוסף

א רבו לי רבים בעברה יגורו עלי עזים
עורה לקראתי אל וראה ואתם תחתי תפיל

ב ועצו עלי לב יחדו ויאמרו להשמידי
ראה האל והביטה אני אזיל ושפיל

5 ? לבשו שוטני כלימה נעטו כמעיל בשתם
ולי אני עבדך חיש טובות חדש ותכפיל

? גוע כל אדם יחד ועל עפר ישכבון
תפול עליהם אימתה תרדמה להם תפיל

? יחפרו ויסוגו אחר ו גם יכלמו
10 ותחשך להם השמש ונר אורם תאפיל

ה תור האל אשר בנו וחסבו עלי רעות
חושה לקראתי ואתם ממעלתם תשפיל

ו י וניבי יערב לך כי מהר תושיעני
ולמען שמוך אני את תחנתי מפיל

ביאור: 1 בעברה : בכעס. יגורו : זממו להתקיפני, התגרו בי. עזים : עריצים. ארבו...עזים : ע"פ תהלים נט, ד. 2 עורה לקראתי אל וראה : ע"פ תהלים נט, ה. ואתם תחתי תפיל : תכניע אותם. 3 נועצו...יחדו : ע"פ תהלים פג, ו. 4 אני אזיל ושפיל : אני הולך ושפל. הלשון ע"פ בבלי, בבא קמא, דף צב, ב. 5 ילבשו...בשתם : מבקשי רעותי, אויבי, יבושו, וחרפתם תכסה אותם כמעיל, תהלים קט, כט. 7-11 קללה על האויבים. 7 יגוע כל אדם יחד : ע"פ איוב לד, טו. 8 אימתה : פחד. תפול עליהם אימתה : שמות טו, טז. תרדמה להם תפיל : ע"פ משלי יט, טו. להם : עליהם. 9 ויחפרו... יכלמו : ע"פ תהלים לח, ד. 10 ותחשך להם השמש : ע"פ קוהלת יב, ב. תאפיל : תחשיך. 11 סתור : הרוס, קלקל. 12 ממעלתם : ממעמדם הרם. תשפיל : תוריד. 13 פי וניבי יערב לך : שירתתי ותפילתי ינעמו לאוזנך. 14 את תחנתי מפיל : ע"פ ירמיה לח, כו.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית. כל מחרוזת מסתיימת בחרוז אחיד(- פיל).
 חריזה: אחידה (- פיל).
 משקל: הברות פונטי 15 (8 + 7, למעט טור 7).
 אקרוסטיכון: אני יוסף.
 לחן: רומאנסי- ספרדי.
 תעתיק לועזי: Arboleda²².
 מקאם: דוגיא, Dügah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 7464.
 נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ה, בשינוי.

כב ע"ב- כג ע"א

נ

דוגיא לחן רומאנסי יו מי אליבאנטארה און לוניש באלף

אֵלֶּיךָ אֶדְנִי אֶקְרָא אֲשֶׁתְּחִנֶּה אֶפִּים
 אֹדָה אֵלֶיךָ אֱלֹהֵי אֶת אִמְרֶתְךָ אֲשַׁמְרָה
 אֵת

אֵלֶּיךָ אֶרֹמְמֶךָ אֵלֵי אֶתְּה אֹדְךָ
 אֶגִּיד אֶדָם אֶלְהוּתְךָ אֶפְתַּח אֶלֵיהֶם אֹרֶה
 אֶפְתַּח

5 אֵלֵי אֹמֵן אֶמוֹנְתְּךָ אֹדִיעַ אֶפְסֵי אֶרֶץ
 אֶרֹמְמֶךָ אֹדָה אֹתְךָ אֶל אֶרְמוֹנְךָ אֲשַׁחֲרָה
 אֶל

אֶרְחֶמְךָ אֶדְנִי אֵלֵי אֲשִׁירָה אֲזַמְרָה
 אֶרְחֶמְךָ אֶל אֶמוֹנָה אֹרְחוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה
 אֲשִׁירָה

10 אֶדְנִי אֶרֶךְ אֶפִּים אֶפֶד אֶתִּי אֶרֶךְ
 אֶנָּה אֵלֵי אֶל אֲבוֹשָׁה אֶהֱבֶתְךָ אֶזְכְּרָה
 אֶהֱבֶתְךָ

אֶמַר אֹיֵב אֶרְדּוֹף אֲשִׁיג אֶחֱלֶק אֹכֵל אֹתָם
 אֶמַר צַר אֲשַׁבּוֹר אֶזְרוּעַם אֶכְנִיעַ אֶף אֲשַׁבְּרָה
 אֶכְנִיעַ

אֶנָּה אֵלֵי אֲבָד אֹתָם אֶף אֵלֵי אֹתָם אֶרָה
 אֶנָּה אֵלֵי אֲבָד אֹתָם אֶף אֵלֵי אֹתָם אֶרָה
 אֶף

²² סרוסי, לחנים, עמ' 171, סימן 92.10.

אם את אל אתם אוהבים אשֶׁלַח אותו אֶשְׁמֹרָה אשֶׁלַח

ביאור: 1-14 דברי הפייטן לקב"ה. 2 **את אמרתך אשמרה**: את מצוותך אקיים. 3 **אלהי...אודך**: ע"פ ישעיה כה, א. 4 **אגיד...אלהותך**: אפיץ את גדולתך לכל בני האדם. **אפתח אליהם אורה**: אאיר את עיניהם בתורתך. 5 **אומן אמונתך**: צדקתך המוחלטת, ע"פ ישעיה כה, א. **אפסי ארץ**: בכל קצות הארץ, ישעיה מה, כב. 6 **ארוממך אודה**: ע"פ ישעיה כה, א. **ארמונך אשחרה**: אבוא אל מקדשך, אל בית הכנסת. 7 **אמצני**: חזקני. **אל אמונה**: כינוי לאל, דברים לב, ד. **אורחותיך**: דרכיך, ע"פ תהלים כה, ד. **אשיחה**: אספר. 8 **ארחמך**: אוהב אותך ע"פ תהלים יח, ב. 9 **אדני ארך אפים**: ע"פ תהלים פו, טו. **אפך אתי ארך**: היה סבלני עימי. 10 **אלי אל אבושה**: ע"פ תהלים לא, יח. **אהבתך**: אהבתי אליך. 11 **אמר...אחלק**: שמות טו, ט. **אוכל אותם**: אכלה, אשמיד אותם. 12 **אזרועם**: את זרועם, ע"פ ירמיה לב, כא. 13 **אימתי**: מתי. **ארצי**: ארץ ישראל. **איכה אשא**: כיצד אסבול, דברים א, יב. 14 **אבד אותם**: כלה, השמד אותם. **אלי אותם ארה**: קלל אותם למעני, ע"פ במדבר כב, ו. 15 פניית הפייטן לקהלו. **אליכם אישים אקרא**: משלי ח, ד. **אנה**: זימן. **איש... אלהים**: איש אשר האל קרוב אליו, ע"פ שמות כא, יג. 16 כנראה תשובת האל והבטחתו לגאולה. **אותו**: כנראה, את המשיח.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית, בה כל מילה מתחילה באות א וכל מחרוזת מסתיימת בחרוז.
 אחיד (- ךָה), בתוספת רפרין.
 חריזה: אחידה (- ךָה).
 משקל: הברות פונטי 15 (7+8).
 אקרוסטיכון: בתי השיר פותחים במילה המתחילה באות א.
 לחן: רומאנסי-ספרדי.
 תעתיק לועזי: ²³Yo me alevantara un lunes, un lunes por la manana.
 מקאם: דוגיא, Dügah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 5014.
 מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

²³ סרוסי, לחנים, עמ' 409, סימן 647.2.

רשות לחן אגדלך ואותיות שמי וכנויי על שתי רבעיהן בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו בשקל יתד וב תנועות יתד וב תנועות יתד ותנועה.

יְיָ יְהוֹמוּ לִי רַחֲמֶיךָ	יְיָ הִי חֶסֶדְךָ לְחַנְּנִי
יְיָ וְאֲנִי שָׁמַד אֶהְלֵל	יְיָ גַם תַּמִּיד לְךָ אֲשִׁיר
יְיָ סֵעִיפִי לְבִי בְּקֶרְבִי	יְיָ סִבְבוּנִי בְּכַחְשִׁי
יְיָ הַ מְחַרְף לְךָ חֲתוּם חֵישׁ	יְיָ הַ דְּנִי מִמְצוּקוֹתַי
5 יְיָ הַ רְסֵה נַפְשִׁי לְךָ אֵל	יְיָ הַ מוֹל עַל עֲבָדְךָ אַחִיָּה
יְיָ אַ חֲלִי נִגְדָךְ אַכּוֹנֵן	יְיָ אַ רוּמְמֶךָ וְאַנּוֹךְ
יְיָ נַעֲנִיתִי עַד מְאֹד נָא	יְיָ נַחֲנִי אֵל בְּצַדִּיקְתֶּךָ
יְיָ שְׁ אַפְתִּי אֵל הַר דְּבִירְךָ	יְיָ שְׁ פְתִי לְךָ יְהוּדוֹךָ
יְיָ וְאֲנִי אֶלְךָ בְּתוֹמִי	יְיָ וְ אַתָּה אֶת עוֹנֵי שְׂא

ביאור: 1 **יהמו לי רחמיך**: רחמיך יגיעו אלי. **לחנני**: לאהבני, ע"פ תהלים קב, טו. 3 **סעיפי לבי**: מחשבותי. **סבבוני בכחשי**: הקיפוני בשקר וכפירה, ע"פ הושע יב, א. 4 **מחרף**: מגדף, מקלל (והכוונה לאויבים). **חתום**: סגור, ע"פ דניאל יב, ד. 5 **גרסה נפשי**: נפשי כלתה מתשוקה מתמדת, תהלים קיט, כ. **גמול על עבדך אחיה**: גמול חסד לעבדך למען אחיה, תהלים קיט, יז. 6 **אחלי נגדך אכונן**: מי יתן כי למולך אקום, אתחזק, ע"פ תהלים קיט, ה. **ואנוך**: אשבחך, אהללך, ע"פ שמות טו, ב. 7 **נעניתי עד מאד**: נכנעתי מאוד, תהלים קיט, קז. **נחני אל בצדקתך**: הדרך אותי בדרך הישר, ע"פ תהלים ה, ט. 8 **שאפתי**: השתוקקתי. **הר דבירך**: ירושלים. 9 **ואני אלך בתומי**: הלכתי ביושר בתמימות, ע"פ תהלים כו, א. **שא**: סלח, ע"פ הושע א, ו.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז, כל בית פותח ומסתיים במילה "י".
 חריזה: אחידה, במילה קבועה "י".
 משקל: כמותי - המרנין (למעט טור 8).
 אקרוסטיכון: יוסף גאנשו- בתחילת כל דלת ובתחילת כל סוגר.
 לחן: עברי- אגדלך.²⁴

מקאם: לא נרשם במקור, לפי מיקומו כנראה דוגיא, Dügah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 841.

²⁴ דוידזון, אוצר השירה א, עמ' 21, סימן 417. ככל הנראה הכוונה לפיוטו של אברהם אבן עזרא "אגדלך אלהי כל נשמה", ראה: לוין, שירי הקודש, א, 43.

שיגייא לחן לאליאוגיגמוס נייאר* סי' יוסף

? דְמָה דוּדִי לְצָבִי אוּ לְעוֹפֵר הָאֵילִים
שָׁעְרוּ כְּעֵדֶר עֲזִים שְׁנִי כְּעֵדֶר רְחֵלִים
וְאוֹר רֵאשׁוֹ כְּכֶתֶם פֶּז גַּם קְנוּצוֹתָיו תִּלְתְּלִים
מִמֶּנּוּ תוֹצְאוֹת חַיִּים וְהוּא בָּאֵר מִים נוֹזְלִים

ממנו וכי

5 וְלוֹ אֲשִׁים דְּבָרְתִי כִּי יִשְׁלַח יְדוֹ מִן הַחֹר
וְיַחְזוֹר יָד יִמִּינִי עַד הַנָּה הַשִּׁיבָה אַחֹר
לְשׁוֹב עֲמִנּוּ הַבְּטִיחַ כִּי הַיּוֹם נִסְגְּנוּ אַחֹר
וּמְשָׁלוּ בְּנוֹ אוֹיְבִים אַחְזוּ לָנוּ שׁוֹעֲלִים
מִמֶּנּוּ [תוֹצְאוֹת חַיִּים וְהוּא בָּאֵר מִים נוֹזְלִים]

10 וְתוֹ וְחוֹרְף עֶבֶר הַגֶּשֶׁם חֲלָף הִלָּךְ לוֹ
וְאָנּוּ לֹא נוֹשַׁעְנוּ וְעֵדִין לֹא בָּא שִׁילָה
וְעַת הַזְּמִיר הַגִּיעַ לְבֵא דוּדִי וְאָנִי לוֹ
הַרְיָחוּ בְּיָרְאֵת אֵל וְהוּא יִגְבֵּר חַיִּילִים
מִמֶּנּוּ [תוֹצְאוֹת חַיִּים וְהוּא בָּאֵר מִים נוֹזְלִים]

15 פֶּרִי מְגֻדִיו טוֹבִים עֲרָבִים הֵם דְּבָרֵי דוּדִים
וְרִיחַ שְׁלֵמוֹתָיו הוּא כְּפָפְרִים עִם נְרָדִים
שִׁטְעֵנוּ בְּחֻצְרוֹת אֵל יִפְדְּנוּ מִבֵּית עֲבָדִים
נִפְרַח וְגַם נִהְיָה בְּבֵית יְיָ שְׁתוֹלִים
נִפְרַח [וְגַם נִהְיָה בְּבֵית יְיָ שְׁתוֹלִים]

ביאור: 1 **ידמה...האילים**: שיר השירים ב, ט. **דודי**: הקב"ה, ואליו מופנים דברי הרעיה- כנסת ישראל. 2 **שערו כעדר עזים**: ע"פ שיר השירים ד, א (במקור מתייחסים הדברים לרעיה). **שיניו כעדר**: ע"פ שיר השירים ד, ב (במקור מתייחסים הדברים לרעיה). 3 **ואור...תלתלים**: ע"פ שיר השירים ה, יא. 4 **ממנו תוצאות חיים**: משלי ד, כג. **והוא באר מים נוזלים**: ע"פ שיר השירים ד, טו. 5 **ולו**: ואליו. **אשים דברתי**: אפנה, איוב ה, ח. **ישלח...החור**: יפתח לי הדלת והוא סמל לגאולה, ע"פ שיר השירים ה, ד. 6 **ויחזור**: כמו ויחזיר. **יד ימינו**: הקב"ה תומך ומגן לעמו, הוא ישועה לעמו, ע"פ תהלים סג, ט; תהלים צח, א. ימינו של הקב"ה פשוטה תמיד לקבל את השבים וכפי שנהג גם בעבר ונתן ארכה לדור המבול לעשות תשובה. ראה: מדרש תנחומא, בשלח, סימן טו. **ויחזור...אחור**: האל ישוב בכוחו ("יד ימינו") לתמוך בישראל, שבהוּהוּ אינו תומך בהם, ע"פ איכה ב, ג. כשישראל עושים את רצונו של מקום הם עושים שמאל ימין, וכשאינן הם עושים רצונו, הם כביכול עושים ימין שמאל ועל כך נאמר "השיב אחור ימינו". ראה: מדרש תנחומא, בשלח, סימן טו. 7 **לשוב...אחור**: לחזור ולהחזיר אותנו לארץ ישראל הבטיח, אבל היום אנחנו בגלות. 8

שועלים : כינוי לאויבים. **אֶחָזוּ לָנוּ שׁוּעֵלִים** : כי הם מחבלים בכרם וכרם הוא כינוי לישראל, שיר השירים ב, טו. 10 **סתו...הלך לו** : שיר השירים ב, יא. 11 **בא שילה** : כינוי לביאת המשיח, ע"פ בראשית מט, י. 12 **ועת הזמיר הגיע** : והגיע עת האביב, זמן הגאולה, שיר השירים ב, יב. **לבא דודי** : לבואו של המשיח (דודי). **דודי ואני לו** : ע"פ שיר השירים ב, טז. 13-17 הדברים כנראה מתייחסים למשיח. 13 **הריחו ביראת אל** : שרתה עליו (על המשיח) רוח האל, ישעיה יא, ג. **והוא** : המשיח. **יגבר חיילים** : יאסוף הרבה לוחמים חזקים, ע"פ קהלת י, י. 15 **פרי מגדיו** : פירות מחמדיו (של המשיח), ע"פ שיר השירים ד, טז. 16 **וריה שלמותיו** : וריח בגדיו (של המשיח), ע"פ שיר השירים ד, יא. **ככפרים עם נרדים** : שיר השירים ד, יג. 17 **בחצרות אל** : בירושלים, במקדש, ע"פ תהלים צב, יד. **יפדנו מבית עבדים** : (כנראה מתייחס למשיח), דברים ז, ח. 18 **נפרח** : נשגב, ע"פ ישעיה לה, ב. **בבית יי שתולים** : ע"פ תהלים צב, יד.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת]).

משקל : הברות פונטי 1-2, 4-5, 7+8 || 3, 8+8 וכו' (עם סטיות).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : לא נרשם במקור, כנראה תורכי.

מקאם : שיגיא, Segah.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 636.

נדפס : ברכיה, אשמורת הבוקר, קב, בשינוי ; ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לה, בשינוי ; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר י, בשינוי.

כג ע"ב - כד ע"א

נג

שיגיא לחן תורכי סיכחיבי סיכדיאר* סי יוסף

יְהִי נָא חֶסֶדְךָ לְרַחֵם עַל פְּלִטְתְּךָ

וּלְקַבֵּץ פְּזוֹנָה צֶאֱן יְדָךְ וְעַם מְרַעִיתְךָ

אֶל עִיר נְוָה קְדֹשְׁךָ מְקוֹם מְקֻדָּשׁ שְׁכִינְתְּךָ

וּפְדֹם הָאֵל כִּי הֵם עֲמָךְ וְנַחֲלָתְךָ וּפְדֹם וְכוּ'

5 וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נְהַלֵּל וְנוֹדָה סֵלָה

תוֹךְ עִיר מְכָלֵל יוֹפֵי הַעֵת תַּעֲמוֹד עַל תִּלְהָה

כִּי תַעֲדִי תוֹפְנֵנוּ וְתִקְשְׁרֵנוּ כַּכֹּלָה

וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ וְנִהְיָה עִם סְגוּלָתְךָ

וּפְדֹם [הָאֵל כִּי הֵם עֲמָךְ וְנַחֲלָתְךָ]

10 **ס** ביב לשלחנך שתול כזתים בניך
אם עד כה זנחתם שוב חיש אל מחרונך
וראה עמך הם עם הקדש אמוניך
עם אשר בחרת אל להיות בם תפארתך
ופדם [האל כי הם עמך ונחלתך]

15 **פ** רידתך עד אן תהיה נפרד מקרבנו
שוב נא למענך הלנצח תשכחנו
ונשמחה בך כי אל תשוב תחיינו
דרךך למדנו הדרכנו באמתך
דרךך [למדנו הדרכנו באמתך]

ביאור: 1 **פלטתך**: כינוי לעם ישראל. 2 **פזורה**: עם ישראל, ירמיה נ, יז. **צאן ידך ועם מרעיתך**: כינויים לעם ישראל, ע"פ תהלים צה, ז. 3 **נוה קדשך**: ירושלים. 4 **הם עמך ונחלתך**: ע"פ דברים ט, כט. 5 **סלה**: עד עולם, לנצח, לעד. 6 **מכלל יופי**: כינוי לירושלים שהיא שלמות היופי, תהלים נ, ב. **תעמוד על תלה**: תבנה מחדש על הריסותיה. 7 **תעדי תופנו**: אתה האל תקשט אותנו, את כנסת ישראל בתופים, ע"פ ירמיה לא, ג. **ותקשרנו ככלה**: ותכרוך, תחבר אותך עמנו, כנסת ישראל כחתן וכלה, ע"פ ישעיה מט, יח. 8 **עם סגולתך**: עמך הנבחר, ע"פ דברים ז, ו. 10 **סביב...בניך**: תיאור האידיליה שלעתיד לבוא, ע"פ תהלים קכח, ג. 11 **זנחתם**: את ישראל. 12 **עם הקדש**: ישראל, ע"פ דברים ז, ו. **אמוניך**: אנשי אמון, יושר ואמת, ע"פ תהלים לא, כד. **להיות בם תפארתך**: להתפאר בהם. 15 **פרידתך...מקרבנו**: עד מתי תרחק מאתנו. 16 **הלנצח תשכחנו**: איכה ה, כ. 17 **תשוב תחיינו**: תהלים קמג, יא. 18 **דרכך...באמתך**: למד אותנו את אורחותיך, ע"פ תהלים כה, ה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (6 + 8, למעט טור 13).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.²⁵

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1239.

²⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים - הלחן התורכי המצויין הוא: שופארי דויים בילאי ייזליר, ראה: שם, עמ' 168 סימן 306. והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה.

ש[נ]גיא לחן תורכי גאנון יולונדין אולאים* סי' יוסף

י וְדַע שֶׁבַת נְדָכָאִים

עֲמֻדָּה יִרְדּוּ פְּלָאִים

הַחֲבָאוּ בְּבֵית פְּלָאִים

נְרוֹם בְּגוּיִם אֶל נְרוֹם

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים 5

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים

החבאו

ן שֶׁגַב יִתֵּר עֲדָרִי

וְכוֹנֵן מֵעַגְל אֲשׁוּרִי

לְצִיּוֹן נוֹה הַרְרִי

נְרוֹם בְּגוּיִם אֶל נְרוֹם

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים

לציון

ס וּף חֲבוּשׁ הָיָה לְרֵאשִׁי

קוּמָה אֶל תְּהַל נֵר שְׁמִשִּׁי

כִּי אֲתָה יְיָ מַחְסִי 15

נְרוֹם בְּגוּיִם אֶל נְרוֹם

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים

כי

פּ דָּנִי אֶל מִכָּל צָרָה

וְקַבֵּץ עִם שָׁה פְּזוּרָה 20

כִּי אֲתָה עֲלִיּוֹן נוֹרָא

נְרוֹם בְּגוּיִם אֶל נְרוֹם

בְּזָרוּעַד קַבֵּץ טְלָאִים

בְּזָרוּעַד [קַבֵּץ טְלָאִים]

ביאור: 1 יודע שבת נדכאים: כינוי לקב"ה. נדכאים: עם ישראל, ישעיה נז, טו. 2 ירדו פלאים: ע"פ איכה א, ט. 3 החבאו בבית כלאים: ע"פ ישעיה מב, כב. 4 נרום בגוים: נעלה, נתרומם מעל הגויים, ע"פ תהלים מו, יא. 5 בזרועך קבץ טלאים: קבץ את ישראל כמו הרועה שאוסף את הטלאים, ע"פ ישעיה מ, יא. 7 ושגב: וחזק. יתר עדרי: את שארית עם ישראל. 8 וכוון מעגל אשורי: חזק דרכי, צעדי ע"פ תהלים יז, ה; תהלים מ, ג. 9 לציון נוה הררי: לירושלים, ע"פ ישעיה לג, כ. 13 סוף חבוש היו לראשי: כסבך הסוף היו האויבים כרוכים סביב ראשי וחנקו אותי, ע"פ

יונה ב, ו. 14 תהל: תאיר, תזריח, ע"פ איוב מא, י. 15 מחסי: מקלטי. 20 שה פזורה: כינוי לעם ישראל, ע"פ ירמיה נ, יז. 21 עליון נורא: ע"פ תהלים מז, ג.

תבנית שירית: סטרופית, בתוספת רפרין ארוך.
חריזה: (אאאשתת / בבב- **שתת** / גגג- **שתת** וכו').
משקל: הברות פונטי 8 (עם סטיות).
אקרוסטיכון: יוסף.
לחן: תורכי.²⁶
מקאם: שיגיא, Segah.
נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1560.
נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לד, בשינוי.

כד ע"ב - כה ע"א

נה

שיגיא לחן תורכי עאטישי האשטריטיליר* סי יוסף

י דעתיד בשם מאז בראתי עולמי
גם מצאת חן בעיני קראתי עמי
אלוף נעוריד אני הקדשתי בשמי
נתתי לך כלי חמדה הנה ננוה עמי נתתי וכו'

5 ו ארשתי לי בצדק וגם באמונה
מכל גויי הארצות לקחתי למנה
כי הצדק אזור מתנן אתה היא אמונה
ומיום היותך אתה גרא ליום קומי
נתתי [לך כלי חמדה הנה ננוה עמי]

10 ש ובה אלי ואגאלך אביאך אל קדשי
ונצר שרשך יפרה אבנה בית מקדשי
אהיה לך לאור עולם לא יהל לך שמשי
לא תוסיף עוד לדאבה וגם אל תכלמי
נתתי [לך כלי חמדה הנה ננוה עמי]

²⁶ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים- הלחן המצוין הוא: עאטישי חאשטריטיליר, והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה. המקאם המצויין על ידם הוא שיגיא. ראה: שם, עמ' 72, סימן 24.

אל נושא עון חטאתי מספרך ימח
 ואת פדיון ישועתי בקרוב אל תצמח
 שלח נא את בן דוד נין ישי בית הלחמי
 שלח [נא את בן דוד נין ישי בית הלחמי]

ביאור: דו שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל. 14-1 דברי הקב"ה לכנסת ישראל משולבים בלשון זכר ונקבה. 1-2 ידעתיד... בעיני: ע"פ שמות לג, יב. 2 קראתיך עמי: בחרתי בך להיות לי לעם סגולה. 3 אלון נעוריד: בן זוגך הראשון, משלי ב, יז. הקדשתיך בשמי: ארסתי אותך. 4 כלי חמדה: את התורה, קוהלת רבה ט, ז. גנוז עמי: ע"פ משלי ח, כב-לא. התורה קדמה לבריאת העולם ולכל מפעליו של הקב"ה, היא הייתה שמורה אצל האל. ראה: בראשית רבה א, ד. 5 וארשתיך... באמונה: ע"פ הושע ב, כב. 6 למנה: לחלק, שמות כט, כו. 7 הצדק... אמונה: הצדק הוא כוחך וגבורתך ואתך נמצאת האמת, ע"פ ישעיה יא, ה. 8 ומיום... קומי: ומיום היותך לי לעם את פוחדת מיום הדין. ליום קומי: ליום הדין, צפניה ג, ח. 10 שובה אלי ואגאלך: ע"פ ישעיה מד, כב. אל קדשי: אל בית מקדשי, ע"פ דניאל ח, יא. 11 ונצר שרשך: צאצאך, ע"פ דניאל יא, ז. 12 אהיה... עולם: אהיה לאור שלא יכבה לעד, ישעיה ס, כ. לא יהל: לא יכסה, לא יחשיך, ע"פ ישעיה יג, כ. 13 לא תוסיף עוד לדאבה: לא תסבלי עוד כאב, ע"פ ירמיה לא, יא. וגם אל תכלמי: ולא תתבישי, ישעיה נד, ד. 15-19 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 15 פתח דבריד: ראשית דבריד, תהלים קיט, קל. מלכי: לשון פנייה לקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. 16 נושא עון: מוחל חטאתי. מספרך ימח: בטל את עוונותי, ע"פ שמות לב, לג. 17 פדיון... תצמח: הבא בקרוב את גאולתי, ישועתי. 18 שלח... הלחמי: שלח את המשיח אשר יקום מזרע דוד, ע"פ שמואל א יז, נח.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת].

משקל: הברות פונטי 14 (8 + 6, למעט טור 11-12).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: שיגיא, Segah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 661.

שיגינ]א לחן תורכי דושטי די לי יונגול ייני סי' יוסף

? ה סביבי היה חונה
 גם עיר קדשי מהר בנה
 אלי רעה לא תאנה
 וגם זרעי לא ימנה
 5 אַתְעֵדוֹן / בְּעֵדוֹן
 גילת / גילת / גילת / עוז
 אל תנה לי / תנה לי / תנה לי
 על ראשי שמחת עולם

וְסָף הִיכְלִי נָא יִסֵּד
 10 לְאַלְפִים עוֹשֶׂה חֶסֶד
 אלי עם חסיד אתחסד
 אַקְרָא וְאַתָּה תַעֲנֶנָּה
 אַתְעֵדוֹן / בְּעֵדוֹן
 גילת / גילת / גילת / עוז
 15 אל תנה לי / תנה לי / תנה לי
 על ראשי שמחת עולם

ביאור: 1 סביבי היה חונה: הגן עלי, ע"פ תהלים לד, ח. 2 עיר קדשי: את ירושלים ע"פ ישעיה
 מח, ב. 3 רעה לא תאנה: ע"פ תהלים צא, י. 4 וגם זרעי לא ימנה: צאצאי יתרבו מאוד, ע"פ מלכים
 א ג, ח. 5 אתעדון: אתפנק, ע"פ נחמיה ט, כה. בעדון: בנועם, בעונג. 6 גילת: גיל, שמחה, ע"פ ישעיה
 לה, ב. 8 על ראשי שמחת עולם: ע"פ ישעיה לה, י. 9 וסף היכלי נא יסד: בנה את בית המקדש, ע"פ
 ישעיה מד, כח. 10 לאלפים עושה חסד: כינוי לאל, ע"פ ירמיה לב, יח. 11 עם חסיד אתחסד:
 תהלים יח, כו.

תבנית שירית: סטרופית, שלד של תבנית מעין אזורית כולל רפרין מורכב וחזרות.

חריזה: (תתתת-פפ צצצק ררר ש / אאא ת **פפ 333 ק ררר e** וכו').

משקל: הברות פונטי 1-4, 8 || 5, 3+3 || 6, 2+2+2 || 1+7, 4+3+3 || 7, 8 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: *Düşti deli göngül yine*²⁷.

²⁷ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים:

"The crazy heart has agaun fallen...".
Meter mudari or hazaj.

תחילה של גזל של המשורר Nesimi, בן המאה ה-14. ראה שם, עמ' 99, סימן 110.

מקאם : שיגיא, Segah.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 1027.

נדפס : ספר הפזמונים, סימן רמט, בשינוי ; שיר חדש, סימן סג ; ישיר משה סימן עא ; ספר השירים, סימן עו, בשינוי.

מקור : כתב יד שטרסבורג, לאומית 4044 (F3943).

כה ע"א- ע"ב

זז

שיגיא[י]א לחן תורכי ייאנדום גאמי סי יוסף

חנן	י בא כל בשר עדיף אל בגבורה נאזר	
חנן	להשתחוות אל היכלך הנו ביד זר	
חנן ולך וכו'	קבץ ממרחק עם אשר מפורד ומפורד	
	ולך יהיה סר ויקם אומר ותגזר	
חנן	ו אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך	5
חנן	כי הושיעה לו מינד תשלח לו עזרך	
חנן	וכל עצתו הטוב תשלים כי יזכרך	
חנן	ונגדו תמיד שנה שמך ובו יתעזר	
	ולך [יהיה סר ויקם אומר ותגזר]	
חנן	ס עדני עד אנא אשכב למעצבה	10
חנן	כי רדפוני אויבי חנם רדפו עד חובה	
חנן	והשיגוני עונותי אין להם קצבה	
חנן	עד כי גופי בלה ומארץ חיים נגזר	
	ולך [יהיה סר ויקם אומר ותגזר]	
חנן	פ זרתי בארבע רוחות זה עדן וזמן	15
חנן	וידידי חמדתי הוא כהיום ממני נטמן	
חנן	גלה תפארתו ושלח אלי נטע נעמן	
חנן	יחון אביונים גם אנכי אתנה פזר	
	ולך [יהיה סר ויקם אומר ותגזר]	

ביאור : 1 יבא כל בשר עדיף : בני האדם יודו באלוהותך, ע"פ תהלים סה, ג. אל בגבורה נאזר : כינוי לקב"ה, ע"פ תהלים סה, ז. 3 מפורד ומפורד : ע"פ אסתר ג, ח. 4 סר : כפוף. ויקם אומר ותגזר : וקם לבקש שתשמיד (את האויבים), ע"פ איוב כב, כח. 5 ואשרי...חצריך : מאושר מי שתבחר בו להיות בקרבתך, תהלים סה, ה. 6 הושיעה לו מינד : תסייע, תעזור לו, ע"פ תהלים ס, ז. 7 וכל...תשלים : תקיים מחשבותיו הטובות. 8 ונגדו...יתעזר : ידמה אותך בעיניו תמיד ומכך ישאב כח וישע, ע"פ

תהלים טז, ח. 10 **סעדיני**: תמך בי, חזקני, תהלים קיט, קיז. **עד אנא**: עד מתי. **למעצבה**: בכאב ובצער, ע"פ ישעיה נ, יא. 11 **חנם רדפו**: רדפו ללא סיבה, ע"פ תהלים קיט, קסא. **חובה**: שם מקום וכאן גם במשמעות הגיע לי עונש (על חטאי), כמפורט בטור הבא. **רדפו עד חובה**: ע"פ בראשית יד, טו. 12 **והשיגוני עונותי**: תהלים מ, יג. **אין להם קצבה**: רבים מאוד ללא גבול. 13 **בלה**: מלשון בלאי. **נגזר**: נכרת, מת. **ומארץ חיים נגזר**: ע"פ ישעיה נג, ח. 15 **בארבע רוחות**: בקצות העולם, ע"פ ירמיה מט, לו. **זה עדן וזמן**: זמן רב, ע"פ דניאל ז, יב. 16 **וידידי**: והקב"ה, או המשיח, ע"פ ישעיה ה, א. **חמדתי**: אשר אני אוהב, שיר השירים ב, ג. **נטמן**: נסתר. 17 **תפארתו**: הודו. **אלי**: אל ישראל. **נטע נעמן**: כינוי לישראל, ע"פ ישעיה יז, י. 18 **אביונים**: כינוי לישראל. **יחון...פזר**: ירחם על עם ישראל אשר ביד רחבה הוא פזרם לכל עבר, ע"פ תהלים קיב, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, בתוספת מילת "חנון".

חריזה: (תתתת / אאת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Yandum gam-i²⁸.

מקאם: שיגיא, Segah.

זכר: דוידזון, אוצר השירה, י 94.

כה ע"ב- כו ע"א

נח

שיגי[נ]א לחן שאשחין שיהיר ואם טינבי* סי' יוסף

יָ רָאוּ יוֹשְׁבֵי קְצוֹת מְאוֹתוֹתֶיךָ אֶל עֲלִיוֹן

וּ בְשָׂרָם מִפֶּחָדְךָ יִסְמְרוּ לֹא יוּכְלוּ מִלֵּט מִרְפְּיוֹן

סָ לֹו לְרוֹכֵב עֲרֵבוֹת אֲשֶׁר שָׁם לוֹ עֹזוֹ חֲבִיוֹן

פָּ נוֹ חִלּוּ נָא אֶל נָא יִבְיָאֲכֶם לִיְדֵי בְּזִיוֹן

יִסְתִּירְכֶם בְּצֵל כְּנָפָיו וַיַּעֲמוֹד לִימִין אֲבִיוֹן 5

יִבְנֶה מִהֵר בַּיִת מִקִּדְשֶׁכֶם יַעֲשֶׂה לְכֶם אֲפִרְיוֹן

יִתֵּן אוֹיְבֵיכֶם נִגְפִים מֵרַע לֹא יוּכְלוּ נִקְיוֹן

וְאִזְ תִּהְיוּ כְּחוֹלְמִים בְּשׁוֹבוֹ אֶת שִׁיבַת צִיוֹן

²⁸ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים:

"I am pain –stricken with the sorrow for..."
Meter rajaz or mudrat.

ראה שם, עמ' 174, סימן 329.

ביאור: 1 **יושבי קצוות**: כינוי לאויבי ישראל. **מאותותיך**: מעשי הפלאות, ניסך, ע"פ ירמיה י, ב. **אל עליון**: תהלים ז, יח. 2 **ובשרם מפחדך יסמר**: ע"פ תהלים קיט, קכ. **לא יוכלו מלט מרפיון**: לא יוכלו לברוח מרוב חולשה. 3 **סלו**: הכינו מסילה סלולה. **לרוכב ערבות**: לקב"ה, ע"פ תהלים סח, ה. **אשר...חביון**: המסתתר מן העין, ע"פ חבקוק ג, ד. 4 **חלו**: התחננו. **פנו חלו נא**: ע"פ מלאכי א, ט. **אל נא...בזיון**: שלא תתבזו, ע"פ אסתר א, יח. 5 **יסתירכם בצל כנפיו**: יגן עליכם, ע"פ תהלים יז, ח. **ויעמוד לימין אביון**: יגן על ישראל, תהלים קט, לא. 6 **יעשה לכם אפריון**: ע"פ שיר השירים ג, ט. 7 **נגפים**: מובסים. **יתן אויביכם נגפים**: ע"פ דברים כח, ז. **לא יוכלו נקיון**: לא יוכלו להטהר, הושע ח, ה. 8 **ואז...ציון**: ואז יתגשמו כל תקוותיכם ותשובו לארצכם, ע"פ תהלים קכו, א.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז.

חריזה: אחידה (- יון).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: לא נרשם במקור, כנראה תורכי.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3747.

כו ע"א

נט

שיגיא לחן תורכי האגי ביקטאשי סיי יוסף

יָ פָה רַעְיָה יָפָה אֶתְּ

שְׁמַחַת גִּילִי / רֹאשׁ מִהֶלְלִי

אֶתְּ אֶהְבֵּת נַפְשִׁי

אֶדְ עֲצָמֵי וּבִשְׂרֵי לִבִּי קִטֹּן מִהַכִּיל

5 עוֹצֵם חֹשֶׁקְךָ כִּי אֶתְּ

שְׁמַחַת גִּילִי / רֹאשׁ מִהֶלְלִי / אֶתְּ אֶהְבֵּת [נַפְשִׁי]

וַיִּבְחַח אֶהְבֵּתְךָ / שְׁמָה נִפְלְתִי

שְׁמַחַת גִּילִי / רֹאשׁ מִהֶלְלִי

וּבִאֵשׁ יְדִידוֹתֶיךָ / שְׁמָה נִשְׂרַפְתִּי

10 שְׁמַחַת גִּילִי / רֹאשׁ מִהֶלְלִי / אֶתְּ אֶהְבֵּת [נַפְשִׁי]

ס כַּף עַל שׁוֹרְרִיךְ / יוֹם יוֹם יְדָרְשֶׁךְ

שְׁמַחַת גִּילִי / רֵאשׁ מְהַלְלִי

יְתָאוּ לְלִקּוֹט מוֹרְךְ / בְּשָׁמִי רֵאשֶׁךְ

שְׁמַחַת גִּילִי / רֵאשׁ מְהַלְלִי / אֶתְ אֶהְבֵּת [נִפְשִׁי]

15 פֶּן יֵאמְרוּ עָלַי / כִּי בְּזִיתִינִי

שְׁמַחַת גִּילִי / רֵאשׁ מְהַלְלִי

עַל כֵּן חִשְׁקֶךְ כִּילִי / בַּל אֶהְבֵּתִינִי

שְׁמַחַת גִּילִי / רֵאשׁ מְהַלְלִי / אֶתְ אֶהְבֵּת [נִפְשִׁי]

ביאור: דו שיח הקב"ה וכנסת ישראל. 10-1 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 1 רעיה: כינוי לכנסת ישראל. 2 שמחת גילי: תהלים מג, ד. ראש מהללי: ראשית שבחי התהילה. 3 אהבת נפשי: אהובתי, ע"פ שמואל א כ יז. 4 אך עצמי ובשרי: בראשית כט, יד. החרוז בטור זה לקוי (כנראה צ"ל מהכילי). 5 עוצם חשקך: את גודל חשקי אליך. 7 ובפח...נפלתי: נלכדתי באהבתי אותך. 9 ובאש...נשרפתי: נשרפתי באהבתי אליך. 11-18 דברי כנסת ישראל. 11 סכך על שורריך: הגן על אלה אשר שרים לך שירי שבח ותהילה. ידרשך: יבקשך בתפילה. 13 יתאו ללקוט מורך: ישראל אשר רוצים להתבשם מקרבת האל, ע"פ שיר השירים ה, יג; ו, ב. בשמי ראשך: ע"פ שיר השירים ד, יד. 15 פן: שמא. בזיתיני: זלזלת בי. 17 חשקך כילי: אהבתך מועטרת. בל אהבתיני: לא אהבת אותי.

תבנית שירית: סטרופית, בתוספת רפריינים.

חריזה: ללא רפריין: (רר / אבאב / גדגד / הוהו); כולל רפריין: (ר שש ת ק ר- ששת / אב ee אב-

nee / גד ee -גד- nee וכו').

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה 1, 2 || 7, 3 || 4+4, 6 || 6, 4 || 7+6, 5 || 6, 6 || 6+4+4
וכל סטרופה בשיר 1, 7+5 || 2, 4+4 || 3, 7+5 || 4, 4+4+6 וכו' (למעט טור 11, 15, 17).
אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ²⁹Haci Beqtaşi.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3365.

²⁹ טיצה – יהלום, מודלים תורכיים. כנראה תחילה של nefes, של המשורר Pir Sultan Abdal, מהמאה ה-16. ראה שם, עמ' 123, סימן 176.

שיגייא לחן תורכי האשה מישין סי יוסף

	ז ד חרוצים / עלי אצים / חיש להללי	
אמלא	אמלא טוב ועין אשים / על עם הם חבלי	
	ז אבנה להם / בית נויהם / ובית זבולי	
ואחיה	ואחיה את מתייהם / ואוריד טלי	
5	ט תרם אהיה / מבין אנה / ומכל חולי	
כי	כי אני ממית ומחיה / לעשות מפליא	
	פ שעם אסלח / וגם אשלח / להם גואלי	
ואויב	ואויב כעשן ימלח / יושם נולי	
	ובגאוני / ולמעני / אקים אהלי	
ודעו	ודעו וראו כי הנני / יוסיף להפליא	10

ביאור: דברי הקב"ה לעם ישראל. 1 **יד חרוצים**: יד זריזים, שקדנים, כנראה הכוונה לעם ישראל, משלי י, ד. **אצים**: ממהרים. 2 **ועין אשים**: אשגיה, ע"פ בראשית מד, כא. **עם הם חבלי**: כינוי לעם ישראל, ע"פ דברים לב, ט. 3 **בית נויהם**: את המקדש. **ובית זבולי**: ובית מקדשי, ע"פ מלכים א ח, יג. 4 **ואחיה את מתייהם**: לעתיד לבוא. **ואוריד טלי**: ואחיה כח מחייה לעם ישראל, ע"פ הושע יד, ו. הטל הוא גם רמז לתחיית המתים, ע"פ ישעיה, כו, יט. 5 **סתרם**: מגינם. **אריה**: כינוי לגויים, ע"פ תהלים י, ט. 6 **ממית ומחיה**: שמואל א ב, ו. **לעשות מפליא**: בכוחי לעשות פלאים. 7 **גואלי**: משיחי, ע"פ ישעיה נט, כ. 8 **כעשן ימלח**: (האויב) יתפוגג כעשן, יתמוסס כמלח, ע"פ ישעיה נא, ו. **יושם נולי**: האויב ייהרס. **נולי**: מארמית, ע"פ דניאל ב, ה. 9 **אהלי**: את בית המקדש, ע"פ פסיקתא רבתי קלד, ב. 10 **יוסיף להפליא**: ואמשיך לחולל פלאים, ישעיה כט, יד.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.
 חריזה: (ששתשת / אאתאת / בבתבת / גגתגת וכו'), בשילוב עם חריזה אחידה (- ל).
 משקל: הברות פונטי 5 +4+4 (למעט טור 3).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 תעתיק לועזי: ³⁰Hast[a] misin.
 מקאם: שיגיא, Segah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 289.

כו ע"ב- כז ע"א

סא

שיגיא לחן רומאנסי דיגאדיש בארקירו ס"י יוסף

- א ל דל גדל צירו / יהמה פים שברו
 בקרו האירה
- ב בקרו האירה קרי גרו / ושלח מקדש עזרו
- ג מק בעונו בארץ מגוריו
 גם על ילדי נכרים כי באו שערו
 בקרו האירה
- ד רד לשערים והודר גאונו
 ראה צרת נפשו לך בהתחננו
 בקרו האירה
- ה ודע מכאוביו חבוש נא מכתו
 ואזור עור במתניו חושה לעזרתו
 בקרו האירה
- ו בנה כמו רמים מקדש קדושתו
 ומזהב אופיר תשים רפידתו
 בקרו האירה
- ז לונים סרבים בער מן הכרם
 וגם תפה את יושבי הארץ חרם
 בקרו האירה
- ח תן וגם שחל דרוס וכפיר ירמוס
 ולאויבך האל סוכם כגן תחמוס
 בקרו האירה

³⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים:

ראה שם, עמ' 127, סימן 183.

"Are you sick?"

ביאור: 1 דל: כינוי לישראל, ע"פ תהלים קיג, ז. גדל צירו: כאבו מעצים. יהמה: ינהם, ישמיע קול גדול. כים שברו: אסונו גדול כים, ע"פ איכה ב, יג. 2 מרי גרו: כנראה הכוונה לגלותו המרה, לכך שהוא גר בארץ נכריה. מקדש עזרו: מן האל ישע. 3 נמק בעונו: ע"פ יחזקאל כד, כג. בארץ מגוריו: כינוי לגלות, ע"פ יחזקאל כ, לח. 4 ילדי נכרים: ע"פ ישעיה ב, ו. באו שערי: באו שערי עירו ובית מקדשו, ע"פ תהלים ק, ד. 5 ירד לשערים: יצא למלחמה, ע"פ שופטים ה, יא. והודר: והורחק. גאונו: רוממותו, נשגבותו. 6 ראה... בהתחננו: ע"פ בראשית מב, כא. 7 יודע מכאוניו: הקב"ה יודע את מכאוני עמו, שמות ג, ז. 8 ואזור: וחגורה. ואזור עור במתניו: כינוי לאלהיו, ע"פ מלכים ב א, ח. 9 ובנה... קדושתו: ע"פ תהלים עח, סט. 10 ומזהב אופיר: דברי הימים א כט, ד. רפידתו: מצעו, חלק ממבנה בית המקדש, ע"פ שיר השירים ג, י. 11 סלונים סרבים: כינוי למורדים במלכות שמיים, וכאן כינוי לאויבים, ע"פ יחזקאל ב, ו. בער מן הכרם: סלק, השמד, מעם ישראל ("כרם"), ע"פ ישעיה ג, יד. 12 יושבי הארץ: מי שכבשו את ארץ ישראל והתיישבו בה. חרם: כליון, השמדה, ע"פ מלאכי ג, כד. 13 פתן... ירמוס: כינויים לאויבי ישראל שיושמדו, ע"פ תהלים צא, יג. 14 האל: האלה. סוכם כגן תחמוס: תמוטט את ביתם של האויבים, שיוותרו חשופים ללא קורת גג, ע"פ איכה ב, ו.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.

חריזה: (תתתת/אא- [תת] / בב- [תת] / גג- [תת] וכו').

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה 1, 6+6 || 2, 7+9; וכל סטרופה בשיר 6+6 (למעט טור 8).

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ³¹Digades, barquero.

מקאם: שיגיא, Segah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3548.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

כז ע"א- ע"ב

סב

שיגיא לחן תורכי ניגאמיכה באדיא יוליול*

אם אַמְרֵי אֶסְפּוֹר חֲטָאֵי רַבּוּ מֵאַרְבֵּה נִגְעוּ עַד צְוֹאֵר
כִּי טַח מְרָאוֹת עֵינַי מִהִשְׁכִּיל וְגַם עֵין שְׁכָלִי מֵאֵד נִתְעַוֵּר
חֲטָאֵי אֲדָמוּ כְּשָׁנִים חֵישׁ יִלְבְּיֵנוּ כְּתֵלַג חֵינֹר
וּמִמֶּדֶךְ אֵל אֵל אֲבוֹשָׁה וְגַם לֹא עֵתָה פְּנֵי יַחְנוּר וּמִמֶּדֶךְ וְכוּ

³¹ סרוסי, לחנים, עמ' 221, סימן 210.1.

5 וְמָה אֹמֵר וּמָה אֲדַבֵּר וְרוּעַ יִצְרִי תַמִּיד הַטְּעֵנִי
כְּמוֹ אוֹיֵב מִנְעוּרֵי עַד הַלּוֹם וְגַם הֵן עֲתָה הִלְאַנִי
מִלְעֵשׂוֹת רְצוּנָךְ הִנֵּיעֵנִי הִנֵּיאֵנִי
בְּחֻשְׁבוֹ כִּי הָעוֹלָם הִזָּה קָיִים וּלְכָךְ בּוֹ הוּא קָבַע דִּינוֹר
וּמִמֶּנֶּךָ [אֵל אֵל אֲבוֹשָׁה וְגַם לֹא עֲתָה פָּנֵי יַחֲוֹר]

10 חֲסֹדְךָ הָאֵל אֱלֵי עוֹרְרָה יַעַן קוֹרְצָתִי מֵעֵכּוֹר חוֹמֵר
וְלֹא סִיף עוֹד לָךְ לְנִכְלָה אֲקִים דְּבָרְךָ וְתִגְזֹר אוֹמֵר
וְאֲנוּכִי אֶהְיֶה מִתְחִיל וְאֶתָּה תִּהְיֶה גוֹמֵר
וְדַבְרֶיךָ גַּם מְצוֹתֶיךָ אֶעֱנֶדֶם כְּמוֹ עֵנֶק עַל צְנֹאֵר
וְדַבְרֶיךָ [גַּם מְצוֹתֶיךָ אֶעֱנֶדֶם כְּמוֹ עֵנֶק עַל צְנֹאֵר]

ביאור: 1 **אם...צואר**: לא ניתן לספור את חטאי כי רבים הם. 2 **כי טח...מהשכיל**: ישעיה מד, יח.
עין שכיל: תבונתי. 3 **חטאי אדמו כשנים**: חטאי נוראיים ומתועבים, ע"פ ישעיה א, יח. **כתלג**
חיוור: כשלג לבן, מארמית, דניאל ז, ט. 4 **לא עתה פני יחוור**: אתבייש, ע"פ ישעיה כט, כב. 6
הלאני: הוגיע אותי, ע"פ איוב טז, ז. 7 **הניעני**: מנע ממני. **הניאני**: עיכב אותי, ע"פ במדבר לב, ט.
8 **בחשבו...דיוור**: כי חשב שהעולם הזה בלבד קיים (ואין עולם הבא), והוא דייר קבוע בו. **דיוור**:
דיור, מקום מגורים, מארמית. 10 **קורצתי מעכור חומר**: האדם נברא מן העפר ("חומר עכור"),
ע"פ איוב לג, ו. 11 **סיף**: צ"ל אוסיף, וניכר שאותיות "או" נשרו בדפוס (קיים רווח נקי מתחילת
השורה). **ולא...לנכלה**: לא אוסיף במזימותי הרעות. **לנכלה**: ע"פ במדבר כה, יח. **אקים...אומר**:
ע"פ איוב כב, כח. 12 **ואנוכי...גומר**: אני אתחיל בכך שאחזור לדרך הישר ואתה תטהרני ותסלח לי
על עוונותי. 13 **כמו ענק על צואר**: כתכשיט, אענדס בגאוה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 19 (4 + 5 + 5 + 5, עם סטיות).

אקרוסטיכון: אין.

לחן: תורכי.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 5218.

שיגייא לחן תורכי יונגלומי וירדי ייני* סי' יוסף

? נון מַזָּה וְבֵן מַזָּה / שְׁלַח לִי חֲטָאֵי זַלְבוֹן
 וּכְאֵב אֶת בֶּן / אֲזַנּוּ תַבֵּן
 כִּי כָל אִישׁ עֶצֶב וְנִבְזָה / נְפוּץ דּוֹמָה לְאֶבֶן
 וְלָמוּ מִלְבָּן / דַּק אוֹ גָבֵן
 5 מִשְׁמֵן בְּשָׂרֵי יִרְזָה
 וְקָרִיב נִפְשֵׁי לְשַׁחַת
 וּלְתוֹךְ פַּחַת / וּלְתוֹךְ פַּחַת
 וְלִקְוֹל שׁוֹעֲתֵי יַחֲזָה / תִּשְׁמַע אֲזַנּוּ וְתַבֵּן
 וּכְאֵב אֶת בֶּן / חֲטָאֵי זַלְבוֹן וְלִקְוֹל וְכוּ'

10 וְ אֱלֹו תִּלְוִיָּה עֵינֵי / כְּשִׁפְחָה אֶל גְּבִירַתָּה
 כִּי גְבוּרַתָּה / אֱלֹו תִּתָּה
 אוֹחִיל עַד שְׂיַחֲנֵנִי / כִּי הֵייתִי לְמַחַתָּה
 בְּכָל דּוֹכְתָּה / וּבְכָל שַׁעֲתָּה
 בְּיַד אוֹיֵב יַחֲרַפְנִי
 15 נִפְטִיר עָלַי בְּשִׁפְחָה
 נִפְשֵׁי דְלָפָה / נִפְשֵׁי דְלָפָה
 עַד זָבֵא וְיוֹשִׁיעֵנִי / תִּשְׁמַע אֲזַנּוּ וְתַבֵּן
 וּכְאֵב אֶת בֶּן / חֲטָאֵי זַלְבוֹן עַד וְכוּ'

19 וְ לָמָּה אֶהְיֶה כְּעוֹטָיָה / צוּר יִדְעַת חֲרַפְתִּי
 וְגַם בְּשִׂתִּי / וּכְלִמְתִּי
 20 הֵייתִי עָרוֹם וְעָרְיָה / תִּמְיִד קוֹדֵר הַלְכְּתִי
 בְּגָלוּתִי / וּבְדָלוּתִי
 גְּדוֹל וְרַב עֲלִילָיָה
 עֵינִיד עָלַי פֶּקַח
 25 אוֹתִי לִקַּח / אוֹתִי לִקַּח
 בְּזָרוּעַד הַנְּטוּיָה / תִּשְׁמַע אֲזַנּוּ וְתַבֵּן
 וּכְאֵב אֶת בֶּן / חֲטָאֵי זַלְבוֹן בְּזָרוּעַד וְכוּ'

	פְּ לָאִים וְנִסִּים עֲשֵׂה / בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם
	פִּי שָׁנִים / וְכַפְלִים
30	הֵייתָ לְעַמְדָּה מְחֹסָה / חֲקוּתֶם עַל כַּפַּיִם
	מִן שָׁמַיִם / וּבְאֵר מַיִם
	תִּתֶנּה לָהֶם צוּר מִתְנַשֵּׂא
	כִּן הָיָה נָא עִמָּדִי
	עֲזֵר נִגְדִי / עֲזֵר נִגְדִי
35	עֲבַדְדָּה יְרוּם וְיִתְנַשֵּׂא / תִּשְׁמַע אֲזִנּוֹ וְתִבֵּן
	וּכְאֵב אֶת בֶּן / חֲטָאֵי יִלְבֵּן
	עֲבַדְדָּה וְכוּ

ביאור: 1 ינון: נין, תהלים עב, יז. **מזה ובן מזה**: כהן בן כהן יזה את מי חטאת, ע"פ בבלי, ברכות דף כח, א. **ילבן**: יטהר. 2 **אזנו תבן**: אזנו של הקב"ה תבין, ע"פ איוב יג, א. 3 **עצב**: פסל. **איש עצב ונבזה**: כינוי לאויב הבזוי. **דומה לאבן**: קשה כלפי, מתאכזר אלי. 3-4 **כי כל...גבן**: כנראה תיאור האויב הבזוי אשר עובד לפסל ומתנכל אלי ופוגע בי ומקרב את מותי, ע"פ ירמיה כב, כח. 4 **דק או גבן**: ע"פ ויקרא כא, כ. 5 **משמן בשרי ירזה**: מנצל אותי. 6 **יקריב נפשי לשחת**: יקרב אותי אלי קבר, למותי, ע"פ איוב לג, כב. 7 **פחת**: בור מלכודת. 8 **שועתי**: זעקתי. **יחזה**: יראה, כנראה פניית בקשה שהאל יראה את צרתו. **תשמע אזנו ותבן**: ע"פ איוב יג, א. 9 **וכאב את בן**: משלי ג, יב. 10 **תלויה**: נאחזת בציפייה. **עיני כשפחה אל גבירתה**: ע"פ תהלים קכג, ב. 11 **גבורתא**: גבורה מארמית, ע"פ דניאל ב, כ. **כי גבורתא אליו תתה**: כי האל יסייע בגבורתו. 12 **למחתה**: לאסון, הרס, צרה, ע"פ ירמיה יז, יז. 13 **בכל דוכתא ובכל שעתא**: מארמית, בכל מקום ובכל זמן. 14 **ביד אויב יחרפני**: תחת עול שונא שמגדפני, ע"פ תהלים נה, יג. 15 **יפטיר עלי בשפה**: מלגלג עלי, ע"פ תהלים כב, ח. 16 **נפשי דלפה**: נשמתי מתפוגגת, ע"פ תהלים קיט, כח. 19 **שלמה אהיה כעוטיה**: טועה בדרכים, שיר השירים א, ז. 19-20 **חרפתי וגם בשתי וכלימתי**: כולן מילים נרדפות לבושה. 21 **הייתי ערום ועריה**: ע"פ יחזקאל טז, כב. **תמיד קודר הלכתי**: עוטה יגון, ע"פ תהלים לח, ז. 22 **ובדלותי**: ובעוני. 23 **גדול ורב עליליה**: הקב"ה, ע"פ ירמיה לב, יט. 24 **עיניך עלי פקח**: השגח, הגן עלי. 26 **בזרועך הנטויה**: בידך הפרושה, ע"פ דברים ד, לד. 28 **פלאים...ממצרים**: ע"פ שמות ג, כ. 30 **מחסה**: מגן. **היית לעמד מחסה**: ע"פ יואל ד, טז. **חקותם על כפיים**: חקקת דמותם על כפיד, לעולם אינך שוכח אותם, ע"פ ישעיה מט, טז. 31 **מן שמים ובאר מים**: מקור המים הוא בשמים וכך גם דברי התורה במקורות עליונים. המים מאפשרים את החיים בעולם כך גם התורה נותנת חיים, ראה: שיר השירים רבה א, יט. **ובאר מים**: כינוי לתורה, ע"פ ישעיה נה, א. 31-32 **מן שמים...צור**: בצאתם ממצרים דאג הקב"ה לעמו למים ולמזון, ע"פ תהלים עח, כ; כד. 32 **מתנשא**: הקב"ה, ע"פ דברי הימים א כט, יא. 34 **עזר נגדי**: למולי, הלשון ע"פ בראשית ב, יח. 35 **עבדך ירום ויתנשא**: ע"פ ישעיה נב, יג.

תבנית שירית: סטרופית, שיר מעין אזורי כפול גוף.

חריזה: (את תת את תת- א בבל את- **תת** / ג ד ד ד ג ד ד ג ה ה - גת- **תת** וכו')

משקל: הברות פונטי 1, 3, 8, +8 || 2, 4, 7, 9, 4+4 || 5, 6 || 7 || כו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דודיוון, אוצר השירה, י 3040.

כח ע"א-ע"ב

סד

שיגיא לחן תורכי דים בודים קאן אגלאים סי' יוסף

יְדִידִים / חֵישׁ נְבוּאָה / לְבֵית הָאֵל וְהַדּוֹמוֹ
עַת דּוֹדִים / הִנֵּה בָּאָה / לְזַמֵּר וּלְבָרֵךְ לְשִׁמוֹ
כִּי לוֹ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָה / וּבְנוּ בַחֵר לְעַמּוֹ
נְגִידִים / בְּרוֹב יְרָאָה / הִלְלוּהוּ מִמְּקוֹמוֹ נְגִידִים וְכוּ'

5 יְאָמְרוּ / בֵּין הַעַמִּים / כִּי הוּא אֵין עוֹד מְלַבְדּוֹ
וְשִׁירוֹ / כָּל הַיָּמִים / וְהוֹדוּ לַיְיָ חֶסֶד
אֲשֶׁר מְכַל הַלְּאוּמִּים / תִּקְרִיב אוֹתָנוּ לְעַבְדּוֹ
הַכְּתִירוּהוּ / בְּמְרוֹמִים / וְתַנּוּ הַמְּשָׁרָה עַל שְׁכֻמוֹ
נְגִידִים / [בְּרוֹב יְרָאָה / הִלְלוּהוּ מִמְּקוֹמוֹ]

10 סִפְרוּ / רוֹ / נִפְלְאוֹתָיו / וּכְבוֹדוֹ וְעוֹז גְּאוֹנוֹ
כִּי גָבְרוּ / גְּבוּרוֹתָיו / בְּעוֹצֵם כַּחוֹ וְאוֹנוֹ
הַשְּׁמִיעוּ כָּל תְּהִילוֹתָיו / עֲבֹדוּהוּ עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ
הַזְכִּירוּ / אֶת נוֹרְאוֹתָיו / מִי לֹא יִירָא בְיוֹם קוֹמוֹ
נְגִידִים / [בְּרוֹב יְרָאָה / הִלְלוּהוּ מִמְּקוֹמוֹ]

ביאור: 1 **ידידים**: עם ישראל, ע"פ תהלים ס, ז. **לבית האל והדומו**: לירושלים ולבית המקדש. 2
עת דודים: זמן אהבים ובכך רומז לשיר השירים. גאולה, ע"פ יחזקאל טז, ח. **לשמו**: לכבודו של
הקב"ה. 3 **הארץ ומלואה**: תהלים כד, א. 4 **נגידים**: עם ישראל. 5 **אין עוד מלבדו**: ה' אחד, דברים
ד, לה. 6 **והודו ליי חסדו**: ע"פ תהלים קו, א. 7 **לעבדו**: לקיים את מצוותיו, לערוך לכבודו פולחן,
ע"פ דברים יא, יג. 8 **הכתירוהו במרומים**: (גם) מלאכים ממליכים אותו בשמים. **ותנו המשרה על**
שכמו: רומז למשיח ולמשימת הגאולה, ע"פ ישעיה ט, ה. 10 **ספרו נפלאותיו וכבודו**: ע"פ תהלים
צו, ג. 12 **השמיעו כל תהילותיו**: ע"פ תהלים קו, ב. **עושי רצונו**: עם ישראל, מאמיניו, תהלים קג,
כא. 13 **נוראותיו**: נפלאותיו. **ביום קומו**: ביום הדין.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (רשת רשת שת רשת- [רשת] / אבג אבג בג אבת- [רשת] / דהו דהו הו דהת- [רשת]).

משקל: הברות פונטי, טורים 1, 2, 3-5, 4+3, 4+8 || 3, 4+4+8 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ³²Dem-be-dem qan aglayam.

מקאם: שיגיא, Segah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 580.

נדפס: ברכיה, אשמורת הבוקר, קלח, בשינוי.

מקור: כתב יד פראג, המוזיאון היהודי 37 (F46439).

כח ע"ב

סה

שיגיא לחן תורכי דימי זיפקי משקל ב' תנועו[ת] ויתד ותנועה

אָחַד אֲשֶׁר אֵין כְּמוֹתוֹ מְשַׁנֵּב לְעֵתוֹת בְּצָרָה

נָתַן לְעַמּוֹ בְּחִירוֹ תוֹרַת אֲמַת הַטְּהוֹרָה

נָאָה וְנִפְּה כְּתַרְצָה בְּרָה כְּמוֹ הַמְּנוֹרָה

הִיִּתָה לְפָנָיו כְּתוֹבָה קוֹדֵם זְמַן הִיִּצִירָה הִיתָה וכו'

5 עֵתָה בְּגִלוֹת נָטְשׁוּ הָיָה לְאוֹכַל לְצָרָיו

הָיָה לְמַרְמֵס בְּרַגְלֵי אֲדוֹם וְלָעוֹ דְּבָרָיו

כְּשֶׁל מְאֹד בְּעוֹנוֹ הָיוּ לְטוֹרַח אֲמָרָיו

דָּבַק לְחַכּוֹ לְשׁוֹנוֹ נִיחַר גְּרוֹנוֹ בְּמָרָה

הִיִּתָה [לְפָנָיו כְּתוֹבָה קוֹדֵם זְמַן הִיִּצִירָה]

10 קְדוֹשׁ וְנִשְׁנָב וְנוֹרָא הוּא יַעֲשֶׂה אוֹת לְטוֹבָה

יוֹצִיא בְּרָנָה בְּחִירָיו יִנְחַם לְאַרְצָה רְחֵבָה

יִחְזִיר עֲטָרָה לְיוֹשְׁנָה יִשִּׁיב לְאֵלֶּפֶי רְבֵבָה

יִשְׁלַח מְבַשֵּׁר לְעַמּוֹ יִקְבוֹץ לְעַם שֶׁהַ פְּזוֹרָה

יִשְׁלַח [מְבַשֵּׁר לְעַמּוֹ יִקְבוֹץ לְעַם שֶׁהַ פְּזוֹרָה]

³² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים:

"Let me shed bloody tears drop by drop"

Meter probably ramal.

כנראה תחילתו של גזל של המשורר Fenayi, ראה שם, עמ' 94, סימן 94.

ביאור: 1 אחד: הקב"ה, ע"פ דברים ו, ד. משגב לעתות בצרה: מבצר לעת צרה, תהלים ט, י. 2 לעמו בחירו: לעם ישראל. תורת אמת: מלאכי ב, ו. 3 ויפה כתרצה: ע"פ שיר השירים ו, ד. מוסב על התורה. 4 היתה...היצירה: ע"פ משלי ח, כב-לא. התורה קדמה לבריאת העולם ולכל מפעליו של הקב"ה, היא הייתה שמורה אצל האל. ראה: בראשית רבה א, ד. 5 נטשו: זנח אותו, את ישראל. לאוכל: לכיליון, ע"פ במדבר יג, לב. לצריו: לאויביו. 6 אדום: כינוי לנוצרים. ולעו דבריו: דבריו נבלעו, ע"פ רש"י דבריו היו מגומגמים כשל אדם חלש, שאין לו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו, ע"פ איוב ו, ג. 7 כשל מאד בעונו: נחלש בשל חטאיו, ע"פ תהלים לא, יא. לטורח: למעמסה, נטל. אמריו: דבריו, תפילותיו. 8 דבק לחכו לשונו: ע"פ איכה ד, ד. ניחר גרונו במרה: יבש גרונו ממרירות, ע"פ תהלים סט, ד. 10 קדוש ונשגב ונורא: כינויים לאל. אות לטובה: גאולה. 11 בחיריו: את ישראל. יוציא ברנה בחיריו: ע"פ תהלים קה, מג. ינחם: יובילם, ידריך אותם. לארץ רחבה: לארץ ישראל, ע"פ שמות ג, ח. 12 יחזיר עטרה ליושנה: יבנה מחדש את בית המקדש, יחדש ימיהם כקדם, ע"פ בבלי, יומא דף סט, א. לאלפי רבבה: כמו את אלפי רבבה, כינוי לעם ישראל, ע"פ במדבר י, לו. 13 מבשר: המשיח. שה פזורה: כינוי לעם ישראל בגולה, ע"פ ירמיה נ, יז.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: כמותי - כל טור במשקל הקטוע.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Dem-i zefq safa irdi³³.

מקאם: שיגיא, Segah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 2396.

³³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ'95, סימן 95:

"The time of joy and pleasure has arrived"
Meter hazaj.

שיגייא לחן תורכי מיני מישטי חארע איטי

י ום יום אודה לשמך האל ובלילה שירך עמי
 ו אקריב מזמרת שיחי לך את קרבני לחמי
 ותמיד שמך אהל לא אתן לעיני דומי
 שפ תי שבחונך ואשפוך חלבי ודמי
 5 ובצל כנפך אחסה ואני אלך בתומי
 עד תהיה עזרתה לי ונדריך תשלמי
 ותשלח לי את הגואל לבן ישי בית הלחמי
 ואצא מגלות הזה ואשובה אל מקומי
 שם אתן את דודי לך עם מורי ועם בשמי
 10 ואז שם כבוד מלכותך יראה לעיני עמי

ביאור: 1 יום יום אודה לשמך: אתפלל אליך כל יום, ע"פ תהלים יט, ג. ובלילה שירך עמי: נראה שהכוונה לשירה באשמורת הבוקר. 2 ואקריב...לחמי: ובמקום קורבן אתן לך את שירי. 3 לא אתן לעיני דומי: עיני לא תשקוט, ע"פ תהלים פג, ב. 4 ואשפוך חלבי ודמי: אשפוך את נפשי בתחינה. 5 ובצל כנפך אחסה: ע"פ תהלים נו, ב. ואני אלך בתומי: ואלך בדרך הישר, ע"פ משלי יט, א. 6 עזרתה לי: לי לעזרה. ונדריך תשלמי: על האל לקיים את הבטחתו לגאול את עמו, ע"פ איוב כב, כז. 7 הגואל...הלחמי: המשיח אשר יקום מצאצאי בית דוד, ע"פ שמואל א טז, יח. 8 מקומי: ארץ ישראל. 9 דודי: אהבתי. שם אתן את דודי לך: שיר השירים ז, יג. מורי ועם בשמי: שיר השירים ה, א. 10 שם כבוד מלכותך: ע"פ תהלים קמה, יא. יראה: יתגלה.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז.

חריזה: אחידה (- מי).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 6).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ³⁴Ey meni mest i harab iti.

מקאם: שיגייא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1762.

³⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 105, סימן 130:

"Oh, he has made me completely drunk".
Meter ramal or hazaj.

שיגייא לחן תורכי גיברין גיקיאים סיי יוסף

י ה אל צבאות / קץ פלאות / החל לגלות
 ולבן הבכור / זכור תזכור / אהבת כלולות
 פי בכה יבכה / על פי דרכי / ציון אבלות
 מגן ושמש / קום נא אמצ / ברכים כושלות
 מגן וכו'

5 י הממלכה / ההפוכה / מהר וחדש
 ובנים גלו / חיש יעלו / על אדמת קדש
 המון צוררים / ואכזרים / אבד והדש
 קהדוש מתבן / וכמו אבן / ירדו במצולות
 מגן [ושמש / קום נא אמצ / ברכים כושלות]

10 ס קל מסילות / ומכשלות / דרך בית קדש
 ובה יעלו / מבית כלוא / חיש עם קדוש
 מהר אל עליון / בנה ציון / ובית משושך
 ומחרון שוב / עד אן ישוב / צל המעלות
 מגן [ושמש / קום נא אמצ / ברכים כושלות]

15 פ אר משיחי / אלי שלחי / חיש קל כצבאים
 ואז המוני / את יי / יהיו יראים
 עת יגל ישעו / ובזרועו / יקבוץ טלאים
 ובחיקו ישא / איש ואשה / וינהל עלות
 ובחיקו [ישא / איש ואשה / וינהל עלות]

ביאור: 1 קץ פלאות: זמן הגאולה, ע"פ דניאל יב, ו. 2 ולבן הבכור: עם ישראל, ע"פ שמות ד, כב. אהבת כלולות: אהבה ראשונה, ע"פ ירמיה ב, ב. 3 דרכי ציון אבלות: איכה א, ד. מגן ושמש: כינוי להקב"ה, ע"פ תהלים פד, יב. 4 קום... כושלות: ע"פ איוב ד, ד. 5 והממלכה ההפוכה: חורבן הארץ. 6 אדמת קדש: ארץ ישראל, ע"פ זכריה ב, טז. 7 המון צוררים ואכזרים: אויבי ישראל. אבד והדש: כלה ורמוס, ע"פ מלכים ב יג, ז. 8 כהדוש מתבן: כשם שרומסים ערמת תבן, ישעיה כה, י. וכמו... במצולות: ישקעו במצולות, יטבעו, ע"פ שמות טו, ה. 10 סקל מסילות: פנה את הדרך, ע"פ ישעיה סב, י. ומכשלות: ופגעים, ע"פ צפניה א, ג. 11 מבית כלוא: מבית הסוהר, מן הגלות, ע"פ ישעיה מב, כב. 12 בנה ציון ובית משושך: בנה את ירושלים ואת בית המקדש. 13 ומחרון שוב: חזור מכעסך ע"פ שמות לב, יב. עד אן ישוב צל המעלות: ע"פ ישעיה לח, ח. רומז לליקוי המאורות שנתן האל כאות למלך חזקיהו לכך שהוא דוחה את מותו בשל תפילותיו לאל ואמונתו בו. כך קיימת כאן הציפייה לאות המבשר את הגאולה כמחילה לעם ישראל הפונה לאל בתפילה ובבקשה. 15 פאר: את משיחי המפואר, ע"פ ישעיה כח, ה. חיש קל כצבאים: במהירות. 16 המוני: עם

ישראל. יהיו יראים : יאמינו. 17 יגל ישעו : ישמחו הניצלים. ובזרועו : ובכח ידו. 17-18 טלאים : עם ישראל שנמשל לצאן. והטור יורד אל המשכו. ובזרועו...עלות : ע"פ ישעיה מ, יא.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (קקק ררק ששק תתק- [מתתק] / אאב גגב דדב ההק-[מתתק] / ווז חחז טטז ייק-[מתתק] וכו').

משקל : הברות פונטי 5 + 4 + 5 (למעט טור 2).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי : Cevrin çegeyim³⁵.

מקאם : שיגיא, Segah.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 733.

נדפס : ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לג, בשינוי.

כט ע"ב - ל ע"א

סח

שיגיא לחן תורכי מיקשורי דילי סי' יוסף

י וְדַעִי אֶרְחֹת עֹבְרֵי דָרְךָ בְּחוּץ שׁוֹטְטוּ
וְאֵת דֹּד חֲשָׁקִי שְׁמַחַת גִּילִי רְאוּ הַבֵּיטוּ
אִם תִּמְצְאוּ לוֹ תִּאמְרוּ לוֹ כִּי צִלְלִי נָטוּ / לְעָרוֹב
בָּא יָבֵא וְעַם מְרַעִיתוֹ אֱלֹו יִתְלַקְטוּ בֵּא וְכוּ'

5 וְעַל כָּל גְּבַעָה וְגַם תַּחַת כָּל עֵץ רַעְנָן
וְרַעַם בְּמַרְעָה טוֹב וְשֵׁלוֹ וְגַם שְׁלֶאֱנָן
יִנְשָׂאֵם וְגַם יוֹשִׁיבֵם בְּנוֹה שְׁאֲנָן / יַעְרוֹב
עֲבָדָיו לְטוֹב דָּלוּ וּבֵלֵא עֲתָם קָמְטוּ
בָּא [יָבֵא וְעַם מְרַעִיתוֹ אֱלֹו יִתְלַקְטוּ]

10 ס פְּרוּ אֱלֹו בָּאוּ גוֹיִם בְּבֵית מִקְדָּשִׁי
טְמְאוּ הִיכָלִי וְכָבוּ גְחֹלֶת אִישִׁי
וְחָרְבוּ בֵיתִי עַל עוֹנֵי וְחִטָּאת נַפְשִׁי / הָרוֹב
בְּאֵשׁ וּפִילִם נְחָלִים עֲלֵיהֶם מוֹטוּ
בָּא [יָבֵא וְעַם מְרַעִיתוֹ אֱלֹו יִתְלַקְטוּ]

³⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 92, סימן 87 :

"May I suffer your pain"
Meter probably rajaz

הרעיון בכותרת מזכיר שורה משירו של המשורר Nazmi.

ואזי פלם רוממות אל בגרונם יתגו
 פי פימי העץ יתיה יומם ותמיד ידגו / לרוב
 ירבו פכוכבי השמים ולא ימעטו
 ירבו [פכוכבי השמים ולא ימעטו]

ביאור: 1 יודעי...שוטטו: עוברי אורח נדדו. 2 דוד חשקי: כינוי לקב"ה. שמחת גילי: הקב"ה, תהלים מג, ד. 3 אם...תאמרו לו: ע"פ שיר השירים ה, ח. כי צללי נטו לערוב: כי קיצי, יום מותי קרב, ע"פ ירמיה, ו, ד. 4 ועם מריעתו: עם ישראל, ע"פ תהלים עט, יג. יתלקטו: יתקבצו. 5 ועל כל...רענן: בכל מקום, ע"פ מלכים ב, טז, ד. וכאן בהקשר חיובי בשונה מהפסוק. 6 ורעם במרעה טוב: ע"פ יחזקאל לד, יד. ושלו וגם שלאנון: שלו ושאנון, ע"פ איוב כא, כג. 7 בנוה שאנון: בארץ ישראל, ישעיה לג, כ. 8-7 יערוב: יקבל אחריות. והטור יורד אל המשכו. 8 עבדיו לטוב: ע"פ תהלים קיט, קכב. דלו: נתדלדלו ישראל. ובלא עתם קמטו: נכרתו טרם זמנם, ע"פ איוב כב, טז. 10 ספרו: דווחו. אליו: לאל. באו...מקדשי: המקדש נחרב. 11 טמאו היכלי: חיללו את מקדשי, ע"פ תהלים עט, א. וכבו גחלת אישי: מנעו ממני להקריב קרבנות. 12 על עוני: בשל חטאי. וחטאת נפשי הרוב: ורוב פשעי, הלשון ע"פ מיכה ו, ז. 13 באש...ימוטו: האש תשרוף את האויבים ומי הנחלים יטביעום. 15 פת בגם יכין: האל יזמן לישראל את אוכלם, הלשון ע"פ דניאל א, טז. 16 רוממות אל בגרונם: שיבחו של האל, תהלים קמט, ו. 17 כימי העץ: יאריכו ימים, ישעיה סה, כב. ידגו: יפרו וירבו. 18 ככוכבי השמים: בראשית כב, יז.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתשת- [ת]) / אאאשת- [ת] / בבבשת- [ת] וכו'.

משקל: הברות פונטי: 1-2, 4-5, 5+4+5 || 3, 5+4+5+3 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ³⁶Meksur (text:meksuri) dili.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1564.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לו, בשינוי.

³⁶ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 137, סימן 209:

שיגייא לחן תורכי גיברין גיקיאים* כניגון אחר חדש סי' יוסף

חנן	?! בושו בושת עובדי פסל אחר יסוגו	
חנן	כי אין בם מועיל לא ישמעו אף לא יהגו	
חנן	וכמוהם יהיו עושיהם וכדונג מוגו	
חנן	לא יוכלו מלט וממסגרותם יחרגו	לא וכו'
חנן	5 וְ אֲנִי בָּדַד אֶצְדַּק נוֹרָא וְגַם אֶתְהַלֵּל	
חנן	כי אתה יוצרי מבטן לך מלך מהולל	
חנן	עד אן עבדך מפשעינו יהיה מחולל	
חנן	ובני נכר ימשולו ועלינו ילעגו	
	לא [יוכלו מלט וממסגרותם יחרגו]	
חנן	10 וְ פֶּה אֶתָּה לְמַעַן אֶצְדַּק רְשָׁעִי אֶל תִּזְכּוֹר	
חנן	תשליך במצולות ים חטאתם אל עמק עכור	
חנן	כי בין הגוים אחוג ואנוע כשכור	
חנן	כי על צוארי עלו וגם בי השתתרו	
	לא [יוכלו מלט וממסגרותם יחרגו]	
חנן	15 וְ קַח עֵינַיִךְ וְגַם הַטָּה אֲזַנְךָ וְשִׁמְעַ	
חנן	את תפלתי ואת עיני דמוע ידמע	
חנן	מפני גוה של ישראל בגוים נדמע	
חנן	קום ובקרב הארץ יפרו ולרוב ידגו	
	לא [יוכלו מלט וממסגרותם יחרגו]	

ביאור: 1 **בושו בושת עובדי פסל**: יתביישו עובדי האלילים, וכאן כינוי לאויבים, ע"פ תהלים צו, ז. **יסוגו**: יתרחקו, יבדלו. 2 **אין בם מועיל**: ירמיה טז, יט. **לא יהגו**: לא מדברים, תהלים קטו, ז. 3 **וכדונג**: ע"פ תהלים סח, ג. **ימוגו**: ימסו. 4 **לא יוכלו...יחרגו**: לא ימלטו מגורלם, הלשון ע"פ תהלים יח, מו. 5 **אצדק**: כאן אאמין אבטח. **אתהלל**: אתפאר. 6 **יוצרי מבטן**: ישעיה מט, ה. 7 **עד אן**: עד מתי. **עבדך**: עם ישראל, ע"פ ויקרא כה, נה. **מפשעינו יהיה מחולל**: נהרג בשל חטאיו. 8 **ובני נכר ימשולו**: הגויים ישלטו. 10 **ספר...אצדק**: הרצה את דבריך כדי שאדע לנהוג כצדיק. 11 **עמק עכור**: יהושע ז, כו. 12 **אחוג ואנוע כשכור**: ע"פ תהלים קז, כז. 13 **כי על...השתרגו**: נכרכו סביב צוארי לחנוק אותי, ע"פ איכה א יד. 15 **פקח...ושמע**: ע"פ מלכים ב יט, טז. 16 **את...ידמע**: את שירי ותחנוני המלווים בבכי. 17 **מפני...נדמע**: עם ישראל (גופו-"גוה") כואב ובוכה ("נדמע") בשל מצבו בגולה. 18 **קום**: לשון פנייה לאל. **ובקרב...ידגו**: בקשה שישראל ירבו מאוד, הלשון ע"פ בראשית מח, טז.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, בתוספת מילת מילואים.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 133.

ל ע"ב

ע

שיגיא לחן רומאנסי קומו שירירי אמיש אמורישי סי יוסף

אל	אל קדוש יושב תהלות ישראל קום ונדחי ישראל תכנס
קום אל	י ונתד אל שבעה / ברעות נפשה וקלפה זרועה / קשת נחושה
קום אל	5 ו רבת צרו- / ה מנעורה משלו בי ויסירו- / ה מגבירה
קום אל	ס בוח פמים / צרות תכופות ולקחה כפלים / רוח זלעפות
קום אל	10 ריה אשר נטעה / האכילה ממענו השועה / השקה אליה
קום אל	ח לקה האל אמרה / בתוך גלותה לישועתך נורא / נפשה קיתה
קום אל	ז בול ובית קדשה / תכין והודה שביתה וחדשה / וכל מועדה
קום אל	15 ק ומם חיש נס דגלה / וקרנה תרים ושלום וחו לה / ישאו הקרים

ביאור: 1 אל...ישראל: תהלים כב, ד. 2 ונדחי ישראל: ישראל המפוזרים בגלות, ע"פ תהלים קמו, ב. תכנס: תקבץ, תאסוף, ע"פ אסתר ד, טז. 3 יונתך: כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים א, טו. שבעה ברעות נפשה: סבלה, תהלים פח, ד. 4 וחלפה...נחושה: פגע בידה קשת נחושת שהוא ציור לעוצמת האויב, הלשון, ע"פ תהלים יח, לה. 5 ורבת צרורה מנעורה: קמו לה אויבים כבר מימי צעירותה, ע"פ תהלים קכט, א. 6 משלו...מגבירה: משלו בה, הגלו אותה והרחיקה מאדונה, מהאל. 7 סבוה כמים: ע"פ תהלים פח, יח. 8 ולקחה כפלים: נענשה כפליים, ע"פ ישעיה מ, ב. זלעפות: זעף, אימה, זעם. רוח זלעפות: רוח מזיקה, כאן כינוי לאסונות, תהלים יא, ו. 9 פריה...האכילה: האכל אותה, תן לה גמול על מעשיה. 10 ממעין הישועה: שלח לה הצלה, ע"פ ישעיה יב, ג. 11 חלקה האל אמרה: ע"פ איכה ג, כד. 13 והודה: והדרה. 14 שבתה וחדשה וכל מועדה: כל חגיה, ע"פ הושע ב, יג. 15 קומם...תרים: החזר אותה לימיה מקדם. וקרנה תרים: ע"פ תהלים קמח, יד. 16 ושלום...ההרים: ע"פ תהלים עב, ג.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית, בתוספת מילות רפרין.

חריזה: (שת/ אבאב / גדגד / הוהו וכו').

משקל: הברות פונטי 6 + 5.

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ³⁷Co'mo servire' a mis amores.

מקאם: שיגיא, Segah.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4001.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

³⁷ סרוסי, לחנים, עמ' 195, סימן 147.1.

שיגייא לחן גריגו אולו טובייו טובייו עיקשוד יישא* סי' יוסף

י תיב על פורסי יקר ורבותא
 אלה שליט על עלמא בגבורתא
 אף זהיב לחכימין חכמתא
 גלי עמיקתא ומסתרתא

אף וכו'

5 ו אנא תדיר לעלמי עלמיא
 אשבח שום אלהא דשמיא
 ארי בשפרפרא כל יומיא
 הוא מהדר לותי נשמתא

אף [נהיב לחכימין חכמתא / גלי עמיקתא ומסתרתא]

10 ו גדת קמיה מלכא בכל רמשא
 גופא נאים לרוחצא בערסא
 בדקוה מסיפא עד רישא
 ואזדת מגו פמא מלתא

אף [נהיב לחכימין חכמתא / גלי עמיקתא ומסתרתא]

15 פ רוק נפשאי ואסי לכיבה
 כי דחיק לה עלמא סגיא טובא
 וליכא אינש מן דאשגח בה
 פלהון עבידו בה זילותא

אף [נהיב לחכימין חכמתא / גלי עמיקתא ומסתרתא]

20 ח ובי דחבתי תדיר שבוק נא
 לא יעלו קמד בחושבנא
 אנא לא ישתבח בי סרחנא
 וכל שלו ועילא ושחיתא

אף [נהיב לחכימין חכמתא / גלי עמיקתא ומסתרתא]

25 ז מנא ועידן שגיא ותקיף
 אית כי ערי סחור גתי הקיף
 כחונא רישי ארים ואזקיף
 על דא יהי מהחעפא דתא

אף [נהיב לחכימין חכמתא / גלי עמיקתא ומסתרתא]

וְהַעֲלֵה קֶדְמָךְ יְת בְּעוֹתִי

וְשַׁלַּח מַלְאָךְ מְשִׁיחָא לְוֹתִי

וְהִב לִיחַ חֲסָנָא וְגַם מַלְכוּתָא

אָף [יְהִיב לְחַפְיָמִין חֲכָמָתָא / גְּלִי עֲמִיקָתָא וּמְסִתְרָתָא]

תרגום: 1 יתיב...ורבותא: יושב על כסא כבוד וגדולה. 2 אלה...בגבורתא: אלוהים מושל בעולם בגבורה. 3 אף...חכמתא: גם נותן לחכמים חכמה, ע"פ דניאל ב, כא. 4 גלי עמיקתא ומסרתא: מגלה עמוקות ונסתרות, ע"פ דניאל ב, כב. 5 ואנא תדיר לעלמי עלמיא: ואני תמיד, בכל עת לעולמי עולמים. 6 אשבח...דשמיא: אשבח שם אלוה שבשמים. 7 בשפרפרא: עם שחר, ע"פ דניאל ו, כ. ארי בשפרפרא כל יומיא: הרי בשחרו של כל יום. 8 הוא...נשמתא: הוא מחזיר אלי נשמת, על פי תפילת "מודה אני". 10 סגדת...רמשא: משתחוה לפני המלך (האל) בכל ערב. 11 גופא...בערסא: הגוף יִשָּׁן בבטחה במיטה. 12 בדקוה...רישא: בדקו אותה מהסוף עד ההתחלה. 13 ואזרת...מלתא: הדבר שיוצא מפי קיים ומאומת, אינו ניתן לשינוי, ע"פ דניאל ב, ה. 15 נפשאי: נפשי. הכתיב שגוי, כנראה שילוב של נפשא, נפש והנפש שלי. פרוק...לכיבה: גאל נפשי ורפא את כאבי. 16 כי...טובא: כי דחוק לה העולם מאוד, כלומר היא לחוצה, נמצאת במצוקה רבה. 17 וליכא אינש: ואין אדם שהשגיח בה. 18 כלהון...זילותא: כולם זילזלו בה. 20 חובי...נא: מחל לי על חטאי. 21 לא יעלו קמך בחושבנא: אל תביא בחשבון את חטאינו. 22-23 אנא...ושחיתא: לא יימצא בי חטא, וכל שגגה ועוולה וקילקול, ע"פ דניאל ו, ה-ו. 25 שגיא: כינוי להקב"ה ע"פ איוב לו, כו. ותקיף: כינוי לקב"ה. זמנא...ותקיף: כל עת ושעה נשגב וכביר הוא הקב"ה. 26 אית...הקיף: אויבי הקיף אותי סחור סחור. אפשר, כי הכוונה כאן לאויבי, היצר הרע. 27 כחויא...ואזקיף: כנחש את ראשי ארים ואזקיף. 28 דא: זאת. מהחעפא: כנראה צ"ל מהחצפא, חזקה, קשה. מהחעפא דתא: על זאת תהי הדת עזה, ע"פ דניאל ב, טו. 30 קבל...צלותי: קבל ברצון את קרבן תפילתי, רומז לשירו זה. 31 והעל...בעותי: והבא לפניך בקשתי. 32 ושלח...לותי: ושלח אלי את מלך המשיח. 34 והב ליה...מלכותא: ותן לו את החוסן וגם מלכות.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [תת] / אאאת- [תת] / בבבת- [תת] וכו'.

משקל: הברות פונטי 10 (למעט טור 4- חלק מהרפרין, 5).

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: גריגו- יווני.

מקאם: שיגיא, Segah.

זכר: דוידזון, אוצר השירה, י 4332.

שיגייא לחן תורכי אטראפי גימין סי יוסף

י וצר כל צור גדול עצה רב עלילה

מי הוא זה אשר גדלך יוכל להחניא

אל / צור גואל / מי כמוך אל דוד

חיש ארום / יושב רום / מי כמוך אל דוד

5 ו אתה ארץ ושמים אדון מלאה

ומושל בכל ביד ובזרוע נטויה

אל / צור גואל / מי כמוך אל דוד

חיש [ארום / יושב רום / מי כמוך אל דוד]

ס גולה מכל העמים לישראל שמת

10 ועתה שאוג ישאג מדם חלל ושביה

אל / צור גואל / מי כמוך אל דוד

חיש [ארום / יושב רום / מי כמוך אל דוד]

פ ערו פיהם עליהם עם נבל וסכל

הכום פצע וחבורה ומכה טריה

15 אל / צור גואל / מי כמוך אל דוד

חיש [ארום / יושב רום / מי כמוך אל דוד]

חמול על עמך ופדם מכל צרה וצוקה

והעלם אל ציון וגם הר המורה

אל / צור גואל / מי כמוך אל דוד

20 חיש [ארום / יושב רום / מי כמוך אל דוד]

ביאור: 1 יוצר כל יצור: הקב"ה, ע"פ ירמיה י, טז. גדול עצה רב עלילה: הקב"ה, ע"פ ירמיה לב, יט. 2 מי...להחויא: מי יוכל להביע את רוממותך. 3 מי כמוך אל: ע"פ תהלים לה, י. דוד: האהוב, כינוי לקב"ה, ע"פ שיר השירים א, טז. 4 ארום: אשבח. יושב רום: את הקב"ה. 5 אדון: הקב"ה, תהלים קיד, ז. 6 ביד ובזרוע נטויה: בעוצמה, ע"פ יחזקאל כ, לד. 9 סגולה...לישראל: עם הבחירה, ע"פ דברים ז, ו. 10 שאוג ישאג: זועק את צעקתו, ירמיה כה, ל. מדם חלל ושביה: ממוות וגלות, דברים לב, מב. 13 עם נבל וסכל: אויבי ישראל, העמים המשעבדים, הלשון ע"פ תהלים עד, יח. 14 פצע...טריה: ישעיה א, ו. 17 ופדם: וגאלם. צרה וצוקה: ישעיה ל, ו. 18 הר המורה: אל ירושלים ובית המקדש, דברי הימים ב, ג, א.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית. כל מחרוזת מסתיימת בחרוז אחיד (- גה), ואחריה פזמון דו-טורי.

חריזה: אחידה (- גה).

משקל: הברות פונטי 1-2, 5 + 4 + 3 || 5 + 4, 3 + 3 + 3 + 5 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Etraf-i çemen³⁸.

מקאם: שיגיא, Segah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2217.

לא ע"ב - לב ע"א

עג

ראסט לחן תורכי אי להי תאשריטי הינקייאר* סי יוסף

5 ? בואו ונגידו עם אֶשֶׁר בְּחַרְתָּ לְסִגְוֹלָה
צְדָקְתָּךְ הַנּוֹדַעַת בְּפִי הַכֹּל מֵאֵד נִגְלָה
יודיעו לְכָל הָעַמִּים כִּי אֶתְהַרֵם וּמֵה נִפְלָא
מִי יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ עוֹטָה אוֹרָה כְּמוֹ שְׁמֶלֶה
ישמרו וכו' ?שְׁמְרוּ מַחְסוֹם לְפִיָּהֶם כִּי לֹא דוּמְיָה תִּהְיֶה

10 ? נְסִים עֲשִׂיתָ עַמִּים מִצֵּאתָם מִבְּטֹן אִמָּם
הֵייתָ עֲזָרְתָה לָהֶם וְגַם סוֹכָה לְצַל יוֹמָם
הַכִּינוֹתָ כָּל בְּעֵתוֹ עֲרִכְתָּ לְפָנֵיהֶם לְחֶמֶם
מָה עֲצָמוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ עַל כָּל בְּרָכָה מְרוֹמָם
לְהַגִּיד בְּבִקְרָה עַל זֶה ?קוֹמוּ וְגַם בְּלִלְיָה
?שְׁמְרוּ [מַחְסוֹם לְפִיָּהֶם כִּי לֹא דוּמְיָה תִּהְיֶה]

15 סִי ר ?סִפְרוּ כִּי גַם בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם
לֹא מֵאִסְתָּם לְכַלּוֹתָם לֹא אֶבֶד מְנוּס מִנְהֶם
הֵייתָ בְּתוֹמְכֵי נַפְשָׁם מֵאוֹיְבֵים חָרְקוּ שְׁנֵיהֶם
לֹא אֶתְהַרֵם שְׁמַע בְּקוֹלָם קִבַּל שִׁיחָם וְנִיבֵיהֶם
תְּבִיאֵמוּ לְהַר קִדְשֶׁךָ קִרְבָּה אֶל נַפְשֵׁי גְּאֻלָּה
?שְׁמְרוּ [מַחְסוֹם לְפִיָּהֶם כִּי לֹא דוּמְיָה תִּהְיֶה]

³⁸ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 101, סימן 115:

"The surroundings of the meadow".
Meter: a hazaj variant.

תחילתו של גזל מפורסם מאוד של המשורר Baqi.

ביאור: 1 **עם...לסגולה**: העם הנבחר, עם ישראל, ע"פ דברים ז, ו. 2 **צדקתך...נגלה**: הקב"ה צדיק, ע"פ ישעיה מה, כא. 4 **עוטה אורה כמו שמלה**: כינוי להקב"ה, ע"פ תהלים קד, ב. 5 **ישמרו מחסום לפיהם**: יחרישו, ע"פ תהלים לט, ב. **לך דומיה תהלה**: אין די מילים להביע את תהילתך ועל כן השתיקה היא תהילתך, ע"פ תהלים סה, ב. 6 **מבטן אמם**: מראשית קיומם, ע"פ תהלים עא, ו. 7 **סוכה לצל יומם**: היית עבורם מגן ומחסה, ע"פ ישעיה ד, ו. 8 **בעתו**: בזמן, ע"פ תהלים קמה, טו. **ערכת לפנייהם לחמם**: סיפקת את מזונם. 9 **על כל ברכה מרומם**: הקב"ה, נחמיה ט, ה. 10 **להגיז...בלילה**: לומר את התפילה במועדה בוקר וערב, ע"פ תהלים צב, ג. 12 **בארץ אויביהם**: בגלות. 13 **לא מאסתם לכלותם**: לא בחלת בהם ולא ביקשת להשמידם, ע"פ ויקרא כו, מד. **לא אבד מנוס מנהם**: ע"פ תהלים קמב, ה. **מנהם**: מהם, ע"פ דניאל ב, לג. 14 **בתומכי נפשם**: בין העוזרים להם. **מאויבים חרקו שניהם**: מהקושי שהקשו עליהם שונאיהם, ע"פ איכה ב, טז. 15 **לו אתה...וניביהם**: הלואי שתשמע ותקבל את תפילתם. 16 **תביאמו להר קדשך**: ע"פ תהלים מג, ג. **קרבה אל נפשי גאלה**: אז תגיע הגאולה, תהלים סט, יט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאא- [ת] / בבבב- [ת]).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 12).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 102.

לב ע"א- ע"ב

עד

ראסט לחן תורכי שימין איין

שִׁמּוֹן חֲלָקִי יִהְיֶה מִלְפֵי מִדְּשׁוֹן בֵּיתְךָ אֲרוֹחַ
וְגִבֹר דְרָכֶךָ נִסְתַּתֵּר אֲשֶׁר לוֹ קוֹחַ אֶקְוֶה
אֵלֵי יְבֵא קַל כְּנֶשֶׁר יִסִּיר מֵעַל פְּנֵי מִסּוּחַ יִסִּיר
צוֹר יִשְׂרָאֵל גַּם קְדוּשׁוֹ יִשׁוּעוֹת יַעֲקֹב צוֹחַ
יסיר צור וכו'

5 וְשִׁכִּינַת עֲזָךְ כִּי גָלְתָה / תִּגְלֶה אֵלַי מִלְכוּתְךָ
וּלְבַיִת מְקוֹם מְנוּחָתְךָ / תֵּשׁוּב כְּקֶדֶם קְדַמְתָּהּ
הַשִּׁיבָה לְקְדָמוֹתֶיךָ / גִּלְהָה יִקָּר גְּדוּלְתְּךָ
וְגַם עַמְדֵי זֵאת הַפַּעַם אֵלַי אִישִׁי יִלְנֶה
צוֹר [יִשְׂרָאֵל גַּם קְדוּשׁוֹ יִשׁוּעוֹת יַעֲקֹב צוֹחַ]

ביאור: 1 **שמן חלקי**: נתח גדול תהיה מנתי ע"פ חבקוק א, טז. **מלכי**: כינוי פנייה לאל, ע"פ ישעיה מד, ו. **מדשן ביתך ארוה**: מטובך אשבע, ע"פ תהלים לו, ט. 2 **וגבר דרכו נסתרה**: המשיח, ע"פ איוב ג, כג. 3 **קל כנשר**: במהירות, ע"פ ירמיה ד, יג. 3 **יסיר...מסוה**: יתגלה, ע"פ שמות לד, לג. 4 **צור ישראל**: הקב"ה, ישעיה ל, כט. **ישועות יעקב צוה**: צווה גאולה לעם ישראל, ע"פ תהלים מד, ה. 5 **ושכינת...מלכותה**: השכינה אשר גלתה עם עם ישראל לגלותו תתגלה לי. 6 **ולבית מקום מנוחתה**: ולבית המקדש, מושבה, ע"פ דברים יב, ט. **תשוב כקדם קדמתא**: תחזור ותהיה כבעבר, ע"פ ישעיה כג, ז. 7 **גלה יקר גדולתה**: ע"פ אסתר א, ד. 8 **הפעם אלי אישי ילוה**: עכשיו בן זוגי ילך עימי (ולא ניהיה פרודים ומרוחקים), רומז על האיחוד בין כנסת ישראל לקב"ה, משמע על בוא הגאולה. הלשון ע"פ בראשית כט, לד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [מ]) / אבאבאבת- [מ]).

משקל: הברות 8+8.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ³⁹Simin ayin.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, ש 1632.

לב ע"ב

עה

ראסט לחן תורכי רוחם גיבי סי יוסף

? שְׁבִי בֵּין מְשֻׁפְּתִים / בֵּין נְכָרִים הֵייתִי לְמַס
 וּבֵין תְּנוּר וְכִירִים / תְּמִיד הֵייתִי לְמַרְמָס
 וַיִּגְבֶּה עַד רוּם שְׁמַיִם / עַם מְמַדְּ חֶסֶד לְמַס
 גָּאֵל נָא אֶרְךָ אֶפְסִים / נִפְשֵׁי מִתּוֹדַי וּמְחַמָּס
 גאל וכו'

5 וְ יִקְרָא דְמִי וְחֻלְבֵי / לְפָנַיִךְ כְּקָרְבַן שָׁה
 כִּי תִשׁוּרָה אֵין לְהִבְיָא / לֹא עוֹלָה וְגַם לֹא אִשָּׁה
 אֲנִי אֵלֶיךָ הַתְּשִׁבֵי / עֲבָדְךָ יְרוּם וַיִּתְנַשֵּׂא
 כִּי חָרְשׁוּ חוֹרְשֵׁים עַל גְּבִי / גַּם כָּל לֵבב אֲנוֹשׁ יִמָּס
 גָּאֵל [נָא אֶרְךָ אֶפְסִים / נִפְשֵׁי מִתּוֹדַי וּמְחַמָּס]

³⁹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמי 166, סימן 301 תרגום טנטיבי:

"...of the silver moon".
Meter rajaz.

אנא בשברון מתנים / יאנחו צרים יענון
 עליון קומם חומותים / הנהרסות ויבנון
 ושים את ירושלים / לגוים אבן מעמס
 ושים [את ירושלים / לגוים אבן מעמס]

ביאור: 1 משפתים: גדרות הצאן. ישבתי בין המשפתים: ישבתי על הגדר, באמצע, בין שני דברים, ע"פ שופטים ה, טז. הייתי למס: כל מהותי הייתה לעבוד למען שובי, למען צרכיהם (כעבד), שופטים א, ל. 2 ובין תנור וכירים: בגיהנום וכאן הכוונה לגלות. הייתי למרמס: נדרסתי, הושפלתי, ע"פ ישעיה ה, ה. 3 ויגבה עד רום שמים: התרומם לגובה הרקיע. עם ממך חסד למס: כינוי לאויבים, עם שמאס בחסדי האל, ע"פ איוב ו, יד. 4 ארך אפים: הקב"ה, תהלים קג, ח. מתוך: שקר, מרמה. ומחמס: ומגזל. מתוך ומחמס: שניהם מכוונים לאויבים. 4-5 גאל...דמי: ע"פ תהלים עב, יד. 5 דמי וחלבי: הכוונה לנפשי. ויקר דמי וחלבי: קבל את תפילתי הנובעת מעמקי נפשי, במקום קורבנות, ע"פ במדבר יח, יז. 6 כי תשורה אין להביא: שהרי לא ניתן לקיים את עבודת הקודש, שמואל א ט, ז. עולה: קורבן העולה כולו באש על המזבח ע"פ ויקרא א, ט. אשה: קרבן הנשרף באש כולו או חלקו, ראה, שם. 7 אליה התשבי עבדך: מבשר הגאולה. ירום ויתנשא: יעלה ויבוא. 8 כי...על גבי: אויבי עינו אותי, הציקו לי, ע"פ תהלים קכט, ג. כל לבב אנוש ימס: ישעיה יג, ז. 10 פרוק: הסר. סבלות...מעליהם: סלח לחטא שגרם לסבל במלחמת האחים של בני גלעד בבני אפרים, שופטים יב, ה-ו. וכאן "פליטי אפרים" כינוי לישראל. חנון: כינוי פנייה להקב"ה, ע"פ תהלים קיא, ד. 11 בשברון מתנים: בקריסה תחת הנטל, יחזקאל כא, יא. יאנחו צרים יענון: יזעקו אויביהם אשר מענים אותם. 12 עליון: כינוי פנייה להקב"ה, ע"פ במדבר כד, טז. קומם...ויבנון: בנה מחדש את חומות העיר ירושלים. 13 לגוים: לעמים המשעבדים. אבן מעמס: לנטל, ע"פ זכריה יב, ג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת שת-ת) [ne] / אב אב אב את- [ne] / שד שד שד-ת) [ne].

משקל: הברות פונטי 8+8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁴⁰Ruhum gibi.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3985.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כב, בשינוי.

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

⁴⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 154, סימן 264:

"Like my cheek"

כנראה שיבוש של התחלת murabba, של Ufqj.

ראסט לחן תורכי מיני מיני* סי' יוסף

י וּמִי מֵאֵד רָד וְשָׁפַל כָּל בְּאַפְס תִּקְוָה
 וּבִיּוֹדֵי אֲדוֹנִים קָשִׁים הֵייתִי לְזַעֲנָה
 צוֹר גּוֹאֵל שׁוֹר כִּי בִקְשָׁתִי לִישָׁב בְּשִׁלְוָה
 שְׁמַח נֶפֶשׁ עֲבָדְךָ תָּן לִי עוֹז וְחֲדָוָה
 שמח וכו'

5 יְרַמֵּי הַקּוֹמָה גִּדְעוּ עַד עֶפְרַיִם יִשְׁחֹ
 יִמְיָהֶם יִכְלוּ בַּהֶבֶל וּכְעָשׂוֹן נִמְלָחוּ
 אֲנָהּ הָאֵל אַרְבּוּבוֹת הַשָּׁמַיִם יִפְתָּחוּ
 לְהַרְיִק עָלַי בְּרִכָּה כַּאֲשֶׁר נִפְשִׁי אָנֹה
 שְׁמַח [נֶפֶשׁ עֲבָדְךָ תָּן לִי עוֹז וְחֲדָוָה]

10 סִפֵּי לַמֶּלֶךְ יִינ חֲמַר אוֹיְבֵי יִמְצוּ יִשְׁתּוּ
 וּמַלְכוּת אֲדוֹם הַרְשָׁעָה מִהֵיחֵת גּוֹי יִשְׁבוּתוֹ
 כִּי חָרְפוּ אוֹתֵי וּפִיָּהֶם בְּשָׁמַיִם שְׁתּוּ
 אֲנָהּ מַלְכֵי אֵל תְּבוֹאֲנֵי רִגְלֵי גִּבּוֹר
 [שְׁמַח נֶפֶשׁ עֲבָדְךָ תָּן לִי עוֹז וְחֲדָוָה]

ביאור: 1 יומי מאד רד ושפל: אני חי את ימי בעוני ודחק. רד: ירד. כל באפס תקוה: חלף ללא תקוה, ע"פ איוב ז, ו. 2 אדונים קשים: המלכויות המשעבדות את ישראל, ע"פ ישעיה כו, יג. הייתי לזענה: מצבי היה נורא, הכל הזדעזעו למראי, ע"פ דברים כח, כה. 3 צור גואל: הקב"ה, תהלים יט, טו. שור: ראה. 4 שמח נפש עבדך: תהלים פו, ד. עוז וחדוה: דברי הימים א טז, כז. 5 ורמי הקומה גדע: ואת אויבי ישראל השמד, ע"פ ישעיה י, לג. ישחו: יושפלו. 6 ימיהם יכלו בהבל: חייהם יעברו ללא תכלית, ע"פ תהלים עח, לג. וכעשן נמלחו: יתפוגגו כעשן, יתמוססו כמלח, ע"פ ישעיה נא, ו. 7-8 ארובות...ברכה: ע"פ מלאכי ג, י. 8 להריק: להזיל. אוה: רוצה. 10 יין חמר: כאן במשמעות רעל, ע"פ תהלים עה, ט. 11 ומלכות אדום הרשעה: הנוצרים. מהיות גוי ישבותו: יחדלו להיות עם. 12 חרפו: קיללו. 12 ופיהם בשמים שתו: מתחצפים כלפי שמיים, ע"פ תהלים עג, ט. 13 מלכי: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. אל תבואני רגל גאוה: שלא ארמס על ידי גאים הם הרשעים, אויבי ישראל, תהלים לו, יב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 14 (8 + 6, למעט טור 3).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.⁴¹

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1974.

נדפס: נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), כו, בשינוי;⁴² ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כו, בשינוי.

לג ע"א לד ע"ב

עז

ראסט לחן תורכי הינדאן* סי יוסף

אין דן למזור דיני וממני יחלה
אין גם ריבי גרב שחקו בי רש ונקלה
אין מתום בבשרי גם כסלי מלאו נקלה
אל מברכתך אהי שבע רצון ומלא אל וכו'

5 ? רו בכליותי אויבים חץ שנון וחנית
ו ברוב מצוקותי הסיבוני אחורנית
ס בב את פניהם רע וילכו קדורנית
פ רי נזעם אבד וכלה בחמה פלה
אל [מברכתך אהי שבע רצון ומלא]

10 ח רב גבורתך מנדנה אותה חרק
ז רע מרעים התם ושו עליהם חרק
ק ומם את בניך וחוישה תטעם שורק
ולשונו רנה ופינו שחוק ומלא
אל [מברכתך אהי שבע רצון ומלא]

ביאור: 1 אין דן למזור דיני: אין שופט החורץ משפטי למרפא, משמע אין מישהו אשר דואג לי, ע"פ ירמיה ל, יג. 2 ריבי ירב: ע"פ שמואל א כד, טו. שחקו...ונקלה: כולם לועגים לי. 3 כסלי: אבריי הפנימיים. אין...נקלה: גופי וקרבי מלאים חולי, ע"פ תהלים לח, ח. 4 שבע רצון ומלא: דברים לג, כג. 5 חץ שנון: חץ חד, ע"פ משלי כה, יח. 6 וברוב מצוקותי: ובשל הצרות הרבות שגרמו לי. 7 סיבב את פניהם רע: גרמו לי לסגת לאחור, הלשון ע"פ תהלים קיד, ג.

⁴¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים- הלחן התורכי המצויין הוא: דושטליר סלמא ביני, ראה: שם, עמ' 97 סימן 105.
⁴² והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה.
⁴² השיר חלקי, מחרוזת ראשונה בלבד.

שנה את גורלם, לגורל רע, ע"פ שמואל ב יד כ. **וילכו קדורנית**: ילכו שחוחים אבלים, מלאכי ג, יד. 8 **פרי נזעם**: את צאצאי ("פרי") האויב, הזעום ע"י האל. **וכלה בחמה כלה**: תשמידם בכעס ולא יחיו עוד, תהלים נט, יד. 10 **חרב...הרק**: צא להגנתינו, ע"פ יחזקאל ה, ב. **זרע מרעים**: כינוי לאויבים, ישעיה א, ד. **התם**: השמד, חסל. 11 **ושן עליהם חרק**: כעס עליהם, ע"פ איוב טז, ט. 12 **קומם את בניך**: שקם את ישראל. **שורק**: גפן מזון מעולה, כינוי לישראל. **תטעם שורק**: יסד את עם ישראל כעם המובחר, ע"פ ירמיה ב, כא. 13 **ולשונו...ימלא**: אז נשמח ונצהל, ע"פ תהלים קכו, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת-**ת**) / אאאת-**ת**) / בבבת-**ת**)).

משקל: הברות פונטי 14 (8 + 6).

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: תורכי.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3003.

נדפס: נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), כה, בשינוי.⁴³

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

לג ע"ב

עח

ראסט לחן תורכי נאשוע אילדי שיני שידומיק* סי' יוסף

? מַאֲסוּ כְּמוֹ מַיִם צָרִים רָדְפוּנִי חֲנָם

וְכַהֲמַס דּוֹנֵג מִפְּנֵי אֵשׁ יִמְקוּ בְּעוֹנָם

ס וְדִהְעֵרִימוּ עַל בְּנֵיךָ גַם אֲמָרוּ בְּלִבָּם נִינָם

פּ נִיחָם קִבְּצוּ פְּאָרְרוּ גַם הוֹרֵד לְאָרֶץ גְּאוּנָם

5 גַּם יִרְדּוּ בְּמִצּוֹלוֹת וְטָבְעוּ בְּגַלֵּי שְׂאוּנָם

אָ נָא הַחִישׁ מִפְּלֹט לָהֶם וְהִיָּה עֲזָרָם וּמְגִינָם

נ וְעִמָּךְ יְהִי עֲלֵיהֶם וּבְנָה בֵּית מוֹשֵׁב מְלוֹנָם

שׁ שׁוֹן וְשִׁמְחָה יִשְׂגוּ תַּחַת תְּאֲנִתָם וְגִפְנָם

וּבְפִיָּהֶם תִּמְיֵד שִׁיר חֲדָשׁ לְךָ יִשׁוּרְרוּ בְּלִשׁוֹנָם

ביאור: 1 **ימאסו כמו מים**: ימסו כמים, תהלים נח, ח. 2 **דונג**: שעוה. **וכהמס דונג מפני אש**: תהלים סח, ג. **ימקו בעונם**: ירקבו בשל פשעם, ויקרא כו, לט. 3 **סוד הערימו**: חיבלו תחבולות מרמה, ע"פ תהלים פג, ד. **אמרו בלבם נינם**: זממו להרע, לכלות גם את הדורות הבאים, תהלים

⁴³ השיר חלקי, מחרוזת ראשונה בלבד.

עד, ח. 4 פניהם קבצו פארור : פניהם (של ישראל) הפכו אדומות או קודרות מרוב צער, ע"פ יואל ב, ו. גם...גאונים : הושפלו. 5 ירדו במצולות : טבעו, שמות טו, ה. וכאן עומק שיעבוד הגלויות. בגלי שאונים : ברעש המולת המלחמה, ע"פ תהלים סה, ח. 6 אנא...להם : הצל את ישראל ע"פ תהלים נה, ט. עזרם ומגינם : תהלים קטו, ט. 7 נועמד : רצונך וחסדך, ע"פ תהלים צ, יז. ובנה בית מושב מלונם : ובנה את ארצם והמקדש. 8 ששון ושמחה ישיגו : ישעיה לה, י. תחת תאנתם וגפנם : יגיעו לשלוח ולנחלה, ע"פ מלכים א ה, ה. 9 שיר חדש : תהלים צו, א.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז.

חריזה: אחידה (- נם).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 8).

אקרוסטיכון: יוסף גאנשו.

לחן: תורכי.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2882.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כג, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ז, בשינוי.

לג ע"ב- לד ע"א

עט

ראסט לחן תורכי נכקיש מידי כיפה* סי יוסף

יִסְרָאֵל וְאֵינִי אֶל בְּיָהוּיָהּ

חוס וְחִמּוֹל עַל צְרוּתֵי וְאֶמּוֹר לְצַרָּה דִּיָּהּ

אֶנָּה חֲבוּשׁ נָא לְמִזְוֵרֵי

מִרְפָּא תַעֲלֶה הַעֲלֶה לִי רְחוּם

5 גְּאֵלָה נַפְשִׁי אֵלַי חֲנוּן

אֲגִילָה אֶצְהֲלִי מִרְפָּא וכו'

יִסְרָאֵל וְאֵינִי אֶל בְּיָהוּיָהּ

וְלִי אֶחָלֵל בְּשִׁירֵי

מִרְפָּא תַעֲלֶה הַעֲלֶה לִי רְחוּם

10 גְּאֵלָה נַפְשִׁי אֵלַי חֲנוּן

אֲגִילָה אֶצְהֲלִי

שׁ מְחַנֵּי כְּחֶסֶד דְּגָדוֹל רַב עֲלִילָהּ

הוֹשִׁיעֵנִי בְּיַד רַמָּה וּבְרוּעַ נְטוּיָהּ

מִרְאֵשׁ אֶמְנָה תְּשׁוּרֵי

15 מִרְפָּא תַעֲלֶה הַעֲלֶה לִי רְחוּם

גְּאֵלָה נַפְשִׁי אֵלַי חֲנוּן

אֲגִילָה אֶצְהֲלִי

פ לט נא אל מהולל עמד אומלל מדם חלל ושביה

אל אבוש ואל אחפירי

20 מרפא תעלה העלה לי רחום

חנן גאלה נפשי אלי

מרפא וכו' אגילה אצחלי

ביאור: 1 יסרתני ואוסר: הענשת אותי ונענשת, ירמיה לא, יז. גם...הויה: יד האל פגעה בי, ע"פ שמות ט, ג. 2 ואמור לצרה דיה: עצור את הצרות הבאות עלי, הלשון ע"פ שמות ג, יד. 3 אנא חבוש נא למזורי: רפא את כאבי. 4 מרפא תעלה העלה לי: המצא לי תרופה. 5 גאלה: פדה את נפשי. 6 אגילה אצחלי: אשמח וארון. הצורה בשל החרוז. 7 ואשיש בישועתך: ע"פ תהלים לה, ט. חסין יה: כינוי פנייה להקב"ה, תהלים פט, ט. 8 ולך אהלל בשירי: ע"פ תהלים סט, לא. 12 גדול רב עליליה: הקב"ה, ע"פ ירמיה לב, יט. 13 ביד...נטויה: בכוח הזרוע, ע"פ תהלים קלו, יב. 14 מראש אמנה תשורי: תשקיפי מראש הרי החרמון, מגבוה. ומכוון לדברי הנחמה והגאולה. הלשון ע"פ שיר השירים ד, ח. 18 פלט: הצל. אל מהולל: הקב"ה, ע"פ תהלים מח, ב. מדם חלל ושביה: ממוות ושבוי הגלות, דברים לב, מב. 19 אחפירי: אתביש.

תבנית שירית: מגוונת. שני חרוזים קבועים שחוזרים במערך שונה לסירוגין בתוספת רפרין ארוך.

חריזה: (רשתתת- [תתת] / רש- [תתת] / ררש- [תתת] / רש- תתת).

משקל: ללא משקל קבוע.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3115.

לד ע"א - ע"ב

פ

ראסט לחן תורכי וארימי גיהאנדין ביר דאחי סיי יוסף

? חד לבבי ורוחי / לעבוד לך צור משגבי

וכונו רבעי וארחי / ליראה את שמך אבי

כי אתה מבטן גוחי / נותן אף רוחי בקרבי

על שדי אמי מבטיחי / נגדך כל חפצי ואבי על וכו'

5 וּמְדוּעַ בְּנֵי עוֹלָה / הַכּוֹנֵן בְּחָרֵב עוֹלָם
וְאֲנִי סוֹרָה וְגוֹלָה / נוֹדַדְתָּ בְּאַפְסֵי עוֹלָם
בְּלִי לֶחֶם וּבְלִי שְׂמֵלָה / כְּאִישׁ אֲבִיוֹן וְדָדְךָ נִכְלָם
לֹא יִתְּנֵנוּ הֵשֵׁב רוּחִי / נִתְּקוּ מוֹרְשֵׁי לִבִּי
עַל [שְׂדֵי אֲמִי מִבְּטִיחִי / נִגְדָדְךָ כָּל חֲפָצֵי וְאֲבִי]

10 פּוֹסַח אֲנִי עַל שְׂתֵי / סְעִיפֵי אֲדוֹנָיִם קְשִׁים
אֲדוֹם אֵשׁ בְּחִיקֵי יַחְתָּה / הַפֶּשֶׁט וְכִלְיֵל לְאֲשִׁים
וּמִיָּדֵי יִשְׁמַעְאֵל אֲשֶׁתְּהָ / כּוֹס רַעַל וְיֵין עֲנוּשִׁים
חִישׁ נִקְמְתֵי מֵהֶם קַחִי / וְהִיָּה לִי לְעֵטְרַת צְבִי
חִישׁ [נִקְמְתֵי מֵהֶם קַחִי / וְהִיָּה לִי לְעֵטְרַת צְבִי]

ביאור: 1 יחד... לעבוד לך: עזור לי לקיים את מצוותיך. צור משגבי: הקב"ה, ע"פ תהלים סב, ז. 2 וכוונן: וחזק. רבעי וארחי: דרכי, דרך הישר, ע"פ תהלים קלט, ג. ליראה את שמך: לעבוד אותך באמונה, נחמיה א, יא. אבי: הקב"ה, דברים לב, ו. 3 מבטן גוחי: מרגע לידתי, ע"פ תהלים כב, י. אף רוחי בקרבי: ישעיה כו, ט. 4 מבטיחי: מקום מבטחי. על שדי אמי מבטיחי: ע"פ תהלים כב, י. נגדך חפצי ואבי: בדך רצוני. 5 בני עולה: אויבי ישראל, דברי הימים א יז, ט. עולם: המעמסה שלהם, הנטל שלהם עלי. 6 סורה וגולה: מגורשת מארצי. נודדת באפסי עולם: נעה ונדה בקצות תבל. 7 בלי לחם ובלי שמלה: ע"פ ישעיה ג, ז. כאיש...נכלם: כעני מבויש. 8 לא יתנו השב רוחי: לא יאפשרו לי להתאושש, ע"פ איוב ט, יח. נתקו מורשי לבבי: הרחיקו, עקרו את מחשבותי, איוב יז, יא. 10 פוסח...סעיפי: ע"פ מלכים א יח, כא. וכל הטור מדבר על מצבה של ישראל הנתונה בין הנוצרים והמוסלמים הם שני האדונים. אדונים קשים: המלכויות המשעבדות את ישראל, ע"פ ישעיה כו, יג. 11 אדום: הנוצרים. אש בחיקי יחתה: ישרוף את קרבי, ע"פ משלי ו, כז. הפשט וכליל לאשים: נהגו בי באכזריות, כאילו הייתי קורבן לעולה. 12 ישמעאל: מוסלמים. אשתה כוס רעל: ע"פ ישעיה נא, יז. אשתה...ענושים: סבלתי סבל רב. ויין ענושים: עמוס ב, ח. 13 קחי: שא אותי לאשה, ע"פ בראשית לד, ד. לעטרת צבי: הקב"ה, ישעיה כח, ה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת שת-ת) [ת] / אב אב אב-ת) [ת] (וכו).

משקל: הברות פונטי 8+8.

אקרוסטיכון: יו[ס]ף.⁴⁴

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Var-mi cihandan bir dahi⁴⁵.

⁴⁴ נראה כי המחרוזת הפותחת באות ס' הושטמה בדפוס.
⁴⁵ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 171, סימן 319:

מקאם : ראסט, Rast.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2440.

נדפס : נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), כז, בשינוי.⁴⁶

מקור : כתב יד סנט פטרבורג, אוסף פירקוביץ (F65758) II A898;⁴⁷ כתב יד קמבריג' - ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

לד ע"ב

פא

ראסט לחן תורכי ביר מיהאגי נין סי יוסף

יְהִי כַמְצָרֶךָ כְּסֵף וְכַמְטָהָר בְּמִי מַעֲנֶן
צָרְפָה כְּלִיֹּתֵי וְלִבִּי וְהַעֲבֵר מְרִינִין
אֵד אֶל בְּאַפֶּךָ כִּי זֶה לִי מֵרַע עֲנֶן
וּבְיָוִם מְשַׁפְּטֵי וְהָיָה יְיָ לְדִינִין וּבְיָוִם וְכוּ'

5 וְסִי בְּלוֹתֵי פִּי נָה כִּי אוֹיֵב לִי שְׁחַת יְכָרָה
אֲנֵא יְפוֹל בְּבוֹר יִפְעַל בּוֹ יָרָה יִיָּרָה
וְאֲנִי לְמַטְרָה אֶת חֲצִי לְצַדּוֹ אוֹרָה
וְאֶכְהוּ בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשְּׂרִינִין
וּבְיָוִם [מְשַׁפְּטֵי וְהָיָה יְיָ לְדִינִין]

10 רוּמָם שְׁפָלוֹת עֲמָדָה מְבוֹר שְׁבִיו אוֹתוֹ קִבֶּץ
נְטָבַע בְּבוּץ רָגְלוֹ וְתַחַת מְשָׂאוֹ רוּבֶץ
חוּשָׁה לְעִזְרָתוֹ וְשִׁבְצָת אוֹתוֹ תִּשְׁבֶּץ
כִּי הוּא יוֹם יוֹם יוֹחִיל לְיִשְׁעָךָ רֹאשׁ כָּל מְנַן
וּבְיָוִם [מְשַׁפְּטֵי וְהָיָה יְיָ לְדִינִין]

ביאור : 1 כמצרף כסף : כמזקק כסף, ע"פ מלאכי ג, ג. וכמטהר במי מעין : והזדככות במקור מים חיים, כהטהרות מחטא. 2 צרפה כליות ולבי : טהר את ליבי וכיליותי מחטאים, תהלים כו, ב. מריין : מרידתן, אי ציותן. 3 אל באפך : לא בכעסך, תהלים ו, ב. 4 וביום...לדיין : וביום הדין שלי ה' יהיה שופטי. 5 וסבלותי פנה : וראה את מכאובי. כי...יכרה : כי האויב כרה לי בור שאפול בו. 6 אנא...יירה : בקשה שהאויב יפול בבור שכרה לי ויירו עליו בחיצים. 7 ואני...אורה : אכוון את יריית החץ למטרה, ואפגע באויב, הלשון ע"פ שמואל א, כ, כ. 8 בין הדבקים ובין השריין : אפגע בו בין המגן העליון של השיריון לבין חלקו התחתון. בחלקי הגוף שאינם מוגנים בשיריון, מלכים א כב, לד. 10 מבור שביו אותו קבץ : העלה אותו מן הגלות. 11 נטבע בבוץ רגלו : מתבוסס בבוץ, בגלות, ע"פ ירמיה לח, כב. ותחת משאו רובץ : וקורס תחת הנטל, ע"פ שמות כג, ה. 12 ושבצת

⁴⁶ טור 6 חסר.

⁴⁷ סוף השיר חסר.

אותו תשבץ : והלֵבֶשׁ אותו בגדי פאר, ע"פ שמות כח, ד. 13 יוחיל לישעך : יתפלל, יעתיר, לגאולתך.
ראש כל מנין : אתה האל הראשון לכל.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל : הברות פונטי 14 (8 + 6).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי: Bir meyhanenin⁴⁸.

מקאם : ראסט, Rast.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 919.

לד ע"ב- לה ע"א

פב

ראסט לחן תורכי אי פירטיף איישקוארי חורה שאמאסי* סי' יוסף

?	שח לעפר / אויב נפשי / קרנו עד אנה /	רומם
	תיטב משור פר / לך שיר רחשי / עיר דוד חנה /	תרומם
	תקע בשופר / אצא חפשי / נפש נענה /	נה רומם
	חטאי יכופר / צור קדושי / משפיל עדינה /	ומרומם חטאי וכו'
5	ן עד אן רום / עלי אויבי / עד אן מלכותו /	רומם
	בן דוד תרום / עם התשבי / הדר תפארתו /	תרומם
	בגוים ארום / ולהר צבי / הוד קדושתו /	נה רומם
	שח גאים מרום / אבי אבי / משפיל עדינה /	ומרומם
	חטאי יכופר / צור קדושי / משפיל עדינה /	[ומרומם]
10	ס י יד כונן / ואולמך / עד מתי ערי /	רומם
	חושא אתלונן / בצלך / כי תבנה עירי /	ותרומם
	אגיל וארנן / במעשיך / ישעי ואורי /	נה רומם
	צור דעה חונן / לאומתך / משפיל עדינה /	ומרומם
	חטאי יכופר / צור קדושי / משפיל עדינה /	[ומרומם]

⁴⁸ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 84, סימן 60 :

"A tavern's...". Meter unclear.

ביאור: 1 ישח לעפר: ישפיל. קרנו עד אנה ירומם: עד מתי הוא יתנשא. 2 תיטב משור פר: ע"פ תהלים סט, לב. שנו חז"ל על האדם הראשון ועל קורבנו. תיטב...רחשי: תפילתי ("רחשי") תתקבל ברצון יותר מהקרבת קרבן. עיר דוד חנה: ירושלים, ע"פ שמואל ב ה, ז. 3 תקע בשופר: הכרז על יום מועד, לסמל גאולה. אצא חפשי: ממאסר הגלות. נפש נענה: ע"פ ישעיה נח, י. 4 צור קדושי: הקב"ה, ע"פ ויקרא יא, מד. עדינה: כינוי לכנסת ישראל. 5 ועד אן ירום: עד מתי יתנשא. 6 בן דוד: המשיח. תרום: תעלה ותביא. התשבי: אליהו הנביא, מבשר הגאולה. 7 בגוים ארום: אתנשא מעל העמים המשעבדים. ולהר צבי הוד קדושתו: להר ציון ולבית המקדש, דניאל יא, מה. 8 שח גאים מרום: השפל גבוהי לב מהתנשאותם. אבי אבי: הקב"ה, דברים לב, ו. 10 סיפיד כונן ואולמד: בנה את בית המקדש. ערי: אויבי, ע"פ שמואל א כח, טז. 11 חושה אתלונן בצלך: מהר והיה לי למגן ומחסה. 12 ישעי ואורי: הקב"ה, תהלים כז, א. 13 דעה חונן: כינוי לאל המנחיל לאדם דעת, ע"פ תהלים קיט כט. לאומתך: לעמך ישראל.

תבנית שירית: סטרופית, בבסיסה תבנית מעין אזורית בתוספת ארבע מילים קבועות החוזרות בסופי הטורים.

חריזה: סטרופית, הכוללת חריזה פנימית מסועפת וחרוז אחיד (-ים).

(קרשת קרשת קרשת קרשת - [קרשת] / אבגת אבגת אבגת אבשת - [קרשת] וכו')

משקל: הברות פונטי 3 + 5 + 4 + 5.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 4030.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כד, בשינוי.

לה ע"א- ע"ב

פג

ראסט לחן תורכי אי פירטיף אייש וארי* בניגון אחר מרובע

י ום אירא אַני בַּד אַבְטח / מַה יַעֲשֶׂה לִי / אָדָם

אַנָּא אֶל מְרֵאוֹת עֵינֵיהֶם טח / הַפּוֹדֵ נָא אֵלַי / הוֹדָם

לְמִשְׁחִית אֲשִׁים בֵּיתָם מִשְׁטָח / חָרָם וַנְּגִלִי / וּלְדָם

הַפּוֹדֵ מִימֵיהֶם וּלְעוֹז מִבְּטָח / הֲיֵה לְמוֹלִי קדוש הפוך וכו'

5 וּבָאָף הוֹרִידָם לְבָאָר שַׁחַת / רָצָה נָא שְׁוַעִי / עֲלִיוֹן

וְגַם עֲלֵיהֶם יָדָד תִּנְחַת / רָאִי וְשִׁמְעִי / אֲבִיוֹן

טִלְטְלוּהוּ תוֹדֵ פַח וְפַחַת / כְּאוֹהֶל רוּעִי / הֲגִיוֹן

וְכַנַּת נִבְזָה שׁוֹר בְּנַחַת / וְשִׁמְעֵ בְּקוֹלִי קדוש

וְכַנַּת [נִבְזָה שׁוֹר בְּנַחַת / וְשִׁמְעֵ בְּקוֹלִי]

10 ש ימה דמעתי בנאדד / ישובו אויבי / אחר

והביטה פי על נודד / רבו פאבי / מן חור

שלח נא ידד פחסדד / על ראש מסיבי / ובחור

קדוש

זרע ישראל עבדד / אל שמחת גילי

זרע [ישראל עבדד / אל שמחת גילי]

15 פ ניך ממני אל תסתר / מהר ענני / וביום

צר לי לתפלתי העתר / חיש וחנני / איום

ונורא כונן עלי יתר / חצף וחנני / פדיום

קדוש

ובכור שלח נא בשאת יתר / עשה להפליא

ובכור [שלח נא בשאת יתר / עשה להפליא]

ביאור: 1 יום...אבטח: תהלים נו, ד. מה יעשה לי אדם: תהלים נו, יב. 2 טח: אטם. מראות
עיניהם טח: שלא יוכלו לראות, ע"פ ישעיה מד, יח. 3 למשחית אשים ביתם: תביא (האל)
לבתיהם מזיקים. משטח חרם: למקום עקר שלא יוכל להיבנות מחדש, ע"פ יחזקאל כו, יד. ונולי:
והרס, ע"פ דניאל ג, כט. ולדם: הטור יורד אל המשכו. 4 ולעוז...למולי: ותהיה לי למקור כוח
ולמגן. 5 ובאף: ובכעס. לבאר שחת: לקבר, תהלים נה, כד. 6 וגם עליהם ידך תנחת: ע"פ תהלים
לח, ג. ראי ושמעי: ראה ושמע אותי. אביון: את ישראל. 7 טלטלוהו: הטל, זרוק אותו, את האויב,
ע"פ ישעיה כב, יז. פח ופחת: מלכודת, ע"פ ישעיה כד, יח. כאוהל רועי: כפי שאוהל הרועים
מטלטל, נע ונד ממקום למקום, ישעיה לח, יב. הגיון: לא ידעתי את פירושו כאן. 8 וכנת נבזה:
כינוי לישראל המבוזים, ע"פ תהלים פ, טז. שור: ראה. 10 שימה דמעתי בנאדד: סימן לבכי גדול
ורב, תהלים נו, ט. ישובו אויבי אחר: ינחלו תבוסה, תהלים נו, י. 11 נודד: על התרחקותך ממני.
מן חור: הטור יורד אל המשכו. מן...ידד: ע"פ שיר השירים ה, ד. 12 מסיבי: מקום מושבי, ע"פ
מלכים ב כג, ה. 12-13 ובחור: ותבחר, והטור יורד אל המשכו. זרע ישראל עבדד: תבחר בישראל,
ע"פ דברי הימים א טז, יג. 13 שמחת גילי: הקב"ה, תהלים מג, ד. 15 פניך...ענני: ע"פ תהלים
סט, יח. 15-16 וביום: הטור יורד אל המשכו. צר לי...העתר: וביום מצוקה ענה לבקשותי, ע"פ
תהלים קב, ג. 16 חיש וחנני: מהר לעשות עימי חסד, רחם עלי. 16-17 איום: הטור יורד אל
המשכו. ונורא: הקב"ה, דברים ז, כא. 17 כונן עלי יתר חצף: שים למטרה, ע"פ תהלים יא, ב. ונחני
פדיום: והדרכני, הובילני אל הישועה. 18 ובכור: ואת עם ישראל, ע"פ שמות ד, כב. בשאת יתר:
ברוב גדלות, ע"פ בראשית מט, ג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, כאשר הטור האחרון בכל סטרופה חוזר כרפרין.

חריזה: (רשת רשת רש- [רש] / אבג אבג אש- ק [אש] וכו').

משקל: הברות פונטי 2 + 5 + 4 + 5.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1604.

ראסט לחן תורכי היי גאנום היגרי גאנום סי' יוסף

5 ה שומר אמונים
 אדון האדונים
 הושיע נפשות אביונים
 בין האומות נטושים
 צור נקדש תוך קדושים
 חושה נא חלץ חושים
 ובקרב אויביך רדה / נושא עושה גדולות ובקרב וכו'

10 ו מתוך וחקם
 לבב העם ימס
 כי היו מדרך ומרמס
 ונפשם רעות שבעה
 בארץ לא זרועה
 ובהם עושי רשעה
 זה רוזה וזה מרדה / לא השאירו עלילות זה וכו'

15 ו וכם פגו תחמוס
 רעות להם תעמוס
 תשג חיייהם ותרמוס
 ותשפילים עד עפר
 וחקטאם לא תכופר
 20 ותיטב לך משור פר
 ניבי כצוף דבש רדה / אל שומע תפלות ניבי וכו'

25 פ רימו מארץ
 תאבד במרץ
 אנא אלי שוכן ערץ
 25 הספה עליהם רעות
 תפרע מהם פרעות
 והיו רק זועות
 השלמה לי חית שדה / אל חי נושא תהלות השלמה וכו'

ביאור: 1 יה שומר אמונים: הקב"ה, ישעיה כו, ב. 2 אדון האדונים: הקב"ה, תהלים קלו, ג. 3 הושיע נפשות אביונים: הצל את עמך ישראל, ע"פ תהלים עב, יג. 4 בין האומות נטושים: עזובים בגלות. 5 צור...קדושים: האל המקודש בפי ישראל. 6 חושים: עם ישראל, תהלים לא, כ. 7 רדה: שלוט. נורא: הקב"ה, תהלים עו, ח. עושה גדולות: הקב"ה, ע"פ איוב ה, ט. 8 ומתוך: עושק, מרמה. ומתוך וחמס: מעושק וגזל ע"פ תהלים עב, יד. 9 לבב העם ימס: העם מפחד ממעשי האויב (שבטור הקודם). 10 מדרך ומרמס: (עם ישראל) מושפלים. 11 ונפשם רעות שבעה: ע"פ תהלים פח, ד. 12 בארץ לא זרועה: בארץ שוממה, כאן כינוי לגולה, ירמיה ב, ב. 13 ובהם: ובין האויבים. 14 זה: הנוצרים. רודה: שולט. וזה: והמוסלמים. מרדה: משעבד. לא השאירו עוללות: (האויבים) לא הותירו אחריהם דבר, ע"פ ירמיה מט, ט. 15 סוכם כגן תחמוס: חשוף את סוכתם ומעונם (של האויבים) כגן בשלכת, משמע, חשוף אותם ממקומם המוגן, ע"פ איכה ב, ו. 16 תעמוס: תכביד. 17 תשג חייהם ותרמוס: ע"פ תהלים ז, ו. 18 ותשפילם עד עפר: ע"פ ישעיה כו, ה. 19 תכופר: יסלח. 20 ותיטב לך משור פר: וקבל את תפילתי במקום קרבן, ע"פ תהלים סט, לב. 21 ניבי כצוף דבש [רדה]: דברי יהיו מתוקים כדבש. במקור נדפס "תהא" וצ"ל "רדה" כנדרש לחרוז. אל שומע תפלות: ע"פ תהלים סה, ג. 22-23 פרימו...במרץ: הטור יורד אל המשכו. אבד את האויבים במהרה. 24 שוכן ערץ: הקב"ה. 25 הספה עליהם רעות: תוסיף, תרבה להם, לאויבים אסונות, ע"פ דברים לב, כג. 26 תפרע מהם פרעות: תגרום להם למהומות ואי סדרים, ע"פ שופטים ה, ב. 27 זועות: פחדים. והיו רק זועות: ע"פ ישעיה כח, יט. 28 השלמה לי חית שדה: ע"פ איוב ה, כג. לא הבנתי פירושו. אל חי: הקב"ה, יהושע ג, י. נורא תהלות: הקב"ה, שמות טו, יא.

תבנית שירית: סטרופית, שיר אזור כפול גוף.

חריזה: (קקק-רררשת-]שת] / אאא-בבבשת-]שת] וכו').

משקל: הברות פונטי 2-1, 6 || 3, 8 || 4-6, 7 || 7, 8 + 7 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Hey canum Hicri canum⁴⁹.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1128.

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

⁴⁹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 128, סימן 188:

"O my soul, Hicri my soul". Unmetrical.

ראסט לחן תורכי ני מושקיל סי יוסף

י פלא בעיני כל איש מדוע איחר ישעי
 ויתמהו בי כל גוים זרו ארחי ורבעי
 הושיעה אל וענני ואל תפן לרשעי
 מלכי אליך אתפלל הקשיבה לקול שועי מלכי וכו'

5 וראה צר ראשי בכשיל וכלפות יהלום
 ט ורו טמא קראו למו סורה אל תקרב הלום
 פ נה והולכני אל מחוז חפצי לשלום
 ועל משכנות מבטחים גדיותיך רעי
 מלכי [אליך אתפלל הקשיבה לקול שועי]

10 אליך אקרא בעטוף לבי כי תענני
 וביום צר לי לך אבא כי בצלך תסתירני
 כי אתה גוחי מבטן ואתה אל עושני
 אתה ידעת שבתתי וקומי בנת לרעי
 מלכי [אליך אתפלל הקשיבה לקול שועי]

ביאור: 1 **יפלא**: יהיה בלתי נתפש, פלא. **מדוע איחר ישעי**: למה הגאולה מתעכבת. 2 **זרו ארחי ורבעי**: הרחיקו אותי מדרכי והרגלי, הלשון ע"פ תהלים קלט, ג. 3 **ואל תפן לרשעי**: ע"פ איוב לו, כא. 4 **מלכי...שועי**: ע"פ תהלים ה, ג. 5 **צר**: אויב. **בכשיל וכלפות יהלום**: יכה בכלי משחית, ע"פ תהלים עד, ו. 6 **סורו טמא קראו למו**: כך אומרים לי, איכה ד, טו. **אל תקרב הלום**: שמות ג, ה. 7 **אל מחוז חפצי**: אל ארץ ישראל, ע"פ תהלים קז, ל. 8 **ועל...רעי**: אמור לי: חיי בשלוח ובבטחה בארץ ישראל. הלשון ע"פ שיר השירים א, ח. 10 **אליך אקרא בעטוף לבי**: כשלבי עצוב אקרא אליך, תהלים סא, ג. 11 **וביום צר לי**: בעת צרה, ע"פ תהלים נט, יז. **כי בצלך תסתירני**: תגונן עלי. 12 **כי...עושני**: אתה בראת, יצרת אותי, ע"פ תהלים כב, י. 13 **אתה...לרעי**: אתה יודע את מנהגי, מבין את מחשבותי ואת רצונותי, תהלים קלט, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) - [ת] / אא-ת- [ת] / בב-ת- [ת]

משקל: הברות פונטי 15 (7 + 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁵⁰Ne müşqil.

⁵⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמי 142, סימן 226: "...How unbearable [a torture]."

מקאם : ראסט, Rast.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 3404.

נדפס : ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כ, בשינוי ; שירמן, איטליה, רסח, בשינוי.

מקור : כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

לו ע"ב

פו

ראסט לחן תורכי ני באקאר אולדי סי יוסף

י גן בעדי עוזי ומנוסי ישלח מקדש ישע פדיוני

יראה בעניי כי בידי אויבים תמיד קדמוני ימי עוני

ימהר יחיש מפלט לנפשי גם ישוב אפו וינחמני

מגיא צלמות חיש יושיעני גם במעגלי צדק ינחני מגיא וכו'

5 י ישוב עול צר מעל צוארי ויוליכני לעיר שעשועי

ישוב יקבץ נדחי ישראל וירשו ארץ נצר מטעי

אהלי אדום וישמעאלים יתשם חיש כי הרבו פצעי

ואזי אל חי מלך השלום על מי מנוחות ינהלני

מגיא [צלמות חיש יושיעני גם במעגלי צדק ינחני]

10 ש ומר פתאים הוא ישמור אותי לבל ישמחו בי אויבי חנם

והוא יהיה צל על נד מיני ולכל משנאי ישפיל זדונם

ואף גם זאת בהיותי בקרבם לא אירא מהם ומהמונם

ובעת נגלה קץ ישועתי בצל כנפיו הוא יסתירני

מגיא [צלמות חיש יושיעני גם במעגלי צדק ינחני]

ביאור : 1 יגן בעדי : ע"פ תהלים ג, ד. עוזי ומנוסי : הקב"ה, ירמיה, טז, יט. ישלח מקדש : משמים,

ע"פ תהלים כ, ג. ישע פדיוני : ישועת גאולתי. 2 בעניי : בדלותי. קדמוני ימי עוני : איוב ל, כז. 3

יחיש מפלט : ע"פ תהלים נה, ט. ישוב אפו וינחמני : ע"פ יונה ג, ט. 4 מגיא צלמות : ממוות, וכאן

כינוי לגלות, ע"פ תהלים כג, ד. במעגלי צדק ינחני : ידריך אותי בדרך הישר, ע"פ תהלים כג, ג. 5

לעיר שעשועי : לירושלים. 6 יקבץ נדחי ישראל : ע"פ ישעיה נו, ח. ארץ נצר מטעי : את ארץ

ישראל, ישעיה, ס, כא. 7 אהלי אדום וישמעאלים : את משכנם של אויבי ישראל, תהלים פג, ז.

יתשם : יעקרו ממוקום, ע"פ דברים כט, כז. 8 מלך השלום : הקב"ה. על מי מנוחות ינהלני :

תהלים כג, ב. 10 שומר פתאים : הקב"ה, תהלים קטז, ו. חנם : לשוא, ללא סיבה, ע"פ תהלים לה,

ז. 11 צל : מגן, מחסה, ע"פ ישעיה ד, ו. ישפיל זדונם : יחליש, יפר, מזימותיהם הרעות. 12 לא אירא

מהם : ע"פ דברים ז, יח. ומהמונם : ומקהלם, ע"פ יחזקאל ז, יא. 13 קץ ישועתי : יום גאולתי. בצל

כנפיו הוא יסתירני : ע"פ תהלים יז, ח.

Meter hazaj. יתכן כי מדובר בתחילתו של גזל של המשורר Ahmed Pasha.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.
 חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).
 משקל: הברות פונטי 10+10 (5+5+5+5).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 תעתיק לועזי: ⁵¹Ne baqar oldi.
 מקאם: ראסט, Rast.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 265.
 מקור: כתב יד קמברגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

לו ע"ב- לו ע"א

פז

ראסט לחן תורכי אלדי בינום יונגלומי ביר סי יוסף

אָ שׁוּבָה אֶל מְקוּמִי אֶל אֶרֶץ מְחֹשֶׁקֶה

לְמָה לְמָה וְלְמָה יְיָ לְמָה

אוֹיֵב יִנְאָץ עִמָּךְ

לְעִיר קִדְשׁ הָעֵלָם

5 חֵישׁ הָעֵלָם הָעֵלָם הָעֵלָם הָעֵלָם דָּוִד

וְפָשִׁי אֶל אוֹיְתֶיךָ גַּם רוּחִי בְּךָ חֲשָׁקֶה

י וְסָ יוֹם וְשׁוּעָה אֶתְאַוּ וְהִנֵּה הִיא רְחִיקֶה

וְהָאֵל הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל צָרָה וְצוֹקֶה

וְצִיּוֹן בְּדִין פְּדֶה וְשָׁבִיָּה בְּצַדִּיקֶה

10 סִפֵּי דְבִירְךָ כֹּהֵן גֹּשֶׁה נָא לִי וּשְׁקֶה

העלם אל

למה אויב חיש

למה אויב חיש

למה אויב חיש

למה אויב חיש

למה אויב חיש

ביאור: 1 אשובה אל מקומי: אל ארץ ישראל, הושע ה, טו. מחושקה: אהובה, רצויה. ארץ מחושקה: ארץ ישראל. 3 ינאץ: יבוה. אויב ינאץ עמד: ע"פ תהלים עד, י. 5 דוד: הקב"ה, ע"פ שיר השירים א, טז. 6 אויתיך: חשקתי בך, ביקשתי אותך, ע"פ ישעיה כו, ט. חשקה: השתוקקה, ע"פ בראשית לד, ח. 7 אתאו: ארצה. 8 צרה וצוקה: מצוקה, לחץ, ישעיה ל, ו. 9 וציון...בצדקה: ירושלים תגאל בזכות משפט צדק ובזכות השבים לקיים את מצוות ה', ע"פ ישעיה א, כז. 10 ספי דבירך כונן: בנה מחדש את בית המקדש. גשה נא לי ושקה: בוא אלי וגלה לי חיבה, הלשון ע"פ בראשית כז, כו.

⁵¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 141, סימן 221:

"Neither was there anyone who would look".

תבנית שירית: שיר שווה חרוז עם רפרין פנימי אחרי הבית הראשון.

חריזה: אחידה (- קה).

משקל: הברות פונטי 14 (7+7, חוץ מהטורים המוזחים).

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Aldi benüm gyönglümi bir⁵².

מקאם: ראסט, Rast.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, א 7840.

לז ע"א- ע"ב

פח

ראסט לחן תורכי דיל נארי סי יוסף

חנון	י ונת חן לנדוד דודה הודה פנה ממנה	
חנון	ירד הדרה וזיו יפנה וגם המונה	
חנון	בלתו יושבת מנהמת כתור או יונה	
חנון	נפשה תוחילי אליו כי בא גבא ברנה	נפשה וכו'
חנון	ו לעוברי דרך שאול תשא אל אן הלך דודה	5
חנון	יאמרו אליו לא תוכל עוד שאת נדודה	
חנון	כי פצעוה צרים ונש את רדידה	
חנון	ומנד אל נד כל יום היא נודדת מקנה	
	נפשה [תוחילי אליו כי בא גבא ברנה]	
חנון	ש אפה נפשה לראות פניו כראות פני אל	10
חנון	ולשכון כבוד בארצה בבנין אריאל	
חנון	מלא משאלותיה לטוב קדוש ישראל	
חנון	תשב בנה שאנן עד אן תגור במלונה	
	נפשה [תוחילי אליו כי בא גבא ברנה]	
חנון	פ נה אנקתה תצעק במר שיחה ורוחה	15
חנון	כי בגלות מר זה זמן רב שכנה צחיתה	
חנון	הואל אלוה וכבה האש באפה קדחה	
חנון	וצרת נפשה וכאב לבה אל נא רפא נא	
	נפשה [תוחילי אליו כי בא גבא ברנה]	

⁵² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 66, סימן 10:

"A... has stolen my heart". Meter rajaz or ramal .

מזכיר את תחילתו של פיזמון דתי של המשורר: Yunus [Emre].

ביאור: 1 יונת חן: כנסת ישראל. דודה: הקב"ה, ע"פ שיר השירים א, טז. פנה ממנה: עזב אותה. 2 ירד...המונה: ע"פ ישעיה ה, יד. 3 בלתו...יונה: בנפרד, ללא האל בן זוגה היא גונחת, נוהמת כמו תור או יונה. 4 תוחילי: תתפלל, תתחנן. בא יבוא ברנה: תהלים קכו, ו. 5 ולעוברי דרך שאול תשאל: ע"פ שיר השירים ג, ב; שיר השירים ה, ו. 6 אליו: אל הדוד, הקב"ה. שאת נדודה: לסבול את הפרידה והריחוק מאהובה בשל הנדודים. 7 ונש: מילה זו נראית שבורה וצ"ל "ונשאוי". כי... רדידה: ע"פ שיר השירים ה, ז. 8 ומיד...מקנה: נעה ונדה, נודדת ממקום למקום. 10 שאפה: השתוקקה. כראות פני אל: ע"פ בראשית לג, י. 11 אריאל: ירושלים או בית המקדש, ישעיה כט, א. 12 מלא משאלותיה לטוב: ע"פ תהלים כ, ו. קדוש ישראל: הקב"ה, מלכים ב יט, כב. 13 בנוה שאנן: בירושלים, ישעיה לג, כ. במלונה: במקום ארעי, זמני. מקום לינתה, בגלות, ע"פ ירמיה ט, א. 15 אנקתה: אנחתה. במר: בצר לה. 16 שכנה צחיחה: גרה בודדה, שוממה, ע"פ תהלים סח, ז. 17 האש באפה קדחה: ששורפת אותה, הלשון ע"פ ירמיה טו, יד. 18 וצרת נפשה: צרותיה, כאביה, קשייה, ע"פ תהלים לא, ח. אל נא רפא נא: במדבר יב, יג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, בתוספת מילת מילואים.

חריזה: (תתתת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 14 (5+4+5), למעט טור 6, 13, 17).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Dili nar-i⁵³.

מקאם: ראסט, Rast.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2105.

לז ע"ב- לח ע"א

פט

ראסט לחן גריגו אה פו מיקרי* סי יוסף

יְשׁוּבוּ אַחֲרַי מֵעַתָּה וְיִשְׁכְּלוּ

כִּי בִי קָמוּ / לִי רַע יָזְמוּ יִשׁוּבוּ וכו'

וְשָׁפוּךְ חֲמַתְךָ עָלַי זָרִים אֶכְזָרִים

כִּי אֶכְלֵךְ אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נְהוֹי הַשָּׁמַיִם

יְדֵי הַרְיָמוּ / וְלֹא רָמוּ יִשׁוּבוּ 5

סֵרַף מֵרַע שְׁעַרְתָּ בְּשָׂרִים תִּפּוֹל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה

בְּגִדוֹל זְרוּעֶךָ כְּאֵבֶן יָדָמוּ

וְיִתְמוּ / בַּל יִקְוִמוּ יִשׁוּבוּ

⁵³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 96, סימן 101: Meter hazaj. יתכן כי זהו תחילתו של גזל של המשורר Ubeydi.

פ חים אָשֶׁר לִי טָמְנוּ בָּם יִפְלוּ וַיֵּאבְדוּ

10 אָנָּה שְׁלַח בָּהֶם חֲמָה וְנִלְחַמוּ
יִאָּשְׁמוּ / לֹא יִרְוּמוּ יָשׁוּבוּ

בְּנֵי אֵל חֵי בְטָחוּ בֵּי פִי אָבֵא וְאוֹשְׁעֶכֶם
מֵהָר אֹמֵר לָכֶם נַחְמוּ נַחְמוּ
מֵהָר רֵאשׁ תְּרִימוּ / וְתִקְיֵמוּ

ביאור: דו שיח בין עם ישראל והקב"ה. 1-11 דברי עם ישראל. 1 מעני: אויבי, ע"פ יחזקאל יח, יז.
2 קמו: התנפלו. יזמו: זממו להרע, ע"פ בראשית יא, ו. 3 ושפוך חמתך: וכעס, ע"פ יחזקאל כ, לד.
זרים אכזרים: אויבי ישראל, העמים המשעבדים. 4 כי אכל...השמו: כילה את עם ישראל והפך
את ארצו לשממה, תהלים עט, ז. 5 יד הרימו: היכו. ולא רמו: ולא יתנשאו עוד, תהלים קלא, א. 6
סמר שערת בשרם: הפחד (את האויבים), תהלים קיט, קכ. תפול עליהם אימתה: שמות טו, טז. 7
בגדול...ידמו: מפני כוח זרועך הם ישתתקו, יתאבנו, ע"פ שמות טו, טז. 8 ויתמו: ויכלו, יאבדו,
ע"פ ירמיה מד, יב. בל יקומו: ישעיה מג, יז. 9 פחים אשר לי טמנו: מלכודות ששמו ללכוד אותי,
ע"פ תהלים קמ, ו. בם יפלו ויאבדו: בעצמם ילכדו בהם וישמדו. 10 חמה: כעס. ונלחמו: יהיו
נתונים בקרבות, במלחמה. 11 יאשמו: יהיו ראויים לעונש. ירומו: יתנשאו. 12-14 תשובת הקב"ה.
12 בני אל חי: ישראל, הושע ב, א. 13 מהר: חיש, ע"פ תהלים סט, יח. נחמו נחמו: ישעיה מ, א. 14
ותקימו: תבנו מחדש את בית המקדש.

תבנית שירית: סטרופית, תלת טורית בתוספת רפרין.

חריזה: (תתת- [תתת]) / אתתת- [תתת] / בתתת- [תתת] (וכו').

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה, 1, 8 + 4 || 2, 4 + 4; וכל סטרופה בשיר: 1-2, ללא משקל

מדויק || 3, 4 + 4.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: גריגו-יווני.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 4000.

מקור: כתב יד קמבריגי-ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

ראסט לחן גריגו קאכילס מו קאכילס* סי יוסף

י ומין סגיאין בית מותבי הושמה נגלי
ואף בעל דבבי עלוי חמה התמלי
אף כל מרע וכל מחא בישא עלוי מטגא אף וכו'

ן למה יי יתקוף רוגזך בעם דאפיקתא
5 מבית פולחן קשגא ולארתא קדישתא דבירתא
וכען בגלותא תקיפא צווח בי כרכיא
אף [כל מרע וכל מחא בישא עלוי מטגא]

ס ליקתא מביננא ובנו נכרין שבקתנא
מעידן כמה הרפתקי דעדו עלנא
10 לא איתי לישן וממלל די יוכל לדחונא
אף [כל מרע וכל מחא בישא עלוי מטגא]

פ ורקו נפשאי בפריע שלח אפיק מן גלותא
אסק לארע אבהתי היא קרתא רבתא
ברעו בנה שוריא כי בלאו הכי לא סגיא
15 אף [כל מרע וכל מחא בישא עלוי מטגא]

פני יהא יקרא רביתא בתראה דתהוי
ינהר זקרא קעין דריקיעא וריויה וזיויה
עוד לא יחרב ויתקיים לעלם עלמא
עוד [לא יחרב ויתקיים לעלם עלמא]

תרגום: 1 יומין...מותבי: ימים רבים בית מושבי, הכוונה לבית המקדש, ירושלים או ארץ ישראל.
הושמה: הפך לשממה, נחרב, ע"פ יחזקאל יב, יט. נולי: נהרס, ע"פ דניאל ב, ה. 2 ואף...התמלי:
ואף אויבי התמלא עלי חמה. 3 אף...בישא: גם כל חולי וכל מכה רעה. עלוי מטיא: עלי מגיעה. 4
יתקף: תתקוף, ע"פ דניאל ד, כז. בעם דאפיקתא: בעם שהוצא, הכוונה לעם ישראל כנראה רומז
ליציאת מצרים. 5 מבית פולחן: מבית המקדש. קשיא: כנראה קשה, אך לא ברור כאן הקשרו.
ולאתרא קדישתא דבירתא: (הנהגת אותו) ולמקום קדוש, לבית המקדש. 6 וכען בגלותא תקיפא:
ועתה בגלות הקשה. צווח בי: צעק עלי. כרכיא: מין עוף. ואפשר שרומז לרומי (כרך גדול). ולכל
הביטוי ראה בבלי, קידושין, דף מד א. 8 סליקתא מביננא: לא ברור, כנראה הכוונה אותנו, את עם
ישראל סילקת (מארץ ישראל). ובנו נכרין שבקתנא: ואת הנוכרים (ש)בונים (כנראה ברחבי
ירושלים ובארץ ישראל) השארת. 9 הרפתקי: מקרים, מאורעות. מעידן כמה הרפתקי: מתקופת
כמה מאורעות. אפשר שרומז לאירועים היסטוריים. דעדו עילנא: שעברו עלינו. כמה...עילנא:

כמה מאורעות וצרות עברו על אנשים אלה, ע"פ בבלי, קידושין, דף לג, א. 10 לא איתי לישן: אין לשון, שפה שתוכל להגות, לבטא זאת. וממלל די יוכל: ומדבר שיוכל. לדהויא: לא ידעתי פירושו. 12 פורקן...שלח: שלח להצילני, לפרוע את נפשי. אפיק מן גלותא: הוצא מן הגלות. 13 אסק לארע אבהתי: אעלה לארץ אבותי. קרתא רבתא: עיר או ארץ גדולה. 14 ברעו: הדפוס אינו ברור, כנראה הכוונה לרצון. בנה שוריא: בנה חומות, כנראה הכוונה לחומות העיר ירושלים, ע"פ עזרא ד, יב. כי...סגיא: אי אפשר בלי זה. 16 כני: כנראה בסיס, יסוד, והכוונה הבסיס הוא ירושלים. יהא...דתהוי: יהיה פְּבֹד גדולה אחרונה, אולי רומז לירושלים בזמן הגאולה. 17 ינהר...זרקיעא: אייר אורה כעין הרקיע. וריייה: ותוארה, צורתה. וזיייה: וזוהרה. 18 עוד לא יחרב: לא יחרב פעם נוספת. לעלם עלמיא: לעדי עד ע"פ דניאל ז, יח.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (ששת- [ת]) / אאת- [ת] / בבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 15 (למעט טור 4, 9, 12).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: גריגו-יווני.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1977.

מקור: כתב יד קמבריגי-ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

לח ע"ב - לט ע"א

צא

ראסט לחן תורכי בולבול גיירי ביר קונגופי סי' יוסף

אֲזְכִּיר תְּהִלּוֹת אֵל אֲדִיר אֲשֶׁר בְּשָׁמַיִם חוֹנֵה
 יוֹצֵר מְשָׁרְתִים לְשָׁרְתוֹ אֶלְף אֶלְפִין יִשְׁמְשׁוּנִי
 קוֹרָא שְׁמוֹת לְכַכְּבִים לְכֹלֵם בְּמִסְפָּר מוֹנֵה
 עַת בְּרָא עוֹלְמוֹ אֶמֶר עוֹלָם בְּחֶסֶד יִבְנֶה
 עַת וְכוּ'

5 ? צר עולמו בְּחֶכְמָה וְלֹא מֵצָא נַחַת רוּחַ
 כָּל אִישׁ פָּנּוּ לְדַרְכּוֹ אֶל מְקוֹם יְהִיָה הָרוּחַ
 עַד עַת בָּא אֲב הַמּוֹן גּוֹיִם הָאִיר שְׁמֹשׁוֹ וְהִזְרִיחַ
 וְדָבַר הָאֵל הִיָּתָה אֱלֹו כַּחֲלוֹל זָרְעָד יִמְנֶה
 עַת [בְּרָא עוֹלְמוֹ אֶמֶר עוֹלָם בְּחֶסֶד יִבְנֶה]

10 וְלַעַת זְקַנְתּוֹ הוֹלִיד בֶּן בְּתַבְּנִיתוֹ אֱלֹו דָּמָה
 הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יִצְחָק מְלֵא דַעַת גַּם מְזִימָה
 אֲשֶׁר בְּעַת עֶקֶד אוֹתוֹ אָבִיו אֶמֶר לוֹ בְּחֶכְמָה
 וְאִיָּה הִשָּׂה לְעוֹלָה כִּי הָאֵשׁ וְהַעֲצִים הִנֵּה
 עַת [בְּרָא עוֹלְמוֹ אֶמֶר עוֹלָם בְּחֶסֶד יִבְנֶה]

15 **ס** ולת נקיה מזרעו הוציא צור שוכן ערבות
אקוניו חקוקים בכסאו הוא בחור שבאבות
אשר נדדו על הבאר לעת צאת השואבות
הוא איש תם יושב אהלים בשם ישראל וכנה
עת [ברא עולמו אמר עולם בחסד ובנה]

20 סודות וסתרי התורה אשר היו כמה דורות
גנוזים אצלו בחיקו רצה לעמו להורות
על יד משה נאמן ביתו לפקוח עינים ערות
הוא היה איש ענו מאד נגלה לו האל בסנה
עת [ברא עולמו אמר עולם בחסד ובנה]

25 פרוח ופרח ישראל השיבמו לקדמותם
ולמענה האלהים כי לך צר בכל צרתם
שימנו על מינה וזרועה כמו חותם
הקשיבה תפלתינו טרם נקרא אתה תענה
הקשיבה [תפלתינו טרם נקרא אתה תענה]

ביאור: 1-24 שבחי האל ותולדות האומה. 1 **אזכיר תהלות אל**: ע"פ ישעיה סג, ז. **אדיר**: הקב"ה, ישעיה לג, כא. 2 **משרתים**: מלאכי השמים. **אלף אלפין ישמשוניה**: מארמית, המוני מלאכים ישרתו אותו, דניאל ז, י. 3 **קורא...מונה**: ע"פ תהלים קמז, ד. 4 **עולם בחסד יבנה**: תהלים פט, ג. 5 **נחת רוח**: שבע רצון. **ולא מצא נחת רוח**: לא היה שבע רצון מן הדורות הראשונים. 6 **כל איש פנו לדרכו**: ע"פ ישעיה נג, ו. **אל מקום יהיה הרוח**: למקום כלשהו, לאן שתשא אותו הרוח, ע"פ יחזקאל א, יב. 7 **אב המון גוים**: אברהם, בראשית יז, ה. **והזריח**: והאיר, ע"פ שופטים ט, לג. החרוז בטור זה לקוי. 8 **כחול זרעך ימנה**: ע"פ בראשית לב, יג. 10 **ולעת זקנתו הוליד בן**: ע"פ בראשית כא, ב. **בן בתבניתו אליו דמה**: תפקידו של יצחק היה ללכת בדרכו של אביו, ע"פ בראשית כו, יח. 11 **הכי קרא שמו יצחק**: ע"פ בראשית יז, יט; כא, ו. **מלא דעת גם מזימה**: ע"פ משלי א, ד. 12-13 סיפור עקדת יצחק. 12 **אשר...בחכמה**: ע"פ בראשית כב, ו-יג. 13 **ואיה...הנה**: ע"פ בראשית כב, ז. 15 **סולת נקיה מזרעו**: צאצא טהור, הוא יעקב. **צור שוכן ערבות**: הקב"ה, תהלים סח, ה. 16 **אקוניו חקוקים בכסאו**: דמותו של יעקב חקוקה בכסאו של הקב"ה. ראה: בראשית רבה סח, יב. **הוא בחור שבאבות**: ע"פ תהלים קלה, ד; ישעיה כט, כג. ע"פ המדרש יעקב הוא הנבחר שבאבות כיוון שבבית אל הוא מגלה את שער השמיים, על כך ראה: בראשית רבה עו, א. 17 **אשר...השואבות**: סיפור הכרותם של יעקב ורבקה, ע"פ בראשית כד, יג-כ. 18 **איש...אהלים**: בראשית כה, כז. **בשם ישראל יכנה**: ע"פ בראשית לב, כט; ישעיה מד, ה. 20 **סודות וסתרי התורה**: סודות הקבלה והחיבור סתרי תורה, שהוא חיבור קבלי הכולל מדרשים על ספר בראשית ומדרש הנעלם על התורה. **אשר היו כמה דורות**: על פי המסורת, תורת הקבלה ניתנה בשלמות למשה רבינו מפי הקב"ה ביחד עם שאר גילויי התורה שבכתב והתורה שבעל פה וכך היא עברה מרב לתלמיד דרך גדולי הדורות. 21-22 **גנוזים...עורות**: דמותו של משה היא אחת הדמויות המופיעה בחיבור "סתרי

תורה". הוא מכונה בו "רעיא מהימנא", משמע הרועה הנאמן. לפי הספר משה, יחד עם צדיקים נוספים מגיע מגן העדן לגלות את סודות התורה לר' שמעון בר יוחאי ולחבריו. 22 **נאמן ביתו**: ע"פ במדבר יב, ז. **לפקוח עינים עורות**: לגלות סודות, הלשון ע"פ ישעיה מב, ז. 23 **איש ענו**: משה, במדבר יב, ג. **נגלה לו האל בסנה**: ע"פ שמות ג, ב- י. 25-28 תפילת הפייטן על ישראל. 25 **פרוח יפרח ישראל**: עם ישראל ילבלב, יתעצם, ע"פ ישעיה כז, ו וגם שם לה, ב. **לקדמותם**: למצבם בעבר. 26 **צר בכל צרתם**: סובל אתם באסונם. 27 **שימנו...חותם**: אות לקשרי האהבה בין כנסת ישראל לקב"ה, ע"פ ירמיה כב, כד; שיר השירים ח, ו. 28 **טרם נקרא אתה תענה**: תענה מהר לתחנונינו, ע"פ ישעיה סה, כד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8), למעט טור 2, 6, 13).

אקרוסטיכון: יוסף.⁵⁴

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁵⁵Bülbül giri vir gönlümi (text : gunlupi).

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 2262.

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

לט ע"א

צב

ראסט לחן תורכי ביר מור גיגיג יורדום סיי יוסף

י וְשָׁב עַל חוּג הָאֶרֶץ כְּבִיר לְמַבּוּל יָשָׁב

עמד עֲמַד לְמִשְׁיֶסֶה נְחָשָׁב / וְאִין מִי אוֹמֵר הַשָּׁב

וְ יִשְׂרָאֵל לְבָזָה בְּיַד מַלְכוּת יִשְׁמָעֵאל

על עַל כִּי חָטְאוּ לָךְ אֵל / עֲנוּם בְּכַח וְאֵל

5 הַ רוּ מְצַנְנֶת רֵאשָׁם הַרִימוּ הָעֶטְרָה

הקיצה הַקִּיצָה וְהַעִירָה / שִׁיתָה אֵל לְהֵם מוֹרָא

פּ דָם מִבֵּין הָעַמִּים וְהַעֲלֵם לְצִיּוֹן

ושמד וְשִׁמְדָה אֵל הָעֲלִיּוֹן / יְהַלְלוּ עִם אֲבִיּוֹן

⁵⁴ שתי מחרוזות פותחות באות סי'.

⁵⁵ טיצה- יהלום, עמ' 90, סימן 80:

"O nightingale, give my heart back!". Meter rajaz.

ביאור: 1 יושב על חוג הארץ: הקב"ה, ישעיה מ, כב. כביר: הקב"ה, איוב לו, ה. למבול ישב: ישב לדין ופסק להביא מבול לעולם, ע"פ תהלים כט, י. 2 למשיסה: לשלל, ע"פ מלכים ב כא, יד. אומר השב: שמבקש להחזירו. 3 לבזה: לשלל. מלכות ישמעאל: המוסלמים. 4 על כי חטאו לך: ע"פ מלכים א ח, נ. ענום: דכאום. 5 סרו...העטרה: ישראל הושפלו על ידי הגויים, ע"פ יחזקאל כא, לא. 6 הקיצה והעירה: ע"פ תהלים לה, כג. שיתה אל להם מורא: ה' הטל עליהם פחד, תהלים ט, כא. 7 לציון: לירושלים. 8 עם אביון: כינוי לעם ישראל, ע"פ תהלים עב, ד. 9 קרית תהלה: ירושלים, ע"פ ירמיה מט, כה. עיר צדק נאמנה: ירושלים, ע"פ ישעיה א, כו. 10 הר גבעת הלבונה: הר המוריה עליו ניצב בית המקדש, שיר השירים ד, ו.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית כאשר בטור השני החרוז נכפל, בתוספת מילות רפרין.

חריזה: סטרופית (אאא- [kk] / בבב- [pp] / גגג- [cc] וכו').

משקל: הברות פונטי 7+7.

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁵⁶Bir mor çiçeği gördüm.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2326.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כה, בשינוי.

לט ע"ב - מ ע"א

צג

ראסט לחן תורכי שינין איגין יאנדום קאלדום סי יוסף

אָ לִי עַד אֵן תְּהִיָּה יֶשֶׁן

וּכְאִישׁ נִרְדָּם בְּמִטּוֹת שֵׁן

עוֹרָה וּרְאָה חוֹרְקִים לִי שֵׁן

יֶשֶׁר פּוֹעֵל שֶׁפֶּךְ דָּשֵׁן

עורה

5 וְגַד עֵינַם אֲנִי מִמְאִיר

כְּקוֹץ מְכַאֵיב סֶלֶן מִמְאִיר

חוֹסָה הָאֵל גְּרִי תְאִיר

פְּתַח דְּבָרֶיךָ יְאִיר

חוסה

⁵⁶ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 85, סימן 61:

"I saw a purple flower/ iris". Non metrical. Maqam Mahür.

	10	<p>י תִּצְבּוּ מַלְכֵי אֶרֶץ לְהַכְרִיתַנִּי בְּמֶרֶץ אֲנִי הָאֵל שׁוֹכֵן עַרְץ תִּפְרָצִם עַל פְּנֵי פֶרֶץ</p>	אנא
	15	<p>י חַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ כְּאִישׁ אֶחָד קָמוּ רְגִשׁוּ וּמִמֶּדֶד לֹא יִתְבוֹשְׁשׁוּ כִּי לֹד גּוֹיִם יִדְרוֹשׁוּ</p>	וממדך
	20	<p>ו רְאֵה עַד עֵינֶיךָ תַעֲצֹם לֹא הוּא מְקַרֵּה כִּי אִם עֲצָם כְּמַפִּיץ כַּמּוֹן תִּפְיֹצִם כְּכֹלֵי יוֹצֵר תִּנְפְּצִם</p>	כמפיץ
		<p>ס רְתִי נְבִאֲשֵׁתִי בְּקִרְבִּים כָּל יוֹם רַע חוֹרְשִׁים בְּלִבִּים וּבְקִרְבִּים יְשִׁימוּ אֶרְבִּים כֵּן צִוּוּ מִפִּי כְּתִבִּים</p>	ובקרבים
	25	<p>פ רּוּץ מְרוּבֵה עַל עוֹמֵד כִּי תִמִּיד הֵם אוֹמְרִים הַשְׁמֵד וְגַם תִּזְמוֹר כְּרִם חֲמֵד שְׁבִין הַהֲדָסִים עוֹמֵד</p>	וגם
	30	<p>חזק יְדֵי לֶךְ מִצְפָּה מְהֵרָה טָרַם יִסְפָּה תִּמִּיד יִתְיַצֵּב עַל מִצְפָּה לְקִרְאֲתֶךָ נְעִים אֶף יָפָה</p>	תמיד

ביאור: 1 ישן: רדום. 2 במטות שן: ע"פ עמוס ו, ד. 3 חורקים לי שן: כועסים עלי, ע"פ איוב טז, ט. 4 ישר...דשן: נראה כי הכוונה להחזיר את פעולתו של הכהן הגדול ("פועל שפך דשן") כאחראי לקורבנות. הציוור הינו מטונימיה לבניית המקדש, ע"פ ויקרא ד, יב. 5 נגד: מול. ממאיר: חסוד מרפא, ע"פ ויקרא יג, נא. 6 סלון: צמח קוצני. ממאיר: דוקר. כקוץ...ממאיר: ע"פ יחזקאל כח, כד. 7 נרי תאיר: הושיעני, ע"פ תהלים יח, כט. 8 פתח דבריך יאיר: דבריך מאירים מראשיתם, התורה מאירה לכל המתחיל לקרוא בה, תהלים קיט, קל. 9-10 יתיצבו...במרץ: אויבי קמו להשמידני במהירות, ע"פ תהלים ב, ב. 11 שוכן ערץ: הקב"ה, השוכן בשמיים. 12 תפרצם על פני

פרץ : תפיץ אותם, תפזר אותם, ע"פ איוב טז, יד. 13 **יתלחשו** : זממנו מזימות נגדי. 14 **רגשו** : רגזו, תהלים ב, א. 15 **יתבוששו** : יתביישו, ע"פ בראשית ב, כה. 16 **כי לך גוים ידרושו** : (ולא יחששו מפניך) למרות שעמך יבקש אותך, ע"פ ישעיה נא י. 17 **וראה עד עינך תעצם** : עד אן לא תראה את סבל עמך. 18 **מקרה** : דבר זניח שקרה. **עצם** : עקרו של דבר ממש. 19 **כמפיץ כמון** : יתפוגגו ויעלמו ברוח, ע"פ ישעיה כח, כה. 20 **ככלי יוצר תנפצם** : ככלי חרס תשברם, תהלים ב, ט. 21 **סרתני** : פסקתי, חדלתי. **נבאשתי** : מאסתי ע"פ שמואל א יג, ד. 22 **חורשים בלבם** : זוממים. 23 **ובקרבים ישימו ארבים** : יבקשו להרע לי, ע"פ ירמיה ט, ז. 24 **כן צוו מפי כתבם** : כך הם מצווים לנהוג על פי כתבי הקדש שלהם. 25 **פרוץ מרובה על עומד** : רב ההרוס על הבנוי. 26 **אומרים השמד** : (האויבים) ע"פ דברים לג, כז. 27 **תזמור** : כנראה צ"ל לזמור. לכרות, ע"פ ישעיה ה, ו. **כרם חמד** : כינוי לעם ישראל, ע"פ ישעיה כז, ב. 28 **ההדסים** : צדיקים, ע"פ זכריה א, ח. **שבין ההדסים עומד** : ע"פ זכריה א, יא. 29 **לך מצפה** : המקווה אליך (היא כנסת ישראל). 30 **יספה** : יתכלה, יושמד. 31 **על מצפה** : עם ישראל תמיד בעמדת ציפייה, ישעיה כא, ח. 32 **נעים אף יפה** : הקב"ה, ע"פ שיר השירים א, טז.

תבנית שירית: סטרופית. סטרופות בנות ארבעה טורים וחרוז מתחלף מסטרופה לסטרופה. שני הטורים האחרונים של המחרוזת חוזרים כרפרין.

חריזה: (אאאא- [kk] / בבבב- [kk]) וכו'.

משקל: הברות פונטי 8 (למעט טור 15).

אקרוסטיכון: אני יוסף חזק.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁵⁷Senin için yandum qaldum.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4968.

⁵⁷ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 163, סימן 292:

"For you I am consumed by fire". Non – Metrical.

ראסט לחן תורכי איזל ייאש אולונגאק סי' יוסף

י ספר כל היום / פי צדקתך

אל נורא ואיום / ותהלתך אל

ו אלהים מקדם / מלכי וקדושי

את פניו אקדם / בשירי רחשי את

5 ס תר הוא ומחסה / משגב לעמו

יושב רם על כסא / יי שמו יושב

פ ועל ישועות הוא / בקרב ארץ

אלי ואנוהו / צור גודר פרך אלי

ח רון ואף תפר / צור מעלינו

10 ופשכול הכופר / נבא אלינו ואשכול

ז רויים בקצוי / - ארץ תקבץ

והדר תשנה / להם ותשבץ והדר

ק רבם אליך / כי הם נפוצים

כי למפעליך / המה חפצים כי

ביאור: 1 יספר...צדקתך: ע"פ תהלים עא, טו. 2 אל נורא ואיום: הקב"ה, ע"פ חבקוק א, ז. ותהלתך: ואת כבודך. 3 ואלהים מקדם מלכי: ע"פ תהלים עד, יב. 4 את פניו אקדם: ע"פ תהלים צה, ב. בשירי רחשי: שירי תחנוני ובקשותי, דוגמת שירי זה. 5 סתר הוא: מקום מסתור, מגן ע"פ תהלים לב, ז. ומחסה משגב לעמו: מגן, ומבצר, ע"פ תהלים צד, כב. 6 יושב רם על כסא: הקב"ה, ע"פ ישעיה ו, א. 7 פועל ישועות: הקב"ה, תהלים עד, יב. פועל...ארץ: ע"פ תהלים עד, יב. 8 אלי ואנוהו: אלוהי הוא ואני אשבחו ואהללו, ע"פ שמות טו, ב. צור גודר פרך: הקב"ה, מתקן פרצות, הריסות, ע"פ עמוס, ט, יא. 9 חרון...מעלינו: בטל את כעסך על עמך. 10 ואשכול הכופר: כאן כינוי למשיח, ע"פ שיר השירים, א, יד. 11 זרוים: עם ישראל הפזורים והנפוצים בגלות, ע"פ ויקרא כו, לג. תקבץ: תאסוף. 12 והדר תשנה להם: ע"פ תהלים כא, ו. ותשבץ: לבוש הדור ומפואר, ע"פ שמות כח, ד. 13 נפוצים: פזורים, ע"פ יחזקאל יא, יז. 14 למפעליך: לתורתך, ע"פ משלי ח, כב.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.
 חריזה: מסורגת (אבאב- [אב] / גדגד - [דד] / הוהו - [הה] וכו').
 משקל: הברות פונטי 6 + 5 (למעט טור 13).
 אקרוסטיכון: יוסף חזק.
 לחן: תורכי.
 תעתיק לועזי: ⁵⁸Evel yas oluncaq.
 מקאם: ראסט, Rast.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3105.
 נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר כא, בשינוי.

מ ע"א - ע"ב

צה

ראסט לחן רומאנסי יא ווש מיראראן הירמוזורה סי יוסף

אל וכו'	אָ ל גָּאָה וָרֵם / עַל כָּל נִבְרָא / אֵל גָּאָה וָרֵם	
	נִפְשֵׁי בְּנֵפֶשֶׁךָ קְשׁוּרָה / יְמִין וְשְׂמֹאל לֹא אֶסוּרָה	אל
	יְהִי חֲכִי מִפְּעֻלְךָ / וַיִּגִּיד מִהֲלֻלְךָ	אל
	יְבִיעַ אֱלֹהוֹתֶךָ / יִסְפֵּר נִפְלְאוֹתֶיךָ	אל
	וַאֲנִי בְּרוּב חֲסֵדְךָ / אֲשֶׁתַּחֲוֶה לְנִגְדְךָ	אל
	סֵלָה וְעַד אֲזַמְרֶךָ / וְלַעֲלֹמֵי עַד אֶאֱמִירְךָ	אל
אל וכו'	פֶּסֶל שׁוֹנֵא וּמִסְכָּה / מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה	אל גאה ורם

ביאור: 1 אל גאה ורם: הקב"ה. 2 נפשי בנפשך קשורה: הלשון ע"פ בראשית מד, ל. ימין ושמאל לא אסורה: אלך בדרך הישר, ע"פ דברים ה, כח. 3 יהגה חכי: יאמר פי, ע"פ משלי ח, ז. מפעליך: תורתך, ע"פ משלי ח, כב. או מעשיך, מעלליך ע"פ תהלים סו, ה. ויגיד מהלליך: ואומר שבחך, ע"פ משלי כז, כא. 4 יביע אלהותך: יתאר את מהותך, גדולתך. יספר נפלאותיך: ע"פ תהלים כו, ז. 5 ואני...אשתחוה: ע"פ תהלים ה, ח. 6 סלה: לנצח, לעד. אאמירך: אשבחך, אהללך, דברים כו, יז, יח. 7 פסל שונא ומסכה: מואס בעבודת אלילים, כינוי לאל, ע"פ דברים כז, טו. 7 מרומם על כל ברכה: נחמיה ט, ה.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.
 חריזה: (שתת-ene / אא-ene / בב-ene / גג-ene וכו').
 משקל: הברות פונטי 1, 5 + 4 || 5 -2, 7-8 + 8.
 אקרוסטיכון: אני יוסף.
 לחן: רומאנסי-ספרדי.

⁵⁸ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 101, סימן 116:

"When/ Until spring comes" Meter rajaz?

תעתיק לועזי: ⁵⁹Ya vos mirara'n hermosura.

מקאם: ראסט, Rast.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3525.

מ ע"ב - מא ע"א

צו

לחן רומאנסי פואיש ווש מי פירישטיש סי יוסף

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלֶךְ מְהוּלָּל / לֵךְ אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי וְכוּ'

בְּדָבוֹת פִּי רָצָה נָא / גַּם בֵּינָה הִגִּיגִי

מִשְׁנֵאֵיךְ תִּשְׁנֵא / יַמֵּס שֵׁן מוֹגִיגִי

אֵל לְגוֹיִם מִשְׁגִּיא / חֲלָקִים תִּקְוֵלֵל

לֵךְ [אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלֶךְ מְהוּלָּל] 5

יִפְרַח כְּמוֹ תִמְרֵי / יִשְׁעֵי וְגַם יִשְׁגֵּא

בְּכַבֻּדְךָ אֶתִּימַר / וּבִתְוֹרֶתְךָ אֶהְיֶה

עַתָּה יִנְשֵׂא כָּל גֵּיא / שִׁפְלֵי וְאֹמְקֵל

לֵךְ [אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלֶךְ מְהוּלָּל]

יִמְלֵא פִי שְׁחוֹק / עַתָּה אוֹיְבֵי הַהַדּוּף 10

כִּי בָּא הָעַתָּה לְרַחוּק / וְאַחֲרָיו לְרִדּוּף

אֶמַר אֲשִׁיג אֶרְדּוּף / אֶחְלַק שְׁלָל

לֵךְ [אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלֶךְ מְהוּלָּל]

יִקְשִׁיבָה מֶלְכִי / שׁוֹעֲתֵי וְנִיבֵי

אֶמֶת יְהִיָּה חֲכִי / יִבְחַן נָא אָבִי 15

רְאֵה נָא כִּי לְבִי / בְּקִרְבֵי חָלָל

לֵךְ [אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלֶךְ מְהוּלָּל]

חֲבִיב מִזְבַּחְךָ / אֲסוּבָב אֵל עֲלִיוֹן

וְכַפִּי נִגְדָּךְ / אֶרְחֹץ בְּנִקְיוֹן

עַתָּה תוֹפֵעַ מִצִּיּוֹן / עִיר יוֹפֵי מְקָל 20

לֵךְ [אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלֶךְ מְהוּלָּל]

⁵⁹ סרוסי, לחנים, עמ' 403, סימן 635.1.

ביאור: 1 **אלהי ישראל**: שמות ה, א. 2 **נדבות פי רצה נא**: קבל ברצון את שירתך, את תפילותי, תהלים קיט, קח. **הגיגי**: דברי, הרהורי, מחשבותי. **גם בינה הגיגי**: ע"פ תהלים ה, ב. 3 **ימס שן מוגגי**: יתש כוח אויבי, השוו תהלים קיב, י. 4 **משגיא**: מגדיל, מעלה. **אל לגוים משגיא**: ע"פ איוב יב, כג. **חלקם**: מנת גורלם, ע"פ ישעיה יז, יד. 6 **ישעי**: הקב"ה, תהלים כז, א. **יפרח...ישגא**: ע"פ תהלים צב, יג. **ישגא**: יצמח לגובה. כנראה צ"ל ישגה. 7 **בכבודך אתימר**: אהללך, ע"פ ישעיה סא, ו. **ובתורתך אהגה**: ע"פ תהלים א, ב. 8 **גיא**: ארץ, אדמה. וכאן יושבי הארץ. **עת ינשא כל גיא שפל**: ע"פ ישעיה מ, ד. 10 **ימלא פי שחוק**: ע"פ תהלים קכו, ב. **ההדוף**: אביס, צ"ל אהדוף. **עת אויבי ההדוף**: דברים ו, יט. 11 **העת לרחוק**: הגיע הזמן להגיע למרחקים, ע"פ קוהלת ג, ה. 12 **אמר...שלל**: ע"פ שמות טו, ט. 14 **והקשיבה מלכי שועתי**: ע"פ תהלים ה, ג. **שועתי וניבי**: זעקתי ודברי. 15 **אמת יהגה חכי**: משלי ח, ז. **אבי**: הקב"ה, דברים לב, ו. **יבחן נא אבי**: ע"פ איוב לד, לו. 16 **לבי בקרבי**: ירמיה כג, ט. **חלל**: מת מצער (על מצבי), ע"פ תהלים קט, כב. 18-19 **סביב... בנקיון**: ע"פ תהלים כו, ו. 19 **ארחץ בנקיון**: אהיה טהור מחטאים, חף מפשע, ע"פ תהלים עג, יג. 20 **מציון**: מירושלים, ע"פ שמואל ב, ה, ז. **עיר יופי מכלל**: ירושלים, ע"פ איכה ב, טו. 22 **כי מה אנוש יצדק**: כי האדם לא צדיק, ע"פ איוב ט, ב. 23 **משמים הבט**: ע"פ ישעיה סג, טו. **כדק**: ככחוש, כשחוק.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תת- [תת]) / אב אב בת- [תת] / גג דת- [תת] וכו'.

משקל: הברות פונטי, טור פתיחה: 1, 6 + 5 + 5 וכל סטרופה בשיר: 1-2, 6+6 || 3, 6 + 5 || 4, 6 + 5 + 5 וכו'.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: רומאנסי-ספרדי

תעתיק לועזי: ⁶⁰Pues vos me feristes.

מקאם: לא נרשם במקור, בין מקאם ראסט למאקם נאבה.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4459.

⁶⁰ סרוסי, לחנים, עמ' 333, סימן 467.2.

נאבה לחן תורכי בעזירשץ אולור* סי' יוסף

	אל אלי דוד	גון בלבבי / כי כל טובי / גלה ממני	
	אל אלי דוד	אהלי שודד / דודי נדד / מתוך משפני	
הבאיש וכו'	אל דוד	הבאיש צר ריחי / פשל כחי / ברוב עוני	
האירה וכו'	אל אלי דוד	האירה עיני / נא יי / הבט עיני	
	אל אלי דוד	5 ו' שעה רנתי / ותפלתי / תבא עדיך	
	אל אלי דוד	ומבור עוני / הושיעני / ברוב חסדיך	
אל וכו'	אל אלי דוד	אל גדול דעה / שימה דמע- / תי בנאדך	
	אל אלי דוד	וברוגז רחם / כי מנחם / רחק ממני	
		האירה [עיני / נא יי / הבט עיני]	
	אל אלי דוד	10 ס ולח פ' שע / שלח ישע / לנטבע בבור	
	אל אלי דוד	ואם הוא נלחץ / יקום ירחץ / את כפיו בבור	
יציץ וכו'	אל	יציץ ויפרח / לרוץ אורח / ישיש כגבור	
	אל	היה לי משען / גם למען / אויבי פדני	
		האירה [עיני / נא יי / הבט עיני]	

ביאור: 1 יגון בלבבי: תהלים יג, ג. 2 אהלי שודד: נחמסתי, ע"פ ירמיה ד, כ. דודי: הקב"ה, שיר השירים א, טז. משכני: בית מקדשי, ע"פ תהלים כו, ח. 3 הבאיש צר ריחי: אויב ספר עלי רעות, גרם לי להיות שנוא, ע"פ שמות ה, כא. כשל כחי ברוב עוני: נחלשתי בשל חטאי הרבים, ע"פ תהלים לא, יא. 4 האירה...עני: ע"פ תהלים יג, ד. 5 ושעה: ופנה, שים לבך. רנתי ותפלתי: ע"פ תהלים סא, ב. תבא עדיך: תגיע אליך, ע"פ איוב ד, ה. 6 ומבור עוני: ומכלא הגלות. 7 שימה דמעתי בנאדך: תהלים נו, ט. 8 וברוגז רחם: ובצער תחוס, ע"פ חבקוק ג, ב. כי מנחם רחק ממני: ע"פ איכה א, טז. 10 סולח פשע: הקב"ה. ישע: גאולה. בבור: כאן כינוי לגלות, ע"פ זכריה ט, יא. לנטבע בבור: כינוי לישראל בגולה. 11 ואם: גם אם. נלחץ: נדחק (על ידי אויבו). בבור: בורית, סבון, ע"פ ירמיה ב, כב. ירחץ את כפיו בבור: הוא ישטוף את ידיו בסבון, משמע יתטהר מחטאיו. 12 יציץ ויפרח: ישגשג, ע"פ ישעיה כז, ו. ישיש כגבור: תהלים יט, ו. 13 היה לי משען: (פנייה לקב"ה), ע"פ תהלים יח, יט. פדני: גאלני.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, בתוספת מילות פנייה וחזרות.

חריזה: (קקר ששר תתר ררר- [כככ] / אאב גגב דדב ההר- [כככ] / ווז חחז טטז ייר- [כככ]).

משקל: הברות פונטי 5 + 4 + 5.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: נאבה, Neva.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 217.
נדפס : נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), נז, בשינוי.⁶¹
מקור : כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

מא ע"א - ע"ב

צח

נאבה לחן תורכי פיראקיים לימי תארי* סי' יוסף

אלי אתה ואודך כי עצמת מאד
בראתנו מן האפס אהבתנו מאד
בחרתנו מכל עם להיות לך סגולה
?? אלהים אל- חי גדלת מאד

יי וכו'

5 ? ידעת בצרות נפשי בעבדות מצרים
כי העבדוני בפרך לא יום לא שנים
הוצאת ממסגר אסיר ירד שאולה
ומעבדות לחירות עם רב ועצום מאד
?? [אלהים אל- חי גדלת מאד]

10 ! עתה אל עזבתני בין שתיים אומות
ש ננו לשונם וכל יום יגורו מלחמות
פ צני הצילני אל נורא תהלה
ולך אודה כי גדול אתה ומהולל מאד
?? [אלהים אל- חי גדלת מאד]

ביאור : 1 אלי אתה ואודך : תהלים קיח, כח. עצמת מאוד : ע"פ בראשית כו, טז. 2 מן האפס :
מהאין. 3 בחרתנו...סגולה : ע"פ דברים ז, ו. 4 יי...מאד : ע"פ תהלים קד, א. 5 ידעת בצרות נפשי :
תהלים לא, ח. 6 העבדוני בפרך : ע"פ שמות א, יד. לא יום לא שנים : תקופה ממושכת, ע"פ שמות
יב, מ-מא. 7 הוצאת ממסגר אסיר : שיחררת את עם ישראל מעבדות מצרים, ע"פ ישעיה מב, ז.
ירד שאולה : ישראל שהיו בשפל המדרגה כעבדים במצרים. 8 עם רב ועצום מאוד : ע"פ יואל ב, ב.
10 ועתה : מתייחס לתקופתו. אל עזבתני : ע"פ תהלים כב, ב. בין שתיים אומות : הנוצרים
והמוסלמים. 11 שנו לשונם : התלהמו, תהלים קמ, ד. יגורו מלחמות : חירחרו מלחמה, תהלים
קמ, ג. 12 פצני : פדה אותי. פצני הצילני : ע"פ תהלים קמד, יא. אל נורא תהלה : ע"פ שמות טו, יא.
13 גדול אתה ומהולל : הקב"ה, ע"פ תהלים מח, ב.

⁶¹ השיר חלקי, מחרוזות 1-2 בלבד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורי כפול אזור.
 חריזה: (תתשת- [ת]) / אאשת- [ת] / גגשת- [ת]).
 משקל: 14 (+8, 6, עם סטיות).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 מקאם: נאבה, Neva.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4925.

מא ע"ב- מב ע"א

צט

נאבה לחן תורכי חושני ייולי ליבה סי' יוסף

! חֲלֻצוֹן יְדִידִיךָ עַד אֲנִי יֵאָרֵךְ קֶץ שְׁבָרִים
 כִּי מָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם וְלֹא נִחְלוּ עַל שְׁבָרִים
 לָךְ מִשְׁפָּט הַגְּדוּלָּה הַחִישָׁה נִקְבָּה אֶת שְׁכָרִים
 לֹא בְמַחִיר וְלֹא בְכֶסֶף וְנִתְּתָה חֲנָם מִכָּרִים
 לֹא וכו'

5 וְ עָלוּ מוֹשִׁיעִים צִיּוֹן וַיִּרְדּוּ בְזָרַע עֵשׂוֹ
 תַּחַת גַּפְנִים וַתֵּאֲנַתֶּם וְשָׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשָׂיו
 כִּי כִי תוֹכּוּ לְרַגְלֶךָ וּבִיְדִידֶךָ כָּל קְדוּשָׁיו
 חוֹשָׁה אֶסּוּף וּקְבוּץ נִדְחִים וְהָיָה מְגִינָם וְסוֹתָרָם
 לֹא [בְּמַחִיר וְלֹא בְכֶסֶף וְנִתְּתָה חֲנָם מִכָּרִים]

10 סִיף ק צָרְכֶם בְּהִיוֹתֶם בֵּין לֹא יִשְׁמְעוּ לְשׁוֹנִים
 וְלֹאֲוִיבִים מְשָׁלוּ עֲלֵיהֶם שְׁבוֹר זְרוּעִים וּגְאוּנִים
 זֹאת לֹא זֹאת חוֹשָׁה וּפְדָם כִּי אֶתָּה צוּרִים וְקוֹנִים
 וַתִּבְיֵאֵם לְנַחֲלֶתְךָ כִּי אֶתָּה מִבְּטָחִים וְעֲזָרִים
 וַתִּבְיֵאֵם [לְנַחֲלֶתְךָ כִּי אֶתָּה מִבְּטָחִים וְעֲזָרִים]

ביאור: 1 ידידיך: עמד ישראל, ע"פ ישעיה ה, א. יחלצון ידידיך: ינצלו, ימלטו ישראל, תהלים קח, ז. עד...שברים: מתי יבוא הקץ לציפייתם, לתקוותם. 2 מררו: (אויבי ישראל) הכאיבו. ולא נחלו על שברים: (ואויבי ישראל) לא הצטערו, התייסרו על אסונם, צרתם (של עם ישראל), ע"פ עמוס ו, ו. 3 לך משפט הגדולה: הנך שופט העושה דין צדק. נקבה את שכרם: פרש מהו התשלום עבור פדיונם (של ישראל), ע"פ בראשית ל, כח. 4 ונתת חנם מכרם: מכרת אותם בחנם, ע"פ ישעיה נב, ג. 5 מושיעים: ע"פ עובדיה א, כא. וירדו: וישלטו, נחמיה ט, כח. בזרע עשו: בנוצרים, בראשית לו, מג. 6 תחת גפנים ותאנתם: ע"פ זכריה ג, י. ושמח ישראל בעושייו: ועם ישראל שמח ביוצרו, ע"פ תהלים קמט, ב. 7 כי כי: במקור נדפס פעמיים. תוכו לרגלך: הדום לרגלך. כי...קדושי: כי (האויבים מטור 5) נכנעים לך כעבדים ומנהיגיהם בידך, ע"פ דברים לג, ג. 8 נדחם: עם ישראל אשר בגולה, ע"פ ישעיה נו, ח. מגינם וסותרם: ע"פ תהלים קיט, קיד. 10 צרכם: כל הנחוץ להם. בין

לא ישמעו לשונם : בגלות, בין העמים הזרים בקרבם הם יושבים. 11 שבור זרועם : הכה בהם, ע"פ תהלים י, טו. וגאונם : גאותם, צפניה ב, י. 12 צורם : מקור כוחם והוא כינוי הקב"ה. וקונם : ע"פ בראשית יד, יט. 13 לנחלתך : לארץ ישראל, ע"פ ישעיה יט, כה. מבטחם ועזרם : משענם ותמיכתם.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל : הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 6, 11, 12).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי: ⁶²Hüsn – i yüli lebe.

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2719.

נדפס : נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), מד, בשינוי.⁶³

מקור : כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

מב ע"א

ק

נאבה לחן תורכי עאלימום קאייסי קיאש סי' יוסף

יְשׁוּעַת נַפְשִׁי חוֹשָׁה / כִּי בָבוֹר גְּלוֹת טְבֵעָה

גְּאוּלָּה / חוֹשָׁה לָהּ / גּוֹאֲלִי

גאולה גְּאוּלָּה / חוֹשָׁה לָהּ / צוֹר גּוֹאֲלִי

וּבְנָה עִיר הַהוֹלָלָה / וּבְנָה עִיר הַהוֹלָלָה

5 כִּי אֵין לִי / אֵין לִי / אֶלְאָ שְׁמֶךָ גּוֹאֲלִי כִי וכו'

וּמַעֲבוּדָה קָשָׁה / קוֹמָה אֵל לְהַרְגִיעָה

גְּאוּלָּה / חוֹשָׁה לָהּ / גּוֹאֲלִי

גְּאוּלָּה / חוֹשָׁה לָהּ / צוֹר גּוֹאֲלִי

וּבְנָה עִיר הַהוֹלָלָה / וּבְנָה עִיר הַהוֹלָלָה

10 כִּי אֵין לִי / אֵין לִי / אֶלְאָ שְׁמֶךָ גּוֹאֲלִי כִי וכו'

⁶² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 129, סימן 189 : לפי הנוסח שלהם- חושני ייולי ליבה. " [To liken] the beauty of the rose to the lip [of the beloved]".

וכדוגמא הם מביאים את הגזל של המשורר Vasfi.
⁶³ השיר חלקי, מחרוזת ראשונה בלבד.

ס ופת שלום על ראשה / פ רוש והנה לישועה

גאולה / חוששה לה / גואלי

גאולה / חוששה לה / צור גואלי

ובנה עיר ההוללה / ובנה [עיר ההוללה]

15 פי אין לי / אין לי / אלא שמך גואלי כי וכו'

ביאור: 1 ישועת נפשי: את הצלתי, ע"פ תהלים כז, א. כי בבור גלות טבעה: כי (עם ישראל) הושם בקבר הגלות. 2 לה: לעם ישראל. גואלי: הקב"ה, ע"פ תהלים יט, טו. 4 עיר ההוללה: ירושלים, העיר המהוללת, יחזקאל כו, יז. 5 שמך: ע"פ דברי הימים א יג, ו. 6 ומעבודה קשה: ע"פ שמות א, יד. להרגיעה: להשקיטה, ע"פ ירמיה נ, לד. 11 סוכת שלום: בית המקדש, ע"פ תהלים עו, ג. לישועה: לעזרה ולהצלה. סוכת...לישועה: ע"פ תהלים קמ, ח.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית, בתוספת רפרין ארוך וחזרות.

חריזה: (קר- ששת *see* ש תתת *תתת* וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 7+7 || רפרין: 2, 3+3+3 || 3, 4+3+3 || 4, 7+7 || 5, 3+3+4 || 5 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁶⁴Alemüm Qayse qiyas.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידוזון, אוצר השירה, י 4007.

מב ע"א- ע"ב

קא

נאבה לחן תורכי ייסיר איטי שינין עישקי סיי יוסף

י ושב מרום שמי קדם לך ארץ אשתחנה

כי מי כמוך באלים למי תדמה ולמי תשנה

אתה מקור הברכות אתה לישראל מקנה

וממך אשאל כי הוד והדר עלי תשנה וממך וכו'

5 ואל מי אל אמשילך אל גדול על כל אלהים

ידעתי כי שפל תרים ותשפיל עיני גבוהים

ראה מלכי כי בקרבי לבי כחלילים יהים

כי תצמיח צמח דוד תלקח אותו מן הננה

וממך [אשאל כי הוד והדר עלי תשנה]

⁶⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 67, סימן 13.

"Do not compare the sorrow- filled heart's grief with Qays's!". Meter ramal.

תחילתו של גזל של המשורר Baqi.

10 **ס** בת כל הסבות אתה מלכי ראשון בלי שני
 לך אכרע וגם אקוד אולי אל תראה בעיני
 ראה נא כי בשפלותי כשל כחי בעוני
 וחיש שלח טוב וסלח נגיד ולאומים מצוה
 וממך [אשאל כי הוד והדר עלי תשוה]

15 **פ** דיונד אחיש לך צרי אשלח לציר לבך
 כי שאננד באזני עלה גם שיחך וניבך
 לא תירא כי לא יוסיפו בני עולה לגעת בך
 אשביעך בצחצחות והיית כגן רוה
 אשביעך [בצחצחות והיית כגן רוה]

ביאור: דו שיח בין עם ישראל לקב"ה. 1-14 דברי עם ישראל לקב"ה. 1 **יושב מרום שמי קדם**: הקב"ה, ע"פ תהלים סח, לד וגם ישעיה לג, ה. **לך ארץ אשתחווה**: הלשון ע"פ בראשית לו, י. 2 **מי כמוך באלים**: הקב"ה, שמות טו, יא. **למי תדמה ולמי תשוה**: ע"פ ישעיה מו, ה. 3 **מקור**: מוצא. **מקוה**: ר"ל מקור, מקוה, מקור מים שהם מקור החיים. 4 **הוד והדר עלי תשוה**: ע"פ תהלים כא, ו. 5 **אמשילך**: כנראה אשליט אותך, מלשון מושל, ע"פ ישעיה מו, ה. **אל גדול על כל אלהים**: ע"פ תהלים צה, ג. 7 **כחלילים יהים**: ישמיע קול בכי, ע"פ ירמיה מח, לו. 8 **כי תצמיח צמח דוד**: תקים את המשיח שהוא צאצא מבית דוד, ע"פ ירמיה לג, טו. **תלקח אותו מן הנוה**: כפי שדוד, שהיה רועה צאן נלקח מן המרעה כדי להיות למלך על עם ישראל, ע"פ שמואל ב ז, ח. 10 **סבת כל הסבות**: האל הוא מקור הבריאה. **מלכי ראשון בלי שני**: ע"פ ישעיה מד, ו. 11 **אכרע וגם אקוד**: אשתחווה. 12 **כשל כחי בעוני**: נחלשתי בשל חטאי, ע"פ תהלים לא, יא. אפשר שהכוונה היא נחלשתי מעוני, מדלות. 13 **טוב וסלח**: הקב"ה, תהלים פו, ה. **נגיד ולאומים מצוה**: כינוי למשיח, ע"פ ישעיה נה, ד. 15-19 תשובת הקב"ה לעם ישראל. 15 **צרי**: שרף המשמש לרפואה, ע"פ ירמיה נא, ח. **לציר**: לכאב, ע"פ ישעיה כא, ג. **פדיונד...לבך**: אמהר לגאול אותך וארפא אותך מכאבך. 16 **שאננד**: זעקתך. **כי שאננד באזני עלה**: ע"פ ישעיה לו, כט. **שיחך וניבך**: דבריך. 17 **בני עולה**: את רשעים, וכאן כינוי לאויבי ישראל, ע"פ שמואל ב ז, י. 18 **בצחצחות**: בזיו בזהר. **אשביעך...כגן רוה**: אשפיע עליך זוהר וזיו כך שתשגשג, ע"פ ישעיה נח, יא. **כגן רוה**: כמקום משופע במים סמל החיים.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] (וכו')

משקל: הברות פונטי 16 (8+8), למעט טור 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Yesir iti senin işq[in]⁶⁵.

⁶⁵ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 175, סימן 334:

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2295.

נדפס : נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), כג, בשינוי; גאלייגו, אמרי נועם, סא ע"ב, בשינוי; ⁶⁶ עו ע"א, בשינוי. ⁶⁷

מקור : כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

מב ע"ב - מג ע"א

קב

נאבה לחן תורכי גאנה גימאלי מבור סיני סי' יוסף

? פה נוף משוש הארץ לו ישירון אלפי שנאן
יהודון לו בכל פנה כי הוא אל אשר המציאם
יצרם וגם כוננם ומאפס הוא בראם
והמשילים עלי ככבי שמים וכל צבאם והמשילם וכו'

5 ו אליו יום וגם לילה יזמרו במלולם
ועורכים לו שיר וזמר בדבורם ובהלולם
בקול ערב ובצחות פה ובהיכלו תשמע קולם
כלם שמו מעריצים בעת צאתם ובעת בואם
והמשילים [עלי ככבי שמים וכל צבאם]

10 ביב אליו המה עומדים בזיע רתת ואימה
ומשבחים שם קדשו בשפה ברורה ונעימה
וברוב פחד וברוב יראה תהלל לו כל נשמה
כי לכבודו גם לעבדו שכם אחד הוא עשאם
והמשילים [עלי ככבי שמים וכל צבאם]

15 ני להבים פניהם פאיש גבור וגם חזק
רצים ושבים לעשות רצון קונם כמו בזק
בלי עצלות ורפיון יד ואיש מהם אינו ניזק
הלא האל חפץ בהם ולכלם בשמם קראם
הלא [האל חפץ בהם ולכלם בשמם קראם]

"The love for you has made [me] a captive/ slave". Meter hazaj.

⁶⁶ השיר חלקי, נדפסו שתי מחרוזות ראשונות בלבד.

⁶⁷ השיר חלקי, נדפסה מחרוזת ראשונה בלבד.

ביאור: תיאור המלאכים המשבחים לאל. 1 **יפה...הארץ**: כינוי לירושלים, ע"פ תהלים מח, ג. וכאן אלהי ירושלים. **ישירון**: ישירו יזמרו. **אלפי שנאן**: אלפי מלאכים, תהלים סח, יח. 2 **יהודון**: יהללו, ישבחו, ע"פ תהלים מה, יח. **המציאם**: יצרו, ע"פ זכריה יא, ו. 3 **יצרם**: בראם. **כוננם**: יסד אותם, ע"פ משלי ג, יט. 4 **והמשילים**: והשליטם, דניאל יא, לט. **וכל צבאם**: הירח והכוכבים, בראשית ב, א. 5 **יזמרו במלולם**: ישירו בקול ובליוי נגינה. 7 **בקול ערב**: בקול נעים, ע"פ שיר השירים ב, יד. **ובצחות פה**: בדיבור ברור, מובחר, ע"פ ישעיה לב, ד. **ובהיכלו**: בארמונו שבשמים. 8 **מעריצים**: ע"פ ישעיה ח, יב-יג. 10 **בזיע רתת ואימה**: נעים וזזים מתוך יראה. 11 **בשפה ברורה**: בשפה ברורה ונעימה, ע"פ נוסח הקדושה בתפילת היוצר וגם ע"פ צפניה ג, ט. 12 **יראה**: חרדת קודש, ע"פ תהלים ב, יא. **תהלל לו כל נשמה**: ע"פ תהלים קנ, ו. 13 **לעבדו שכם אחד**: לקיים את רצונו של האל כיחידה אחת, צפניה ג, ט. **עשאם**: יצרו. 15 **פני להבים פניהם**: ישעיה יג, ח. 16 **קונם**: בוראם, הקב"ה. **בזק**: במהירות, ע"פ יחזקאל א, יד. 17 **עצלות**: התרשלות. **ורפיון יד**: חולשה, ע"פ ירמיה מז, ג. **ניזק**: נגרם לו רעה. 18 **חפץ**: רצה. **ולכלם בשמם קראם**: ע"פ צפניה ג, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת⁶⁸ - [ת] / אאאת - [ת] / בבבת - [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁶⁹Canacemalimdür seni.

מקאם: נאבה, Neva.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, י 3353.

נדפס: נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), מה, בשינוי.⁷⁰

מקור: כתב יד קמבריגי-ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

מג ע"א- ע"ב

קג

נאבה לחן תורכי טיאי גיפה איילי ביני אולדורמי שולטאנוה

‫? פו דודיך אַחותי שפּתותיך פּחוּט שְׁנִי

‫רִיחַ אֶפְרָךְ פּתפּוּחִים וּבְעֵינֶיךָ לַבְּתִינִי

‫בְּאֲשֵׁישׁוֹת סִמְכוֹנִי כִי חוֹלַת אֶהְבֶּה אֲנִי

‫הַסְבִּי עֵינֶיךָ מִנְּגִדֵי שְׁהֶמָה הִרְהִיבּוֹנִי ‫הסבי וכו'

⁶⁸ טור 1 חריגה מהחריזה בסטרופה: (-אן) במקום (-אם)

⁶⁹ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 91, סימן 82:

"O soul, it is your beauty that...you". Meter rajaz.

⁷⁰ השיר חלקי, מחרוזת ראשונה בלבד.

5 וּפְרִיֵךְ מִתּוֹק לְחִפֵּי וַיְהִי בְּפִי מִתּוֹק כְּדָבֶשׁ
 נָאוּוּ לְחַיֵּיךָ בַּתּוֹרִים וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבַּשׁ
 בְּצֵל הוֹדֶךָ שֶׁם יִשְׁבְּתִי כִּי אֶת תְּכַאֲיִב וְגַם תִּחַבֵּשׁ
 שְׁמַאלֶךָ תַּחַת לְרֵאשִׁי וַיִּמְיֶנְךָ תִּחְבְּקֵנִי
 הִסְבֵּי [עֵינַיִךָ מִנְּגִדֵי שְׁהֵמָה הִרְהִיבֹנִי]

10 ט וְגַה בְּשׁוֹשְׁנִים אֶת זֹאת קוֹמְתָה דְּמַתָּה לְתַמָּר
 שְׂדֵיךָ כְּמוֹ אֲשַׁכְּלוֹת גִּפְן יַיִן הַמְשׁוֹמֵר
 רֵאשֶׁךָ עֲלֶיךָ כְּכַרְמֵל עַל כֶּן בְּכַבּוֹדֶךָ אֶתִּימַר
 אֲנִהְגֶךָ אֶל בֵּית אִמִּי וְאוֹרִידֶךָ אֵלַי גְּנִי
 הִסְבֵּי [עֵינַיִךָ מִנְּגִדֵי שְׁהֵמָה הִרְהִיבֹנִי]

15 פ תַּחֲי אַחוֹתַי רְעֵנִיתִי עַל דְּלִתוֹתֶיךָ לִבִּי דוֹפֵק
 כִּי הֵמוּ מְעִי עֲלֶיךָ וְלֹא אוֹכַל לְהִתְאַפֵּק
 כִּי בַחֲסֵדֶךָ בִּטַח לִבִּי וְעַל דוֹדֶיךָ מִתְרַפֵּק
 מִי יִתְנֶנְךָ בְּאַחוֹת לִי אֲשַׁקֶּךָ מֵעֵסִיס רְמוֹנִי
 הִסְבֵּי [עֵינַיִךָ מִנְּגִדֵי שְׁהֵמָה הִרְהִיבֹנִי]

ביאור: 1-19 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 1 דודיך: אהבתך. יפו דודיך אחותי: שיר השירים ד, י. שפתותיך כחוט שני: ע"פ שיר השירים ד, ג. 2 ריח אפך כתפוחים: נִיחוּחַד כפריחת התפוח, ע"פ שיר השירים ז, ט. לבבתיני: שבית את לבי. ובעיניך לבבתיני: ע"פ שיר השירים ד, ט. 3 באשישות סמכוני: סעדו אותי בעוגות צימוקים. באשישות...אני: ע"פ שיר השירים ב, ה. במקור האהובה היא הדוברת, אך כאן, למרות שהפועל ח.ל.ה מופיע בלשון נקבה הדוד הוא הדובר. 4 הרהיבונני: עוררו בי התפעלות, כבשו אותי. הסבי...הרהיבונני: שיר השירים ו, ה. 5 ופריך מתוק לחכי: ע"פ שיר השירים ב, ג. במקור נאמרים הדברים על האהוב ולא על האהובה. ויהי בפי מתוק כדבש: ע"פ יחזקאל ג, ג. 6 נאוו לחייך בתורים: המחרוזות הולמות את פניך, שיר השירים א, י. והוד והדר תלבש: איוב מ, י. במקור נאמרים הדברים לנמען זכר (איוב). בשיר מתייחסים הדברים ל"לחייך". השינוי בגוף הפועל (תלבש ולא תלבשי) תואם גם את צורכי החרוזה. 7 כי...תחבש: ע"פ איוב ה, יח. במקור נאמרים הדברים בלשון זכר על הקב"ה. כאן מתייחסים הדברים לאהובה אשר בכוחה להכאיב ולרפא. השינוי בגוף הפועל (תכאיב, תחבש במקום תכאיבי, תחבשי) תואם גם את צורכי החרוזה. 8 שמאלך...תחבקני: ע"פ שיר השירים ב, ו. במקור נאמרים הדברים על האהוב, כאן הם מתייחסים לאהובה. 10 סוגה בשושנים: מוקפת בפרחים, שיר השירים ז, ג. זאת קומתך דמתה לתמר: שיר השירים ז, ח. 11 שדיך...גפן: ע"פ שיר השירים ז, ט. יין המשומר: יין עתיק. 12 ראשך עליך ככרמל: הליכתך זקופה, ראשך רם כפסגת הכרמל, שיר השירים ז, ו. בכבודך אתימר: בגדולתך אתפאר, אשתבח ע"פ ישעיה סא, ו. 13 אנהגך אל בית אימי: אובילך לבית אימי, ע"פ שיר השירים ח, ב. במקור הפסוק נאמר על ידי האהובה לאהוב. ואורידך אלי גני: ע"פ שיר השירים ו, ב. 15 פתחי...דופק: ע"פ שיר השירים ה, ב. 16 כי המו מעי עליך: כי הייתי נרגש לקראתך, ע"פ שיר השירים ה, ד. במקור הדוברת היא האהובה. ולא אוכל להתאפק: ע"פ בראשית

מה, א. 17 בטח לבי : הייתי ללא ספק או חשש, ע"פ תהלים כח, ז. ועל דודיך מתרפק : ועל אהבתך אני מתפנק. 18 אשקך מעסיס רמוני : אנשקך, ע"פ שיר השירים ח, ב. במקור הפסוק נאמר על ידי האהובה לאהוב.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל : הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 13).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי: ⁷¹Ti-i cefa ile beni öldürme sultanum.

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 3371.

נדפס : ברכיה, אשמורת הבוקר, קא, בשינוי ; ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מ, בשינוי ; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ט, בשינוי.

מג ע"ב- מד ע"א

קד

נאבה לחן תורכי חלאש אולמאק סי יוסף

? חידתי עוז חמדתי מהר לעזרתי חושה
חגור חרבך עלי גרך ודרוך נא קשת נחושה
שפכי לבך לפני קונך יושב על כס רם ונשא
שאי זמרה ותני תוף לו שוררי שירה חדשה שאי וכו'

5 ו ברון יחד ככבי בקר בתודה פניו קדמי
השפילי את גאון עוזך לו תשתתחי ותהמי
חצות לילה להודות לו גם לראש אשמורות קומי
ושפוך שיחה ורנה לפני אל נערך בקדושה
שאי [זמרה ותני תוף לו שוררי שירה חדשה]

10 ט עדי לבך תמתי וגם כחך חזק כראי
גושי וקרב לפניו וחזקי אמצו ואל תיראי
ועל חטאת נעורך אליו את כפיך שאי
?שלח צרי לצירך כי לא זונה ולא חובשה
שאי [זמרה ותני תוף לו שוררי שירה חדשה]

⁷¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 169, סימן 312 :

"O my sultan, do not kill me with the sword of torture/ pleasure". Meter rajaz. Maqam H üseyini and Neva.

כל יום אוחיל לישעך כי אויב על גבי יחרוש
האריכו למעניתם השקוני רעל ומי רוש
נורא החישה מפלט לי והיה אדום ירשה
נורא [החישה מפלט לי והיה אדום ירשה]

ביאור: 1-14 דברי הפייטן אל נפשו. 1 **יחידתי**: פנייה אל נפשו. 2 **חגור חרבך עלי ירך**: המשך הפנייה לנפשו. התחזקי והתאמצי בעבודת הבורא, ע"פ תהלים מה, ד. במקור נאמרים הדברים בלשון זכר. **קשת נחושה**: קשת עשויה נחושת, תהלים, יח, לה. 3 **שפכי לבך**: התחנני, ע"פ איכה ב, יט. **לפני קונך**: לפני בוראך, הקב"ה, ע"פ בראשית יד, יט. **יושב על כס רם ונשא**: הקב"ה, ע"פ ישעיה ו, א. 4 **שאי...תוף לו**: ע"פ תהלים פא, ג. **שירה חדשה**: איזכור מן התפילה. מתוך הקטע החותם את ברכת הגאולה. (הברכה האחרונה שבין קריאת שמע של שחרית ותפילת עמידה: "שירה חדשה שבחו גאולים"). 5 **וברון**: ובשיר. **וברון...בקר**: איוב לח, ז. **בתודה פניו קדמי**: בואי לבית הכנסת בבוקר, ע"פ תהלים צה, ב. 6 **השפילי**: הנמיכי, הקטיני. **גאון עוזך**: גאותך הגדולה, ע"פ ויקרא כו, יט. **תשתוחחי**: תכרעי לפניו בכניעה. **ותהמי**: תשמעי את קול צערך. **לו תשתוחחי ותהמי**: ע"פ תהלים מב, ו. 7 **חצות לילה להודות לו**: ע"פ תהלים קיט, סב. **גם לראש אשמורות קומי**: תאמרי תפילה גם מוקדם בבוקר ע"פ איכה ב, יט. 8 **ושפוך שיחה ורנה**: והשמיעי את דבריך ושיריך (עירוב זכר ונקבה). **אל נערץ בקדושה**: הקב"ה, ע"פ תהלים פט, ח. 10 **סעדי לבך**: התחזקי, ע"פ שופטים יט, ה. **תמתי**: כינוי חיבה לאהובה, כאן לנשמתו, ע"פ שיר השירים ה, ב. **חזק כראי**: עמידה איתנה, כמתכת מלוטשת, איוב לו, יח. 11 **גושי**: קירבי, ע"פ רות ב, יד. **וקרב**: וקרבי אל האל (עירוב זכר ונקבה). **וחזקי אמצו ואל תיראי**: ע"פ דברי הימים א כב, יג. 12 **חטאת נעוריד**: ע"פ תהלים כה, ז. **אליו את כפיך שאי**: בקשי ממנו סליחה ומחילה. 13 **צרי לצירך**: רפואה לכאבך. **לא זורה ולא חובשה**: (הפצע, הכאב) לא טופל ע"פ ישעיה, א, ו. 15-19 פניית הדובר לקב"ה. 15 **פעל הכל**: הקב"ה. **פעל...מראש**: ה' קובע את המאורעות מראש, ע"פ ישעיה מא, ד. 16 **אוחיל לישעך**: אחכה, אצפה לגאולתך. 16-17 **על גבי...למעניתם**: חשתי כאב חד בבשרי, כאילו אויבי חרשו במחרשה תלם ארוך על גבי, ע"פ תהלים, קכט, ג. 17 **השקוני רעל ומי רוש**: השקו אותי סם מות, ע"פ ירמיה ח, יד. 18 **מפלט**: מקלט. **החישה מפלט לי**: ע"פ תהלים נה, ט. **והיה אדום ירשה**: ואנחל את אדמת הנוצרים, במדבר כד, יח.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאת- [ת] / בבבת- [ת] [וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁷²Halas olmaq.

מקאם: נאבה, Neva.

⁷² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 125, סימן 178: "To be rescued (saved, liberated)". Meter hazaj. תחילת השיר של המשורר הידוע בן המאה ה-14 Nesimi.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2680.
נדפס : גאלייגו, אמרי נועם, עו ע"א, בשינוי.⁷³

מד ע"א - ע"ב

קה

נאבה לחן תורכי שיבלי גירי שאגישר סי' יוסף

י פית עפרה הוללה יפעת הודך מי מנה
עיניך להט חרב כפתך רעננה
אש חשקך בעצמותי שולח בי וירדנה
חוסים עלי רעיתי שועתי האזינה חוסים וכו'

5 י למה לא תחמולי עלי נאנה איומה
כי באתי תוך מכמורת חשקך זפה ונעימה
הטוב לך כי תעשוקי ותגדע רמי קומה
בת נדיב רפא מחשי לי תהיה משענה
חוסים [עלי רעיתי שועתי האזינה]

10 ח גור לבי קרעת את עגלה יפניה
בערו בי רשפיך רשפי אש שלהבת זה
היה נא עזרתה לי למה תהיה פעוטנה
ומדודאי חשקך תני נא לי למנה
חוסים [עלי רעיתי שועתי האזינה]

15 פ ני נא לי עדינה גברת הממלכות
אתענג באור עיניך בחשבון ברכות
אשקוט להב לבי גם קשתותי הדרכות
ואז אחרי בלותי תהיה לי עזנה
חוסים [עלי רעיתי שועתי האזינה]

ביאור : 1-19 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 1 עפרה : הרעיה, האהובה, כנסת ישראל. הוללה : מהוללת משובחת, ע"פ יחזקאל כו, יז. יפעת הודך מי מנה : מי יכול למנות את שבחי יופיך, לתאר את הדר מראך. 2 להט חרב : ברק, זוהר החרב, או מבטך נוקב, ע"פ בראשית ג, כד. כפתך רעננה : שערך או מראך רענן, ע"פ איוב טו, לב. 3 חשקך : החשק שלי אליך. אש...וירדנה : להט חשקי אליך חודר לתוך עצמותי ואין מי שיוכל להשקיטו, ע"פ איכה א, יג. וירדנה : יגרוף יוציא אותו. 4 רעיתי : כנסת ישראל, האהובה, ע"פ שיר השירים ב, י. שועתי האזינה : ע"פ תהלים לט, יג. במקור נאמרים הדברים לקב"ה. 5 תחמולי : תרחמי. נאנה איומה : כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ו, ד. 6

⁷³ נדפסה מחרוזת ראשונה בלבד.

מכמורת: רשת, ע"פ חבקוק א, טו. **חשקך:** חשקי אליך. **יפה ונעימה:** כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים א, טז. במקור נאמר על הדוד, הקב"ה שהוא יפה אף נעים. 7 **תעשוקי:** תגזלי. **ותגדע רמי קומה:** ותשפילי גאים, ע"פ ישעיה י, לג. 8 **בת נדיב:** כנסת ישראל, שיר השירים ז, ב. **רפא:** רפאי. **משענה:** משענת, תמיכה. 10 **סגור לבי קרעת:** הכאבת לי קשות, ע"פ הושע יג, ח. **עגלה יפפיה:** האהובה, כנסת ישראל, הלשון ע"פ ירמיה מו, כ. 11 **בערו:** שרפו. **רשפיך...שלהבת יה:** ניצוצותיך הם להבות אש כלהבת ה', ע"פ שיר השירים ח, ו. 12 **למה תהיה כעוטיה:** מי שמכוסה בצעיף, ע"פ שיר השירים א, ז. 13 **ומדודאי:** ומשיקוי האהבה. **חשקך:** חשקי אליך. **למנה:** לחלק. **תני נא לי למנה:** ע"פ שמואל א ט, כג. 15 **עדינה:** כנסת ישראל. **גברת הממלכות:** כנסת ישראל. 16 **עיניך בחשבון ברכות:** עיניך כמקווה מים, ע"פ שיר השירים ז, ה. 17 **אשקיט להב לבי:** אשקיט את לבי הבוער. **קשתותי הדרוכות:** גבות עיניי אשר מסמנות את כמיהתי העזה אליך, הלשון ע"פ ישעיה ה, כח. 18 **בלותי:** זדקנתי. **עדנה:** עונג, נחת. **ואז...עדנה:** ע"פ בראשית יח, יב, שם נאמר הדבר על ידי שרה (לשון נקבה).

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (7+7, למעט טור 11, 18).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁷⁴şeble giri saçısır.

מקאם: נאבה, Neva.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, י 3403.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לט, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ו, בשינוי.

מד ע"ב

קו

נאבה לחן תורכי קובידום ייוק בי ואראים

מעשֵׁיךָ הם נִפְלְאִים / וְנִפְשֵׁי יוֹדְעַת

וְחִכְמַתְךָ היא נוֹדְעַת / בְּגוֹיִם וְחִכְמַתְךָ וכו'

מִלְאָכֵי רוּם הִמָּה נִלְאִים / נִבְעָרוּ מִדְּעַת

אֵינָה מְקוּם הוֹד כְּבוֹדְךָ אֶן נוֹבְעַת / בְּחַיִּים וְחִכְמַתְךָ

5 רְעִיבִים הם גַּם צְמֵאִים / לְעוֹת וְלִדְעַת

לְדַבְּרְךָ אֶזְנִים שׁוֹמְעַת / נִצְחֵיִים וְחִכְמַתְךָ

⁷⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 159, סימן 280:

"May they scatter like dew drops". Meter a variant of hazaj.

תחילתו של גזל של המשורר Baqi.

לאמר נָא גָאָה עַל גָּאִים / אֶל תִּירָאֵי תוֹלְעַת
אֲשַׁמַּע אֲנִקֶּת וְגַם שְׁוַעַת / עֲנִיִּים אֲשַׁמַּע

ביאור: 1-6 דברי עם ישראל לקב"ה. 1 מעשיך... יודעת: ע"פ תהלים קלט, יד. 2 בגוים: בקרב העמים. 3 נלאים: אינם יכולים, ע"פ ירמיה ו, יא. נבערו מדעת: חסרי דעת, ע"פ ירמיה י, יד. 4 איה... כבודך: היכן מקום משכנך. נובעת: פורצת, יוצאת, ע"פ משלי יח, ד. אן נובעת בחיים: מהו תהליך הבריאה. 5 רעבים הם גם צמאים: סקרנים, ע"פ תהלים קז, ה. 5 לעות ולדעת: לענות ולהבין, להחכים, ע"פ ישעיה נ, ד. 6 נצחיים: המלאכים קיימים. 7-8 הדברים להם מצפה עם ישראל שהקב"ה יאמר לו. 7 גאה על גאים: הקב"ה, ע"פ ישעיה ב, יב. תולעת: כינוי לישראל, ע"פ ישעיה מא, יד. 8 אשמע... עניי: אשמע את אנחת וזעקת ישראל. עניי: כינוי לישראל, ע"פ ישעיה נד, יא.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית ורפרין.

חריזה: (רששת - נ וכו').

משקל: הברות פונטי, 1, 8 + 6 || 2, 8 + 3 (למעט טור 4).

אקרוסטיכון: אין.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁷⁵Quvedüm yoq ki (text: bi) varayim.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, מ 2058.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מח, בשינוי.

מה ע"א

קז

נאבה לחן תורכי מגיביר מא*

יְמִינְךָ עֲרַץ טַפְחָה נָטָה שְׁמַיִם בְּיָרִיעָה
יְסֻדְתָּ אֲרָץ עַל מַיִם עַל אֲדָנִיָּה הַטְּבֵעָה
וּבְרָאתָ בְּעֲלִיוֹנִים מְלֶאכִי שְׁכָל וְדָעָה
יִשְׁאַבוּ מַיִם בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאָבוּ וְכוּ'

5 וְעַל הָאֲרָץ הִלְזוּ יְצַרְתָּ אֲדָם בְּחֻכְמָה
וְאִישׁ מִכָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ בְּיָפִיו אֱלֹהֵי לֹא דָמָה
וְעַתָּה עַל מָה גִּרְשָׁתוּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
עֲנֵה אֱלֹהֵי בְּעַת קְרָאוּ וְגַם תְּהִי לוֹ לִישׁוּעָה
יִשְׁאַבוּ [מַיִם בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה]

⁷⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 153, סימן 261:

"I don't have the strength to go there". Meter ramal.

ביאור: 1 ערץ: כינוי פייטני לשמים, ע"פ איוב לז, יח. טפחה: בנתה, יסדה. ימינך ערץ טפחה: ע"פ ישעיה מח, יג. נטה שמים כיריעה: ע"פ תהלים קד, ב. 2 יסדת ארץ: ע"פ ישעיה מח, יג. על אדניה הטבעה: הבסיסים לעמודיה שוקעו, ע"פ איוב לח, ו. 3 בעליונים: בעולמות העליונים. מלאכי שכל ודעה: מלאכים בעלי תבונה. 4 ישאבו...הישועה: ידלו חכמה מן התורה המשולה למים שהיא מעיין של אושר וברכה, ע"פ ישעיה יב, ג. 5 הלזו: הזו. 6 ואיש...דמה: הגדיל האל לעשות בבריאת האדם, הוא פיסגת הבריאה. 7 ועתה: וברגע זה (התייחסות לזמנו). גרשתו מעל פני האדמה: גורש מאדמתו וגלה לארצות אחרות, ומכוון לגורלם של ישראל, הלשון ע"פ בראשית ד, יד. 8 ענה אליו בעת קראו: תעתר לבקשתו ולתחינתו בפנייתו אליך. לישועה: לעזרה ולהצלה. וגם תהי לו לישועה: ע"פ שמות טו, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: אין.⁷⁶

לחן: תורכי.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2984.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

מה ע"א - ע"ב

קח

נאבה לחן תורכי גיבש לי גיבריי לי* סי יוסף

‡ ה מְגוֹן לְחוֹסִים / פֶּאֶר הַעֲכָסִים

הַשֵּׁב לְעִמּוֹסִים / מִי כְמוֹד חֶסֶן

הוֹצִיאֵם מִשְׁבִּי / אֶל מְקוֹם נוֹשֵׁב

אל יעלה יעלה בנך בכורך

אֶל צִיּוֹן עִיר צְבִי / אֲנִי לְמוֹשֵׁב

אל וכו'

אֶל צִיּוֹן עִיר צְבִי / אֲנִי לְמוֹשֵׁב

5

‡ יִלְכּוּ גְאוּלִים / עִם נַחֲשָׁלִים

זֶה שְׁלֵשׁ רְגָלִים / גְּלוּ בְּרֹאשׁ גּוֹלִים

עַל קֶרֶן הַצְּבִי / נַעַר וְגַם שֵׁב

אל

אֶל צִיּוֹן עִיר צְבִי / אֲנִי לְמוֹשֵׁב

⁷⁶ האותיות "ו" פותחות את הסטרופות, והן מהוות את תחילת החתימה "יוסף".

10 **ס** לַק מְעַלְיָהֶם / עוֹל כָּל שׁוֹבֵיָהֶם
הַשִּׁיבִים לְנֹיָהֶם / אָמֹר נָא אֲלֵיהֶם
עֲמִי קוֹמֵי שְׁבִי / וְאֶל עִירְךָ שָׁב
אֶל צִיּוֹן עִיר צְבִי / אֲנִי לְמוֹשֵׁב
אל

פ קוֹד תִּפְקוֹד אוֹתָם / וְרָאָה סְבֻלוֹתָם
15 פְּדֵם מִצְרוֹתָם / וּלְעִיר מְנוּחָתָם
יַעֲלוּ עִם תְּשׁוּבָי / הֵנוּ הוּא נֶצֶב
אֶל צִיּוֹן עִיר צְבִי / אֲנִי לְמוֹשֵׁב
אל

ביאור: 1 לחוסים: לישראל, ע"פ תהלים לא, כ. מגן לחוסים: ע"פ תהלים יח, לא. פאר העכסים:
את התכשיטים היפים, ע"פ ישעיה ג, יח. והטור יורד אל המשכו. 2 לעמוסים: לישראל, ע"פ ישעיה
מו, ג. 1-2 פאר...לעמוסים: השב את התכשיטים לישראל. והכוונה כנראה כונן מחדש את בית
המקדש. מי כמוך חסין: הקב"ה, תהלים פט, ט. 3 משבי: מן הגלות. מקום נושב: אל מקום ישוב,
אל ארץ ישראל, ע"פ ירמיה כב, ו. 4 צבי: יפה, שיר השירים ב, ט. ציון...למושב: חשק בציון
כמקום מושבו ע"פ תהלים קלב, יג. 6 גאולים: ישראל, ע"פ ישעיה לה, ט. נחשלים: כינוי לישראל,
ע"פ דברים כה, יח. 7 זה שלוש רגלים: שלוש פעמים, במדבר כב, כח. גלו: גורשו בכח מארצם
לארץ אחרת. 8 על קרן הצבי: ע"פ דניאל ח, ח-ט. נער וגם שב: כולם, מגדול ועד קטן. 10 סלק:
הרחק. עול: משא, מעמסה. שוביהם: אויביהם המחזיקים בהם בגלות. 11 השיבם לנויהם:
השיבם למקום משכנם, אל ארץ ישראל. 11-12 אמור...שב: אתה האל אמור להם: שובו אל
מקומכם, אל עירכם. 14 פקוד: זכור אותם (את ישראל) לטובה, ע"פ שמות יג, יט. 15 פדם
מצרותם: ע"פ תהלים כה, כב. 15 ולעיר מנוחתם: ולירושלים. 16 תשבי: אליהו הנביא, מבשר
הגאולה, ע"פ מלכים א יז, א.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (אא אא רש רש- [כע] / בב בב רש רש - [כע] וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 3-5, 6+5 || 2, 6+6 וכו' (למעט טור 1).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 956.

נאבה לחן תורכי ביר שוחי גיסאנזה קולי סי יוסף

אדיר מושיב יחידים	אל גדול אהיה אשר אהיה / מושיב יחידים
אדיר כי הם בי רודים	ראה עם לא אמרו אל איה / כי הם בי רודים
אדיר מבית עבדים הוציאני וכו'	חיש הושיעני מפי אריה / וגם מזדים הוציאני ממית ומחיה / מבית עבדים
אדיר לעם נדכאים	5 ? חיד ו מיוחד ש לח פ דיון / לעם נדכאים
אדיר חייו תלואים	וגם תעמוד לימין אביון / חיו תלואים
אדיר שבעה נדודים	יושב בסתר נורא עליון / תסח בית גאים
אדיר מבית עבדים הוציאני וכו'	ותצב גבול ועיר ציון / שבעה נדודים הוציאני [ממית ומחיה / מבית עבדים
אדיר חיש נא קבצם	10 אחד אל אחד ממרחקים / חיש נא קבצם
אדיר אתה תמחצם	ואם אסורים הם בזיקים / אתה תמחצם
אדיר תביא האובדים	כי משלו בם אנשים רקים / בני בלי שם
אדיר מבית עבדים הוציאני וכו'	אנא אל יושב בשחקים / תביא האובדים אנא [אל יושב בשחקים / תביא האובדים]

ביאור: 1 אהיה אשר אהיה: הקב"ה, ע"פ שמות ג, יד. מושיב יחידים: כינוי לאל, תהלים סח, ז. אדיר: הקב"ה, ישעיה לג, כא. 2 ראה...איה: עם שאינו מאמין באלוהים. כנראה כינוי לאויבים. רודים: שולטים. 3 הושיעני מפי אריה: הצילני מאויבי, תהלים כב, כב. וגם מזדים: ומרשעים, ובהכללה מאויבי ישראל, תהלים יט, יד. 4 ממית ומחיה: כינוי פנייה לאל, שמואל א ב, ו. מבית עבדים: משעבוד, וכאן הכוונה לגלות, שמות כ, ב. 5 יחיד ומיוחד: הקב"ה, אל אחד ואין שני לו. פדיון: פדות, הצלה, ע"פ שמות כא, ל. לעם נדכאים: לישראל, ע"פ ישעיה נז, טו. 6 וגם תעמוד לימין אביון: תהיה מגן לעם ישראל, ע"פ תהלים קט, לא. חייו תלואים: חייו נתונים במצב רופף, ע"פ דברים כח, סו. 7 יושב...עליון: הקב"ה, ע"פ תהלים צא, א. תסח בית גאים: עקור את ביתם של גבהי הלב, הם אויבי ישראל, ע"פ משלי טו, כה. 8 ותצב...נדודים: ותכונן מחדש את ירושלים כמקום מושב לעמד, כי הוא קץ בנדודים. 10 אחד אל אחד: יחזקאל לז, יז. 11 ואם אסורים הם בזיקים: ואף על פי שהם כבולים באזיקים, איוב לו, ח. אתה תמחצם: אתה תשבר את האזיקים, ע"פ תהלים סח, כד. 12 אנשים נקלים וכאן הכוונה לאויבי ישראל, דברי הימים ב יג, ז. בני בלי שם: רשעים, אויבי ישראל, איוב ל, ח. חריזה ש' בצ'. 13 אל יושב בשחקים: הקב"ה, תהלים קכג, א. האובדים: עם ישראל בגלות, ע"פ ישעיה כז, יג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית בתוספת מילת מילואים וחזרות.

חריזה: (שת שת שת-**[me]** / אב אב את-**[me]** וכו').

משקל: הברות פונטי 5 + 9.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁷⁷Bir şuh-l cihana (text:cim –anza) qul (text:quli).

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3531.

מו ע"א

קי

נאבה לחן תורכי קאלעדאן גיקשאם יאהום ניילישין

? חיד ממעון קדשך השקיפה

וברך את נפשי לך נכספה

ולדעת שמך אדעה ארדפה

צור נורא ארץ על בלי מה תולה עושה פלא צור וכו'

5 וְ אַרוץ אורח ואשיש כגבור

וכל סיגי ובדילי אצרוף כבור

על כי אתה תריצני מן הבור

צור נורא ארץ על בלי מה תולה עושה פלא צור וכו'

ט לעי ומצודתי וגם משגבי

10 אויתיד וגם ריחי בקרבי

חושה נא ושלח אליה התשבי

צור נורא ארץ על בלי מה תולה עושה פלא צור וכו'

פ סת בר יהי בארץ והרים

יטפו עסיס ולחם אבירים

15 וזרוק על עמך מים טהורים

צור נורא ארץ על בלי מה תולה עושה פלא

⁷⁷ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 87, סימן 67:

"I have become the slave of a world graceful one". Meter possibly hazaj.

ביאור: 1 יחיד: הקב"ה, ע"פ דברים ו, ד. ממעון קדשך השקיפה: ע"פ דברים כו, טו. 2 נכספה: השתוקקה, ע"פ תהלים פד, ג. ולדעת...ארדפה: כל הזמן אשאף לעבוד אותך. 4 צור נורא: הקב"ה, ע"פ תהלים עז, ח. ארץ על בלי מה תולה: ע"פ איוב כו, ז. עושה פלא: הקב"ה, ע"פ תהלים עז, טו. 5 וארוץ...כגבור: ואמהר לדרכי בשמחה, ע"פ תהלים יט, ו. 6 וכל...כבור: אנקה את כל הפסולת שלי, משמע אטהר מחטאי, ע"פ ישעיה א, כה. 7 תריצני מן הבור: תוציאני במהרה מבית כלאי, מן הגלות, הלשון ע"פ בראשית מא, יד. 9 סלעי ומצודתי וגם משגבי: הקב"ה, ע"פ תהלים יח, ג. 10 אויתיך וגם רוחי בקרבי: ביקשתיך בכל נפשי, ע"פ ישעיה כו, ט. 11 חושה: מהר. אליה התשבי: אליהו הנביא, הוא מבשר הגאולה. 13 בר: תבואה. פסת בר יהי בארץ: ע"פ תהלים עב, טז. 13-14 והרים: הטור יורד אל המשכו. יטפו עסיס: שפע זלוג מן ההרים, ע"פ יואל ד, יח. 14 ולחם אבירים: הוא המן, וכאן כינוי לאוכל בשפע, תהלים עח, כה. 15 וזרוק...טהורים: כפעולה לטיהור החטאים, ע"פ יחזקאל לו, כה.

תבנית שירית: סטרופית, מרובעת טורים. הטור הרביעי זהה בכל השיר וחוזר כרפרין.

חריזה: (שששת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-3, 11 || 4, 15 וכו' (למעט טור 15).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁷⁸Qaladan çıqsam niyarum neylesin.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2574.

⁷⁸ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 150, סימן 252:

"If I leave the castle, what should my sweetheart do?". Meter: a ramal variant or non metrical syllabic.

נאבה לחן תורכי איף איסי ביאי גאנירדום סי' יוסף

? דעת שבתני וקומי / בנת לרעי מרחוק
 ראית עם בוזי שמי / עברו תורות חלפו חק
 עד אן תתאפק / עד אן תתרפק
 גמולם להם שלמי
 5 אורם תקדר דוד דוד
 צור וקדר דוד

! עליך את יהבי / השלכתי מלך נאמן
 מרעה לבלתי עצבי / תעשה אל מלך רחמן
 צור אל תתעלם / אל אשוב נכלם
 10 שמע קול שיחי וניבי
 בובול דר דוד דוד
 נורא נאדר דוד

ח חבני מעיר קדשי / משערי ירושלם
 כל יום עלי מות ישי / שפך את דמי כמים
 15 הייתי חרפה / נפשי עיפה
 ותזנח משלום נפשי
 ארחי גדר דוד דוד
 בקוך דרדר דוד

פ לטה נפשי צור מלך / טרם שחקים נבראו
 וקבץ עם הם פעלך / וממרחקים גבאו
 20 מהר אל גדול / מעוז ומגדול
 הביאם ויקבצו לך
 כל צאן קדר דוד דוד
 איש לא יעדר דוד

ביאור: 1 **בנת לרעי מרחוק**: ידעת מחשבותי, תהלים קלט, ב. 2 **עם בוזי שמי**: אויבי ישראל, הלשון ע"פ מלאכי א, ו. **עברו תורות חלפו חק**: לא צייתו לחוק, ישעיה כד, ה. 3 **עד אן תתאפק**: עד מתי תבליג. **תתרפק**: תשען, ע"פ שיר השירים ח, ה. 4 **גמולם**: עונש על מעשיהם. **שלמי**: שלם (הדברים מכוונים לקב"ה. צורת הנקבה מכורח החרוז). 5 **אורם תקדר**: החשך עליהם את יומם. 6 **צור והדר**: כינויים להקב"ה, ע"פ תהלים קמט, ט. 7 **ועליך...השלכתי**: שמתני את תקוותי בדך, ע"פ תהלים נח, כג. 8 **מרעה...תעשה**: תפעל כדי שלא יגרם לי עצב, דברי הימים א ד, י. 9 **אל תתעלם**: אל תתנכר, ע"פ ישעיה נח, ז. **אל אשוב נכלם**: אל אחזור בוש, אל תדחה אותי, ע"פ תהלים עד, כא.

10 שמע קול שיחי וניבי : שמע את דברי ובקשותי, ע"פ תהלים סד, ב. 11 בזבול דר : כינוי לאל בשמים גר. 12 נאדר : הקב"ה, ע"פ שמות טו, ו. 13 סחבני : האויב גרר אותי. מעיר קדשי : מירושלים, ע"פ ישעיה מח, ב. ירושלים : ע"פ החרוזה בסטרופה צ"ל ירושל[ני]ס. 14 כל...ישי : כנראה רומז כאן שהיהודים נרדפו והואשמו בהריגת משיחם של הנוצרים. השם ישי מכוון לישו, ובהמשך לפרשנות הנוצרים של הפסוקים מישעיה ז, יד, כהולדת ישו. שפך את דמי כמים : עינה אותי, ע"פ תהלים עט, ג. 15 הייתי חרפה : הפכתי ללעג ולצחוק, תהלים לא, יב. נפשי עיפה : התעייפתי, ע"פ תהלים קמג, ו. 16 ותזנח משלום נפשי : לא דאגת עוד לשלומי, איכה ג, יז. 17-18 ארחי גדר בקוץ דרדר : עשית את קיומי קשה מנשוא. 17 ארחי גדר : איוב יט, ח. 18 בקוץ דרדר : ע"פ הושע י, ח. 19 פלטה נפשי : ע"פ תהלים יז, יג. 20 עם הם פעלך : עם ישראל שהוא מעשה ידיך. 21 אל גדול : הקב"ה, ע"פ דברים י, יז. 21 מעוז ומגדול : מבצר בטוח. 22 ויקבצו : ויאספו. 23-22 ויקבצו...קדר : ע"פ ישעיה ס, ז. 23 צאן קדר : כאן כינוי לעם ישראל. 24 יעדד : יחסר.

תבנית שירית : סטרופית, שיר אזור כפול גוף בתוספת מילת מילואים.

חרוזה : (אב אב גג א - תת / דה דה וו ד - תת וכו').

משקל : הברות פונטי 1-2, 8+8 || 3, 5+5 || 4, 8 || 5-6, 4 וכו' (למעט טור 2, 13).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי: *Enisi (text: en isi) beye çagirdum*⁷⁹.

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 654.

מו ע"ב - מז ע"א

קיב

נאבה לחן תורכי שוחבוטי דילדארי קייפני סי יוסף

‏? חֲרָדוּ לְקִרְאָתָךְ בְּנֵי הָאֱלֹהִים כָּל הַיּוֹם

‏וְשׁוֹאֲלִים אֵיזָה מְקוֹם כְּבוֹדְךָ רַם וְאִיּוֹם

‏לְהַעֲרִיצָךְ כָּל חֲפָצֶם תִּמְיֵד כָּל לִילָה וַיּוֹם

‏אָךְ אַחַר שְׁלֹשָׁה תֵיבוֹת מִזְכִּירִים כְּבוֹד שְׁמֶךָ אֵךְ וְכוּ'

‏ 5 ‏! לִי מַה יִּקְרוּ רַעַךְ אֵל מַה עֲצָמוּ רְאֵשֵׁיהֶם

‏כִּי לִי נִתַּן יִתְרוֹן וְאִם יִרְאֶה וְגוֹבֵה לָהֶם

‏אַחַר עֲבוּר שְׁתֵּי מְלוֹת אֲזַכִּיר שְׁמֶךָ לֹא כֹהֶם

‏עַל זֹאת אֶחְלָלְךָ אֱלֹהֵי וְלַעֲוֹלָם אֲרוּמְךָ

‏אָךְ [אַחַר שְׁלֹשָׁה תֵיבוֹת מִזְכִּירִים כְּבוֹד שְׁמֶךָ]

⁷⁹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 101, סימן 114 :

"I called him, saying 'My friend'". Meter: probably ahazaj.

10 שֶׁ פִּי תִי לֹא אֶכְלָא לְתַת לֶךְ רֹבֵי הוֹדָאוֹת

יִי אַתָּה יָדַעְתָּ וּבָא הַמוֹפֵת וְאוֹת

אַתָּה לֹא תִכְלָא חֶסֶדְךָ בְּעִשׂוֹתֶיךָ נוֹרָאוֹת

וְלֶךְ סִלְעֵי וּמִצּוֹדְתֵי וְאֵל חֲזָקֵי אֶרְחָמְךָ

וְלֶךְ [סִלְעֵי וּמִצּוֹדְתֵי וְאֵל חֲזָקֵי אֶרְחָמְךָ]

ביאור: 1 יחרדו, ירעדו, ע"פ הושע יא, יא. בני האלהים: המלאכים, בראשית ו, ב. 2 ושואלים... ואיום: "משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו" ע"פ תפילת הקדושה - "קדושת היוצר". הקדושה נחשבת לחשובה ולמקודשת מבין פסקאות התפילה הציבורית. 3 להעריצך: להתיחס אליך ביראה, מלשון הקדושה. 4 אך... שמך: אחרי אמירת "קדוש" שלוש פעמים מזכירים את שם ה' ע"פ ישעיה ו, ג. 5 ולי... ראשיהם: ואני כבן אנוש קטונתי מהבין את מחשבותיך ("רעדך") ואת מספרם הרב, תהלים קלט, יז. 6 יתרון: מעלה, עדיפות, ע"פ קוהלת ה, טו. ואם: ואפילו. יראה וגובה להם: הם גדולים ומעוררים אימה, ע"פ יחזקאל א, יח. כי לי... להם: הכוונה כנראה כי לבני האדם בחירה חופשית ובכך יתרונם על המלאכים. 7 אחר... שמך: לא הבנתי פירושו, כנראה המשך ההתייחסות לנוסח התפילה (ראה כאן טור 4), אני בניגוד למלאכים. כהם: כמו המלאכים. 8 ארוממך: אהללך. 10 שפתי לא אכלא: לא אמנע להגיד, תהלים מ, י. רובי: הרבה, שפע, ע"פ הושע ח, יב. רובי הודאות: שפע של שבחים. 11 ובא המופת ואות: והגיע הסימן שיש בו מן הפליאה, ונראה שהכוונה לביאת המשיח, ע"פ דברים יג, ג. 12 תכלא חסדך: תמנע ממני את חסדיך, ע"פ תהלים מ, יב. בעשותך נוראות: כשאתה מחולל דברים נשגבים, ישעיה סד, ב. 13 סלעי ומצודתי: כינויים לקב"ה, תהלים יח, ג. ואל חזקי ארחמך: ואוהבך (הקב"ה), האל המחזיק בי, ע"פ תהלים יח, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שששת- [ת]) / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 15 (7 + 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁸⁰Sohbet-i dildar qiblem.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2735.

⁸⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 167, סימן 303:

"My qibla (prayer) is the conversation with the beloved". Meter ramal.

ניתן להצביע על קשר לורסיה של גול של Zati.

נאבה לחן תורכי בילדאר אולונגאק שין גיליאים סיי יוסף

דל דר תודך פה נשן / לבאים / שנס יחרקו
 אבן וסלע שן / משואים / עליו יזרקו
 מראים אהבה ומחמאות פיהם חלקו
 קלו לעשות רע כצבאים / והתאפקו קלו וכו'

5 ? מינדך ?? / בלח / חיש אויב תרעץ
 וילכו מעני / שחוח / חץ להם תנעץ
 הרק חנית לקראת אויבי עלי רעה יעץ
 ולעיפים כושלים תן כח / ובך יצדקו
 קלו [לעשות רע כצבאים / והתאפקו]

10 ופקוד גפן אשר / נטעת / בימין צדקך
 חיש יעוף כנשר / בעתה / לשכוב חקך
 אל תעזבה עד מאוד וישמור חקיך
 ראה כי בווערו כפשתה / וגם נמקו
 קלו [לעשות רע כצבאים / והתאפקו]

15 ס ר ומגלות לא / יכילו / לסבול רעתם
 העלם גם עלה / כי פלו / עינם לנותם
 גם נכסוף נכספה נפשים לראות מנוחתם
 והוציאם מבית הכלוא / ובך יצדקו
 והוציאם [מבית הכלוא / ובך יצדקו]

ביאור: 1 דל: כינוי לעם ישראל, ע"פ תהלים קיג, ז. דל...לבאים: עם ישראל מתגורר במקום מסוכן, בתוך לוע הארי, משמע בגלות כשסביבו אויבים. שנס יחרקו: יכעסו, מוסב על האויבים, ע"פ איכה ב, טז. 2 וסלע שן: גוש אבן גדול, שמואל א יד, ד. משואים: צרות, אסונות, ע"פ איוב ל, ג. 3 ומחמאות: ודברי חלקות, שבחים מהפה לחוץ, ללא כוונה אמיתית. ומחמאות פיהם חלקו: ע"פ תהלים נה, כב. 4 קלו לעשות רע כצבאים: הזדרזו להרע. והתאפקו: והתגברו, ע"פ ישעיה סג, טו. 5 תרעץ: תשבר, תרצץ. ימינדך...תרעץ: בכחך תשבר את אויבי, ע"פ שמות טו, ו. 6 שחוח: בקומה כפופה. וילכו מעני שחוח: ע"פ ישעיה ס, יד. להם תנעץ: בהם תירה, תפלח. 7 הרק...אויבי: הלחם בשונאי הבאים לקראתי, ע"פ תהלים לה, ג. עלי רעה יעץ: חרש נגדי מזימות, ע"פ ישעיה ז, ה. 8 ולעיפים כושלים: כינוי לעם ישראל בגלות, הלשון ע"פ ישעיה ה, כז. 10 ופקוד גפן: וזכור לטובה את ישראל ("גפן"), תהלים פ, טו. בימין צדקך: ע"פ ישעיה מא, י. 11 יעוף: ישראל. כנשר...חקך: במועדה בבטחה, להצטנף בין זרועותיך. לשכוב חקך: ע"פ מיכה ז, ה. 12 וישמור: ישראל. אל...חקיך: אל תנטוש אותה (את כנסת ישראל) והיא תשמור את מצוותיך, ע"פ

תהלים קיט, ח. 13 **בערו כפשתה**: ישראל נשרפו בקלות כחוטי פשתן שנחרכים וקל לנתקם, ע"פ שופטים טו, יד. **נמקו**: נרקבו, ע"פ ישעיה לד, ד. 15 **ספר...רעתם**: לא ניתן לתאר את גודל סבלם. 16 **כלו עינם**: מתגעגעים, ע"פ תהלים סט, ד. **לנותם**: לביתם, לארצם, ארץ ישראל. **נכסוף נכספה**: השתוקקה, ע"פ בראשית לא, ל. 18 **והוציאם מבית הכלוא**: ושחרר (את ישראל) מעול גלות, ע"פ ירמיה לו, ד. **ובך יצדקו**: ישועתך תוכיח את צדקתם, את הטהרותם, ע"פ ישעיה מה, כה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (רשת רשת ת שת- [ת] / אבג אבג ג בת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-2, 4-5, 6+3+5 || 3, 6+4+4 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁸¹Bildar sencileyim.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, ד 240.

נדפס: נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), יא, בשינוי; ⁸²רפאל שיב"ה, עמ' 141, סימן 11, בשינוי. ⁸³

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

מז ע"ב - מח ע"א

קיד

נאבה לחן תורכי ביר דימאן איירילמאג אולדום סי יוסף

? ה דְרוֹרִי חֵישׁ וּפְדֵנִי צוֹר פּוֹדָה

וּרְאֵה מְלֶכֶי כִּי מְשַׁנְּאִי הוּא רוֹדָה

עָלֵי וְלִקְחַת נַפְשֵׁי הוּא צוֹדָה

וְאֵף אִם אָדְמוּ חֲטָאִים כְּמוֹ שָׁנִים עֲלֵי

5 וְסִלַּחְתָּ לְעוֹנֵי כִּי רַב הוּא

כִּי הִלְכְתִּי אַחַר הַבַּל וְתוֹהוּ

וְחֵישׁ הָאֵל שְׁלַח לִי אֱלֹהֵהוּ

וְאֵף אִם אָדְמוּ חֲטָאִים כְּמוֹ שָׁנִים וְחֵישׁ

⁸¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 96, סימן 99:

"If one has a sweetheart, he should be like you".
Meter mudari.

⁸² השיר חלקי, נדפסה מחרוזת ראשונה בלבד.

⁸³ השיר חלקי, נדפסה מחרוזת ראשונה בלבד.

	ס גים תשבית רשעי ארץ אבדם	
10	המה כמו בגד יבלו שדדם השיבני ואשובה כקדם ואף אם אדמו חטאים כמו שנים	השיבני
	פ רשו רשת ופח טמנו לרגלי ובמסתרים כדוב הם קמים עלי סמכני טרם ומוטו מעגלי	15
	ואף אם אדמו חטאים כמו שנים	סמכני
	וכונן בית מקדשך על מכונו ודביר השמים השב על תקונו ועמך תחת תאנתו וגפנו	20
	ואף אם אדמו חטאים כמו שנים	ועמד

ביאור: 1 דרורי חיש: זרז את שיחרורי. צור פודה: הקב"ה, ע"פ תהלים לד, כג. 2 מלכי: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. משנאי הוא רודה: אויבי שולט, מושל בי. 3 ולקחת... צודה: ולהורגני הוא אורב ("צודה"), ע"פ שמואל א כד, יא. 4 ואף... שנים: וגם אם חטאי היו קשים (אדומים כמו שני). 5 וסלחת... הוא: תהלים כה, יא. 6 הבל ותוהו: ריק, ע"פ ישעיה מט, ד. 7 אליהו: אליהו הנביא, הוא מבשר הגאולה. 9 סגים... ארץ: כפי שהצורך מסיר את הפסולת מן המתכת היקרה, כך תכרית את רשעי הארץ, דהיינו את האויבים, ע"פ תהלים קיט, קיט. 10 המה כמו בגד יבלו: הם יתבלו, יתפוררו, ע"פ ישעיה נ, ט. שדדם: קטול, הרוג אותם, ע"פ ירמיה ה, ו. 11 השיבני ואשובה: ירמיה לא, יז. 13 פרשו... לרגלי: פעלו כדי ללכוד אותי, ע"פ תהלים קמ, ו. 14 ובמסתרים כדוב: ע"פ איכה ג, י. 15 סמכני... מעגלי: חזקני בטרם ישללו אורחותי, יתמוטטו דרכי. 17 וכונן... מכונו: ויסד מחדש את בית המקדש במקומו. על מכונו: במקומו, ע"פ עזרא ב, סח. ודביר השמים: בית המקדש החרב, העזוב. על תקונו: למצבו הרגיל, לקדמותו. 19 תחת תאנתו וגפנו: בשלום ובבטחון, ע"פ מיכה ד, ד.

תבנית שירית: סטרופית, כמו מעין אזורית. הרפרין מופק מחזרה על שני טורים של כל מחרוזות.

חריזה: (אאאת- [אא] / בבבת- [בב] / גגגת- [גג] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-3, 8+ 3 || 4, 5+ 3+ 4 וכו' (למעט טור 19).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁸⁴Bir demin ayrilmaz (text: ayrilmaq) oldum.

מקאם: נאבה, Neva.

⁸⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 81, סימן 50:

"I never leave [the sweetheart] for one moment". Meter ramal.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 823.

נדפס : ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לז, בשינוי.⁸⁵

מח ע"א - ע"ב

קטו

נאבה לחן תורכי איבאגליטה פיטי בינום סי יוסף

חנן לאל לא ינום	2	חַד תִּקְבְּצוּ וְתִנְנוּ תוֹדוֹת לְאֵל לֹא יָנוּם
חנן לאל לא ינום		בּוֹאוּ שְׁעָרָיו וְזָמְרוּ לְאֵל לֹא יָנוּם
חנן לאל לא ינום		בְּרִכּוֹ שָׁמוּ וּשְׂאוּ רִנָּה לְאֵל לֹא יָנוּם
חנן לאל לא ינום		עֲבְדוּ בְּשִׂמְחָה וְהִלְלוּ לְאֵל לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום	5	5 וְ עַד דוֹר וָדוֹר שִׁגְבוּהוּ כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום		גַּם בְּגִבּוֹרוֹתָיו הִזְכִּירוּהוּ כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום		הַדָּר כְּבוֹדוֹ גָּבַהּ לְמַאֲד כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום		וְנִשְׁגַּב שָׁמוּ בֵּין הָעַמִּים כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום		ס וְלוֹ לְרוֹכֵב בְּעֲרָבוֹת כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום	10	10 עֲלִזוּ לְפָנָיו וְתִשְׁמְחוּ כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן והוא לא ינום		כִּי הוּא אוֹהֵב גֵּר וְאֶלְמָנָה וְהוּא לֹא יָנוּם
חנן והוא לא ינום		אָבִי יְתוּמִים אוֹהֵב מִשְׁפָּט הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום		פ אַרְוֵהוּ הוֹדוֹ כְּרוֹב גּוֹדְלוֹ כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום		בְּרַקִּיעַ עֲזוּ לוֹ תִּשְׁיֵרוּ כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן כי הוא לא ינום	15	15 הוֹדִיעוּ תְּמִיד עֲלִילוֹתָיו כִּי הוּא לֹא יָנוּם
חנן הוא אל לא ינום		צִהְלִי רְנִי כִּי בְּקִרְבֶּךָ הוּא אֵל לֹא יָנוּם
חנן הוא אל לא ינום		צִהְלִי [רְנִי כִּי בְּקִרְבֶּךָ הוּא אֵל לֹא יָנוּם]

ביאור : 1 **תקבצו** : האספו, ע"פ שמואל ב ב, ל. **לא ינום** : הקב"ה, ע"פ תהלים קכא, ד. 1-3 **תודות** ...
שמו : ע"פ תהלים ק, ד. 3 **ושאו רנה** : הרימו קולכם בשיר. 4 **עבדו בשמחה** : קיימו את מצוותיו ברצון, ע"פ תהלים ק, ב. 5 **ועד דור ודור** : תמיד. **שגבוהו** : רוממוהו, ע"פ ישעיה יב, ד. 6-7
בגבורותיו...כבודו : ע"פ תהלים קמה, יב. 8 **ונשגב שמו** : גדולתו וחוזקו ידועים לכל, ע"פ תהלים קמה, יג. 9 **סולו** : שבחו, רוממו או פנו דרך. **סולו לרוכב בערבות** : שבחו, רוממו את הקב"ה הרוכב על השמים הנקראים ערבות, ע"פ תהלים סח, ה. 10 **עלזו** : שימחו, ע"פ ישעיה ה, יד. 11-12 **כי...**
משפט : ע"פ דברים י, יח. 12 **אבי יתומים** : הקב"ה, תהלים סח, ו. 13 **כרוב גודלו** : כראוי לו, ע"פ תהלים קנ, ב. 14 **ברקיע עזו** : בשמי גבורתו, תהלים קנ, א. 15 **הודיעו תמיד עלילותיו** : ספרו את נפלאותיו, פעולותיו, ע"פ תהלים קה, א. 16 **צהלי** : רוני ושמחי, ע"פ אסתר ח, טו.

⁸⁵ כל הסטרופה האחרונה חסרה.

תבנית שירית: סטרופית, שכל טוריו מסתיימים בצירוף "לא ינום".

חריזה: בסוף כל טור, חזרה על המילים: "לא ינום".

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁸⁶Ey bag-i letafet benüm.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2451.

מח ע"ב

קיו

נאבה לחן תורכי שיהירדין יורדיגום סי יוסף

אם אָדוֹנִים אָנִי אֵיִה מוֹרְאִי

וְאִם אָב אָנִי אֵיִה מְכוֹן כְּסֵאִי

יְ מוֹתִיכֶם כְּלוּ בְרִיק וּבְהֵלָה

בְּעֵטְתֶם בְּצוֹרְכֶם בְּזִיתֶם אֱלֹהֶ

5 וְדוֹדְכֶם מִמְּנִי נִסַּע וְנִגְלָה

שׁוּבוּ אֶקְרָא וְיִגְעֵתִי בְּקִרְאִי

יְ אִם לִי תִשְׁמְעוּ וְתִשׁוּבוּ חֵישׁ

חַ בְּלֶכֶם אֶסִיר וְגֵאוֹן צַר אֶכְחִישׁ

פּ דִּיּוֹנְכֶם אֶקְרָא וְגֵאוֹלָה אֶחִישׁ

10 וּלְכֹל הָעוֹלָם אֶשְׁמִיכֶם כְּרוֹאִי

אם [אָדוֹנִים אָנִי אֵיִה מוֹרְאִי...]

ביאור: דברי הקב"ה לעם ישראל. 1 **אדונים**: שליט, ע"פ דברים י, יז. 2-1 **אם...איה**: אינני מקבל את היחס המגיע לי. לא כאדון המטיל את מוראו על עבדו ולא כאב אשר בנו צריך לכבדו, ע"פ מלאכי א, ו. 2 **מכון כסאי**: משכני, בית המקדש, ע"פ תהלים פט, טו. 3 **ימותיכם...ובהלה**: ימי חייכם עוברים בלא תועלת, ע"פ תהלים עח, לג. 4 **בעטתם...אלה**: דחיתם וזלזלתם באלוהיכם. 5 **ודודכם**: ואהבתכם, ע"פ שיר השירים א, ב. **ודודכם...ונגלה**: אהבתכם אלי התרחקה, נעלמה כי ביזתם אותי, ע"פ ישעיה לח, יב. 6 **שובו אקרא**: האל קורא לישראל לחזור אליו. **ויגעתי בקראי**: תהלים סט, ד. 7 **ותשובו חיש**: תחזרו במהרה לדרך הישר. 8 **סבלכם אסיר**: ע"פ תהלים פא, ז.

⁸⁶ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 102, סימן 117:

"O garden of loveliness my...". Meter possibly a hazaj variant.

וגאון צר : וגאוות אויב. **אכחיש** : אעלים, ע"פ תהלים קט, כד. 9 **פדיונכם** : הצלתכם, ע"פ מיכה ו, ד. 10 **אשימכם כרואי** : צ"ל אשימם. ואילו כל עמי העולם יהיו כדבר מאוס, כסחי, ע"פ נחום ג, ו.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית (ללא ציון רפרין בדפוס).

חריזה : (תת / אא-ת / בבב-ת וכו').

משקל : הברות פונטי 11 (6+5, למעט טור 3-4, 8-9).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי : ⁸⁷Seherden yördigüm.

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, א 5191.

מט ע"א

קיז

נאבה לחן תורכי בין בי יירא סיי יוסף

	אַל נַעֲרַץ בְּסוּד קְדוּשִׁים רַבָּה / דָּגוּל מְרַבָּה לְתִשׁוּקְתָּךְ נַפְשִׁי חוֹלַת אֶהְבָּה מַעֲיָה רַתְחוּ בְּאֵשׁ לְהֶבָה תִּשׁוּב לְקַדְמוֹתֶיהָ בְּרַבּוֹת הַטּוֹבָה	מעיה
5	יְהִי אֵל לִיחַדָּךְ נַפְשִׁי קוֹתֶה / וְגַם אֲוֹתֶה תִּקְרָא אֶלְיָךְ אֵל בְּיוֹם צָרְתֶה תַּחֲשִׁיב תַּעֲנִיָּה קוֹמָה עֲזָרְתֶה וּלְכָה לִישׁוּעָתֶה עֵינָה דְאַבָּה	תחיש
10	יְעֲלִיד אֶת יְהֶבֶה הַשְּׁלִיכָה / מִי אֵל כְּמוֹךְ נִגְדָּךְ בְּאֵה בְרוּחַ נְמוּכָה וְלִישׁוּעָתֶךָ אֵל תְּמִיד מַחֲכָה הַעֲלֵה לָהּ אַרוּכָה יְיָ שׁוֹבָה	ולישועתך
15	סִפִּיר גְּזַרְתֶּה מִמְּקוֹר הַעֲלִיּוֹן / וּמְרוֹם הַבְּיּוֹן שְׂבָעָה עֲתָה קִלּוֹן וּכְדִי בְּזִיּוֹן וּמִיָּדִי אוֹיְבָה לֹא תוּכַל נִקְיוֹן תֵּן לָהֶם כְּלִיּוֹן וְנַפֵּשׁ דְאַבָּה	ומידי

⁸⁷ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 160, סימן 283 :

"... that I saw in the early morning". Meter hazaj.

ביאור: 1-18 דברי הפייטן על הנשמה וסיום בבקשת גאולה. 1 נערץ: שמעורר פחד ויראה מפניו. **בסוד קדושים**: בקרב המלאכים. **אל...רבה**: תהלים פט, ח. **דגול מרבבה**: הקב"ה, שיר השירים ה, י. 2 **חולת אהבה**: שיר השירים ב, ה. 3 **מעיה רתחו**: קרביה של הנשמה לוחטים, ע"פ איוב ל, כז. 4 **ברבות הטובה**: ביום טוב, קהלת ה, י. 5 **ליחדך**: לומר שאתה אחד. **אותה**: חשקה, רצתה, ע"פ דברים יב, כא. 6-7 **ביום צרתה**: הטור יורד אל המשכו. **ביום...תעניה**: ביום אסונה תענה לה, תעתר לבקשתה, ע"פ תהלים פו, ז. 7 **קומה עזרתה**: תהלים מד, כז. 8 **ולכה לישועתה**: הצל אותה, תהלים פ, ג. **עינה דאבה**: עינה כואבת, ע"פ תהלים פח, י. 9 **ועליך...השליכה**: תלתה את תקותה בד, ע"פ תהלים נה, כג. **מי אל כמוך**: מיכה ז, יח. 10 **ברוח נמוכה**: בענוה, בצנעה, ע"פ בבלי, סנהדרין דף ח, ב. 12 **העלה לה ארוכה**: רפא אותה, ע"פ ירמיה ל, יז. 13 **ספיר...העליון**: מקור הנשמה מאוצרות האל. **ומרום חביון**: מן השמים, משכן האל (מקום המסתור העליון). 14 **שבעה עתה קלון**: שבעה חרפה ובזיון, ע"פ חבקוק ב, טז. **בזיון**: זילזול, ע"פ אסתר א, יח. 15 **אויבה**: כנראה היצר הרע. **נקיון**: זכוי מאשמה, טיהור, ע"פ תהלים כו, ו. 16 **תן...דאבה**: השמד את האויבים, ע"פ דברים כח, סה. 17 **פיה פתחה בחכמה**: דיברה דברי טעם, משלי לא, כו. **צור שוכני סנה**: הקב"ה, ע"פ דברים לג, טז. 18 **ועיר ציון**: ירושלים, ע"פ ישעיה נב, א. **תכון**: תיוסד, ע"פ תהלים קיט, צ. 19 **בשם ישראל יכנה**: ישעיה מד, ה. 20 **מלאו...תנובה**: ישעיה כז, ו. **תנובה**: פרי, יבול.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית. הרפרין מופק מחזרה על שני טורים של כל מחרוזת.

חריזה: (אאאאת- [את] / בבבת- [בת] / גגגגת- [גת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 11 + 5 || 2-4, 11 וכו' (למעט טור 18).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Ben bir yire⁸⁸.

מקאם: נאבה, Neva.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3935.

⁸⁸ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 78, סימן 37:

"I reached / went to a place". Meter rajaz.

נאבה לחן תורכי יולאר איקטו בין וורתווס* סי' יוסף

י ום שְנַבְעוּ / מַצְפּוֹנָה חֲזוֹן
 עֵת שְׁמַעְךָ שְׁמָעוּ / עַמִּים רְגִזוֹן
 אָף בַּל נְטָעוּ / אָף בַּל זוֹרְעוּ
 נָדוּ גַם נָעוּ / צִירִים יֵאֲחָזוּן
 5 כְּשִׁכּוֹר טָעוּ / חֵיל אֲחֻזָּתֵם
 אָף [בַּל נְטָעוּ / אָף בַּל זוֹרְעוּ / נָדוּ גַם נָעוּ
 צִירִים יֵאֲחָזוּן / כְּשִׁכּוֹר טָעוּ / חֵיל אֲחֻזָּתֵם]

ו לְעַמְךָ אֵל / הַנַּח לָהֶם תּוֹרָה
 קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל / כַּחֲמָה בָּרָה
 10 כְּפִידָ לְאֵל / גְּלוּת יִשְׁמַעְאֵל
 תִּקְיָף וְלֵאֵל / הוֹרִיד הַדָּרָה
 וְלוֹ יִשְׁמַעְאֵל / תִּהְרֹג אוֹתָם
 אָף [בַּל נְטָעוּ / אָף בַּל זוֹרְעוּ / נָדוּ גַם נָעוּ
 צִירִים יֵאֲחָזוּן / כְּשִׁכּוֹר טָעוּ / חֵיל אֲחֻזָּתֵם]

ט כּוֹס אֲרָצוֹת / הַנְּחַלְתָּ לָהֶם
 15 מִבְּחַר הָאֲרָצוֹת / עוֹלָה עַל גְּבִיחֵם
 כְּחֹמֶר חוּצוֹת / בְּכָל נְפוּצוֹת
 עַל הַנִּיּאָצוֹת / שְׁמַתָּ נְוִיחֵם
 אֵל מִכָּל קְצוֹת / תִּשְׁיֵב שְׁבוּתָם
 20 אָף [בַּל נְטָעוּ / אָף בַּל זוֹרְעוּ / נָדוּ גַם נָעוּ
 צִירִים יֵאֲחָזוּן / כְּשִׁכּוֹר טָעוּ / חֵיל אֲחֻזָּתֵם]

פּ נָה נָא אָדוֹן / אֵת דְּלוֹתֵינוּ
 כִּי פָרַח זָדוֹן / מִטָּה אוֹיְבֵינוּ
 25 נָטָה בְּכִידוֹן / עַל עַם רִיב וּמְדוֹן
 רוּחְךָ לֹא יָדוֹן / עַל פְּלִילָנוּ
 וּלְאָב וּלְאָדוֹן / תִּהְיֶה אִתָּם
 אָף [בַּל נְטָעוּ / אָף בַּל זוֹרְעוּ / נָדוּ גַם נָעוּ
 צִירִים יֵאֲחָזוּן / כְּשִׁכּוֹר טָעוּ / חֵיל אֲחֻזָּתֵם]

ביאור: 1 יום...חזון: ביום שפרץ ממקום מסתורך מראה נבואי. **שנבעו מצפונך**: ע"פ עובדיה א, ו. 2 **עמים**: אויבי ישראל. **ירגזון**: יחרדו, ירעדו, ע"פ ישעיה סד, א. **שמעו עמים ירגזון**: שמות טו, יד. 3-5 הדברים מתייחסים לאויבים שנבהלו. 3 **אף...זורעו**: לא השתרשו באדמה, היו ללא אחיזה בקרקע, ישעיה מ, כד. 4 **נדו גם נעו**: נדדו. **צירים יאחזון**: כאב אחז בהם, ע"פ ישעיה יג, ח. 5 **חיל אחזתם**: כאב, רעד, ע"פ תהלים מח, ז. 8 **הנח**: תן, שים, ע"פ שמות טז, לג. 9 **קדוש ישראל**: הקב"ה, מלכים ב יט, כב. **כחמה ברה**: כשמש טהורה, זכה. מוסב על התורה. 10 **כפיך לאל**: אני עשוי מחומר ועל כן חלש (דברי ישראל), הלשון ע"פ איוב לג, ו. 10-11 **גלות ישמעאל**: הטור יורד אל המשכו. **תקיף**: תכתר את ישמעאל. 11 **הוריד הדרה**: השפל אותה מהודה. 12 **ולו ישמעאל**: ואת הערבים. 15 **סכום**: כמה, מספר. 16 **מבחר**: מיטב, ע"פ יחזקאל כג, ז. **עולה על גביהם**: הרבה, לרוב. 17 **כחמר חוצות**: הם נפוצים לרוב, כחפץ נפוץ הנמצא ברשות הרבים, ישעיה י, ו. 18 **על הניאצות**: על בזיון וגידופים, ע"פ ישעיה לו, ג. **נויהם**: מקום משכנם. 19 **תשיב שבותם**: תשיבם בחזרה למקומם. 22 **אדון**: הקב"ה, תהלים קיד, ז. **דלותינו**: עונינו. 23 **פרח...אויבינו**: רשעותו של אויבנו גברה, התעצמה, ע"פ יחזקאל ז, י. 24 **נטה בכידון**: התחל להלחם בהם, ע"פ יהושע ח, יח. **עם ריב ומדון**: אויבי ישראל. 25 **רוחך...פלילנו**: את ישראל לא תידונו עם הגויים - אויבינו, ע"פ בראשית ו, ג; וגם ע"פ דברים לב, לא.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (אב אב אב את- [אאאאת] / גד גג גג גת - [אאאאת] וכו').

משקל: הברות פונטי 5-1, 5+5 || 5-6, 7-5+5+5 וכו' (למעט טור 16, 24).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1949.

מט ע"ב- נ ע"א

קיט

נאבה לחן תורכי אקי קאדימי סיי יוסף

נפשי	נפְּשֵׁי קַדְמִי / אֵל בְּצָרוֹת / יְהִי לְךָ עֲזָרָה
נפשי	חֲצוֹת לַיִל קוֹמִי / וּבְאֲשֻׁמוֹרוֹת / וּשְׁפוֹךְ עֲתִירָה
נפשי	אֱלֹהֵי תִנְאֲמִי / בְּטוֹב שִׁירוֹת / וְרוֹן וְזִמְרָה
נפשי אל וכו'	אֵל תִּתֵּן דְּוֹמִי / בּוֹאֵי חֲצָרוֹת / קִדְשׁוּ לֹא תִירָא
נפשי	5 ? חֲלַץ אֶת עַי- / נִי מִן דְּמָעָה / רַגְלֵי מִדְּחִי
נפשי	יִפְנֶה וְיִשְׁעָה / נִפְשֵׁי שְׁבָעָה / מְאוֹס וּשְׁחִי
נפשי	וּמִבֵּין אֲפָעָה / אֲדוֹם רִשְׁעָה / יִקְבוֹץ מִדּוּחִי
נפשי	וְעָדְרוּ יִרְעָה / תּוֹף עֵיר נְטָעָה / יָדוּ בְּגִבּוֹרָה
	אֵל [תִּתֵּן דְּוֹמִי / בּוֹאֵי חֲצָרוֹת / קִדְשׁוּ לֹא תִירָא]

10 וַפָּנָיו תִּזְחַל / יָשׁוּב יַעְעוֹד / בְּבַיִת כְּבוֹדוֹ נפשי
 כִּי לִבִּי יִחַל / לֹא אוֹכַל עוֹד / שְׁאֵת נְדוּדוֹ נפשי
 אֶחְזַנִּי חַיִל / אוֹיֵב יִמְעוֹד / רַגְלִי בְּסִדּוֹ נפשי
 אֶרְצוּ לִי יִנְחִיל / וְגַם יִסְעוֹד / רוּחַ נְשַׁבְּרָה נפשי
 אֵל [תִּתֶנּוּ דְּוָמִי / בּוֹאֵי חֲצָרוֹת / קִדְשׁוּ לֹא תִירָא]

15 שֶׁפֶּ כִּי דְמַעוֹת / כֹּל יוֹם תִּמְיֵד / כְּמִימֵי אוֹלִי נפשי
 הִרְחִיקִי רַעוֹת / טוֹבוֹת תִּצְמִיד / מִי יַדַּע אוֹלִי נפשי
 אֵל תִּמְיֵם דְּעוֹת / לֶךְ יַעֲמִיד / דְּבִיר וְאֵלִי נפשי
 יַחִישׁ יְשׁוּעוֹת / וְגַם יִתְמִיד / שְׁמַחָה וְאוֹרָה נפשי
 יַחִישׁ [יְשׁוּעוֹת / וְגַם יִתְמִיד / שְׁמַחָה וְאוֹרָה]

ביאור: 1-19 דברי נפש האומה, כנסת ישראל. 1 **בצרות**: במצוקות, ברעות, ע"פ תהלים מו, ב. 2 **ובאשמורות**: לפנות בוקר, זמן אמירת בקשות ופיוטים לפי מנהג המקום והזמן, ע"פ תהלים סג, ז. **ושפוך**: ושא את אשר על ליבך, ע"פ איוב ל, טז. **עתירה**: תפילה, ע"פ דברי הימים ב לג, יג. 3 **תנאמי**: תשמיעי דברים, ע"פ שמואל ב כג, א. 4 **אל תתן דומי**: אל תשתקי, ע"פ תהלים פג, ב. **חצרות קדשו**: בית כנסת, ע"פ ישעיה סב, ט. 5 **יחלץ...מדחי**: ע"פ תהלים קטז, ח. **מדחי**: מכשלוך, מנפילה. 6 **וישעה**: ויפנה, ע"פ בראשית ד, ד. **מאוס ושחי**: זוהמה ורפש, ע"פ איכה ג, מה. וכאן כנראה כינוי לחטאים ולגלות. 7 **אפעה**: נחש ארסי, וכאן הכוונה לאויבים, איוב כ, טז. **אדום רשעה**: הנוצרים, אויבי ישראל. **יקבוץ מדוחי**: יאסוף את, גולי ישראל, ע"פ ישעיה יג, יד. 8 **ועדרו ירעה**: הקב"ה ינהיג את עם ישראל, ישעיה מ, יא. **עיר**: ירושלים, ע"פ ישעיה א, כו. **נטעה ידו בגבורה**: ייסדה, בנה אותה, ע"פ ישעיה נא, טז. 10 **תוחיל**: תקווה, תצפה, ע"פ תהלים סט, ד. **בבית כבודו**: בבית המקדש. 11 **לבי יחיל**: אני מתפלל. **שאת נדודו**: לסבול את ריחוקו של הקב"ה בשל גלות ישראל. 12 **אחזני חיל**: אני מפחד, ע"פ תהלים מח, ז. **ימעוד רגלי בסדו**: יכשיל אותי בעינוי ("סדו"), הלשון ע"פ איוב לג, יא. 13 **ארצו**: את ארץ ישראל. **ינחיל**: יוריש לי האל, ע"פ במדבר לד, יח. **רוח נשברה**: נפש כואבת, תהלים נא, יט. 15 **כמימי אולי**: כמי נהר (הנמצא בקרבת העיר שושן בפרס), משמע תבכי רבות, ע"פ דניאל ח, ב. 16 **תצמיד**: תדביק, תחבר, ע"פ תהלים קו, כח. סוף הטור יורד אל המשכו. 17 **אל תמיס דעות**: הקב"ה, ע"פ איוב לו, ד. **יעמיד**: יכונן יבנה. **דביר**: את בית המקדש. 17-18 **ואלי**: הטור יורד אל המשכו. **יחיש ישועות**: יושיעני במהרה. 18 **שמחה ואורה**: ע"פ אסתר ח, טז.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית, בתוספת מילת פנייה.

חריזה : (רשת רשת רשת רשת- [רשת] / אאב אאב אאב אאת- [רשת] וכו').⁸⁹

משקל : הברות פונטי 5 + 4 + 5 (למעט טור 6).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי : Aq-i qademi / qadem-i⁹⁰.

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, נ 550.

נ ע"א - ע"ב

קכ

נאבה לחן תורכי שיבין אול לאלי סי יוסף

מלכי	?	וְדַע בְּגוֹיִם כִּי מִקִּדְּם אֶתְּה מִלְכִי	
מלכי		בְּהוֹשִׁיעָךְ אֶת נַפְשִׁי מֵעַנְיִי וּמִדְּכִי	
מלכי		כִּי נִשְׁכַּח יָדִי וְדַבְּקָה לְשׁוֹנֵי לְחַפִּי	
מלכי	קומה וכו'	קוּמָה וְהָאֵר נְרִי וְגַם תִּגִּיֶה חֲשָׁפִי	
מלכי	5	וְ כָל רוֹאֵי בִי יִכִּירוּן כִּי יָדְךָ עֲשִׂתָה זֹאת	
מלכי		עַת תּוֹצִיאֵנִי מִקְרָבֶם לְרֵשֶׁת אַחֲוִיזוֹת	
מלכי		לְשִׁבֹת בֵּיתְךָ וּבְנוֹעַם פְּנִיךָ לְחַזוֹת	
מלכי		אֲז לִפְנֵיךָ אֶקְרִיב אֶת קַרְבְּנִי וְנֹסְכִי	
		קוּמָה [וְהָאֵר נְרִי וְגַם תִּגִּיֶה חֲשָׁפִי]	
מלכי	10	וְ פִיךָ שְׁחַרְתִּי וְגַם צְפִיתִי לְךָ יוֹם יוֹם	
מלכי		לְצֵאת מִמְּהוּמוֹת וְלִתֵּת לְנַפְשִׁי פְדִיּוֹם	
מלכי		מִדּוֹעַ אֵיחָר פְּדוּתִי אֶל נוֹרָא וְאֵיּוֹם	
מלכי		גִּלְהָ נָא קַח שְׁוַעֲתִי וְהַצְּלִיחַ דְרָכִי	
		קוּמָה [וְהָאֵר נְרִי וְגַם תִּגִּיֶה חֲשָׁפִי]	
מלכי	15	וְ דוֹיִיךָ יִשׁוּבוּן חֵישׁ בְּרִנָּה לְצִיּוֹן	
מלכי		וְעֲלִיֶהֶם יִזְרַח הוֹדְךָ אֶל דֶּר בְּרוֹם חֲבִיּוֹן	
מלכי		קִיָּים מֵאֲמַר חוֹזֵיךָ חֲזוּ בְּחֲזִיּוֹן	
מלכי		שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִשְׁיֶגּוּ מִלְכָּא יִשְׁפֹּר מִלְכִי	
		שְׁשׁוֹן [וְשִׁמְחָה יִשְׁיֶגּוּ מִלְכָּא יִשְׁפֹּר מִלְכִי]	

⁸⁹ בסטרופה השנייה החריזה הפנימית שונה מיתר הסטרופות.

⁹⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 126, סימן 181 :

"The earth (soil' dust) on which he steps". Meter: a variant of hazaj.

יטכן והטקסט נלקח מגזל של משורר מאוד מפורסם Baqi.

ביאור: 1 **מקדם אתה מלכי**: אתה אלוהי מאז ומעולם, ע"פ תהלים מד, ה. 2 **ומדכי**: ומְשָׁבֵר. 3 **כי נשכח ידי**: הכוונה כי שכחתי את ירושלים בשל אורך הגלות, ע"פ תהלים קלז, ה. **ודבקה לשוני לחכי**: ע"פ תהלים קלז, ו. 4 **תגיה**: תאיר. **והאר...חשכי**: תביא לי הצלחה וישועה, תהלים יח, כט. 5 **כי ידך עשתה זאת**: כי אתה חוללת את הדבר, ע"פ ישעיה מא, כ. 6 **אחוזות**: נחלות, את ארץ ישראל, ע"פ דברים לב, מט. 7 **ביתך**: בבית המקדש, ע"פ בראשית יט, ד. **ובנועם פניך לחזות**: ע"פ תהלים כז, ד. 8 **קרבני ונסכי**: הקרבת קורבנות. 10 **ספיך**: מכוון כאן לבית הכנסת שהוא מקדש מעט, ע"פ יחזקאל מג, ח. **שחרתי**: באתי אליו ביקשתי, קידמתי, ע"פ משלי ז, טו. 11 **לצאת ממהומות**: להמלט מקשיים ואסונות. **פדיום**: פדות, ע"פ במדבר ג, מט. 12 **פדותי**: לפדות, לגאול אותי, ע"פ תהלים קיא, ט. **אל נורא ואיום**: הקב"ה, ע"פ חבקוק א, ז. 13 **גלה נא קץ ישועתי**: גלה לי את מועד הגאולה. **והצליח דרכי**: בראשית כד, נו. 15 **פדוייך**: עם ישראל, ע"פ ישעיה לה, י. **לציון**: לירושלים, ע"פ ישעיה ד, ג. **פדוייך...לציון**: ע"פ ישעיה נא, יא. 16 **ועליהם יזרח הודך**: ע"פ ישעיה ס, א. **אל דר ברום חביון**: הקב"ה, השוכן במסתורי השמים, ע"פ חבקוק ג, ד. 17 **קיים...בחזיון**: ממש את נבואות אחרית הימים שחזו נביאיך, ע"פ ישעיה יא, וגם ע"פ יחזקאל לו. 18 **ששון ושמחה ישיגו**: ישעיה לה, י. **מלכי**: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. **מלכא ישפר מלכי**: המלך עצתי יטיב עליך, ע"פ דניאל ד, כד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית בתוספת מילת פנייה החוזרת עם טור הרפריין.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (6 + 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁹¹Seveyin ol lal-i (text: lali).

מקאם: נאבה, Neva.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1546.

⁹¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 165, סימן 297:

"May I caress that ruby [lip]". Meter rajaz or hazaj.

נאבה לחן תורכי ניב גיבאנום שיר דילאזום סי יוסף

י חיד ונאזר בגבורה / גם עוטה אור פשלמה
 רחמיד לי עוררה / פי נפשי שכנה דומה
 לך זרוע עם גבורה / עשה בהם נקמה
 העליני לבחירה / וגרש את בן האמה העליני וכו'

5 ו למענד האלהים / אם אין בנו מעשים
 לישעך אנו כמהים / בזכות אבות הקדושים
 תשפלנה עיני גבוהים / לעשות רעה מחשים
 נודע ביהודה אלהים / נא רחם לא רוחמה
 העליני [לבחירה / וגרש את בן האמה]

10 ס תרי אתה ומגיני / לדברך אל יחלתי
 קומה אל והושיעני / לישועתך תאבתי
 וחקיך למדני / פי תורתך אהבתי
 כמשפטך חייני / תולה ארץ בבלימה
 העליני [לבחירה / וגרש את בן האמה]

15 פ דני מבין צוררים / פי רבים לי לוחמים
 עגני מן המצרים / מתגרת צרים וקמים
 ופתח לי השערים / ושלם לי ניהומים
 וקבץ המפוזרים / בפאת קדמה וימה
 וקבץ [המפוזרים / בפאת קדמה וימה]

ביאור: 1 יחיד: הקב"ה, דברים ו, ד. ונאזר בגבורה: הקב"ה, ע"פ תהלים סה, ז. עוטה אור כשלמה: הקב"ה, תהלים קד, ב. 2 נפשי שכנה דומה: נפשי שכנה בקבר, בגלות, ע"פ תהלים צד, יז. 3 לך זרוע עם גבורה: ע"פ תהלים פט, יד. 4 העליני לבחירה: החזר את מעמדי לקדמותו כעם נבחר. בן האמה: ישמעאל, כינוי למוסלמים. וגרש את בן האמה: ע"פ בראשית כא, י. 5 מעשים: מצוות, מעשים טובים. 6 לישעך אנו כמהים: להצלתך האל אנו משתוקקים. בזכות אבות הקדושים: בזכות ההבטחות שנתנת לאבותי. 7 גבוהים: גאים. תשפלנה עיני גבוהים: ע"פ ישעיה ה, טו. מחשים: ממהרים. 8 נודע ביהודה אלהים: תהלים עו, ב. לא רוחמה: עם ישראל, ע"פ הושע ב, כה. 10 סתרי: מגיני, שמסתיר אותי מפני רעה. סתרי...יחלתי: ע"פ תהלים קיט, קיד. 11 לישועתך תאבתי: להצלתך השתוקקתי, ע"פ תהלים קיט, קעד. 12 וחקיך למדני: תהלים קיט, קכד. תורתך אהבתי: ע"פ תהלים קיט, קסג. 13 כמשפטך חייני: פסוק דיני לחיים, תהלים קיט, קנו. תולה ארץ בבלימה: כינוי לאל, ע"פ איוב כו, ז. 15 צוררים: אויבים, שונאים, ע"פ במדבר כה, יח. כי רבים לי לוחמים: ע"פ תהלים נו, ג. 16 המצרים: הלחץ, הצרות, ע"פ תהלים קיח, ה.

מתגרת צרים וקמים : מזעמם של אויבים ושונאים, ע"פ תהלים לט, יא. 17 **השערים** : שערי השמים. **ושלם לי נחומים** : ותן לי נחמה ומרגוע, ע"פ ישעיה סו, יג. 18 **המפוזרים** : עם ישראל בתפוצות, ע"פ ירמיה נ, יז. **בפאת קדמה וימה** : ממזרח וממערב, ע"פ יחזקאל מח, ד.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (שת שת שת-ת) [me] / אב אב אב את- [me] / גד גד גד גת- [me] וכו').

משקל : הברות פונטי, 7 + 8 (עם סטיות בטורים רבים).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי :⁹² Nev-civaum šir-dilanum (text:dilzum).

מקאם : נאבה, Neva.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2547.

נדפס : ברנשטיין, שומרי החומות, שיר לח, בשינוי.

נא ע"א - ע"ב

קכב

נאבה לחן תורכי שאקלאדום דילדי דידיני סי' יוסף

י ריבי ריבה אל ולחם / הרק לקראתם חנית

פאבק יהיה פרחם / וילכו קדורנית

ראה לבי בקרבי חם / סבוהו אחרנית

האריכו עלי מענית / אין איש רעתם ניחם האריכו וכו'

5 ו אני תמיד אִיחל / כי תערוץ המון רבה

גם תהרוס חומות וחיל / עיר עוֹזם הנשגבה

ונחלתי לי תנחל / עת לחננה כי בא

ולא אוסיף לדאבה / ובחסדך אתנחם

האריכו [עלי מענית / אין איש רעתם ניחם]

10 ש ובה אליו ויגאלך / ימחה כעב פשעך

זאיר אורך יקים נפלך / הוא כל חפצך וישעך

נשא על כל נס גם דגלך / יפדה נצר מטעך

שור פונו ארחד ורבעך / כי אם הוגה וריחם

האריכו [עלי מענית / אין איש רעתם ניחם]

⁹² טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 144, סימן 232 :

"My beautiful youth! My lion hearted one!". Meter ramal.

15 פֶּה וְהִקְשֵׁב אֲנֶקֶת דָּל / לֵךְ יִקְרָא בְּכָל כַּחוֹ

כִּי כִפְחָךְ אֶלְיוֹ תִגְדֵּל / לְבַל תִּדַּח אֶת נִדְחוֹ

קוֹם בְּנֵה אֶלְיוֹ הַמְגֵדֵל / חִישׁ יְשׁוּעוֹת מִשִּׁיחוֹ

הָיָה לוֹ שְׁמִשׁוֹ וִירִיחוֹ / אֲשֶׁר בְּךָ יְרוּחִים

הָיָה [לוֹ שְׁמִשׁוֹ וִירִיחוֹ / אֲשֶׁר בְּךָ יְרוּחִים]

ביאור: 1 **יריבי...ולחם**: לחם מלחמתי נגד אויבי, ע"פ תהלים לה, א. **הרק לקראתם חנית**: הילחם בהם, ע"פ תהלים לה, ג. 2 **כאבק יהיה פרוחם**: שיכחדו ושיתפוגגו כאבק, ע"פ ישעיה ה, כד. **קדורנית**: ברוח יגון, באבלות, ע"פ מלאכי ג, יד. 3 **לבי בקרבי חם**: אני כועס, ע"פ תהלים לט, ד. **סבוהו אחורנית**: האויב גרם לכך. 4 **האריכו עלי מענית**: הגדילו את סבלי, ע"פ תהלים קכט, ג. **אין...ניחם**: את הרעה והסבל שאויבי גורמים לי אף אחד עדיין לא הרגיע, משמע טרם נושעתי. 5 **ואני תמיד איחל**: תהלים עא, יד. **כי תערוץ המון רבה**: שתפחיד את ההמון, ע"פ איוב לא, לד. 6 **גם...הנשגבה**: תחרב את חומותיה של העיר החזקה ואת צבאם. 7 **ונחלתי לי תנחל**: ותנחיל לי בחזרה את ארצי. **עת לחננה כי בא**: כי הגיעה השעה לגאול את ארצי, את נחלתי, תהלים קב, יד. 8 **ולא אוסיף לדאבה**: ולא אדע עוד כאב, ע"פ ירמיה לא, יא. 10-13 הפייטן פונה אל כנסת ישראל. 10 **שובה...פשעך**: שובי לעבוד את האל והוא יגאלך וימחה את חטאיך באותה המהירות שהענן חולף בשמיים, ע"פ ישעיה מד, כב. 11 **יאיר אורך**: יביא את ישועתך, ע"פ ישעיה ס, א. **יקים נפלך**: יחזק את החלשים שבין בנייך. **הוא כל חפצך וישעך**: האל הוא גואלך וכל אשר את מתאוה אליו, ע"פ שמואל ב כג, ה. 12 **נשא...דגלך**: דגלך יתנוסס ויסמל את נצחונך. **נצר מטעך**: את צאצאיך, ע"פ ישעיה ס, כא. 13 **ארוחך ורבעך**: דרכיך הישרות, ע"פ תהלים קלט, ג. **כי אם הוגה וריחם**: איכה ג, לב. 15 **דל**: כינוי לעם ישראל, ע"פ תהלים קיג, ז. **והקשב אנקת דל**: תענה לזעקת ישראל. 16 **לבל תדח את נדחו**: כדי שלא תדחה את בניך האובדים, ע"פ שמואל ב יד, יד. 17 **המגדל**: בית המקדש, ע"פ שיר השירים ד, ד. **ישועות משיחו**: תהלים כח, ח. 18 **היה לו שמשו ויריחו**: האר לו את דרכו, תהיה לו לישועה, ע"פ תהלים פד, יב. **אשר בך ירוחם**: ובך הוא ימצא רחמים, נחמה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת תש- [ת]) / אב אב אב בש- [ת]) / גד גד גד דש- [ת]) (וכו.).

משקל: הברות פונטי 8+7 (למעט טור 10).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Saqladum dilde dideni⁹³.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3895.

⁹³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 159, סימן 278:

"I stored your eyes in [my] heart". Meter khafif.

נאבה לחן תורכי ראזו דולי גאם האלומיביר סי' יוסף

חנן	וְהָרְנוּת פִּי יַעֲרַב לְךָ פִּימוֹת עוֹלָמִים	
חנן	וְתִזְכֹּר שָׁנוֹת וַיְמִי קִדְּם יָמִים קְדוּמִים	
	וַיִּכְמְרוּ רַחֲמֶיךָ עַל מַעוּטֵי עַמִּים	
חנן ושפוך וכו'	וּשְׁפוֹךְ חֲרוֹנְךָ עָלַי זָרִים עֲלִיהֶם קָמִים	
5	וְעָרְבָה לְךָ מִנְחַת נַפְשִׁי כְּקָרְבַן עוֹלוֹת	חנן
	וּכְמוֹ קְטוֹרֶת גַּם נִיחוּחַ נוֹרָא תִהְלֹת	חנן
	כִּי תוֹשִׁיב עָרִים הַנְּשֻׁמֹת הַצֵּב גְּבוּלוֹת	
	כְּהִנִּיחַ נֶאֱנַחִים שְׁעָרָיו שׁוֹמְמִים	חנן
	וּשְׁפוֹךְ [חֲרוֹנְךָ עָלַי זָרִים עֲלִיהֶם קָמִים]	
10	ס יָרִים וְקוֹצִים תִּבְעַר אֶל מִתְנֶיךָ עִיר קִדְּשֶׁךָ	חנן
	כִּי הִמָּה כָּבוֹ אוֹר הָעוֹלָם הָאֶרֶץ נְחֻשֶׁךָ	חנן
	עַם אֵין יִרְאֶתְךָ עַל פְּנֵיהֶם מוֹרֵט וּמְמוֹשֶׁךָ	
	אָנָּה אֶל יַחְצוּ יְמִיהֶם כְּאֲנָשֵׁי דָמִים	חנן
	וּשְׁפוֹךְ [חֲרוֹנְךָ עָלַי זָרִים עֲלִיהֶם קָמִים]	
15	פ צִיִּתִּי פִּי וְגַם אֶתְחַנֵּן לְךָ וַי	חנן
	וְשַׁחֲרִיתֶיךָ וְאַלֶּיךָ נִשְׁאַתִּי עֵינֵי	חנן
	כִּי אֶתָּה גְּדוֹל אַכֹּן שְׁמִתִּי בְּךָ מַעֲיִינִי	
	גְּאוּלְתֶּיךָ תִּצְמַח וְתִקְרַב שְׁנַת שְׁלוֹמִים	חנן
	גְּאוּלְתֶּיךָ [תִּצְמַח וְתִקְרַב שְׁנַת שְׁלוֹמִים]	

ביאור: 1 **יה...עולמים**: ה' זמירותי ינעמו לך לעד. 2 **ותזכור...קדומים**: אל תשכח את העבר. 3 **מעוטי עמים**: עם ישראל העם הנבחר, ע"פ דברים ז, ז. 4 **זרים**: האויבים, ע"פ תהלים נד, ה. **עליהם**: על ישראל. **ושפוך...קמים**: ואת כעסך שפוך על האויבים הקמים על עמך. 5 **וערבה**: ונעמה, ע"פ תהלים קד, לד. **מנחת נפשי**: שירי כמתנת כבוד לך ה'. **וערבה...עולות**: ע"פ מלאכי ג, ד. 6 **נורא תהלות**: הקב"ה, שמות טו, יא. 7 **כי תושיב ערים הנשמות**: תישב את הערים שיהיו שוממות זמן רב, ע"פ ישעיה נד, ג. **הצב גבולות**: ע"פ משלי טו, כה. 8 **נאנחים**: עם ישראל, ע"פ שמות ב, כג. **כהניח...שוממים**: עם ישראל נמצא עדיין בגלות ושערי ירושלים שוממים משובם של הגולים. 10 **סירים וקוצים**: סוגי קוצים וכאן כינוי לאומות העולם הם אויבי ישראל. **תבער**: תסלק, תשמיד, ע"פ דברים יג, ו. **עיר קדשך**: ירושלים, ע"פ נחמיה יא, א. 11 **כי...נחשך**: כי אויבי ישראל מונעים את גאולת ישראל ועל כן עמך נמצא בחושך, ללא מוצא. 12 **עם...פניהם**: עם שאין בו פחד מפניך. **מורט וממושך**: מראם מפחיד, הם גבוהי קומה שנקרחו משערותיהם, ע"פ ישעיה יח, ז. 13 **אל יחצו ימיהם**: קללה לאויבים שלא יגיעו עד מחצית ימי חייהם, שימותו צעירים.

כאנשי דמים : כמו רוצחים. אנא...דמים : ע"פ תהלים נה, כד. 15 פציתי פי : דברתי, שופטים יא, לה. 16 ושחרתיך : ואבקשך, ע"פ ישעיה כו, ט. ואלוך נשאתי עיני : תהלים קכג, א. 17 בך מעייני : תוכן חיי בך, ע"פ תהלים פז, ז. 18 תשובת האל. 18 שנת שלומים : שנה של תשלום ונקם באויבים, ישעיה לד, ח.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית בתוספת מילת פנייה.

חריזה : (תתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל : הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי: Razu oldi gam halüme bir⁹⁴.

מקאם : נאבה, Neva.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 1113.

נב ע"א- ע"ב

קכד

נאבה לחן תורכי בו דילי חאראפ אישי סי יוסף

ה שעה שיחי אל גאה על כל גאה ורם
 השב כבודי אשר הונף ואשר הורם
 כי גלה מני וגם ברח אל שדה ארם
 ואל נא תפקוד עוני כי הזמן גרם ואל וכו'

5 ו בחסדך אל תשמיד אויבי צוררי נפשי
 ותשב גמולם בראשם קומי ודושי
 שים גלות על עם משל בנו ועבד חפשי
 האשימם אלהים כל רכושם וחרם
 ואל [נא תפקוד עוני כי הזמן גרם]

10 ה גור לבב עמד קרעו חיש ולא דמו
 עד כי זב דמם על בשרם ולא רחמו
 ולא שמוך אל לנגדם ולא נכלמו
 הרעו מאבותם ולא נחלו על שברם
 ואל [נא תפקוד עוני כי הזמן גרם]

⁹⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 153, סימן 263 :

"A ... became satisfied with my state of grief". Meter unclear. Maqam Awj/ Eviç.

וְרָאָה נִגְזְרוּ וְגַם צָפוּ מִיָּם עַל רֵאשִׁים
הָעֵלָם לְבִיתְךָ וְהֶאֱדַמָּה לֹא תִשָּׁם
קוּמִי אוֹרֵי תִהְיֶה אוֹרְם וְתַחַל נִרְם
קוּמִי [אוֹרֵי תִהְיֶה אוֹרְם וְתַחַל נִרְם]

ביאור: 1 **יה שעה שיחי אל**: ה' ענה לתפילתי. **גאה על כל גאה ורם**: הקב"ה, שהוא המרומם ביותר ישעיה ב, יב. 2 **אשר הונף ואשר הורם**: שבעבר היה רם וגבוה, שמות כט, כז. 3 **ארם**: הגויים. **וגם...ארם**: ע"פ הושע יב, יג. 4 **תפקוד**: תזכור לרעה, ע"פ שמואל ב ג, ח. **כי הזמן גרם**: התוצאה של מצבי בגולה. 6 **קומי ודושי**: התעורר האל לפעול. דרוס ורמוס את אויבי (פנייה בנקבה), ע"פ מיכה ד, יג. אפשר שהכוונה היא: קומי ודושי, שאויבי הם שקמו נגדי ודשו את בשרי. 7 **שים...חפשי**: הפוך את היוצרות כך שאויבי, המושלים בי, ישלחו לגלות ואני עבדס אצא לחופשי. 8 **האשימם**: תחייב אותם על חטאם, ע"פ ויקרא ה, ב. **כל רכושם יחרם**: כל אשר להם יושמד, ע"פ עזרא י, ח. 10 **קרעו חיש ולא דמו**: קרעו את ליבי, את נפשי ולא חדלו, ע"פ תהלים לה, טו. 11 **זב דמם על בשרם**: של ישראל, ע"פ ויקרא טו, יט. 12 **ולא שמוך אל לנגדם**: (האויבים) לא חששו מפניך. **נכלמו**: התביישו. 13 **הרעו מאבותם**: (האויבים) היו גרועים יותר מאבותיהם, ירמיה ז, כו. **ולא נחלו על שברם**: ולא הצטערו על הצרות והאסונות, ע"פ עמוס ו, ו. 15 **פדיונם...נפשם**: (מוסב על ישראל), גאולת ישראל על ידך האל היא רבת ערך וזאת בכדי להבטיח חיי נצח לעם ישראל ושלא יראו השחת. ע"פ תהלים מט, ט. 16 **נגזרו...ראשם**: נשמדו, נכרתו ואף הגיעו מים עד נפש (מוסב על מצבם של ישראל), ע"פ איכה ג, נד. 17 **העלם לביתך**: השיבם לארצם. **והאדמה לא תשם**: ואדמתם שוב לא תהיה שוממה, בראשית מז, יט. 18 **קומי אורי**: דיבור עקיף, הדברים אותם מצפה עם ישראל שהקב"ה יאמר לו, ישעיה ס, א. **תהיה...נרם**: תאיר את גורלם.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Bu dili xarap iti⁹⁵.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1155.

⁹⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 89, סימן 77:

"It / He devastated this heart". Meter?

נאבה לחן תורכי ביר יוזילי יונגול וירדום סי' יוסף

אל תתעלם מלך עולם מדד נכלם עת צרתו
 לך יקרא בעת צרה חיש מהרה לעזרתו
 טרם יקרא תענהו תצילהו מרעתו
 וחיש ישוב אל לקראתך טרם ישוב לאדמתו וחיש וכו'

5 ? דך גלה ארץ תולה כי הוא נגלה מאדמתו
 וידי אויבו שבת לבו עלי עזבו את תורתו
 השתרגו עלו על ראשו והכבידו את נחשתו
 הושיעהו הרגיעהו תטעהו בנחלתו
 וחיש [ישוב אל לקראתך טרם ישוב לאדמתו]

10 לא הניח שם מרגזו ומעצבו ודלותו
 ? עליו יום ויום הומים כאריה ממעונתו
 שמו מחסום למו פיהו עד כי לא יוכל שאתו
 קומים דגלו האר אפלו ישוב מהר לקדמותו
 וחיש [ישוב אל לקראתך טרם ישוב לאדמתו]

15 ? גרו פימו ושפתימו ואת טעמו בשנותו
 והכל בא עליו עלי רשעו וגם רוב חטאתו
 מהר סלח טוב וסלח ותקן אשר ענתו
 כי בידך האל ובך מגמתו ותקנתו
 וחיש [ישוב אל לקראתך טרם ישוב לאדמתו]

20 ? נים תפיר לו ותזכיר צדקו וגם חסידותו
 כי בהיותו בגלותו לא עזב חסדו ואמתו
 חושה האל תאיר נרו טרם ידעך מאורתו
 ואתה האל תמשול בו ואליך תשוקתו
 [וחיש ישוב אל לקראתך טרם ישוב לאדמתו]

ביאור: 1 מדד נכלם: מעם ישראל בגלותו, ע"פ תהלים עד, כא. 2 לך...לעזרתו: באסונו יפנה אליך, מהר להצילו. 3 תצילהו מרעתו: תציל אותו מהמרעים לו, מהאויביו, או מכך שהוא גורם רעה לעצמו. 4 טרם ישוב לאדמתו: בטרם ימות. 5 ידך גלה: תראה את כוחך היחודי. ארץ תולה: כינוי לאל, ע"פ איוב כו, ז. 5 כי...אויבו: כי הוא הוגלה מארצו על ידי אויביו. 6 שבת לבו: שבה, מלשון שבי. ישראל נפלו בשבי האויבים. עלי עזבו את תורתו: כי נטש את אמונתו. 7 השתרגו עלו על

ראשו: ידי אויביו נכרכו סביב ראשו, חנקו אותו, ע"פ איכה א, יד. **והכבידו את נחשתו**: הקשו עליו. 8 **הרגיעהו**: השקיטו, ע"פ ירמיה נ, לד. **תטעהו**: תושיבהו. **בנחלתו**: בארצו ישראל, ע"פ ישעיה יט, כה. 10 **לא הונח שם**: לא מצא מנוחה בגולה, ע"פ איכה ה, ה. **מרגזו ומעצבו**: ע"פ ישעיה יד, ג. **ודלותו**: ועניו. 11 **הומים כאריה ממעונתו**: אויביו נוהמים סביבו כלביא במעורתו. 12 **שמו מחסום למו פיהו**: עצרו אותו, ע"פ איוב מ, ד. **כי לא יוכל שאתו**: דברים יד, כד. 13 **דגלו**: סמל מעמדו. **האר אפלו**: האר את חשכת גלותו. **לקדמותו**: למצבו בעבר. 15 **סגרו פימו ושפתימו**: מנעו ממנו לומר את דברו. **ואת טעמו בשנותו**: וגרמו לו לאבד את שכלו, לנהוג כמטורף, ע"פ שמואל א כא, יד. **אולי רומז להמרות דת**. 16 **והכל...חטאתו**: וכל אלה נגרמו לו בשל עוונותיו, ע"פ דברים ט, כז. 17 **טוב וסלח**: כינוי לקב"ה, תהלים פו, ה. **אשר עותו**: את המעוות. 18 **האל ובך מגמתו**: הכוח, ואלו שאיפתו, ע"פ חבקוק א, ט. 20 **פנים תכיר לו**: הסבר לו פנים. **חסידותו**: צדיקותו, ע"פ תהלים קמה, יז. 21 **לא עזב חסדו ואמתו**: לא זנח את הצדק והאמת, בראשית כד, כז. 22 **נרו טרם ידעך**: הצילהו לפני שימות, יעלם, ע"פ איוב יח, ו. 23 **ואתה...תשוקתו**: הלשון ע"פ בראשית ד, ז.

תבנית שירית: חמש סטרופות בנות ארבעה טורים וטור רפריני. כל המחרוזות נחרזות בחרוז אחיד.

חריזה: אחידה (- תו).

משקל: הברות פונטי 16 (4+4+4+4), למעט טור 10, 21).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁹⁶Bir yüzele yöngül virdüm.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4256.

נג ע"א- ע"ב

קכו

נאבה לחן ערבי סבח איל נאייר* סי יוסף

אַל יַחֲד לְךָ אַרְיָעָה

אַשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרַעָה אל וכו'

א וְדָה לְךָ בְּטוֹב הַגִּיּוֹן

לְמִנְצַחַת עַל שְׁגִיּוֹן

5 יוֹשֵׁב בְּרוֹם שְׁמֵי עֲלִיּוֹן

נוֹטָה שְׁמַיִם בְּיָרִיעָה

אַל [יַחֲד לְךָ אַרְיָעָה / אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרַעָה]

⁹⁶ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 88, סימן 71:

"I have given my heart to a fair one". Possibly nonmetrical.

יְדַבֵּר פִּי רִצְיָה נָא אֱלֹהִים
וְתִיטֵב שִׁיר מִהַלְלֵי
וְאֵל תִּפְּן לְמַעְלֵי 10
כִּי נִפְשֵׁי בְרָעוֹת שָׁבְעָה
אֵל [נִחַיד לָךְ אֲרִיעָה / אֲשַׁתְּחֹה וְאֶכְרַע]

יְהִי דְלִנִּי מְבוֹר שְׁבָיָה
רְשָׁפִיָּה שְׁלֵהֶבֶת יְהִי
גְדוֹל וְרַב עֲלִילָה 15
וְתִמְחָה מִפְּנֵים דְּמַעָה
אֵל [נִחַיד לָךְ אֲרִיעָה / אֲשַׁתְּחֹה וְאֶכְרַע]

יְחַלְתִּי לְדַבְרְךָ יוֹם יוֹם
לָךְ אֵל נוֹרָא וְאִיוֹם
וּמִמֶּךָ אֲשַׁאל פְּדִיוֹם 20
וְחִישׁ אֲסוּף הַצּוֹלְעָה
אֵל [נִחַיד לָךְ אֲרִיעָה / אֲשַׁתְּחֹה וְאֶכְרַע]

יְאֹף כִּי רַבּוֹ חֹטְאֵתִי
שׁוֹבָה יְיָ עַד מָתִי
שָׂאֵם לֹא עֲכָשׁוּ אֶמְתִּי 25
כִּי גָבְרָה יַד עוֹשֵׂי רִשְׁעָה
אֵל [נִחַיד לָךְ אֲרִיעָה / אֲשַׁתְּחֹה וְאֶכְרַע]

יְבַלְתִּי עוֹל גְּלוֹת כְּבֹד
עַד תַּעֲיִתִי כְּשֶׁה אֹבֵד
נָא דְרַךְ רִשְׁעִים תֵּאבֹד 30
וְיִקּוּם מֵאֲדוֹם הַרְשָׁעָה
אֵל [נִחַיד לָךְ אֲרִיעָה / אֲשַׁתְּחֹה וְאֶכְרַע]

יְדַנֵּי אֵל מִבֵּין קָמִים
אֲתָה אֵל רָם עַל כָּל רָמִים
וְהִפֵּר כַּעַס נְזַעֲמִים 35
כִּי דְחִיק לָנוּ הַשָּׁעָה
אֵל [נִחַיד לָךְ אֲרִיעָה / אֲשַׁתְּחֹה וְאֶכְרַע]

תְּהִי יָדְךָ לְעֶזְרִי

קוּמָה וְחִישׁ שְׁמַחְנִי

דוֹדֵי כִּימוֹת עֲנִיתֵנִי 40

כְּשֵׁנוֹת רְאִיתִי רְעָה

אַל [נְחִיד לְךָ אֶרִיעָה / אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרַעָה]

ביאור: 1 אריעה: אשמיע קול רם וצוהל. 3 הגיון: קול נגינה, או דברי טעם, ע"פ תהלים צב, ד. 4 שגיון: סוג של שיר או של כלי נגינה, ע"פ תהלים ז, א. 5 יושב...עליון: הקב"ה, ע"פ תהלים ב, ד. נוטה שמים כיריעה: הקב"ה, תהלים קד, ב. 8 נדבות...אלי: קבל את שירתך, תהלים קיט, קח. 10 ואל תפן למעלי: אל תסב, תפנה פניך לחטאי, ע"פ יחזקאל, יד, יג. 11 כי...שבעה: ע"פ תהלים פח, ד. 13 דלני מבור שביה: העלני מכלא הגלות. 14 רשפיה שלהבת יה: הגלות מדומה לאש שורפת והלשון, ע"פ שיר השירים ח, ו. 15 גדול ורב עליליה: הקב"ה, ע"פ ירמיה לב, יט. 16 ותמחה מפנים דמעה: תנחם, ע"פ ישעיה כה, ח. 18 יחלתי לדברך: מצפה, מקווה, ע"פ תהלים קיט, עד. 19 אל נורא ואיום: הקב"ה, חבקוק א, ז. 20 אשאל פדיום: אבקש גאולה. 21 הצולעה: כינוי לשארית ישראל, ע"פ מיכה ד, ו. 24 שובה יי עד מתי: ע"פ תהלים צ, יג. 25 שאם...אמתי: אז מתי, ע"פ משנה, אבות א, יד. 28 עול: נטל, משא. 29 תעיתי כשה אובד: תהלים קיט, קעו. 30 דרך רשעים תאבד: האבד, השמד את הרשעים, תהלים א, ו. 31 מאדום הרשעה: מהנוצרים. 33 קמים: אויבים. 34 אל רם על כל רמים: הקב"ה, ע"פ ישעיה ב, יב. 35 נזעמים: מלאי הכעס, כינוי לאויבים. 36 דחיק לנו השעה: לוחצת לנו השעה. 38 תהי ידך לעזרני: תהלים קיט, קעג. 39-40 שמחני: הטור יורד אל המשכו. 40 דודי: כינוי פנייה לקב"ה, ע"פ שיר השירים א, טז. 39-41 שמחני...ראיתי רעה: ע"פ תהלים צ, טו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, סטרופת הפתיחה חוזרת במלואה כרפרין.

חריזה: (תת- [תת] / שששת- [תת] / אאאת- [תת] / בבבת- [תת] וכו').

משקל: הברות פונטי 8 (למעט טור 41).

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: ערבי.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3708.

נאבה לחתן שמו יוסף לחן תורכי קוגוקטין שיבדום שיני

אָ שִׁירָה נָא שִׁיר לִידִידִי

פָּאָר הַדְּרִי וְהוֹדִי

בְּכָל נִפְשִׁי גַם מְאוֹדִי

כִּי צָפַנְתָּ פִּעֲנַח יוֹסֵף

5 הַגֵּד עֵינִי אֲשִׁמְנוּ

וּמִשִּׁירֵי אֶהְדָּנוּ

עָלֵי רֵאשֵׁי אֶעֱנְדָנוּ

יַעַן הוּא הַשְּׁלִיט יוֹסֵף

9 פְּעַת זוֹהַר תְּמוֹנָתוֹ

10 וְרֵמוֹת טוֹהַר תְּכוּנָתוֹ

יַעֲיִדוּן עַל רוֹב צְדָקָתוֹ

כֹּל לְהַתְּאֶפֶק יוֹסֵף

11 חֵיד צוֹר שׁוֹכֵן מְרוֹמִים

הַצְּלִיחַ דְּרָכּוֹ אֶל תְּמִים

15 לְמַעַן יֵאָרִיף יָמִים

וַיְהִי יְיָ אֵת יוֹסֵף

16 הַבֵּט יוֹשֵׁר מִפְּעָלָיו

וּדְרָכָיו וּמַעַלְלָיו

הוּא בְּעֶצְמוֹ יַעֲיִד עָלָיו

20 אֲשֶׁר הוּא בֶן פּוֹרֵת יוֹסֵף

17 בֵּיב לְעוֹמְתָךְ חֲנָה

וְהַתּוֹרָה לוֹ לְמִנָּה

וְגַם כְּתָר שֵׁם טוֹב קָנָה

וַיְהִי יָפֶה תוֹאֵר יוֹסֵף

25 פֶּה דָהוּ אֶל מִכָּל צָרָה

וְתוֹפֵעַ עָלָיו נִהְרָא

וְכָל בְּרִכּוֹת הַתּוֹרָה

תִּהְיֶינָה לְרֵאשֵׁי יוֹסֵף

ביאור: דברי הפייטן לכבוד חתן בשם יוסף. 1 **לידידי**: כאן כינוי לנמען, הלשון ע"פ ישעיה ה, א. 2 **פאר הדרי והודי**: כולם דברי שבח לחתן, ע"פ ישעיה נה, ה, וגם תהלים קד, א. 3 **בכל נפשי גם מאודי**: הלשון ע"פ (שמע), דברים ו, ה. 4 **צפנת פענח יוסף**: ע"פ בראשית מא, מה. 5 **נגד עיני אשימנו**: אזכרהו בכל רגע. 6 **ומשירי אהודנו**: ואשבח אותו בשירי, תהלים כח, ז. 7 **עלי ראשי אענדנו**: יהיה ככתר לראשי. 8 **יען...יוסף**: ע"פ בראשית מב, ו. 9 **יפעת זוהר תמונתו**: דמותו המאירה והמבהיקה ביופיה. 10-11 **ורמות...צדקתו**: אופיו הנעים ומוסריותו מעידים על צדיקותו. 12 **יכול להתאפק יוסף**: ע"פ בראשית מה, א. 13 **יחיד**: הקב"ה, ע"פ דברים ו, ד. **צור שוכן מרומים**: הקב"ה, ישעיה לג, טז. 14 **אל תמים**: הקב"ה, דברים לב, ד. 16 **ויהי יי את יוסף**: בראשית לט, ב. 17 **והבט יושר מפעליו**: וראה את מעשיו הישרים. 18 **ודרכיו ומעלליו**: דרכיו הישרות ופעולותיו, ע"פ זכריה א, ו. 20 **בן פורת יוסף**: בראשית מט, כב. 21 **סביב לעומתך חנה**: עוסק בעבודת הקודש, בתפילות ואפשר שרומז לעלייתו לתורה בשבת חתן שאז השמיעו שיר זה. 22 **והתורה לו למנה**: והעיסוק בתורה הוא חלק משגרת יומו. 23 **וגם...קנה**: שמו הטוב נקנה בזכות העיסוק בתורה וקיום מצוות, ע"פ קהלת ז, א, וגם ע"פ אבות ד, יג. 24 **ויהי יפה תואר יוסף**: ע"פ בראשית לט, ו. 26 **נהרא**: אור. **ותופע עליו נהרא**: ע"פ איוב ג, ד. 28 **תהיינה לראש יוסף**: בראשית מט, כו. 30 **דשנים ורעננים**: תהלים צב, טו. 31 **ממינים**: מסוגים. 32 **תבאתה...יוסף**: ע"פ דברים לג, טז.

תבנית שירית: סטרופית, מרובעת, בחריזה מעין אזורית. כל טור אחרון בסטרופה הוא פסוק הנחרז עם השם "יוסף".

חריזה: (אא-א / ת / בבב-ת / גג-ת וכו') ת = פסוק שבסופו השם "יוסף".

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Küçüçüğten sevdüm seni⁹⁷.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 8055.

⁹⁷ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 132, סימן 196:

"I have loved you since childhood". Non metrical.

מזכיר שיר עממי לדוגמא את ה satanza - של הזמר הפופולרי בן המאה ה-17: Asiq.

נאבה לחן תורכי אי פירטיף איים יארי חודה* סי יוסף

! חָדוּ נְבוּאָה לְבֵית הָאֵל לְהַלֵּל שְׁמוֹ

לְהַעֲרִיצוּ בְּשִׁיחֵנוּ גַם לְרוֹמְמוֹ

אוּלֵי יִקַּל אֶת כְּבוֹלֵנוּ וְיִפְרֹ זַעֲמוֹ

יוֹצִיא בְּרָנָה אֶת בְּחִירֵיוּ בְּשֵׁשׁוֹן עֲמוֹ יוציא וכו'

5 ! יתן להם ארצות גוים עמל לאומים

וישפיל עדי עפר ארץ גאים ורמים

בית גאים יסח וגם יצב גבול עגומים

וישבו בטח ויהנו מזיו עמו

יוציא [ברנה את בחיריו בששון עמו]

10 ספ י אולמם יכוננם כקדמוניות

ארמון על משפטו ישב בנוי לתלפיות

יצילים מצר וגם מבין שני אריות

יטעם על מי מנוחות ובנה הדומו

יוציא [ברנה את בחיריו בששון עמו]

ביאור: 1 לבית האל: כאן בית הכנסת. 2 בשיחנו: בתפילותינו. 3 אולי...זעמו: אולי יסיר את המשא המכביד עלינו, את עול הגלות וכעסו ישכח. 4 בחיריו: את עם ישראל, בחירי האל, ישעיה מה, ד. יוציא...עמו: ע"פ תהלים קה, מג. 5 ויתן...לאומים: ויעניק לישראל את ארצות אויביהם ואת פועלם, תהלים קה, מד. 6 גאים ורמים: אויבי ישראל. 7 בית גאים יסח: יעקור את אויבי ישראל מביתם. יצב: יעמיד, יכונן. גבול עגומים: את ארץ ישראל והמקדש. עגומים: כינוי לעם ישראל. בית...עגומים: ע"פ משלי טו, כה. 10 ספי...כקדמוניות: יבנה את בית המקדש כקדם. 11 ארמון על משפטו ישב: ובית המקדש ישב על מקומו הראוי, ירמיה ל, יח. בנוי לתלפיות: בנוי לתפארת, שיר השירים ד, ד. 12 יצילים...אריות: יציל אותם מאויביהם ומאומות העולם, ע"פ יואל א, ו. 13 יטעם על מי מנוחות: יניח אותם לחיות בשלוה. ובנה הדומו: ובבית מקדשו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת].

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: נאבה, Neva.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2466.

בוסיליק לחן תורכי אי פירישאן האל סי יוסף

י קום אלהים / ויפדה עמו / מבין לוחצים / אשר לחצום
אליו כמהים / אוהבי שמו / כי פת לוחצים / המה רצצום
כמתלהלים / איש ממקומו / זיקים וחצים / בהם נעצום
ואליו ננהים / יבנה הדומו / יקבוץ נפוצים / עם רב ועצום
ואליו וכו'

5 י על מי נטש / את מעט צאנו / ישוב כקדם / ואל יתעלם
וארמון נוטש / ודביר מעונו / עוד יעמידם / לעד לעולם
תער מלוטש / בעוז ימינו / נחיש ויאבדם / ישיב גמולם
ועיניו ילטש / להם וגאונו / גם ישדדם / כי הם ניאצום
ואליו [ננהים / יבנה הדומו / יקבוץ נפוצים / עם רב ועצום]

10 ספ יו שיחר / ישיב נהו / הלעד זנח / בית שכינתו
מדוע אחר / את אליהו / יבא וינח / לצאן מרעיתו
בו יהיה בוחר / וישגבהו / פי לבו גנח / מעול גלותו
צר עורו שיחר / ועיניו פהו / יושיבהו נח / ישושום
צר [עורו שיחר / ועיניו פהו / יושיבהו נח / ישושום]

ביאור: 1 ויפדה: ויחלץ, ויציל, ע"פ מיכה ו, ד. לוחצים: גויים, ע"פ שמות ג, ט. 2 אוהבי שמו: מאמיניו, עם ישראל. לוחצים: מלגלים, הכוונה לאויבי ישראל, ע"פ הושע ז, ה. רצצום: דכאו, לחצו (על ישראל), ע"פ עמוס ד, א. 3 כמתלהלים: כמתהוללים, משתעשעים. כמתלהלים... וחצים: ע"פ משלי כו, יח. נעצום: תקעו בהם (חיצים). 4 ננהים: נכספים, שמואל א ז, ב. הדומו: בית מקדשו, ע"פ תהלים קלב, ז. עם רב ועצום: יואל ב, ב. 5 ועל... צאנו: ע"פ שמואל א יז, כח. 6 וארמון נוטש: ובית המקדש חרב, ע"פ ישעיה לב, יד. ודביר מעונו: ובית המקדש משכנו של האל. 7 תער מלוטש: בחרב חדה. בעוז ימינו: בכח ובגבורתו של האל, ע"פ ישעיה סב, ח. ויאבדם: ישמיד את האויבים, ע"פ איוב יב, כג. ישיב גמולם: יענישם, ישלם את המגיע להם. 8 ועיניו ילטש להם: ינעץ עיניו בהם, ע"פ איוב טז, ט. וגאונו: ורוממותו, ונשגבותו, ע"פ משלי ח, יג. ישדדם: יכריעם (את האויבים), ע"פ ירמיה ה, ו. ניאצום: ביזו, מאסו, קיללו אותם, ע"פ ישעיה א, ד. 10 ספיו... נוהו: את עם ישראל שמתפלל בבתי הכנסת ("ספיו ישר"י) יחזיר אל מקומו, לארץ ישראל. זנח: נטש, עזב, ע"פ תהלים עד, א. בית שכינתו: את מעונו, את בית המקדש. 11 איחר את אליהו: מעכב את בואו של המשיח. וינח: ינחה, יוביל, ע"פ הושע, כא, מב. לצאן מרעיתו: את עם ישראל, ע"פ תהלים ק, ג. 12 בו יהיה בוחר: יהי לו לעם הבחירה ע"פ דברים ז, ו. וישגבהו: יחזק אותו, ע"פ איוב ה, יא. כי... גלותו: כי סבלנותו פקעה ממשא הגלות. 13 צר... כהו: את ישראל הנמקים בגלות. יושיבהו נח ישושום: יחזור למנוחה ולשמחה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, טורי המחרוזות עשויים בדומה למרובע ספרדי.
 חריזה: (קרשת קרשת קרשת קרשת- [קרשת] / אבגד אבגד אבגד אבגת- [קרשת] וכו')
 משקל: הברות פונטי 5+5+5+5.
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 תעתיק לועזי: ⁹⁸ Ey perişan-hal.
 מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3598.
 נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מא, בשינוי.

נד ע"ב- נה ע"א

קל

בוסיליק לחן תורכי יוזיליקטי נאזירין יוק סי' יוסף

- י ום ליום אביע אומר לך בורא ניב שפתיים
 אשיחה בכל יום ערב ובקר וצהרים
 אשיר לך ואזמר צור נוטה כדוק שמים
 על חסדך ואמתך לך אקוד ארץ אפים על וכו'
- 5 וי בכל הארץ אחנה צור הדר כבוד הודך
 בי הגדלת והוספת לגמול עלי כחסדך
 ודעת בצרות נפשי הגיעו באו עדיך
 ובעת ראית בעניי הית לי לעיניים
 על [חסדך ואמתך לך אקוד ארץ אפים]
- 10 ומה הית לנפלי תמכתני בימין צדק
 והיית עזרתה לי חוקתני כמו בך
 עתה ביד צר ואויב היתי כמשוכת חדק
 ועל חטאתי לקחתני מידך האל כפלים
 על [חסדך ואמתך לך אקוד ארץ אפים]
- 15 צני והצילני נורא מיד בני נכר
 כי היתה מנתי נצח גם תמיד כאבי נעכר
 אנא חושה לעזרתי ושלח ארץ מושל וכר
 ועומדות יהיו רגליו בשערי ירושלים
 ועומדות [יהיו רגליו בשערי ירושלים]

⁹⁸ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 106, סימן 132:

"O perplexed one!". Meter ramal.

ביאור: 1 יום ליום אביע אומר: אומר את תפילותי בכל יום, תהלים יט, ג. בורא ניב שפתים: הקב"ה, ישעיה נז, יט. 2 אשיחה...וצהרים: אתפלל אליך שלוש פעמים ביום, ע"פ תהלים נה, יח. 3 כדוק: כיריעה דקה. צור נוטה כדוק שמים: הקב"ה, ישעיה מ, כב. 4 חסדך ואמתך: תהלים מ, יב. אקוד ארץ אפים: ע"פ מלכים א א, לא. 5 אחוה: אביע, ע"פ תהלים יט, ג. הדר כבוד הודך: תהלים קמה, ה. 7 ידעת בצרות נפשי: תהלים לא, ח. עדיך: עד אליך. 8 היית לי לעיניים: הנחת, הדרכת אותי. 10 סומך היית לנפלי: עזרת לי בעת צרה, ע"פ תהלים קמה, יד. תמכתני בימין צדק: ע"פ ישעיה מא, י. 11 כמו בדק: כמו שמחזקים פרצה בקיר, ע"פ מלכים ב יב, יג. 12 כמשוכת חדק: כגדר קוצנית, משלי טו, יט. 13 ועל...כפלים: נענשתי כפלים מכפי מידת חטאי, ע"פ ישעיה מ, ב. 15 בני נכר: אויבי ישראל, ע"פ ישעיה סב, ח. פצני...נכר: ע"פ תהלים קמד, ז. 16 היתה מכתני נצח: מכתני היתה תמידית וחזקה, ע"פ ירמיה טו, יח. כאבי נעכר: כאבי קשה וממושך, תהלים לט, ג. 17 חושה לעזרתי: ע"פ תהלים מ, יד. וכר: שליח והכוונה כאן למשיח. ושלח ארץ מושל וכר: ע"פ ישעיה טז, א. 18 ועומדות...ירושלים: ע"פ תהלים קכב, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 4).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ⁹⁹Yüzeliqte nazirin yoq.

מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, י 1816.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8); כתב יד

קמבריג'- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

⁹⁹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 180, סימן 342:

"In beauty you have no equal". Meter hazaj.

בוסיליק לחן תורכי מיאי חורמאטי עאלים רוק סי יוסף

יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל יִשְׁעֵךְ וְיִשְׁיִשׁוּ וְיִשְׁמְחוּ
וְיִשְׁיִירוּ תְּהַלְתֶּךָ וּמְרֹאֵשׁ הָרִים יִצְּחוּ
מִהָר קוֹמִים בַּיִת מְשׁוֹשָׁם כִּי לֹא בּוֹשׁוּ וּבְךָ בְּטָחוּ
יִצְּאוּ מִבַּיִת כְּלָא וּבְמָרוֹם הָרִים בָּאוּ וְנָחוּ יצאו וכו'

5 וְכָל עוֹלָה תִּקְפוֹץ פִּיהָ וְיִסְכַּר פִּי דוֹבְרֵי שְׁקָר
לֹאֲבָדוּ אוֹיְבִים מִפְּנֵיךָ וּמַלְכוֹת זָדוֹן תִּעַקֵּר
יַחַל הַנִּגְף עֲלֵיהֶם בֵּין טוֹב לְרַע לֹא יִבְקֹר
עִם טוֹבִים אֶל יִכְתְּבוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְיָחוּ
יִצְּאוּ [מִבַּיִת כְּלָא וּבְמָרוֹם הָרִים בָּאוּ וְנָחוּ]

10 וְרַח תּוֹמָה עוֹדְפִים וְרַעְתֶּם לְהַכְתֵּב לֹא נִיתֵן
גַּם הִמָּה נִרְאִין כְּאוֹהֲבִים בְּשַׁעַת הַנְּאֻתָן
עַל כֵּן רְבוּ לְמַעַלְהָ רֹאשׁ וְשָׁמוּ מוֹשְׁבֵם אֵיתָן
פְּקוּד מוֹשְׁבֵם כִּי הַמְבִלִי מִיָּם יִשְׁגָּא אַחוּ
יִצְּאוּ [מִבַּיִת כְּלָא וּבְמָרוֹם הָרִים בָּאוּ וְנָחוּ]

15 וְחַד פְּחַדְתִּי אֶל יְבֵא הַרְחֵק כְּפָד מַעֲלִי
וְרֹאֵה כִּי נַעֲכְרוּ חַיִּי וּמְנִי נְטוּ צְלָלִי
הוֹשִׁיעֵנִי מִצָּרוֹתַי וְצָבִי עוֹפֵר יְבֵא אֵלַי
יִקְבֹּץ טַפִּי וְאֶלְפֵי וְהֶאֱנִשִּׁים שְׁלָחוּ
יִצְּאוּ מִבַּיִת כְּלָא וּבְמָרוֹם הָרִים בָּאוּ וְנָחוּ]

ביאור: 1 ישרים: בני ישראל, משלי ב, ז. יראו...וישמחו: ע"פ תהלים קז, מב. 2 וישירו תהלתך: ע"פ תהלים קו, יב. יצחו: יריעו. ומראש הרים יצחו: ישעיה מב, יא. 3 בית משושם: בית המקדש, ע"פ ישעיה לב, יג. לא בושו ובך בטחו: ע"פ תהלים כב, ו. 4 מבית כלא: מהגלות, ע"פ ישעיה מב, כב. 5 וכל עולה תקפוץ פיה: וכל רשעה תדום, תעלם, ע"פ תהלים קז, מב. ויסכר פי דוברי שקר: ייסתמו פיות השקרנים, תהלים סג, יב. 6 ומלכות זדון: ומלכות רשעה והכוונה לאויבים. תעקר: תהרס. 7 יחל הנגף: תחל מגפה בקרב האויבים, ע"פ במדבר יז, יא. בין טוב לרע לא יבקר: בין אלה שאינם מבחינים בין רשע לישר, הכוונה לאויבים, ע"פ ויקרא כז, לג. 8 עם... ימחו: הקב"ה לא ידון את אויבי ישראל לחיים יחד עם עם ישראל ("טובים"), אלא למיתה בשל רשעותם וחטאיהם, ע"פ תהלים סט, כט. 10 סרח תומה עודפים: לא הבנתי פירושו. נראה שמתיחס לאויבים. הביטוי סרח עודפים ע"פ שמות כו, יב. ורעתם להכתב לא ניתן: רעתם עצומה כל כך, שלא ניתן לתארה. 11 גם...הנאתן: אינטרסים חיצוניים בלבד הם הקושרים בין אומות העולם, אויבי ישראל לעם ישראל, משמע הם אינם ידידי העם ולפיכך אין לבטוח בהם, ראה:

אבות דרבי נתן כב. 12 **רבו למעלה ראש** : היו ללא שיעור, רבים, עזרא ט, ו. **ושמו מושבם איתן** : וביססו את מקומם. 13 **פקוד** : כאן במשמעות עונש. **המבלי מים ישגא אחו** : האם ייתכן ששדה מרעה ילבלב ללא מים, משמע אתה האל מאפשר לאויבים לפרוח. הלשון ע"פ איוב ח, יא. 15 **הרחק כפך מעלי** : אל תייסר אותי עוד, ע"פ איוב יג, כא. 16 **נעכרו חיי** : חיי קשים, מלאים טומאה. **ומני נטו צללי** : חיי מגיעים לקיצם, ע"פ ירמיה ו, ד. 17 **וצבי עופר** : כאן כינוי למשיח, שיר השירים ב, ט. 18 **טפי** : ילדי הקטנים, ע"פ דברים לא, יב. **ואלפי** : ומנהיגי. **שלחו** : יצאו לחופשי, ע"פ ישעיה נח, ו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 5, 11).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁰⁰Meye hürmet-i alem yoq.

מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3749.

נה ע"ב- נו ע"א

קלב

בוסיליק לחן תורכי אקים דיניקים שוילישילאר* סי יוסף

י ? מלך גאות לבש ולבושו הדור

ברא שמים והארץ כגלגל כדור

נתן לעמו סכום מצות על יד בחירו

צנה לכבד פני זקן בקימת הדור צוה וכו'

5 וְגַם צָנֹם הָאֵל לְהַגֹּת תְּמִיד בְּתוֹרָה

וְלִקְיִים מְצוֹתָיו וְלְסוֹר מְכַל עֲבִירָה

וְלִגְדוֹר עֲצָמָם מְכַל אֲסוֹר עֲרוֹה חֲמוֹרָה

וְשָׁלָא לְאַחַר לְשֵׁלָם דְּבַר הַנְּדוֹר

צְנָה [לְכַבֵּד פְּנֵי זָקֵן בְּקִימַת הַדּוֹר]

¹⁰⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 138, סימן 213:

"Wine does not enjoy the respect of the world". Meter hazaj.

10 **ס** חי ומאוס עתה שמתם בתוך הגוים
עשו עמהם כמו סדום אדמה וצבויים
קומה האל מהר לקרא דרור לשבויים
ותצילים מפני כל חומס וגם אשתדור
צנה [לכבד פני זקן בקימת הדור]

15 **פ** לאי רוממותך הראם שוכן ערבות
תריק ברכה עד בלי די תפתח ארובות
תושב וגם תבנה הערים הנחרבות
ויצעלו לרצון שמה בניך לדור
צנה [לכבד פני זקן בקימת הדור]

ביאור: 1 יי **מלך גאות לבש**: הקב"ה, ע"פ תהלים צג, א. 2 **כגלגל כדור**: ע"פ משנה תורה להרמב"ם, ספר המדע, הלכות יסודי התורה, ה. **סכום מצות**: את ספר המצות והחוקים, את התורה. **בחירו**: משה, תהלים קו, כג. וצ"ל בחור = נבחר. החרוז בטור זה לקוי. 4 **פני זקן בקימת הידור**: ע"פ ויקרא יט, לב. 5 **להגות תמיד בתורה**: ע"פ יהושע א, ח. 6 **ולסור**: ולחדול, ע"פ ישעיה ו, ז. 7 **ולגדור**: ולהסתייג, ע"פ במדבר כב, כד. **אסור ערוה חמורה**: אסור גילוי עריות. 8 **ושלא... הנדור**: לקיים נדרים, ע"פ דברים כג, כב. 10 **סחי ומאוס**: דבר דוחה ומאוס, ע"פ איכה ג, מה. **שמתם בתוך הגוים**: ע"פ יחזקאל ה, ה. 11 **סדום אדמה וצבויים**: ערים שנחרבו במהפכת סדום, ע"פ בראשית יד, ח. 12 **לשבויים**: לעם ישראל, ע"פ מלאכים א ח, מח. **לקרא דרור לשבויים**: ע"פ ישעיה סא, א. 13 **חומס**: גוזל, ע"פ משלי ח, לו. **אשתדור**: מרד או מהומה, ע"פ עזרא ד, יט. 15 **שוכן ערבות**: הקב"ה, ע"פ תהלים סח, ה. 16 **תריק...ארובות**: תשפיע עלינו ברכה ושפע משמים, ע"פ מלאכי ג, י. 17 **הערים הנחרבות**: את ארץ ישראל. 18 **ויעלו לרצון**: וישבו בברכה ע"פ ישעיה ס, ז. **שמה**: לארץ ישראל. **בניך**: עם ישראל, ע"פ שמות ד, כב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתשת- [ת]) / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 9).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 903.

בוסיליק לחן תורכי יולשיני קיואינדי פיריאש סי' יוסף

י מלא פי תהלת אל מי כמוהו נאדר
צדקתו עומדת לעד פעלו הוד והדר
חנון וגם רחום נקרא מי כמוהו מהודר
אתוהי כמה רברבין שלטניה עם דר ודר
אתוהי וכו'

5 ו נפשי יודעת מאד כי הוא יראה בעיני
ואם עד זה כעס עמי ישוב ינחמני
ויראה כי מלכות אדום הכני פצעני
וגם הכביד עול נחשתי דרכי בגזית גדר
אתוהי [כמה רברבין שלטניה עם דר ודר]

10 ס לה ורמס אבירי שמם כמו טיט חוצות
הפיצם וגם הדיקם פזרם בכל חוצות
והאל תמיד עמקם ישב בכל נפוצות
היה עמקם בעזרם ואיש מהם לא נעדר
אתוהי [כמה רברבין שלטניה עם דר ודר]

15 פ ניד פני רחמים האר לי כימי קדם
ושפוך חרונוך וזעמך על ארצה בני קדם
תשים וגם כונן עירי בפטדה ואודם
כי עת הזמיר הגיע הגפנים סמדר
אתוהי [כמה רברבין שלטניה עם דר ודר]

ביאור: 1 ימלא פי תהלת אל: ע"פ תהלים עא, ח. מי כמוהו: ע"פ תהלים פט, ט. נאדר: הקב"ה, שמות טו, ו. 2 צדקתו...והדר: ע"פ תהלים קיא, ג. 3 חנון וגם רחום: הקב"ה, שמות לד, ו. מהודר: מפואר, ע"פ ישעיה סג, א. 4 אתוהי...ודר: מה גדלו אותותיו ומה חזקו מופתיו וממשלתו תשלוט בכל דור ודור, ע"פ דניאל ג, לג. 5 ונפשי יודעת מאד: תהלים קלט, יד. הוא יראה בעיני: ה' יידע. 6 ישוב ינחמני: מלשון נחמה, ע"פ תהלים פו, יז. 7 מלכות אדום: הנוצרים. הכני פצעני: ע"פ שיר השירים ה, ז. 8 וגם הכביד עול נחשתי: הקשה את משאם הכבד של כבלי הנחושת, ע"פ איכה ג, ז. דרכי בגזית גדר: חסם את דרכי בגדר העשויה אבני גזית, כלומר מנע ממני לצאת, ע"פ איכה ג, ט. 10 סלה ורמס אבירי: (האויב) דרך והכריע את גיבורי ישראל, ע"פ איכה א, טו. טיט חוצות: רפש, ע"פ מיכה ז, י. 11 הפיצם: (האויב) פיזרם, ע"פ תהלים סח, ב. הדיקם: (האויב) כתת, שחק, פורר, ע"פ שמואל ב כב, מג. בכל חוצות: בכל מקום, ע"פ עמוס ה, טז. 12 נפוצות: פזורה, ע"פ ישעיה יא, יב. 13 נעדר: חסר, נפקד, ע"פ שמואל א ל, יט. 15 פניך פני רחמים: הקב"ה אל רחום, ע"פ שמות לד, ו. כימי קדם: כבעבר. 16 חרונוך: כעסך, חמתך, ע"פ איכה ד, יא. ארצה בני קדם: על ארצם של

האויבים, העמים ששוכנים צפונית לארץ ישראל, בראשית כט, א. 17 עירי: את ירושלים, ע"פ ישעיה א, כו. בפטדה ואודם: באבנים יקרות. 18 עת הזמיר הגיע: שיר השירים ב, יב. זמנו של עם ישראל להיגאל, ע"פ שיר השירים רבה, פרשה ב, א יב. הגפנים סמדר: סמל לפריחה ולגאולה, שיר השירים ב, יג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.
 חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').
 משקל: הברות פונטי 15 (8 + 7, למעט טור 17).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 תעתיק לועזי: Yülşen-i qyuyinde pür-yes¹⁰¹.
 מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2993.
 מקור: כתב יד הספרייה הבריטית, BM.5557 R 47.

נו ע"ב

קלד

בוסיליק לחן תורכי שקאלם דילדין ראזי איגאן* סי יוסף

‫? ה צמאָה אַליך נפְּשִׁי גַם בְּשָׂרִי לְךָ כָּמָה
 עוֹשֶׂה עֵשׂ כְּסִיל וְכִימָה עוֹשֶׂה וְכוּי

‫וְ לְךָ נִכְסְפָה גַם כְּלִתָּה
 לְךָ תִקְרָא עַת צָרְתָּה
 5 קוּמָה אֱלֹהִים עֲזָרְתָּה
 הוֹשִׁיעָה בְּיַד רַמָּה
 עוֹשֶׂה [עֵשׂ כְּסִיל וְכִימָה]

‫שׁ מְחָה בְּחִסְדְּךָ
 כִּי לְבָה תִשׁוּ נִגְדְּךָ
 10 קוּמָה אֵל נִשְׂא יָדְךָ
 רַחֵם נָא אֶת לֵא רֹחֲמָה
 עוֹשֶׂה [עֵשׂ כְּסִיל וְכִימָה]

¹⁰¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 178, סימן 339: "In the rose garden of your quarter- full of despair". Meter ramal. תחילתו דומה לגזל של משורר בן המאה ה-16 Katibi (נפטר 1563-62).

פ לְטָה נִפְשֵׁי מְרָשָׁע
הָרָף מִמְּנֵי וְהָשָׁע
וּבִתּוֹרֶתָךְ אֲשַׁתְּעֶשֶׂע 15
כִּי מִסָּחֵר כָּסֶף טוֹב טַעֲמָה
עוֹשָׂה [עֵשׂ כָּסִיל וְכִימָה]

הוֹפֵעַ אֹר הוֹדֵךְ מִשְׁעִיר
קוֹם הִיָּה לִי לְעִזּוֹר מְעִיר
וְגַם קוֹמִים חֲרָבוֹת הָעִיר 20
בְּיוֹם זַעַם לֹא גּוֹשְׁמָה
עוֹשָׂה [עֵשׂ כָּסִיל וְכִימָה]

ביאור: 1 **יה...כמה**: ע"פ תהלים סג, ב. 2 **עושה...וכימה**: בורא את הכוכבים, איוב ט, ט. 3 **נכספה גם כלתה**: חשקה עד תום, ע"פ תהלים פד, ג. 4 **עת צרתה**: בזמן מצוקה, ע"פ ירמיה טו, יא. 5 **קומה אלהים עזרתה**: ע"פ תהלים מד, כז. 6 **ביד רמה**: במדבר לג, ג. 8 **שמחה בחסדך**: ע"פ תהלים לא, ח. 9 **תשו נגדך**: תציב למולך, ע"פ תהלים טז, ח. 10 **קומה אל נשא ידך**: קום והראה את כוחך, תהלים י, יב. 11 **רחם...רוחמה**: רחם על עם ישראל, ע"פ הושע ב, כה. 13 **פלטה נפשי מרשע**: מלט, חלץ אותי מאויבים, תהלים יז, יג. 14 **הרף ממני**: סלק ממני, דברים ט, יד. **והשע**: והסר. 15 **ובתורתך אשתעשע**: ובתורתך אתענג, ע"פ תהלים קיט, טז. 16 **מסחר כסף טוב**: התורה עדיפה מעושר, ע"פ משלי ג, יד. 18 **משעיר**: מאדום, כינוי לנוצרים, ע"פ בראשית לו, כא. 19 **היה לי לעזור מעיר**: תפקד עלינו, תנחה אותנו מירושלים ע"פ שמואל ב יח, ג. 20 **קומם חרבות**: בנה הריסות. **העיר**: ירושלים, ע"פ ישעיה א, כו. 21 **ביום זעם לא גושמה**: ביום החורבן לא ירד עליה גשם לטהרה, ע"פ יחזקאל כב, כד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תת- [ת]) / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת] וכו'.

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה: 1, 8 + 8, 2, 8; וכל סטרופה בשיר 8 וכו' (למעט טור 16).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.¹⁰²

מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1079.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מג, בשינוי.

¹⁰² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים- הלחן התורכי המצויין הוא: שאש אולוף מוטרופ דימי, ראה: שם עמ' 159, סימן 279. והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה.

בוטיליק לחן תורכי יאריבי חאם דיטיליר סי יוסף

י ה אַסְעָה וְגַם אֶלְכָה וְאֶשׁוּבָה אֶל מְקוּמִי
עַד אֶן אֲנוּד מְקִינִי בְּתוֹךְ עַם הֵם בּוֹזֵי שְׁמִי
אֲנָא הוֹדִיעֵנִי הֲרַעָה הַזֹּאת בְּשִׁלְמִי
אִם בְּשִׁלְי מְחוּל לִי צוּר מְמֹנֹת מְרוֹמְמִי אִם וְכוּ'

5 וְתַפְלְתִי עֲדִיךָ יְבוּא שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה
וְשָׁעָה שִׁיחַ רְנָתִי חֲסַדְךָ מְנִי לֹא תִכְלָא
אֲנָא הָאֵל הַסֵּר מִקְרָבִי כָּל הַמַּחְלָה
אֶת מִסְפָּר יְמֵי מְלֹא וּבְרַךְ לַחֲמִי וּמִימִי
אִם [בְּשִׁלְי מְחוּל לִי צוּר מְמֹנֹת מְרוֹמְמִי]

10 סֵפֶר רְתִי פְּלֶאֲיִךְ אֵל לְכָל בְּאֵי הָעוֹלָם
וְאִם אַתָּה מְסַתֵּתֵר וּמַהוֹתֵךְ מְאֹד נְעֵלָם
לְכוּ אֲנָא הָאֵל בְּנֵה לִי דְבִיר וְאוּלָם
וְשָׁמָּה אֶקְרִיב לְךָ אֶת קְרָבִי וְאֶת לַחֲמִי
אִם [בְּשִׁלְי מְחוּל לִי צוּר מְמֹנֹת מְרוֹמְמִי]

ביאור: 1 אסעה: אעבור למקום אחר, ע"פ בראשית יב, ט. מקומי: ארץ ישראל, ע"פ דברים יב, יא. אלכה...מקומי: ע"פ הושע ה, טו. 2 מקיני: ממשכני, מארץ ישראל, ע"פ משלי כז, ח. בוזי שמי: כינוי לאויבי ישראל המבזים ומשפילים אותי, הלשון ע"פ מלאכי א, ו. 3 הודיעני...בשלמי: גלה לי בגלל מי נפלה עלי הרעה הזאת, ע"פ יונה א, ז. 4 בשלי: בגללי. מחול: סלח, כפר. צור ממות מרוממי: המצילני ממוות, כינוי לאל, ע"פ תהלים ט, יד. 5 שומע תפלה: הקב"ה. ותפלתי... תפלה: ע"פ תהלים סה, ג. 6 שיח רנתי: דברי שירתי, תפילתי, ע"פ ירמיה ז, טז. חסדך מני לא תכלא: ע"פ תהלים מ, יב. 7 המחלה: מחלת הגלות והנדודים. הסר מקרבי כל המחלה: ע"פ שמות כג, כה. 8 את...ומימי: שאזכה לאריכות ימים ושהברכה תשרה על כל דבר הבא אל פי. 10 פלאיך: ניסוך, מעשי נפלאותך, ע"פ תהלים עז, יב. באי העולם: תושבי תבל ומלואה. 11 ואם: גם אם. ואם...נעלם: שמהותך מסתורית ובלתי ניתנת לתפיסה אנושית. 12 דביר ואולם: בית המקדש, ע"פ מלכים א ו ג-ה. 13 ושמה...לחמי: ובו אקיים את עבודת הקודש לכבודך.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת])

משקל: הברות פונטי 1-2, 4-5, 7+8 || 3, 9+5 וכו' (למעט טור 3).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁰³Ya rabi hamd itiler.

מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 772.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מב, בשינוי.

נז ע"א

קלו

בוסיליק לחן גריגו דין גאלורייא*

אֶת אֱלֹהֵי שְׁלַח נָא אֵלַי אֵלַי וְיַפְדְּנִי וְיַפְדֶּה שְׁבֻטִי יְהוָה אֶת וְכוּ'

מָטָה יָדַי / כִּי יָדָד בִּי הוּיָהּ / חוּשָׁה וְהַחֲזִיקַת בִּי
אֶת אֱלֹהֵי [שְׁלַח נָא אֵלַי אֵלַי וְיַפְדְּנִי וְיַפְדֶּה שְׁבֻטִי יְהוָה]

יָרַד הוּדִי / וְנַפְשִׁי לֹא חָנָה / צָרִי וְעָרִי וְאוֹיְבֵי
5 אֶת אֱלֹהֵי [שְׁלַח נָא אֵלַי אֵלַי וְיַפְדְּנִי וְיַפְדֶּה שְׁבֻטִי יְהוָה]

גַּם לְבָדִי / נִשְׁאַרְתִּי בְּשִׁבְיָהּ / גַּם חָרְשׁוֹ חוֹרְשִׁים עַל גְּבִי
אֶת אֱלֹהֵי [שְׁלַח נָא אֵלַי אֵלַי וְיַפְדְּנִי וְיַפְדֶּה שְׁבֻטִי יְהוָה]

פֶּה עֲמָדִי / עֲמוּד צוֹר שְׁמַיָא / וְחִישׁ פְּדָנִי מִשְׁבִּי
אֶת אֱלֹהֵי [שְׁלַח נָא אֵלַי אֵלַי וְיַפְדְּנִי וְיַפְדֶּה שְׁבֻטִי יְהוָה]

ביאור: 1 **את אליה**: את אליהו התשבי הוא מבשר הגאולה. **ויפדני**: ויצילני, יחלצני, ע"פ מיכה ו, ד. **שבטי יה**: עם ישראל, תהלים קכב, ד. 2 **מטה ידי**: התרוששתי, התמוטטי, ע"פ ויקרא כה, לה. **ידך בי הויה**: ע"פ שמות ט, ג. **חושה והחזקת בי**: מהר לתמוך בי, ע"פ ויקרא כה, לה. 4 **ירד הודי**: איני מפואר כבעבר. **ונפשי לא חיה צרי**: האויב הורג אותי, ע"פ תהלים כב, ל. **צרי וערי ואויבי**: מילים נרדפות למילה אויבי, שונאי. 6 **בשביה**: בגלות, ע"פ מלכים א ת, מח. **חרשו חורשים על גבי**: גרמו לי סבל, ע"פ תהלים קכט, ג. 8 **צור שמאי**: צור שמים, הקב"ה. **וחיש פדני משבי**: ומהר להצילני מכלא הגלות.

¹⁰³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 172, סימן 325:

"O my lord, they praised". Meter out of order.

תבנית שירית: אחידה, בכל טור שלוש צלעיות החורזות בחרוז אחיד וטור רפריני אחר כל טור.
 חריזה: (ת- [ת] / קתר- [ת] / קתר- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה, רפרין: 1, 4+7+4+6 וכל סטרופה בשיר 1, 4+6+8 ||
 רפרין וכו'.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: גריגו-יווני.

מקאם: בוסיליק, Bü-Selik.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 8503.

נז ע"א- ע"ב

קלז

לחן רומאנסי יא שי פארטין לאש גאליאש סי יוסף

יודו	י ודו שמים פלאיך / צור פיריעה שמים נוטה
צור יודו	י המון אישים ואראלים / תמיד את שמך מהללים
צור יודו	ס ביבך נשערה מאד / ולפני שמך מי יעמוד
צור יודו	פ אר וכבוד לך ותנו / עוז קדושתך ישננו
צור יודו	5 בני אדם ובני איש יחד / חשים לעבדך שכם אחד
צור יודו	מ תחננים אליך האל / כי תשיב את שבות ישראל
צור יודו	ש די אמור לצרותם די / כי נחתו בם חצי שדי
צור יודו	ה שב ישראל על נוהו / ואורך ימים השביעהו
צור יודו	ז כור ל הם זכות ההורים / הם אנשי השם הגבורים

ביאור: 1 יודו שמים פלאיך: תהלים פט, ו. צור: הקב"ה. כיריעה שמים נוטה: ע"פ תהלים קד, ב.
 2 אישים ואראלים: מלאכים, חיות הקודש. 3 סביבך נשערה מאד: בקירבתך נושבת רוח סערה,
 ע"פ תהלים נ, ג. ולפני שמך מי יעמוד: מי יעז לעמוד לפניך, ע"פ נחום א, ו. 4 פאר וכבוד: הדר
 וגדולה. עוז קדושתך: עוצמת נשגבותך, היותך נעלה, ע"פ תהלים כט, יא, וגם ע"פ ויקרא כ, כו.
 ישננו: יאמרו בקול, ע"פ דברים ו, ז. 5 בני אדם... יחד: ע"פ תהלים מט, ג. לעבדך שכם אחד: ע"פ
 צפניה ג, ט. 6 תשיב את שבות ישראל: ע"פ ירמיה לג, ז. 7 שדי: הקב"ה, בראשית יז, א. לצרותם:
 למצוקתם, ע"פ תהלים לד, יח. כי נחתו בם חצי שדי: כי ננעצו בהם חצי השדה, משמע הם
 סובלים, ע"פ תהלים לח, ג. 8 נוהו: ביתו, ארצו. ואורך ימים: אריכות ימים, שיבה טובה, ע"פ
 משלי ג, ב. השביעהו: תן לו די צורכו, לרוב, ע"פ דברים לג, כג. 9 זכות ההורים: זכות אבותיו, ע"פ
 דברים כו, ג. הם אנשי השם הגבורים: ע"פ בראשית ו, ד.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת רפרין.
חריזה: (שת / אא- [ת] / בב- [ת] / גג- [ת] / וכו').

משקל: הברות פונטי 9+9.

אקרוסטיכון: יוסף בן משה ז"ל.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁰⁴Ya se parten las galeas.

מקאם: לא נרשם במקור. בין מאקם בוסיליק למאקם איראק.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1528.

נז ע"ב

קלח

איראק לחן תורכי פאטי שאהום שאנגה לאלה סיי יוסף

י וְדוֹדָךְ כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ עֲלִיוֹן רַב כָּל מְחוּלָל
שָׁרִים וְכָל שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ מִיוֹנֵק וְעַד עוֹלָל
כִּי קוֹלְךָ חוֹצֵב לְהַבּוֹת אֵשׁ וְאַיִלוֹת יְחוּלָל
אֵךְ יוֹדוּ שְׁמֶךָ נוֹרְאוֹתָךְ כִּי הַכֹּל מִי יִמְלָל אֵךְ וְכוּ

5 וְיִרְנְנוּ עַל מִשְׁכַּבְּכֶם וְיִשִּׁירוּ שִׁיר חֲדָשׁ
וּבְגֵרוֹנִם רוֹמְמוֹתָךְ יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ
אֲנָא שְׁעָה אֶת שְׁוַעֲתֶם וְיִסַּד לָהֶם מְקַדָּשׁ
וּבְתוֹכוֹ כָּלֶם יָבוֹאוּ אֵלֶיךָ לְהִתְפַּלֵּל
אֵךְ [יודו שְׁמֶךָ נוֹרְאוֹתָךְ כִּי הַכֹּל מִי יִמְלָל]

10 ט וְדוֹת פִּי לְאֵי גְבוּרָתָךְ לָהֶם כְּקֶדֶם גִּלְהַ
וְעֲלִיָּהֶם יִזְרַח הוֹדְךָ אוֹרְךָ מֵהֶם לֹא יִכְלָה
יִדְעוּ אוֹתָךְ וְיִשְׁכִּילוּ וּבְעֵינֵם יִפְלֵא
כִּי בְּזֹאת תַּחֲפוֹץ גַּם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל
כִּי [בְּזֹאת תַּחֲפוֹץ גַּם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל]

ביאור: 1 עליון: הקב"ה, במדבר כד, טז. רב כל מחולל: הקב"ה ע"פ משלי כו, י. 2 מיונק ועד עולל: ע"פ שמואל א טו, ג. 3 כי...אש: ע"פ תהלים כט, ז. ואילות יחולל: מבהיל את האילות והן יולדות טרם זמנן, ע"פ תהלים כט, ט. 4 שמץ: משהו מועט, ע"פ איוב כו, יד. כי הכל מי ימלל: מי מסוגל לספר את כל גדולתך. ימלל: ע"פ דניאל ז, כה. 5 וירננו: ויזמרו, ישמיעו קול שירה. וירננו על משכבם: ע"פ תהלים קמט, ה. וישירו שיר חדש: ע"פ תהלים קמד, ט. 6 ובגרונם רוממותך: ובפיהם שבחך, ע"פ תהלים קמט, ו. יתגדל ויתקדש: יאמרו את גדולתך, קדושתך, את תהלתך. 7 ויסד להם מקדש: ושוב וכוון את בית המקדש. 10 סודות...גלה: שוב והראה להם מהם כוחותיך

¹⁰⁴ סרוסי, לחנים, עמ' 400, סימן 627.2.

הפלאיים ואת הניסים שחוללת בעבר. 11 יזרח הודך : יאיר הדרך, ע"פ ישעיה ס, ב. אורך מהם לא יכלה : לא תפסיק להשפיע עליהם מאורך, מטובך. 12 ידעו אותך וישכילו : ע"פ ישעיה מא, כ. ובעינים יפלא : ובעיניהם יהיה הדבר כפלא. 13 כי בזאת תחפוץ : כי את זה (שידעו וישכילו אותך- טור 12) תרצה, ע"פ תהלים מא, יב. גם...המתהלל : ידיעת האל היא החכמה האמיתית ובה בלבד ראוי להתהלל, ע"פ ירמיה ט, כג.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] וכו').

משקל : הברות פונטי 15 (8 + 7, למעט טור 12).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי : Patışahum, sanga lala¹⁰⁵.

מקאם : איראק, İraq.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 1537.

נח ע"א

קלט

איראק לחן תורכי מאקפול יילילי לי

חיד אֵלִי גוֹאֲלִי / בָּךְ יִשְׁעֵי וְגִילִי

שׁוֹר מְכָלִי אֶל כְּלִי / הוֹרְקָתִי בְּיַד אוֹיְבֵי גוֹעֲלִי שׁוֹר וכו'

שֶׁק הִסְרָתִי עָלַי גִּלְדִי וי דוד

תַּעֲבֹנֵי מִתִּי סוּדִי וי דוד

אֶךְ זֶה דוֹלֵי דוֹד וי על מעֲלֵי דוֹד וי 5

חיד [אֵלִי גוֹאֲלִי / בָּךְ יִשְׁעֵי וְגִילִי]

שׁוֹר [מְכָלִי אֶל כְּלִי / הוֹרְקָתִי בְּיַד אוֹיְבֵי גוֹעֲלִי]

אָנָּה לַחֵם לוֹחֲמִי / וּפְצָנִי מִיַּדִּי קָמִי

מְחוֹל וְסִלַּח אֲשָׁמִי / חֲטָאתִי מִי עֲלוֹמִי

וְכָל לַיְלֵי וְנִמִּי / בַּל יִמוּטוּ פְּעָמִי 10

חיד [אֵלִי גוֹאֲלִי / בָּךְ יִשְׁעֵי וְגִילִי]

שׁוֹר [מְכָלִי אֶל כְּלִי / הוֹרְקָתִי בְּיַד אוֹיְבֵי גוֹעֲלִי]

¹⁰⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 149, סימן 248 :

"My sultan [I would like to be] your lala (male governess". Meter ramal.

נוסח נוסף למילים אלו ראה שם, עמ' 180 סימן 344.

ותמיד מכאובי נגדי וי דוד
ובשרי נהפך לשדי וי דוד
15 אף זה דולי דוד וי על מעלי דוד וי

יחיד [אלי גואלי / בך ישעי וגילי]
שור [מפלי אל פלי / הורקתי בנד אויבי גועלי]

לך אקרא כל ימי / צור שוכן עלי שמי
ראה בלו עצמי / ברך לחמי ומימי
20 וכל לילי וימי / בל ימוטו פעמי

יחיד [אלי גואלי / בך ישעי וגילי]
שור [מפלי אל פלי / הורקתי בנד אויבי גועלי]

ביאור: 1 יחיד: הקב"ה, דברים ו, ד. **בך ישעי וגילי**: בך ישועתי ושמחתי. 2 שור: ראה, ע"פ הושע ט, יב. **מכלי אל כלי הורקתי**: התישו אותי כשהועברתי ממקום למקום, ע"פ ירמיה מח, יא. **גועלי**: (האויב) מאוס, מתועב, ע"פ ויקרא כו, מד. 3 **שק הסרתי עלי גלדי**: השק, סממן לאבל. שאפתי להורידו מעל עורי, ע"פ איוב טז, טו. 4 **תעבוני מתי סודי**: מאסו בי אנשי סודי, ידידי, איוב יט, יט. 8 **לחם לוחמי**: לחם באויבי. **ופצני מידי קמי**: ופדני מידי אויבי, ע"פ תהלים קמד, יא. 9 **מחול וסלח אשמי**: סלח לי על חטאי. **חטאת ימי עלומי**: חטאי נעורי. 10 **בל ימוטו פעמי**: שלא אכשל בדרכי, ע"פ תהלים יז, ה. 13 **ותמיד מכאובי נגדי**: ע"פ תהלים לח, יח. 14 **נהפך לשדי**: מח עצמותי יבש, התדלדל, ע"פ תהלים לב, ד. 18 **צור שוכן עלי שמי**: הקב"ה, ע"פ תהלים פט, ז. 19 **בלו עצמי**: הושחתו נבלו עצמותי, תהלים לב, ג.

תבנית שירית: מבנה סטרופי (מורכב) ומסורג הכולל רפרין ארוך. וכן שני טורי רפרין לסירוגין בסופי המחרוזות.

חריזה: (תתתת) - [תתת] / אאתת - [תתתת] / בבבבב - [תתתת] / אאתת - [תתתת] /

בבבבב - [תתתת] (וכו')

משקל: הברות פונטי רפרין: 1, 7+7, 2, 10+7; סטרופה א: 3-4, 5, 4+2+4+2 || רפרין; סטרופה ב: 8-10, 7+7 || רפרין וכו'.
אקרוסטיכון: אין.
לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁰⁶Maqpul yeledi li.

מקאם: איראק, Iraq.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2500.

¹⁰⁶ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 136, סימן 203:

איראק לחן תורכי איגיר דירשאן* סי' יוסף

- י מים מקדם זכרתי / בשבתך תוך אהלי
יום על שמרי שקטתי / ישנתי אז ינוח לי
עתה נדודים שבעתי / מיום מעלי סר צילי
אליך ידי פרשתי / שוב כקדם תוך זבולי אליך וכו'
- 5 י כל היום לבי דוה / מיום נטשת מעוני
ומכל אשר יתאנה / חסר ונפשי בעוני
אליך אל אשתחנה / כי תשוב אל תוך מכוני
וכמו שכיר לך אקנה / ולא אוחיל לפעלי
אליך [ידי פרשתי / שוב כקדם תוך זבולי]
- 10 ס יר רחצי יהיה מואב / עת אתלונן בצלך
ולא אדאג ולא אדאב / כי אחזיק בשולך
וממקור הודך אשאב / האל עיני כל אליך
לכן חמול עלי כאב / והשב הדרת כלילי
אליך [ידי פרשתי / שוב כקדם תוך זבולי]
- 15 פ זורים בארבע כנפות / השיבם אל מחוז חפצם
וחזק ידים רפות / קרב מועדם וקיצם
שלוש שלום להם תשפות / ובאויבים זרקו חצם
וידיהם מור יהיו נוטפות / האל צורי וגואלי
[אליך ידי פרשתי / שוב כקדם תוך זבולי]

ביאור: 1 ימים מקדם זכרתי: ע"פ תהלים קמג, ה. אהלי: ירושלים ובית המקדש, ע"פ ישעיה לג, כ. 2 יום...שקטתי: הייתי במנוחה שלמה, ע"פ ירמיה מח, יא. ינוח לי: מצאתי שקט, מנוחה. ישנתי אז ינוח לי: איוב ג, יג. 3 מיום מעלי סר צילי: מיום שפסקת לשמש לי מגן ומחסה. 4 אליך ידי פרשתי: ע"פ תהלים קמג, ו. זבולי: בית מקדשי, ע"פ מלכים א ח, יג. 5 לבי דוה: לבי כואב, חולה, ע"פ איכה ה, יז. מעוני: בית מקדשי, ע"פ תהלים כו, ח. 6 ומכל...בעוני: מכל אשר רצה ושאר (עם ישראל) לא קיבל דבר ונותר בעוניו, ע"פ קהלת ו, ב. 7 מכוני: בית המקדש, ע"פ שמות טו, יז. 8 וכמו...לפעלי: וכמו עובד שכיר המצפה לשכרו, כך אייחל ואקווה לך, ע"פ איוב ז, ב. 10 סיר רחצי יהיה מואב: אתייחס למואב כאל מקום בזוי, ע"פ תהלים ס, י. אתלונן בצלך: אשכון תחת מחסך, ע"פ תהלים צא, א. 11 אדאב: אכאב, ע"פ תהלים פח, י. כי אחזיק בשולך: אאחז בשובל בגדך, כלומר אחסה בצילך, אהיה מוגן. 12 האל עיני כל אליך: כולם נושאים אליך את עיניהם בציפייה, ע"פ תהלים קמה, טו. 13 חמול: רחם, ע"פ יואל ב, יח. הדרת כלילי: שלמות תפארת, ע"פ יחזקאל טז, יד. 15 פזורים בארבע כנפות: ישראל הפרושים בקצוי עולם, בגלות. אל

מחוז חפצם : אל ארצם. 16 **וחזק ידים רפות :** חזק את החלשים, ע"פ ישעיה לה, ג. **קרב מועדם וקיצם :** קרב את בוא הגאולה, ע"פ דניאל יב, ז. 17 **תשפות :** תשים, תקבע. **שלום שלום להם תשפות :** ע"פ ישעיה כו, יב. **ובאויבים יזרקו חצם :** (ישראל) ילחמו באויביהם ולא ההפך. 18 **וידיהם מור יהיו נוטפות :** ויזכו לעדנה, ע"פ שיר השירים ה, ה. **האל צורי וגואלי :** הקב"ה, ע"פ תהלים יט, טו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת שת-ת) [me] / אב אב אב את- [me] (וכו').

משקל: הברות פונטי 8+8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי

מקאם: איראק, Iraq.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2251.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מה, בשינוי.

נח ע"ב-נט ע"א

קמא

איראק לחן תורכי בינום גאנום שין היי דילביר סיי יוסף

בי אַל דְּבַר יוֹם קָרַבְנִי אֶל הַר סִינִי
הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים דּוֹבֵר אֲנוּכִי יְיָ

י וּם עֲמַדְתִּי לְקַבֵּל דָּת הָאִיר אֶל עַל עֵבֶר פְּנֵי
בִי וַעֲשֵׂרֶת דְּבָרוֹתָיו דְּבַר בְּאֲזְנֵי הַמוֹנִי

5 וְלַעַם סְגוּלָה בִּי בָחַר וּמָאֵס שׁוֹטְנֵי וּמוֹנֵי
בִי וּבִי חֶשֶׁק לְאַהֲבָה וּבְלוֹיֵי וְכַהֲנֵי

סִי חֵי וּמָאוֹס שְׂמֵנִי עֲתָה וְרִיחֶךָ שְׁשׁוֹנֵי
בִי וּבִינִי כָּל מִבְקָשֵׁי נַפְשִׁי מֵהַ מָאֵד רַבּוֹ יְגוֹנֵי

פִּי דְנִי מִכָּל צָרוֹתַי וְאַל תִּזְכֹּר אֶת עוֹנֵי
10 וְעַל פְּדִיּוֹן יְשׁוּעָתִי אֲלִידָךְ נִשְׂאֵתִי עֵינֵי

ביאור: 1 **בי אל דבר**: האל נגלה אלי, ע"פ שמואל ב כג, ב. **יום קרבני אל הר סיני**: בזמן מעמד הר סיני, ע"פ שמות יט, יא; כ. 2 **השמע...דובר**: ע"פ דברים ד, לג. **אנוכי יי**: ע"פ שמות כ, ב. 3 **יום עמדתי לקבל דת**: ביום קבלת התורה. **האיר אל על עבר פני**: תיאור המעמד, ה' ירד על ההר באש, ע"פ שמות יט, יח. אפשר והכוונה כאן שהאל האיר את עיני, כלומר גילה לי את אור התורה - החוקים והמצוות. 4 **ועשרת...המוני**: השמיע את עשרת הדברות לכל ישראל, ע"פ שמות כ, א-ג. 5 **ולעם סגולה בי בחר**: ובישראל כעם הבחירה, ע"פ דברים ז, ו. **ומאס שוטני**: אבל דחה את אויבי, את שאר העמים. 6 **ובי חשק לאהבה**: ע"פ דברים י, טו. **ובלויי וכהני**: בכהנים ובלויים. 7 **סחי...עתה**: אבל עכשיו הפך אותי למבוזה, ע"פ איכה ג, מה. **וריחק ששוני**: והרחיק את שמחתי. 8 **מבקשי נפשי**: שונאי, שרוצים להרוג אותי. **רבו יגוני**: גדל צערי. 9 **פדני מכל צרותי**: ע"פ תהלים כה, כב. **ואל תזכור את עוני**: ותשכח, תסלח על חטאי. 10 **ועל פדיון ישועתי**: ובדבר הצלתי. **אליך נשאתי עיני**: ייחלתי אליך, תהלים קכג, א.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז מחולק למחרוזות ע"י רפרין.

חריזה: אחידה (- ני).

משקל: הברות פונטי 1 (רפרין), 4 + 8; וכל סטרופה בשיר 2-1, 8+8 || רפרין וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁰⁷Benüm canumsin hey dilber.

מקאם: איראק, Iraq.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, ב 438.

נדפס: פארדו, שפעת רביבים, כא ע"ב, בשינוי; ¹⁰⁸משמרת הקדש (פיסא) 107; משמרת הקדש (ליוורנו), קכה, בשינוי; ¹⁰⁹ספר פזמונים, 130. ¹¹⁰

מקור: כתב יד אוסף פרטי (F72271); כתב יד בית המדרש לרבנים, NY JTS 4155 (F25056);

כתב יד ירושלים, בניהו, ו 165 (F44582); כתב יד ירושלים בניהו, ו 166 (F44583); כתב יד

ירושלים, מכון יצחק בן-צבי 2050 (F37965); כתב יד לוס-אנגלס, אוניברסיטת קליפורניה LA

779 bx.12.4 (F32452); כתב יד ליוורנו, תלמוד תורה 144 (F49063); כתב יד תל אביב, ביל

גרוס 234 (F49156).

¹⁰⁷ טיצה-יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 79, סימן, 42:

"O beauty, you are my soul". Meter hazaj.

¹⁰⁸ נדפסו שלוש מחרוזות ראשונות בלבד.

¹⁰⁹ נדפסו שתי מחרוזות ראשונות בלבד.

¹¹⁰ דוידזון מזכיר כי השיר מופיע בסידור בשם "ספר הפזמונים", שנדפס בבמבאי (1856), במספר 130. השיר אינו מופיע בסידור זה. ראה פרק שלישי הערה 39.

איראק לחן תורכי אוג קיזי אידיק* סי יוסף

י געתי בקראי לך מנת חלקי
 כי תהיה עוזר לי תפתח את שקי
 בקראי ענני אלהי צדקי
 ולך אלהי אוחיל ואדום
 עד תשית אויבי לרגלי הדום

5 בקראי וכו'

ו על בני אדום אשליך נעלי
 עדים ותופם אז תנצלי
 קומה הושיעני משחת בלי
 ולפי בגדי נקם ולבוש אדום
 עד תשית אויבי לרגלי הדום

10 בקראי

ז ם ורמה לאכלם קמוש יירשם
 קומה האל כדוב שכול תפגשם
 כי הם בני נבל בני בלי שם
 קומה הפכם כמהפכת סדום
 עד תשית אויבי לרגלי הדום

15 בקראי

ח לח כבדם וחון עם אביון
 ורוה נדודים שוכני בציון
 החישה גאולה ובגין ציון
 מיחל לך בת עיני אל תדום
 עד תשית אויבי לרגלי הדום

20 בקראי

ביאור: 1 יגעתי בקראי: תהלים סט, ד. מנת חלקי: הקב"ה, תהלים טז, ה. 2 תפתח את שקי: תשחרר אותי מבגדי אבלותי, ע"פ תהלים ל, יב. 3 בקראי...צדקי: תהלים ד, ב. 4 ולך...ואדום: ולך האל אקוה, אצפה בדממה, בשקט. 5 תשית: תשים, ע"פ תהלים כא, ד. עד...הדום: עד שאויבי יהיו מרמס רגלי. 6 אדום: הנוצרים. ועל...נעלי: ואת הנוצרים ארמוס ברגלי, משמע אהיה נעלה מהם, ע"פ תהלים ס, י. 7 עדים ותופם: ותכשיטים, ע"פ ירמיה לא, ג. תנצלי: נסוב על אדום והצורה מכורח החרוז. תחלץ, תסיר, ע"פ שמות לג, ו. עדים...תנצלי: כנראה עם ישראל יסיר מעל אויביו את סממני השמחה. 8 משחת בלי: ממוות, ישעיה לח, יז. 9 בגדי נקם: ישעיה נט, יז. ולבי...אדום: אני עוטה עלי את כוונות הנקם. 11 סם: רעל. ורמה: ותולעי רקבון. קמוש יירשם: יקבלו בירושה קוצים ושממה, הושע ט, ו. 12 כדוב שכול תפגשם: תפגע בהם באכזריות, ע"פ הושע יג, ח. 13 בני...שם: כינוי לעמים המשעבדים, לרשעים, איוב ל, ח. 14 קומה...סדום: השמד את ארצם כפי שעשית לסדום, ע"פ בראשית יט, כד-כה. 16 פלח כבדם: בקע את כבדם, ע"פ משלי

ז, כג. 17 ורזה...בציון: והשקה את ישראל ("נדודים"), השוכנים ("בציון"), בשממה, בגלות. 18
ובנין ציון: ובנין ירושלים ובית המקדש. 19 מיחל...תדום: מצפה לך, לגאולתך, ועד אז לא אחדל
לבכות. בת עיני: ע"פ תהלים יז, ח.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (אאאתת- [אתת] / בבבתת- [אתת] / גגגתת- [אתת] וכו').

משקל: הברות פונטי 3-1, 5+6 || 5-4, 5+5 וכו' (למעט טור 7, 9).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.¹¹¹

מקום: איראק, Iraq.

נוכח: דוידזון, אוצר השירה, י 269.

נט ע"ב

קמג

איראק לחן תורכי אימיני פאשיקי

י וְשָׁב בְּשָׁמַיִם מְלָךְ עַל כָּל שָׁרְפֵי מַעֲלָה

לְמָה שְׁמַתְנִי בֵּין הַגּוֹיִם בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה

הִבֵּט מִשָּׁמַיִם וַרְאָה יָד עֹמֵד אֲזָלָא

שִׁימְנוּ [בְּקֶדֶם לְשֵׁם תְּפָאֲרַת וַתְּהַלָּה] שִׁימְנוּ וכו'

5 וְ עַד מָתִי אֲשַׁכַּח בְּגִלוֹת לְמַעַצְבָּה

זְכוֹר נָא כִּי נִפְשִׁי מִכַּסָּא כְּבוֹד חוֹצְבָה

הוֹצִיאָה מִמִּסְגַּר נִפְשִׁי כִּי שְׁמִשָּׁה עֲרֵבָה

וּלְמַעַן שְׁמֹד קִרְבָּה אֶל נִפְשִׁי גְאָלָה

שִׁימְנוּ [בְּקֶדֶם לְשֵׁם תְּפָאֲרַת וַתְּהַלָּה]

10 וְכַתֵּף תִּקְיָם כִּי נִשְׁאַרְתִּי מְעַט מִהֲרֵבָה

וַרְאָה דְלוֹתַי כִּי מְאֹד נִנְעַרְתִּי כְּאַרְבֵּה

קוֹמָה הוֹשִׁיעֲנִי טָרָם שְׁאוֹר נְרִי יִכְבֵּה

הִבִּיטָה כִּי יָמִי נִזְעַכּוּ רוּחִי חוֹבְלָה

שִׁימְנוּ [בְּקֶדֶם לְשֵׁם תְּפָאֲרַת וַתְּהַלָּה]

¹¹¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים- הלחן התורכי המצויין הוא: היר האגיאן אה איילושם, ראה, שם עמ' 128, סימן 187. והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה.

15 פ דותי תשלח ותוציאני ממאסר
תשפוך עלי רוח חן ותתן לי לב בשר
ידעתי כול תוכל וכי ידך אל לא תקצר
העלני למנוחה ואל הנחלה
שימנו [פקדם לשם תפארת ותהלה]

ביאור: 1 יושב בשמים: הקב"ה, תהלים ב, ד. שרפי מעלה: מלאכי השמים. 2 בתוך הגולה:
יחזקאל א, א. 3 אזלא: כלתה, אפסה, ע"פ דברים לב, לו. 4 לשם תפארת ותהלה: ע"פ ירמיה יג,
יא. 5 למעצבה: למקום של עצב ויגון, ע"פ ישעיה נ, יא. 6 נפשי: הנשמה היא ניצוץ אלוה ע"פ
בראשית ב, ז. 7 מכסא כבוד: של הקב"ה, ע"פ ירמיה יז, יב. חוצבה: נחטבה. 7 ממסגר: משבי,
הכלא הסוגר עליה, תהלים קמב, ח. שמשה ערבה: הגיע סופה, היא בשלהי חייה. 8 קרבה אל
נפשי גאלה: תהלים סט, יט. 10 סוכתך תקים: תקים את מלכות בית דוד, או את בית המקדש
ע"פ עמוס ט, יא. 11 דלותי: עניי. ננערתי כארבה: נדדתי, הייתי כמו הארבה שהרוח מטלטלת
ממקום למקום, תהלים קט, כג. 12 טרם...יכבה: לפני שיכלו חיי. 13 ימי נזעכו רוחי חובלה: ימי
כבו, דעכו, השחיתו, השפילו את רוחי, ע"פ איוב יז, א. 15 ממאסר: מגלות, מהשבי. 16 תשפוך עלי
רוח חן: תגרום לכך שיחבבוני, ע"פ זכריה יב, י. ותתן לי לב בשר: לב רך ונוח, ע"פ יחזקאל יא, יט.
17 ידעתי כול תוכל: יכולותיך הפלאיות ידועות לי, איוב מב, ב. וכי ידך אל לא תקצר: וכי אין דבר
אשר אינך מסוגל לעשות, ע"פ במדבר יא, כג. 18 למנוחה ואל הנחלה: לארץ ישראל בה נחיה דרך
קבע ובתחושת ביטחון, ע"פ דברים יב, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (8 + 6).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹¹²Ey men (text: meni) fasiqi.

מקאם: איראק, Iraq.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2299.

¹¹² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 105, סימן 129:

"Oh,... me the sinner (acc)". Faulty meter.

איראק לחן תורכי דושליר שאנמאן ביני סי יוסף

דוד צח למה מני / עד הנה הסתרת פנים
 בין הגוים עזבתני / זה כמה ימים ושנים
 במחשכים הושיבני / האכילני לחם אונים
 אָנָא חיש שומר אמונים / תשב להם כפעלים אָנָא וכו'

5 י ושב בשמי שמי שחק / עד אן תברח כמו צבי
 שוב אלי מארץ מרחק / ואנוח מעוצב בי
 כפף מעלי הרחק / עד אָנָא אשב בשבי
 וחיש שלח לי את תשבי / קבץ נדחי העולם
 [אָנָא חיש שומר אמונים / תשב להם כפעלים]

10 ו אל נא תבט מעשי / ורוב רשעי ועוני
 זכור נא כי אתה עושי / וכחמר עשיתני
 חושה ושלח לבן ישי / טוב וחסד ירדפוני
 תנחני ותנהלני / תקנני לעבד עולם
 אָנָא [חיש שומר אמונים / תשב להם כפעלים]

15 מר מפחדך בשרי / על חטאתי ומעלי
 אָנָא אלי רפא שברי / וזכור עניי ועמלי
 הכן צורי מעט צרי / וחיש רפא נא את חילי
 שויתיד אל למולי / מרנתי אל תתעלם
 אָנָא [חיש שומר אמונים / תשב להם כפעלים]

20 פֶּנָה אלי כחסדך אל / וזכור אלי זכות אבות
 כי אין לי בלתיך גואל / אשר אָנָא קשובות
 קבץ אל אלפי ישראל / שובה יי רבבות
 אתה משובב נתיבות / אלהים חי מלך עולם
 אָנָא [חיש שומר אמונים / תשב להם כפעלים]

ביאור: 1 דוד צח: הקב"ה, שיר השירים ה, י. למה...פנים: ע"פ תהלים יג, ב. 2 כמה ימים ושנים:
 זמן ממושך. 3 במחשכים: בגלות, איכה ג, ו. לחם אונים: לחם של אבלים, הושע ט, ד. 4 שומר
 אמונים: הקב"ה, ע"פ ישעיה כו, ב. תשב להם כפעלים: גמול להם כפי מעשיהם. 5 יושב בשמי
 שמי שחק: הקב"ה, ע"פ תהלים ב, ד. עד...צבי: עד מתי תברח במהירות, ע"פ שיר השירים ח, יד.
 6 מארץ מרחק: ע"פ משלי כה, כה. מעוצב: מכאב, מצער, ע"פ תהלים קלט כד. 7 כפף מעלי
 הרחק: הפסק לייסרני, איוב יג, כא. בשבי: בגלות. 8 את תשבי: את אליהו התשבי, הוא מבשר

הגאולה. **נדחי העולם**: ישראל המפוזרים בגלות, ע"פ ירמיה מט, לו. 10 **ואל...ועוני**: התעלם מחטאי. 11 **זכור...עשיתני**: אל תשכח שאתה בראתני ומגרעותי ידועות לך, ע"פ איוב י, ט. **עושי**: לצורך החרוז. 12 **לבן ישי**: את דוד בן ישי אשר מזרעו יצא המשיח הגואל. **טוב וחסד ירדפוני**: תהלים כג, ו. 13 **תנחני ותנהלני**: תהלים לא, ד. **תקנני לעבד עולם**: אהיה קשור אליך באמונתו לנצח כפי שעבד עולם קשור לאדוניו, ע"פ דברים טו, יז. 15 **סמר מפחדך בשרי**: תהלים קיט, קכ. **ומעלי**: ובגידתי, ע"פ ויקרא ה, כא. 16 **שברי**: אסוני, ע"פ ירמיה מח, ג. **וזכור עניי ועמלי**: ע"פ תהלים כה, יח. 17 **מעט צרי**: מעט רפואה, בראשית מג, יא. **חילי**: כאבי, ע"פ ירמיה ו, כד. 18 **שויתוך אל למולי**: דמיתוך נגד עיני, ע"פ תהלים טז, ח. 20 **זכות אבות**: הבטחותיך לאבותי, ע"פ ירמיה יא, ה. 21 **גואל**: פודה, מציל, ע"פ ישעיה נט, כ. 22 **אלפי...רבבות**: אסוף, החזר את עמך הרב, ע"פ במדבר י, לו. 23 **משובב נתיבות**: ישעיה נח, יב. הקב"ה, אשר משיב את הנתיבות - הערים החרבות, הדרכים, להיות מיושבות באנשים, ע"פ פירוש מצודת דוד לפסוק. **מלך עולם**: הקב"ה, ירמיה י, י.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (רש רש רש שת- [ת]) / אב אב אב בת- [ת] / גד גד גד דת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 1).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹¹³Dostler sanmang beni.

מקאם: איראק, Iraq.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, ד 125.

נדפס: ברנשטיין שיר מד, בשינוי.

ס ע"א- ע"ב

קמה

איראק לחן תורכי מולקי דילדים פאטישאהום סי יוסף

אם אֶשְׁכַּחְךָ אֱלֹהֵי מִלְכִי

אֶתְּהַ אֶל תִּגְיֶה חֲשָׁכִי

אִם לֹא תִמְיֵד אֶזְכָּרְכִי

תִּדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחַכִּי אם וכו'

¹¹³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 97, סימן 105:

"Friends, do not think that I...". Meter ramal.

תכן כי זוהי תחילתו של גזל של המשורר Tajizade.

5 וְגִדְדָה כָּל מְגֻמָּתַי
אֲדַבֵּק בָּךְ עַד יוֹם מוֹתִי
לֹא אֶגְרַע מֵעֲבוֹדָתִי
וַיִּי יִגִּיהַ חֲשָׁפִי
אם [לא תמיד אֲזַכְּרֶכִי / תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחַפְנִי]

10 י' וּמִן הַלַּיְלָה אֶקוּם לְהוֹדוֹת
לְךָ מְדוּבָר בָּךְ נִכְבְּדוֹת
וְלִיתֶנּוּ לְךָ עֶשֶׂר זָדוֹת
וְאֲנִי נֹסֵכְתִי מִלְּכִי
אם [לא תמיד אֲזַכְּרֶכִי / תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחַפְנִי]

15 ז' כֹּה אֶתְּ דוֹדֵי אֶף נְעִים
גְּדוֹל גְּבוּר תְּמִים דְּעִים
יּוֹשֵׁב עַל שִׁבְעָה רְקִיעִים
שִׁמְךָ נוֹרָא נִקְרָא הֶכִי
אם [לא תמיד אֲזַכְּרֶכִי / תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחַפְנִי]

20 ו' מִלְּכוּתְךָ מְלָכוֹת עוֹלָם
וּמוֹשָׁבְךָ עִם דָּל נִכְלָם
מְרֻנָּתִי אֵל תִּתְעַלֵּם
תֹּאמַר אֲשַׁלַּח אֶל מַלְאָכִי
אם [לא תמיד אֲזַכְּרֶכִי / תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחַפְנִי]

25 ט' וּכְתַת הַנוֹפְלֹת תִּקְוִים
קִבֵּץ עֲמֵד מִמְּרַחֲקִים
כִּי בְּקוּם הַבּוֹקִים
וְלָהֶם תַּחַת יוֹפִי כִי
אם [לא תמיד אֲזַכְּרֶכִי / תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחַפְנִי]

30 פ' נָה נָא אֶת עֲתָרָתִי
תַּחֲיֵשׁ בִּיאַת גְּאוּלָּתִי
תִּשְׁמַע אֵל בְּקוֹל עֲצָתִי
לָהוּ מַלְּכָא יִשְׁפַר מִלְּכִי
אם [לא תמיד אֲזַכְּרֶכִי / תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחַפְנִי]

ביאור: 1 אלי מלכי: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. 2 תגיה חשכי: תאיר, תמלא זוהר את החושך בו אני נתון בגלות, ע"פ שמואל ב כב, כט. 3-4 אם... לחכי: ע"פ תהלים קלז, ו. 5 מגמתי: שאיפתי, ע"פ חבקוק א, ט. 7 אגרע: אחסיר, אפחית, ע"פ יחזקאל ה, יא. מעבודתי: מעבודת הקודש. 8 ויי יגיה חשכי: שמואל ב כב, כט. 10-11 אקום להודות: הטור יורד אל המשכו. לך: אקום לשבת, להלל, ע"פ תהלים קיט, סב. 11 מדובר בך נכבדות: ע"פ תהלים פז, ג. 12 עשר ידות: עשר מנות חלקים, ע"פ שמואל ב יט, מד. 13 ואני נסכתי מלכי: אני ממליך אותך (משחתי בשמן), תהלים ב, ו. 15 יפה... נעים: הקב"ה, ע"פ שיר השירים א, טז. 16 גדול... דעים: הקב"ה, ע"פ ירמיה לב, יח, וגם איוב לז, טז. 17 יושב על שבעה רקיעים: כינוי לאל, ע"פ משלי ט, א; וראה גם: בבלי, חגיגה ב, דף יב ב. 18 שמך... הכי: הלשון ע"פ בראשית כז, לו. 20 ומלכותך מלכות עולם: שילטונך על העולם הוא נצחי. 21 ומושבך... נכלם: בכל זאת אתה נמצא גם בקרב הנדכאים, הם ישראל. דל: כינוי לישראל, ע"פ תהלים קיג, ז. 22 מרנתי: מתפילתי, משירי. תתעלם: תתנכר, ע"פ תהלים נה, ב. 23 תאמר אשלח אל מלאכי: תודיע על בוא מבשר הגאולה, ע"פ מלאכי ג, כג. 25 סוכת הנופלת תקים: תקים את מלכות בית דוד, ע"פ עמוס ט, יא. 27 בקקום הבוקקים: הריקו אותם השודדים, ע"פ נחום ב, ג. 28 תחת יופי כי: במקום של יופי הם שרויים בזוהמה, ע"פ ישעיה ג, כד. כי: לכלוך, זוהמה. 30 עתרתי: תחנוני, תפילתי, ע"פ שמות ח, כו. 32 עצתי: הצעתי, ע"פ משלי א, ל. 33 להן מלכא ישפר מלכי: לכן המלך מלכי (הקב"ה) תיטב הצעתי (טור 31-32), ע"פ דניאל ד, כד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [תתת] / אאאת- [תתת] / בבבת- [תתת] / גגגת- [תתת] וכו').

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Müllq-i dilde (text: dildem) patişahum¹¹⁴.

מקאם: איראק, İraq.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 5233.

ס ע"ב- סא ע"ב

קמו

איראק לחן תורכי דימידין אגלאד אישין סי יוסף

אָ גִיד אֶחָד מְנֵי אֶלֶף שְׁבַחֵי חַי וְקַיִם

וְלֹא אֶזְכּוֹר מִהֶם כִּי אִם כְּטִיפָה מִן הַיָּם

כִּי קֶצֶרָה פִּי וְלִשׁוֹנִי לִידַע אֵיפֹה אֵינִי

לְכֹן אֶחְסוּם פִּי וְהַמְלֵאכָה הִיְתָה יָדַיִם לְכֹן וְכוּ'

¹¹⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 139, סימן 215:

"My sultan in the kingdom of the heart". Meter ramal.

5 **נ** וְרָא אֶתְּהָ וְגַם אֲדִיר רוֹכֵב בְּעֶרְבּוֹת
שִׁמְדָּה יַחִיד בְּכָל הָעוֹלָם בּוֹחֵן לְבָבוֹת
בְּרֵאת מְלֹאכִים לְאֲלָפִים וְלִרְבָּבוֹת
לְהוֹדוֹת וּלְזִמְר לְשִׁמְדָּה כָּל מְאֻזִּים
לְכֵן [אַחֲסוּם פִּי וְהִמְלֵאכֶה הִיְתֵה דָיִם]

10 **י** צִרְתָּ עוֹלָמָדְךָ אֶל בְּרוּחַ שְׁפִתֶיךָ
בְּשֵׁשֶׁת יָמִים כְּלִיתָ לְכָל מְלֹאכֶתְךָ
אָדָם תִּבְנִיתָ וְצִרְתָּ אַחֵר כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ
אַחֵר בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְהָיָה
לְכֵן [אַחֲסוּם פִּי וְהִמְלֵאכֶה הִיְתֵה דָיִם]

15 **י** וּסְ הַשְּׁבִיעִי קִדְשָׁתָהּ אוֹתוֹ מִכָּל יָמִים
וְיָבֵעִם יִשְׂרָאֵל בְּחַרְתָּ בָּם מִכָּל לְאֻמִּים
עַת הוֹצֵאתֶם מִמִּצְרַיִם רְגָזוֹ כָּל הָעַמִּים
וּמִרְכָּבוֹת פְּרָעָה וְחִילוֹ יָרִיתָ בָּיָם
לְכֵן [אַחֲסוּם פִּי וְהִמְלֵאכֶה הִיְתֵה דָיִם]

20 **ס** וּפְ עֵתָה מִן בְּלָהוֹת בְּגִלוֹת הַרְבִּיעִי
הִלְכוּ מִדְּחִי אֶל דְּחִי כְּמוֹ אֶהֱל רוּעִי
עַל מִשְׁכָּנוֹת הַרוּעִים גְּדִיּוֹתֶיךָ רָעִי
כִּי תִשָּׁב אֶת שְׁבוֹתֶם מֵעִיר וָאָרֶץ שְׁבָיִם
כִּי [תִשָּׁב אֶת שְׁבוֹתֶם מֵעִיר וָאָרֶץ שְׁבָיִם]

ביאור: 1 אחד מני אלף: רק מעט, איוב לג, כג. חי וקים: הקב"ה, ע"פ דניאל ו, כז, וברכת "מודה אני". 3 כי קצרה...לידע: קטונתי, אין ביכולתי להביע את נשגבות הדברים, את שבחי הקב"ה. לידע איפה אים: להסבירם, ע"פ ישעיה יט, יב. 4 אחסום פי: אשתוק. והמלאכה היתה דים: ומלאכת הקודש וקיום המצוות יבטאו את תחושותי, שמות לו, ז. 5 רוכב בערבות: הקב"ה, ע"פ תהלים סח, ה. 6 בוחן לבבות: הקב"ה, ע"פ ירמיה יא, כ. 8 מאויים: רצונם, חשקם. 10 ברוח שפתיך: באמירה, ע"פ ישעיה יא, ד. 11 בששת...מלאכתך: בריאת העולם, ע"פ בראשית א, א-לא. לכל: את כל. 12 אדם...בריותך: בריאת האדם בסוף מעשה הבריאה, ע"פ בראשית א, כו-ל. 13 אחר...והים: לאחר שנבראו השמים, הארץ והים, ע"פ בראשית א, ט-י. 15 יום השביעי קדשת אותו: את השבת הבדלת מיתר הימים, ע"פ בראשית ב, ג. 16 ובעם...הלאומים: ע"פ דברים ז, ו. 17 עת...העמים: ע"פ דברים ב, כה. 18 ומרכבות...בים: את צבא פרעה טיבעת בים סוף, ע"פ שמות טו, ד. 20 ספו עתה מן בלהות: ישראל כלים, נמוגים מהפחד הנורא שתוקף אותם, ע"פ תהלים עג, יט. בגלות הרביעי: נראה כי הכוונה כאן היא למלכות הרביעית (המתייחסת לתקופה המוסלמית), אשר לפי הנבואות תשלוט על עם ישראל עד ביאת המשיח, ע"פ דניאל ז, כג-כד. 21 הלכו מדחי אל דחי: נכשלו פעם אחר פעם, כל כישלון גדול מקודמו, ע"פ תהלים קטז, ח. כמו אהל

רועי : בדומה לאוהל הרועים הנוודים, ע"פ ישעיה לח, יב. 22 **גדיותיך** : עמך ישראל, ע"פ ישעיה מ, יא. **על...רעי** : תנהיג, תנחה את עמך, ע"פ שיר השירים א, ח. 23 **כי תשיב את שבותם** : תחזירם למקומם ע"פ ירמיה לב, מד. **מעיר וארץ שבים** : מכל המקומות שאליהם גלו.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו')

משקל : הברות פונטי 14 (8 + 6, למעט טור 3, 12).

אקרוסטיכון : אני יוסף.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי :¹¹⁵ Dem-be-dem (text: demeden) aglar isem (text: isen).

מקאם : איראק, Iraq.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, א 429.

סא ע"א- ע"ב

קמז

איראק לחן תורכי יונגליס אלדי* סי יוסף

? פַעַת זוהר אור פְּנִיךָ אֵין לָהּ קַצָּה וְחֶקֶר

וְאֹר שְׂכָלְךָ וְתִבְוֹנָתְךָ דְדָמָה לְאֹר הַבְּקָר

וּבִיּוֹפֵי עֵינֶיךָ עֵינֵי הָאֲנָשִׁים תִּנְקָר

וְתִגְוֹדְדוּ לְחַזוֹת בָּם וּבְהִיכָלְךָ לְבָקָר יתגודדו וכו'

5 ! הַמָּה גַם לִנְגְדֵי כּוֹנְנֵנו חֲצָם עַל יְתָר

דְּרָכֵנו קִשְׁתָּם וְהַכּוֹנֵי כְּאִישׁ מִכָּה בַסֵּתֵר

אֲנָא אֶבְרַח מִפְּנִיךָ אֵן אֵלְךָ וְאַסְתֵּר

אִם אֶמְצָא כְּנֶפֶי שְׁחַר שָׁם כָּל הַנְּמֻצָא יְדָקָר

וְתִגְוֹדְדוּ [לְחַזוֹת בָּם וּבְהִיכָלְךָ לְבָקָר]

10 ח וְרָה שְׁבָה פֹה לִימִינֵי שׁוֹשְׁנֵת הַעֲמָקִים

אֲרֹנָה נָא מִדּוֹדֶיךָ מִדְּבַשׁ הֵם מְתוֹקִים

לְמָה תִּשִּׁים אֶת פְּנִיךָ כַחֲלָמִישׁ חֲזָקִים

יוֹם יוֹם אוֹחִיל לְבִרְכָתְךָ וְשִׁמְרָתִי לְשִׁקָּר

וְתִגְוֹדְדוּ [לְחַזוֹת בָּם וּבְהִיכָלְךָ לְבָקָר]

¹¹⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 94, סימן 93 :

"If I don't stop weeping, [the reason is...]. Meter probably ramal.

15 פ ותה אלי חמדת נפשי מעונגה ונאנה
 ותבט לי בעין חמלה וענתה לי בחדנה
 עשי הטוב בעיניך ידיד אסיר התקנה
 דוד האמן בי כי נצח ישראל לא ישקר
 [יתגודדו לחזות בם ובהיכלך לבקר]

ביאור: דברי כנסת ישראל לקב"ה.¹¹⁶ 1 **יפעת**: יופי, ע"פ יחזקאל כח, ז. **אור פניך**: ע"פ תהלים ד, ז. **אין לה קצה וחקר**: היא אינסופית ומסתורית, בלתי ניתנת להבנה. 2 **שכלך**: תבונתך, חכמתך, ע"פ דברי הימים ב, ב, יא. **ידמה לאור הבקר**: כאור הבוקר הבהיר, הצלול. 3 **עיני האנשים תנקר**: אתה מעוור את עיני האנשים ביופי עיניך, הלשון ע"פ במדבר טז, יד. 4 **יתגודדו**: יתקהלו, ע"פ תהלים צד, כא. **לחזות...לבקר**: להביט בהם ולפקוד את בית הכנסת, ע"פ תהלים כז, ד. 5 **והמה**: עיניך (מטור 4). 6-5 **כוננו...קשתם**: שולחות מבטים חודרים כלפי כאילו הן מכינות כנגדי את הכלים למלחמה, יורות חץ ממיתר הקשת, ע"פ תהלים יא, ב. 6 **והכוני...בסתר**: והתקיפו אותי בהפתעה. 7 **אנא אברח מפניך**: דבר לא נסתר ממך ולפיכך אינני יכול לברוח או להסתתר מפניך, ע"פ תהלים קלט, ז. 8 **אם אמצא**: אם אברח למקום בו. **כנפי שחר**: זריחת השמש, ע"פ תהלים קלט, ט. **כל הנמצא ידקר**: גם שם מבטך, עיניך (מטור 4) ינעצו בי, ע"פ ישעיה יג, טו. 10-11 דיבור עקיף, הדברים אותם מצפה כנסת ישראל שהקב"ה יאמר לה. 10 **סורה שבה פה**: ע"פ רות ד, א (במקור נאמרים הדברים לנמען זכר). **לימיני שושנת העמקים**: לצדה של ישראל המכונה שושנת העמקים ע"פ שיר השירים ב, א, וגם ע"פ תהלים מה, י. 11 **ארוה נא מדודיך**: אטעם מאהבתך, ע"פ משלי ז, יח. **מדבש הם מתוקים**: ע"פ תהלים יט, יא. 12 **כחלמיש**: אבן קשה. **למה...כחלמיש**: מדוע תזעיף פניך אלי, סבר פניך חמור, ע"פ ישעיה נ, ז. 13 **יום...לברכתך**: כל יום אני מקווה לקבל את ברכתך. **ושמרתני לשקר**: ונמנעתי מדבר שקר, ע"פ שמואל א כה, כא. 15 **פותה**: אתה (הקב"ה) נוהג כלפי בשרירות לב, ע"פ הושע ז, יא. **חמדת נפשי**: הקב"ה. **מעונגה ונאוה**: שאני ענוגה ויפה, כינוי לכנסת ישראל, ע"פ ירמיה ו, ב. 16 **וענתה**: מוסב על הקב"ה (בלשון נקבה). **ותבט...בחזרה**: (במקום) שתחוס עלי ברחמים, ותשיב לי בשמחה. 17-18 הדברים אותם מצפה כנסת ישראל שיאמר לה הקב"ה. 17 **עשי הטוב בעיניך**: תסמוך כי אדע לבחור בין טוב לרע, ע"פ בראשית טז, ו. **ידיד**: ישראל, ע"פ ישעיה ה, א. **אסיר התקוה**: ישראל האסורים בגלות ומקווים לישועת הקב"ה, ע"פ זכריה ט, יב. 18 **דוד**: הקב"ה, ע"פ שיר השירים ה, ו. **האמן בי**: בטח בי שאדע לבחור בדרך הישר. **נצח ישראל לא ישקר**: ביטוי לניצחיותו של עם ישראל, לנצחון על אויביו ותקווה לגאולה, שמואל א טו, כט.

¹¹⁶ בשל ריבוי חילופי לשון במין הדקדוקי בין זכר לנקבה בשיר, אפשר להבינו גם כדו-שיח בין האל לכנסת ישראל.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 15 (8 + 7, למעט טור 11).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: איראק, Iraq.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3411.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מו, בשינוי.

סא ע"ב- סב ע"א

קמח

אוזאל לחן תורכי יונגלום אלדי אלידי סי יוסף

י זל כטל אמרתי מלכי גשם נדבות יניף
עלי יריק ברפת ידו ישים על ראשי צניף
נביט בי יושב הארץ עלי חנוף יחניף
לכן ישמח לבי אף בשרי ישכון לבטח לכן וכו'

5 ו ירח לו קרבו נפשי כמנחה וניחוחים
ויטיף לי נדבות עוזו ומגדלות מרקחים
ממגד שמים וממגד גרש ירחים
כי הוא עוזי וזמרתי לא אפחד כי בו אבטח
לכן [ישמח לבי אף בשרי ישכון לבטח]

10 שפ ע טובו לי ישפיע ויפיע מציון
ישמע שועת אנקת אסיר יפדהו מפליון
ירכיבהו על במתי רום שמי מכוון עליון
כי הוא מעוז לדל ולאביון מגן ומבטח
לכן [ישמח לבי אף בשרי ישכון לבטח]

ביאור: 1 יזל כטל אמרתי: דברי שירתי ישאו פרי, דברים לב, ב. מלכי: הקב"ה, ישעיה מד, ו. גשם נדבות יניף: גשמי ברכה יזיל, תהלים סח, י. 2 יריק: יתן ללא גבול, ע"פ מלאכי ג, י. ישים על ראשי צניף: יקשט אותי במצנפת כהונה, ע"פ זכריה ג, ה. 3 יושב הארץ: כל העמים, ע"פ ירמיה מז, ב. עלי חנוף יחניף: מוסב על הגויים אשר שקרו ורימו אותי, ע"פ ירמיה ג, א. 4 ישמח לבי: ע"פ משלי כג, טו. בשרי: גופי, ע"פ ישעיה י, יח. ישכון לבטח: אחיה בבטחון, ע"פ ירמיה לג, טז. 5 וירח... וניחוחים: ומחיר סבלי ינעם לה' כשם שינעם לו ריח המנחה המובאת לכבודו כקורבן. 6 ויטיף: ויזיל, ע"פ שופטים ה, ד. נדבות עוזו: את תרומות גבורתו. ומגדלות מרקחים: גידולי בשמים, שיר השירים ה, יג. 7 ממגד... ירחים: מברכת שמים ומברכת הפרי המבשיל מחודש

לחודש, דברים לג, יג- יד. 8 עוזי וזמרת: הקב"ה הוא עוזי, הוא נותן לי עוז ואליו אזמר על נצחוני, ע"פ שמות טו, ב. 10 ישפיע: יתן לרוב. ויופיע מציון: ע"פ תהלים נ, ב. 11 אנקת: אנחת, ע"פ תהלים עט, יא. אסיר: כינוי לעם ישראל, ע"פ ישעיה כד, כב. ישמע...אסיר: ע"פ תהלים קב, כא. יפדהו מכליון: יצילהו מהשמדה. 12 במתי רום: מקום מורם, ע"פ ירמיה מח, לה. ירכיבהו על במתי: ע"פ ישעיה נח, יד. שמי מכון עליון: שמים, מושב האל. 13 מעוז לדל ולאביון: מקלט, מחסה לעם ישראל, ע"פ ישעיה כה, ד. מגן ומבטח: הקב"ה שהוא מקום מוגן ובטוח עבור עם ישראל.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שששת- [ת]) / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 15 (8 + 7, למעט טור 1).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹¹⁷Yöglüm aldi al-ile.

מקאם: אוזאל, Uzzal.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2415.

נדפס: נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), נב, בשינוי; גאלייגו, אמרי נועם, עו ע"א, בשינוי.¹¹⁸

מקור: כתב יד קמברגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

סב ע"א

קמט

אוזאל לחן תורכי חאראב אולור סי' יוסף

? פון שְלַח אֵלֵי דוּד / בָּא זָבֵא לְהַרְגִיעִי

בְּנֵי נָבֵל וּבְלֵי דוּד / בֵּי יִשְׁמָחוּ לְצַלְעֵי

יֵאבֵד זְכָרָם מִנֵּי דוּד / יִסְעוּ כְּאֶהֱל רוּעֵי

נְרִי תִּאִיר אֶתְּה דוּד / כִּי אֶתְּ אוּרֵי וַיִּשְׁעֵי נְרֵי וכו'

5 ? חן וְכְבוֹד וְהוּד וְהִדָּר יַעֲטֵרֵנִי

וּבְיָוִם רָעָה בְּסַפָּה / מִכָּל צַד יִכְתִּירֵנִי

פְּרִי יִמְתַּק לְחֶכּוֹ / וַיִּשְׁע יֵאָזְרֵנִי

?תַּפְּלֵל לִפְנֵי מַלְכוֹ / יִקְשִׁיבָה לְקוֹל שְׁוֹעֵי

נְרִי [תִּיאִיר אֶתְּה דוּד / כִּי אֶתְּ אוּרֵי וַיִּשְׁעֵי]

¹¹⁷ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 114, סימן 157:

"He stole my heart with cunning". Meter ramal.

מאוחר יותר נוספה מנגינה לטקסט על ידי Kocek Khoja נפטר (1683-1684).
¹¹⁸ נדפסה מחרוזת ראשונה בלבד.

שלח רצוצים חפשים / חוס חמול על בניך

ראה אצים הנוגשים / יכבידו עול עמד

מני בטן עמוסים / שעה שיחם ושמע

גרי [תאיר אתה דוד / כי את אורי וישעי]

ביאור: 1 ינון: את המשיח, ע"פ תהלים עב, יז. דוד: הקב"ה, ע"פ שיר השירים ה, ח. להרגיעי: להשקיטי, ע"פ ירמיה לא, א. 2 בני נבל: העמים המשעבדים, איוב ל, ח. וכלי דוד: וחסרי אהבה. לצלעי: לשברי, לכשלוני, ע"פ תהלים לה, טו. 3 יאבד זכרם מני דוד: מוסב על האויבים, זכרם יאבד מאת האל (דוד). יסעו כאהל רועי: הם, האויבים, ינודו כפי שהרועים נדים ונעים ממקום למקום עם אוהליהם ע"פ ישעיה לח, יב. 4 נרי תאיר אתה: תביא לישועתי, ע"פ תהלים יח, כט. אורי וישעי: הקב"ה, ע"פ תהלים כז, א. 5 וכבוד...יעטרני: ע"פ תהלים ה, יג. יעטרני: יקיפו אותי כמו כתר. 6 וביום...יכתירני: בימי צרה יגן עלי מכל עבר, ע"פ תהלים כז, ה. 7 פריי ימתק לחכו: תפילתי, שירי ימצא חן בעיניו. יאזרני: ימלא אותי, ע"פ תהלים סה, ז. 8 יתפלל: ישראל. מלכו: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. יקשיבה לקול שועי: (האל) יקשיב לצעקותי, לתחנוני. 10 סתר פנים לי תשים: כנראה תסתיר אותי מפני אויבי. עד אן תסתיר פניך: ע"פ תהלים יג, ב. 11 רצוצים: שבורים, כינוי לעם ישראל. שלח רצוצים חפשים: שלח את עם ישראל לחופשי, ישעיה נח, ו. 12 אצים הנוגשים: אומות העולם, הדוחקים, הלוחצים, מפצירים ומאיצים, ע"פ שמות ה, יג. יכבידו עול עמד: האויבים מקשים, מכבידים את המשא, את הנטל על עמדך ישראל. 13 מני בטן עמוסים: כינוי לעם ישראל, ע"פ ישעיה מו, ג. שעה שיחם: שמע אל תפילתם.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת שת-ת) [ת] / ב אב אב את- [ת] / גד גד גד-ת) [ת].¹¹⁹

משקל: הברות פונטי 7+7 (למעט טור 13).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Harab olur¹²⁰.

מקאם: אוזאל, Uzzal.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3042.

¹¹⁹ בסטרופת הפתיחה ובסטרופה האחרונה חריזה פנימית.
¹²⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 127, סימן 182:

"[...] is destroyed". Meter hazaj.

יתכן שמדובר בוריאציה על גזל של המשורר בן המאה ה-16 Hasibi.

אוזאל לחן תורכי ביר יוזילדין עשיק אולדום סי יוסף

אין בלתיך מלך קדום
 רחם על עם צרים צדום
 ומיך אל יד אפדום
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי ומיד

5 ? קרבו אחד אל אחד
 וישקבו ואין פחד
 שרשם וגזעם אל יכחד
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי שרשם

10 ו בתוך משכנות מבטחים
 ובעליות מרווחים
 יהיו שלום ונחמים
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי יהיו

15 ס בות עלי התגלגלו
 וימי נעורי אומללו
 וכמו חציר יתמוללו
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי וכמו

20 פ רצו גדרות מבצרי
 פשטו מעילי הדרי
 הנה הזמן בעברי
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי היה

ח וס ורחם עלי רחמן
 והשלט לי על הזמן
 ושלח אלי ציר נאמן
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי ושלח

25 ז רע אברהם דידיך
 רחם עליהם בחסדך
 הנה האל משגב לדך
 מלך חסין ישמעני / וְחַנְּנִי / וְעַנְּנִי היה

ביאור: 1 **אין בלתך**: אתה יחיד. **מלך קדום**: האל קיים מאז ומעולם. 2 **עם צרים צדום**: ישראל שאויביו שבו והגלו אותו. 3 **ומיד אל יד אפדום** (או אפדום לא ברור): הכוונה שישראל התגלגלו מאויב לאויב אשר חגר אותם כמו חגורה (אפוד), כנראה במשמעות של ניצל אותם. או שהאויבים האבידו, כילו את ישראל ("אבדום"). 4 **חסין**: הקב"ה, ע"פ תהלים פט, ט. **וחנני**: ורחם עלי, ע"פ תהלים כז, ז. 5 **יקרבו אחד אל אחד**: ישראל יתקבצו, יתאספו, ע"פ יחזקאל לז, יז. 6 **וישכבו ואין פחד**: יהיו שלווים, ע"פ תהלים עח, נג. 7 **שרשם וגזעם אל יכחד**: אל תשמיד אותם מן היסוד. 9 **משכנות מבטחים**: במגורים בטוחים בארץ ישראל, ע"פ ישעיה לב, יח. 10 **ובעליות מרווחים**: ובחדרים גדולים ומרווחים, ע"פ ירמיה כב, יד. 11 **שלוים ונחים**: ע"פ תהלים קכב, ז. 13 **סבות עלי** עילות, גורמים, ע"פ מלכים א יב, טו. **התגלגלו**: התרחשו, נגרמו, ע"פ איוב ל, יד. 13 **סבות עלי התגלגלו**: בשל התרחשויות שגרמו. 14 **וימי נעורי**: עלומי, ע"פ תהלים פט, מו. **אומללו**: דוכאו, ע"פ ישעיה כד, ד. **וימי נעורי אומללו**: וכבר מצעירותי, מימי קדם דוכאתי. 15 **וכמו חציר יתמוללו**: חיי נבלו ונשחקו, ע"פ תהלים לז, ב. 17 **פרצו גדרות מבצרי**: שברו הרסו את מקום מבטחי, את ירושלים. 18 **פשטו מעילי הדרי**: השפילו אותי, פגעו בגאוותי. 19 **הזמן**: הגורל. **בעברי**: השחית אותי, ע"פ שופטים יא, לה. 22 **והשלט לי על הזמן**: וכוון את זמן הגאולה. 23 **ציר נאמן**: שליח וכאן הכוונה למשיח הגואל, ע"פ משלי כה, יג. 25 **ידידך**: כינוי לאברהם, ע"פ ירמיה יא, טו. **זרע אברהם ידידך**: ישראל, צאצאי אברהם, ע"פ תהלים קה, ו. 26 **בחסדך**: ברחמיך, בנדיבותך, ע"פ תהלים לא, יז. 27 **היה האל משגב לדך**: והאל היה מבצר, מחסה לעם ישראל, ע"פ תהלים ט, י. 29 **קחם נא אליך**: ע"פ בראשית מח, ט. 30 **ומבין גלות ישמעאל**: ומתוך ארצות ערב, ארצות האיסלם. 31 **הושע**: הצל, ע"פ שופטים י, א.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית. הרפרין מופק מחזרה על שני טורים של כל מחרוזת.

חריזה: (אאא תתת- [אתתת] / בבב תתת- [אתתת] / גגג תתת- [אתתת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-3 8 || 4, 8 + 4 + 4 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹²¹Bir yüzelden aşiq oldum.

מקאם: אוזאל, Uzzal.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 2996.

¹²¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 83, סימן 56:

"I have fallen in love with a fair one" meter ramal.

אוזאל לחן תורכי איילדין ביר נאווי* סי יוסף

י חרוק שן עלי אויב חצי אפו בי גרה
חשב עלי להרע נפשי למות הערה
לא שב ידו מבלע עברה נצח שמרה
צורי אל תחרש ממני אליך יי אקרא צורי וכו'

5 י הצילני אל מפח קוש מדבר הוות
ומלאך מליץ לחסך עלי החיש לצוות
כי בנדך כל עתותי בורא כל הקצוות
ואזי יי אורי וישעי ממי אירא
צורי [אל תחרש ממני אליך יי אקרא]

10 ס ג פ פושעי אויבי דתך תמק בחורם עינם
גם ברעתם הצמיתם השב עליהם אונם
החיתה לגאלנו צור כי נמכרנו חנם
ביד זרים וצוררים כל יום יוסיפו צרה
צורי [אל תחרש ממני אליך יי אקרא]

15 ח לקם תקלל בארץ לא יראו ארץ חיים
ז רה הלצה את נפשותם יהיו בשאול תחתיים
ק שובות תהיו אזניך ושמע אנקת עניים
ולכה לישועתה לנו גבורתך עוררה
צורי [אל תחרש ממני אליך יי אקרא]

ביאור: 1 יחרוק...ירה: יכעס, ע"פ איוב טז, ט. 2 חשב עלי להרע: זמם נגדי. נפשי למות הערה: מסר נפשי למות, ע"פ ישעיה נג, יב. 3 לא שב ידו מבלע: לא נמנע מלהזיק, להשחית, ע"פ איכה ב, ח. עברה נצח שמרה: שמר את כעסו, את שנאתו לישראל, ע"פ עמוס א, יא. 4 צורי אל תחרש ממני: ה' אל תתעלם ממני ושמע את דברי, תהלים כח, א. 5 מפח יקוש: ממלכודת, שהאויב פרש לי. מדבר הוות: ממחלות ופגעים. והצילני...הוות: ע"פ תהלים צא, ג. 6 ומלאך מליץ: מלאך שילמד עלי זכות, סניגור, איוב לג, כג. לחסך: כמו לחשוך, להציל, ע"פ תהלים יט, יד. לצוות: לתת פקודה, ע"פ במדבר ג, טז. לחסך...לצוות: ובמהרה תצווה להצילני. 7 עתותי: קורותי, ע"פ תהלים לא, טז. בורא כל הקצוות: הקב"ה אשר בורא הכל עד הגבול האחרון, ע"פ ישעיה מ, כח. 8 יי...אירא: תהלים כז, א. 10 סגף: ענה. פושעי אויבי דתך: הגויים אשר אינם מאמינים בך ובתורתך. תמק: תרקב. תמק בחורם עינם: ע"פ זכריה יד, יב. 11 הצמיתם: הכריתם השמידם, ע"פ תהלים יח, מא. גם...אונם: בגלל רשעותם השמידם כגמול על העון והעול שהם גורמים, ע"פ תהלים צד, כג. 12

נמכרנו חנם : ע"פ ישעיה נב, ג. 15 חלקם תקלל בארץ : ע"פ איוב כד, יח. לא יראו ארץ חיים :
 ימותו. 16 זרה הלאה את נפשותם : כלה, השמד אותם. בשאול תחתיים : בעולם המתים, ע"פ
 תהלים פו, יג. 17 אנקת : אנחת, ע"פ יחזקאל ט, ד. עניים : עם ישראל, ע"פ תהלים כב, כה. 18
 ולכה...עוררה : ולך והער את כוחך הרב, ע"פ תהלים פ, ג.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (שששת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל : הברות פונטי 1-4, 8+7 || 5, 8+8 וכו'.

אקרוסטיכון : יוסף חזק.

לחן : תורכי.

מקאם : אוזאל, Uzzal.

זוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2736.

נדפס : ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מז, בשינוי.

סג ע"א-ע"ב

קנב

אוזאל לחן תורכי שיירי גיקשאן היר טאראפטה ס"י יוסף

י וצר הכל נגדך כל תאֹותי ותקֹותי

וממך היא נחמתי בגלותי ונדלותי

ולך לבדך אוחיל עד כי תאיר אפֹלתי

אנא אל רחמני חנני ושמע תפֹלתי אָנָּא וכו'

5 וְלֵךְ יִי הַחֶסֶד עַל כָּל טוֹב שֶׁגַּמְלַתִּנִּי

הוֹצֵאתִנִּי מִמִּצְרַיִם וְלַחֲרִירוֹת שֶׁלַּחֲתִנִּי

נִתַּתְּ לִי תוֹרַת אֲמִת מִן הָעַמִּים הַבְּדֻלַּתִּנִּי

אֲרֻצוֹת גּוֹיִם הִנְחַלְתִּנִּי בְּזָכוֹת אָבוֹת לֹא בְּזָכוֹתִי

אָנָּא [אֵל רַחֲמָנִי חַנּוּנִי וְשָׁמַע תְּפִלָּתִי]

10 וְיִמְכְרֵנִי כְּאִמְרַתְךָ כִּי נִחַשְׁבֹּתִי כְּצֹאן טְבָחָה

הוֹצִיאָה מִמִּסְגַּר נַפְשִׁי וְגַם יְגוֹן וְאַנְחָה

שָׁמַע קוֹלִי בְּשִׁיחֵי תִשְׁמִיעֵנִי שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה

תִּנְה לְנַפְשִׁי הַנְּחָה בִּיּוֹן מְצוּלָה טְבַעֲתִי

אָנָּא [אֵל רַחֲמָנִי חַנּוּנִי וְשָׁמַע תְּפִלָּתִי]

בְּךָ לְבַדְּךָ חִסִּיתִי כִּי אֶתָּה יְיָ מַחְסִי
וְחִישׁ נָא הַעֲלֵנִי אֶל צִיּוֹן עִיר מְקוֹם מְקַדְּשִׁי
וְתִהְיֶה צֶלַעְלִי רֵאשִׁי אֶתָּה עֲוֹזִי וְזִמְרָתִי
אֲנָא [אֵל רַחֲמֵנִי חֲנִנִי וְשִׁמְעֵ תְּפִלָּתִי]

ביאור: 1 יוצר הכל: הקב"ה, ירמיה י, טז. נגדך...ותקותי: את כל רצונותי ותקוותי אני תולה בך.
2 נחמתי: מקור הפגת צערי, ע"פ תהלים קיט, נ. 3 אוחיל: אייחל, אצפה. אפלתי: חשכי שבגלות,
ע"פ משלי ד, יט. 4 חנני: רחם עלי. חנני ושמע תפלתי: תהלים ד, ב. 5 שגמלתיני: ששלמת לי, ע"פ
תהלים יג, ו. 6 הוצאתני...שלחתיני: ע"פ שמות יג יד. 7 תורת אמת: מלאכי ב, ו. מן העמים
הבדלתיני: ע"פ ויקרא כ, כו. 8 ארצות גוים הנחלתיני: תהלים קה, מד. בזכות אבות: נתת לי בזכות
הבטחותיך לאבותי, ע"פ בראשית לה, יב. 10 סמכני כאמרתך: חזק אותי, עזור לי כדבריך,
כהבטחתך, ע"פ תהלים קיט, קטז. נחשבתי כצאן טבחה: בשל נאמנותינו לבריתנו איתך מבקשים
לכלותינו, ע"פ תהלים מד, כג. 11 הוציאה ממסגר נפשי: תוציא את נפשי מן הכלא הסוגר עלי, מן
הגלות, תהלים קמב, ח. יגון ואנחה: צער ואנקה, ישעיה לה, י. 12 שמע קולי בשיחי: תקשיב
לדברי, לתחנוני, ע"פ תהלים סד, ב. תשמיעני ששון ושמחה: תהלים נא, י. 13 הנחה: הקלה, ע"פ
אסתר ב, יח. ביון מצולה טבעתי: טבעתי ברפש, בגלות, ע"פ תהלים סט, ג. 15 פנה אלי וחנני:
תהלים כה, טז. אליך נשאתי נפשי: ע"פ תהלים כה, א. 16 בך לבדך חסיתי: בקרבך בלבד אבקש
מגן ומחסה ע"פ תהלים ז, ב. כי אתה יי מחסי: ע"פ תהלים צא, ט. 17 ציון עיר מקום מקדשי:
ירושלים בה שוכן בית המקדש, ע"פ ישעיה סד, ט-י. 18 צל: מגן. עוזי וזמרתני: הקב"ה, ע"פ שמות
טו, ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / בבבת- [ת] / גגגת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹²²Seyre çıqsan her tarafta.

מקאם: אוזאל, Uzzal.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2206.

¹²² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 166, סימן 299:

"If you go out for a walk ,everywhere [you will] ...". Meter ramal.

אוזאל לחן תורכי איגיר פנטוד* סי' יוסף

יְהִי לִבִּי בְּחֻקֶיךָ תַּמִּים לְמַעַן לֹא אֲבוֹשׁ
לְמַדְנִי דְרָכֶיךָ לֹא עֲתָה יַעֲקֹב יְבוֹשׁ
הַטְרִיפְנִי לַחֵם חֻקֵי וְשִׁמְלָה וּבְגָד לְלַבוֹשׁ
חֵישׁ מִחַץ מִכְּתֵי חֲבוּשׁ / רְפָאֲנִי וְאַרְפֵּא חֵישׁ וְכוּ'

5 יְבוֹאוּנִי חֲסָדֶיךָ כְּאַמְרֶתְךָ לְעַבְדְּךָ
וּמִלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבִּי עָרוֹב לְטוֹבָה עַבְדְּךָ
בְּכָל לִבִּי דְרָשְׁתִּיךָ עֲנֵנִי צוֹר בְּחֲסָדֶיךָ
וְאַשְׁמְרָה פְּקוּדֶיךָ / וְאַתָּה תִּהְיֶה לִי לִפְנֵי
חֵישׁ [מִחַץ מִכְּתֵי חֲבוּשׁ / רְפָאֲנִי וְאַרְפֵּא]

10 ס וְרוּ מִמֶּנִּי מְרַעִים מִצֹּת אֱלֹהֵי אֲשַׁמְרָה
וְתַמִּיד לְשִׁמּוֹ אֶהְלֵל כִּי יִי עֲלִיּוֹן נוֹרָא
יַחֲלֵץ עֵינַי מִן דְּמַעָה יוֹצִיאֲנִי מִכָּל צָרָה
עַל כֵּן אוֹבִיל שֵׁי לְמוֹרָא / כִּי הוּא לְשִׁבּוּרֵי לֵב רוֹפֵא
חֵישׁ [מִחַץ מִכְּתֵי חֲבוּשׁ / רְפָאֲנִי וְאַרְפֵּא]

15 פּ לָאוֹת הֵם עֲדוֹתֶיךָ עַל כֵּן נִצְרַתְּם נַפְשֵׁי
שְׁבַרְתִּי אֶל לִישׁוּעָתְךָ כִּי מִרְשֵׁת רְגְלֵי תוֹצִיא
עַד אֵן אֲשַׁכֵּב לְמַעַצְבָּה וְיִרְדּוּף אוֹיֵב נַפְשֵׁי
אֲמַרְתִּי אֲצֵא לְחַפְשֵׁי / תַּמִּיד אֲתִיַּצֵּב עַל מִצְפָּה
חֵישׁ [מִחַץ מִכְּתֵי חֲבוּשׁ / רְפָאֲנִי וְאַרְפֵּא]

ביאור: 1 תמים: שלם, ישר. יהי...אבוש: תהלים קיט, פ. 2 דרכיך: דרך הישר, מצוותיך. יעקב: כינוי לעם ישראל. לא עתה יעקב יבוש: ישעיה כט, כב. 3 הטריפני לחם חקי: תן לי מזוני במידה הדרושה, משלי ל, ח. ושמלה ובגד ללבוש: וכסות לגופי. 4 מחץ מכתני חבוש: טפל בפצעו ובמכתני, כרוך תחבושת סביבם, ע"פ ישעיה ל, כו. רפאני וארפא: ע"פ ירמיה יז, יד. 5 ויבואוני...לעבדך: שאזכה לחסדך כפי שאמרת, הבטחת לי, ע"פ תהלים קיט, מא. 6 ומלא משאלות: ע"פ תהלים כ, ו. ערוב לטובה עבדך: תהיה אתה ערב בעדי, תשמור עלי, על ישראל, מפני רשעים, ע"פ תהלים קיט, קכב. 7 דרשתיך: ביקשתיך, חפשתיך. בכל לבי דרשתיך: תהלים קיט, י. 8 ואשמרה פקודיך: ואשמור את מצוותיך, תהלים קיט, קלד. ואתה תהיה לי לפה: ע"פ שמות ד, טו. 10 סורו ממני מרעים: התרחקו ממני רשעים. סורו...אשמרה: ע"פ תהלים קיט, קטו. 11 לשמו: את שמו. כי... נורא: הקב"ה, תהלים מז, ג. 12 יחלץ עיני מן דמעה: יפסיק את בכיי, את צערי, ע"פ תהלים קטו, ח. 13 אוביל שי למורא: אביא שי, מתנה, לאל שמוראו על הכל, ע"פ תהלים עו, יב. כי...רופא: כי הוא מרפא את הפגועים, ע"פ תהלים קמו, ג. 15 פלאות...נפשי: נפלאים הם חוקיך, מצוותיך ולכן

אני שומר אותם בלבי, תהלים קיט, קכט. 16 **שברתי אל לישועתך**: קויתי להצלתך, ע"פ תהלים קיט, קסו. **מרשת**: ממלכודת, ממוקש, וכאן הכוונה לגלות. **כי מרשת רגלי תוציא**: ע"פ תהלים כה, טו. 17 **אשכב למעצבה**: אשכב במקום של עצב ויגון, ע"פ ישעיה נ, יא. **וירדוף אויב נפשי**: תהלים ז, ו. 18 **לחפשי**: משוחרר ע"פ שמות כא, כו. **אתיצב**: אעמוד הכן, ע"פ איוב א, ו. **מצפה**: מגדל צופים, מייחל לישועתו של הקב"ה, ע"פ ישעיה כא, ח.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (ששששת-**[me]** / אאאאת-**[me]** / בבבבת-**[me]** וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: אוזאל, Uzzal.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1232.

סד ע"א- ע"ב

קנד

אוזאל לחן תורכי דין ייגי חאמם איגינדי משקל יתד וב' תנועות

לָךְ אוֹדָה וְאֶתְּוֹדָה בְּלֵב דָּוָה וְגַם נִשְׁפָּר
וְאֶתְמַרְמֵר בְּלֵב נִכְמָר וְאֶקְרָא מִר בְּקוֹל נָבֵר
עָלַי רְשָׁעִי וְגַם פִּשְׁעֵי רָצָה שְׁוִעֵי הָלֵא דָּבָר
וְיִצָּר רַע וְגַם מִרַע בְּלִשׁוֹן רָךְ וּבַמְדַבֵּר
5 יַעֲצָנִי וּפְתַנֵּי וְרַמְנֵי כְּשׁוֹר הַבֵּר
בְּנִיב זָפָה וְקוֹל רָפָה מְאֹד נִסְפָּה וְאִין דָּבָר
וְחֻטְאֵי וְרִשְׁעֵי וּמְרֻדְתֵי בְּכָל דָּבָר
וְחֹס חֲמוּל כְּיוֹם אֶתְמוּל וְאֵל תִּגְמוּל אֶלַי עֶבֶר
וְרַחֵם נָא וְהוֹשַׁעֲנָא רַפָּא אֵל נָא כְּאֵב אֶת בֵּר
10 וְחֻטְאֵי מָה וְאֶנִּי מָה רָאָה טַעֲמָא דְמִסְתַּבֵּר
יְהִי חִסְדְּךָ לְנַחֵם דְּךָ אֲנִי עֶבְדְּךָ וְגַם לָךְ בֵּר

ביאור: 1 **ואתודה**: אודה על חטאי, ע"פ דניאל ט, ד. **דוה**: כואב, ע"פ איכה ה, יז. 2 **ואתמרמר**:
ואסתער במרירות, ע"פ דניאל יא, יא. **נכמר**: ע"פ בראשית מג, ל. **נבר**: טהור, ע"פ תהלים יח, כז. 3
עלי...שועי: בשל חטאי ועונותי קבל את זעקתי. 4 **ויצר...רך**: ומחשבותי הרעות פיתו אותי בלשון
חלקלקות. **ובמדבר**: ובדיבור. 5 **יעצני ופתני**: הנושא, היצר הרע מטור 4. **ורמני**: הטעה אותי
בשקר, ע"פ שמואל ב יט, כז. **כשור הבר**: והייתי כבהמה ולא כאדם המבחין בין טוב לרע. 6 **בניב**
יפה וקול רפה: במילים יפות ובקול מפתה. **נספה**: כנראה מלשון סוף, סיום, כליון. **ואין דבר**:
כנראה בלי דיבור, ללא מילים. 7 **ומרדתי**: וקמתי נגד, פרקתי עול, ע"פ דניאל ט, ה. **וחטאתי...**
דבר: הפרתי כל חוק ומצווה, חטאי מרובים. 8 **וחוס...עבר**: רחם וסלח לי, שכח את חטאי העבר. 9
רפא אל נא: הסר את מחלתי, הלשון ע"פ במדבר יב, יג. **בר**: בן, ע"פ עזרא ה, ב. 10 **טעמא**

דמסתבר : טעמו מסתבר, פירושו, משמעו. 11 דך : מדבר על עצמו, ע"פ תהלים ט, י. **עבדך** : הדובר, המשורר. **אני... בר** : אני עבדך וגם בנך.

תבנית שירית : שווה חרוז.

חריזה : חריזה אחידה (- בר).

משקל : כמותי-המרנין (עם סטיות).

אקרוסטיכון : אין.

לחן : תורכי.

תעתיק לועזי: ¹²³Dün (text: din) yice hamam içinde.

מקאם : אוזאל, Uzzal.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, ל 785.

סד ע"ב

קנה

אוזאל לחן ערבי איל בדרי איל בדרי* סי יוסף

אֱלֹהֵי כָּל הַיְצוּרִים / כָּל הַיְצוּרִים / אֶזְמַרְךָ בָּרֵב פֶּחַד וְאִימָה
נֹרָא אַתָּה בְּאֲדִירִים / בְּאֲדִירִים / מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא בְּשָׁמַיִמָה
יְחִיד חַי לְדוֹר דּוֹרִים / לְדוֹר דּוֹרִים / וְלֹא יִבְצַר מִמֶּךָ מְזִימָה
יְדָךְ גַּל לָמוֹ קוֹדְרִים / לָמוֹ קוֹדְרִים / שְׁבַעַו בּוֹז וְגַם מְבוֹסָה וּמְהוּמָה
5 וְשֵׁתוֹ כּוֹס תְּמַרוֹרִים / כּוֹס תְּמַרוֹרִים / וְגַם חֲרָשׁוֹ עַל גִּבְסֵי בְּאֲדָמָה
סַ עֲרַת פּוֹרֵק הָרִים / פּוֹרֵק הָרִים / הִפְיָצָם בְּפִאֵת קִדְמָה וְגַם יָמָה
פַּ תְּאוֹם חֵישׁ אֶכְלוּ זָרִים / אֶכְלוּ זָרִים / כֶּחֶם וְהוֹשֵׁם נְוִיָּהֶם לְשִׁמָּה
חַ מוֹל נָא עוֹשֶׂה אוֹרִים / עוֹשֶׂה אוֹרִים / וְחֵישׁ מִהַר שְׁלַח לָהֶם נְחֻמָּה
זֶ קוֹת אֵשׁ כְּקוֹל סִירִים / כְּקוֹל סִירִים / בְּהֵם תִּבְעַר כְּמוֹ סְדוֹם וְאֲדָמָה
10 קֹ וּם יֵסֵד בְּסַפִּירִים / בְּסַפִּירִים / בֵּיתְךָ יִמִּינְךָ יְיָ רוֹמְמָה

ביאור: 1 **אלהי כל היצורים**: הקב"ה, ע"פ בראשית א, כ-כח; וע"פ ירמיה י, טז. 2 **מלך יושב על כסא בשמימה**: הקב"ה, ע"פ משלי כ, ח. 3 **יחיד חי לדור דורים**: הקב"ה. **ולא יבצר ממך מזימה**: ולא נסתרה ממך מחשבה (של אדם), ע"פ איוב מב, ב. 4 **ידך גל**: חשוף את כח ידך. **קודרים**: כינוי לעם ישראל, ע"פ תהלים לה, יד. **שבעו...ומהומה**: זכו לזלזול רב, היו למרמס, וחשו במבוכה גדולה, בבלבול. 5 **תמרורים**: מרירות, ע"פ ירמיה לא, יד. **חרשו...כאדמה**: אויביהם הכאיבו להם עד מאוד, ע"פ תהלים קכט, ג. 6 **סערת פורק הרים**: כעסו של האל ("פורק הרים"), ע"פ מלאכים א יט, יא. **הפיצם...ימה**: פיזורם (את ישראל) ממזרח ומערב, ע"פ בראשית כח, יד. 7 **אכלו זרים**: אויבי ישראל, הושע ז, ט. **והושם נוייהם לשמה**: וארצם ומשכנם הפך לשממה חרבה. 8 **עושה**

¹²³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 98, סימן 106:

"Last night in the (public) bath". Meter ramal.

אורים : הקב"ה, תהלים קלו, ז. 9 **זקות אש** : ניצוצות אש. **כקול סירים** : כקול הגחלים הבווערות, ע"פ קוהלת ז, ו. **בהם** : באויבים. **כמו סדום ואדמה** : ע"פ בראשית י, יט. 10 **יסד בספירים** : ע"פ ישעיה נד, יא. **ביתך** : את בית מקדשך, ע"פ בראשית יט, ד. **ימינך יי רוממה** : ע"פ תהלים קיח, טז.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז עם רפרין פנימי.
 חריזה: (ששת וכו') חרוז אחיד (- מה).
 משקל: הברות פונטי 7 + 4 + 11 (למעט טור 2).
 אקרוסטיכון: אני יוסף חזק.
 לחן: ערבי.
 מקאם: אוזאל, Uzzal.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4467.

סד ע"ב- סה ע"א

קנו

לחן די גיקיטה מי קריארון סי יוסף

	<p>עוֹרָה כְּבוֹדֵי חֵישׁ עוֹרָה הַטִּיבִי שִׁיר וְקוֹל זְמֶרָה לְקִרְאת אֵל נֶאֱזָר בְּגִבּוֹרָה בְּרוּחוֹ שְׁמַיִם שִׁפְרָה</p>	
לקראת		
	<p>אֶ שְׂרַף אִם יִצְרָף תִּגְבֵּר וְיִצְרָף הָרַע תִּשְׁבֵּר כְּנִשְׁרִים תַּעֲלֶה אֶבֶר תַּעֲוֹף מֵהַר בְּלִי אֶבְרָה</p>	5
כנשרים		
	<p>נִ כַח יִי דִרְכָּךְ שִׁפְכִי כַמַּיִם לְבָד עֵינָיו יִצְפוּנוּ לְחִלְכָה יִצִּיל לָךְ מִכָּל צָרָה</p>	10
עיניו		
	<p>יִ מִין וּשְׂמַאל מְלַפְנָיו אֵל תֵּט מִכְּנַגְד עֵינָיו אוֹלֵי הָאֵל מִחֲרוֹנָיו יְהִי עֲלֶיךָ לְסִתְרָה</p>	15
אולי		

	יַחַד לְבָבָךְ לֹא־הָבֹוּ לִירְאָה לֹוּ וּלְדַבְקָה בֹוּ מֵאֲהָבָה לְשֵׁם שְׁבֹוּ	
מאהבה	לא לשום פְּנִיָה זָרָה	20
	יְעַל לִוְחֵךְ לְבָבְךָ חֻקָה כִּי הוּא אֲשֶׁר לֹא יִנְקָה לְמַעַן תִּהְיֶה מִנּוּקָה	
למען	מִכָּל רַע הִרְהוֹר עֲבָרָה	
	ס וּג וְגָדָר גְּדוֹר תִּמְיֵד וּלְשׁוֹן דּוֹבֵר מֵרְמָה תִּשְׁמֵד וּבְאֲהָבָתוֹ תִּשְׁגָּה תִּמְיֵד	25
ובאהבתו	לֹא תִשְׁגָּה בְּנֵי בְּזָרָה	
	פָּן יִחַרְהֶ אֶף קִנְאָתוֹ וְיַעִיר אֶת כָּל חַמְתּוֹ אֲשֶׁר לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ	30
אשר	כִּי אֵל קִנְאָה הוּא גַם נוֹרָא	
	חִזְקֵךְ אֶת נַפְשֶׁךָ לְעַבְדּוֹ כִּי הוּא חִפְצֵךְ בְּאִישׁ חֶסֶדוֹ	
כי	וְגַם בְּרוּחַ נְשֻׁבָרָה	35

ביאור: דברי הפייטן אל נפשו. 1 **כבודי**: נפשי. **עורה כבודי חיש עורה**: ע"פ תהלים נז, ט. 2 **הטיבי**: הנעימי. **וקול זמרה**: תהלים צח, ה. 3 **אל נאזר בגבורה**: הקב"ה, תהלים סה, ז. 4 **ברוחו שמים שפרה**: ברוח פיו פיזר את העננים והשמים שנתבהרו והתייפו, איוב כו, יג. 5 **אשרך...תגבר**: מאושר הוא מי שמתגבר על יצרו. 6 **ויצרך הרע תשבר**: ואת יצרך הרע תשמיד. 7 **כנשרים תעלה אבר**: אז תתחזק, ע"פ ישעיה מ, לא. 8 **אברה**: כנף, ע"פ איוב לט, יג. 9 **נכח**: ישר, ע"פ שמואל ב טו, ג. 10 **שפכי כמים לבך**: תבכי, תתוודי, איכה ב, יט. 11 **עיניו יצפונו לחלכה**: עיני האל יגנו על הנדכאים שבעם ישראל, ע"פ תהלים י, ח. החרוז בטור זה לקוי. 12 **יציל לך מכל צרה**: ע"פ שמואל א כו, כד. 13-14 **ימין...אל תט**: הכל נגלה לפניו, על כן אל תסור מדרך הישר, ע"פ משלי ד, כז. 15 **מחרוניו**: מכעסו הגדול, ע"פ במדבר לב, יד. 16 **יהי עליך לסתרה**: יהיה לך מגן ומחסה, ע"פ דברים לב, לח. 17 **יחד לבך**: ע"פ תהלים לג, טו. 18 **ליראה לו ולדבקה בו**: ע"פ דברים ל, כ. 19 **מאהבה לשם שבו**: יותר מאהבת עושר, אבנים טובות. **לשם שבו**: שמות כח, יט. 20 **פניה זרה**: כנראה הכוונה לאלוהים אחרים. 21 **ועל לוח לבך חקה**: חקה (ציווי) על לבך, צייר על ליבך. 22 **לא ינקה**: לא יטהר, לא יזוכה מאשמה, משלי ו, כט. 23 **מנוקה**: נקי, חף, ע"פ ירמיה מט, יב. 25 **סוג**: גדר, ע"פ שיר השירים ז, ג. **סוג וגדר גדור תמיד**: בנה לך סייגים, כדי שתמנע מעברה. 26 **דובר**

מרמה : שקר. 27 תשגה : תתמסר. ובההבתו תשגה תמיד : תתמסר לאהבת האל, ע"פ משלי ה, יט.
 28 לא תשגה בני בזרה : אל תחטא בעבודת אלילים, ע"פ משלי ה, כ. 29 פן יחרה אף : שמא (האל)
 יכעס מאוד, דברים ו, טו. קנאתו : חמתו העזה, ע"פ דברים כט, יט. 30 ויעיר את כל חמתו : ע"פ
 תהלים עח, לח. 31 אשר לא תוכל שאתו : ע"פ דברים יד, כד. 32 אל קנא : הקב"ה, ע"פ שמות לד,
 יד. 33 לעבדו : לקיים את מצוותיו. 34 באיש חסדו : ע"פ משלי כ, ו. 35 ברוח נשברה : בנפש מוכה,
 תהלים נא, יט.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית, כאשר הרפרין מופק מחזרה על שני טורים אחרונים של כל
 מחרוזת. מחרוזת אחרונה קצרה יותר.

חריזה : (אאאת- [את] / בבבת- [בת] / גגגת- [גת] וכו')

משקל : הברות פונטי 8

אקרוסטיכון : אני יוסף חזק

לחן : לא נרשם במקור כנראה רומאנסי- ספרדי

תעתיק לועזי: ¹²⁴De chiquita me criaron

מקאם : לא נרשם במקור. בין מאקם אוזאל למאקם ניברוש.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, ע 226.

סה ע"א- ע"ב

קנז

לחן רומאנסי איאשי איל אינויירנו סי' יוסף

אָם אַמְרֵי אֶשְׁכַּחַהּ / שִׁיחֵי עֵינֵי דְאַבָּהּ

?? הַקְּשִׁיבָהּ / ?? סְלַחַהּ אִם וְכוּ'

נִיב פְּרִי שְׁפָתַי / לָךְ אֵל אֶשְׁלֵם

וְכָל עֲוֹנוֹתַי / אֶלֶיךָ אֶגְלֵם / וְעַם לִבִּי שְׁלֵם

5 אֶקְרִיב אֶת קַרְבְּנִי / אֶלֶיךָ אֲדוֹנֵי

מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָהּ

אִם [אַמְרֵי אֶשְׁכַּחַהּ / שִׁיחֵי עֵינֵי דְאַבָּהּ

?? הַקְּשִׁיבָהּ / ?? סְלַחַהּ]

יְעַן עֲבָרוּ רְאִשֵׁי / כְּמִשְׁאֵל יִכְבְּדוּ

10 עֲצָמֵי וְנַפְשֵׁי / כְּצַפּוֹר יִחְרְדוּ / בְּזַכְרֵם כִּי זָדוּ

לָךְ אֵל נוֹרָא וְאִיוֹם / וְעֵתִידִים לְיוֹם

צָרָה וְתוֹכַחַהּ

אִם [אַמְרֵי אֶשְׁכַּחַהּ / שִׁיחֵי עֵינֵי דְאַבָּהּ

?? הַקְּשִׁיבָהּ / ?? סְלַחַהּ]

¹²⁴ סרוסי, לחנים, עמ' 208, סימן 178.1.

15 ? בכו על עונם / גם במר יצקו
 על עוצם זדונם / ככפיר ינאקו / ולנפשי נתקו
 מורשי לבבה / מרוב עון חובה
 אתפריית רוחה
 אם [אמרי אשכחה / שיחי עיני דאבה
 20 יי הקשיבה / יי סלחה]

ן אתה יי / אל תרחק ממני
 ומחה נא זדוני / ולביתך נחני / וגם נהלני
 צור מרים ראשי / ותן נא לנפשי
 צהלה ושמחה
 אם [אמרי אשכחה / שיחי עיני דאבה
 25 יי הקשיבה / יי סלחה]

ס מוד את נפילת / עמד ישראל
 ומחר גאולת / ובנין אריאל / ולהר ציון האל
 נלכה וגם נסעה / עת קבוץ צולעה
 וגם נדחה
 אם [אמרי אשכחה / שיחי עיני דאבה
 30 יי הקשיבה / יי סלחה]

פ עמים צרה / לא תקום ותהיה
 הושיעני נורא / מבין שיני אריה / כי לא אמרו איה
 אלוהם ליחה נס / קומה האל ונס
 יגון ואנחה
 אם [אמרי אשכחה / שיחי עיני דאבה
 35 יי הקשיבה / יי סלחה]

ביאור: 1 **אם אמרי**: כאשר אני אומר לעצמי. **אם אמרי אשכחה שיחי**: איוב ט, כז. **שיחי**: תפילתי. **עיני דאבה**: עיני כאבה, תהלים פח, י. 2 **יי הקשיבה**: ע"פ ירמיה יח, יט. **יי סלחה**: דניאל ט, יט. 3 **ניב פרי שפתי**: תפילתי, או שירי זה, ע"פ ישעיה נז, יט. **לך אל אשלים**: אפרע את חובי לך, ע"פ תהלים נו, יג. 4 **וכל...שלם**: ואת כל חטאי אחשוף לפניך ובכך ליבי יהיה שלם. 5 **קרבני**: מנחתי, ע"פ ויקרא ב, א. 6 **מנחה היא שלוחה**: בראשית לב, יט. 9 **יען...יכבדו**: עונותי מרובים והם מכבידים עלי כפי שהמים סוגרים על הטובע, ע"פ תהלים לח, ה. 10 **עצמי...זדו**: גופי ונפשי יזדעזעו כמו ציפור לנוכח ההבנה כי פשעו. **כצפור יחרדו**: ע"פ הושע יא, יא. 11 **אל נורא ואיום**: הקב"ה, ע"פ חבקוק א, ז. 11-12 **ועתידים ליום**: להתכוון ליום, ע"פ אסתר ג, יד. והטור יורד אל המשכו. 12 **צרה ותוכחה**: ליום אסון ועונש, ע"פ ישעיה לז, ג. 15 **יבכו**: כנראה עצמי ונפשי שבטור 10. **עונם**: חאטיהם, ע"פ שמות לד, ז. **במר**: בכאב, ע"פ שמואל א טו לב. 16 **על עוצם זדונם**: על

גודל רשעותם. **ינאקו** : יזעקו, יאנחו, ע"פ איוב כד, יב. **ולנפשי** : ואת נשמתי. 16-17 **נתקו** : קרעו, תלשו. הטור יורד אל המשכו. **מורשי לבבה** : עוקרי הלב, ע"פ איוב יז, יא. 17 **מרוב עון חובה** : מרוב חובם הגדול בגין חטאיהם הרבים. 18 **אתכריית רוחה** : נעכרה רוחי, ע"פ דניאל ז, טו. 22 **זדוני** : רשעותי, חטאי. **ולביתך** : ולבית מקדשך, ע"פ בראשית יט, ד. **נחני וגם נהלני** : תנהיג, תוביל אותי, ע"פ תהלים לא, ד. 23 **צור מרים ראשי** : הקב"ה, ע"פ תהלים ג, ד. 24 **צהלה** : שמחה גדולה, ע"פ ירמיה נ, יא. 28 **ובנין אריאל** : ובניית ירושלים, ובית המקדש, ע"פ ישעיה כט, א. **ולהר ציון** : לירושלים, ע"פ ישעיה יח, ז. 29-30 **צולעה וגם נדחה** : כינויים לעם ישראל, ע"פ מיכה ד, ו. 33 **פעמים...ותהיה** : הרעה, המצוקה לא תשנה יותר, ע"פ נחום א, ט. 34 **אריה** : כינוי לגויים, לאויבים, ע"פ תהלים י, ט. 34-35 **לא** : הטור יורד אל המשכו. **לא...אלוהים** : כיוון שהגויים לא שאלו היכן הקב"ה, ע"פ ירמיה ב, ו; ח. 35 **ליחה נס** : פג תוקפם, עבר זמנם (של האויבים), ע"פ דברים לד, ז. 35-36 **ונס** : הטור יורד אל המשכו. **קומה...ואנחה** : הרחק את הצער והעצב (מעל עם ישראל).

תבנית שירית : סטרופית, שיר מעין אזורי כפול גוף.

חריזה : (שתתש- [e^{תת}]) / אבאבב-גש- [e^{תת}] / דהדהה- ווש- [e^{תת}] וכו').

משקל : הברות פונטי : סטרופת פתיחה (רפריין), 1-2, 6+6 ; וכל סטרופה בשיר : 1, 3, 6+6 || 2,

6+6+6 || 4, 6 || 5-6, רפריין וכו' (למעט טור 11, 23, 30).

אקרוסטיכון : אני יוסף.

לחן : רומאנסי ספרדי.

תעתיק לועזי : ¹²⁵Ya se va el invierno y viene el verano.

מקאם : לא נרשם במקור. בין מאקם אוזאל למאקם ניברוש.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, א 5217.

¹²⁵ סרוסי, לחנים, עמ' 401, סימן 630.2.

לחן רומאנסי מי אלמה טאנטו ווש קירו ווש טאן פוקו מיקיריש

יָ שְׁבוּ שָׂרִים בִּי נְדַבְרוּ / וְאָהִי כְמוֹ חֲרָשׁ
כִּי לִי רַעִיף מֵהַ יָקָרוּ / בָּם תִּמְיֵד אָהִי דוֹרֵשׁ רַעִיָה בִּם

וּ מָה עָצְמוֹ לִי רֵאשִׁיָּהֶם / אִיוֹמָה פְּנִדְגָלוֹת
אָקוּם וְאֶתְעַלֵּס בָּהֶם / עַל מִשְׁכָּבִי בַלִּילוֹת יַעֲלָה עַל

5 ס וְרוּ מִנִּי אֲנָשִׁי לְצוֹן / אֲרֹנָה מִדוֹדִיָּה
עֵתִי עֵת דוֹדִים עֵת רְצוֹן / אֶטְעֵם צוֹף מִנְעֻמֶיָּה קַנְה אֶטְעֵם

פָּ נִי לִי שׁוֹשֶׁנֶת עֵמֶק / חִבְצָלֶת הַשָּׂרוֹן
שְׁאֵלָה מִנִּי הַעֲמֶק / קָרָא אֵלַי בְּגָרוֹן נֵאוּה קֵרָא

גַּ וְנָעוּל אַחוּתִי כְלָה / גַּל נָעוּל מַעֲנֵן חֲתוּם
נָ בָר שְׁכָלְךָ הַהוֹלָלָה / לֹא עֲמָמוּדָּךְ כָּל סְתוּם תַּמָּה לֹא

שׁ מַעֲי בַת וְחֵטִי אֲזַנְךָ / עַדִּי תוֹפֵף וְעַדִּי
אֲשַׁתְּעִשֶׂע בְּנִיב לְשׁוֹנְךָ / וְאֶתְאוּ הַדֵּר וּפְיִיךָ יַפָּה וְאֶתְאוּ

יְ אֶת הוֹרְגַת רְפָאִים / יַפָּה בַּתְּעַנּוּגִים
קוּמִי חַיֵּשׁ קֵלָה כְּצַבָּאִים / וּפְחִי נָא בְּהַרְוּגִים אַחוּת וּפְחִי

15 אֲשַׁכּוּל הַכּוֹפֵר דוֹדִי לִי / קוּמָה בֵּין שְׂדֵי תַלְיִן
נִצָּא שְׂדֵה שְׁמַחַת גִּילִי / וּבְכַפְרִים נְלִין דוֹדִי וּבְכַפְרִים

ביאור: דו שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל. 1-6 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 1 **ישבו שרים בי נדברו**: מלכי אומות העולם מנסים לפתות אותי, כנסת ישראל, ע"פ תהלים קיט, כג. **ואהי כמו חרש**: אבל לא נענתי להם. 2 **כי לי רעיך מה יקרו**: קרבתך, האל, מחשבותיך, חשובים בעיני, ע"פ תהלים קלט, יז. **בם...דורש**: אותם אני תמיד חוקרת. **רעיה**: כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ב, י. 3 **ומה עצמו לי ראשיהם**: ומה רב מספרם. חוזר אל "רעיך" שבטור הקודם וע"פ תהלים קלט, יז. **איומה כנדגלות**: אני איומה כנגדלות, משמע, כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ו, ד. 4 **ואתעלס**: ואתענג, ע"פ משלי ז, יח. **ואתעלס...בלילות**: אתעלס על משכבי בלילות ברוב מחשבות עליך ("רעיך"), שעצמו לרוב, שיר השירים ג, א. **יעלה**: כינוי לכנסת ישראל. 5 **אנשי לצון**: אנשים עקשנים, ישעיה כח, יד. **מדודיה**: משיקוי אהבה שלה, ע"פ שיר השירים ז, יג-יד. 6 **עתי עת דודים**: זמני הגיע, זמן האהבים, ע"פ יחזקאל טז, ח. **עת רצון**: שעה שבה אני חשה כי תרצה ותקבל אותי, תהלים סט, יד.

צוף מנעמיה: טוב חסדיה של האהבה, ע"פ משלי טז, כד. **קנה**: צמח בושם, ע"פ שיר השירים ד, יד. 7-14 דברי האל לכנסת ישראל. 7 **שושנת עמק חבצלת השרון**: הם כינויה של כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ב, א. 8 **שאלה מני העמק**: הרבתה לבקש לדעת, לחקור ע"פ ישעיה ז, יא. **קרא**: כנראה צ"ל קראי. **קרא אלי בגרון**: קראה לי בקול גדול, ע"פ ישעיה נח, א. **נאוה**: ישראל, ע"פ שיר השירים א, ה. 9 **גן נעול**: כינוי לכנסת ישראל. **מעין חתום**: כינוי לכנסת ישראל. **גן...חתום**: שיר השירים ד, יב. 10 **נבר שכלך**: טהורים מחשבותיך. **ההוללה**: המוחמאת, המשובחת, כינוי לעם ישראל. **לא עממוך כל סתום**: לא נסתרו ממך דברים לא ברורים, ע"פ יחזקאל כח, ג. **תמה**: כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ה, ב. 11 **בת**: כנסת ישראל. **שמעי בת והטי אזנך**: תהלים מה, יא. **עדי תופך ועדייך**: תתקשטי בתפוך, ע"פ ירמיה לא, ג. 12 **אשתעשע**: אשמח, אתענג, ע"פ תהלים קיט, טז. **בניב לשונך**: בדבריך, בשירתך, ע"פ ישעיה נז, יט. **ואתאו**: ואשתוקק, ע"פ ירמיה ב, כד. **יפה**: ישראל, ע"פ שיר השירים א, ח. 13 **רפאים**: שוכני שאול, כינוי למתים, ע"פ ישעיה כו, יט. **יפה בתענוגים**: ע"פ שיר השירים ז, ז. 14 **קלה כצבאים**: זריזה ומעודנת. **ופחי נא בהרוגים**: תפחיו רוח בהרוגים, ע"פ יחזקאל לז, ט. **אחות**: ישראל, ע"פ שיר השירים ד, ט. 15-16 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 15 **אשכול הכופר דודי לי**: הם כינויו של הקב"ה, שיר השירים א, יד. **בין שדי תלין**: שיר השירים א, יג. 16 **שמחת גילי**: הקב"ה, תהלים מג, ד. **נצא...נלין**: ע"פ שיר השירים ז, יב. ע"פ פירוש רש"י לפסוק, אמרה כנסת לקב"ה, אל תדון אותי להיות כיושבי הכרכים שיש בהם גזל ועריות, אלא, כיושבי הפרזות שהם בעלי אמונה ועוסקים בתורה. **ובכפרים**: בין שיחי הכופר.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית, בתוספת מילות פנייה ורפרין המופק מחזרה על חלק מהטור האחרון.

חריזה: (אבאב- [ב]) / גדגד- [ד] / הוהו- [ו] וכו').

משקל: הברות פונטי 8+7 (למעט טור 5).

אקרוסטיכון: יוסף גנשו.

לחן: רומאנסי - ספרדי

תעתיק לועזי: ¹²⁶Mi alma, tanto vos quiero, vos tan poco me quere'is.

מקאם: לא נרשם במקור. בין מאקם אוזאל למאקם ניברוש.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3979.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר א, בשינוי.

¹²⁶ סרוסי, לחנים, עמ' 295, סימן 1.374.

לחן רומאנסי בלאנקה ניניא סי' יוסף

	2	עלת חן וצביה נאווה אילת אהבים את בתבל מנת חלקי עלי ראשי עטרת	עלי
	ן	את יערת צוף מתקי דודך עלי ערבים את משקיט סערת לבי נפשי בך נקשרת	נפשי
	5	ר למשמעתך אהי אני בפנים מוצהבים חשקך חקוק בלבי בעט ברזל ועופרת	בעט
	פ	צעי אהביך לי הם נאמנים וטובים ושיחך עלי יערב כמו ריח קטורת	כמו
	10	מול עלי וחיניי אתעלס באהבים התעוררי התנערי למה את מתגברת	למה
	א	ור וזוהר תמונתך דומה לאש להבים צחות לשונך כלשון זהב והאדרת	זהב
	ן	פלאה אהבתך לי כאהבת אהובים היתה תמיד עצובה בלבי כאש בוערת	בלבי
	15	מתוך פחותם על לבי לך אהמה פדובים גם יהמו הלב והכבד והיותך	כבד
	ו	בך שמחת מהללי אפנה לא אל רהבים כי את ריח נרדי ומר ולבונה מקוטרת	ולבונה
	20	חמול עלי וחנני שים רכובי על עבים ותשימני על העמים לכבוד ולתפארת	לכבוד

ביאור: דו שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל. 1-4 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 1 יעלת חן: כנסת ישראל, ע"פ משלי ה, יט. וצביה: כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ד, ה. נאווה: יפה. אילת אהבים: כנסת ישראל, משלי ה, יט. 2 מנת חלקי: החלק שלי, שייכת לי, תהלים טז, ה. עטרת: כתר, ע"פ ישעיה סב, ג. 3 יערת צוף מתקי: חלת דבש, מתוקה שלי, ע"פ שיר השירים ה, א. דודך: אהבתך,

ע"פ שיר השירים א, ב. **דודך עלי ערבים**: אהבתך נעימה לי. 4 **את משקיט סערת לבי**: את מרגיעה אותי. **נפשי בך נקשרת**: נפשותינו מחוברות, כרוכות זו בזו, ע"פ שמואל א יח, א. 5 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 5 **סר למשמעתך אהי**: אמלא בקשתך, אציית לך, ע"פ שמואל א כב, יד. **בפנים מוצהבים**: פנים שהוברקו ונעשו צהובות, בורקות משמחה ע"פ עזרא ח, כז. 6-8 דברי הקב"ה לכנסת ישראל 6 **חשקך**: החשק, התשוקה שלי אליך, ע"פ דברים ז, ז. **חוקך**: חצוב, ע"פ ישעיה כב, טז. **בעט ברזל ועופרת**: בחוזקה, באופן מוחלט, איוב יט, כד. 7 **פצעי אהביך**: מכאובי אהבתי אליך. **נאמנים**: חזקים, ע"פ נחמיה ט, ח. 8 **ושיחך עלי יערב**: דבריך, שיריך, ינעמו לי, ע"פ תהלים קד, לד. **ריח קטורת**: ריח תערובת בשמים שהוקטרו. 9 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 9 **גמול עלי**: תפרע את חובי, ע"פ תהלים קמב, ח. **אתעלס באהבים**: ע"פ משלי ז, יח. 10-16 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 10 **התעוררי**: הזדרי, ע"פ תהלים נט, ה. **התנערי**: התעוררי, ע"פ שופטים טז, כ. **מתגברת**: מתחזקת, מתגרה, ע"פ ישעיה מב, יג. 11 **תמונתך**: דמותך, ע"פ תהלים יז, טו. **אור... להבים**: יפה ובורקת כמו אש. 12 **צחות לשונך**: דבריך, שיריך. **כלשון זהב והאדרת**: יוקרתיים, ע"פ יהושע ז, כד. 13 **נפלאה...אהובים**: ע"פ שמואל ב א, כו. 14 **עצובה**: לא ברור, נראה שצ"ל חצובה. **בלבי כאש בוערת**: לוחטת בי ורוצה להתפרץ, ירמיה כ, ט. 15 **שמתין כחותם על ליבי**: את חקוקה בליבי, ע"פ שיר השירים ח, ו. **אהמה כדובים**: אנהם, אשמיע קול, ע"פ ישעיה נט, יא. 16 **גם...והיותרת**: אזעק כל כולי לקרבתיך. 17-20 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 17 **ובך**: כמו בך, אליך. **שמחת מהללי**: הקב"ה. **רהבים**: אלילים, איוב ט, יג. 18 **נרדי**: צמחי בושמי המשובח, ע"פ שיר השירים א, יב. **ומר ולבונה מקוטרת**: ע"פ שיר השירים ג, ו. 19 **חמול עלי וחנני**: רחם עלי וסלח לי. **רכובי**: מרכבתי. **שים רכובי על עבים**: ע"פ תהלים קד, ג. 20 **ותשימני על העמים**: הפוך את היוצרות כך שאני אהיה מרוממת מעל עמים זרים, ע"פ תהלים יח, מד. **לכבוד ולתפארת**: לגדולה ולהדר, שמות כח, מ.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית, והרפרין מופק מחזרה על מחצית הטור השני של כל מחרוזת.

חריזה: (אב/ אב / אב וכו') דו חרוזית ש=(ב'ים), ת=(-רת)

משקל: הברות פונטי 15 (למעט טור 12).

אקרוסטיכון: יוסף גאנשו.

לחן: רומאנסי ספרדי.

תעתיק לועזי: Blanca nina¹²⁷.

מקאם: לא נרשם במקור. בין מאקס אוזאל למאקס ניברוש.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3208.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ד, בשינוי.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

¹²⁷ סרוסי, לחנים, עמ' 188, סימן 128.1.

	אָ דִיר בַּמְרוֹם יִי שְׁמַחַת גִּילִי גּוֹאֲלִי	
	מִהָר אֶסְעָה וְאַלְכָה לִי / אֶל הַר הַמּוֹר	
אצא וכו'	אֶצֵא מִגְלוֹת הַזֶּה / מִר וְנִבְזָה	
	נְ שִׁבְעַת לְאַבּוֹתֵנוּ לְבָנוֹת קָרְיָה עֲלִיזָה	
אצא וכו'	דְּבָרְךָ בְּיָמֵינוּ זֶ- / כּוֹר וְשִׁמּוֹר	5
	יִ שְׁמַעְאֵל וְאַדּוּם אוֹיְבֵי נַפְשִׁי בְּעֵשֶׂן יִכְלוּ	
אצא וכו'	מִמוֹעֲצוֹתֵם יִפְלוּ / בְּמַחְמוֹר	
	יִ שְׂרָאֵל עִם זֹו יִצְרַתְּ יִרְחַף עַל גּוֹזְלָיו	
אצא וכו'	וְאֵז שְׁמַד בְּמַהֲלָיו / יֵאמֶר אֲמּוֹר	
	יִ רָאָה כִּי צוֹרְרֵי כָלֵם זְקוֹת אֵשׁ מְאַזְרֵי	10
אצא וכו'	עָלֵי כָל יוֹם יִפְרְשׁוּ רַ- / שֵׁת וּמְכַמּוֹר	
	שְׁ אָפָה נַפְשִׁי לְמַקְדָּשׁ עַד הִנֵּה הוּא לְחַרְבָּה	
אצא וכו'	תֵּאֲזוּתִי יִי בַ - / עֲדֵי יִגְמוֹר	
	פִּי אֵר וְאַשְׁכּוֹל הַכּוֹפֵר הַחִישָׁה אֶלִי אֶלִי	
	בֵּין שְׁדֵי יִלִּין דּוֹדֵי לִי / צָרוֹר הַמּוֹר	15
הנה	הִנֵּה אֶלְהִינּוּ זֶה / אֵז נַחֲזָה	

ביאור: 1 אדיר במרום יי: הקב"ה, תהלים צג, ד. שמחת גילי: הקב"ה, תהלים מג, ד. 2 הר המור: הר המוריה, מקום המקדש. ואלכה לי אל הר המור: ע"פ שיר השירים ד, ו. 3 מר ונבזה: כואב ונלעג. 4 נשבעת לאבותנו: ע"פ ירמיה יא, ה. קריה עליזה: את ירושלים, ישעיה כב, ב. 5 זכור ושמו: קיים, ע"פ דברים ה, יא ו- יד. 6 ישמעאל ואדום: המוסלמים והנוצרים. בעשן יכלו: יושמדו, יתפוגגו בעשן, ישרפו, ע"פ תהלים לז, כ. 7 ממועצותם יפלו: יכשלו בשל עצותיהם ומזימותיהם הרעות, ע"פ תהלים ה, יא. במחמור: בערמה, נגזר מצורת "חמרים", שמות ח, י. 8 עם זו יצרת: העם אשר בראת, ע"פ ישעיה מג, כא. ירחף על גוזליו: יגן עליו, ע"פ דברים לב, יא. 9 במהלליו: בתהילתו, בשבחיו, ע"פ דברי הימים א כג, ה. 10 צוררי: שונאי, אויבי, ע"פ תהלים סט, כ. זקות אש מאזרי: מפחים את אש השנאה, ע"פ ישעיה נ, יא. 11 ומכמור: ורשת, ע"פ ישעיה יט, ח. 12 שאפה: השתוקקה, ע"פ איוב ז, ב. לחרבה: להרס, לחורבן, ע"פ ירמיה כב, ה. 13 תאזתי: חשקי, ע"פ דברים יב, טו. בעדי יגמור: ימלא כל צרכי, ע"פ תהלים נז, ג. 14 פאר ואשכול הכופר:

כינויים למשיח, שיר השירים א, יד. 15 דודי לי: אהובי, שיר השירים א, יד. בין...המור: כאגודת צמחי בושם יהיה תלוי על צווארי תמיד, ע"פ שיר השירים א, יג. 16 נחזה: נראה, נביט (בציון), ע"פ מיכה ד, יא.

תבנית שירית: סטרופית, אבל מערך החרוזה של מעין משולש ספרדי בתוספת רפרין, כאשר הצלעית הראשונה ארוכה יותר.

חרוזה: (רשתת- [תת] / אאש- [תת] / בבש- [תת] וכו')

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה וסיום: 1, 8 + 7 || 2, 8 + 4 || 3, 7 + 4; וכל סטרופה בשיר: 1, 8 + 7 || 2, 8 + 4 וכו'.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: לא נרשם במקור רומאנסי- ספרדי.

תעתיק לועזי: Viva el amor¹²⁸.

מקאם: לא נרשם במקור. בין מאקם אוזאל למאקם ניברוש.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 1073.

סז ע"א- ע"ב

קסא

לחן רומאנסי דיגאדיש לה ניניא דילוש קאבילייקוש פרטוש

י צאתי לקראתך אל לשחר פניך

או חילקה אליך כי תחמול על בניך / וחוס ממעוניך

אם לא למענם עשה למענך וחוס ממעוניך וכו'

י אחד אל אחד ממרחקים תקריבם

5 והקשיבה שועם נורא ואל תשיבם / רקם מלפניך

אם לא למענם עשה למענך

וחוס ממעוניך / [אם לא למענם עשה למענך]

י דק חטאם חזק צור מחזק כל בך

10 ובצדקתך נורא עשה עמם כי צדק / מלאה ימינך

אם לא למענם עשה למענך

וחוס ממעוניך / [אם לא למענם עשה למענך]

י תחי עירם קומם ויסד בית מקדשם

והוציאם מבית כלא וחושך ושם / יעלו אמוניך

אם לא למענם עשה למענך

15 וחוס ממעוניך / [אם לא למענם עשה למענך]

¹²⁸ סרוסי, לחנים, עמ' 386, סימן 593.1.

ביאור: 1 לשחר: לקדם, לבקש. יצאתי...פניך: משלי ז, טו. 2 אוחילה: אחכה, אקוה, ע"פ מיכה ז, ז. ממעוניך: ממשכנד, מן השמיים, ע"פ דברים כו, טו. 4 ואחד...תקריבם: תקבץ אותם מקצוות תבל, ממקום גלותם. 5 שועם: צעקתם. נורא: כינוי פנייה לאל. ואל...מלפניך: ואל תותירם ללא מענה, תסרב להם. 8 סדק חטאם חזק: ציור משונה ולא מובן. כנראה הכוונה ששלמות אמונתם (של ישראל) באל נסדקה, התקלקלה ויש לתקנה. מחזק כל בדק: מחזק כל קילקול הטעון תיקון, כינוי לאל, ע"פ מלכים ב יב, ו. 9 ובצדקתך: וביושרך, ע"פ תהלים פט, יז. נורא: הקב"ה, ע"פ דברים ז, כא. צדק מלאה ימינך: יש בך רוב ישועה וחסד לעמך, תהלים מח, יא. 12 פתחי עירם: שערי ירושלים. קומם: כונן, העמד את ההרוס, ע"פ ישעיה מד, כו. 13 והוציאם...וחושך: ותוציא אותם מן הגלות האפלה, ע"פ ישעיה מב, ז. ושם: בירושלים. אמוניך: עם ישראל הנאמנים לך, ע"פ הושע יב, א.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [תתת] / אאתת- [תתת] / בבתת- [תתת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 3, 6 + 7 || 2, 6 + 7 || 4, 7 + 6 + 7 וכו' (למעט טור, 9).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: Digades, la nina de los cabellicos pretos¹²⁹.

מקאם: לא נרשם במקור. בין מאקם אוזאל למאקם ניברוש.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3489.

סז ע"ב- סח ע"א

קסב

ניברוש עאגאם לחן תורכי אלומישה עאשיקי זאר סיי יוסף

יִּדִיד חֲשָׁקִי הַשְּׂכַחְתָּ חֲנוּתְךָ בֵּין שְׂדֵי

וְלָמָּה עֲזַבְתָּנִי בֵּין גּוֹרִים וְחִיתוּ שְׂדֵי

נְטִשְׁתָּנִי מְכַרְתָּנִי עֶבֶד עוֹלָם לְמַעַבְדֵי

תְּנָה עֲזָדָּךְ לְעַבְדְּךָ וְלֵךְ אֶתְנָה דְּוִדִי תנה וכו'

5 וִּמְדוּעַ נְרָשׁוּ בְּנֵי עוֹלָה מְקוֹם זְבוּלֵי

רְצָחוֹ וְגַם נְרָשׁוּ וְהִנֵּם בְּתוֹךְ הָאֲהָלֵי

זְנַחְתָּנִי וְהִשְׁלַכְתָּ חֲבִל אַחַר הַדָּלִי

הַחֲלַפְתָּה וְנִתְּתָּ כְּבוֹדִי לְבַלְעָדִי

תְּנָה [עֲזָדָּךְ לְעַבְדְּךָ וְלֵךְ אֶתְנָה דְּוִדִי]

¹²⁹ סרוסי, לחנים, עמ' 222, סימן 211.1.

10 **ס** תָּרַךְ כְּנֶפֶד וְצִלָּף עָלַי רֵאשִׁי יִסְתַּוְּפֶה
 וְכִיּוֹנָה קָנָה עוֹפֶפֶת כֵּן עַל קִנִּי תַעֲוֹפֶה
 יִגְדֵל כַּחַד יִי לֵאמֹר יְדִי לֶךְ אֲנוּפֶה
 אוֹצִיאֶךָ מִכָּבֶל כִּי אֶתָּה מַעֲשֵׂה יְדִי
 תָּנָה [עֲזָב לְעַבְדְּךָ וְלֶךְ אֶתָּנָה דוּדִי]

15 **פ** עָמִיד לְדֶרֶךְ שִׁים לְשׁוֹם בְּמָרוֹם שָׁפֵל
 וְלִהְרִים לְעַם נִכְשְׁלוֹ וְלִסְמוֹךְ לְכָל נוֹפֵל
 וּבַתּוֹךְ צִיּוֹן מִכְּלַל יוֹפִי לְהִיּוֹת לְמַבְחָן וְעוֹפֵל
 וְקִבּוּץ שְׁמָה אֶת נְדָחֵי וְאַסּוֹף לִי חֲסִידֵי
 תָּנָה [עֲזָב לְעַבְדְּךָ וְלֶךְ אֶתָּנָה דוּדִי]

ביאור: 1 **ידיד חשקי**: הקב"ה, ע"פ ישעיה ה, א. **חנותך בין שדי**: ע"פ שיר השירים א, יג. 2 **ולמה עזבתני**: ע"פ תהלים כב, ב. **גורים**: חיות טרף, אויבי ישראל, ע"פ דברי הימים ב כו, ז. **וחיתו שדי**: וחיות השדה, הכוונה לשונאי ישראל, ע"פ ישעיה נו, ט. 3 **נטשתני**: עזבתני, זנחתני. **עבד עולם**: דברים טו, יז. **למעבידי**: לאויבי, השולטים בי, ע"פ שמות א, יג. 4 **עזך**: כוחך, גבורתך. **תנה עזך לעבדך**: תהלים פו, טז. **דודי**: אהבתי, ע"פ שיר השירים ז, יג. 5 **בני עולה**: אויבי ישראל, ע"פ שמואל ב ז, י. **זבולי**: את בית מקדשי, ע"פ מלכים א ח, יג. 6 **רצחו וגם ירשו**: עשו לי עוול וגם לקחו לעצמם את השייך לי, ע"פ מלכים א כא, יט. **האהלי**: בית מקדשי, ע"פ שמות כח, מג. 7 **זנחתני...הדלי**: נטשתני והחמרת את מצבי, כדבר שגרר דבר חמור ממנו, ע"פ מדרש תנחומא, ויגש, סימן ה. 8 **ונתת כבודי לבלעדי**: העברת את כבודי אל אחרים, אויבי. 10 **סתר כנפך**: מקום מחסה ומסתור עבורי, ע"פ תהלים סא, ה. **יסתופף**: ישכון, ע"פ תהלים פד, יא. 11 **וכיונה...** **תעופף**: כשם שהיונה עפה ומגוננת על גוזליה כך תנהג אתה לגבי. 12 **יגדל כחך יי**: תאריך אפך, תמתין לי שאשוב לדרך הישר, ע"פ במדבר יד, יז. **ידי לך אנופף**: וכשאנופף בידי לעברך, יהיה הדבר כאות שלום. אלו הדברים שכנסת ישראל מצפה שיאמר לה האל, ע"פ ישעיה י, לב. 13 **מכבל**: מבית כלאך בגלות, ע"פ תהלים קמט, ח. **אתה מעשה ידי**: אני בראתיך, ע"פ ישעיה סד, ז. 15 **פעמיד לדרך שים**: צא לדרך, ע"פ תהלים פה, יד. **לשום במרום שפל**: לרומם את השפל. 16 **לעם נכשלו**: לעם ישראל אשר נחלש. **ולסמוך לכל נופל**: ולתמוך במי שהובס, ע"פ תהלים קמה, יד. 17 **ובתוך ציון מכלל יופי**: בתוך ירושלים, ע"פ תהלים נ, ב. **למבחן**: למגדל מבוצר. **ועופל**: גם הוא מגדל מבוצר, ע"פ ישעיה לב, יד. 18 **נדחי**: ישראל, ע"פ ישעיה כז, יג. **ואסוף לי חסידי**: ע"פ תהלים נ, ה.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו')

משקל: הברות פונטי 1-2, 4-5, 8+7 || 3, 8+8 וכו', (למעט טור 11).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Ol[d]um-ise aşiq-i zar¹³⁰.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 387.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ח, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ד, בשינוי.

סח ע"א

קסג

ניברוש עאגאם לחן תורכי בולמאדום קזיי אינדי יארום*

? הי שם האל מבורך אשר שם עזו חביון

הנעלם מראות עין יושב בסתר עליון

תמיד בפי אהודנו בשיר וגם שגיון

פניו אוחילה פי חיש בגנן הררי ציון פניו וכו'

5 ו בתוך קהל אהללה את שם אלהים בשיר

עיני נכחו נבטו ועפעפי נגדו אישיר

אשוב מדרך הרעה ומעללי אכשיר

אולי יקום לרחמני חיש לנפשי פדיון

פניו [אוחילה פי חיש בגנן הררי ציון]

10 ספ י אולמו אשחר אלחוד עפר אבניו

אליו אתחנן במו פי יוציא מצרה בניו

נחם במעגלי צדק יורם דרך אמוניו

הנה צל על מינם גם נעמוד לימין אביון

הנה [צל על מינם גם נעמוד לימין אביון]

ביאור: 1 שם עזו חביון: שכוחו, גבורתו נסתרים, ע"פ חבקוק ג, ד. 2 הנעלם מראות עין: בלתי

נראה. יושב בסתר עליון: הקב"ה, תהלים צא, א. 3 אהודנו בשיר: אודה לו בשיר, ע"פ תהלים כח,

ז. שגיון: סוג של שיר, ע"פ תהלים ז, א. 4 אוחילה: אקה, אצפה, ע"פ תהלים קל, ז. הררי ציון:

ירושלים, ע"פ ישעיה לא, ד. 5 ובתוך קהל אהללה: ואשבחו בתפילת הציבור, ע"פ תהלים כב, כג.

אהללה...בשיר: תהלים סט, לא. 6 עיני...אישיר: אסתכל ישר נגדו, כמבטו של אדם אשר מצפוונו

¹³⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 148, סעיף 243:

"If I become a sighing lover". Meter ramal.

טהור, ע"פ משלי ד, כה. 7 **אשוב...ומעללי**: אחזור לדרך הישר, ע"פ ירמיה יח, יא. 8 **פדיון**: הצלה.
 10 **ספי אולמו**: את בית המקדש, ע"פ ירמיה נב, יט. **אשחר**: אקדם, אבקר, ע"פ תהלים סג, ב.
אלחוד עפר אבניו: ע"פ ישעיה מט, כג. 11 **אליו אתחנן במו פי**: ע"פ איוב יט, טז. **בניו**: את עם
 ישראל, ע"פ שמות ד, כב. 12 **ינחם במעגלי צדק**: ינחה אותם לדרך הישר, ע"פ תהלים כג, ג. **יורם**
דרך אמוניו: ילמדם את דרך האמונה, דרך הישר. 13 **יהיה...אביון**: יגונן על עמו ישראל. **אביון**:
 עם ישראל, ע"פ ירמיה כ, יג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 15 (7 + 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1444.

נדפס: ברכיה, אשמורת הבוקר, פה ע"ב, בשינוי.

סח ע"א- ע"ב

קסד

ניברוש עאגאם לחן תורכי אי יאמאשיטה יישטי בהאר

! ראי יי בטחו בשמו הוא יעזרוכם

ולקגו וצנה וסתרה יהי עליכם

ובכל עת צרה וצוקה הוא יהיה עמכם

גם ישבול עליו את טרחכם ומשאכם גם וכו'

5 ! אתם עליו את יהבכם תמיד השליכו

ובו תדבקו וגם תמיד בדרךכו לכו

אזי מעול צר צילכם ובו תתברכו

ויולד אתכם קוממיות וחישי הפדכם

גם [ישבול עליו את טרחכם ומשאכם]

10 שפ תי לא אכלא לחלות לאל בעדכם

יראה ענייכם בין העמים וגם דלותכם

ויחיש מפלט לכם תמיד וגם הפדכם

יוסף ככם אלף פעמים ויברך אתכם

יוסף [ככם אלף פעמים ויברך אתכם]

ביאור: 1 **יראי יי בטחו בשמו**: ע"פ תהלים קטו, יא. **יעזרוכם**: יעזור לכם, ע"פ דברים לב, לח. 2
ולמגן וצנה: להגנה, ע"פ יחזקאל כג, כד. **וסתרה**: ומחסה ע"פ דברים לב, לח. 3 **צרה וצוקה**: לחץ,
צרה, ע"פ משלי א כז. 4 **ישבול**: ישא משא כבד, ע"פ ישעיה נג, ד. **טרחכם ומשאכם**: מעמסכם,
משאיכם, הנטל שעליכם, ע"פ דברים א, יב. 5 **ואתם...השליכו**: והוא תקוותכם תמיד, ע"פ תהלים
נה, כג. 6 **ובו...לכו**: תאמינו באל ובדרך תורתו תלכו. 7 **מעול צר**: ממעמסת אויב. 8 **ויולך אתכם**
קוממיות: ויוליך אתכם בקומה זקופה, ע"פ ויקרא כו, יג. **יפדכם**: יצילכם, ע"פ תהלים מט, טז.
10 **שפתי לא אכלא**: אמנע, תהלים מ, י. **לחלות**: להתחנן, לבקש, ע"פ זכריה ז, ב. 11 **בין העמים**:
בגלות. 12 **ויחיש מפלט לכם**: ימצא לכם מקלט במהרה, ע"פ תהלים נה, ט. 13 **יוסף ככם אלף**
פעמים: יכפיל באלף, ע"פ דברים א, יא.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת]) / אאאת- [ת] / תתתת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 4 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Eyyam-i şita yeşti, bahar¹³¹.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3753.

¹³¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 108, סימן 139:

"The days winter have passed by, spring...". Meter: a variety of hazaj.

תחילת השיר מזכירה murabba מתוך Ufqj.

ניברוש עאגאם לחן תורכי אילקי שא שחדין וארדום

! שְׁתַּחֲוּ לָךְ צוֹר שׁוֹכְנֵי סֶנָה כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַפְּיִם

יִשְׂאֹו כַּפֵּיִם / גְּדִים / עֵינִיִּם / לך ישראל

! יִזְמְרוּ לָךְ אֵל גְּדוֹל דְּעָה / בְּכַרְיָעָה

לָךְ שׁוֹכֵן שְׁמַיִם / יִשְׂאֹו כַּפֵּיִם / גְּדִים / עֵינִיִּם / לך לך

5 שֵׁ לֹוֹם פִּי קוֹדֶתֶם שֵׁיִם אֲדוֹן עוֹלָם / לְכַלֵּם

וְהִמָּה כַּפְּלִים / יִשְׂאֹו כַּפֵּיִם / גְּדִים / עֵינִיִּם / לך והמה

מִפְּמִים זְדוֹנִים הַמְּשָׁה נָא הָאֵל / יִשְׂרָאֵל

וּבִירוּשָׁלַיִם / יִשְׂאֹו כַּפֵּיִם / גְּדִים / עֵינִיִּם / לך ובירושל[ים]

ביאור: 1 צור שוכני סנה: הקב"ה, ע"פ דברים לג, טז. 2 ישאו כפים: בתפילה, ע"פ איכה ג, מא. 3 אל גדול דעה: הקב"ה, ע"פ שמואל א ב, ג. בכריעה: במצב של תפילה, ע"פ תהלים צה, ו. 4 שוכן שמים: הקב"ה, ע"פ דברים לג, כו. 5 שלום פקודתם שים: ע"פ ישעיה ס, יז. אדון עולם: הקב"ה, ע"פ בראשית כא, לג. 6 כפלים: יכפילו, ע"פ ישעיה מ, ב. 7 ממים זדונים: מעוונות, ע"פ תהלים קכד, ה. ואולי כאן הכוונה לגלות. המשה: העלה, הוצא, ע"פ תהלים יח, יז. 8 ובירושלם: ע"פ החרוזה הפנימית צ"ל ובירושל[ים].

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בחרוזה מעין אזורית, בתוספת מילת פנייה ורפרין החוזר על כל טור שני.

חרוזה: (תתת) / אאת- **תתת** / בבת- **תתת** / גגת- **תתת**).

משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה: 1, 6 + 5 + 6 || 3, 2, 3 + 3 + 5; וכל סטרופה: 1, 6 + 5 + 3 || 2, 6 + 3 + 3 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³²ülqesiz şahdan vardum.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 4285.

¹³² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 170, סימן 318:

"I have come from the King who has no country". Meter unclear. Maqam Nevrüz.

ניברוש עאגאם לחן תורכי איירי דושטום גון יארומדין

ארום	אַבִּי אוֹיֵב עַד אֵן יַרְדָּה	
חנון	וּגְאוֹן וְגוֹבֵה נָא אֶעֱדָה	
	אַרְיֵחַ פְּרִיחַ שְׂדֵה / צוֹר מַחְסִי	
אריח	אַל עוֹשֶׂה פְּלֵא / מַכְלֵא אֶעֱלֶה	
ארום	יְיָ תֵן לִי אֲבֵר פִּיּוֹנָה	5
חנון	אֶעוֹפֶה וְגַם אֶשְׁכּוֹנָה	
	לְעִיר קָרִית דָּוִד חֲנָה / קְדוּשֵׁי	
לעיר	אַל עוֹשֶׂה פְּלֵא / מַכְלֵא אֶעֱלֶה	
ארום	סָּפְּ חֲנִי אֶל גֵּן עֲדֵנִי	
חנון	וְהוֹשִׁיבֵנִי עַל פְּנֵי	10
	וּמִשְׁעֶבֶד הוֹצִיאֵנִי / לַחֲפְשֵׁי	
ומשעבוד	אַל עוֹשֶׂה פְּלֵא / מַכְלֵא אֶעֱלֶה	
ארום	חָ גוֹר יְיָ וְיִן קוֹם פְּגִבּוֹר	
חנון	וְזָרוּעַ עֲרִיצִים שְׁבוֹר	
	וְאַתָּה מַלְכֵי תַעֲבוֹר / בְּרֵאשֵׁי	15
ואתה	אַל עוֹשֶׂה פְּלֵא / מַכְלֵא אֶעֱלֶה	

ביאור: 1 **אבי**: כינוי פנייה להקב"ה, ע"פ דברים לב, ו. **ירדה**: ישלוט, ימשול, ע"פ נחמיה ט, כח. 2 **וגאון וגובה נא אעדה**: והגאווה תהיה לי לקישוט, ע"פ איוב מ, י. 3 **כריח שדה**: כריח טרי ורענן, סמל לפיריון ושפע, ע"פ בראשית כז, כז. **צור מחסי**: הקב"ה, תהלים צד, כב. 4 **אל עושה פלא**: הקב"ה עושה נפלאות, ע"פ שמות טו, יא. **מכלא אעלה**: אצא מן הגלות לחופשי. 5-6 **יותן...** **אשכונה**: כשינתנו לי כנפיים ככנפי היונה אעוף ואתישב, ע"פ תהלים נה, ז. **קרית דוד חנה**: ירושלים, ע"פ ישעיה כט, א. 7 **קדושי**: הקב"ה, ע"פ ויקרא יא, מד. 9 **ספחני**: צרף אותי, ע"פ שמואל א כו, יט. **גן עדני**: ארץ ישראל, ע"פ ישעיה נא, ג. 10 **והושיבני על כני**: והושב אותי במקומי הראוי, בארץ ישראל, ע"פ בראשית מא, יג. 13 **חגור זין**: אזור כלי מלחמה, ע"פ שופטים יח, יא. **חגור...כגבור**: ע"פ תהלים מה, ד. 14 **עריצים**: אויבי ישראל הרשעים, ע"פ תהלים לז, לה. **וזרוע עריצים שבור**: והכנע במלחמה את אויבי ישראל. 15 **תעבור בראשי**: תעבור בראש, ראשון, תנחה את הדרך.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית עם מילות פנייה ורפרין.
חריזה: (אאאשתת- [תת] / בבבשתת- [תת] / גגגשתת- [תת] וכו') וחריזה אחידה

(- שי)

משקל: הברות פונטי 1-2, 8 || 3, 8 + 3 || 4, 5+5 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף חזק.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³³Ayri düştüm çün yarümden.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, א 162.

נדפס: נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), מט, בשינוי; ברנשטיין, שומרי החומות, יז, בשינוי;

ברנשטיין, משירי הגאולה, ג, בשינוי.

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

סט ע"א- ע"ב

קסז

ניברוש עאגאם לחן תורכי עאשיקטי אילים נייליר

י וּמָם וְלֵיל לְאֵל עֲלִיוֹן אֶקוּם לְהוֹדוֹת

אֶבּוֹאָה אֶל מְשֻׁכְּנֹתַי לִי מִה יְדִידוֹת

אֶגְדֵּל וְאֶהַלל שְׁמוֹ בְּשִׁיר יְדִידוֹת

מְזַמֶּרֶת שִׁיר הַגִּיּוֹנִי לוֹ אֶשְׁלֵם תּוֹדוֹת מְזַמֶּרֶת וכו'

5 וְ אֲנִי עֵינִי וְכוֹאֵב יַעֲלוֹז לְבִי

וּמְשִׁירֵי אֶהוֹדְנוּ כָּל עוֹד רוּחִי בִּי

אֶרְנֶן לוֹ לְבַקֵּר כִּי יִהְיֶה מְשֻׁנְבִי

וּבְיָוֵם צָר לִי יִהְיֶה מְעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת

מְזַמֶּרֶת [שִׁיר הַגִּיּוֹנִי לוֹ אֶשְׁלֵם תּוֹדוֹת]

10 וְ בִיבוֹתַי אֶסוֹבְבָה וּמְעוֹן כְּבוֹדוֹ

בְּמוֹ פִי אֶלְיוֹ אֶתְחַנֵּן אֶשְׁאַלָּה חֶסְדּוֹ

כִּי חֵישׁ עָרִי יִהְיֶה יְבֻנָּה לְזֶרַע עֶבְדּוֹ

אוֹהֲבֵי שְׁמוֹ וַיִּשְׁכַּח עָרִים נִכְחָדוֹת

מְזַמֶּרֶת [שִׁיר הַגִּיּוֹנִי לוֹ אֶשְׁלֵם תּוֹדוֹת]

¹³³ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 74, סימן 27:

"As I have been separated from my beloved". Meter a faulty ramal. Maqam Nevruz.

15 פִּי נִי אֱלוֹהֵי אֲבִקֶשׁ אֱלֹוֹי אֹחִילָה
אֲחִלָּה פָּנָיו כָּל הַיּוֹם עַל הַגְּאוּלָּה
כִּי שְׁתִּיתִי קוֹבַעַת כּוֹס יַיִן הַתְּרַעְלָה
אֲשָׁאֵלָה מִנּוּ כִּי יִשְׁלַח לִי אִישׁ חֲמוּדוֹת
מִזְמֶרֶת [שִׁיר הַגִּיוֹנִי לֹו אֲשֶׁלֶם תּוֹדוֹת]

ביאור: 1 **לאל עליון**: להקב"ה, ע"פ תהלים ז, יח. 2 **משכנותיו**: בית הכנסת, ע"פ תהלים עד, ז. **משכנותיו לי מה ידידות**: מה מאוד אהוב וחביב עלי בית מקדשך, ע"פ תהלים פד, ב. 3 **בשיר ידידות**: בשיר אהבה, ע"פ תהלים מה, א. 4 **מזמרת שיר הגיוני**: מקול נגינתך, ע"פ תהלים צב, ד. **לו אשלם תודות**: בשירי זה אומר את תודתי לו, ע"פ תהלים נו, יג. 5-6 **יעלו לבי ומשירי אהודנו**: ישמח לבבי ובשירי אודה לו ואהללו, תהלים כח, ז. 6 **כל עוד רוחי בי**: כל עוד אני חי, ע"פ איוב כו, ג. 7 **ארנן**: אשיר, ע"פ תהלים נט, יז. **משגבי**: מקור עוצמתי, ע"פ תהלים יח, ג. 7-8 **ארנן...לי**: ע"פ תהלים נט, יז. 8 **מעוז לבית מצודות**: הקב"ה שהוא מבצר, ע"פ תהלים לא, ג. 10 **ומעון כבודו**: בית מקדשך, ע"פ תהלים כו, ח. 11 **במו פי אליו אתחנן**: ע"פ איוב יט, טז. **אשאלה**: אבקש, ע"פ דברי הימים ב א, יא. 12 **ערי יהודה**: את ארץ מלכות בית דוד. **לזרע עבדו**: לצאצאי עם ישראל, ע"פ תהלים קה, ו. 13 **אוהבי שמו**: מאמיניו, עם ישראל, ע"פ תהלים ה, יב. **וישכון ערים נכחדות**: וישכין אותם בערים שנחרבו עם חורבן הארץ, איוב טו, כח. 15 **אוחילה**: אתחנן, אעתיר, ע"פ זכריה ח, כב. 16 **אחלה**: אחכה, אקוה, אצפה, ע"פ שמואל ב יח, יד. 17 **קובעת**: גביע, כוס. **שתייתי...התרעלה**: כבר נענשתי והתייסרתי (על ידי הקב"ה על חטאי), ע"פ ישעיה נא, יז. 18 **איש חמודות**: המשיח הגואל, ע"פ דניאל י, יא.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 13 (8 + 5, למעט טור 12).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Aşiqta elem neyler¹³⁴.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1982.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר יב, בשינוי; שירמן, איטליה, עמ' רסז, בשינוי.

¹³⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 71, סימן 22:

"What has sadness to do with lover?". Meter: a variety of hazaj.

תחילת השיר מזכירה murabba המצוטטת אצל Ufqj.

ניברוש עאגאם לחן תורכי גאנליר וייריף סי' יוסף

יָה חֲסִין מִי כְמוֹד עוֹשֶׂה פְּלֵא וְנֹסִים
פְּדָה נָא נֶפֶשׁ עֲבָדְךָ בְּדָהִם חוֹסִים
חֲלָצִים מֵאֲדָם רַע וְגַם מֵאִישׁ חֲמָסִים
נִתְקַ מוֹטוֹת עוֹלָם וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים נִתְקַ וכו'

5 יְהִי הַקֵּל מוֹסְרוֹת צוֹאֲרֵיהֶם אֲשֶׁר הִכְבִּידוּ
עֲלֵיהֶם נוֹגְשִׁים וְגַם קִרְסוּלֵיהֶם הַמְעִידוּ
חוֹשֶׂה לְעֲזָרָם וְצִדְקַתְךָ הַמָּה יִגִּידוּ
כִּי מִתְּלֹאוֹת הַמָּה מְנִי בְטָן עֲמוּסִים
נִתְקַ [מוֹטוֹת עוֹלָם וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים]

10 סָ בְלוּ חֲלָאִים וְנָדְדוּ מֵהָר אֶל גְּבֵעָה
מְגוּי אֶל גוֹי שְׁמִשְׁחָקֶת לָהֶם הַשְׁעָה
אֲנָא אוֹסְפָה חֵישׁ הַנְּדַחָה וְהַצּוֹלְעָה
וְשִׁים עֲקוּב מִישׁוֹר וְלִבְקָעָה תְּשִׁים הֶרְכָּסִים
נִתְקַ [מוֹטוֹת עוֹלָם וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים]

15 פָּ דָה נָא בְּמִשְׁפָּט צִיּוֹן כִּי מְלֹאָה צָבָאָה
וְשִׁבְיָה יַעֲלוּ עַל כָּל גְּבֵעָה נִשְׁאָה
וְכֻלָּם אֶת שְׁמֶךָ יִקְדִּישׁוּן כִּי אַז וּמְלֹאָה
הָאֲרֶץ דָּעָה כְּמוֹ מֵיִם לַיָּם מְכַסִּים
נִתְקַ [מוֹטוֹת עוֹלָם וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים]

ביאור: 1 יה חסין מי כמוך: הקב"ה, ע"פ תהלים פט, ט. עושה פלא ונסים: הקב"ה, ע"פ שמות טו, יא. 2 עבדך: עמך ישראל, ויקרא כה, נה. חוסים: מוצאים מיסתור. 3 מאיש חמסים: מעשו, ומן האומות הנוצריות, ע"פ שמואל ב כב, מט. חלצם...חמסים: ע"פ תהלים קמ, ב. 4 נתק: חלץ, שחרר. מוטות עולם: הנטל, הלחץ עליהם, ע"פ ויקרא כו, יג. רצוצים: שבורים, כינוי לעם ישראל. נתק...חפשים: ע"פ ישעיה נח, ו. 5 מוסרות צואריהם: כבלים, אזיקים על צאוורם, ע"פ ירמיה כו, ב. 6-5 אשר הכבידו: הטור יורד אל המשכו. נוגשים: לוחצים, דוחקים, כינוי לאומות העולם, ע"פ שמות ה, ו. 6 קרסוליהם המעידו: האויבים גרמו לרגלי ישראל למעוד, ע"פ תהלים יח, לו. 7 חושה...יגידו: מהר להצילם והם יספרו על צדקתך. 8 מתלאות: מצרות, מעמל וטורח, ע"פ שמות יח, ח. מני בטן עמוסים: ישעיה מו, ג. כי...עמוסים: מאז, מקדם, מלידתם הם מלאים בצרות. 10 חלאים: מחלות, ע"פ ישעיה נג, י. ונדדו מהר אל גבעה: עברו ממקום למקום. 11 מגוי אל גוי: מעם לעם, ע"פ תהלים קה, יג. שמשחקת להם השעה: שעלו לגדולה באותה העת. 12 אוספה: קבץ. הנדחה והצולעה: את שארית ישראל הפגועה. אנא...והצולעה: ע"פ מיכה ד, ו. 13 ושים...

הרכסים : וישר לפניהם את הדרך, הכן אותם לגאולה, הלשון ע"פ ישעיה מ, ד. 15 **פדה נא במשפט ציון** : ע"פ ישעיה א, כז. **כי מלאה צבאה** : השלימה את זמן שיעבודה בגלות, ישעיה מ, ב. 16 **ושביה** : הגולים החוזרים לארץ אבותם. **על כל גבעה נשאה** : בכל מקום, ע"פ ישעיה ל, כה. 17-18 **כי אז ומלאה** : הטור יורד אל המשכו. **כי...מכסים** : ההכרה באל פשטה בכל הארץ כשם שהמים מכסים את כל קרקע הים, ע"פ ישעיה יא, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 14 (5 + 9).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³⁵Canler virip.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 892.

ע ע"א- ע"ב

קסט

ניברוש עאגאם לחן תורכי אי שינימי גאן סיטאר סי יוסף

א וְדָדְךָ בְּכָל לִבְבִי / בּוֹרָא כָּל הַנְּבָרָאִים
 אל דוד החלימני
 הַחֲלִימֵנִי אָבִי / כִּי יִרְדְּתִי פְּלָאִים

נ וְגַשׁ הַכְּבִיד נְחֹשְׁתִּי
 וְחָרַב בֵּית תַּפְאָרְתִּי
 תִּשָּׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתִּי
 5 כִּי יִרְדְּתִי פְּלָאִים
 אל דוד תשב

י שׁוֹב לִוִי עַל דּוֹכָן
 וְעַמְדָּה יֵשֵׁב עַל כֶּן
 כְּסָאָךָ בְּחֶסֶד יוֹכֵן
 10 כִּי יִרְדְּתִי פְּלָאִים
 אל דוד כסאך

י שְׁעֵי יִפְרַח כְּתֶמֶר
 כִּי לְשָׁלוֹם מֵר לִי מֵר
 וּבְכַבּוֹדְךָ אֶתִּימֵר
 וּבְכַבּוֹדְךָ כִּי יִרְדְּתִי פְּלָאִים

¹³⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 91, סימן 83: "Sacrificing lives". Meter mudari. תחלתו של גזל של Fuzuli נפטר (1556).

	15	וּבְדַרְךָ זֹא אֶהְלֵךְ
אל דוד		צור לִפְנֵי יִתְהַלֵּךְ
		הַשִּׁימָה עָלַי מֶלֶךְ
השימה		כִּי יֵרְדֶתִי פְּלָאִים
		סְ בִיבוּתִי בְּשִׁלּוֹה
אל דוד	20	וְאֲנִי לְזַעֲנָה
		פְּדָה אֶסִיר הַתְּקוּנָה
פדה		כִּי יֵרְדֶתִי פְּלָאִים
		פּ עָמִי יִשְׁעֵי מַהֵר
אל דוד		וְחַשׁ בְּזֹ שְׁלַל מַהֵר
	25	וְבֹא נָא עַל סוּס דוֹהֵר
יבא		כִּי יֵרְדֶתִי פְּלָאִים

ביאור: 1 אודך בכל לבבי: ע"פ תהלים פו, יב. בורא כל הנבראים: הקב"ה, ע"פ ירמיה י, טז. 2 החלימני: רפא אותי, ע"פ ישעיה לח, טז. כי ירדתי פלאים: הושפלתי, ע"פ איכה א, ט. 3 נוגש: האויב, ע"פ שמות ה, יג. הכביד נחשתי: הקשה עלי, איכה ג, ז. 4 בית תפארתי: בית המקדש, ע"פ ישעיה ס, ז. 5 תשב באיתן קשתי: החזר לי את כוחי, בראשית מט, כד. 7 ישוב לוי על דוכן: הלוי יחזור למלא את תפקידו על הדוכן במקדש. 8 ועמד ישב על כן: ועמד ישראל ישב במקומו הנכון והראוי (בארץ ישראל). 9 כסאך בחסד יוכן: כסאך מוכן למשפט, ע"פ ישעיה טז, ה. 11 ישעי יפרח כתמר: פדותי תפרוץ ותשגשג, ע"פ תהלים צב, יג. 12 לשלום מר לי מר: שימיר (האל) את המר שהיה מנת חלקי בשלום, בישועה, ישעיה לח, יז. 13 ובכבודך אתימר: ובגדולתך אתהלל, ע"פ ישעיה סא, ו. 15 ובדרך זו אהלך: אלך בדרך הישר, ע"פ תהלים קמג, ח. 16 צור לפני יתהלך: ינחה אותי, יראה לי את הדרך. 17 השימה עלי מלך: (ולא אומר) שים מעלי מלך בשר ודם, ע"פ דברים יז, יד. 19 סביבותי בשלוח: אויבי חיים בביטחון, בשקט. בשלוח: ע"פ תהלים קכב, ז. 20 ואני לזעוה: ואילו אני שרוי בפלצות, בחרדה, ע"פ ירמיה כד, ט. 21 אסיר התקוה: כינוי לעם ישראל, ע"פ זכריה ט, יב. 23 פעמי ישעי: גאולתי. 24 וחש בז שלל מהר: כינוי למשיח, ע"פ ישעיה ח, ג. 25 סוס דוהר: במהרה, הלשון ע"פ נחום ג, ב.

תבנית שירית: סטרופית, כמו מעין אזורית בתוספת מילות מילואים אל דוד. ורפרין המופק מחזרה על שני טורים של כל מחרוזת ולא מטורי סטרופת הפתיחה.
 חריזה: (שתשת- [et]) / אאאת- [at]) / בבבת- [bt]) / גגגת- [ct]) (וכו').
 משקל: הברות פונטי, סטרופת פתיחה: 1-2, 7+7; וכל סטרופה בשיר: 1-4, 7 וכו'.
 אקרוסטיכון: אני יוסף.
 לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³⁶ Ey sanem-i can- sitan.

מקאם : ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נזכר : דוידזון, אוצר השירה, א 1639.

נדפס : נג'ארה, זמירות ישראל (שלוניקי), נא, בשינוי; ¹³⁷ ברנשטיין, שומרי החומות, טז, בשינוי.

מקור : כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

ע ע"ב

קע

ניברוש עאגאם לחן תורכי אי פיליק סי יוסף

יְהִי יְיָ עִמִּי כְּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתַי

אֶל יַעֲזֹבֵנִי נִדְדָד וְנָע בֵּין צָר כָּל יְמוֹתַי

בְּחֶרְפָּה הִכָּה לְחַיִּי וְהָרַס מִשְׁכְּנֹתַי

יְשִׁים רְגְלֵי כְּאֵילֹת יְדָרִיכְנִי עַל בְּמוֹתַי יְשִׁים וכו'

5 וּמִכָּף אוֹיְבֵי יִצְיִלְנִי כִּי קִצְתִּי בְּחַיִּי

כִּי רַבּוֹת קוֹרְאוֹת קְרָאוּנִי עַל זֹאת לִבִּי דָוִי

חָרַב עִירִי וְנוֹטַל כְּבוֹד מִבַּיִת מֵאוֹיְבֵי

עַל זֹאת אֶתְפַּלֵּל אֱלֹהֵי יִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנוֹתַי

יְשִׁים [רְגְלֵי כְּאֵילֹת יְדָרִיכְנִי עַל בְּמוֹתַי]

10 סִפֵּר יֵר וְאֲבָנֵי שֶׁהֵם יְשִׁיבֵם עַל לֵב אֶהְרֹן

וְגַם כְּקִדְּם יְשִׁיב אוֹרִים וְתוֹמִים וְאֶרֶן

יוֹצִיא בְּחִירָיו מִגְּלוֹת זֶה בְּגִיל שְׂמִיחָה וְרוֹן

וְשָׂמוּ אֶהֱלֵל בְּשִׁיר לְמִנְצַח מְנַגֵּינֹתַי

יְשִׁים [רְגְלֵי כְּאֵילֹת יְדָרִיכְנִי עַל בְּמוֹתַי]

ביאור : 1 יהי...אבותי : יסייע לי כפי שנהג בעבר כלפי אבותי, ע"פ שמות ג, יג ; טו. 2 נודד : בגולה.
3 בחרפה הכה לחיי : האויב סתר לי ללא בושה, ביזה אותי, ע"פ איוב טז, י. משכנותי : את בית
מקדשי, ע"פ תהלים מג, ג. 4 ישים...במותי : בקשה כאילה אדלג בקלילות ובזריזות אל החופש
ואצא מן הגלות אל ירושלים ולבית המקדש. ידריכני על במותי : ינחני אל ירושלים ואל בית
המקדש, ע"פ חבקוק ג, יט. 5 ומכף אויבי יצילני : ע"פ עזרא ח, לא. 6 קוראות : מקרים, ארועים,
ע"פ ישעיה נא, יט. 7 עירי : ירושלים, ע"פ ישעיה א, כו. ונוטל : ונלקח. מבית מאויי : מבית
המקדש, ע"פ תהלים קלב, יג. 10 ספיר...אהרן : ישיב את החושן המשובץ אבני חן לשאת על הכהן
הגדול, ע"פ שמות כח, יח ; כ. 11 אורים ותומים : כינוי לגורלות הקודש שהיו בחושן הכהן הגדול,

¹³⁶ טיצה- יהלום, עמ' 107, סימן 135 :

"O soul –ravishing idol!". Meter munsarit.

¹³⁷ השיר חלקי, מחרוזות : 3, 5-6 חסרות.

ע"פ ויקרא ח, ח. וארון: ארון הברית, הממוקם בקודש הקודשים של בית המקדש, ע"פ מלכים א ח, ו. 12 בחיריו: את ישראל, ע"פ תהלים קה, ו. 13 למנצח מנגינותי: תהלים סז, א.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-2, 5+4+6 || 3+8, 7+5-4 || 6+4+6 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³⁸ Ey felek.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1214.

ע ע"ב- עא ע"א

קעא

ניברוש עאגאם לחן תורכי יוזום ייאשי סי יוסף

יָ בָא אֱלִי אִישׁ הַתְּשֻׁבִי

יָקִבְצָ עֲמוֹ תוֹךְ עִיר צָבִי

עַד אֵן יִבְרַח כְּמוֹ צָבִי

יָרְחִיק נֶדֶד מִמְּלוֹנִי עַד

5 יָ יִבְנֶה עִיר הַנְּשֻׁמָּה

וַיִּגְדַע רְמֵי הַקּוֹמָה

וְלֹאִין אוֹנִים יִרְבֶּה עֲצָמָה

וּמֵאוֹיְבֵי יִצְיִלְנִי וְלֹאִין

ט עֵיפִי לְבָבִי יָקִים

10 יִמְשְׁנִי מִפְּעֻמָּקִים

וְחִצָּיו יִפְעַל לְדוֹלְקִים

וְחִצָּיו לְאוֹיְבֵי אֲמָצוֹ מִמְּנִי

פ יֵק בְּרַכִּים וְחִלְחָלָה

תָּן לְגוֹיִם אֶל נַעֲלָה

15 וְלִי רֵוַח וְהִצֵּלָה

יַעֲמֵד וַיֵּשֶׁב לִימִינִי וְלִי

¹³⁸ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמי 103, סעיף 122: "O destiny". הנ"ל מציינים כי פתיחה זו מאוד נפוצה וקשה להצביע על הביצוע הישן ביותר. הם משערים כי מתוך 15 פתיחות כאלה הישנה ביותר היא של Sultan Bayezid השני, שמו הספרותי הוא Adli (1512-1447). הם גם מציינים כי פתיחה זו דיה כדי להורות לקוראים/משתתפים את המוסיקה.

ביאור: 1 איש התשבי: אליהו הנביא, מבשר על בוא המשיח. 2 עיר צבי: ירושלים, ע"פ יחזקאל כ, ו. 3 עד...צבי: ינוס במהירות. 4 ממלוני: ממקום משכני, ארץ ישראל. 5 עיר הנשמה: ירושלים החרבה, ע"פ יחזקאל לו, לה. 6 ויגדע רמי הקומה: ויכרית, את אויבי ישראל, ע"פ ישעיה, י, לג. 7 ולאין...עצמה: ואת עם ישראל יחזק, ירבה לו כח, ע"פ ישעיה מ, כט. 8 ומאויבי יצילני: ע"פ תהלים לא, טז. 9 סעיפי לבבי: מחשבותי, משאלותי. יקים: יקיים, יוציא לפועל, ע"פ ירמיה מד, כט. 10 ימשני: יצילני. ממעמקים: משפלותי, מהגלות, ע"פ תהלים קל, א. 11 וחציו יפעל לדולקים: ואת פגעיו יכוון לעבר אויבי ישראל, ע"פ תהלים ז, יד. 12 לאויבי אמצו ממני: לאויבי החזקים ממני, ע"פ שמואל ב כב, יח. 13-14 פיק...לגוים: הכנס בהם (באויבים) פחד. 14 אל נעלה: כינוי פנייה להקב"ה, ע"פ יחזקאל ט, ג. 15 ולי רוח והצלה: ולישראל גאולה ורווחה, ע"פ אסתר ד, יד. 16 יעמד וישב לימיני: וישראל ינצלו וישבו בבטחה, ע"פ תהלים קי, א.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית. הרפרין מופק מחזרה על שני טורים של כל מחרוזת.

חריזה: (אאאת- [את] / בבבת- [בת] / גגגת- [גת] וכו').

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹³⁹Yözüm yaşı.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 83.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר יט, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ב, בשינוי.

עא ע"א

קעב

ניברוש עגאם לחן תורכי טולו אינו סי יוסף

י וְדַע מְחֻשְׁבוֹת אָדָם וַיִּצְרִי מַעֲלָלֵי אִישׁ
שְׁבוֹר שִׁינֵי צַר מְשַׁל בִּי אֲשֶׁר שָׁמַן רִקְחֵי הַבְּאִישׁ
וְשָׁלַח אֵלַי אֶת בֶּן דָּוִד כִּי לְנַחְמֵנִי יָאִיץ
וְשָׁמֹר צְאֹתִי וּבֹאֵי תְּמִיד מֵעֵתָה וְעַד עוֹלָם וּשְׁמֹר וְכוּ'

5 וְשֵׁפ וְדַ חֲרוֹן אַף וְחִימָה עַל צָרִים אֲשֶׁר בֵּי רְדוֹ

הָשֵׁב גְּמוּלָם בְּרֹאשָׁם וּבִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ

וְרִשְׁתְּ אֲשֶׁר טָמְנוּ לִי פֶחַ יִלְקָשׁוּ וְיִלְכְּדוּ

יִפְלוּ בְּמַהְמוֹרוֹת וְתֵן לָהֶם כְּפָעֲלָם

וְשָׁמֹר [צְאֹתִי וּבֹאֵי תְּמִיד מֵעֵתָה וְעַד עוֹלָם]

¹³⁹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 177, סימן 338: "The Tears of my eyes".
Maqam nevrüz. שני שירים של המשורר בן המאה ה-14 Qazi Burhanuddin (1314-1398) מתחילים במילים אלו.

ביאור: 1 **יודע... איש**: הקב"ה, תהלים צד, יא; וגם ע"פ תהלים קג, יד. 2 **אשר... הבאיש**: שביזה, השפיל אותי, ללשון ראה קוהלת י, א. 3 **בן דוד**: את המשיח הגואל. **לנחמני יאיץ**: ע"פ ישעיה כב, ד. 4 **ושמור... עולם**: ע"פ תהלים קכא, ח. 5 **ושפוך... רדו**: ואת כעסך הוצא על אויבי אשר שולטים בי. 6 **השב גמולם**: תהלים כח, ד. **ובדבר אשר זדו**: עבור רשעים ופשעים, שמות יח, יא. 7 **ורשת...** **ילקשו**: ובפח אשר טמנו לי, הם יפלו, ע"פ תהלים קמ, ו. 8 **יפלו במהמורות**: (שאויבו) יפלו לתוך בורות עמוקים, ע"פ תהלים קמ, יא. **ותן להם כפעלים**: ותן להם כגמולם, את המגיע להם, תהלים כח, ד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שששת- [ת] / אאאת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Tulu iti¹⁴⁰.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1555.

מקור: כתב יד קמברגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

עא ע"א- ע"ב

קעג

ניברוש עאגאם לחן תורכי ני אגילדי פיזאי יול* סי יוסף

? חֲפָה יְשׁוּעוֹת מִלְכּוֹ עִם מִנְתּוֹ מְגוֹרֶשׁ

יוֹם יוֹחִיל בּוֹאוֹ וּלְכָל עוֹבֵר דְּרָךְ דְּרוֹשׁ יְדָרֶשׁ

הִרְאִיתֶם מְקוֹם הוּא חוֹנֶה אֶן עִיר מוֹשְׁבוֹ וּמְגִרֶשׁ

אֱלֹו תֵאמְרוּ אֵלַי בָּא יוֹשִׁיעַ אֶבְיוֹן דַּל וְרֶשׁ אֱלֹו וכו'

5 וְ יִדְבֵא עוֹשֶׁק וְחוֹמֵס יְשִׁיב פְּעָלוֹ אֶל חִיקוֹ

יְפָדָה נְפֶשׁ אָנוּשׁ אָנוּשׁ יְצִיל עֶשׂוֹק מִיַּד עוֹשֶׁקוֹ

עִיר קְדֻשָּׁה הִיְתָה מְדַבֵּר חִישׁ יִנְחַל יְהוּדָה חֲלָקוֹ

גַּם בָּלְנוּ אֶת חֲלָקְנוּ עָלָה נְעָלָה וְנִירֶשׁ

אֱלֹו [תֵאמְרוּ אֵלַי בָּא יוֹשִׁיעַ אֶבְיוֹן דַּל וְרֶשׁ]

¹⁴⁰ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 170, סימן 315:

"[The Sun or another celestial body] has risen/ rose". Meter hazaj. Maqam Nevrüz.

ארמון על משפטו ישב ערי יהודה תבננה
 ובית בנה נכרים איש אחר חללנה
 והיה אדם ירשה וישראל יורשיו ירש
 והיה [אדם ירשה וישראל יורשיו ירש]

ביאור: 1 **יחכה...מגורש**: עם ישראל שגורש מארצו יחכה להצלתו על ידי האל. 2 **יום יום יוחיל בואו**: כל יום יצפה, יקווה, לבואו. **ולכל...יזרש**: וישאל כל אחד על בוא הישועה. 3 **הראיתם...ומגרש**: שאלה שישראל שואלים את עוברי האורח מטרור. 2. האם ראיתם היכן הוא נמצא ("חונה") והיכן משכנו הקבוע? 4 **אליו תאמרו**: כך תשיבו לאל. **אביון דל**: כינוי לעם ישראל, ע"פ תהלים קיג, ז. **אלי...ורש**: שיבוא אלי, אל ישראל ויציל אותם. 5 **וידכא...חיקו**: וידכא את הגויים אויביו, ע"פ תהלים עב, ד. **ישיב...חיקו**: יחזיר לאויבים כגמולם. 6 **יפדה**: יחלץ, יציל, ע"פ מיכה ו, ד. **אנוש אנוש**: אדם חולה שאין לו מרפא, הכוונה למצבם של ישראל. **עשוק מיד עושקו**: נגזל מיד גוזל, את ישראל מיד אויביו. 7 **עיר...מדבר**: ירושלים שנחרבה והפכה לשממה, ע"פ ישעיה סד, ט. **חיש...חלקו**: במהרה יזכה יהודה לקבל בחזרה את נחלתו, ע"פ יחזקאל מט, ח. 8 **כלנו**: יתר ישראל. **עלה נעלה ונירש**: וכל ישראל יעלו וירשו בחזרה את ארץ ישראל, ע"פ במדבר יג, ל. 10 **סוד...גלה**: גלה לי מתי תגיע גאולתי. **גם בעתה החישנה**: גם זרז את בואה, ע"פ ישעיה ס, כב. 11 **ארמון...ישב**: בית המקדש יוקם על מקומו הראוי, ירמיה ל, יח. 12 **ובית...יחללנה**: וביתם של הגויים אויבי ישראל יחרב בידי אחרים. 13 **אדום**: הנוצרים. **והיה...ירש**: והנוצרים יכנעו לישראל ועם ישראל יירש את מקומם, ע"פ במדבר כד, יח.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 11-12).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2709.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר טו, בשינוי.

ניברוש עאגאם לחן תורכי יין יימי יורמיילי סי יוסף

י חרד לבי עת צרי ולטוש עיניו לנגדי
 יחרוק עלי בשניניו ישפוך לארץ כבדי
 מהר הושיעני פי לא אוכל שאת נדודי
 בשרי ישכון לבטח וגל ישמח כבודי בשרי וכו'

5 ו מקום משכן כבודך כוננהו אל אמת
 ולערבי שמה יהל חושה השמד והצמת
 אל קנא הבא נא עליו חרב נקם נוקמת
 פי הגביר המון חייליו הפיץ המון גדודי
 בשרי [ישכון לבטח וגל ישמח כבודי]

10 ס ו יסופו אנשי דמים פי נשאו את רדידי
 ובנה עיר נחלת צבי בה כל זיוי והודי
 ובגיא צלמות לא אירא רע פי אתה עמדי
 כבודי ומרים ראשי היה מגן בעדי
 כבודי [ומרים ראשי היה מגן בעדי]

ביאור: 1 יחרד לבי: אפחד. 1-2 צרי...בשניניו: אויבי יתן בי מבט עוין ויוציא את זעמו עלי, ע"פ איוב טז, ט. 2 ישפוך לארץ כבדי: יענני, ע"פ איכה ב, יא. 3 לא...נדודי: איני יכול לסבול עוד את היותי נווד, בגלות. 4 בשרי...כבודי: (כשאגאל ואעלה לארצי) אהיה בטוח ומוגן, ונפשי תצהל, ע"פ תהלים טז, ט. 5 ומקום משכן כבודך: וירושלים, מקום בית מקדשך, תהלים כו, ח. כוננהו: הקם, בנה אותו מחדש. אל אמת: הקב"ה, תהלים לא, ו. 6 ולערבי שמה יהל: ולנווד שהשתכן שם, האויב, ע"פ ישעיה יג, כ. חושה השמד: חסל אותם. והצמת: והכרת, ע"פ תהלים קא, ח. 7 אל קנא: הקב"ה, שמות כ, ד. עליו: על אויבי. הבא...נוקמת: נקום באויב, ע"פ ויקרא כו, כה. 8 כי...גדודי: האויב בחייליו הרבים הביס את צבא ישראל ופזר את חייליו. 10 יסופו: יאבדו, יתמו, ע"פ ישעיה סו, יז. אנשי דמים: אויבי ישראל, תהלים נה, כד. נשאו את רדידי: הפשיטו אותי מבגדי, גם ביזו אותי, שיר השירים ה, ז. 11 עיר נחלת צבי: את ירושלים, ע"פ ירמיה ג, יט. זיוי והודי: תפארת. 12 ובגיא...עמדי: גם כשאלך במקום מפחיד, לא אחשוש היות ואתה (האל) עימי, תהלים כג, ד. 13 כבודי: הקב"ה, תהלים ג, ד. ומרים ראשי: כינוי לקב"ה אשר מרים את עמו משפלותו. היה מגן בעדי: תגן עלי.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.
 חריזה: (תתת-ת) - [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).
 משקל: הברות פונטי 15 (7 + 8).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.
 תעתיק לועזי: ¹⁴¹Gyün yüz[ü]ni görmeyeli.
 מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2734.
 נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר יא, בשינוי.

עב ע"א

קעה

ניברוש עאגאם לחן תורכי שאש אולוף מוטרופ דימי*

‫? חסו בכנפך / עם זו מראשית קנית
 כי פלו באפך / בצר להם התרפית
 שפכת בם זעפך / אזנים להם כרית
 הרחק מהם כפך / צור על כל יקום שרית הרחק וכו'

5 ‫! עד אן תבעתם / קצףד ואימתך
 השקיתם שרש רותם / ושתו כוס חמתך
 וכל אויב נצמיתם / ולא תאסוף עברתך
 הפר כעסך והתם / כי לען להם רותך
 הרחק [מהם כפך / צור על כל יקום שרית]

10 ‫! וררים בנבליהם / נבלו וגינו אותם
 וצוררים הם להם / בכל שבבתם וקמתם
 מנוס אבד מנהם / גם רבו עצמו מצמיתם
 ובאו תודך נויהם / גוים אשר לא צוית
 הרחק [מהם כפך / צור על כל יקום שרית]

15 ‫! רוש אל כנפי שולך / עליהם בך יחסיון
 ונדבקו בצלך / ואנשי קדש יהיון
 צור על כל יצור מלך / מדשו ביתך ירויון
 ובנה מקדש הלולך / מכון לשבת אוית
 הרחק [מהם כפך / צור על כל יקום שרית]

¹⁴¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 121, סימן 169: "Since I last saw your sunlike face". Meter ramal or rajaz. Maqam nevrüz.

ביאור: 1 **יחסו בכנפך**: ימצאו מסתור ומחסה, ע"פ תהלים לו, ה. **קניית**: בראת, יצרת, ע"פ משלי ח, כב. **עם זו מראשית קניית**: העם הזה אשר בראת, יצרת מראשיתו, ע"פ ישעיה מג, כא. 2 **כלו באפך**: מאסת בהם, רגזת עליהם, ע"פ יחזקאל ה, יג. **בצר להם התרפית**: אבל כשהם היו במצב קשה, טיפלת בהם, גרמת להבראתם (התרפאת), ע"פ מלכים ב ט, טו. 3 **שפכת בם זעפך**: הוצאת עליהם את כעסך, זעמך. **אזנים להם כרית**: אבל שמעת את דבריהם, ע"פ תהלים מ, ז. 4 **הרחק מהם כפך**: תחוס, תרחם עליהם, ע"פ איוב יג, כא. **צור... שרית**: הקב"ה, מושל על היקום כולו, ע"פ ירמיה י, י. 5 **ועד... ואימתך**: ועד מתי תבהילם, עם כעסך ורוגזך. 6 **שרש רותם**: רעל, ע"פ איוב ל, ד. **ושתו כוס חמתידך**: וספגו את מנת כעסך, ע"פ ישעיה נא, יז. 7 **יצמיתם**: ידכא, יענה אותם, תהלים צד, כג. **ולא תאסוף עברתך**: ובכל זאת, לא שכחת את כעסך, ע"פ תהלים פה, ד. 8 **הפר כעסך**: הפסק את כעסך, ע"פ תהלים פה, ה. **והתם**: וסיים, גמור, ע"פ יחזקאל כד, י. **כי לען להם רות**: הם שבעו מרורים כטעם הלענה. 10 **סוררים**: רשעים וכאן הכוונה לאויבי ישראל, ע"פ תהלים סח, ז. **בנכליהם נכלו**: התנכלו, במזימותיהם וערמתם, ע"פ במדבר כה, יח. **וגינו**: השמיצו. 11 **וצוררים... וקימתם**: האויבים שונאים את ישראל בכל מקום ובכל מעשיהם. 12 **מנוס אבד מנהם**: התקווה אבדה להם, לישראל, איוב יא, כ. **עצמו מצמיתם**: מענייהם, מדכאיהם, התחזקו והתרבו, ע"פ תהלים סט, ה. 13 **ובאו... צוית**: האויבים כבשו את ארצם של ישראל בניגוד לפקודתך. 15 **שולך**: שובל הבגד, ע"פ ישעיה ו, א. **פרוש... יחסיון**: תגן עליהם, על ישראל, כך שיהיה להם מחסה. 16 **וידבקון בצלך**: יצמדו אליך יהיו תחת חסותך. **ואנשי קדש יהיון**: והם יהיו מאמינים, יתרחקו מכל טומאה, שמות כב, ל. 17 **צור... מלך**: הקב"ה שמושל על כל נברא. **מדשן ביתך ירויון**: ישראל יקבלו מטובך, ע"פ תהלים לו, ט. 18 **מקדש הלולך**: מקדש המהולל. **מכון לשבת אוית**: המקום שבו חשקת, ע"פ תהלים קלב, יג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת שת- [ת] / אב אב אב את- [ת] / גד גד גד- [ת]).

משקל: הברות פונטי 7+8 (למעט טור 16).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.¹⁴²

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2727.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר יד, בשינוי.

¹⁴² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים הלחן התורכי המצויין הוא: שאקלה דילדין ראזי איגאן, ראה: שם, עמ' 158, סעיף 277. והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה.

ניברוש עגאם לחן תורכי קארדש גיגום סי יוסף

י ה יי צור עולמים / נקדש ברום השחקים
 מפי רבים כן שלמים / מפי עוללים ויונקים
 קבץ עמך מן העמים / הקרובים והרחוקים
 ובנה מקדש כמו רמים / אהל יריעותי תקים
 שמעה קולי דר במרומים / קראתיך ממעמקים
 שמעה וכו' 5

י הקשב ובין הגיגי / מנת כוסי וגם חלקי
 הכן משתי ופת בגי / הטריפני לחם חקי
 אָנָא ימס שן מוגגי / שם חרדה נשף חשקי
 ובתורתך אתענגי / עד אָנָא אַחדל את מתקי
 ענני אלהי צדקי / והרחב לי במצוקים
 שמעה [קולי דר במרומים / קראתיך ממעמקים] 10

ש לח אל כל צבאותיך / יעלו לירושל[ים]
 מעשה אצבעותיך / הן חקותם על כפיים
 והראם גבורותיך / כיום צאתם ממצרים
 השביעם מטוב ביתך / פתח ארובות שמים
 קשרם על גרורותיך / וענדם כמו ענקים
 שמעה [קולי דר במרומים / קראתיך ממעמקים] 15

פ ינו יספרו צדקך / אל נשא על כל נשאים
 יודיעו תמיד את חוקך / לכל העם הנמצאים
 לכן קח לנו לחלקך / בפר נהיה מסולאים
 השפיבנו אל תוך חיקך / בזרועך קבץ טלאים
 [קום.....] 20

[שמעה קולי דר במרומים / קראתיך ממעמקים]

ביאור: 1 יה יי צור עולמים: הקב"ה, ישעיה כו, ד. ברום השחקים: במרומי השמים. 2 שלמים: ישראל הצדיקים, התמימים. רבים כן שלמים, ע"פ נחום א, יב. מפי עוללים ויונקים: תהלים ח, ג. 4 ובנה...רמים: ע"פ תהלים עח, סט. אהל יריעותי: משכן, בית המקדש. 5 דר במרומים: הקב"ה, ע"פ ישעיה לג, טז. קראתיך ממעמקים: ע"פ תהלים קל, א. 6 הגיגי: לחישותי, תפילותי. והקשב ובין הגיגי: ע"פ תהלים ה, ב. מנת כוסי וגם חלקי: גורלי, מזלי, ע"פ תהלים טז, ה. 7 משתי: משקי. ופת בגי: ומאכלי, מזוני, ע"פ דניאל א, טז. הטריפני לחם חקי: האכילני במידה הדרושה לי, משלי ל, ח. 8 ימס: ימוג, ע"פ דברים כ, ח. מוגגי: האויבים הלוחצים, ע"פ ישעיה נא, כג. שם...חשקי: הפך דבר מענג ושמח לדבר מבעית, ע"פ ישעיה כא, ד. 9 אתענגי: אהנה, ע"פ ישעיה

נח, יד. **אחדל**: אהיה מנוע. **מתקי**: מלימוד תורה המשול לדבר מתוק, הלשון ע"פ שופטים ט, יא.
 10 **אלהי צדקי**: ע"פ ישעיה מה, כא. **והרחב**: תביא לרווחה. **ענני...לי**: ע"פ תהלים ד, ב. **במצוקים**:
 בשעת מצוקה ולחץ, ע"פ תהלים קיט, קמג. 12 **צבאותיך**: את ישראל, ע"פ שמות ז, ד. **לירושלם**:
 ע"פ החריזה בסטרופה צ"ל לירושל[ן]ס. 13 **הן...כפים**: שכן חקקת את דמותם כך שהם תמיד
 לנגדך, ע"פ ישעיה מט, טז. 14 **והראם...ממצרים**: עשה להם עתה ניסים ונפלאות כפי שעשית לעם
 ישראל כשהוצאתם ממצרים, ע"פ דברים יא ג-ז. 15 **השביעם מטוב ביתך**: מלא את רעבונם בכל
 טובך. **פתח ארובות שמים**: גשם לברכה, סימן לשפע, ע"פ מלאכי ג, י. 16 **קשרם על גרורותיך**:
 ענוד את ישראל על צווארך, משמע היה גאה בהם, משלי ו, כא. **ענקים**: תכשיטים לצואר, ע"פ
 משלי א, ט. 18 **אל נשא על כל נשאים**: הקב"ה. **חוקך**: מצוותך, תורתך. **לכל העם הנמצאים**:
 אסתר א, ה. 20 **קח לנו לחלקך**: קח אותנו להיות לך. **בפז נהיה מסולאים**: נהיה חשובים ויקרים,
 כאילו שקולים לזהב, ע"פ איכה ד, ב. 21 **השכיבנו אל תוך חיקך**: קרבנו ללבך. **טלאים**: ישראל
 שנמשלו לצאן. **בזרועך קבץ טלאים**: ע"פ ישעיה מ, יא. 23 המשך השיר חסר בשל נשירת דפים.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.¹⁴³

חריזה: (שת שת שת שת-ת) [ת] / אב אב אב אב-ת) [ת] (וכו').

משקל: הברות פונטי 8 + 8.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: Qardaşçigum¹⁴⁴.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 682.

קעז "יהמה לבי"

ו- קעח "יומם אקרא" חסרים. מיקומם במקור: עג ע"א-ע"ב¹⁴⁵

¹⁴³ סוף השיר חסר (חסר דף), ההשלמה על פי התבנית.

¹⁴⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 152, סעיף 257. "My dear little brother"

¹⁴⁵ התחלות השירים קעז, קעח, קעט הובאו ממפתח השירים שבסוף הספר, ראה: פזמונים ובקשות, עמ' קה-קז.

	[...]	
חנני	[קומה] והושיעני	
	פִּלִיטַת בַּיִת יִשְׂרָאֵל	
	הַעֲלֵם נָא לְבַיִת אֵל	
	שִׁחָם רִצָּה וְהוֹאֵל	
חנני	קומה והושיעני	5
	חֲקוֹר וְדָרוֹשׁ פְּעָלִי	
	אֲמַת יַהֲגָה מְלוּלִי	
	קְרֹאתֶיךָ חוֹשֶׁה לִּי	
חנני	קומה והושיעני	
	זֶכְנִי לְרֵאוֹת בְּנִי	10
	בַּיִת קְדָשִׁי רֹאשׁ כָּל מְנַן	
	וְאֶלְבֵּשׂ צְדָק כְּשֶׁרֶן	
חנני	קומה והושיעני	
	קִבֵּל שִׁיחֵי סְפִיחֵי	
	וּרְצָה רֵיחַ נִיחוּחֵי	15
	יַעְרוֹף כְּמָטָר לְקַחֵי	
חנני	קומה והושיעני	

ביאור: 1 קומה: מילה זו חסרה והושלמה ע"פ ההמשך. קומה והושיעני: ע"פ תהלים ג, ח. פליטת בית ישראל: שארית ישראל הנמצאת בגלות, ע"פ ישעיה ד, ב. 3 לבית אל: לירושלים, ע"פ בראשית יב, ח. 4 שיחם רצה: קבל את בקשתם, תפילתם. והואל: ורצה, ע"פ שמואל א יב, כב. 6 חקור ודרוש פעלי: בדוק מעשי, ע"פ תהלים צה, ט. 7 יהגה: ידבר, ע"פ משלי ח, ז. אמת יהגה מלוּלִי: דברי הם דברי אמת. 8 קראתיך חושה לי: פניתי אליך בבקשה, מהר לקראתי, תהלים קמא, א. 10-11 זכני...קדשי: תן לי את הזכות לחיות ולראות את בניין המקדש מחדש, כלומר לזכות לימי הגאולה. 11 ראש כל מנין: כינוי פנייה להקב"ה, ראשון ואין ראשית לראשיתו. 12 ואלבש צדק כשרין: אנהג כדרכו של צדיק, הצדק יעטוף אותי, ע"פ ישעיה נט, יז. 14 קבל שיחי ספיחי: קבל את תפילתי, שירי זה. 15 ורצה ריח ניחוּחֵי: וקבל ברצון את עבודת הקודש לכבודך. 16 יערוף כמטר לקחי: דברי, שירי ייזל כגשם, דברים לב, ב.

¹⁴⁶ תחילת השיר כנראה עג ע"ב.

תבנית שירית: סטרופית. תחילת השיר חסרה, מעין מרובע בתוספת מילת מילואים.

חריזה: כנראה (... / אא-ת / בב-ת / גג-ת וכו')

משקל: הברות פונטי 7 (למעט טור, 12).

אקרוסטיכון: חלקי כנראה [יוס]ף חזק.

לחן: חסר.

מקאם: חסר, לפי מיקומו כנראה ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2416.

עד ע"א

קפ

ניברוש עגאם לחן תורכי יוור ני בילא ליר ייטירדי סי יוסף

י ום גאולה הקריבה לי אל גאה ורם

ורעה צאנד אשר הונף ואשר הורם ורעה

ו נפוצות ישראל קבץ מארבע כנפות

והביאם לעיר קדשך ובנה דבירם והביאם

5 ט תרם היה ומגינם ושב לימינם

וביום אויב יצר להם היה בעזרם וביום

פ זורים בקצווי ארץ אחד אל אחד

הביאם ויקבצו לך לא יסוף זכרם הביאם

ובנה מקדש מעונך ומלא חפצם

10 השיבה ששון ישעך והוד פארם השיבה

ביאור: 1 הקריבה לי: קרב אלי. אל גאה ורם: הקב"ה, ע"פ שמות טו, א; ישעיה נז, טו. 2 צאנד: עם ישראל, ע"פ ירמיה כג, א. אשר הונף ואשר הורם: שבעבר היה מעמדו רם וגבוה, שמות כט, כז. 3 ונפוצות...כנפות: אסוף את שארית ישראל מקצוות תבל, ע"פ ישעיה יא, יב. 4 לעיר קדשך: לירושלים, ע"פ ישעיה נב, א. דבירם: בית מקדשם, ע"פ מלכים א ח, ו. 5 סתרם היה ומגינם: היה עבורם מקום מסתור ומגן, ע"פ תהלים קיט, קיד. 6 יצר: יעיק, ילחץ, ע"פ נחמיה ט, כז. וביום אויב יצר להם: ע"פ מלכים א ח, לו. 7 אחד אל אחד: כל פרט מהם, יחזקאל לו, יז. 8 ויקבצו: וייאספו. לא יסוף זכרם: וזכרם לא יכלה, לא יחדל, ע"פ אסתר ט, כח. 9 מעונך: בית המקדש, ע"פ תהלים כו, ח. חפצם: רצונם. 10 השיבה ששון ישעך: תחזיר לישראל את השמחה על ידי הצלתם, תהלים נא, יד. פארם: הודם, תפארתם.

תבנית שירית: שווה חרוז, מעין "בתים" בחרוז אחיד (רם), בתוספת רפרין המופק מחזרה על הטור השני.

חריזה: (תת- [ת] / את- [ת] / בת- [ת] וכו') בתוספת חריזה אחידה (- רם).

משקל: הברות פונטי 13 (למעט טור 9).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁴⁷Yör ne belaler yetirdi.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1652.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר יג, בשינוי.

עד ע"ב

קפא

ניברוש עגאם לחן תורכי אגילדי באג* סי יוסף

י ונה תמה ברה כמו חמה לפה פלבנה
שפתתך בצוף דבש תמיד הם ופצחו רנה
ועיניך כמו יונים המה משרים תראינה
אל מי צביה אדמך האל גבעת הלבונה אל וכו'

5 ו אור פניך יאירון כמו קני המנורה
וזוהר אור תמונתך לכל הארץ האירה
דך גלילי זהב רגלך רגל ישרה
בעד חשקך ואהבתך לא אתן לעיני שינה
אל [מי צביה אדמך האל גבעת הלבונה]

10 ס פר מקצת שבחך ולחברם לא יוכל פי
כי מה עצמו ומה גדלו לכן שמתי ידי לפי
ולא אוכל להללך יעלת חן מכלל יופי
כי היית את מעוז לדל לאביון מגן וצנה
אל [מי צביה אדמך האל גבעת הלבונה]

¹⁴⁷ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 177, סימן 337 :

"See what disasters... has brought". Meter out of order. Maqam Nevrüz.

כל רואיך יבהלון כאילו עלה בם פורץ
 יופי גופך ומראיתך דומה נקרץ מן הערץ
 בתכלית יופי בראך אלהי קדם מעונה
 בתכלית [יופי בראך אלהי קדם מעונה]

ביאור: דברי הקב"ה בשבח כנסת ישראל. 1 **יונה תמה**: כינוי לאהובה, כנראה לכנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ו, ט. **ברה**: טהורה. **ברה...כלבנה**: ע"פ שיר השירים ו, י. 2 **כצוף דבש**: מתוקות. **יפצחו**: יפתחו פיהם בשירה. 3 **ועיניך כמו יונים**: ע"פ שיר השירים, ה, יב. **משרים**: יושר, צדק, ע"פ שיר השירים א, ד. 4 **צביה**: כינוי לחשוקה, או לכנסת ישראל, שיר השירים ז, ד. **גבעת הלבונה**: בית המקדש, ירושלים, ע"פ שיר השירים ד, ו. 5 **קני המנורה**: שבמקדש, ע"פ שמות לו, יח. 6 **תמונתך**: דמותך, ע"פ תהלים יז, טו. 7 **ידיך גילי זהב**: ע"פ שיר השירים ה, יד. בשינוי מן הנמען. **רגליך רגל ישרה**: כרגלי המלאכים, ע"פ יחזקאל א, ז. 8 **בעד חשקך ואהבתך**: בגלל חשקי ואהבתי אליך. **לא אתן לעיני שינה**: שנתי נודדת. 10 **ולחברם**: ולתארים. 11 **כי...לפי**: שבחך רבים ונפלאים כל כך לכן נותרתי שותק ודומם. 12 **יעלת חן**: כינוי לחשוקה, לישראל, משלי ה, יט. **מכלל יופי**: שלמות היופי, ע"פ תהלים נ, ב. 13 **כי...וצנה**: כנראה בשבחו של ישראל שמרבים בצדקה לעניים. **היית...לאביון**: ע"פ ישעיה כה, ד. **מגן וצנה**: הגנה, תהלים לה, ב. 15 **פנת יקרת**: ירושלים, ישעיה כח, טז. **הדרת תבל**: גם כן כינוי לירושלים. **משוש כל הארץ**: הר ציון, או ארץ ישראל, תהלים מח, ג. 16 **יבהלון**: יתקפו פחד, או ידהמו, ע"פ תהלים קד, כט. **פורץ**: פגע רע, ע"פ מיכה ב, יג. **כאילו עלה בם פורץ**: עורר בהם בהלה או תדהמה. 17 **נקרץ**: נחצב, ע"פ איוב לג, ו. **הערץ**: כינוי פייטני לשמים, ע"פ איוב לו, יח. 18 **אלהי קדם מעונה**: הקב"ה, דברים לג, כז.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] [וכו').

משקל: הברות פונטי 16 (8 + 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2072.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר י, בשינוי.

מקור: כתב יד קמבריגי- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190.

ניברוש עגאם לחן תורכי איש טירשאן אולה* סי' יוסף

י וְנָה תַפְּחָה מַה טוֹבוּ מִיָּן דוֹדִיךְ
 מַה נִפְלְאָה אֵלֵי אֶהְבֵּת כְּלוּלוֹתֶיךָ
 שְׁמַעֵי נָא רַעִיָּה וְהַקְשִׁיבָה לְקוֹל צוֹפִיךְ
 וַיְהִי בְּחִילֶךָ שְׁלוֹם גַּם בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ וַיְהִי וְכוּ'

5 י עֵינֶיךָ יוֹנָה הוֹלְלָה הִם הִרְהִיבוּנִי
 דָּרְכוּ קִשְׁתוֹתֵם לְמוֹל עֵינֵי וְכֹהֵם הַכּוֹנֵי
 שְׁלַח אוֹרְךָ וְאַמְתֵּךְ הַמָּה יִנְחוּנִי
 זְכוֹר תִּזְכּוֹר לִי יַעֲלֶה חֶסֶד נְעוּרֶיךָ
 וַיְהִי [בְּחִילֶךָ שְׁלוֹם גַּם בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ]

10 ט בֵּיב עֵינֶיךָ שְׂאֵי וְרֵאֵי יָפָה כְּתַרְצָה
 כְּלָם נִקְבְּצוּ וּבָאוּ לְךָ כָּל אִישׁ מִקְצָה
 יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וַיִּכְרְעוּ אַפִּים אֲרָצָה
 יִלְחַכּוּ עֲפָר רִגְלֶיךָ כָּל מְאֵהְבֶיךָ
 וַיְהִי [בְּחִילֶךָ שְׁלוֹם גַּם בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ]

15 פּ רִיךְ הַמְצָא לָעַם הִם לְקַרְאֲתֶךָ צְמָאִים
 תִּתְעַנֵּג נַפְשָׁם וְגַם יֵאָכְלוּ חֵלֶב מְרִיאִים
 יִהְיוּ מִזֵּיו פְּנִיךָ בְּפֹז מְסוּלָאִים
 אֲלֵיהֶם תִּשָּׂא נַפְשָׁם וְגַם שְׂאֵי כְּפִיךָ
 וַיְהִי [בְּחִילֶךָ שְׁלוֹם גַּם בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ]

ביאור: דו שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל. 1-6 דברי הקב"ה אל כנסת ישראל. 1 יונה תמה: כינוי לחשוקה היא כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ה, ב. מה טובו מיין: ע"פ שיר השירים א, ב. 2 אהבת כלולותיך: בימי היותך לי לעם, ירמיה ב, ב. 3 רעיה: כינוי לחשוקה, ע"פ שיר השירים ב, י. לקול צופיך: לקול המשקיפים הנשמע מעל המצפה, ישעיה נב, ח. 4 ויהי...בארמנותיך: ע"פ תהלים קכב, ז. 5 יונה הוללה: כינוי לחשוקה, יונה משובחת ומרוממת היא כנסת ישראל. הוללה: ע"פ יחזקאל כו, יז. הרהיבוני: הדהימו אותי ביופין, שיר השירים ו, ה. 6 דרכו...וכהם: גבות עיניה הן כקשטות אשר צבעם שחור כהה והם פגעו בך. 7-8 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 7 שלח...ינחוני: תהלים מג, ג. 8 זכור...נעוריך: דברי האהבה אותם היא מצפה לשמוע ממנו, ע"פ ירמיה ב, ב. 14-10 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 10 סביב...וראי: ע"פ ישעיה מט, יח. יפה כתוצה: כינוי לאהובה כנסת ישראל, ע"פ שיר השירים ו, ד. 11 כלם...לך: ישעיה מט, יח. 12-13 ישתחוו...רגליך: ע"פ ישעיה מט, כג. 15-19 דברי הפייטן. 15 פריך...צמאים: הבא גמול לעמך וגאלו כי אליך הם נכספים. פריך המצא: ע"פ הושע יד, ט. 16 תתענג...מריאים: ואז יזכה עמך לחיי עושר ורווחה.

חלב מריאים : ע"פ ישעיה א, יא. 17 **יהנו... מסולאים** : וכן יזכה עמך לראות את זיו פניך שהוא יקר מזהב טהור. **בפז מסולאים** : ע"פ איכה ד, ב. 18 **אליהם... כפיך** : תקוות הדובר לקירבה או לאיחוד בין הקב"ה וכנסת ישראל, ע"פ תהלים פו, ד וגם ע"פ איכה ב, יט.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתתת- [ת] / אאאת- [ת] / גגגת- [ת]).

משקל : הברות פונטי 14 (9 + 5, למעט טור 1, 6).

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

מקאם : ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2078.

נדפס : ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ט.

עה ע"א- ע"ב

קפג

ניברוש עגאם לחן תורכי טיגי גיבדיאילי אולדורמיאה יוויל

אַחַת שְׁאַלְתִּי מִמֶּדָּ צוֹר פּוֹדָה	אַל רְחוּם אֶל חֲנוּן אֶל צַח דָּגוּל מְרַבֶּבָה
אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ מִלֶּדָּ עַל כָּל רוֹדָה	אַל רְחוּם
שְׁבִיתִי בְּבֵיתְךָ וּלְשִׁמְךָ אֲזֹ אוֹדָה	אַל רְחוּם אֶל חֲנוּן
קִבַּל נִיחוּחֵי כְּמוֹ רֵיחַ שְׂדֵה	אַל רְחוּם אֶל חֲנוּן אֶל צַח דָּגוּל מְרַבֶּבָה קִבַּל וכו'
5 ? חֲלַתִּי הָאֵל כִּי תִשֵּׁב שְׁבוּתִי	אל
וְתַעֲלֵנִי אֶל עִיר מְנוּחָתִי	אל
וְגַם תִּרְגָּיעֵנִי בְּנַחֲלָתִי	אל
רְאֵה כִּי בָדָּ שְׁמַתִּי תִשׁוּקֶתִי	אל ראה
10 ! הָאֲבֻדָּת כָּל צוֹרְרֵי נַפְשִׁי	אל
וּבְמַהֲרָה הִתְאוּשְׁשִׁי וְקוּשִׁי	אל
וְהִלְבִּישְׁנִי תַחַשׁ שֵׁשׁ וְמַשִּׁי	אל
וְתוֹצִיאֵנִי מֵעֲבָדוֹת לַחֲפָשִׁי	אל ותוציאני
ט וְד לְבִי אֲמַרְתִּי אֲזַנְךָ אֲגַלֶּה	אל
כִּי מָה מָאֵד כְּסִלִּי מִלְּאוֹ נִקְלָה	אל
15 אֵין אִישׁ עַל שְׁבָרִי מִמֶּנִּי יִחַלֶּה	אל
חֵישׁ הִתָּם חֲטָאת הַפֶּשַׁע לְכֻלָּהּ	אל חיש

אל	פָּ נִיתִי אֶלֶיךָ בְּלִבְבֵי שָׁלֵם
אל	לְאוֹיְבֵי וּמוֹנֵי שָׁלֵם תִּשָּׁלֵם
אל	עַד מָתִי עֵינֶךָ הַעֲלֵם תַּעֲלֵם
אל	יִרְאוּ עֵינַי עֵת לִי נָקָם וְשָׁלֵם
יראו	

ביאור: 1 **אחת...צור**: בקשה אחת בקשתי ממך, ע"פ תהלים כז, ד. **אל רחום אל חנון**: ע"פ שמות לד, ו. **צח דגול מרבבה**: כינוי לאל (דוד), ע"פ שיר השירים ה, י. 2 **אותה אבקש**: את הבקשה, תהלים כז, ד. 3 **שבתי בביתך**: שאשב בבית המקדש, ע"פ תהלים כז, ד. 4 **ניחוחי**: מטונימיה לקורבנות. **כמו ריח שדה**: הלשון ע"פ בראשית כז, כז. 5 **שבותי**: גאולתי, ע"פ ירמיה ל, ג. 6 **עיר מנוחתי**: ירושלים. 7 **בנחלתי**: בנחלת אבותי. 8 **ראה...תשוקתי**: כי אליך אני מתאוה. 9 **והאבדת...נפשי**: תשמיד את אויבי, תהלים קמג, יב. 10 **התאוששי וקושי**: הדברים אותם מצפה כנסת ישראל שיאמר לה האל, התחזקי, ע"פ ישעיה מו, ח וגם והתאספי לשמוע את דברי, ע"פ צפניה ב, א. 11 **והלבישני...ומשי**: תלביש אותי בבגדי פאר, ע"פ יחזקאל טז, י. 13 **אזנך אגלה**: אספר לך סוד, ע"פ רות ד, ד. 14 **כסלי מלאו נקלה**: קרבי מלאים חולי, תהלים לח, ח. 15 **שברי**: אסוני, צרתי, ע"פ ירמיה י, יט. **אין...יחלה**: אין אדם שצרתו חמורה, אנושה כשלי. 16 **חיש...לכלה**: מהר לכפר על הפשע ולשים קץ לחטאת, ע"פ דניאל ט, כד. 17 **בלבב שלם**: בחפץ לב, ברצון ובהשלמה דברי הימים ב כה, ב. 18 **ומוני**: אויבי הלוחצים עלי, המדכאים אותי, ע"פ ישעיה מט, כו. 19 **עד...תעלם**: עד מתי תתעלם ממצוקתי. 20 **יראו עיני**: אזכה לראות. **לי נקם ושלם**: את עונשם של אויבי ואת שכרי, דברים לב, לה.

תבנית שירית: סטרופית, סטרופות בנות ארבעה טורים וחרוז מתחלף מסטרופה לסטרופה, בתוספת מילות מילואים ורפריינים.

חריזה: (תתתת-ת / אאא-כ / בבבב-פ וכו').

משקל: הברות פונטי 11 (6 + 5).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁴⁸Tig-i cevr ile öldürme ah yüzel.

מקום: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 2602.

¹⁴⁸ טיצה-יחלום, מודלים תורכיים, עמ' 170, סימן 313:

"Do not kill [me] with the sword of torture, ah beautiful one".

ניברוש עגאם לחן תורכי ביר גונגי סי' יוסף

י שרי לבב הרנינו / אל אלהי עזנו

אל מלכנו אבינו / עזרנו מגיננו

צאו / וראו / ושאו

תודות לצור ישענו

5 הוא אשר בראנו / הוא יי עושנו הוא וכו'

י אנחנו עמו עם / מרעיתו וצאן ידו

על כן נודה הפעם / לשמו בגודל חסדו

אביר / גביר / כביר

ואין עוד מלבדו

10 עד אן הזהב יועם / קומה לעזרתנו

הוא [אשר בראנו / הוא יי עושנו]

י עד תהיה לנו כי / תבנה מקדש והדום

וגם אומה זו הפכי / אל כמהפכת סדום

קומה / עד מה / על מה

15 ימשול בו מלכות אדום

אנא עלינו מלכי / כי אתה אדוננו

הוא [אשר בראנו / הוא יי עושנו]

י נה נא שוכן רומה / עד אן נהיה מכל טוב

רקים וגם בצמא / הצילנו מקטוב

20 נשא / חושה / תשא

חטא ועון וקח טוב

ואנו נשלמה / ניב פרים שפתינו

הוא [אשר בראנו / הוא יי עושנו]

ביאור: 1 **שרי לבב הרנינו**: צדיקים שירו ורוננו, ע"פ תהלים לב, יא. 2 **מלכנו**: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. 3 **אבינו**: הקב"ה, ע"פ ישעיה סג, טז. 4 **עזרנו מגיננו**: תהלים לג, כ. 5 **לצור ישענו**: הקב"ה, מושיענו, תהלים צה, א. 6 **ואנחנו... ידו**: תהלים צה, ז. 7 **אביר**: הקב"ה. 8 **גביר**: מלך המשיח. 9 **כביר**: הקב"ה, איוב לו, ה. 10 **ואין עוד מלבדו**: דברים ד, לה. 11 **עד אן הזהב יועם**: עד מתי הזהב יחדל מלזוהר, והוא ציור לגלות, ע"פ איכה ד, א. 12 **סעד תהיה לנו**: היה לנו מקור של תמיכה וחיזוק. 13 **תבנה מקדש והדום**: בנה את בית המקדש כביטוי לגאולת עמך. 14 **וגם... סדום**: וגם את אויבי השמד כפי שעשית לרשעים בסדום. 15 **בו**: בישראל. 16 **מלכות אדום**: כינוי לנוצרים. 17 **עלינו מלכי**: הלשון ע"פ שופטים ט, י. 18 **שוכן רומה**: כינוי לאל השוכן במרומים, ע"פ ישעיה לג, ה. 19 **רקים**:

חסרי כל. **מקטוב**: מכליון, ע"פ תהלים צא, ו. 20-22 **חושה... שפתינו**: מהר ומחול כל עון, פנה אל הטוב שבנו ואנחנו "נשלם" בתפילות במקום בקרבנות, ע"פ הושע יד, ג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורי כפול גוף.

חריזה: (תתנתת ששש ת תת- [נתת] / אב אב גגג ב את- [נתת] / דה דה ווו ה דת- [נתת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-2, 5-6, 7+7 || 3, 6 || 4, 7 וכו'.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁴⁹Bir gonçe.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 4259.

עו ע"א-ע"ב

קפה

ניברוש לחן רומאנסי איי דימי איי שוברימי סי' יוסף

אָ ל אַל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ

בְּטוּבוֹ וְרוֹב גְּדָלוֹ

בוֹאוּ נָא נְהַלְלוּ

בְּזִמְרוֹת נְרִיעַ לוֹ

אָל [אַל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 5

נְּ בּוֹאָה מְשַׁכְּנוֹתָיו

וְנִשְׁקֹד עַל דְּלֹתוֹתָיו

לְלַחֹד עֶפְר חַרְבוֹתָיו

וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ

אָל [אַל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 10

יְ קֶשֶׁב קוֹל אֶמְרָנוּ

אֲזוֹן שׁוֹעֲתָנוּ

וְגַם צַעֲקוֹתָנוּ

יְשִׁמַע אֵל מְהִיכְלוֹ

אָל [אַל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 15

¹⁴⁹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 82, סעיף 53: "A (rose) bud".
יתכן שזוהי תחילתו של שיר מאת המשורר בן המאה ה-15 Elvan-i Shirazi.

יְרֵאָה כְּאֲבֵנוּ נְעֹפֵר
מִשָּׁל בְּנוּ בֶן נֶכֶד
לְאִמֹר אַחֲרַי נִמְכַר
גְּאוּלָּה תִּהְיֶה לוֹ
אֶל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 20

וּבְצֵל שְׂדֵי נְתֻלֹנָן
אֶל אֱלֹהֵי אֶתְחַנֵּן
עַד אֵל נוֹה שְׁאֲנָן
יַעֲלֵנוּ גַם נַעֲלָה
אֶל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 25

וּפְתוּ הַנוֹפְלֹת
כְּמוֹ אֱלֹהֵי נוֹבְלֹת
יִפְרַח כְּחִבְצֻלֹת
וְעֲלִיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ
אֶל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 30

פָּנֵי יְאֹר אֲלֵינוּ
מִכָּל צָר יַצִּילֵנוּ
כִּי הַכְּבִידוֹ עֹלָנוּ
בְּהִלָּד מִנְדָּה בְּלוֹ
אֶל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 35

בְּן דָּוִד מִן הַנְּהוּ
לְרֵאוֹת פָּנָיו נִתְאַוָּה
אֲלֵיו קוֹה נְקֻנָּה
כְּמוֹ שְׂכִיר פְּעֵלוֹ
אֶל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 40

נִפְיֵש נְהוּרִיָּה טוֹבָא
זִיו פָּנָיו אֵשׁ לְהִבָּה
יְרוֹם נְשֵׂא וְגִבָּה
כְּכַפִּיר יִשְׂאָג קוֹלוֹ
אֶל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 45

מִמְכוֹן שְׁבִתוֹ יִשְׁגַח
 וּלְעַם אֲדוּם יִנְגַח
 וּלְיִשְׂרָאֵל עִם מוֹשְׁגַח
 יִסְתִּירֵם בְּאֶהְלוֹ
 אֵל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 50

שׁ מַחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים
 יִהְיֶה הָאֵל בְּרֵאשִׁים
 וַיֵּאָר לָהֶם שְׁמֵשׁ
 וַיּוֹשִׁיבֵם לְמוֹלוֹ
 אֵל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 55

הִטּוֹ אֲזַנְכֶם וַחֲיוּ
 אִם תִּבְעִיּוֹן בְּעֵי
 לְצוּר בּוֹ תִחְסִי
 יִשְׁלַח לְכֶם גּוֹאֵלוֹ
 אֵל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 60

זָּ כוֹר לְ מַעַן תִּדַע
 נֶכַח הָאֵל תִּתְוַדַּע
 מִהָר בְּקֶר וַיִּוֹדַע
 יְיָ אֵת אֲשֶׁר לוֹ
 אֵל [אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלוֹ וכו'] 65

ביאור: 1 שוכן זבולו: כינוי לאל. 2-3 ורוב...נהללו: ע"פ תהלים קנ, ב. 4 בזמירות נריע לו: תהלים צה, ב. 6 נבואה משכנותיו: תהלים קלב, ז. 7 ונשקוד על דלתותיו: ע"פ משלי ח, לד. 8 ללחוך עפר חרבותיו: ללקק אדמת הריסותיה של ירושלים, הלשון ע"פ מיכה ז, יז. 9 ולבקר בהיכלו: תהלים כז, ד. 11 אמרנו: דברינו, ע"פ תהלים ה, ב. 12 יאזן שועתנו: ישמע זעקתינו, ע"פ תהלים יח, ז. 14 ישמע אל מהיכלו: ע"פ שמואל ב כב, ז. 16 כאבנו נעכר: מרוב סבל גבר כאבנו, ע"פ תהלים לט, ג. 17 בן נכר: עם זר, בראשית יז, כז. 18-19 אחרי...לו: אלה דברי הלעג של האויבים המנוסחים בשאלה רטורית: אחרי שישראל נמכרו לעבדים האם יתכן שיגאלו?! הלשון ע"פ ויקרא כה, מח. 21 ובצל שדי נתלונן: תהלים צא, א. 22 אל אלוה אתחנן: תהלים ל, ט. 23 נוה שאנן: כינוי לירושלים, ישעיה לג, כ. 26 סוכתו הנופלת: מלכות ישראל או המקדש, ע"פ עמוס ט, יא. 27 כמו אלה נובלת: ע"פ ישעיה א, ל. 28 יפרח כחבצלת: ע"פ ישעיה לה, א. 29 ועליון יתן קולו: שמואל ב כב, יד. ועליון: הקב"ה, במדבר כד, טז. 31 פניו יאר אלינו: ע"פ במדבר ו, כה. 32 צר: אויב. 34 בהלך מנדה בלו: במיסים כבדים, מס דרכים, מס קרקע, מס המזונות, ע"פ עזרא ז, כד. 37 נתאווה: נחשוק. 38 אליו קוה נקוה: נייחל, נצפה לו, ע"פ תהלים מ, ב. 39 כמו שכיר פעלו: כמו שכיר שמצפה לשכר עבור עבודתו, ע"פ איוב ז, ב. 41 נפיש נהוריה טובא: מארמית, אורו מרובה

מאוד. 42 **זיו פניו**: מוסב על האל. 43 **ירום נשא וגבה**: הלשון ע"פ ישעיה נב, יג. 44 **ככפיר ישאג קולו**: ע"פ ירמיה ב, טו. **ככפיר**: כאריה צעיר. 46 **ממכון שבתו ישגח**: מן השמים יביט תהלים לג, יד. 47 **ולעם אדום ינגח**: יכה באדום, כינוי לנוצרים. 48 **ולישאל עם מושגח**: ועם ישראל יזכה להשגחה ולשמירה. 49 **יסתירם באהלו**: יגונן עליהם, ע"פ תהלים כז, ה. 51 **שמחת...ראשם**: ישעיה לה, י. 53 **ויאר להם שמשם**: יתן להם תקוה לגאולה. 56 **הטו אזנכם וחיו**: הקשיבו למשמע קולי ואז תחיו, ע"פ ישעיה נה, ג. 57 **אם תבעיון בעיו**: מארמית, אם תבקשו לדעת תשאלו, ישעיה כא, יב. 58 **תחסינו**: תמצאו מחסה, הגנה. 62 **נכה האל תתודע**: למול האל תשפוך לבך, גלה את חטאיך. 63-64 **מהר...לו**: עשה זאת מיד, במהרה שכן האל יודע את אשר על ליבך ומהם חטאיך.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתתת) [תתתת] / אאת- [תתתת] / בבבת- [תתתת] וכו'.

משקל: הברות פונטי 7 (למעט טור 16).

אקרוסטיכון: אני יוסף בן משה ז"ל.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁵⁰Ay de mi', ay sobre mi.

מקאם: ניברוש, Nevrüz.

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3386.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, ו, בשינוי.

עו ע"ב- עז ע"א

קפו

ניברוש לחן גריגו עארו איגיננו טובוכו* סי יוסף

י מין צדקד תנחני

וגם ידד תאחזני

וימחטאי טהרני

צור הקשיבה לקול שועי ומחטאי וכו'

5 י הארד נא שנותי

ומלא כל משאלותי

ותוד אהל משפנותי

את גדיותיך רעי

ומחטאי [טהרני / צור הקשיבה לקול שועי]

¹⁵⁰ סרוסי, לחנים, עמ' 179, סימן 109.1.

10 וּדְבִיר הַיֵּכֶל קָדְשָׁךְ

בְּנֵה וְעַם קְדוֹשְׁךָ

קַבֵּץ אֶל תּוֹךְ מִגְרָשְׁךָ

אֱלֹהֵי אֲוִרֵי וַיִּשְׁעֵי

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי / צוּר הַקְּשִׁיבָה לְקוֹל שׁוֹעֵי]

15 פִּי לֵיאָה דַּעַת מִמְּנֵי

אֵיךְ כָּל אוֹיֵב לְחַצְנֵי

עַד אָנָּה אֶל תִּשְׁכַּחְנֵי

כִּי זָרוּ אַרְחֵי וְרַבְעֵי

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי / צוּר הַקְּשִׁיבָה לְקוֹל שׁוֹעֵי]

20 הַיְּוֹסֵדִם יַחַד עָלַי

הֵן יִשְׁיִמוּ בַסֵּד רַגְלֵי

וְכָל יָמַי וְכָל לַיְלֵי

נִסְעָתִי כְּאֶהֱל רוּעֵי

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי / צוּר הַקְּשִׁיבָה לְקוֹל שׁוֹעֵי]

25 נַפְשֵׁי לְקַחְתָּ זַמְמוֹ

מִמְּסִילוֹתֶם נִלְחַמּוּ

וְכַכְפִּיר נְהוּם יִנְהַמּוּ

לְהַכְרִית שְׂרָשֵׁי וְגִזְעֵי

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי / צוּר הַקְּשִׁיבָה לְקוֹל שׁוֹעֵי]

30 מִ כּוֹן לְשִׁבְתָּךְ תִּפְעַל

שׁ וְכֵן שְׁמִים מִמַּעַל

הֵ חֵישׁ מְשִׁיחַ הַיּוֹקֵם עַל

זֶה לִי דוֹדֵי וְזֶה רַעִי

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי / צוּר הַקְּשִׁיבָה לְקוֹל שׁוֹעֵי]

ביאור: 1-2 ימין...תאחזני: תוביל אותי בדרך האמת, ע"פ תהלים קלט, י. 4 הקשיבה לקול שועי: תהלים ה, ג. 5 והארך נא שנותי: שאזכה לשיבה טובה. 6 ומלא כל משאלותי: ע"פ תהלים כ, ו. 8-7 ותוך...רעי: דברי האהבה שמצפה כנסת ישראל לשמוע מהאל. וזוהי משאלתה: שתזכה לעלות לרגל למקדש, הלשון ע"פ שיר השירים א, ח. 10 ודביר: קודש הקודשים. 12 מגרשך: ירושלים. 13 אלהי אורי וישעי: הקב"ה, תהלים כז, א. 15 פליאה דעת ממני: נבצר מבינתי להבין, תהלים קלט, ו. 16 אויב ילחצני: ע"פ תהלים מג, ב. 17 אנא: צ"ל אנה, ע"פ תהלים יג, ב. 18 כי...ורבעי: סרתני מדרך הישר, ע"פ תהלים קלט, ג. 20 בהוסדם יחד עלי: כשהם נועצים יחדיו כיצד להרע לי,

תהלים לא, יד. 21 הן...רגלי: יצרו את צעדי, ע"פ איוב לג, יא. 23 נסעתי כאהל רועי: כמו אהל רועים, נדדתי ממקום למקום ע"פ ישעיה לח, יב. 25 נפשי לקחת זממו: ביקשו להרגני, ע"פ תהלים לא, יד. 26 ממסילותם נלחמו: שופטים ה, כ. 28 להכרית שרשי וגזעי: להשמידני. 30 מכון לשבתך תפעל: ממקום שבתך, מן השמים, ע"פ שמות טו, יז. 33 זה...רעי: ע"פ שיר השירים ה, טז.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שששת-) [me] / אאאת- [me] / בבבת- [me] (וכו').

משקל: הברות פונטי 8.

אקרוסטיכון: יוסף בן משה.

לחן: גריגו-יווני.

מקאם: ניברוש, Nevrüz.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2970.

עז ע"א

קפז

ניברוש עאגאם לחן תורכי נאשיפ אולורסה דאגי אשאלום

אל רם ונשא מרום וקדוש דוד מרום על

לתשווקתך נפשי חולת אהבה דוד מרום על

יו מם ולילה נפשי תהמה דוד מרום על

תתאו לשכון חצריך בחבה דוד מרום על

5 ש וקדת פתחי נועמד יום יום דוד מרום על

פ ורשת כף לך ושיחה וניבה דוד מרום על

קבל דמעתה לך שופכת דוד מרום על

ונאולתה תהיה אל קרובה דוד מרום על

ביאור: 1 אל...וקדוש: ע"פ ישעיה נז, טו. 2 חולת אהבה: נכספת, שיר השירים ב, ה. 3 תהמה: תנהם, תשמיע קול מתוך געגועים. 4 תתאו...בחבה: תחפוץ לשכון בירושלים במקדש. 5 שוקדת...יום: באה אל מקום נעים, בית הכנסת בכל יום ומתפללת אליך, ע"פ משלי ח, לד. 6 פורשת כף לך: בתפילה, הלשון ע"פ איוב יא, יג. ושיחה וניבה: בדיבור במילים (ניב שפתיים). 7 קבל...שופכת: קבל את תחנוניה.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז, בתוספת רפרין אחרי כל צלעית.

חריזה: אחידה (-בה).

משקל: הברות פונטי 10 (למעט טור 4).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁵¹Nasip olursa dagi aşalum.

מקאם: ניברוש עאגאם, Nevruz Ajam.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, א 4035.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, יח, בשינוי.

עז ע"ב

קפח

גאריאה לחן תורכי אידיל ייני ביר סי יוסף

? שְׂמַח הַר צִיּוֹן וְתִגְלָנָה בְּנוֹת יְהוּדָה

וְשָׂכוֹן בְּקִרְבָּהּ כִּי אֵתָה זִינָה אֵתָה הַיּוֹדָה

הֲיִזָּה לָהּ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב לְשִׁמְרָהּ וּלְעִבְדָּהּ

כּוֹנֵן שְׂבִיבָהּ וְחִדְשָׁהּ וְגַם מוֹעֲדָהּ כּוֹנֵן וְכוּ'

5 וְלִישְׂרָי לָבַב תִּתֵּן לָהֶם נְחֻלַּת גּוֹיִם

עַד אֵן יִהְיוּ בְּקִרְבָּם דְּחוּפִים וְדַחוּיִים

עָנוּם בְּכָבֵל נִמְצָא בְּכַנְפֵם דָּם נְקִיִּים

וְתִמְיֵד שְׂמוֹ אֵת נְשָׁף חֲשָׁקִים לְחַרְדָּהּ

כּוֹנֵן [שְׂבִיבָהּ וְחִדְשָׁהּ וְגַם מוֹעֲדָהּ]

10 שׁ וְכֵה יְיָ אֵת שְׁבוֹת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל

וּמִן הַעַמִּים קִבְּצָם בְּהִיּוֹת יְדָד לְאֵל

אֱלֹהֵיךָ נִשְׂאוּ עֵינֵם כִּי אֵין בְּלִתְדָּ גּוֹאֵל

עַד שִׁתְּחַנְּם כִּי אֲחֻזּוּם חֲבִלֵי יוֹלְדָהּ

כּוֹנֵן [שְׂבִיבָהּ וְחִדְשָׁהּ וְגַם מוֹעֲדָהּ]

¹⁵¹ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 140, סימן 219:

"If fate allows, let us cross the mountain". Meter hazaj.

ונה שאנן מהרה עינינו תראנה
 סלסלה ותכבדך כי תחבקנה
 וקומה האל להכין אותה ולסעדה
 כונן [שפתה וחדשה וגם מועדה]

ביאור: 1 ישמח...יהודה: תהלים מח, יב. 2 זיוה: אורה, זוהרה. 3 חומת אש סביב: מגן, זכריה ב, ט. לשמרה ולעבדה: הלשון ע"פ בראשית ב, טו. 4 כונן...מועדה: חזק, קיים, ע"פ הושע ב, יג. 5 ולישרי לבב: לצדיקים, כאן כינוי לישראל, ע"פ דברי הימים ב כט, לד. 6 דחופים: מבוהלים, אסתר ג, טו. 7 ענום בכבל: ענו את ישרי הלבב, ע"פ תהלים קה, יח. נמצא...נקיים: מוסב על האויבים המענים, אולי רומז לעלילות דם, ע"פ ירמיה ב, לד. 8 ותמיד...לחרדה: הפכו את שמחתם (של הישראל) לפחד, ע"פ ישעיה כא, ד. 9 שובה...ישראל: ע"פ ירמיה ל, ג. 10 ומן העמים קבצם: ע"פ יחזקאל יא, יז. בהיות ידך לאל: כי אתה יכול לעשות זאת, ע"פ משלי ג, כז. 11 כי אין בלתך גואל: ע"פ שמואל א ב, ב. 12 עד...יולדה: עד שתחון אותם ותרחם עליהם כי הם סובלים מאוד, ע"פ הושע יג, יג. 13 פסג ארמונות: בנה ארמונות גבוהים, ע"פ תהלים מח, יד. 14 ונוה שאנן: כינוי לירושלים, ע"פ ישעיה לג, כ. 15 סלסלה...תחבקנה: כבד ורומם אותה, תשימה במעלת הכבוד, משלי ד, ח. 16 להכין אותה ולסעדה: לכונן אותה ולחזקה, ישעיה ט, ו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-ת) / אא-ת- (ת) / בב-ת- (ת).

משקל: הברות פונטי 3-1, 5+ 9 || 5-4, 5+ 8 וכו' (למעט טור 6, 15).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁵²Ey dil, yine bir ruhleri.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 4082.

נדפס: רפאל, שיב"ה, עמ' 29, סימן 12, בשינוי.¹⁵³

מקור: כתב יד הספרייה הבריטית, BM.5557 N35; כתב יד ירושלים, בניהו, ש 2 (F44322).

¹⁵² טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 102, סימן 120: "O heart, again one with cheeks like...", "cheeks red like roses". Meter rajaz. או "cheeks red like blood".

¹⁵³ השיר חלקי, נדפסה מחרוזת ראשונה בלבד.

גאריאה לחן תורכי גאריב בין ביר קייסים קינגי סי' יוסף

מי וצבא חלדי אנהל לך אל יושב בכסא שן
עד אשמע מן המבשר שמועה טובה עצם תדשן
אחדש כימי נעורים כנשרים אעלה אבר
אבוא ביתך פעולות נפשי תשבע כמו חלב ודשן
אבוא וכו'

5 ו אַזי שם כבוד מלכותך יהיה גלוי לכל העמים

ויחפרו ממעניהם ויהיו בושים ונכלמים
כבושת גנב ומצא במחירת אשר לו דמים
ואז יומרוד ויקריבו שי ואשכר שמן ודשן
ואז [יומרוד ויקריבו שי ואשכר שמן ודשן]

10 סף דביר היכל ואולם ישובו כקדם לבצרון

ויתקיים מקרא שכתוב גדול יהיה כבוד האחרון
אז תפקחנה עיני עורים גם כל לשון אלם תרון
ומנחל עדניך תשקם וגם ירויון מדשן
ומנחל [עדניך תשקם וגם ירויון מדשן]

ביאור: 1 ימי...לך: כל חיי אקווה אילך, ע"פ איוב יד, יד. יושב בכסא שן: ציור של האל במקום מושבו בשמיים, הלשון ע"פ דברי הימים ב ט, יז. 2 המבשר: המשיח. שמועה...תדשן: בשורה שתגרום לשמחה ולעונג, ע"פ משלי טו, ל. עצם תדשן: יתכן כי יש כאן רמז לגאולה המתוארת בחזון העצמות היבשות, ע"פ יחזקאל לז, ד-ו. 3 כנשרים אעלה אבר: ככנפי נשרים יתרוממו, ע"פ ישעיה מ, לא. החרוז בטור זה לקוי. 4 פעולות...ודשן: קבל את תפילתי ("פעולת נפשי"), כאילו היו קורבנות על מזבחך, ע"פ תהלים סג, ו. 5 גלוי לכל העמים: אסתר ח, יג. 6 ויחפרו...ונכלמים: ויתבישו מלוחציהם, ע"פ תהלים לה, ד. 7 כבושת...דמים: ככלימת הגנב שנמצא בסתר ויש עליו עון שפיכת דמים, ע"פ ירמיה ב, כו; וגם שמות כב, א. 8 ואז: בשעת הגאולה. יומרוד: כמו יאמירוד, ישבחוך, הלשון ע"פ תהלים קלט, כ. ואשכר: ומנחה, ע"פ תהלים עב, י. שמן ודשן: קרבנות. 10 סף...לבצרון: בית המקדש ואולמותיו השונים יחזרו להיות למבצר כפי שהיו בעבר. לבצרון: למבצר, זכריה ט, יב. 11 מקרא...האחרון: הבטחה בפסוק המפורש, ע"פ חגי ב, ט. 12 אז...עורים: אז בזמן הגאולה יקרה הבלתי אפשרי ועורים יוכלו לראות, ישעיה לה, ה. גם...תרון: גם אילמים יוכלו לשיר, שם, שם, ו. 13 ומנחל...מדשן: ע"פ תהלים לו, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, כאשר הטור האחרון בכל סטרופה חוזר כרפרין.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת]).

משקל: הברות פונטי 18 (9+9), למעט טור 3, 7).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁵⁴Garib u (text: ben) bi (text: bir)- qesem qünc-i.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2907.

עח ע"א- ע"ב

קצ

גארי[א]ה לחן תורכי ביר ביר קייסים קייסאל* סי' יוסף

אֶפְתַּח נָא שְׁפִתַי אֶקְרָא בְּגֵרוֹן אֵל אֶחְשֹׁף
וּלְשׁוֹנִי תוֹדוֹת לְךָ לְשׁוֹנִי כְּנֶהֱרַתְּ מִשֹּׁף
וְאֵף כִּי תִאָּרֵי וְעוֹרֵי מִשְׁחֹר חֲשֹׁף
אֵל תִּבְטֵט אֵל מִרְאֵי אֶתְהָהּ הָאֵל אֲרוֹם נֶצַח אֵל וְכוּ

5 ? הָ רָאָה בְּעֵינַי כִּי נִמְסַרְתִּי בְיַדִּי אוֹיְבִים
וְעָלִי יוֹם וַיּוֹם יִהְמוּ לִי כְמוֹ דּוֹבִים
חוֹרְקִים עָלַי שִׁינָם יַחַד כְּשִׁבְעִים זְאֵבִים
גוֹיִם עָזִי פָּנִים עִם מוֹרֵט גַּם מִמוֹשֵׁף
אֵל [תִּבְטֵט אֵל מִרְאֵי אֶתְהָהּ הָאֵל אֲרוֹם נֶצַח]

10 ? יִצְרָא דָא בִישָׂא רוב טוֹמְאָתְהָ בְשׁוּלְיָהּ
בְּרִשְׁתָּהּ פְּרוּשָׁה בְּרוּעַ מַעֲלָלָהּ
עֲלוּבָה הַעִיסָה שְׁנַחְתוֹם מַעִיד עָלֶיהָ
פְּהָ דוּבְרָה נְבֻלָה וּלְשׁוֹנָה כְּנֶחֱשׁ תִּשֹׁף
אֵל [תִּבְטֵט אֵל מִרְאֵי אֶתְהָהּ הָאֵל אֲרוֹם נֶצַח]

15 פִּי פוֹרוֹת לֹא אֲדַע מִלְחַמַּת שְׁנֵי כַּחֲתֵי
זֶה מִתְנַשֵּׂא לְמִלּוֹךְ וְזֶה דוֹרֵךְ עַל בְּמוֹתֵי
הֵם מִתְגָּאִים לוֹמֵר רָאָה זֶה חֶסֶת אֲבוֹתֵי
זֶה בָּא לְנֶצַח וְנִמְצָא שֶׁהוּא מְנוֹצָח
אֵל [תִּבְטֵט אֵל מִרְאֵי אֶתְהָהּ הָאֵל אֲרוֹם נֶצַח]

¹⁵⁴ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 110, סימן 145:

"I am away from home and all alone [in] the corner of [disaster]". Meter hazaj.

תחילתו של גזל של Ulvi נפטר (1585).

20 פ רצת הָרַס חֹמַת עִירי תִּבְנֶה וְגַם תִּקְוֶה

וְרָאָה כִּי רַעִיוֹנִי עַל דְּלֶתְךָ מִתְרַפְּקִים
וְשׁוֹאֲלִים מִמֶּךָ מֶלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשִׁחְקִים
שֶׁתִּשְׁלַח בְּמִהְרָה מְשִׁיחַ הוּא כְּרוֹב מִמֶּשֶׁחַ
אֶל [תִּבְטֵט אֶל מְרָאֵי אֶתָּה הָאֵל אֲרוֹם נֶצַח]

25 וְזָכוֹר בְּרִית אֲבוֹת הֵם אֲנֹשֵׁי הַשָּׁם מֵעוֹלָם

וְגַם זְכוּת יוֹסֵף שֶׁשָּׁנִי חִלּוּמֹת חֵלֶם
וְגַם מֹשֶׁה אֲשֶׁר לִבּוֹ כִּפְתָּחוֹ שֶׁל אוֹלָם
וְזָכוֹת יְהוֹשֻׁעַ הַעֵת צַר וְגַם אוֹר חֶשֶׁךְ
אֶל [תִּבְטֵט אֶל מְרָאֵי אֶתָּה הָאֵל אֲרוֹם נֶצַח]

ביאור: 1 אפתח נא שפתי: אדבר, ע"פ איוב לב, כ. אקרא...אחשך: אקרא בקול רם, לא אחדל, ע"פ ישעיה נח, א. 2 ולשלם תודות לך: אודה לך, ע"פ תהלים נו, יג. לשוני כנהר תמשך: פי יאריך בדברי תודה. 3 תארי...חשך: עורי שחור מרוב צער וסבל, ע"פ איכה ד, ח. 4 ארום: ארומם, אהלל. אל תבט אל מראי: אל תשפוט אותי לפי מראי, ע"פ שמואל א טז, ז. 5 יה ראה בעניי: ע"פ בראשית כט, לב. 6-7 ועלי...זאבים: הם גוערים בי, צועקים עלי בקול ומאיימים עלי כלהקת זאבים. 8 גויים...ממושך: גויים רעים ואכזרים, קרחים וגבוהים, ע"פ ישעיה יח, ב. 10 ויצרא דא בישא: ויצר זה הרע. הדברים מוסבים על הגויים. טומאתה בשוליה: חטאיה בשולי בגדיה, משמע גלויים לכל, איכה א, ט. 11 ברשת פרושה: ע"פ הושע ה, א. ברוע מעלליה: בפעולותיה, מעשיה (של הגויים האויבים). 12 עלובה...עליה: עלוב הבצק שהאופה משבח אותו. משמע עלובים ובזויים הם מעשי הגויים בהם הם מתפארים, ואשר הם רעים ביסודם. או עלובים, בזויים ורעים המעשים והם מעידים על טיב עושיהם, ראה: בראשית רבה לד, י. 13 נבלה: תועבה. כנחש תשך: דברים ערסיים ועוקצניים, ע"פ משלי כג, לב. 15 ספורות לא אדע: ע"פ תהלים עא, טו. ספורות...כחתי: לא אדע למנות את המלחמות שבהן נלחמו בי שני כוחות הם שני אויבי, המוסלמים והנוצרים אליהם הוא מתייחס בהמשך. 16 זה: האחד (כאן מכוון לנוצרים). וזה...במותי: והאחר יושב על מקום המקדש (כאן הכוונה למוסלמים העות'מאנים). 17 הם...אבותי: הם מתגאים במוצאם. 18 זה: הנוצרים. מנוצח: על ידי המוסלמים, העות'מאנים. 20 פרצת...תקים: תכוון ותקים מחדש את הריסות עיר דוד, ירושלים ומקדשך. 21 רעיוני: תפילותי, הרהורי, ע"פ דניאל ז, כח. על דלתך: על מקדשך. מתרפקים: מתגעגעים, הלשון ע"פ שיר השירים ח, ה. 23 כרוב ממשח: המלאך המגן, כינוי למשיח, ע"פ יחזקאל כח, יד. 25 אנשי השם מעולם: אנשים ידועים, גבורים, הלשון ע"פ בראשית ו, ד. 25-28 מונה את האבות הקדומים של עם ישראל: אברהם, יצחק, יעקב, יוסף, משה ויהושע וסיפורי נפלאותם וגדולתם אשר הטביעו את חותמם. 26 יוסף ששני חלומות חלם: ע"פ בראשית לז, ה-ז; ט. 27 משה...אולם: לא מצאתי במדרש כל התייחסות ישירה לעניין לבו של משה שהיה כפתחו של אולם. נראה כי הכוונה כאן היא לאחת מתכונותיו הייחודיות של משה כמנהיג, להיותו רחום. ראה: שמות רבה ב, ב. וראה גם: מדרש תנחומא, פרשת ואתחנן, ו. 28 צר: אויב. יהושע...חשך: רומז למעשה הפלא של האל שהחשיך את היום בזמן מלחמת ישראל בגבעון והביא בכך לנצחונם, ע"פ יהושע י, יב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית, בתוספת טור רפרין.

חריזה: (תתת-ת) [ת] / אאאת- [ת] / בבבת- [ת] [וכו].

משקל: הברות פונטי 14 (6 + 8, למעט טור 8).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 7197.

עח ע"ב-עט ע"א

קצא

גארי[א]ה לחן תורכי איהלי עישקי דוניידי* סי' יוסף

יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילָךְ / עִיר הַהוֹלָלָה בְּתַבֵּל
עַד מְתֵי צוּר גּוֹאֲלָךְ / יִשְׁבֹּרְךָ כְּשֶׁבַר נָבֵל
יְהַבֵּךְ עָלָיו הַשֵּׁלֶךְ / יִפְדֶּה רִגְלֶךָ מִכָּבֶל
יִרְחִיב מְקוֹם אֶהְלֶךְ / יִסִּיר מִתּוֹכְךָ חֶבֶל יִרְחִיב וְכוּ'

5 וְ בֵּית קִדְשׁוֹ יִפָּאֵר / חֵישׁ יְכוֹנֵן הַדּוֹם רִגְלָיו
עַד מָה מִקִּדְשׁוֹ נֶאֱרַ / הַפְּשִׁיט כְּבוֹדוֹ מֵעָלָיו
שׁוֹם יְשִׁים עָלָיו פָּאֵר / וְגַם לְכָל אֲבָלָיו
יְשִׁיב חֶקֶד פֶּעֶלְךָ / לֹא יִכְלֶה לְרִיק וּלְהַבֵּל
יִרְחִיב [מְקוֹם אֶהְלֶךְ / יִסִּיר מִתּוֹכְךָ חֶבֶל]

10 ט וְדוֹ שָׁאֵל יִשִּׁיבְךָ / עַד מְתֵי קֶץ הַפְּלֹאוֹת
כִּי גוֹיִם נִגְעוּ בְּךָ / שְׁמוּךְ לְמַחְרָאוֹת
יִשְׁמַע שִׁיחַךְ וְנִיבְךָ / וְיִרְאֶךָ נוֹרָאוֹת
יִרְאֶה כִּי זִיו הַלּוֹלֶךְ / וְתִפְאֶרְתֶּךָ כְּצִיץ נוֹבֵל
יִרְחִיב [מְקוֹם אֶהְלֶךְ / יִסִּיר מִתּוֹכְךָ חֶבֶל]

15 פּ נִים הָאֵר בְּשִׁמְחָה / אֲזוּמָה כְּלִילַת יוֹפִי
לְצוֹרְךָ שְׁלַח מִנְחָה / מְזוֹקְקַת בְּלִי דוֹפִי
לוֹ תֵאמְרֵי כִּי מְנוּחָה / נִמְצִיא לִי כִימֵי חַרְפִּי
צַהֲלִי אֵלָיו קוֹלְךָ / הָעִירָה כְּנוֹר וְנִבֵּל
צַהֲלִי [אֵלָיו קוֹלְךָ / הָעִירָה כְּנוֹר וְנִבֵּל]

ביאור: 1 **יהי שלום בחילך**: תהלים קכב, ז. **עיר ההוללה בתבל**: ירושלים, ע"פ יחזקאל כו, יז. 2
צור גואלך: הקב"ה, ע"פ תהלים יט, טו. **כשבר נבל**: כשבר כלי חרש, ישעיה ל, יד. 3 **יהבך עליו**
השלך: תלי את תקוותיך בקב"ה, ע"פ תהלים נה, כג. **יפדה רגלך מכבל**: ישחרר אותך מן המאסר,
יוציאך לחופשי. 4 **ירחיב מקום אהלך**: יתן לך נחלה גדולה ורחבה, ע"פ ישעיה נד, ב. **יסיר מתוכך**
חבל: יגאלך מכאב ("חבל") ומיסורים. 5 **יכונן**: ייסד. **הדום רגליו**: בית מקדשו, ע"פ ישעיה סו, א.
6 **נאר**: חלל (את מקדשו), ע"פ איכה ב, ז. **הפשיט כבודו מעליו**: האל, כביכול, גרם שמיקדשו
יתבזה, ע"פ איוב יט, ט. 7 **שום...אבליו**: ישיב לבית המקדש ולאבלי ישראל את הודם ופארם. 8
ישיב חקך פעלך: ישיב לך את גמולך. **לא יכלה לריק ולהבל**: בית המקדש לא יוותר שומם או
מחולל מעבודה זרה. 10 **סודו**: השאלה מלאת המיסתורין בדבר מועד הגאולה אשר נותרת ללא
מענה. **עד...הפלאות**: מתי תבוא הגאולה, דניאל יב, ו. 11 **נגעו בך**: פגעו בך ובארצך. **שמוך**
למחראות: לכלכו, ביזו אותך, ע"פ מלכים ב, י, כז. 12 **ישמע...נוראות**: האל ישמע את תפילתך
(כנסת ישראל) ויראה לך נפלאות. 13 **יראה...נובל**: יראה כי יופייה של כנסת ישראל קמל, בשל
חורבן העיר ירושלים ובית המקדש. **כציץ נובל**: ע"פ ישעיה כח, א. 15 **פנים האר בשימחה**: קבלי
(כנסת ישראל) בשמחה (את פני האל). **איומה**: כינוי לכנסת ישראל ע"פ שיר השירים ו, ד. **כלילת**
יופי: כנסת ישראל. 16 **לצורך...דופי**: הביאי לאל מתנת כבוד טהורה, ללא פגם. 17 **לו...חרפי**:
תבקשי ממנו שלווה, מרגוע כפי שהיה הדבר בימי נעוריך. **כימי חרפי**: כימי נעורי, בימי קדם, ע"פ
איוב כט, ד. 18 **צהלי אליו קולך**: פני אליו בקולות שמחה ורננה. **העירה כנור ונבל**: וקראי גם לכלי
הנגינה להצטרף לשירתך, ע"פ תהלים נז, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שת שת שת- [ת] / אב אב אב- [ת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1-2, 4-5, 7+8 || 3, 7+7 וכו' (למעט טור 11).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1439.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ב, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר א, בשינוי.

גארי[א]ה לחן תורכי בוגי ייוזם ייורוס האיידאן אולאום*

אל דוד	י וְצָרִי הִלְבֵּן כְּמוֹ שֶׁלֵּג חֲטָאִים עם אֲשֶׁר בְּגִלוֹת יָרְדוּ פְּלָאִים בָּהֶם דָּשׁוֹן / כְּעֵשֶׂת שֵׁן / וּמִדָּשׁוֹן יִהְיוּ מְלָאִים	
	5 וְעַל מִיטוֹת שֵׁן / הַשְּׂכִיבִים גָּאָה עַל גָּאִים בָּהֶם [דָּשׁוֹן / כְּעֵשֶׂת שֵׁן / וּמִדָּשׁוֹן / יִהְיוּ מְלָאִים וְעַל מִיטוֹת שֵׁן / הַשְּׂכִיבִים גָּאָה עַל גָּאִים]	
אל דוד	יְ עַד אֲנָא תִשְׁקֶם כּוֹס מְמֹרָרִים הַשְּׁקֶם כּוֹס תְּנַחֲוּמִים וְקֶרְנִים תָּרִים 10 אָבִי רָאָה / עִם מִתְגָּאָה / בְּעַם נִכְאָה הֵם מִתְגַּבְּרִים וּכְשַׁחַל יִגָּאָה / יְשִׁימוֹן בְּבֵית כְּלָאִים בָּהֶם [דָּשׁוֹן / כְּעֵשֶׂת שֵׁן / וּמִדָּשׁוֹן / יִהְיוּ מְלָאִים וְעַל מִיטוֹת שֵׁן / הַשְּׂכִיבִים גָּאָה עַל גָּאִים]	
אל דוד	15 סִפְרָא לֹא אֲדַעָה עוֹצֵם דְּלוֹתֵם קוּמָה וּפְדֵם וּתְהִי זֹאת נְחֻמַּתֵם וְהַעֲלֵם / לְעִיר שְׁלָם / הַמַּעֲלָם מְבוּר שְׁבִייתֵם נְקָם וְשִׁלְם / גַּם שְׁבוּר שִׁינֵי לְבָאִים 20 וְהַעֲלֵם / [לְעִיר שְׁלָם / הַמַּעֲלָם / מְבוּר שְׁבִייתֵם נְקָם וְשִׁלְם / גַּם שְׁבוּר שִׁינֵי לְבָאִים]	

ביאור: 1 יוצרי...חטאים: טהרני מחטאי, ע"פ ישעיה א, יח. 3 בהם...שן: יפה או חזק אותם כמו שן הפיל. כעשת שן: ע"פ שיר השירים ה, יד. 3-4 ומדשן: הטור יורד אל המשכו. ומדשן יהיו מלאים: מדושנים עונג. 5 ועל...השכיבים: ע"פ עמוס ו, ד. מיטות שן: מיטות מפוארות. גאה על גאים: הקב"ה, ע"פ ישעיה ב, יב. 8 אנא: צ"ל אנה ע"פ תהלים יג, ב. ועד...ממורורים: עד מתי הם יסבלו. ממורורים: ע"פ איוב ט, יח. 9 השקם כוס תנחומים: תן להם נחמה, ע"פ ירמיה טז, ז. 10 בעם נכאה: בעם מדוכא, הכוונה לעם ישראל. 12 וכשחל...כלאים: ואת האויבים כלא, תאסור. וכשחל יגאה: ע"פ איוב י, טז. 15 ספר...דלותם: אינני יכול לתאר את גודל עוניים של ישראל. 16 קומה...נחמתם: גאל אותם ובכך יפוג צערם. 17 לעיר שלם: ירושלים, ע"פ תהלים עו, ג. 17-18 המעלם: הטור יורד אל המשכו. המעלם מבור שבייתם: כינוי לאל. 19 נקם...לבאים: נקום באויבים, שלם להם על אכזריותם ונטרל את כוחם הרב.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורי כפול גוף בתוספת מילת מילואים.

חריזה : (תתשששתשת - [neeee] / אאבבבאבת - [neeee] / גגדדדגדת - [neeee])

משקל : הברות פונטי 1-2, 6+5 || 3, 4+4 || 4, 5 || 5, 7, 3+5 || 6, 4+4+4+5 וכו'.

אקרוסטיכון : יוסף.

לחן : תורכי.

מקאם : גאריאה, Chargah.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, י 2246.

עט ע"ב

קצג

גאריאה לחן תורכי סופחרי דויים בילקי ייזליר* סי' יוסף

אָל אֵל אֱלִי דוֹד קוֹלָה תַּחֲנוּן
אָל אֵל אֱלִי דוֹד תַּקִּים וְתַכּוֹן

אֶלֶיךָ נִפְשִׁי מִתְפַּלֵּלָה / קוֹלָה תַּחֲנוּן
כִּי סוֹפֵת דָּוִד הַנוֹפֵלֶת / תַּקִּים וְתַכּוֹן

אֵל דְּבַרְךָ יֵאֱמֵן / עַד אֵן בְּצוּר אֶטְמֵן
מִפְחַד אוֹיֵב חֵישׁ הָאֵל לֵב הָעַם הַזֶּה הַשְּׁמֵן

5 הַקְּשִׁיבָה מְלוּלִי / שְׁמְעָה אֱלִי / הָאֲזִין בְּקוֹלִי אֵל אֱלֹהֵי אֱמֵן

צוּר אֵל יְהִי דָלֶת נִנְעֶלֶת / וּבָךְ אֶתְלוֹן
אֵל אֱלִי דוֹד וּבַךְ אֶתְלוֹן
אֵל דְּבַרְךָ

ביאור : 1 קולה תחנון : ע"פ משלי כו, כה. 2 כי...ותכונן : כדי שתיסד מחדש את מלכות בית דוד. 3 אל דברך יאמן : יתקיים ויוכח שהוא נאמן, ע"פ דברי הימים ב ו, יז. עד...אטמן : עד מתי אסתתר במערות סלעים, ע"פ ישעיה ב, י. והטור יורד אל המשכו. 4 מפחד אויב : תהלים סד, ב. האל : אתה האל. לב העם הזה השמן : הכבד משומן את לב אויבי ישראל, כלומר הפוך אותם לטיפשים, מסורבלים, ע"פ ישעיה ו, י. 5 הקשיבה...בקולי : תענה לקראתי, לדברי, ע"פ ישעיה כח, כג. צור...אתלונן : אל תסגור בפני עמך את האפשרות לחסות בצלך, כי הם מבקשים לשכון במחיצתך.

תבנית שירית : סטרופית בתוספת מילות מילואים וחזרות.

חריזה : (שתשת / אאא / בבב / שת) .

משקל : הברות פונטי 14 (למעט טור 4, 5).

אקרוסטיכון : לפי כותרת השיר במהדורה צ"ל אקרוסטיכון יוסף אך לא נמצא.

לחן : תורכי.¹⁵⁵

מקאם : גאריאה, Chargah.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, א 5074.

עט ע"ב- פ ע"א

קצד

גאריאה לחן תורכי קאשי הילחל ייוזי מישטרן סי' יוסף

י וְדַעִי שְׁמֶךָ בְּךָ בְּטַחוּ כִּי לֹא עֲזַבְתָּ דוֹרְשֶׁיךָ / יי

אָנָּה מֵהַר גְּאוֹלַת עִם קְדוֹשְׁךָ

קוּם הַיִּשְׂרָאֵל / מְבַשֵּׂר / לְהַמוֹנִי

אָנָּה מְחוֹל עֹנִי / גַּם זְדוֹנִי

אנא מהר

5 וְכַבּוֹשׁ חֲרוֹן אַפְּךָ עַד אֵן אֶהְיֶה לְבוֹשָׁה וְלַחֲרָפָה / לְשִׁכְנִי

אָזִי בְּגִיל וְשִׁיר אֲדַעָה וְאֲרַדְּפָה

לְדַעַת / בְּדַעַת / אֶת יי

אָנָּה [מְחוֹל עֹנִי / גַּם זְדוֹנִי]

אזי

ט וְדַעִי שְׁמֶךָ גַּלְיָה וְהַשֵּׁב גְּמוּלָה לְאוֹיְבֵי / וְשׁוֹטְנֵי

נָא יִמּוּטוּ גְּחֹלִים עַל רֹאשׁ מְסִיבֵי

יְפֹלוּ / לֹא יוֹכְלוּ / קוּם מִפְּנֵי

אָנָּה [מְחוֹל עֹנִי / גַּם זְדוֹנִי]

10

נא

פּ נִי תִשָּׂא אֶל מְחוֹלֵךְ כִּי כֹן דַּרְכְּךָ לַעֲשׂוֹת לְ- / אָמוּנִי

כּוֹנֵן וּבְנֵה עִיר קְדוֹשְׁךָ שֶׁם יַעֲלֶה

יְשָׂרְאֵל / עִם הָאֵל / וְגַם בְּנֵי

אָנָּה [מְחוֹל עֹנִי / גַּם זְדוֹנִי]

15

כונן

¹⁵⁵ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים- הלחן התורכי המצויין הוא : שיבשיני שיבדיאר, ראה : שם עמ' 169, סעיף 308. והוא אינו תואם את הלחן המובא בראש שיר זה. עוד הם מציינים : Meter khafif. Maqam Sega, ראה : שם, שם.

ביאור: 1 יודעי...יי: ע"פ תהלים ט, יא. 3 הישר: שלח ישר, מהר. מבשר: משיח, ע"פ ישעיה נב, ז. 6 אזי: אם תמחול לי (על פי הנאמר בטור הקודם). 6-7 אדעה וארדפה: ע"פ הושע ו, ג. והטור יורד אל המשכו. 7 לדעת...יי: להכיר את ה'. 9 סוד...ושוטני: גלה לי את רזי הגאולה ונקום באויבי ושונאי. 10 ימוטו גחלים: יפלו עליהם גחלים בוערים, ע"פ תהלים קמ, יא. מסיבי: הסובבים אותי, תהלים קמ, י. 14-15 שם יעלה: הטור יורד אל המשכו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורי כפול גוף בתוספת חזרות.

חריזה: (רת ר ששת תת) - (רששתת) / את א בבת) - [אקפתת] / גת ג דדת תת) - [דדדדתת] (וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 8 + 8 || 3, 2 || 4 + 8, 3 || 4 + 3 + 3, 4 || 4 + 7, 4 וכו'.
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁵⁶Qaşi hilal yözi mesten.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1575.

פ"ע"א

קצה

גאריאה לחן תורכי פיליק ביר מאאי טאבינדין סי יוסף

אֶ הַבְּתִיף צוֹר מְרִים רֵאשִׁי / מִחֶשֶׁקֶף לֹא אֶצֵּא חֶפְשִׁי
 בְּרָצֶע לְעַבְדֶּךָ אֵהִי כָּל עוֹד בִּי רוּחִי וְנַפְשִׁי נִרְצָע

י וּמִסָּלְלָה לֹא אֶשְׁבּוֹת וְאֶף אֶחְרִי בֵּא שְׁמִשִּׁי
 הֲ הַשְּׁבַחָה לְךָ אֶעֱרֹף מִנוֹפֶת צוּפִי וְדַבְשִׁי נִרְצָע

5 וְלֶךְ אֵל נוֹרָא וְנִשְׁגָּב אֶדְרוֹשׁ בְּשִׁמְשִׁי וְרִמְשִׁי
 שִׁי דִי שְׁעָה נָא שְׁעֵתִי וְהַקֶּשֶׁב רַחֲשִׁי וְלַחֲשִׁי נִרְצָע

פֶּ שְׁעֵי סֶלַח וְאַשְׁמֵתִי וְהַעֲבֵר יוֹקֶשֶׁי וּמוֹקֶשֶׁי
 וְשִׁלַּח נָא אֶת אֱלֹהֶיךָ וְיִבְנֶה מִקְדָּשִׁי נִרְצָע

אִישׁ אֲשֶׁר נֶאֱמַר עָלָיו אָבִי רַכְבִּי וּפְרָשִׁי
 10 שְׁמַעֲתִי אֶת תְּחִנָּתְךָ לְכֹן נָא שְׁמַחִי וְשִׁשִּׁי שְׁמַעֲתִי

¹⁵⁶ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 152, סימן 260:

"His eyebrow is a crescent, his eyes are intoxicated"

יתכן כי זהו וריאציה על שיר של משורר מפורסם מסוף המאה ה-16 Oksuz.

ביאור: דו שיח בין כנסת ישראל לקב"ה. 1-9 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 1 **מרים ראשי**: מעלה אותי משפלותי, תהלים ג, ד. **מחשקך**: בשל אהבתי אותך. **לא אצא חפשי**: כמו עבד עולם, שמות כא, ה. 2 **נרצע לעבדך אהי**: ע"פ שמות, כא, ו. **נרצע**: עבד עולם. כאן כסמל לנאמנותו המוחלטת של עם ישראל לאל. 3 **יומם...אשבות**: אעבוד אותך כל הזמן. 4 **יה...ודבשי**: אומר דברי שבח והלל מתוקים. **מנופת צופי ודבשי**: מדברי שירתי היפים והנעימים, ע"פ תהלים יט, יא. 5 **בשמשי ורמשי**: בבוקר ובערב. 6 **שדי**: כינוי פנייה לאל. **ולחשי**: ותפילתי. 7 **והעבר יוקשי ומוקשי**: הסר כל מכשול ונגף. 8 **אליהו**: הוא מבשר הגאולה. 9 **אבי רכבי ופרשי**: כינוי לאליהו, ע"פ מלכים ב יג, יד. 10 תשובת הקב"ה לעם ישראל. **שמעתי...ושישי**: שמעתי את בקשתך צאי לשמוח ולצהול.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז בתוספת רפרין אחרי כל שני בתים.

חריזה: חריזה אחידה (- שי).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8).

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁵⁷Feleq vir mayitabinden.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, א 1276.

פ ע"ב

קצו

גאריאה לחן תורכי יארי בינדין סיי יוסף

עד אן אַרְדָּה / חיש אַרְדָּה / וְעַם רוֹדָה / וּמְרַדָּה / יִשַׁח

? יִשַׁח עֶפֶר / שֶׁק יִתְפֹּר / וְגַם יִחְפֹּר / כִּי כֶפֶר / עֶקֶר

וְעוֹנו / וְזָדוֹנו / יִלְכְּדוֹנו / וּגְאוֹנו / יִוֹשְׁפֵל

ס וְךָ לֹא סִכְתִּי / לֹא שְׁמִתִּי / הוֹד תִּפְאַרְתִּי / עֵת בָּאתִי / בֵּין צַר

5 פּ גוֹל דּוֹפִי / בְּחֶרְפִּי / לֹא בָא אֵלַי / לֶךְ כִּפִּי / אֶשָּׂא

רָאָה תִרְאָה / עַם גָּאָה / בְּעַם נִכְאָה / מִתְגָּאָה / כָּל יוֹם

שָׁלַח אֵלַי / גּוֹאֲלִי / שָׁמַע קוֹלִי / מְלוּלִי / אֵל חֵי

ביאור: 1 **עד אן ארדה**: עד מתי ימשלו בי ואהיה מושפל. **ארדה**: אמשול. **רודה**: השולט עלי, האויב. **ומרדה**: ומשעבד. **חיש...ישח**: במהרה אני אשלוט והעם השולט בי יושפל. 2 **ישח עפר**: יושפל עד עפר, ע"פ תהלים מד, כו. **שק יתפר**: יעטה על עצמו סממנים של אבל, ע"פ איוב טז, טו. **וגם יחפר**: וגם יתבייש, ע"פ תהלים לד, ו. **כי כפר עקר**: מרד בה'. 3 **ועונו וזדונו ילכדונו**: וחטאו ורשעותו לוכדים את הרשע, ע"פ משלי ה, כב. **וגאונו יושפל**: וגובה ליבו יושפל. 4 **סוך לא סכתי**:

¹⁵⁷ טיצה- יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 109, סימן 141:

"Heaven, give of your moonlight, my soul". Meter hazaj.

לא משחתי את בשרי בשמן, דניאל י, ג. **לא...צר**: לא עטיתי עלי דברי יופי כשהוגלתי לשבת בין אויבים. 5 **פגול...פי**: בימי נעורי, לא אכלתי דבר שקוץ, דבר מאוס ואסור. **בחרפי**: בהשאלה בימי הנעורים, ע"פ איוב כט, ד. **לא בא אל פי**: דניאל י, ג. **לך כפי אשא**: אני פונה אליך בתפילה, ע"פ תהלים סג, ה. 6 **ראה...יום**: ראה כיצד האויבים הגאים מדכאים ומשפילים יום את עמך. 7 **שלח...אל חי**: שמע את דברי בקשתי ותחנוני ושלח את הגואל. **אל חי**: הקב"ה, יהושע ג, י.

תבנית שירית: סטרופית, שבעה טורים בני חמש צלעיות. ארבע צלעיות בחרוז אחיד וצלעית חמישית ללא חריזה.

חריזה: (אאאא-X / בבבב-Y וכו').

משקל: הברות פונטי 4 + 3 + 4 + 3 + 2 וכו' (למעט טור 1).

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: תורכי.

תעתיק לועזי: ¹⁵⁸Yari benden.

מקום: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, ע 49.

פ ע"ב- פא ע"א

קצו

גאריאה לחן רומאנסי אי אין בואין אורה סי יוסף

גדול וכו'	גִּדּוּל וְנוֹרָא / לָךְ אֶקְרָא / בְּיוֹם צָרָה
גדול	אֵין כְּמוֹד בְּאַלְהִים / רָאָה כִּי אָרִיד וְאֶהֱיֶה
גדול	נִוְרָאוֹת נִפְלְאוֹת הָאֵל / וְאֵין לִי בְּלִתְדָּ גּוֹאֵל
גדול	? רָאוּ שׁוֹנְאֵי וַיְבוֹשׁוּ / לָמָּה עָלִי גּוֹיִים רְגִשׁוּ
גדול	5 לִי אֲבָדוּ אוֹיְבֵיךָ יְיָ / וּמְחֹל פְּשָׁעֵי וַיְדוֹנֵי
גדול	וְ בְּיוֹם אֶקְרָא תִעֲנֵנִי / שְׁמַע קוֹלִי וְחַנּוּנִי
גדול	סִי לֹחַ לְכָל עֲוֹנוֹתַי / וְאֵל תִּפְּנֹן לְחַטָּאוֹתַי
גדול	פִּי נָה אֵלַי רָם עַל כִּסֵּא / וְהָיָה לִי מִסְתוֹר וּמְחֹסָה
גדול	הַסֵּר מֵעָלַי לֵב עֲקוֹשׁ / וּפְנִיךָ אֵל אֲבִקֶּשׁ

¹⁵⁸ טיצה –יהלום, מודלים תורכיים, עמ' 174, סימן 330:

"[Do not separate] the friend from me". Meter ramal.

זהו תחילתו של גזל של המשורר המפורסם Nesimi.

ביאור: 1 גדול ונורא: הקב"ה, תהלים צט, ג. לך...צרה: ע"פ תהלים נ, טו. 2 אין כמוך באלוהים: תהלים פו, ח. אריז ואהים: אנהם ואשאג מרוב צער, ע"פ תהלים נה, ג. 4 למה...רגשו: ע"פ תהלים ב, א. 5 יאבדו אויבך יי: ע"פ שופטים ה, לא. 6 וביום אקרא תענני: ע"פ תהלים קלח, ג. שמע קולי וחנני: ע"פ תהלים כז, ז. 7 סלח לכל עונותי: ע"פ ירמיה לו, ג. ואל תפן לחטאתי: ע"פ דברים ט, כז. 8 והיה...ומחסה: היה לי מגן, ע"פ ישעיה ד, ו. 9 הסר...עקש: תגרום לכך שלא אהיה עקשן, ע"פ תהלים קא, ד. ופניך אל אבקש: ע"פ תהלים כז, ח.

תבנית שירית: סטרופית דו טורית בתוספת רפרין.

חריזה: סטרופית (תתת- [תתת] / אא- [תתת] / בב- [תתת] / גג- [תתת] וכו').

משקל: הברות פונטי 1, 5 + 3 + 4 || 2-9, 8+8.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁵⁹Ay, en buen hora.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, ג 91.

פא ע"א- ע"ב

קצח

גאריאה לחן רומאנסי אישטי איל מי קאבאלייו סי' יוסף

אָ שִׁיחַ וְאָרוֹן לְאֵל עָלַי גּוֹמֵר

בְּחֶסֶדְךָ יוֹשִׁיעֵנִי וּלְפָנָיו אֶזְמַר / בְּתוֹדָה

אָבוֹא לְפָנָיו בְּתוֹדָה

בְּפִשֵׁי בְּתוֹךְ לְבָאִים תְּמִיד שְׂכָנָה דוֹמָה

5 יִשְׁלַח אֵל מְשֻׁמִּים עֲלֵיהֶם רֹב אֵימָה / וְרַעְדָה

אָבוֹא לְפָנָיו בְּתוֹדָה

גְּדוֹ עָלַי גּוֹרְלוֹת וּלְשִׁבְרֵי אֵין בְּהָה

בְּרַעְתָּם הַצְּמִיתֵם עֲלֵיהֶם תִּכְבַּד ה' / עֲבוֹדָה

אָבוֹא לְפָנָיו בְּתוֹדָה

10 גְּדוֹ חֲשָׁבוּ רָעָה עַל כָּל מַחְמַדֵּי עֵין

עַד בָּאוּ בְּנִים עַד מִשְׁבֵּר וְכַח אֵין / לְלִידָה

אָבוֹא לְפָנָיו בְּתוֹדָה

¹⁵⁹ סרוסי, לחנים, עמ' 181, סימן 113.1.

ו ביום שאובים עתקו וגם חיל גברו
באו והרסו עירי וגם ערו ערו / יסודה
אבוא לפניו בתודה 15

ס בביה אנשים רקים ופוחזים
וילכדוה כמו דגים נאחזים / במצודה
אבוא לפניו בתודה

פ שטו את מעילה כאשר יכלו שאת
הכנה פצעה צרים ונשאו את / רדידה
אבוא לפניו בתודה 20

ח י ק וף פלטת יהודה הנשארה
ופקוד גפן זאת אשר עזבת לשמרה / ולעבדה
אבוא לפניו בתודה

ביאור: 1 לאל עלי גומר: לאל הממלא את כל צרכי, ע"פ תהלים נז, ג. 3 אבוא לפניו בתודה: ע"פ תהלים צה, ב. 4 נפשי בתוך לבאים: ציור לצרות ופחדים, תהלים נז, ה. שכנה דומה: שוכנת בשאול, תהלים צד, יז. 7 ידו עלי גורלות: הפילו לגבי גורל, ע"פ יואל ד, ג. ולשברי אין כהה: ולכאבי אין מרפא, ע"פ נחום ג, יט. כהה: מרפא. 8 ברעתם הצמיתם: בשל רשעותם תשמידם, ע"פ תהלים צד, כג. 10 כל מחמדי עין: כל ישראל, איכה ב, ד. 11 עד...ללידה: הגיעו רגעי הסכנה האחרונים ואין כח להתגונן, ישעיה לז, ג. 13 וביום...גברו: וביום שהאויבים גדלו והתחזקו, ע"פ איוב כא, ז. 14 ערו ערו יסודה: חשפו את יסודותיה, החריבו, ע"פ תהלים קלז, ז. 16 אנשים רקים ופוחזים: אנשים מופקרים וקלי דעת, שופטים ט, ד. 17 כמו...במצודה: ע"פ קהלת ט, יב. 19 פשטו...שאת: בזזו אותה ככל יכולתם. 20 הכוה...רדידה: סמל להתעללות של האויב בישראל, ע"פ שיר השירים ה, ז. 22 חי: כינוי פנייה לאל, דברים לב, מ. זקוף: יישר, כונן. 23 גפן: כינוי לישראל ע"פ תהלים פ, ט. ופקוד...ולעבדה: בקשה שהאל יחזור לשמור ולעבד את מטע גפנו דהיינו את ישראל. ופקוד גפן זאת: תהלים פ, טו. לשמרה ולעבדה: הלשון ע"פ בראשית ב, טו.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (אאתת / בבת-ת / גגת-ת וכו')

משקל: הברות פונטי 1, 13 || 2, 13 + 3 || 3, 8 וכו' (למעט טור 1).

אקרוסטיכון: אני יוסף חזק.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁶⁰Este el mi caballo.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 8008.

פא ע"ב

קצט

גאריאה לחן רומאנסי גוגאנדו אישטה איל אינפיראדור

‫? רוים וְנִשָּׂא וְנִבֵּה
דוֹדֵי צַח דְּגוּל מִרְבֵּבָה
כִּי זֶה חֲלִיפוֹת וְצָבָא
יִשְׁבְּתֵי בְּלִתּוֹ מְשִׁתּוּמִים

5 ‫וּ מְאַשְׁפוֹת אוֹתֵי תָרִים
מִבֵּין קָמִים וְצוֹרְרִים
וְיִשְׁגְּבוּ יִשַׁע קוֹדְרִים
חוֹשֶׁה מְשַׁפִּיל אֶף מְרוּמִים

10 ‫חֲרַחֵר לְבִי וְכַחֵי
מִפַּחַד אוֹיֵב נֶס לַחֵי
נִתְתֵי לְמַכֵּי לַחֵי
כֹּל הַיּוֹם שְׁמֵנִי שׁוּמִים

15 ‫פֶּה רֵשׁ שׁוּחָה לְלִכְדֵּנִי
כֹּל יוֹם תִּמְיֵד לְחֻצְנִי
אֲנֵא סוֹב תִּנְחַמְנִי
לְנֻצַח עָלֵי יִתְקוּמִים

¹⁶⁰ סרוסי, לחנים, עמ' 249, סימן 273.1.

חַ מָּה וְגַם פֶּעַס תַּחֲגוֹר
 תֵּן לָהֶם מַסָּבִיב מְגוֹר
 וְגַם הִרַק חֲנִית וּסְגָר
 אֶל אֱלֹהִים הָאֲשִׁימָם 20

זֶרֶם מְטָרוֹת גֶּשֶׁם עֲוֹף
 הַמֶּטֶר עֲלֵיהֶם בְּעוֹף
 גַּם שְׁפוֹף עֲלֵיהֶם רִגְזָף
 שֶׁלַח בְּרָקִים וּתְהוֹמָם

קָ בַל שִׁיחֵי אֶל מִיֻּחַד 25
 בְּסוֹדֶף כְּבוֹדֵי תַחַד
 כִּי לְעֶבְדֶּךָ שָׁכַם אַחַד
 אֲחִישׁ וְנָא אֶל תְּרוֹמָם

פָּצְחֵי בְּשִׁיר וְקוֹל רִנָּה
 כִּי אֲשִׁימְךָ לְרֵאשׁ פִּנָּה 30
 בָּא מוֹעֵד עֵת לְחַנְּנָה
 וְחֲרָבוֹתֶיךָ אֶקוֹמָם

ביאור: דו שיח בין הקב"ה לכנסת ישראל. 1-28 דברי כנסת ישראל לקב"ה. 1 ירום ונשא וגבה: ישעיה נב, יג. 2 דודי...מרבבה: שיר השירים ה, י. 3 כי זה חליפות וצבא: הטור יורד אל המשכו. היסורים תוקפים אותי כגדודי צבא המתחלפים בשל הריחוק מהאל, ע"פ איוב י, יז. 4 משתומם: לבד ובודד. 5 ומאשפתות אותי תרים: ע"פ שמואל א, ב, ח. 6 קמים וצורים: אויבים. 7 וישגבו ישע קודרים: ישראל אשר עוטים יגון יגברו, יתחזקו ויזכו להצלה ולגאולה. קודרים: כינוי לישראל. 8 משפיל אף מרומם: כינוי לאל שמואל א ב, ז. 10 נס לחי: תש כוחי. 11 נתתי למכי לחי: נתתי את לחיי על מנת לקבל סטירה, ע"פ איכה ג, ל. 12 שומם: בודד, גלמוד. שמני שומם: איכה ג, יא. 13 שוחה ללכדני: חפר בור על מנת ללכוד אותי, ירמיה יח, כב. 15-16 אנא...יתקומם: אויבי ישלטו בי לעד אם לא תציליני. 18 מגור: פחד, ע"פ ירמיה כ, ג. 19 הרק חנית וסגר: שלוף חנית, תהלים לה, ג. 21 זרם מטרות גשם עוזך: ע"פ איוב לז, ו. 24 שלח ברקים ותהומם: תטיל עליהם מהומה ובהלה, ע"פ תהלים קמד, ו. 25 שיחי: תפילתי. 26 בסודך: במחיצתך. תחד: תשמח. בסודך כבודי תחד: ע"פ בראשית מט, ו. 27 שכם אחד: ביחד, הלשון ע"פ בראשית מח, כב. 29-32 דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 30 לראש פנה: תהלים קיח, כב. 31 לחננה: לגאולה ע"פ תהלים קב, יד. 32 וחרבותיך אקומם: אבנה מחדש את עיר הקודש ואת בית המקדש, אביא את הגאולה.

תבנית שירית: סטרופית, מרובעת, בחריזה מעין אזורית. כל טור רביעי נחרז בחרוז אחיד (-וּמָם).
 חריזה: (אאא- ת / בבב- ת / גגג- ת וכו').
 משקל: הברות פונטי 8.
 אקרוסטיכון: יוסף חזק.
 לחן: רומאנסי- ספרדי.
 תעתיק לועזי: 'Jugando esta' el enperador¹⁶¹.
 מקאם: גאריאה, Chargah.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3829.
 נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ג, בשינוי.

פב ע"א- ע"ב

ר

גאריאה לחן רומאנסי און היגו טייני לה קונדיסה
 כה דבר הקב"ה עם המלאכים על כי רבה רעת האדם בארץ סי יוסף

	אָ לִיכֶם אִישִׁים אֶקְרָאָה וְקוֹלִי אֶל בְּנֵי אָדָם	
כי	רִיבוֹת שְׁפָתַי הִקְשִׁיבוּ כִּי אֲדַבֶּרָה נְגִידִים	
	וְהוֹם אֲנִהֶם כְּמוֹ כְּפִיר יִשְׁאָג לְטָרוֹף בְּנֵי אָדָם	
כי	וְגַם אֶקְרַע סָגוֹר לְבִי כִּי בְּאֲזְנֵי קוֹל פְּחָדִים	
	וְדִיהֶם דְּמִים מְלֵאוּ כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם	5
ולבעל	מְלֵאוּ מִתְנִיחֶם חֲלָחְלָה וּלְבַעַל פְּעוֹר נֶצְמְדִים	
	וְמִיָּהֶם כָּלוּ בְּהֶבֶל נִבְעַר מִדַּעַת כָּל אָדָם	
ויחננו	וַיִּסְעוּ מִצוֹף מִתְקָה וַיִּחַנּוּ בְּרִפְיִדִים	
	וְעָצוֹר בְּמַלְיָן מִי יוֹכַל לֹא יָדוֹן רוּחִי בְּאָדָם	
ויזבחו	אוֹתַי עֲזָבוּ מִקּוֹר חַיִּים וַיִּזְבְּחוּ לְשֵׁדִים	10
	וְרוּ מֵהָר מִן הַדֶּרֶךְ אִף כָּל הַבָּל בְּנֵי אָדָם	
ויבגדו	וַיִּלְכוּ בְּשָׂרֵירוֹת לִבָּם וַיִּבְגְּדוּ בְּגֵד בּוֹגְדִים	
	וְרָצוּ גָדֵר וְחֲלָפוּ חֶק עֲבָרוּ בְּרִית כְּמוֹ אָדָם	
סרו	וּמִן הַדֶּרֶךְ הִיָּשֵׁר סָרוּ וַיִּגְלִיחֶם מוֹעֲדִים	

¹⁶¹ סרוסי, לחנים, עמ' 264, סימן 1.309.

15	יְיָ יִתְּשָׁע לְשׁוֹבוֹ אֱלֹהֵי אֲגִיד לְךָ מֵה טוֹב אָדָם	הטו אַזְנְכֶם לְדַבְּרֵי לְשִׁמוּעַ כְּלִמּוֹתַי	לשמוע
	וְיָב שְׁפַתְכֶם אֶל תִּמְנְעוּ שׁוֹבוֹ שׁוֹבוֹ בְּנֵי אָדָם	תִּתְעַנְּגוּ בְּרוּב שְׁלוֹם מְזַהֵב תִּהְיוּ נְחֻמִּים	מזהב
20	מָה אֲנַחְנוּ מִה חַיִּינוּ בְּזוּי עִם וְחִרְפַּת אָדָם	בְּאֵנו אֲלִיךָ בְּלֵב נִדְכָּה עֲשֵׂה עִמָּנו חֲסִידִים	עשה
	שׁוֹ מְרַנו כְּאִישׁוֹן בַּת עֵין פְּדָנו מְעוֹשֵׁק אָדָם	חֲשִׁים וְרָצִים כְּבָזֵק וּמְרַאֲיָהוּ כְּלַפִּידִים	ומראיהו
	הֵן בֵּיטָה אֶל צוֹר חוֹצְבָנוּ נָר יִי נִשְׁמַת אָדָם	הוֹצִיאָנוּ מִן הַשְּׂבִיָּה וְאֵז יַעֲלֶזוּ חֲסִידִים	ואז
25	חֲזֵק חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַם וְתִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם	תְּשִׁים כְּדָכַד שְׁמִשׁוֹתֶיהָ בְּאֲבָנֵי פֶז מִיּוֹסְדִים	באבני

ביאור: 1-18 דברי הקב"ה למלאכים על עם ישראל. 1 אליכם...אדם: משלי ח, ד. אישים: מלאכים. 2 ריבות שפתי: דברי הקשים, איוב יג, ו. נגידים: דברים חשובים, ע"פ משלי ח, ו. 4 וגם אקרע סגור לבי: ע"פ הושע יג, ח. כי...פחדים: ע"פ איוב טו, כא. 5 ידיהם דמים מלאו: ישעיה א, טו. כי רבה רעת האדם: בראשית ו, ה. 6 מלאו מתניהם חלחלה: נבהלו, ע"פ נחום ב, יא. ולבעל פעור נצמדו: נדבקים לאילי מואב, ע"פ במדבר כה, ה. 7 ימיהם כלו בהבל: ע"פ תהלים עח, לג. נבער: ריק מדעת, ע"פ ירמיה י, יד. 8 מצוף: כנראה צ"ל סוף, ים סוף. מתקה...ברפידים: מתחנות בני ישראל ע"פ במדבר לג, כח וגם ע"פ שמות יז, א. 9 ועצור...יוכל: מי יוכל למנוע ממני לומר את דברי, איוב ד, ב. לא...באדם: בראשית ו, ג. 10 אותי...חיים: ע"פ ירמיה ב, יג. 11 סרו מהר מן הדרך: שמות לב, ח. אך...אדם: ע"פ תהלים סב, י. 12 וילכו בשרירות לבם: ע"פ ירמיה יא, ח. ויבגדו בגד בוגדים: ובוגדים כדרכם של רשעים, ע"פ ישעיה כד, טז. 13 פרצו...חק: עברו על החוקים, ע"פ ישעיה כד, ה. עברו...אדם: לא עמדו בהסכמים, ע"פ הושע ו, ז. 14 רגליהם מועדים: כשלו. 16 לשמוע כלמודים: לשמוע כדי ללמוד, ישעיה נ, ד. 17 ניב שפתכם: תפילתכם. 18 מזהב תהיו נחמדים: ע"פ תהלים יט, יא. 19-26 דברי עם ישראל לקב"ה. 19 בזוי עם וחרפת אדם: ע"פ תהלים כב, ז. 21 כאישון בת עין: כבבת עין, תהלים יז, ח. פדנו מעושק אדם: ע"פ תהלים קיט, קלד. 22 חשים...כלפידים: המלאכים (לא ברור מדוע מזכיר מלאכים כאן), ע"פ נחום ב, ה. 23 צור חוצבנו: הקב"ה, כינוי לאל שיצר אותנו, ע"פ ישעיה נא, א. נר יי נשמת אדם: משלי כ, כז. 24 השביה: הגלות. יעלזו חסידים: תהלים קמט, ה. 25 ירושלם: צ"ל ירושל[ם], המילה ללא יו"ד מותאמת למשקל השיר. 26 תשים כדכד שמשותיה: תיפה את ירושלים, ע"פ ישעיה נד, יב. באבני פז מיוסדים: ע"פ שיר השירים ה, טו.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית בתוספת הרפרין המופק מחזרה על מחצית הטור השני של כל מחרוזת.

חריזה: (אב / אב / אב וכו', א = מילה קבועה "אדם", ב = חריזה אחידה (-דים)).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8, למעט טור 8, 10, 16, 20, 21).

אקרוסטיכון: אני יוסף בן משה חזק.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁶²Un hijo tiene la condesa.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 5108.

פב ע"ב - פג ע"א

רא

גאריאה לחן רומאנסי איל נאשיר אי איל מוריר סי' יוסף

י וְצַר רוּחִי וְנִשְׁמָתִי / צוֹר שׁוֹכֵן בְּשָׁמַי עֲרֵבוֹת
לֵךְ אֶרְאֶלִים לְרַבְבוֹת / יוֹדוּךָ גַם יַחֲדָתִי

ן אַתָּה מִבְּטַח תִּקְוֹתִי / עֵינַי אֶלֶיךָ מִרְהִיבוֹת
וְאַזְנִי לֵךְ קְשׁוּבוֹת / וּבָךְ חִשְׁקִי וְאַהֲבָתִי

5 חֵן לֵחַ חוֹבֵי וְאַשְׁמָתִי / אַתָּה מִרְפָּא מְשׁוּבוֹת
יֹדַע יֶצֶר מַחְשְׁבוֹת / שֵׁטֶן יוֹשֵׁב לְעוֹמָתִי

פ שְׁעֵי אֲדַע וְרִשְׁעָתִי / בְּלִבִּי שְׁבַע תּוֹעֵבוֹת
בְּשׁוֹקִים וּבְרַחוּבוֹת / עֲשָׂקָתִי וְגַם רְצוֹתִי

10 בְּעֵינַיִךְ רַע עֲשִׂיתִי / רַבּוֹת רְעוֹת מַחְשְׁבוֹת
הֵייתִי כְּאִישׁ מִכְּאוּבוֹת / וְאֵיךְ אוֹמֵר לֹא נִטְמַאתִי

ג ר לְרַגְלִי נִתְיַבְתִּי / דְּבַרְךָ חוֹצֵב לְהַבוֹת
הִשְׁקֵט מֵעֲלֵי מְרִיבוֹת / שְׁנֵי כַחוֹת אֲנִשִּׁי בֵּיתִי

מ לְכִי חֲמַדְתָּ כָּל שְׂמִחָתִי / מְלֵךְ יְקוּם עַל נְדִיבוֹת
כְּפָר וּמְחוּל לְכָל חוֹבוֹת / שְׂחַבְתִּי מִיוֹם הַיּוֹתִי

¹⁶² סרוסי, לחנים, עמ' 377, סימן 572.2.

15 **ש** מִחַ נַפְשִׁי יוֹנְתִי / עַד אֵן אֶשְׁכַּב לְמַעְצָבוֹת
חוֹשְׁבִים זָרִים אוֹתָהּ לְשָׁבוֹת/ וְקוֹמָה נָא לְעִזְרָתִי

ה שָׁב שְׁשׁוֹן יְשׁוּעָתִי / שׁוּבָה יְיָ רַבָּבוֹת
וּבְנֵה הָעָרִים הַחֲרָבוֹת / וְכוֹנֵן חִלְקֵת חֻמְדָּתִי

20 **ח**זֵק נִי בְּנִתִיבְתִי / תְּנִיף לִי גֶשֶׁם נְדָבוֹת
וּבְדָ מְשׁוּבָב נְתִיבוֹת / אֲשִׁים תְּמִיד תְּשׁוּקָתִי

ביאור: 1 **יוצר רוחי ונשמתי**: כינוי לקב"ה. **צור...ערבות**: הקב"ה. 2 **אראלים**: מלאכים, ע"פ ישעיה לג, ז. 3 **יחידתי**: נפשי. 4 **ואתה מבטח תקותי**: ע"פ תהלים עא, ה. **מרהיבות**: מבקשות. 5 **קשובות**: מאזינות. 6 **משובות**: חטאים, ע"פ הושע יד, ה. 7 **יודע יצר מחשבות**: ה' מבין את מחשבות לב האדם, ע"פ דברי הימים א כח, ט. **שטן**: כינוי למלאך המקטרג. 8 **בלבי שבע תועבות**: בלבי חטאים רבים, ע"פ משלי כו, כה. 9 **בשוקים וברחובות**: בכל מקום. **עשקתי וגם רצותי**: גזלתי, וגם רצצתי, ע"פ שמואל א יב, ג. 10 **רבות רעות מחשבות**: ע"פ משלי יט, כא. 11 **כאיש מכאובות**: כאדם מלא מכאב, ישעיה נג, ג. 12 **נר...להבות**: אני שומר את מצוות התורה ("דברך חוצב להבות"). 13 **נר...דברך**: ע"פ תהלים קיט, קה. 14 **שני...ביתי**: נראה שהכונה לשני היצרים שבנפשו- הטוב והרע. 15 **מלכי**: כינוי פנייה לאל. 16 **מלכי...היותי**: אלי היקר מקור שמחתי. 17 **שלטונו ומנהיגותו מתבססת על נדיבותו**, על כן היה נדיב וסלח לחטאי העבר שלי. 18 **שמה נפשי**: ע"פ תהלים פו, ד. **יונתי**: כאן כינוי לנפשו. **למעצבות**: בצער, בעצב. 19 **זרים**: אויבים. **חושבים...** **לשבות**: כנראה, להעבירה על דעתה. **אולי רומז לניסיונות, פיתוי להמרת דת**. 20 **שובה יי רבבות**: השב למנוחתם את אלפי רבבות ישראל, במדבר י, לו. **הערים החרבות**: יחזקאל לו, לח. **וכונן חלקת חמדתי**: יסד, הקם מחדש את ארץ ישראל. 21 **בנתיבתי**: בדרכי. **תניף לי גשם נדבות**: היה נדיב עימי, ע"פ תהלים סח, י. 22 **משובב נתיבות**: כינוי לאל, ישעיה נח, יב.

תבנית שירית: סטרופית, מרובעת טורים, בכל מחרוזת חרוזים זהים.

חריזה: מסורגת, אבבא וכו'

משקל: הברות פונטי 8+8 (למעט טור 18).

אקרוסטיכון: יוסף בן משה חזק.

לחן: רומאנסי ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁶³El nacer y el morir.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2236.

¹⁶³ סרוסי, לחנים, עמ' 230, סימן 1.233.

גאריאה לחן רומאנסי אין קאשטילייה לה וייגה סי' יוסף

י כסוף נפשי לראות פני הוד גבר דרכו נסתרה
אחיש לקראתו וירדוף פאשר ירדוף הקורא

ו עד אן תסד בעדו וידו תהיה נזורה
ישוב יקבץ נדחיו ברוח עליו תערה

5 ס גור לבי לב האבן יסיר מעלי במהרה
וילמדני מזימה וגם דעה אותי יורה

פ רוח תפרח אוצרך ותופע עלי נהרא
אחד שם עבים רכובך ובמים עולם מקרה

10 ג ל מעל חרפת נפשי אשר פלענה מרה
כי שלטו בה מואב והגרים כל איש פאזרח מתערה

א ז לא אבוש בהביטי כי תוציאני לאורה
ולקם תשקה כוס מי רוש ולענה שרש פורה

ז תן אויב צורך פח לי נפשי למנות הערה
לך אקנה אלהי ישעי עד תשקיף ותרא

15 ט ומר ישראל לא נום זרוק באובי חץ מרה
ו הספה עליהם רעות אנא למען תנרא

ביאור: 1 **יכסוף**: ישתוקק. **גבר דרכו נסתרה**: כאן כינוי למלך המשיח, ע"פ איוב ג, כג. 2 **אחיש**: ע"פ תהלים עא, יב. **ירדוף הקורא**: שמואל א כו, כ. 3 **תסד בעדו**: תסתיר אותו (הדברים אמורים על המשיח), ע"פ איוב ג, כג. **וידו תהיה נזורה**: ויד (המשיח) תהיה, מרוחקת. 4 **נדחיו**: את גוליו (עם ישראל). **ברוח עליו תערה**: ע"י רוח הקודש שתשרה עליו. 5 **סגור...במהרה**: יסיר מעלי את עקשותי. **לב האבן יסיר**: ע"פ יחזקאל יא, יט. 6 **מזימה**: מחשבה. **דעה**: דעת. **יורה**: ילמד, ע"פ ישעיה כח, ט. 7 **פרוח...נהרא**: כנראה, אורך יתפשט ויזרח עלי. **ותופע עלי נהרא**: ויזרח עלי אור, ע"פ איוב ג, ד. 8 **אחד...מקרה**: אתה האל, אשר רוכב על העננים ומכסה את השמים במים, ע"פ תהלים קד, ג. 9 **גל...נפשי**: הסר מעלי את הבושה, ע"פ תהלים קיט, כב. 10 **מואב והגרים**: כינוי לגויים אויבי ישראל, נוצרים ומוסלמים, תהלים פג, ז. **כאזרח מתערה**: משתרש כתושב הארץ, ע"פ תהלים לו, לה. 11 **כי תוציאני לאורה**: כאשר תוציאני לאור, תגאל אותי. 12 **ולהם...פורה**:

ואת אויבי ישראל תשקה ברעל וארס. **רוש...פורה**: ע"פ דברים כט, יז. 13 **נתן...הערה**: האויב
 טמן לי מלכודת כדי שאמסור לו את נפשי. **נפשי למות הערה**: ע"פ ישעיה נג, יב. 14 **לך...ישעי**:
 ע"פ תהלים כה, ה. 15 **שומר ישראל לא ינום**: הקב"ה, ע"פ תהלים קכא, ד. **זרוק...מרה**: הלחם
 באויבי, השמד אותם. 16 **והספה עליהם רעות**: הוסף להם צרות, ע"פ דברים לב, כג. **למען תורא**:
 כדי שיראו (מלשון יראה) ויכבדו אותך, תהלים קל, ד.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית.

חריזה: (אב / אב / אב וכו'), חריזה אחידה א=(ב-רה), ב=(ג-ה).

משקל: הברות פונטי 16 (8+8), סטיה טור 9, 10).

אקרוסטיכון: יוסף גאנשו.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁶⁴En Castilla la Vieja.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוצר: דוידזון, אוצר השירה, י 2793.

פג ע"ב- פד ע"ב

רג

גאריאה לחן רומאנסי שאליר קיירי איל מיז די מאיו סי יוסף

א שְׁרֵי כָּל יָרָא יֵי וְתוֹכוֹ רְצוּף אֶהְבָּה

וַיֵּט אֶת שְׁכֵמוֹ לְסָבּוּל וַיֵּרָא מְנוּחָה כִּי טוֹב

ב וַיֵּצֵר אֶת לְשׁוֹנוֹ מֵרַע הַמָּה מִי מִסָּה וּמְרִיבָה

וּשְׁפָתָיו מִדְּבַר מְרָמָה סוֹר מֵרַע וְעֵשָׂה טוֹב

5 **ג** דָּרַךְ עֲנֹוִים בְּמִשְׁפַּט דְּחִיק לָהֶם עֲלֵמָא

הַשְּׂבַע נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה נֶפֶשׁ רְעֵבָה מְלֵא טוֹב

ד גְּמוּל עֲמָהֶם חֲסָדִים בְּרוּחוֹ הַנְּדִיבָה

יִזְיֵל לָהֶם זָהָב מִכִּיס תַּאֲוֹת צְדִיקִי[ם] אֲדָ טוֹב

ו בְּכָל יוֹם לְשִׁמוֹ מֵהַלֵּל וְלִבּוֹ בָּאֵשׁ לְהֵבָה

10 וּמִזְמֵר וְנוֹתֵן הַלֵּל וְהוֹדוֹת לֵיָּ כִּי טוֹב

ז וְדָ יֵי לִירְאִיו מוֹכֵן לְעוֹלָם הַבָּא

לְהַנְחִיל לְאוֹהֲבָיו יֵשׁ גַּם יֵי יִתֵּן הַטוֹב

¹⁶⁴ סרוסי, לחנים, עמ' 235, סימן 1.241.

- פ דות ישלח אל לנפשו נפיש נהוריה טובא
טוב וחו וכובוד יתן יי לא ימנע טוב
- 15 **ק** ן אדם ריבי עם יצרף לבקש את שאהבה
הוא תמיד רע רע מנעוריו יתנצב על דרף לא טוב
- ל** כחו תחנה בטרם יבואו ימי השיבה
אשר תאמר אין לי חפץ ודבר בעתו מה טוב
- 20 **מ** דוע אחריו תתפתה רעי כי צרה קרובה
לא תאבה לו ולא תשמע שאת פני רשע לא טוב
- ש** ש תהיה על אמרתו כי אלהיך הטובה
ובתורתו תמיד תהנה וגם קנה חכמה מה טוב
- ה** כן בחוץ מלאכתך הפוך בה דכולא בה
ואם אתה תעשה כן תמצא חן ושכל טוב
- 25 **ג** ם אני לא אהשוך פי ואתהלכה ברחבה
ארוממך ואנך אודה שמך יי כי טוב
- א** ומר אני מעשי למלך משגבי לא אמוט רבה
לשוני עט סופר מהיר רחש לבי דבר טוב
- ז** פשי אויתיך בלילה מזבחד אסובבה
ואף רוחי אשחרך ואקנה שמך כי טוב
- 30 **ש** די תריק טוב עד בלי די כמדת ידך הרחבה
ושמחם כימות עניתם תפתח ידך ישבעון טוב
- י** ישישו צאן מרעיתך בארץ טובה ורחבה
וישבעו מטוב ביתך ועליהם תבא ברפת טוב
- 35 **ח** ליתי פניך בכל לב תהי מנחתי ערבה
כאשי וכריח ניחוח ואני קרבת אלהים לי טוב

‫? כּוֹר לָנוּ בְּרִית אֲבוֹת הֵם הֵם דְּגִלֵי הַמְּרַכְּבָה
וְסִלַּח לְכָל נוֹאֲלָנוּ בְּל תִּשָּׂא עֹן וְקַח טוֹב

ק ול מבשר שמעתי הנה ישועתי קרובה
40 מהר לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב

ביאור: 1 **אשרי כל ירא יי**: תהלים קכח, א. **ותוכו רצוף אהבה**: אהבה לה', שיר השירים ג, י. 2 **ויט... טוב**: ע"פ בראשית מט, טו. 3 **נוצר...מרע**: נמנע מדברי רכיל, ע"פ תהלים לד, יד. **מי משה ומריבה**: כפי שעשו ישראל במרה, ע"פ שמות יז, ז. 4 **ושפתיו מדבר מרמה**: ע"פ תהלים לד, יד. **סור מרע ועשה טוב**: תהלים לד, טו. 5 **ידרך ענוים במשפט**: יכוון את הצנועים בעינייני חוק וצדק, תהלים כה, ט. **דחיק להם עלמא**: דחוק להם העולם, ע"פ בבלי, בבא בתרא, קסז, א. החרוז בטור זה לקוי. 6 **השבע...טוב**: הענק רוב טובה לנפש המשתוקקת אל קרבתך, ע"פ תהלים קז, ט. 7 **זייל...מכיס**: יגיר עליהם זהב מאוצרו. **תאות...טוב**: הצדיקים מתאוים רק לדברים טובים. **צדיקי**: צ"ל צדיקי[ם]. 9 **ולבו באש להבה**: כנראה הכוונה ולבו של הצדיק נשרף מרוב אהבה לאל. 10 **הלל...טוב**: ע"פ דברי הימים א כה, ג; וגם ע"פ תהלים נד, ח. 11 **סוד יי ליראיו**: תהלים כה, יד. 12 **להנחיל**: להוריש. **להנחיל לאוהביו יש**: יוריש לאוהביו רכוש בר קיימא, ע"פ משלי ח, כא. פירוש אחר, להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י (שלש מאות ועשרה) עולמות, ע"פ משנה, עוקצין, פרק ג, משנה יב. **גם יי יתן הטוב**: תהלים פה, יג. 13 **פדות**: גאולה. **נפיש נהוריה טובא**: מארמית, אורו הטוב מרובה מאוד. 14 **יתן...טוב**: תהלים פד, יב. 15 **ריבי**: לשון ציווי, הלחם. **יצרך**: תאונתך. **לבקש את שאהבה**: ע"פ שיר השירים ג, א; ב. 16 **רע רע מנעוריו**: מתיחס ליצר, ע"פ בראשית ח, כא. **יתיצב...טוב**: תהלים לו, ה. 17 **נכחו**: מולו, ע"פ שמות יד, ב. **ימי השיבה**: הזיקנה, המוות. 18 **אשר...חפץ**: בעת הזקנה, ע"פ קוהלת יב, א. **ודבר...טוב**: משלי טו, כג. 19 **אחריו תתפתה**: אחרי היצר תלך שולל. **כי צרה קרובה**: תהלים כב, יב. 20 **לא...תשמע**: לא תסכים עם היצר הרע ולא תשמע, דברים יג, ט. **שאת...טוב**: משלי יח, ה. **רשע**: היצר הרע. 21 **שש...אמרתו**: שמח תהיה על דברי התורה, ע"פ תהלים קיט, קסב. 22 **תהגה**: תהרהר. **קנה...טוב**: משלי טז, טז. 23 **הכן בחוץ מלאכתך**: משלי כד, כז. **הפוך בה דכולא בה**: נסוב על לימוד תורה. הפוך בה שהכול בה, ע"פ משנה, אבות ה, יט. 24 **תמצא...טוב**: ע"פ משלי ג, ד. 25 **אחשוך פי**: אמנע מפיו, איוב ז, יא. **ואתהלכה ברחבה**: ואתהלך חופשי, תהלים קיט, מה. 26 **ארוממך...טוב**: ע"פ ישעיה כה, א. **ואנוך**: אשבח, אהלל, ע"פ שמות טו, ב. 27 **אומר...למלך**: תהלים מה, ב, ורומז לשירו. **משגבי...רבה**: תהלים סב, ג. 28 **לשוני...טוב**: לשוני זריזה כעטו של סופר מהיר, לבי הרגיש דבר טוב, ע"פ תהלים מה, ב. 29 **נפשי אויתך בלילה**: נפשי שאפה אליך בלילה, ישעיה כו, ט. **מזבחך אסובבה**: ע"פ תהלים כו, ו. 30 **ואף רוחי אשחרך**: בכל רוחי אשכים עם שחר לדרוש אותך, ע"פ ישעיה כו, ט. **ואקוה...טוב**: תהלים נב, יא. 31 **תריק...די**: ע"פ מלאכי ג, י. 32 **ושמחם כימות עניתם**: תשמח את ישראל כמספר הימים שהשפלת אותם, ע"פ תהלים צ, טו. **תפתח...טוב**: תהלים קד, כח. 33 **צאן מריעתך**: ישראל. 34 **ועליהם...טוב**: משלי כד, כח. 35 **חליתי...לב**: תהלים קיט, נח. **תהי מנחתי ערבה**: יתקבלו דברי (מנחתי), ברצון, ורומז לשירו. 36 **כאשי וכריח ניחוח**: שירי, תפילתי, יתקבל כאילו הקרבתי קרבן, ע"פ ויקרא א, ט. **ואני...טוב**: תהלים עג, כח. 38 **נואלנו**: התפתנו, ע"פ

במדבר יב, יא. **תשא עון וקח טוב**: הושע יד, ג. 39 **קול מבשר**: קולו של המשיח. 40 **לך... טוב**: קוהלת ט, ז.

תבנית שירית: סטרופית, דו טורית.

חריזה: (אב / אב / אב וכו') א=חריזה אחידה (-בָה), ב=מילה קבועה "טוב".¹⁶⁵

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: אני יוסף בן משה גאנשו חזק.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁶⁶Salir quiere el mes de mayo.

מקאם: גאריאה, Chargah.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 8408.

¹⁶⁵ יוצא מן הכלל טור 5 המסתיים במילה עלמא ולא בסיומת (-בָה).
¹⁶⁶ סרוסי, לחנים, עמ' 353, סימן 513.4.

תוכחה לחן יברי ראשית ברי* סי' יוסף

! צרי הרע תמיד ליצרי הטוב דוחה
 פי יחיד מפני הרבים נדחה
 זה לכל זדונותי וחסאתי מחה תמחה
 הסתר פניך מחטאי וכל עונותי מחה הסתר וכי

5 ומה יעשה טלה בין זאבים רבים
 פי עדת מרעים סבבוהו כלבים
 ועליו יום יום אמים וגם רבים מכאובים
 פי יחיד ורבים הלכה כרבים
 האם יש בידו למחות ואינו מוחה
 10 הסתר [פניך מחטאי וכל עונותי מחה]

ט בבוהו פתרוהו מנוחה הדריוהו
 ונדרכו עליו את לשונם חבלי מנת הקיפואו
 רדפו ורצו אחריו ובמרצם השיגוהו
 היש תעלה ומרפא לעונו כי רב הוא
 15 אד בשרו עליו יכאב וגם גנח גנוחי
 הסתר [פניך מחטאי וכל עונותי מחה]

פ דנו מפל צרותיו מגן אתה לכל חוסים
 והסירותי לב האבן ואף אם אין בו מעשים
 ובנה עיר הקדש בזכות אבות הקדושים
 20 ונגילה בישועתך ונהיה שמחים וְשִׂשִׁים
 ואז יהלך באמתך ואנש בידיה לא ימחה
 הסתר [פניך מחטאי וכל עונותי מחה]

ביאור: 1 דוחה: הודף דוחף. 2 כי...נדחה: כי תמיד המועט כמו היצר הטוב נהדף לעומת הרבים, היצר הרע. 3 זדונותי: מזימוני הרעות. 4 הסתר...מחה: תהלים נא, יא. 5 ומה...רבים: משל לשני היצרים: הטוב הוא הטלה שנמצא בין עדר זאבים טורפים- הם היצר הרע והבלי העולם. 6 כי...כלבים: עדת רשעים הקיפואו כמו כלבים, ע"פ תהלים כב, יז. 7 ועליו...אמים: על היצר הטוב פחדים, ע"פ איוב כ, כה. 8 כי...כרבים: בעימות בין יחיד ורבים ינצחו הרבים. ולמקור האמרה ראה: בבלי, מועד קטן, דף כ, א. 11 סבבוהו...הדריכוהו: הרבים- היצר הרע, הציקו והטרידו את האדם, הלשון ע"פ שופטים כ, מג. 12 וידרכו...לשונם: דרכו כקשת את לשונם בלעג, או על מנת לשכנעו, לשדלו ולהסיתו מדרך האמונה והישר, ע"פ ירמיה ט, ב. חבלי מות: מכאובים אנושים. 13

רדפו: הנושא- עונותיו. 14 **היש...הוא**: האם יש תרופה לעונותיו הרבים? **תעלה**: רפואה, ע"פ ירמיה ל, יג. 15 **אך בשרו עליו יכאב**: איוב יד, כב. 17-22 בקשת הפייטן מהקב"ה לגאולה. 17 **מגן...חוסים**: כינוי להקב"ה, ע"פ תהלים לה, ב. 18 **והסירותי לב האבן**: זוהי התשובה, דברי הנחמה אשר מצפה עם ישראל לשמוע מן הקב"ה, יחזקאל יא, יט. 19 **אבות הקדושים**: שלושת האבות. 21 **יהלך באמתך**: ע"פ תהלים פו, יא. **ואנש**: ואנוש, ואיש. **לא ימחא**: לא ימחק, לא יושמד.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שששת- [ת] / אאאאת- [ת] / בבבבת- [ת] וכו').

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: יוסף.

לחן: לא נרשם במקור כנראה רומאנסי- ספרדי.¹⁶⁷

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3563.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר ז, בשינוי; הברמן, ברן- יחד, קצא, בשינוי.

פה ע"א- ע"ב

רה

תוכחה לחן אנא כעב זדוני תמחהו סי יוסף

אָ נָא כְּבִסְנֵי מַעֲוֵנֵי / וּמַחְטָאֵי טְהַרְנֵי ומחטאתי וכו'

יְ עֵוִיתִי שְׁחוּתִי / כֹּל הַיּוֹם

כִּי לְפִשׁוּעַ הִרְבֵּיתִי / לָךְ אֵל אֵיּוֹם (ומחטאתי)

מִהָר צוֹר יִשׁוּעָתִי / תִּנְהַ פְּדִיּוֹם

הֵן בְּעֶוֶן חוֹלַלְתִּי / יַחֲמִתְנֵי 5

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי]

יְ דַעְתִּי יֵי כִי / רְשָׁעָתִי

דְּבַק לְשׁוֹנֵי לְחַפִּי / כִּי אֲשַׁמְתִּי

אֲנָא הַצְּלִיחַ דְּרַכִּי / בְּדָ בְּטַחְתִּי

וְגַם תִּגְיֶה חֶשְׁכִּי / וְעַנְנֵי 10

וּמַחְטָאֵי [טְהַרְנֵי]

¹⁶⁷ לא זוהה על ידי סרוסי, לחנים.

יְהִי עֲשֵׂה עִמִּי גְבוּרוֹת / לְטוֹבָה אוֹת
וְגַם כָּל הַעֲבֵרוֹת / וְחַטָּאוֹת
תְּהַיִּינָה מְכוּפָרוֹת / כִּי שְׂגִיאוֹת
מִי זָבִין מִנְסַתְרוֹת / נִקְנִי
15 וּמְחַטָּאתִי [טְהַרְנִי]

יְתַמֵּיד זְרָרִי נוֹשֵׁף / אֶת נַפְשִׁי
וְכוֹס מְלֵא מֶסֶף / עַל רֹאשִׁי
לֹא תִשָּׂא אֶת רֹאשִׁי / כִּי אִם רֹאשִׁי
20 וְאוֹמֵר אֶף חֶשֶׁף / יְשׁוּפְנִי
וּמְחַטָּאתִי [טְהַרְנִי]

סְמוּךְ לִבִּי לֹא אִירָא / מִצָּרִי
יֹעֲצִים עֲצָה נִבְעָרָה / לְדַבְרִי
אֵלַיִךְ יְיָ אֶקְרָא / מִמְּגוּרֵי
25 שְׁמַע בְּקוֹלִי אֶקְרָא / וְחַנּוּנִי
וּמְחַטָּאתִי [טְהַרְנִי]

פְּדֵנִי מִמְּצוּק וְצָר / צוֹר מִשְׁגָּבִי
וְתִהְיֶה לִי לְמִבְצָר / מִן הַשָּׁבִי
כִּי יִדָּף אֵל לֹא תִקְצָר / אֱלֹהֵי אָבִי
30 אֶתְּהַ סִּתֵּר לִי מִצָּר / תִּצְרְנִי
וּמְחַטָּאתִי [טְהַרְנִי]

צְדִיק תִּבְנֶה כִּי מִשַׁל בִּי / בְּן הָאֲמָה
וְהוּא חָרַשׁ עַל גִּבִּי / כְּאֲדָמָה
אֲשֶׁר לְשָׁבִי שָׁבִי / וְהִנֵּה אֵימָה
35 אֵלֵי אֵלֵי לָמָּה / עֲזַבְתָּנִי
וּמְחַטָּאתִי [טְהַרְנִי]

דָּמָה כְּדוֹנֵג לִבִּי / וְכַחֲחִי
וְאֵף רוּחִי בְּקִרְבִּי / מְאוֹס וְסַחֲחִי
כִּי הֵם תִּמְיֵד מִכִּים בִּי / עַל הַלְחִי
40 גִבְשׁ כְּחָרֶשׁ כַּחֲחִי / וּלְשׁוֹנִי
וּמְחַטָּאתִי [טְהַרְנִי]

מָה אֶהְבֵּתִי לְשׁוּב אֵל / מְעוֹנִי
 רָצָה נָא שְׁוֹעֵתִי / וְהוֹאֵל יְיָ
 לֹא אוֹסִיף לִפְשׁוֹעַ לְךָ אֵל / עַל עוֹנִי
 בְּחַנְנֵי יְיָ / וְנִסְנִי 45
 וּמַחֲטָאתִי [טְהַרְנִי]

שֵׁשׁ פוֹדֵ שִׁיחַ רָנָה וְהוּא / אֵל יְהִי קָץ
 כִּי אֵל חַנוּן וְרַחוּם הוּא / וְאֵל יִקָּץ
 וּקְרָא כִּי לֹא יִשֶׁן הוּא / וְיִקָּץ
 כִּי לֹא בָּזָה וְלֹא שָׁקַץ / עֲנוֹת עֲנִי 50
 וּמַחֲטָאתִי [טְהַרְנִי]

הַ וְשִׁיעֲנִי אֱלֹהִים / וַעֲשֵׂה חֶסֶד
 תִּשְׁפֹּלְנָה עֵינֵי גְבוּהִים / וְיִפְסֹד
 וּמִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ אֱלֹהִים / תִּיִסֹד
 נָא אֵךְ טוֹב וְחֶסֶד / יִרְדְּפוּנִי 55
 וּמַחֲטָאתִי [טְהַרְנִי]

ביאור: 1 ומחטאתי טהרני: תהלים נא, ד. 2 נעויתי...היום: גופי התעוות מרוב עוונות, ע"פ תהלים לח, ז. 3 ומחטאתי: נרשם כאן בטעות. 4 צור ישועתי: כינוי לאל, ע"פ תהלים פט, כז. פדיום: כופר, תמורה. 5 הן...יחמתני: בחטא נולדתי, הרו אותי, תהלים נא, ז. 8 דבק לשוני לחכי: ע"פ תהלים קלז, ו. 10 תגיה חשכי: תאיר את החושך שאני נמצא בו, ע"פ שמואל ב כב, כט. 12 יה...אות: ה' תן לי כח (לגבור על יצרי), ותן לי סימן, ע"פ תהלים פו, יז. 14-15 כי שגיאות: הטור יורד אל המשכו. 15 מי...נקני: תהלים יט, יג. 18 מלא מסך: מלא סמים, תהלים עה, ט. 19 לא...ראשך: לא תמנה, לא תספור, ע"פ במדבר א, מט. 20 חשך ישופני: חושך מוטל עלי, מכסה אותי, ע"פ תהלים קלט, יא. 22 סמוך...מצרי: חזק את לבי כדי שלא אפחד מאויבי, ע"פ תהלים קיב, ח. 23 עצה נבערה: עצה שהיא הבל ושטות, ישעיה יט, יא. 24 ממגורי: מפחד. 25 שמע...וחנני: תהלים כז, ז. 27 ממצוק: מלחץ, ע"פ תהלים קיט, קמג. צור משגבי: כינוי פנייה לאל, ע"פ תהלים סב, ז. 28 למבצר: למקום מוגן ומבוצר. השבי: כינוי לגלות. 30 אתה...תצרני: אתה מסתור עברי, מגן, מצרה תשמרני, תהלים לב, ז. 32 בין תבין: משלי כג, א. בן האמה: ישמעאל בנה של הגר, וכינוי לאויבי ישראל. 33 והוא...כאדמה: שיעבד אותי, ע"פ תהלים קכט, ג. 34 אשר לשבי שבי: ירמיה מג, יא. 35 אלי...עזבתני: תהלים כב, ב. 37 נמס כדונג: ע"פ תהלים כב, טו. כדונג: כשעוה. 38 מאוס וסחי: רפש וחלאה, ע"פ איכה ג, מה. 40 יבש...ולשוני: תהלים כב, טז. 42 מעוני: כינוי לבית המקדש, או לירושלים, ע"פ תהלים כו, ח. או כינוי לציון ע"פ תהלים עו, ג. 43 שועתי: זעקתי, ע"פ תהלים ה, ג. 44 עוני: חטאי. 45 בחנני יי ונסני: תהלים כו, ב. 47 שפוך...קץ: שיר דברי שירה ותפילה לאל והוא לא ימאס בהם. 48 אל חנון ורחום: הקב"ה, ע"פ תהלים קג, ח. ואל יקץ: ולא יכרית (את עם ישראל), ע"פ ישעיה ז, ו. 49 ויקץ: ויתעורר. 50 כי...עני: תהלים כב,

כה. 53 עיני גבוהים : עיני גאים, והכוונה לאויבי ישראל. ויפסד : ויהיה נפסד, נכחד. 54 ומשכן...
תיסד : בנה מחדש את בית המקדש.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תת- [ת]) / אב אב אב את- [ת] / גד גד גת- [ת] / הו הו הו הת- [ת] וכו'.

משקל : ללא משקל מדויק (מעל מחצית הטורים לפי משקל ההברות פונטי 7 + 4 || 1, 10 + 9 || 5, 9).

אקרוסטיכון : אני יוסף בן משה.

לחן : עברי-אנא כעב.¹⁶⁸

נוכח : דוידזון, אוצר השירה, א 6331.

פה ע"ב- פו ע"ב

17

תוכחה לחן ישן בחיק תאווה לאשמורת הבקר נשקל ב' תנועות] ויתד וב' תנועות ויתד וג' תנועות
סי' יוסף

? צרי רדפני ועדיו רצתי

מוקש לנפשי שם ובו נלפדתי

אנא סלח חטאי אשר חטאתי

כי אחרי שובי מאוד נחמתי אנא וכו'

5 1 יהי באשמורת בעת הבקר

באתי לפניך לבבות חוקר

אם העויתי עד עדי אין חקר

מנחמת לבי מאד שאגתי

אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

10 2 כל ופתי מנעוריו רק רע

כל יום בפתויו לחברה ארח

עם פועלי און ואנשי הרע

ביוון מצולותיו אני טבעתי

אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

¹⁶⁸ דוידזון, אוצר השירה א, עמ' 289, סימן 6332 : "אנא כעב זדוני תמחהו וסלחת לעוני כי רב הוא", פתיחה לסליחה של משה אבן עזרא. ראה : לויך-רוזן משה אבן עזרא ב, עמ' 446.

15 פ תח דבריו הם דברים זכים
דומה לאיש הלך דבריו רפים
לבנות בני איש אחריו נמשכים
מטוב דבריו צוף דבש טעמתי
אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

20 א דול עוני מנשוא לא אוכל
כלכל וגם לסבול ואותי אכל
פשעי ורוב רשעי עצתי סכל
עד כי מאד בושתתי וגם נכלמתי
אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

25 א ולם אני אדרוש לך משגבי
מהר מחול מרזי וכפר חובי
רכבי ופרשי אלהי אבי
אתה מנת כוסי בך חסיתי
אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

30 נ דבות ונדרי פי אשלם לך אל
שמעה בקול עבדך בענגן שואל
ורצה תפילתי קדוש ישראל
הואל אלוה נא וקח בריתי
אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

35 ש מעה תפילתי יי אלי
כפר משובותי ותהיה אור לי
וסלח עונותי פרט וכללי
הט אונד אלי שמע אמרתי
אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

40 ו בכל זמן ועת אשר דרשתי
לך צור מאד בצר לך מצאתי
טרם קרא אותך בעת צרתי
ותענני אל ביום קראתי
אנא [סלח חטאי אשר חטאתי / כי אחרי שובי מאוד נחמתי]

ביאור: 1 יצרי...רצתי: מחשבותי הרעות ותאוותי רודפים אותי ואני רץ לקראתם. 2 שם: הנושא-
היצר. 4 כי...נחמתי: ע"פ ירמיה לא, יח. 5 ויהי...הבוקר: ע"פ שמות יד, כד. 6 לבבות חוקר: כינוי
לאל. 7 העויתי: פשעתי. עד עדי אין חקר: הרבה מאוד, כך שלא ניתן לבחון, לבדוק זאת. 8
מנהמת...שאגתי: ע"פ תהלים לח, ט. 10 סכל ופתי: מוסב על הלב (של הדובר) שנוכר בטור 8. 11
בפתויו: של היצר. 12-11 לחברה ארח: התחבר. חריזת ע' בח'. והטור יורד אל המשכו. עם פועלי
און: עם אנשי שקר. 12 עם...הרע: ע"פ איוב לד, ח. 13 ביוין...טבעתי: ברפש של מעללי היצר
טבעתי, ע"פ תהלים סט, ג. 15 פתח דבריו: של היצר. דברים זכים: דברים טהורים. 16 דבריו
רכים: דברי נועם. 18 צוף דבש: משלי טז, כד. 20 גדול...אוכל: ע"פ בראשית ד, יג. 21-20 לא
אוכל: הטור יורד אל המשכו. לא אוכל כלכל: לא אוכל להכיל, לסבול, ע"פ ירמיה כ, ט. 25
משגבי: כינוי לאל. 27 רכבי...אבי: כינוי פנייה לאל ובמקרא נאמר על אליהו, ע"פ מלכים ב, יב.
28 מנת כוסי: ע"פ תהלים טז, ה. 30 נדבות ונדרי פי: ע"פ תהלים קיט, קח. 32-31 שמעה...
ישראל: קבל את בקשתי, תפילתי. 32 קדוש ישראל: כינוי לאל. 36 משובותי: סטיותי מדרך
הישר. 37 עונותי פרט וכללי: כל סוגי העוונות. 38 הט...אמרתני: תהלים יז, ו. 41 בצר לך מצאתני:
ע"פ דברים ד, ל. לך: אותך. 43-42 טרם...קראתי: ע"פ תהלים פו, ז; וגם ע"פ תהלים קלח, ג.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (שששת- [me] / אאאת- [me] / בבבת- [me] וכו').

משקל: כמותי, כל שני טורים הוא בית של השלם מקוצר בסוף דלת והסוגר.

אקרוסטיכון: יוסף גאנשו.

לחן: עברי - ישן בחיק תאווה.¹⁶⁹

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 3567.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר נ, בשינוי.

¹⁶⁹ דוידזון, אוצר השירה ב, עמ' 449, סימן 4135: "ישן בחיק תאווה הלא נכלמת הן שחרך עלה ולא השכמת".

בקשה על בקשת ה ומלכות דוד ובנין בית המקדש לחן _ _ להודות* סי' יוסף

א ליד יי שועתי
 ולקראת פניך קדמתי
 הצמח נא קרן ישועתי
 כי לך יי הואלתי הצמח וכו'

5 ה יב דל עני ואביון אל תבזה
 ורצה רנת כואב ורזה
 נא הבט ואתה תחזה
 כי ביון מצולה טבעתי
 הצמח [נא קרן ישועתי / כי לך יי הואלתי]

10 ה דעתי יי רשעי
 כי כפרתי באלהי ישעי
 זריתי ארחי ורבעי
 וכל דרכי הסכנתי
 הצמח [נא קרן ישועתי / כי לך יי הואלתי]

15 ה די היתה תמיד במעל
 למרות במשית הוקם על
 הוספתי מעל על מעל
 כל היום קודר הלכתי
 הצמח [נא קרן ישועתי / כי לך יי הואלתי]

20 ה במקדשי שוכן מרומים
 כפרתי שתי פעמים
 מאזן אבקש תנחומים
 לפני לחמי תבוא אנתתי
 הצמח [נא קרן ישועתי / כי לך יי הואלתי]

25 ה גור לבי ורוחי קדמתי
 וכף על ירך ספקתי
 ועל שלשתן נתחרטתי
 כי בכל לב שמך קראתי
 הצמח [נא קרן ישועתי / כי לך יי הואלתי]

30 פָּנִידָה הָאֵר לִי יוֹשֵׁב שְׁחַק
 בְּקִשְׁתִּי לֶךְ גְּבוּהַ מִמְרָחֵק
 וְכַפֶּדָה מֵעֲלֵי נָא הַרְחַק
 אֶתְּהָ זְדַעְתָּ קוֹמִי וְשִׁבְתִּי
 הִצְמַח [נָא קֶרֶן יְשׁוּעָתִי / כִּי לֶךְ יְיָ הוֹאֵלְתִּי]

35 הָ מוֹל נָא עַל נַפְשִׁי הַעֲגוּמָה
 וְרַחֵם נָא אֶת לֹא רוּחְמָה
 וְשַׁלַּח לִי מְשִׁיחַ אִישׁ מִלְחָמָה
 כִּי רָאָה פָּנָיו מָה אֶהְבֵּתִי
 הִצְמַח [נָא קֶרֶן יְשׁוּעָתִי / כִּי לֶךְ יְיָ הוֹאֵלְתִּי]

40 זָ כוֹר וְקִבֵּץ אֶת מְגוֹרְשֵׁי
 וַיִּסַּד בְּתֵי מִקְדָּשֵׁי
 וְשֵׁם אֱלֹהֵי אֶקְרִיב לֶךְ שֵׁי
 וְלִקְחָתָ אֶת מִנְחָתִי
 הִצְמַח [נָא קֶרֶן יְשׁוּעָתִי / כִּי לֶךְ יְיָ הוֹאֵלְתִּי]

45 קָ רַב לִי שְׁנַת קֶץ הַנְּעִלָם
 הַמְלִיךְ עָלַי מֶלֶךְ לְעוֹלָם
 מִהָר וּבְנֵה דְבִיר וְאוֹלָם
 וְקִבֵּץ יְתָר נְדָחֵי עַדְתִּי
 הִצְמַח [נָא קֶרֶן יְשׁוּעָתִי / כִּי לֶךְ יְיָ הוֹאֵלְתִּי]

50 וּלְפִשֵׁעַ עֲבָדָד אָנָּה שָׂא נָא
 וְהִחֲזֵר עֲטָרָה לְיוֹשְׁנָה
 הַחֲזֵק מִגֵּן וְצִנָּה
 וְקוֹמָה בְּעֲזָרְתִּי
 הִצְמַח [נָא קֶרֶן יְשׁוּעָתִי / כִּי לֶךְ יְיָ הוֹאֵלְתִּי]

ביאור: 1 שועתי: זעקתי, ע"פ תהלים ל, ג. 2 פניד קדמתי: באתי לפניו, לקראתו. 4 לך: אותך.
 הוואלתי: רציתי. 5 ניב: דברי. תבזה: תזלזל. 6 ורזה: ועני. 8 כי...טבעתי: טבעתי ברפש, ע"פ
 תהלים סט, ג. וכאן כינוי לגלות. 10 רשעי: חטאי. 11 כפרתי: התכחשתי. 12-13 זריתי...הסכנתי:
 סרתי מדרך הישר, ע"פ תהלים קלט, ג. הסכנתי: הייתי רגיל בדבר. 15 ידי...במעל: תמיד בגדתי.
 16 למרות: לסרב, להכעיס, לא לשמוע בקול, ע"פ הושע יד, א. במשיח הוקם על: נביא, מטיף
 בשער, ע"פ שמואל ב כג, א. ואפשר כי הכוונה למשה, ופירושו: מריתי את פי הנביא. 17 הוספתי
 מעל על מעל: אך אני הוספתי חטא על פשע. 18 כל...הלכתי: תהלים לח, ז. 21 כפרתי שתי
 פעמים: בשל חטאי נחרב בית המקדש פעמיים. 23 לפני...אנחתי: אינני יודע מרגוע ולו לרגע, ע"פ

איוב ג, כד. 25 סגור...קדמתי : טיפחתי את אטימות ליבי. 26 וכף...ספקתי : הכתי בכף ידי על ירכי
 כמחוות של אבל, ע"פ ירמיה לא, יח. 27 ועל שלשתן : לא ברור מהם שלשת הדברים. נתחרטתי :
 הצטערתי. 28 בכל לב : מעומק לבי. 30 יושב שחק : כינוי לאל. 31 לך : אותך. 32 וכפך...הרחק : אל
 תעניש אותי, ע"פ איוב יג, כא. 33 אתה...ושבתי : אתה מכיר את כל דרכי, ע"פ תהלים קלט, ב. 35
 העגומה : העצובה. וכאן עם ישראל בגלות. 36 לא רוחמה : כינוי לישראל, ע"פ הושע ב, כה. 37
 משיח איש מלחמה : משיח בן יוסף איש מלחמה וסופו שימות בייסורים ע"פ בבלי, סוכה דף נב,
 א. 38 כי...אהבתי : אשמח לראותו. ראה פניו : הלשון ע"פ בראשית מח, יא. 40 מגורשי : עמי, עם
 ישראל שהוגלה. 42 שי : מנחה המובאת לקב"ה בעבודת המקדש. 45 שנת קץ הנעלם : הגאולה. 46
 מלך לעולם : ע"פ תהלים כט, י; וע"פ בבלי, ראש השנה, דף לב, ב. 47 דביר ואולם : בית המקדש.
 48 נדחי עדתי : ישראל המפוזרים בגולה. 50 ולפשע...נא : סלח נא לפשעי, ע"פ בראשית נ, יז. 51
 והחזר עטרה ליושנה : השב את המצב לקדמותו, לימי הזוהר. 52-53 החזק...בעזרתי : הגן עלי
 כאיש מלחמה, תהלים לה, ב.

תבנית שירית : סטרופית, מעין אזורית.

חריזה : (תתתת) [תת] / אאת- [תת] / בבבת- [תת] (וכו').

משקל : ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון : אני יוסף חזק.

לחן : עברי - ----- להודות.

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, א 5035.

פז ע"א- ע"ב

רח

לחן רומאנסי קי לה דואילי לה קאביסה פור וינו סי יוסף

יוצר

יוצר הארץ ועושה אבינו
 את ישועתך יי קוינו

חון נפש מרודה / שכולה וגלמודה / ולך אשיר בקול תודה אבינו יוצר

נ געי מצפוני לבנו ראינו

5 בחיל אסלדה

חון נפש מרודה / שכולה וגלמודה / ולך אשיר בקול תודה אבינו יוצר

י ושר קשט אמרי אמת העוינו

כחבלי יולדה / בחיל אסלדה

חון נפש מרודה / שכולה וגלמודה / ולך אשיר בקול תודה אבינו יוצר

10 ה' כל דָּבָר רַע שְׁנֵאתָ עֲשִׂינוּ

עַל חֲטָאֵי כִּי כָּבְדָה / כְּחַבְלֵי יוֹלְדָה / בְּחִיל אֶסְלְדָה
חוֹן נֶפֶשׁ מְרוֹדָה / שְׂכוּלָה וְגַלְמוּדָה / וְלָךְ אֲשִׁיר בְּקוֹל תוֹדָה אַבִּינוּ יוֹצֵר

וְ עֵתָה לְשׁוּב עֲדִיךְ אַבִּינוּ

בְּרֵתֶת וְרַעְדָה / עַל חֲטָאֵי כִּי כָּבְדָה / כְּחַבְלֵי יוֹלְדָה / בְּחִיל אֶסְלְדָה
15 חוֹן נֶפֶשׁ מְרוֹדָה / שְׂכוּלָה וְגַלְמוּדָה / וְלָךְ אֲשִׁיר בְּקוֹל תוֹדָה אַבִּינוּ יוֹצֵר

שׁ בּוֹת עֲבָדְךָ בְּן יִשְׂרָאֵל חֲפִינוּ

לְעִבּוֹד עֲבוֹדָה / בְּרֵתֶת וְרַעְדָה / עַל חֲטָאֵי כִּי כָּבְדָה / כְּחַבְלֵי יוֹלְדָה / בְּחִיל אֶסְלְדָה
חוֹן נֶפֶשׁ מְרוֹדָה / שְׂכוּלָה וְגַלְמוּדָה / וְלָךְ אֲשִׁיר בְּקוֹל תוֹדָה אַבִּינוּ יוֹצֵר

פּ נִיךְ אֵל בְּלִבְבֵּי שְׁלָם חֲלִינוּ

20 עַל עֲמָדֵי אֶעֱמוּדָה / לְעִבּוֹד עֲבוֹדָה / בְּרֵתֶת וְרַעְדָה / עַל חֲטָאֵי כִּי כָּבְדָה / כְּחַבְלֵי
יוֹלְדָה / בְּחִיל אֶסְלְדָה
חוֹן נֶפֶשׁ מְרוֹדָה / שְׂכוּלָה וְגַלְמוּדָה / וְלָךְ אֲשִׁיר בְּקוֹל תוֹדָה אַבִּינוּ יוֹצֵר

ביאור: 1 יוצר הארץ ועושה: הקב"ה, ישעיה מה, יח. 3 מרודה: כינוי לישראל. שכולה: כינוי לישראל, ע"פ ירמיה טו, ז. וגלמודה: כינוי לישראל, ע"פ ישעיה מט, כא. 4 נגעי מצפוני לבנו: מודים בחטאים שלנו. 5 בחיל אסלדה: ארתע בכאב, ע"פ איוב ו, י. 7 קשט אמרי אמת: יושר, דברי אמת, משלי כב, כא. העוינו: חטאנו. 8 כחבלי יולדה: כצירי לידה. 11 על חטאי כי כבדה: על חטאי העצום והרב, ע"פ בראשית יח, כ. 13 עדיך: אליך. אבינו: רצינו. 14 ברתת: ברעד, ע"פ הושע יג, א; ע"פ ירמיהו מט, כד. 16 שבות...חכינו: ציפינו לבואו של משיח בן דוד. 17 לעבוד עבודה: לבצע את הפולחן הדתי. 19 בלבב שלם: מכל הלב, בשמחה. חלינו: התחננו. 20 על עמדי אעמודה: אשמור משמרת.

תבנית שירית: סטרופית, שיר אקומולטיבי, מצטבר.

חריזה: סטרופית, כל טור בחרוז אחיד (-ינו); ופזמון בחרוז אחיד (-דה).

משקל: הברות פונטי כל טור 11 (למעט טור 19), וכל פזמון 6 (למעט טור 3): "שכולה וגלמודה"; "ולך אשיר".

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: רומאנסי-ספרדי.

תעתיק לועזי: ¹⁷⁰Que le duele la cabeza por vino

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2196.

¹⁷⁰ סרוסי, לחנים, עמ' 337, סימן 476.1.

תוכחה למנחת תענית לחן שופט כל הארץ סי' יוסף

- אָ לַהִים שׁוֹפֵט צְדִיק תִּדְוֶן רִיבֵי וְתָרַב
כִּי אוֹיְבֵי אֲנֹשִׁי בֵּיתִי קָמוּ בִּי כְּרוֹב אוֹרַב
הַשְּׁקֵט קוֹל שְׁאוּנִי וּגְדוּלְתִי תָרַב
תִּכּוֹן תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב תִּכּוֹן וכו'
- 5 הַגְּדִי תַמִּיד יְרִיבוֹן כָּל לַיְלָה וְכָל יוֹם
הוֹשִׁיעֲנִי מִפִּיהֶם אֵל נוֹרָא וְאִיוֹם
כִּי הִיִּיתִי בַּיּוֹם / אֲכַלְנִי חוֹרֵב
תִּכּוֹן [תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב]
- 10 הַסְּרִתִּים וְהוֹכַחְתִּים עֲפֹעִפִים יִשְׁיִרוּ
נִגְדָד עַד אֲנֹא יִכְסְלוּ וַיִּבְעָרוּ
בְּאֲמָרֵי לָהֶם גּוֹרוּ / לָכֶם מִפְּנֵי חָרַב
תִּכּוֹן [תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב]
- 15 הַשִּׁיבוּנִי כִּי אִם יִצְרָם שְׁמֹן רִקְחָם יִבְאִישׁ
כִּי מִנְעוּרָם גְּדָלָם וַיִּוֹלַד בּוֹ אִישׁ וְאִישׁ
וּמָה גַם כִּי לְכָל אִישׁ / לָחֵם שְׁקָר עָרַב
תִּכּוֹן [תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב]
- 20 הֲלֹא כַח דְּבָרֵי אֱלֹהֵי אֲדוּנִי
תִּשְׁמַע קוֹל עֲבָדְךָ וְתִרְאֶה בְּעֵינֵי
וְחִישׁ מִעוּנִי / כְּבִסְנֵי הָרֵב
תִּכּוֹן [תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב]
- ס עֵינֵי בְּרֵאוֹתַי צוּר כִּי לֹא הִמָּתָה
לְאוֹיֵב עַת בּוֹאוּ בְּבֵיתְךָ וְשָׁמָּה בָּתָה
כְּאֲשֶׁר צוֹיֶת / מוֹת יוֹמַת הַזֶּר הַקָּרֵב
תִּכּוֹן [תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב]
- 25 רִשְׁתִּי יְדֵי אֱלֹהֵי כִּי תִשְׁמַע צַעֲקוֹתַי
וְאֵל נָא תַעֲלֵם אֲזַנְךָ לְרוֹחַתִּי לְשׁוֹעַתִּי
כִּי תִבְנֶה לְבֵיתִי / אֲשֶׁר הוּא חָרַב
תִּכּוֹן [תִּפְלְתִי מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עָרַב]

ביאור: 1 **שופט צדיק**: הקב"ה, ע"פ תהלים ט, ה. **תדין ריבי ותרב**: תשפוט ותפסוק לגבי מחלוקתי. 2 **אנשי ביתי**: קרובי, מבני עמי. **קמו...אורב**: התנפלו עלי כמי שאורב במארב לטרפו. 3 **שאוני**: רעש המולת אויבי. **תרב**: תרבה. **וגדולתי תרב**: ע"פ תהלים עא, כא. 4 **תכון...ערב**: תהיה תפילתי רצויה כמנחת ערב, תהלים קמא, ב. 5 **נגדי...יום**: יריבו עימי כל הזמן. 6 **אל נורא ואיום**: כינוי לקב"ה, ע"פ חבקוק א, ז. 7 **הייתי...חורב**: סבלתי רבות. ביום כילו אותי היובש והחום, בראשית לא, מ. 9-10 **עפעפים יישירו**: הטור יורד אל המשכו. **עפעפיים יישירו נגדך**: יישירו מבט לעברך, ע"פ משלי ד, כה. 10 **יכסלו ויבערו**: ינהגו כשוטים וחסרי דעת, ע"פ ירמיה י, ח. 11 **גורו...חרב**: הישמרו מעונש ונקמה, איוב יט, כט. 13 **יצרם**: טבעם. **רקחם**: בושמם. **יבאיש**: יעלה צחנה. **ישיבוני...יבאיש**: ענו לי כי טבעם הוא רע. 14 **כי...ואיש**: כך הם גדלו וחונכו, זהו טבעו של האדם. 15 **לכל...ערב**: לכל אדם ערב מה שהושג בשקר ומרמה, ע"פ משלי כ, יז. 19 **מעוני כבסני הרב**: הרבה לטהרני מחטאי, ע"פ תהלים נא, ד. 21 **סס**: עש, ורוצה לומר שעינו כהתה, נתעורה מרוב צער. 21-22 **לא המתה**: הטור יורד אל המשכו. **לא...בתה**: לא השמעת קול בשעה שהאויב בא אל בית מקדשך, החריבו והפכו לשממה. 22 **בתה**: שממה, ע"פ ישעיה ה, ו. 23 **מות...הקרב**: הלשון ע"פ במדבר יח, ז. 26 **ואל...לשועתי**: ע"פ איכה ג, נו. 27 **לביתי...חרב**: חגי א, ט.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תתת-**ת**) / אאאת-**ת** / **ת** / בבבת-**ת** [וכו').

משקל: ללא משקל מדויק (לרוב 14 הברות פונטיות).

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: עברי - שופט כל הארץ.¹⁷¹

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 4787.

¹⁷¹ דוידזון, אוצר השירה ג, עמ' 436, סימן 712: "שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד נא חיים וחסד על עם עני תצמיד".

ככה בניתי תשעה בתים לאומרים קודם ויעבור בלילי אשמורת לחן אנא כעב

מִי הָאִישׁ הַחֹפֵץ חַיִּים וְנִמִּים
וְרִיחוֹ יִהְיֶה נוֹדֵף כְּבָשִׁמִּים
יִהְיֶה עִם יְיָ אֱלֹהָיו תָּמִים
לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמִים / הוּא וּבְנָיו
וַיַּעְבֹּר יְיָ עַל פָּנָיו 5

אֲשֶׁר־י אִישׁ הַדּוֹבֵר אֶמֶת בְּלִבּוֹ
וְנוֹשֵׂא עוֹל הַתּוֹרָה עַל גְּבוֹ
וְחוֹמֵל דְּלִים בְּמֵאוֹדוֹ וְנִיבּוֹ
וְחֶרֶף לֹא נִשָּׂא עַל קְרוֹבוֹ / נִבְּזָה בְּעֵינָיו
וַיַּעְבֹּר [יְיָ עַל פָּנָיו] 10

הוֹשֵׁעַ יְיָ אֶת עַמּוֹד יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הֵם בֵּין אֲדוֹם וַיִּשְׁמַעְאֵל
וַיִּשְׁפּוֹף חֶרֶוֹן עַל זֶר מִתְנַגָּל
אָמַר בְּלִבּוֹ שְׂכַח אֵל / הִסְתִּיר פָּנָיו
וַיַּעְבֹּר [יְיָ עַל פָּנָיו] 15

הָאֵל אֲשֶׁר לוֹ הַכְּבוֹד וְהַיְקָר
הוּא יִכְרִית לָהֶם שׁוֹרֵשׁ וְעֵיקָר
וּלְיִשְׂרָאֵל עֲמוֹ יִתֵּן שְׁשׁוֹן וַיְקָר
וַיִּגְאֵל נִפְשָׁם וַיְקָר / דָּמָם בְּעֵינָיו
וַיַּעְבֹּר [יְיָ עַל פָּנָיו] 20

יָאֵר יְיָ לְעַמּוֹ פָּנָיו
אֲשֶׁר לֹא־בֵל נִהְפְּכוּ כָּל שְׁשׁוֹנָיו
בְּהִיּוֹתוֹ בְּיַד שׁוֹטְנָיו וּמוֹנָיו
וְשׁוֹעֲתֵי לְפָנָיו / תִּבּוֹא בְּאַזְנוֹ
וַיַּעְבֹּר [יְיָ עַל פָּנָיו] 25

יְיָ אֱלֹהִים יִגְאֵל עַד־י
וּלְרֹב צְרוּתֵי יֵאֱמַר דִּי
וַיִּשָּׁב יְיָ לִי כְּעוֹבְדֵי
כְּצִדְקֵי כְּבוֹר יְדִי / לִנְגֹד עֵינָיו
וַיַּעְבֹּר [יְיָ עַל פָּנָיו] 30

אֱלֹהִים חַיִּים וּמְלֶךְ עוֹלָם
 יֵאָר לְעַמּוֹ נֶרֶם בְּהֶלֶם
 וַיְהִי עֲלֵיהֶם צָלֶם
 מוֹשֵׁל בְּגִבּוֹרְתוֹ עוֹלָם / בְּגוֹיִם עֵינָיו
 וַיַּעֲבֹר [יְיָ עַל פָּנָיו] 35

מָאֵד סַעֲיֵפִי נוֹחִים וְרוֹחִים
 עַל כִּי לְבָרִי לִבֵּב אֱלֹהִים
 עֲתָקוּ גַם גְּבָרוֹ חֵיל עַד גְּבוּהִים
 אֵין פֶּחַד אֱלֹהִים / לְנֶגֶד עֵינָיו
 וַיַּעֲבֹר [יְיָ עַל פָּנָיו] 40

יִשְׁרָאֵל בּוֹאוּ וּנְיִישׁר אַרְחוֹתֵינוּ
 נַחְקוֹרָה וּנְחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ
 נִבְרָכָה לְפָנֵי יְיָ עוֹשֵׁנוּ
 נְרִיעָה לְצוֹר יְשַׁעֲנוּ / נִקְדָּמָה פָּנָיו
 וַיַּעֲבֹר [יְיָ עַל פָּנָיו] 45

ביאור: 1 מי...וימים: תהלים לד, יג. 3 יהיה...תמים: יהיה ישראל, ע"פ דברים יח, יג. תמים: ישר.
 4 למען יאריך ימים: דברים יז, כ. 5 ויעבור...פניו: שמות לד, ו. 6 הדובר אמת בלבבו: ע"פ תהלים
 טו, ב. 7 עול התורה: מצוות וחוקי התורה. 8 וחומל דלים: חס על עניים. במאודו: בכל רמ"ח
 אבריו. או בממונו, בכוח רכושו והונו, ע"פ מלכים ב כג, כה. וניבו: ודבריו. 9 וחרפה...קרובו: ולא
 העליב אחרים, תהלים טו, ג. נבזה בעיניו: צנוע. 12 בין אדום וישמעאל: בין הגויים, הנוצרים
 והמוסלמים. 13 ושפוד...מתגאל: השלך כעסך על גוי מטמא. 14 אמר...פניו: חושב שהאל שכח
 את ישראל, תהלים י, יא. 17 הוא...ועיקר: הוא ישמידם (את האויבים), מן היסוד. ועיקר: שרש
 מארמית, ע"פ דניאל ד, יב. 18 ששון ויקר: שמחה וכבוד, ע"פ אסתר, ח, טז. 19 ויקר: יהיה בעל
 ערך. 21 יאר...פניו: ע"פ במדבר ו, כה-כו. 22 אשר...ששוניו: אשר בזמן גלותו כל שמחותיו הפכו
 לאבל. 23 שוטניו ומוניו: אויביו. 24 ושועתי...באזניו: וזעקתי תגיע לאזניו, תהלים יח, ז. 26 יאזין
 עדי: ישמע אותי. 28 וישב...כעובדי: ושהאל ייגמול לי כמעשי. 28-29 וישב...עיניו: ע"פ שמואל ב
 כב, כה. 31 אלהים חיים: הקב"ה, שמואל א יז, כו. ומלך עולם: תהלים י, טז. 32 נרם בהלם:
 בהאירו את אורם, ע"פ איוב כט, ג. 33 ויהיה עליהם צלם: יגן על עמו. 34 מושל בגבורתו עולם:
 כינוי לאל, תהלים סו, ז. 36 סעיפי: מחשבותי, הרהורי. ורוחים: ויש בהם פדות, הקלה. 37 לברי
 לבב: לשרים. 38 עתקו: גדלו, עלו. עתקו...חיל: התחזקו וגדלו לגבהים, איוב כא, ז. 39
 אין...עיניו: תהלים לו, ב. 41 וניישר ארחותינו: נחזור לדרך המוטב, ע"פ משלי ג, ו. 42 נחקורה:
 נבדוק. 43 נברכה...עושונו: תהלים צה, ו. 44 נריעה...פניו: תהלים צה, א-ב.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (ששששת- [מ] / אאאאת- [מ]) (וכו').

משקל: הברות פונטי לא מסודר.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: עברי-אנא כעב.¹⁷²

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, מ 1009.

פט ע"א- צא ע"א

ריא

בקשה באלפא ביתא בארבע רבעים לחן אלהים אלי אתה סי יוסף

אֵי הַבַּתִּי מֵעוֹן בִּיתְךָ וּבָדַד כָּל חֲפָצֵי יִשְׁעֵי
אֵל תִּאֶסְוֶף עִם חֲטָאִים נַפְשִׁי וְאֵל תִּדְיַנְנִי כְּפִשְׁעֵי
אֵל לֵידָךְ אֶקְרָא בְּעֵטוֹף לִבִּי כִּי אֲתָה אֱלֹהֵי יִשְׁעֵי
אֵל וְתֵדַד קוֹיָתִי כָּל הַיּוֹם

5 אֵי בִּזְכוּרֵי חֲטָאת נְעוּרַי וַיִּמֵּי עֲלוּמֵי
בִּי וְשִׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים פָּנֵי וַיִּחַרְךָ לִבִּי מִיָּמֵי
בִּי לֹא עֲצַמִּי כִּי הִחַרְשִׁתִּי אֲשָׁמִי
בִּי שִׁאֲגֹתִי כָּל הַיּוֹם

10 אֵי וַחֲמֵי מִבְּטֹן לְעִבּוֹר הָאֶרֶץ הַלְזוּ הַנְּשָׁמָה
גִּבְרוּ עָלַי זָדִים וּמָשַׁל בִּי בֶן הָאֶמָּה
גִּם סִי נִדְדָךְ עֲשִׂיתָה זֹאת וּמַעַל פָּנֵי הָאֲדָמָה
גִּם רִשְׁתָּה אוֹתִי הַיּוֹם

15 אֵי אֵל לִפְנֵי נַפְשִׁי מִתּוֹנָה וְלֹא נִוְתַרְהָ בִּי נִשְׁמָה
אֵל רַדְךָ קִשְׁתּוֹ אוֹיֵב לִי כְּאִישׁ מוֹכֵן לְמַלְחָמָה
אֵל רַדְךָ עַל גִּבִּי הַכְּשִׁיל כַּחֲמֵי נִתְנַנְנִי שׁוֹמְמָה
אֵל וַהֲ כָּל הַיּוֹם

¹⁷² דוידזון, אוצר השירה א, עמ' 289, סימן 6332: "אנא כעב זדוני תמחהו וסלחת לעוני כי רב הוא", פתיחה לסליחה של משה אבן עזרא. ראה: לוי-רוזן משה אבן עזרא ב, עמ' 446.

יי ה לעולמים תזנחני בבית עניי ושביי
 ה עבר נא פשעי ומחול זדוני ומריי
 ה עלה מזור לצירי ודרך תשוב לעזוב קשוי
 ה קרה נא לפני היום 20

יי ו אלהי למסע העם קום לד
 ו בן האמה עלי עד מתי יהיה מולך
 ו ראה יעלה לשמים שיאו ואורו הולך
 ו אור עד נכון היום

יי ז רה הלאה חבור עצבי עריך ואויבך
 ז דון לבם השיאם לרדות בזרע אברהם אוהבך
 ז לעפה יאחזם אגא אלהים ריבה ריבך
 ז כור חרפתך מני נבל כל היום

יי ח בלים וצירים אחזוני כחבלי יולדה
 ח טאת נעורי ופשעי לא הניחוני להכין לדרך צידה
 ח י וקום מחול לי כי הנני בתוך קהל ועדה
 ח טאי מזכיר היום

יי ט וב ומטיב החלימני מיגוני
 ט הרני מחטאי כבסני מעוני
 ט פש כחלב לבי מעוצם זדוני
 ט ח מראות עיני ואהי נגוע כל היום

יי י דיד עצבוני ונעשוני ובעיניך הייתי חשוב
 י דעתי כי חפצת בי ועתה נתמלאת עלי חימה בחמת עכשוב
 י דו פרש צר על כל מחמדי ואך בי נשוב
 י הפוך ידו כל היום 40

יי כ מה לי חטאות ועונות דרושים לכל חפציהם
 כ רו שוחה ללכדני ונלכדתי במקמוריהם
 כ ל היום אשיחה בצר רוחי ובמר אצרח ארורים הם
 כ י גרשוני היום

45 יי ל פְעוֹלוֹת יְדֵי אֵל תִּבְּט כִּי נִהְיִיתִי וְנִחַלְתִּי

ל מִס בֵּין נְכָרִים הֵיִיתִי וּבַעֲבוּדַת פְּרָד עָנִיתִי

ל חֲיֵי הַכּוֹ בַּחֲרָפָה וּבַעֲיִנְיָהֶם הֵיִיתִי

ל חֲרָפָה וּלְקָלָס כָּל הַיּוֹם

יי מ הָ אָדָם כִּי תִבְיָאֵהוּ בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נַעֲלָם

50 מ וְכֵה אֱלֹהִים וּמְעוֹנָה אֲשֶׁר טָרַח וְרָבָה אוֹיְבוֹ כָּלֶם

מ וְשָׁל בְּגִבּוֹרְתּוֹ אֱלֹהִים חֵי מְלָדָּ עוֹלָם

מ הָ אַעֲשֶׂה לְאַלֶּה הַיּוֹם

יי נ מִס לִבִּי כְּדוֹנָג וְלִבִּי תִמְיֵד בַּל עֲמִי

נ גַּד צוֹרְרֵי הֵיִיתִי חֲרָפָה וְתִמְיֵד הֵם בָּזוּ שְׁמִי

55 נ שִׁבַּר לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי הֵיִיתִי שְׁחוּק לְכָל עֲמִי

נ גִּינְתָם כָּל הַיּוֹם

יי ס לְעִי וּמִצּוֹדְתֵי אֱלֹהֵי יַחִיד וּמִיּוֹחַד

ס מֵר בְּשָׂרֵי מְאִימַת אוֹיֵב וְרָהֵב וּפְחַד

ס רוּ צָלְלוּ וּבַעוֹתֵינוּ הִקְפּוּ עָלַי יַחַד

60 ס בּוֹנֵי כַּמִּים כָּל הַיּוֹם

יי ע לֵידָ יְהִי הַשְּׁלֵכְתִּי וּפַעֲמֵי עֲבָדָד חֲזַק וְאֲשֶׁר

ע יִנְיָד שִׁים עָלַי לְטוֹבָה וּבְדָרָד טוֹבִים לִי אֲשֶׁר

ע זִוּז וְגִבּוֹר הִטָּה אֲזַנְדָּ לְשִׁמוֹעַ אֶל הַרְנָה אֲשֶׁר

ע בְּדָד מוֹתַפְלֵל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם

יי 65 פ נִידָ קִדְמֹתֵי הַיּוֹם כִּי תַעֲלֵנִי מִיּוֹן מְצוּלָה

פ שְׁעֵי אוֹיֵב וְחִטָּאתוֹ אֵל תִּמַּח אֵל נוֹרָא עֲלִילָה

פ וְעַל יְשׁוּעוֹת נִגְדָד הַיּוֹם בְּתַחֲיִנָּה וּבַתְּפִילָה

פ רְשָׁתֵי יְדֵי כָּל הַיּוֹם

יי צ ר לִי הַמְּקוֹם שְׁאֲלוֹן בֵּין עַם פְּתִי וְשׁוֹגָה

70 צ וְהָ יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב וּבְאֵהָבַת תּוֹרְתָדָד תִּמְיֵד אֲשָׁגָה

צ יוֹן בְּמִשְׁפָּט פְּדָה וּלְשׁוֹנֵי תַהֲגָה

צ דְּקִתָּדָד כָּל הַיּוֹם

?? **ק** וְלִי שְׁמֵעָה מִמַּעַמְמָקִים קְרָאתִיךָ מִהֲרָה הַצִּילֵנִי
ק בַּל שִׁיחִי וְשָׁמַע תְּפִילָתִי בְּקִרְאֵי עֲנִי
 75 **ק** וּמִס חֲרָבוֹת עִירִי עָלֵיהֶם עֵינִי דָּאָבָה מִנִּי עוֹנִי
ק רָאתִיךָ ?? בְּכָל יוֹם

?? **ך** בּוֹת אֲנִיחֹתִי כִּי מִן הַדָּרֶךְ הִזְשָׁר מַעֲדוֹ אֲשׁוּרִי
ך יְבִי כָּל הַיּוֹם עִם כַּחוֹתֵי הַמָּה הָיוּ בְּעוֹכְרִי
ך בּוֹ עָלִי הַמִּתְפָּרְצִים בִּי כִּי מִנְעוּרִי
 80 **ך** ק רַע כָּל הַיּוֹם

?? **ש** בַּת מְשׁוֹש לְבִי וּבֵית מְקֻדָּשִׁי נִחְרַב
ש מוֹ אוֹיֵב לְשִׂאִיָּה וְשִׁמָּה וּבִמְסֻתָּרִים יָשַׁב בְּמִאָּרֶב
ש אָגוֹ עָלִי יַחַד וּמִמְזֻרָח וּמִמַּעֲרָב
ש אָפוּ צוּרֵרִי כָּל הַיּוֹם

?? 85 **ת** הִי יָדָךְ לְעִזְרָנִי וְקוּמָה בְּעִזְרָתִי
ת רַב גְּדוּלָתִי וְיִגְדַל אֲדָר יְקָר תִּפְאָרְתִּי
ת בּוֹא לְפָנֶיךָ תִּפְלֵתִי וּלְמַעַנְךָ אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי
ת עַשׂ לָךְ שֵׁם כְּהַיּוֹם

?? **י** שְׁעֵי וְאוּרֵי **ס** וְרָה **פ** הַ שְׂבָה וְהַקְשִׁיבָה לְקוֹל תַּחֲנוּנֵי
 90 בְּאֲמוּנָתְךָ נַחֲנִי מִלְכֵי שְׁמַע הַגִּיּוֹנִי וְקוֹל רִנְנִי
 זַכְנִי לְרֵאוֹת הוֹדֶךָ הוֹשַׁע עֲבָדְךָ חַנּוּנִי ??
 כִּי אֲלִיךָ אֶקְרָא כָּל הַיּוֹם

ביאור: 1 **י** אהבתי מעון ביתך: תהלים כו, ח. 2 **אל...נפשי**: אל תשמיד את נפשי ביחד עם חטאי, תהלים כו, ט. **כפשעי**: כחטאי. 3 **אליך...לבי**: אליך אקרא כשלבי נחלש, תהלים סא, ג. 4 **אותך...היום**: תהלים כה, ה. 5 **י** בזוכרי...נעורי: ע"פ תהלים כה, ז. 6 **ויחרף לבבי מימי**: וכל ימי חי חשתי בלבבי חרפה, בושה ובוז, איוב כז, ו. 7-8 **בלו...היום**: גופי הזדקן, נשחק, כי את חטאי השתקתי כשזעקתי כל היום, ע"פ תהלים לב, ג. 9 **גוחי...הנשמה**: ה' בראני כדי להביאני לארץ השוממה הזו, ע"פ תהלים כב, י; וגם ע"פ יחזקאל לו, לה. 10 **זדים**: רשעים. **בן האמה**: המוסלמים, צאצאי ישמעאל. 11 **ידך עשתה זאת**: ע"פ איוב יב, ט. 11-12 **ומעל פני האדמה**: הטור יורד אל המשכו. **ומעל...היום**: הלשון ע"פ בראשית ד, יד. 13 **דלפה נפשי מתוהה**: נפשי התפוגגה מצער, תהלים קיט, כח. **נשמה**: חיים. 14 **דרך קשתו איוב**: איכה ב, ד. 15-16 **הכשיל...היום**: רמס אותי והותירני עזוב כל היום, ע"פ איכה א, יג-יד. 17 **י** הלעולמים תזנחני: ע"פ תהלים עז, ח. **בבית עניי ושביי**: בגלות. 18 **זדוני ומריי**: מזמותי הרעות ואי הציות. 19 **העלה...קשיי**: רפא

את כאבי ועל ידי התשובה אעזוב את מריי. כנראה תשוב, צ"ל תשובה, האות ה' נשמטה בדפוס.

20 **הקרה**: הַזְמֵן, הַזְדַּמֵן. **הקרה...היום**: בראשית כד, יב. 21 **יי ואלהי...לך**: ע"פ דברים י, יא. 22 **ובן האמה**: המוסלמים, צאצאי ישמעאל. 23 **וראה...שיאו**: נראה כי כוונתו הצלחת המוסלמים.

23-24 **הולך**: הטור יורד אל המשכו. **הולך...היום**: משלי ד, יח. 25 **זרה הלאה**: פזר, חסל, במדבר יז, ב. **עצבי**: פסלי. **חבור עצבי**: חיבורי, דבקוטי לפסלים, לאלילים, ע"פ הושע, ד, יז. **עריך**: אויבך. 26 **השיאם**: פיתה אותם. **זדון לבם השיאם**: ע"פ עובדיה א, ג. **לרדות בזרע אברהם**: לשעבד את עם ישראל. 27 **זלעפה יאחזם**: חרדה תאחז אותם, ע"פ תהלים קיט, נג. **ריבה ריבך**: שפוט במחלוקת. 27-28 **אלהים...היום**: תהלים עד, כב. 29 **חבלים**: כאבים. 30 **חטאת נעורי ופשעי**: תהלים כה, ז. **להכין לדרכי צידה**: לקיים מצוות ומעשים טובים שייזכנו לחיי העולם הבא. 31 **חי וקים**: הקב"ה. 31 **בתוך קהל ועדה**: משלי ה, יד. 32 **חטאי מזכיר היום**: ע"פ בראשית מא, ט. 33 **טוב ומטיב**: הקב"ה, ע"פ תהלים קיט, סח. **החלימני מיגוני**: רפא אותי מצערי. 34 **כבסני**: טהרני. 35 **טפש כחלב לבי**: ליבי התכסה שומן, נאטם, ע"פ תהלים קיט, ע. **מעוצם זדוני**: מרוב רשעותי. 36 **טח**: נאטם. **טח מראות עיני**: ע"פ ישעיה מד, יח. **נגוע**: חולה, חבול. **ואהי נגוע כל היום**: תהלים עג, יד. 37 **ידיך עצבוני ויעשוני**: אתה בראתני, איוב י, ח. 38 **חימה**: כעס. **בחמת עכשוב**: ברעל כשל עכביש ארסי, ע"פ תהלים קמ, ד. 39 **ידו...מחמדי**: אויב שלח את ידו וגזל את כל הדברים היקרים לי, ע"פ איכה א, י. 39-40 **ואך בי ישוב**: הטור יורד אל המשכו. **ואך...היום**: האויב יכה אותי שוב ושוב, איכה ג, ג. 41 **כמה...ועונות**: ע"פ איוב יג, כג. **דרושים לכל חפציהם**: תהלים קיא, ב. ע"פ פירוש המלבי"ם לפסוק, לכל מעשה יש תכלית אליה יכוון עושה המעשה את מעשיו. ומזה אפשר שהתכוון לומר כאן כמה עוונות וחטאים נוספים נדרשים עד שאחזור לדרך הישר. 42 **כרו שוחה ללכדני**: חפרו בור ללכוד אותי, ירמיה יח, כב. **במכמוריהם**: ברשתם, ע"פ תהלים קמא, י. 43 **אשיחה...ובמר**: אדבר כשעצוב לי, ע"פ איוב ז, יא. 44 **כי גרשוני היום**: שמואל א כו, יט. 45 **לפעולות ידי**: למעשי. **נהייתי ונחלתי**: נשברתי וחליתי, דניאל ח, כז. 46 **למס בין נכרים**: נוצלתי על ידי עם זר. **ובעבודת פרך**: ובעבודת לחץ. 47 **לחיי הכו בחרפה**: ביישו אותי, ע"פ איוב טז, י. 47-48 **ובעיניהם הייתי**: הטור יורד אל המשכו. 48 **לחרפה...היום**: ללעג ולצחוק, ירמיה כ, ח. 49 **נעלם**: נסתר. **כי...נעלם**: ע"פ קהלת יב, יד. 50 **מוכה אלהים ומעונה**: ישעיה נג, ד. **טרח (טפח) ורבה אויבו כלם**: הקריאה אינה בטוחה בשל טשטוש בדפוס. כנראה צ"ל "טפח", ע"פ איכה ב, כב, וכוונתו לומר שהאויב גדל, התעצם ומכלה אותו. 51 **אלהים חי מלך עולם**: הקב"ה, ע"פ ירמיה י, י. 52 **מה...היום**: בראשית לא, מג. **לאלה**: כנראה מתיחס לנאמר בטור 50. 53 **כדונג**: כשעורה. **נמס לבי כדונג**: ע"פ תהלים כב, טו. **בל**: לא. **ולבי...עמי**: ע"פ משלי כג, ז. 54 **צוררי**: אויבי. **חרפה**: כלימה. **נגד...חרפה**: ע"פ תהלים סט, כ. 55 **נשבר לבי בקרבי**: ירמיה כג, ט. 55-56 **הייתי...היום**: הייתי ללעג ונושא לצחוק בשיריהם כל היום, איכה ג, יד. 57 **יי סלעי ומצודתי**: הקב"ה, תהלים יח, ג. 58 **סמר...אויב**: ע"פ תהלים קיט, קכ. **ורהב**: וביקש, ע"פ משלי ו, 3. **ופחד**: וחשש. 59 **סרו...יחד**: הפחד מפני האויב עטף אותי. 59-60 **הקפו...היום**: ע"פ תהלים פח, יח. 61 **עליך יהבי השלכתי**: אתה תקוותי, ע"פ תהלים נה, כג. **ופעמי...ואשר**: חזק והצלח את דרכי. 62 **ובדרך טובים**: דרך הישר, משלי ב, כ. 63 **עוזו וגבור**: כינויים לקב"ה, תהלים כד, ח. **הטה אזנך לשמוע**: ע"פ דניאל ט, יח. 63-64 **לשמוע**: הטור יורד אל המשכו. **לשמוע...היום**: ע"פ דברי הימים ב ו, יט. 65 **מיון מצולה**: מרפש, ע"פ תהלים סט, ג. וכאן כינוי לגלות. 66 **אל תמח**: אל תבטל, ע"פ תהלים קט, יד. **אל נורא עלילה**: הקב"ה, ע"פ תהלים סו, ה. 67 **פועל ישועות**: הקב"ה, תהלים עד, יב. **נגדך**: מולך, לפניך. 67-68 **בתחינה ובתפילה**: הטור יורד אל המשכו. 68

פרשתי...היום : ישעיה סה, ב. 69 **שאלין** : שאשכון. **עם פתי ושוגה** : אויבי ישראל, עמי הגולה, ע"פ יחזקאל מה, כ. 70 **צוה ישועות יעקב** : ישועות ליעקב, תהלים מד, ה. **ובאהבת...אשגה** : ולאהבת התורה אתמסר בלהיטות, ע"פ משלי ה, יט. 71 **ציון במשפט פדה** : ציון תגאל במשפט צדק, ע"פ ישעיה א, כז. 72-71 **ולשוני תהגה** : הטור יורד אל המשכו. **ולשוני...היום** : תהלים לה, כח. 73 **ממעמקים קראתיך** : מעמקי לבי זעקתי אליך, תהלים קל, א. 74 **שיחי** : תפילתי. **בקראי ענני** : תהלים ד, ב. 75 **קומם חרבות עירי** : כונן מחדש את הריסות ירושלים. 76-75 **עוני** : הטור יורד אל המשכו. **עני...יום** : עניי כאבה ממצוקה ומדחק ואת עזרתך ביקשתי כל היום, תהלים פח, י. 77 **מעדו אשורי** : כשלו צעדי. 78 **עם כחותי** : עם יצרי הרעים. **היו בעוכרי** : הביאו להשחתתי, ע"פ שופטים יא, לה. 79 **המתפרצים** : המתמרדים, פורקי העול, ע"פ שמואל א כה, י. **בי** : בתוכי או נגדי. 80-79 **כי מנעורי** : הטור יורד אל המשכו. 80 **רק רע כל היום** : בראשית ו, ה. 81 **שבת משוש לבי** : ע"פ איכה ה, טו. 82 **לשאייה ושמה** : לשממה, ע"פ ישעיה כד, יב. **ובמסתרים ישב במארב** : ע"פ תהלים י, ח. 83 **שאגו** : השמיעו קול רם. 84-83 **וממזרח וממערב** : מכל עבר. והטור יורד אל המשכו. 84 **שאפו...היום** : אויבי רמסו, ע"פ תהלים נו, ג. 85 **תהי ידך לעזרני** : תהלים קיט, קעג. **וקומה בעזרתי** : תהלים לה, ב. 86 **אדר** : הדר, אדרת, ע"פ זכריה יא, יג. 87-88 **אלהי ישועתי** : הטור יורד אל המשכו. 88 **תעש...כהיום** : נחמיה ט, י. 89 **ישעי ואורי** : הקב"ה, ע"פ תהלים כז, א. **סורה פה שבה** : ע"פ רות ד, א. 90 **באמונתך נחני** : תדריכני בדתך. **הגיוני** : מחשבותי. **רנני** : שירתי, תפילתי. 92-91 **חנני...היום** : תהלים פו, ג.

תבנית שירית : סטרופית, סטרופות בנות ארבעה טורים בחריזה מעין אזורית (ובדומה לפיוטי "מי כמוכה"). כל סטרופה פותחת במילה "י"י" ובכל טור רביעי סיומות מקראיות מלוקטות ובהם המילה "היום".

חריזה : (אא-ת / בב-ת / גג-ת וכו') = פסוק מקראי עם המילה "היום".
משקל : ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון : כל אות ארבע פעמים ובסטרופה המסיימת- יוסף.

לחן : עברי- אלהים אלי אתה.¹⁷³

נוצר : דוידזון, אוצר השירה, א 637.

¹⁷³ דוידזון, אוצר השירה א, עמ' 213, סימן 4649 : "אלהים אלי אתה אשרך בסוד סגלתך אמונתך אודיע". פתיחה של רשות לנשמת אצל הרשב"ג. שם, שם, סימן 4650 : "אלהים אלי אתה אשרך יוצר נשיה". ראה : ירדן, אבן גבירול, עמ' 71-79.

יְיָ צוֹר שׁוֹכֵן בְּשָׁמַי מְרוֹמוֹ

יְיָ שְׁמוֹ

יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה

י וְצָרִי אַתָּה מְקַדֵּם רְאֵה כִּי יִצְרִי לְחַצְנִי

5 אַךְ עֲתָה הִלְאֵנִי

בְּיוֹם תְּרוּעַת מִלְחָמָה

וְ כָּל יוֹם וַיּוֹם עַל רִיב לֹא לוֹ מִתְעַבֵּר

אֲנִי שְׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר

הַמָּה לְמִלְחָמָה

10 ס עֲדַנִּי וְאִנְשְׁעָה וּבִתְרוּתְךָ אֲשַׁתַּטַּח

בְּזֹאת אֲנִי בּוֹטָח

אִם תִּקְוִים עָלַי מִלְחָמָה

פ צו שְׁפָתַי בְּתַחֲנוּת שִׁיחִי לְךָ יַעֲרֵב

יְיָ צוֹרִי הַמְלַמֵּד יְדֵי לְקָרֵב

15 אֲצַבְּעוֹתַי לְמִלְחָמָה

שוב [מחרון אָפָד]

ביאור : 1 צור : הקב"ה, ע"פ דברים לב, ד. 2-3 יי שמו...מלחמה : ע"פ שמות טו, ג. 4 מקדם : מזמן קדום. יצרי לחצני : היצר הרע דחק בי. 5 אך עתה הלאני : עד עכשיו מחליש אותי, איוב טז, ז. 6 ביום תרועת מלחמה : ע"פ עמוס א, יד. 7 מתעבר : מתקצף, כועס. על...מתעבר : מוסב על היצר, ע"פ משלי כו, יז. 8-9 אני...למלחמה : כוונותי הם לדרכי שלום ואילו אויבי (יצרי הרע), מבקשים מלחמה, תהלים קכ, ז. 10 סעדני ואושעה : סייע לי ואגאל, תהלים קיט, קיז. אשתטח : אעסוק, אקיים. 11-12 בזאת...מלחמה : בשעה שאני נלחם ביצרי אבטח באל ("בזאת"), ע"פ תהלים כז, ג. 13 פצו שפתי בתחנוות : שפתי לוחשות בקשות. שיחי לך יערב : דברי ינעמו לך, ע"פ תהלים קד, לד. 14-15 יי צורי...למלחמה : ע"פ תהלים קמד, א.

תבנית שירית: סטרופית, במבנה של תחינה ספרדית.
 חריזה: (אא- ת / בב- ת / גג- ת וכו'), = סיומת מקראית עם המילה "מלחמה".
 משקל: ללא משקל מדויק.
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: /
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 956.

צא ע"א- ע"ב

ריג

תחנה אחרת סי יוסף

יִּמְפַחַד אֹיֵב קִצְתִּי בְּחַיִּי
 בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחַיִּי
 וְאַהִי נִגּוּעַ כָּל הַיּוֹם

יְרוּ עָלַי חֲצִים לְהַרְגֵנִי
 כָּל הַיּוֹם לֹחֵם וְלִחְצָנִי 5
 שְׁאַפּוּ צוֹרְרֵי כָּל הַיּוֹם

יְעָלֵי יַחַד נִכְמְרוּ רְחוּמֵי
 כִּי הִחַרְשֵׁתִי בְּלוּ עֲצָמֵי
 בְּשִׂאֲגָתִי כָּל הַיּוֹם

יִבּוֹנֵי צָרוֹת כְּמִים גַּם סָבְבוּנִי 10
 עֵינַי דָּאָבָה מְנִי עוֹנֵי
 קָרְאֵתִיךָ יִי בְּכָל יוֹם

יְנַהֵ וְחִקְשִׁיבָה מַלְכֵי לְקוֹל שׁוֹעֵי
 כִּי אֶתָּה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 אוֹתָךְ קוֹיֵתִי כָּל הַיּוֹם 15

שוב [מחרון אפד]

ביאור: 1 קצתי: מאסתי. מפחד...בחי: ע"פ תהלים סד, ב. 2 בחרפה הכו לחיי: בווישתי, איוב טז, י. 3 ואהי...היום: תהלים עג, יד. נגוע: מוכה, חבול. 5 ילחצני: יעיק עלי. כל היום לוחם ילחצני: תהלים נו, ב. 6 שאפו...היום: רמסוני שונאי כל היום, ע"פ תהלים נו, ג. 7 ועלי...רחומי: רחמתי על עצמי, ע"פ בראשית מג, ל. 8-9 כי...היום: גופי הזדקן, נשחק, כי את חטאי השתקתי כשזעקתי כל היום, תהלים לב, ג. 10 סבוני...סבבוני: צרות הקיפו אותי כמערבולת, ע"פ תהלים

קִיחַ, יֵא. 11-12 עֵינֵי...יּוֹם : כִּאֲבֹתֵי מְדוּחָק וּמְצוּקָה וּבִקְשָׁתִי אֶת עֲזָרְתְּךָ כָּל הַיּוֹם, תִּהְלִים פֶּחַ, י. 13
מַלְכִי : לְשׁוֹן פְּנִיָּה לִקְבִיָּה, עֵיִף יִשְׁעִיהָ מִדָּ, ו. שׁוֹעִי : זַעֲקָתִי. וְהַקְּשִׁיבָה...שׁוֹעִי : עֵיִף תִּהְלִים הָ, ג.
14-15 כִּי...הַיּוֹם : תִּהְלִים כֹּה, ה.

תְּבִנִית שִׁירִית : סְטְרוֹפִית, בְּמִבְנֵה שֶׁל תְּחִינָה סְפְרָדִית.

חֲרִיזָה : (אֵא- ת / בֵּב- ת / גֵּג- ת וכו'), = סִיּוּמַת מְקַרְאִית עִם הַמִּילָה "הַיּוֹם".

מִשְׁקַל : לֵאל מִשְׁקַל מְדוּיָק.

אַקְרוּסְטִיכוֹן : יוֹסֵף.

לַחֵן : /

נִזְכָּר : דּוּיְדוּזוֹן, אוֹצַר הַשִּׁירָה, א 917.

צֵא עֵיִב

רִיד

תְּחִנָּה אַחֲרֵת

יְיָ עוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת תְּמִים יְדָעִים

הַסִּתִּירָנִי מִשׁוֹד מְרָעִים

מְרַגְשֵׁת פּוֹעֲלֵי אֲוֶן

אַשֶׁר שָׁנְנוּ כְּחָרָב לְשׁוֹנִים

5 הִשָּׁב עָלֵיהֶם אֶת אוֹנִים

לְהַכְרִית מְעִיר יְיָ כָּל פּוֹעֲלֵי אֲוֶן

בְּרַעְתֶּם הַצְּמִיתֶם כְּאֲדָמָה וְצְבוּיִים

הַקִּיצָה לְפִקּוּד כָּל הַגּוֹיִם

אֵל תַּחֲוֹן כָּל בּוֹגְדֵי אֲוֶן

10 וְחִישׁ נָא הָאֵל וְאוֹתֵי הוֹשַׁע

מִפְּנֵי עֲקוֹת רָשָׁע

כִּי יִמְיִטוּ עָלֵי אֲוֶן

וְגַל עֵינֵי וְאַבְיֵט נִפְלְאוֹת מִתּוֹרְתְּךָ

פְּעָמֵי הַכּוֹ בְּאַמְרֵתְךָ

15 וְאֵל תִּשְׁלַט בִּי כָּל אֲוֶן

שׁוּב [מִחֲרוֹן אֶפְדָּ]

ביאור: 1 עושה נפלאות: ע"פ תהלים עב, יח. תמים דעים: הקב"ה סמל השלמות, איוב לז, טז. 3-
 2 הסתירני...און: שמור עלי מעצה רעה ומהמולת דברי השקרנים, תהלים סד, ג. 4 שננו: חדדו.
 אשר...לשונם: אשר אמרו דברים פוגעים ומעליבים, תהלים סד, ד. 5 השב...אונם: גמול לאויבים
 על דברי השקר והעול, ע"פ תהלים צד, כג. 6 מעיר יי: מירושלים. להכרית...און: להשמיד
 מירושלים, את כל עושי הרע, תהלים קא, ח. 7 ברעתם הצמיתם: בשל רשעותם השמידם, ע"פ
 תהלים צד, כג. כאדמה וצבויים: כערי סדום שהושמדו, ע"פ דברים כט, כב. 8 לפקוד: להעניש. 8-9
 הקיצה...און: תהלים נט, ו. 10 הושע: הצל, גאל. 11 מפני עקת: מלחץ. 11-12 מפני...און: תהלים
 נה, ד. 12 ימיטו עלי און: יטילו עלי אסון. 13 וגל...מתורתך: פקח את עיני כדי שאוכל להבין את
 סתרי תורתך, תהלים קיט, יח. 14-15 פעמי...און: חזק את צעדי בדברי תורתך ואל תאפשר ליצר
 הרע לשלוט בי, תהלים קיט, קלג.

תבנית שירית: סטרופית, בתבנית של תחינה ספרדית.
 חריזה: (אא-ת / בב-ת / גג-ת וכו'), ת=סיומת מקראית עם המילה "און".
 משקל: ללא משקל מדויק.
 אקרוסטיכון: אין.
 לחן: /
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 943.

צא ע"ב- צב ע"א

רטו
 תחנה אחרת

וְ לִבִּי בְקִרְבִּי יְהִים כְּחַלְלִים
 כִּי אֶהְלֵי אֲדוֹם וְיִשְׁמַעְאֲלִים
 יַעֲרִימוּ סוּד עַל עַמֶּךָ

וְיָמֵי קִלּוֹ מִנֵּי רֶךְ וּבְרָחוּ כְּצֹל
 5 וְאַתָּה יוֹשֵׁב בְּתוֹכָם וְהִצַּל
 לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ

עַד אֲנֵא יָרוֹם אוֹיְבֵי עַל הַמוֹנֵי
 עַד אֲנֵא תִסְתִּיר אֶת פְּנֵיךָ וְלָמָּה וְיִ
 יַחַרְהֵ אֶפְדָּ בְעַמֶּךָ

10 הִנֵּה בָּאנוּ עִדֶיךָ בְּדַבַּר שְׁפָתַיִם
 וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם
 וְסַלַּחְתָּ לַחַטָּאת עַמֶּךָ

וְחִישׁ מְהֵר גְּלֶה קֶץ הַנִּעְלָם
וְרַעַם וְנִשְׂאֵם עַד הָעוֹלָם
הוֹשִׁיעָה אֶת עַמְּךָ 15

וּשְׁכִינְתְּךָ גְּלֶה לְעֵינֵי הַמּוֹנֵיךָ
אִם נָא מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ
וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ

שוב [מחרון אפך]

ביאור: 1 **לבי...כחלילים**: לבי ינהם כקול החלילים, ע"פ ירמיה מח, לו. 2 **אדום וישמעאלים**: הנוצרים והמוסלמים. 3 **יערימו...עמך**: חברו להרע לעמך, ע"פ תהלים פג, ד. 4 **וימי...וברחו**: חיי חלפו במהרה, איוב ט, כה. **וברחו כצל**: חמקו בלא להשאיר זכר, ע"פ איוב יד, ב. 5-6 **והצל**: הטור יורד אל המשכו. 6 **לא...עמך**: שמות ה, כג. 7 **אנא**: צ"ל אנה מילת שאלה. **עד...אויבי**: תהלים יג, ג. **המוני**: קהלי. 8 **אנא**: צ"ל אנה מילת שאלה. **עד...פניך**: תהלים יג, ב. 8-9 **ולמה יי**: הטור יורד אל המשכו. 9 **יחרה אפך בעמך**: שמות לב, יא. 10 **עדיך**: עד אליך. **בדבר שפתים**: בתפילה, בתחינה. 11-12 **ואתה...עמך**: מלכים א ח, לד. 13 **וחיש...הנעלם**: ומהר חשוף את מועד הגאולה. 14 **ורעם ונשאם**: הנהג את ישראל. **עד העולם**: לנצח, לעד. 14-15 **ורעם...עמך**: ע"פ תהלים כח, ט. 17 **אם...בעיניך**: שמות לג, יג. 18 **ונפלינו**: נהיה מבודלים. **ונפלינו אני ועמך**: שמות לג, טז.

תבנית שירית: סטרופית, בתבנית תחינה ספרדית.

חריזה: (אא- ת / בב- ת / גג- ת וכו'), ת= סיומת מקראית עם המילה "עמך".

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: /

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 876.

נדפס: ברנשטיין, שומרי החומות, שיר מט, בשינוי; ברנשטיין, משירי הגאולה, שיר ח, בשינוי.

אָ דוֹנִי אוֹיְבֵי וְעָרֵי בְקָרְבוֹ יְשִׁים אֲרָבוּ
אָנוּ יַחְשׁוּב עַל מְשָׁכְבוֹ
יִתְיַצֵּב עַל דְּרָךְ לֹא טוֹב

בָּ קָם לְבַשׁ כְּנָגְדֵי וְנִפְשֵׁי לֹא חִיָּה
נֶאֱלַמְתִּי דוּמְיָה 5
הַחֲשַׁתִּי מֵטוֹב

יְפָרְצֵנִי פָרֶץ עַל פְּנֵי פָרֶץ
וְאָדָם אֵין בְּאֶרֶץ
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב

יְהִי הוֹצִיאֵנִי מִבֵּית עֲבָדִים 10
בַּל יַעֲשִׁקוּנִי זָדִים
עָרוֹב עֲבָדֶיךָ לְטוֹב

יְעִין אוֹיְבֵי תִדּוּץ לְדַאֲבָה
וְהִיָּה כְּעָרֶעַר בְּעָרְבָה
וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבוֹא טוֹב 15

ס וְדַ גְּאֹלְתֵי הַחִישָׁנָה בְּעֵתָה
אוֹדֶךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ
וְאֶקְוֶה שְׂמֶךָ כִּי טוֹב

פֹּ אֵר וְהִדֵּר לְיִשְׂרָאֵל תִּלְבִּישׁ וּבְגָדֵי נְכָרִים יִפְשִׁיטוּן
תִּתֵּן לָהֶם יִלְקִטוּן 20
תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׁבְּעוּן טוֹב

שוב [מחרון אפד]

ביאור: 1 אדוני: במקור מופיע יי' נרשם כאן "אדוני" כחלק מהאקרוסטיכון. וערי: וצרי, ושונאי.
 בקרבו ישים ארבו: (אויבי) ישים (לי, עם ישראל) מארב כדי להתנפל (עלי), ירמיה ט, ז. 2 און: דבר
 שקר. 3-2 און...טוב: תהלים לו, ה. 4 נקם לבש כנגדי: (אויבי) מבקש לנקום בי (עם ישראל).
 ונפשי לא חיה: תהלים כב, ל. 5-6 נאלמתי...מטוב: שתקתי, לא דברתי על דברים טובים (כי לא
 היו כאלה), תהלים לט, ג. 7 יפרצני...פרץ: (אויבי) ישבור אותי (עם ישראל), שבר על שבר, איוב
 טז, יד. 8-9 ואדם...טוב: ע"פ קוהלת ז, כ. 10 מבית עבדים: מהגלות. 11-12 בל...לטוב: שמור עלי
 מרשעים שלא יעשקוני, תהיה ערב בעדי, ע"פ תהלים קיט, קכב. 13 תדוץ לדאבה: תשמח על הכאב
 (שלי, עם ישראל), ע"פ איוב מא, יד. 14-15 והיה...טוב: שיהיה שומם כמו צמח במדבר ולא יזכה
 לראות את העתיד הטוב, ירמיה יז, ו. 16 סוד גאולתי: את זמן הגאולה. החישנה בעתה: הזדרז
 להביאה במועדה, ע"פ ישעיה ס, כב. 17-18 אודך...טוב: תהלים נב, יא. 20-21 תתן...טוב: אם תתן
 להם מעט הם יקחו, תתן להם בנדיבות כדי שיקחו את כל הטוב, תהלים קד, כח.

תבנית שירית: סטרופית, בתבנית תחינה ספרדית.

חריזה: (אא- ת / בב- ת / גג- ת וכו'), = סיומת מקראית עם המילה "טוב".

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: /

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 639.

צב ע"ב

ריז

תחנה אחרת

יְיָ עַד מָתִי אֱלֹהִים חָרַף צַר בְּאַזְנֵי הַמוֹנִי

זָכֹר זֹאת אוֹיֵב חָרַף יְיָ

וְעַם נָבֵל נָאֲצוּ שְׁמֶךָ

לְמִן הַיּוֹם הַכְּבִידוּ עוֹלָם עַל עַם קְדֹשְׁךָ

5 שְׁלַחוּ בָּאֵשׁ מִקֶּדְשְׁךָ

לְאַרְץ חִלְלוּ מִשְׁכַּן שְׁמֶךָ

קוֹמָה הָאֵל וּמִבֵּית עֲבָדִים הוֹצִיאֵנוּ

עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ

10 וְאִם אֲשִׁמוּתֵינוּ עֲצָמוּ מִסֶּפֶר

הוֹשִׁיעֵנו וְכִפֶּר

עַל חַטָּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ

ושעה נא שיח עמך ומלולם
אל ישוב דך נקלם
15 עני ואביון יהללו שמך

ולמענך בנה מקדש ויהדומו
ותסך עלימו
ויעלצו בך אוהבי שמך

שוב [מחרון אפך]

ביאור: 1 יחרף: יגדף, יגנה. צר: אויב. יי...צר: ע"פ תהלים עד, י. המוני: קהלי. 2-3 זכור...שמך: תהלים עד, יח. 3 ועם נבל: ואויבי ישראל. נאצו: בזו, קיללו. 4 הכבידו: הקשו. עולם: לחצם, ע"פ מלכים א יב, י. עם קדשך: ישראל. 5-6 שלחו...שמך: שרפו את בית המקדש, תהלים עד, ז. 6 חללו: ביזו את הקודש. 7 ומבית עבדים: ומהגלות. 8-9 עזרנו...שמך: תהלים עט, ט. 10 ואם: גם אם. אשמותינו: חטאינו. עצמו מספר: רבים מאוד, תהלים מ, ו. 11-12 הושיענו וכפר: הטור יורד אל המשכו. הושיענו...שמך: ע"פ תהלים עט, ט. 13 ושעה...ומלולם: וקבל את תפילת עמך ובקשתם. 14-15 אל...שמך: תהלים עד, כא. 17 ותסך: ותגן. 17-18 ותסך...שמך: תגן על עמך וישמחו מאמינך, תהלים ה, יב. 18 ויעלצו: וישמחו.

תבנית שירית: סטרופית, בתבנית תחינה ספרדית.

חריזה: (אא-ת / בב-ת / גג-ת וכו'), ת=סיומת מקראית עם המילה "שמך".

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: /

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 939.

קצת קינות שחיברתי קינה לנפטר לתי' [מרור] מעוז עת אזכרה*

- אָנוֹשׁ בְּחַיִּידָ / רַמָּה וּבְמוֹתָדָ / מֵאִין בּוֹאָדָ / וְאָנָה לְכַתָּדָ
 נַפְשָׁדָ חֲצוּבָה / מִצּוֹר אֵשׁ לְהִבָּה / בְּצִאתָהּ נִצְבָּה / לְפָנַי אֵל בּוֹרְאָדָ
 תִּגִּיד וְתוֹדִיעַ / לְאֵל אִם תִּרְשִׁיעַ / וְאִם בּוֹ תִּפְגִּיעַ / וְכָל מַעֲשֵׂיָדָ
 כְּתוּבִים בְּסֵפֶר / לְפָנַי צְבִי עוֹפֶר / לֹא תִמְצָאֵי כּוֹפֶר / לְנוֹס אֵל נַפְשָׁדָ
 5 שְׁמַע נָא לְדַבְרִי / הֲאֵזוֹן אֲמַרִי / תִּשְׁמַע לְקוֹל מוֹרִי / לְחִכְמָה אֲזַנְדָ
 אֵל תִּבְיִט וְתִפְנֶה / לִיצְרָדָ הַזּוֹנָה / יַעַן הוּא מִתְאַנֶּה / לְקַחַת נַפְשָׁדָ
 שְׁמַע אִישׁ הַנְּאָסֶר / הֲאֵזוֹן וְקַח מוֹסֶר / לְנַפְשָׁדָ תִּקְשֶׁר / עִם הָאֵל יוֹצְרָדָ
 וְאִם כֵּן תַּעֲשֶׂה / תִּהְיֶה כְּלִיל אֲשֶׁה / וְאֵזִי תִמְצָא / חַיִּים לְנַפְשָׁדָ
 וּבַעַת פְּקוּדָתָדָ / יֵצְאוּ נָא לְקִרְאָתָדָ / וַיִּלְווּ אוֹתָדָ / מִלְּאֲכֵי שְׁמָדָ
 10 וְאֵזִי יֵאמְרוּ נָא / בָּא תִבּוֹא בְּרִנָּה / לְפָנַי אֵל מְעוֹנָה / וְשְׁלוֹם בּוֹאָדָ

ביאור: 1 **אנוש בחייד רמה**: ע"פ איוב כה, ו. **מאין...לכתד**: ודע מאין וכו', ע"פ משנה, אבות פרק ג, משנה א. 2 **נפשד...בוראד**: מקור נפשד באל ובמותד היא (הנפש), ניצבת לפניו. **חצובה...להבה**: ע"פ תהלים כט, ז. 3 **ותודיע...תפגיע**: (הנפש), תתודה על כל חטאיה לאל. 3-4 **וכל מעשיד**: הטור יורד אל המשכו. **וכל...נפשד**: וכל מעשיד כתובים ויעמדו למשפט לפני האל. לכן לא תוכל למצוא פדיון לנפשד ולברוח מעונש. 4 **כתובים בספר**: ע"פ משנה, אבות פרק ב, משנה א. **צבי עופר**: כינוי לקב"ה. **כופר**: פדיון נפש. 5 **אמרי**: דברי. **מורי**: מלמדי. **תשמע לקול מורי**: ע"פ משלי ה, יג. **לחכמה אזנד**: משלי ב, ב. 6 **ליצרד הזונה**: ליצרד הרע, למחשבות זדון. **מתאנה**: מחפש תואנה, ע"פ מלכים ב ה, ז. **לקחת נפשד**: לגרום למותד. 7 **איש הנאסר**: אדם שחייב עצמו בנדר שלא לעשות משהו. **מוסר**: תוכחה, אזהרה. 8 **כליל אשה**: כמו קרבן המוקרב בשלמות. **חיים לנפשד**: משלי ג, כב. 9 **ובעת פקודתד**: וביום הדין, ע"פ ירמיה ח, יב. **יצאו נא לקראתד**: המלאכים. 10 **אל מעונה**: כינוי לאל שמעונו בשמים, ע"פ צפניה ג, ז.

תבנית שירית: מרובע ספרדי.

חריזה: (אא-א / ת / בב-ב / ת / גג-ג / ת וכו'), ת=חרוז אחיד(־דָ). החרוז הינו פחות מהנורמה.

משקל: הברות פונטי 6+6+6+6.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: עברי - מעוז עת אזכרה.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, א 6418.

אחרת ליום ט' באב לתמי' [רור] הנז' [כר]*

- עיני עיני יורדה / מים על כי אבדה / תורה ועבודה / ועירי נחרבה
 ועת אזור אני / חמש קראוני / רבת צרוני / ועיני דאבה
 נחרב מקדשי / נגליתי מארצי / יען כי מאסי / בדת אל אהובה
 ונשרף ההיכל / על ידי עם סכל / ליעקב אכל / פאכול אש להבה
 5 ומהם הרגו / צוארם השתרגו / ומהם נהגו / בשבי באיבה
 ושמה לא נחו / רק רועים באחו / עד כי נאלחו / ומשטמה רבה
 ומוכים ומעונים / באף וחרונים / סרבים סלונים / עד כי כחנם זבה
 ועוד היום בצר / סובלים עול גלות צר / עד כי כחם קצר / ואור נרם נכבה
 ראה והביטה / כי ידינו מטה / ואם לך נחטא / תכסה אהבה
 10 ובנה עיר הקדש / לישראל קדש / ומלכותך חדש / באהבה רבה

ביאור: 1 עיני...מים: איכה א, טז. אבדה תורה ועבודה: נחרב המקדש ואין יותר קורבנות.
 ועירי: וירושלים. 2 חמש קראוני: חמישה דברים ארעו לי. רבת צרוני: הרבה הרעו והציקו לי,
 תהלים קכט, ב. ועיני דאבה: ועיני כאבה מרוב בכי, תהלים פח, י. 3 יען כי מאסי: ע"פ ישעיה ח, ו.
 מאסי...אהובה: מאסתי במצוות התורה. 4 עם סכל: כינוי לאויבי ישראל, ע"פ ירמיה ה, כא.
 ליעקב: את יעקב, כינוי לעם ישראל. 5 ומהם: חלק מהעם. צוארם השתרגו: חנקו אותם, ע"פ
 איכה א, יד. נהגו בשבי: הובלו כשבויים. באיבה: בשינאה. 6 ושמה: בגלות. נאלחו: נטמאו,
 נשחתו, ע"פ תהלים יד, ג. ומשטמה: ושנאה, ע"פ הושע ט, ז. 7 באף וחרונים: בכעס גדול ובחמה.
 סרבים סלונים: סוג של קוצים דוקרניים, יחזקאל ב, ו. כחנם: כנראה צ"ל פְּחִינְס וכן כינוי
 למצרים, ע"פ ישעיה ל, ד. ומוכים...זבה: כנראה בשל סבל וייסורים קשים שנגרמו מעינויים
 ומזעם אויביו, נזלו פצעיו של עם ישראל כמו של המצרים. 8 בצר: בצער. צר: אויב. עד...נכבה: עד
 שתש כוחם וציפיייתם לישועה הלכה ודעכה. 9 ידינו מטה: ידינו על התחתונה, היינו מושפלים.
 ואם: גם אם (חטאנו לך). 10 עיר הקדש: את ירושלים. ומלכותך: מלכות בית דוד.

תבנית שירית: מרובע ספרדי.

חריזה: (אא-א / ת / בב-ב / ת / גג-ג / ת וכו'), ת=חרוז אחיד(-בה).

משקל: הברות פונטי 6+6+6+6 (למעט טור 7).

אקרוסטיכון: אין.

לחן: עברי - מעוז עת אזכרה.

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, ע 395.

מקור: כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8).

קינה לתינוק שנולד יתום לחן שובי נפשי

יקום לילד זה שם אביו באמת
ולא יפרת שם המת יקום וכו'

5 אוי לאב שלא זכה לבריתו
ואוי לבן שלא זכה לראותו
אוי כי נראה נגע בביתו
והיא לבנה אדמדמת
יקום [לילד זה שם אביו באמת / ולא יפרת שם המת]

10 ואמו תייליל ביגונה
כי לא זכתה עם חתנה
לראות בברית מילת בנה
אוי כי נחלקה התימות
יקום [לילד זה שם אביו באמת / ולא יפרת שם המת]

15 אלהי בחמלה גדולה
תביאהו אל הנחלה
קרבה אל נפשו גאלה
ולבן יהיה הקרן קיימת
קרבה [אל נפשו גאלה / ולבן יהיה הקרן קיימת]

ביאור: 1 יקום...באמת: ייקרא התינוק על שם אביו. 2 ולא...המת: רות ד, י. 3-4 אוי...לראותו: האב נפטר טרם נולד הבן. 5 נגע: אסון, צרה. 6 והיא לבנה אדמדמת: תיאור הנגע, התפרחת, ע"פ ויקרא יג, מג. 8 תייליל ביגונה: תספיד מרה בצערה. 9 חתנה: בעלה. 11 נחלקה התימות: מצב בו עלי הלולב אינם מחוברים זה אל זה כתאומים צמודים, ע"פ בבלי, סוכה לב, א. נראה כי הכוונה כאן היא הפירוד שחל בין האב ובנו עם מות האב. 13 בחמלה: ברחמים. 14 תביאהו: את הנפטר. אל הנחלה: כנראה הכוונה אל גן העדן, הלשון ע"פ דברים יב, ט. 15 קרבה...גאלה: ע"פ תהלים סט, יט. 16 ולבן...קיימת: בכך שהבן ייקרא על שם אביו המת הוא יקיים את מצוות כיבוד אב שהיא אחת המצוות עליה נאמר שהקרן קיימת לעולם הבא, ע"פ משנה פאה פרק א, משנה א.

תבנית שירית: סטרופית, מעין אזורית.

חריזה: (תת)- [תת] / אאאת- [תת] / בבבת- [תת] וכו').

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: עברי - שובי נפשי.¹⁷⁴

נוכח: דוידזון, שומרי החומות, י 3603.

צד ע"א - צה ע"ב

רכא

ואלו הקינות אשר חברתי על פטירת דודי ועטרת ראשי גדול בישראל החכם השלם הרב המובהק כמוה"ר יהודה בן גאמיל זלה"ה.¹⁷⁵ קינה לח[ן] אלה אזכרה באלף בית

אֵלֶּה אֲזַכֶּרְהָ וְנַפְשִׁי עָלַי תִּתְאַבֵּל

בְּזוֹכְרֵי קוֹרוֹת מְצֻאוֹנֵי עֵינֵי נִגְרָה וְלֹא תִדְמָה כְּנֶהֱר אֹיבֵל

אֲרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יוֹלְדֵתִי בּוּ מִבֶּטֶן לְקִבֵּר אֹיבֵל

עַל זֹאת הָאָרֶץ תִּתְאַבֵּל

5 בְּכִיָּה וְנִהֵי אֲעוֹרֵר בְּמִגִּינָה

וְהִנָּה וְקִינָה אֶקוֹנֶן מֶרְה כְּלַעֲנָה

כִּי לִוְחָה מִמֶּנִּי עֲטַרְתְּ רֵאשִׁי אִישׁ דַּעַת וְאִישׁ תְּבוּנָה

הַשְּׂבִיעֵנִי בְּמִרוֹרִים הַרְוֵנִי לַעֲנָה

10 גַּם הַיּוֹם מְרִי שִׁיחֵי יָדַי כְּבָדָה

עַל כִּי רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מְשִׁיב נַפְשִׁי עֵינֵי עֵינֵי מִיַּם יוֹרְדָה

הוּא הִיָּה אָבִי יוֹשֵׁב אֶהֱל בְּתוֹךְ קֶהֱל וְעַדָּה

גוֹר אֶרְיָה יְהוּדָה

15 דָּ לָפָה נַפְשִׁי מִתּוֹנָה וּמְרוֹב עוֹנֵי

עֲשֻׂשָׁה מִכַּעַס עֵינֵי נַפְשִׁי וּבִטְנֵי

יִגְעַתִּי בְּקֶרְאֵי נִיחַר גְּרוֹנֵי

וּפְלִגִּי מִיַּם תִּרְדַּע עֵינֵי

¹⁷⁴ דוידזון, אוצר השירה ג, עמ' 427, סימן 535: "שובי נפשי אל בוראכי פני עצמד תוך בורכי". שם, שם, סימן 536: "שובי נפשי למנוחיכי יי גמל עליכי לגאול משחת חייכי". שם, שם, סימן 537: "שובי נפשי למנוחיכי כי אדון גמל עליכי חסד רחמים המעטרכי"; "שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי". שם, שם, סימן 538: "שובי נפשי למנוחיכי כי יום גמל עליכי". שם, שם, סימן 540: "שובי נפשי לקונך והכלימי מעונך". שם, שם, סימן 541: "שובי נפשי קולך תני לאל חי אנא דנני". או דוידזון, אוצר השירה ב, עמ' 427, סימן 3665, ע"פ שיר של ריה"ל: "שובי נפשי למנוחיכי // כי יי גמל עליכי // יקרה מיקר יוצרך לקוחה // קומי כי לא זאת המנוחה", ראה: ירדן, יהודה הלוי ד, עמ' 182, סימן פא.
¹⁷⁵ זכרונו לחיי העולם הבא.

ה קבצו ושמעו הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי
מדוע היתה מפתי אנושה ונצח כאבי
צמתו בבור חיי וידו אבן בי
חנוני כי יד אלוה נגעה בי 20

ו אומר אבד נצחי ותחלתי
בדרך חשך וצלמות נהג אותי
צפו מים על ראשי אמרתי נגזרתי
אוי לי על שברי נחלה מפתי

ז לעפה אחזתני כי פנה ממני אור שמשי
על כי עונותי עברו ראשי
כמשא כבד וכבדו ויקם בי כחשי
זכור אזכור ותשוח עלי נפשי

ח ליו במשקבו פרש עליו רשת ומכמור
והזמן לא יתנהו השב רוחו ובכל זאת ידיו נטפו מר
שלשה חדשים סבל יסורים והוא את פי מלך ישמור
ויהי כמשלש חדשים ויוגד ליהודה לאמר

ט וב אתה ואיש צדיק נוצר תעודה
בא תבוא ברנה נושא דגל התורה והעבודה
ואתם בני ישראל בכו לאובדים ולא לאבידה 35
ויהי בעת ההיא ויגד יהודה

י סורי אהבה באו לו זו אחר זו כחבלי יולדה
והזמן בגד עליו בגידה אחר בגידה
ובכל יום ויום תכבד עליו העבודה
לא יסור שבט מיהודה 40

כ נגע נראה לי בקירות לבי ובמצפוני
על הפרד נא מעלי נר המערבי תחכמוני
לא על חטאו כי אם על רשעי ועוני
ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני

45 לא אֲדוּנִי שְׁמַעְנִי אֵל תַּעַשׂ כְּלָה בְּעַמְדָּךְ יִשְׂרָאֵל
שְׁמַעָה יְיָ צְדִק הַקְּשִׁיבָה רְנִיתִי וּרְצָה וְהוֹאֵל
וַתְּהֵא נַפְשִׁי כַּפָּרָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאַתָּה קְדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל

ל בֵּי לָמוּ אָב יִזְעַק וּמַעֲי כְּכִנּוּר יְהִמוּ
50 עַל כִּי הַכְּכָבִים מִמְּסִילוֹתָם נִלְחָמוּ
וְלֹא יִבְצַר מֵהֵם כָּל אֲשֶׁר לַעֲשׂוֹת יִזְמוּ
בָּאוּ מַלְכִים נִלְחָמוּ

מ מְרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמוֹתַי וְחִשָּׁף מֵאֲפֻלְיָה
פָּרַשׁ רִשְׁתְּ לַרְגְּלִי עַל אֵלָה אֲנִי בּוֹכֵיָה
55 הִיָּה יְיָ כְּאוֹיֵב שֶׁפָּדָה חַמְתּוֹ כְּאֵשׁ הִנֵּה יָד יְיָ הוֹיָה
וַיִּרְבַּ בְּבֵת יְהוּדָה תִּאֲנִיָּה וְאַנְיָה

נ פָּשׂוּ אֹתָהּ וַיַּעַשׂ כָּל טוֹבָה מִדָּה
וּבְכָל לַמּוֹד וְחִכְמָה יָדוּ הָדָה
וּבְמַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת רַץ כְּצָבִי מֵאַהֲבָה וְחִמְדָּה
60 גָּלְתָה יְהוּדָה מַעוֹנִי וּמְרוֹב עֲבוּדָה

ס פֹּר שְׁבַחְיו לֹא יִכִּילוּ לְכַתּוֹב אֵילוֹ דִּיּוֹ יְהִיו יָמִים
וַיִּכְלוּ לַיְלוֹת וַיָּמִים
כִּי חֲבָלִים נָפְלוּ בְּנַעֲיָמִים
הִלְלוּהוּ כָּל הַגּוֹיִם שְׁבַחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים

ע וְנוֹת הַדּוֹר נִדְּמוּ לְשֶׁר אָבִי הַתְּעוּדָה
65 כִּי נִלְקַח מִמֶּנּוּ אַרְוֹן הָאֱלֹהִים עַל זֹאת בְּחִילָה אֲסַלְדָּה
וַיִּרְא יְיָ כִּי רַבָּה הַעֲזוּבָה בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ וְכִי קְרוֹב יוֹם אִיִּדָה
עַל כֵּן הִרְס בְּעֲבָרְתוֹ מִבְּצָרֵי בֵּת יְהוּדָה

פ חַד וּפְחַת הָיָה לָנוּ
70 עַל כִּי נָפְלָה עֶטְרַת רֹאשֵׁנוּ
שָׁבַת מְשׁוֹשׁ לִבְנוֹ נִהְפָּדָה לְאַבֵּל מְחוֹלָנוּ
אוֹי נָא לָנוּ כִּי חֲטָאנוּ

צָ דִיק הוּא יְיָ כִּי פִיהוּ מְרִיתִי
נִחַפֵּד לְבָבִי בְּקִרְבִי מְרִיתִי
75 גַּם כִּי אֶצְעַק וְאֲשׁוּעַ סָתַם תְּפִילָתִי
גָּדַר בְּעַדִי וְלֹא אֵצֵא הַכְּבִיד נְחֹשֶׁתִי

קָ רָאֵתִי אֵל יְיָ יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
?קִבַּל נִשְׁמָתוֹ שׁוֹכֵן בַּשָּׁמַיִם מֵעַל
?הִי אֱלֹהֵיו עֲמוֹ וְיַעַל
80 וַיִּנָּחֵם יְהוּדָה וְיַעַל

ךָ אֵה עַנְיִי וְחִלַּצְנִי כִּי תוֹרַתְךָ אֶהְבֵּתִי
קוֹמָה אֵל וְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי לְדַבְּרֶךָ חִלַּתִּי
חִישׁ עַנְיִי וּשְׁמַע תְּפִילָתִי
אֵל תַּעֲלֵם אֲזַנְךָ לְרוֹחֹתַי לְשׁוֹעֲתַי

שׁ מַע בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתַינִי 85
כִּי אִם מְאוֹס מְאֻסָּתָנִי שׁוֹבְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וְנִפְּשׁ הַחֲסִיד תִּהְיֶה כַּפָּרָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתַינִי
שְׁמַע יְיָ קוֹל יְהוּדָה וְאֵל עֲמוֹ תִּבְיָאֲנוּ

שָׂכַר פְּעוּלָתוֹ וּמַעֲשָׂיו תִּשְׁלַם לוֹ
90 עַל גַּפִּי מְרוֹמֵי קִרְתָּ תַעֲלֶהוּ גַם עֲלֶה
הִנֵּה שָׂכְרוּ אֶתוֹ וּפְעוּלָתוֹ לְפָנָיו כְּשֹׁכִיר ?קִנְיָה פָּעְלוּ
?הוּדָה ?עֲלֶה עַל גְּבוּלוֹ

תָּה קָרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְיָ
תִהְיֶה נִפְשׁוֹ צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים זֶה סִינִי
95 עַדִּי יֹאמֵר הִנֵּה שְׂכָרִי אֶתִּי וּפְעוּלָתִי לְפָנֶיךָ
כִּי אֶתָּה תִּבְרַךְ צְדִיק יְיָ

תִּהְלֶתוּ יְהִיָּה עוֹמְדָת לְעַד וַיֹּאכַל מִפְּרֵי חֶקֶו
קִרְנוֹ תְרוֹם בְּכַבּוֹד כְּמַעֲשָׂיו וּבִיּוֹשֶׁר צְדָקוֹ
?חֶפֶץ לְמַעַן צְדָקוֹ
100 וְנַחַל יְיָ אֶת יְהוּדָה חֶלְקוֹ

ביאור: 1 **ונפשי עלי תאבל**: ע"פ איוב יד, כב. 2 **קורות מצאוני**: מה שעבר עלי. **עיני נגרה ולא תדמה**: אני בוכה ללא הפסקה, איכה ג, מט. **אובל**: יובל, נחל, ע"פ דניאל ח, ג. 3 **ארור...בו**: ירמיה כ, יד. **מבטן לקבר אובל**: איוב י, יט. 4 **על...תאבל**: ע"פ ירמיה ד, כת. 5 **ונהי**: וקינה. **במגינה**: בכאב, ע"פ איכה ג, סה. 6 **והגא**: ואנחה ע"פ יחזקאל ב, י. **כלענה**: צמח ריחני מר. 8 **השביעני...לענה**: איכה ג, טו. 9 **מרי שיחי**: דברי הכואבים. **גם...כבדה**: איוב כג, ב. 10 **משיב נפשי**: מחייני. **על...יורדה**: ע"פ איכה א, טז. 11 **אבי**: כמו אב לי, כלומר משמעותי עבורי. **הוא...אוהל**: בראשית ד, כ. 12 **גור אריה יהודה**: בראשית מט, ט. ורומז כאן ובהמשך לשמו של הנפטר. 13 **דלפה**: זלגה. **דלפה נפשי מתוגה**: תהלים קיט, כח. 14 **עששה...ובטני**: מרוב רוגז אני נחלש, תהלים לא, י. 15 **יגעתי...גרוני**: עייפתי מלצעוק וגרוני נעשה יבש, תהלים סט, ד. 16 **ופלגי...עיני**: אבכה בכי גדול, איכה ג, מח. 17 **הביטו...כמכאובי**: איכה א, יב. 18 **מכתי...כאבי**: ע"פ ירמיה טו, יח. 19 **צמתו**: עינו. **וידו**: והשליכו. **צמתו...בי**: איכה ג, נג. 20 **חנוני**: רחמו עלי. **חנוני...בי**: איוב יט, כא. 21 **ואומר...ותוחלתי**: פג תוקפי ותקותי, איכה ג, יח. 22 **וצלמות**: ועלטה. **בדרך...אותי**: ע"פ איכה ג, ב. 23 **צפו...נגזרת**: הגיעו מים עד נפש, ידעתי כי נגזר עלי להיכרת, איכה ג, נד. 24 **אוי...מכתי**: אבוי על הצרה, הפגיעה בי קשה, ירמיה י, יט. 25 **זלעפה אחזתני**: חרדה אחזה בי, תהלים קיט, נג. **אור שמשי**: כינוי לדוד יהודה בן גאמיל. 26-27 **על...יכבדו**: בשל עונותי הרבים נענשתי, תהלים לח, ה. 27 **ויקם בי כחשי**: רזוני עמד נגדי, איוב טז, ח. 28 **ותשוח**: ותתכופף. **זכור...נפשי**: ע"פ איכה ג, כ. 29 **ומכמור**: ורשת. 30 **והזמן...רוחו**: הגורל מנע ממנו למות (למרות ייסוריו), הלשון ע"פ איוב ט, יח. **ובכל...מר**: נראה כי בזכות סבלו של הדוד וקושי הישרדותו יגיעו ימות המשיח, תבוא הגאולה, ע"פ שיר השירים ה, ה. 31 **מלך**: הקב"ה, ע"פ ישעיה מד, ו. **והוא...ישמור**: ע"פ קהלת ח, ב. 32 **ויהי...לאמר**: נפטר לאחר שלושה חודשים, הלשון ע"פ בראשית לח, כד. 33 **נוצר תעודה**: שומר תורה. 35 **לאובדים**: לנפטרים, ע"פ ישעיה כז, יג. **לאבידה**: לנפטר. **בכו...לאבידה**: דומה לנוסח הקינה בתלמוד בבלי, מועד קטן, כה ע"ב. 36 **ויהי...יהודה**: בראשית לח, א. 38 **והזמן...בגידה**: הגורל בגד בו. 39 **תכבד עליו העבודה**: עבודת האל קיום מצוות. 40 **לא...מיהודה**: בראשית מט, י. 41 **כנגע נראה לי**: הכאב מדומה לפצע בליבו, ויקרא יד, לה. 42 **הפרד נא מעלי**: הלשון ע"פ בראשית יג, ט. **נר המערבי**: חכם משול לנר מערבי שבמקדש שממנו מדליקים נרות אחרים, ראה: בבלי, שבת, כב ב. **תחכמוני**: מלומד גדול. 43 **לא...ועוני**: האמונה שמותו של צדיק הוא עונש לנשואים ולא בשל חטאו. 44 **ויגש...אדוני**: בראשית מד, יח. 45 **אל תעש כלה**: אל תשמיד. 46 **יי צדק**: הקב"ה, ע"פ תהלים ד, ב. **רנתי**: שירתתי, תפילתי. 48 **ואתה...ישראל**: הקב"ה, תהלים כב, ד. 49 **אב**: נראה כי הכוונה לדוד שהיה לו כאב. 50 **על...נלחמו**: נראה שמדובר במחלת הדוד, ושגרמי השמים נלחמו למענו אך לא הצליחו להצילו. 51 **ולא...יזמו**: ולא ימנע מהכוכבים (שבטור הקודם) לעשות את אשר שאפו לעשות, ע"פ בראשית יא, ו. 52 **באו מלכים נלחמו**: שופטים ה, יט. 53 **ממרום...בעצמותי**: איכה א, יג. את מות הדוד הוא מדמה לחורבנו האישי. **מאפליה**: חושך רב, ע"פ ירמיה ב, לא. 54 **פרש רשת לרגלי**: איכה א, יג. **על אלה אני בוכיה**: איכה א, טז. 55 **היה יי כאויב**: איכה ב, ה. **שפך חמתו כאש**: כעס, ע"פ איכה ב, ד. **הנה יד יי הויה**: שמות ט, ג. 56 **תאניה ואניה**: קינה ויללה. **וירב...ואניה**: איכה ב, ה. 57 **אותה**: חשקה. 58 **ידו הזה**: ידו הושיט, ישעיה יא, ח. 59 **ובמעשה...כצבי**: מיהר לקיים מצוות. 60 **גלתה...עבודה**: איכה א, ג. 61 **ספור...ימים**: אילו יש דיו בשפע לא ניתן לכתוב את רוב שבחיו. 62 **ויכלו**: וייסתימו. 63 **חבלים נפלו בנעימים**: תהלים טז, ו. 64 **הללוהו... האומים**: תהלים קיז, א. 65 **עונות הדור נדמו**: הוא הצליח לכפר על עוונות הדור. **לשר אבי**

התעודה : בזכות צדיקותו של תלמיד חכם זה הוא הדוד. 66 **ארון האלהים** : כינוי לצדיק, וכאן מתייחס לדוד. **כי...האלהים** : ע"פ שמואל א ד, יא. המדרש מלמד על יהודה הצדיק שעוסק בעיקר בקדושה ורק מחוסר ברירה הוא עוסק בגשמיות, ראה : ילקוט שמעוני שמואל א רמז, קג. **בחילה** **אסלדה** : ארתע בפחד, ע"פ איוב ו, י. 67 **העזובה** : השממה. **יום אידה** : יום אסונה. 68 **בעברתנו** : בכעסו. **הרס...יהודה** : איכה ב, ב. 69 **ופחת** : ומלכודת. **פחד ופחת היה לנו** : איכה ג, מז. 70 **עטרת ראשנו** : הפאר שלנו, הוא יהודה בן גאמיל. **נפלה עטרת ראשנו** : איכה ה, טז. 71 **שבת...מחולנו** : איכה ה, טז. 72 **אוי...חטאנו** : איכה ה, טז. 73 **מריתי** : לא צייתתי. **צדיק...מריתי** : איכה א, יח. 74 **נהפך...מריתי** : התחרטתי על חטאי, ע"פ איכה א, כ. 75 **גם...תפילתי** : איכה ג, ח. **סתם תפילתי** : לא קיבל את תפילתי. 76 **גדר...נחשתי** : מנע בעדי, הכביד עלי בכבלי נחושת, איכה ג, ז. 77 **יי יושב בשמים ממעל** : ע"פ דברים ד, לט. 79 **אלוהיו עמו ויעל** : עזרא א, ג. **ויעל** : ויתרומם. 80 **וינחם יהודה ויעל** : בראשית לח, יב. 81 **ראה...תורתך** : תהלים קיט, קנג. 82 **יחלתי** : קווייתי. 84 **אל...לשועתי** : איכה ג, נו. 85 **תחנונותינו** : ע"פ תהלים פו, ו. 86 **מאוס מאסתנו** : לא רצית בנו עוד. 87 **החסיד** : ר' יהודה בן גאמיל. 88 **שמע...תביאנו** : דברים לג, ז. 89 **שכר...לו** : גמולו. 90 **קרת** : ירושלים. **על גפי מרומי קרת** : משלי ט, ג. 91 **הנה...לפניו** : ישעיה מ, י. **כשכיר יקוה פעלו** : איוב ז, ב. 92 **יהודה...גבולו** : ע"פ יהושוע יח, ה. 93 **תקרבו רנתי לפניך יי** : תהלים קיט, קסט. 94 **זה סיני** : כינוי לתלמיד חכם. 95 **ופעולתי** : ומעשי. 96 **כי...יי** : תהלים ה, יג. 97 **תהלתו** : כבודו (של הדוד). **מפרי חקו** : יקבל את השכר המגיע לו. 98 **קרנו תרום בכבוד** : תהלים קיב, ט. 99 **יי חפץ למען צדקו** : ישעיה מב, כא. 100 **ונחל...חלקו** : זכריה ב, טז.

תבנית שירית : סטרופית, סטרופות בנות ארבעה טורים וחרוז מתחלף מסטרופה לסטרופה. כל טור רביעי פסוק.

חריזה : (אאאא / בבבב / גגגג וכו').

משקל : ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון : אלפבית.

לחן : עברי - אלה אזכרה.¹⁷⁶

נוכר : דוידזון, אוצר השירה, א 4274.

נדפס : ברכיה, אשמורת הבוקר, רכח- רל ע"א, בשינוי.

¹⁷⁶ דוידזון, אוצר השירה א, עמ' 196, סימן 4275 : "אלה אזכרה ועיני יזלו דמעיה כמי ים" פתיחה לקינה מאת נגי'ארה. ראה : נגי'ארה, זמירות ישראל (פריס-חורב), עמ' 474.

עזבני לכאבני. 18 אל חי : הקב"ה, יהושע, ג, י. גמולו : שכר מעשיו. 19 לנועם : לרצון, לחסד, ע"פ תהלים צ, יז. צורו : אלוהיו. וחבלו : ונחלתו בעולם הבא. 20 תן לו חנינה : רחם עליו, ע"פ ירמיה טז, יג. 21 כפר למעלי : סלח על עונו. עון פלילי : חטאים שעליהם עלי להיענש, איוב לא, כח. 22 לי : אותי.

תבנית שירית : סטרופית, שיר אזור עם רפרין.
 חריזה : (תתתת / אאא- תתתת / בבב- תתתת / גגג- תתתת וכו').
 משקל : כמותי.
 אקרוסטיכון : אין.
 לחן : עברי- אבכה ועל שוד.¹⁷⁷
 נזכר : דוידזון, אוצר השירה, י 1970.

צו ע"א – ע"ב

רכג

קינה אחרת על הרב הנזי"כר] לתמי'רור] הלנופלים סי' יוסף
 משקל יתד ותנועה יתד וב' תנועות יתד וב' תנועות יתד ותנועה וכן כלם

י לָלֶה בְּקוֹל רְמָה / וּבְקוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה
 בְּשִׁיחֵי וְאֶהֱיָמָה / בְּקוֹל פֶּחַד וְאֵימָה יללה

וּמִסֶּפֶד וְתִמְרוֹרִים / כְּמוֹ אִשָּׁה זְקִינָה
 וְנִפְשֵׁי לְדוֹר דּוֹרִים / מְנַהֲמֹת כְּיוֹנָה
 5 בְּיוֹם נִחְשְׁכוּ אוֹרִים / וְחִפְרָה הִלְבְּנָה
 וְסִהַר וְגַם חֲמָה / בְּיוֹם אֶפְלָה מֵאוֹרָה
 אֲזִי רֹאשׁ וְכָל קוֹמָה / נִתְנַנֵּי שׁוֹמְמָה יללה

ס גּוֹר לְבָבְכֶם קָרְעוּ / בְּכוּ אֶת הַשְּׂרָפָה
 וְתַמִּיד תִּנְוָגְעוּ / כְּמוֹ נֶפֶשׁ עֵיפָה
 10 דְּעוּ נָא וְגַם שְׁמְעוּ / בְּמִלְחָמוֹת תְּנוּפָה
 וְיָדוּ בְּכָל חֲכָמָה / כְּאֲרֵי בַחֲבוּרָה
 וּמוֹכֵן לְמִלְחָמָה / כְּאִישׁ מְלֵא מְזִימָה יללה

פ דַּהּ מִסְּחֵי גּוֹפוֹ / וְאֵל נֶפְשׁוֹ גְּאָלָה
 וְתֹאמַר שְׁבָה נָא פֹה / בְּמַעֲלָה גְדוּלָה
 15 וְתִתֵּן צְרוּר כְּסָפוֹ / וְעֵטְרַת גְּדוּלָה
 וְיֵצֵא בְּיַד רְמָה / וְנִפְשׁוֹ הַצְּרוּרָה
 בְּכַח וְגַם עֲצָמָה / תִּהְלַל הַנְּשָׁמָה

¹⁷⁷ דוידזון, אוצר השירה א, עמ' 14, סימן 279 : "אבכה ועל שוד זבולי נחלי עיני ברכות כאוליי".

ביאור: 1 **ובקול ענות גבורה**: בקול חזק כמו קול קריאת מנצחים, שמות לב, יח. 2 **בשיחי ואהימה**: בדברי אזעק מכאב, תהלים נה, ג. 3 **ומספד ותמרורים**: וקינה כואבת ומרה, ע"פ ירמיה ו, כו. 4 **לדור דורים**: לדורות רבים. **מנהמת**: הומה. 5 **נחשכו אורים**: כבו מאורות השמיים לאות אבל. **וחפרה הלבנה**: ונכלמה הלבנה, ישעיה כד, כג. 6 **אפלה**: חשכה. 7 **ראש וכל קומה**: כולם, יחזקאל יג, יח. **שוממה**: חרבה. 8 **סגור לבכם קרעו**: ע"פ הושע יג, ח. **בכו את השרפה**: ע"פ ויקרא י, ו. 9 **תנוגעו**: תהיו עצובים, ע"פ איכה א, ד. 10 **במלחמות תנופה**: במלחמות מטלטלות, ישעיה ל, לב. 11 **וידו בכל חכמה**: בקיא בכל, בעל ידע בלתי נדלה. **כארי בחבורה**: מנהיג וראש החבורה. 12 **למלחמה**: על כבוד התורה. **מזימה**: מחשבה. 13 **מסחי**: מזועמה, ע"פ איכה ג, מה. 14 **במעלה גדולה**: בקומה עליונה, כלומר בכבוד. 15 **צרור כספו**: תרומתו. **ועטרת גדולה**: ע"פ אסתר ח, טו. 16 **ויצא...הצורה**: הטור מתיחס למעשיו הטובים וצדיקותו של הנפטר. ולכך שנשמת הנפטר תזכה למנוחה בגן עדן. 17 **תהלל הנשמה**: ע"פ תהלים קנ, ו.

תבנית שירית: סטרופית, שיר אזור עם רפרין.
 חריזה: (תשתת / אבאבאב- תשתת / גדגדגד- תשתת וכו').
 משקל: כמותי (וסטיות רבות).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: עברי- הלנופלים.¹⁷⁸
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 2871.

צו ע"ב- צו ע"א

רכד

קינה אחרת על הרב הנזי'נכר] לתמי'נרור] יום כל חסו* סי' יוסף

י ום נגדע קרני לך צעקתי
 אוי לי על שברי נחלה מکتתי
 יום

ו ביום מאורי שכן עננה
 וירד הדרה והמונה
 5 היום ההוא אל גבא בו רננה
 לקמה לא אמות מבטן יצאתי
 יום ארור היום אשר בו יולדתי

¹⁷⁸ דוידזון, אוצר השירה ב, עמ' 146, סימן 724: "הלנופלים תקומה מבור עוני הטבעו בו". פתיחה לרשות לשבת איכה מאת ר' יהודה הלוי. ראה: ירדן, יהודה הלוי, ד, עמ' 74, סימן כח.

	ס כות באף ותרדפני	
	על פי רחק מנחם ממני	
10	על זאת פלגי מים תרד עיני	
	עגמה נפשי לקשה יום בכיתי	
יום	כי לפני לחמי תבוא אנחתי	
	פ חד ופחת ה'ה לנפשי	
	על אשר נפלה עטרת ראשי	
15	אבי אבי רכבי ופרשי	
	וגם אור עיני הם אין אתי	
יום	לו ישקל פעסי וחותי	
	20 כי חצי שדי הם נחתו בי	
	ויד אלוה מאד נגעה בי	
20	כי הזמן העביר כל טובי	
	קסלי מלאו נקלה שחותי	
יום	מאד כל היום קודר הלכתי	
	25 אלהים יי לך אכלה	
	לכל משאלות לבו תמלא	
25	ובמחיצתך יהודה יעלה	
	אתה תענה צור ישועתי	
אתה	כי לך יי הוחלתי	

ביאור: 1 יום נגדע קרני : יום מות דודי. לך : אל האל. 2 אוי...מכתי : אוי על אסוני, ירמיה י, יט. 3 שכן עננה : האפיר היום. 4 הדרה : של האומה. והמונה : וקהלה. וירד הדרה והמונה : ישעיה ה, יד. 5 אל יבא בו רננה : ע"פ איוב ג, ז. 6 מבטן יצאתי : מרגע לידתי. 7 ארור...יולדתי : ירמיה כ, יד. 8 סכות באף ותרדפני : פנייה אל האל. הסתתרת, ורדפת אותי בכעס, ע"פ איכה ג, מג. 9 מנחם : משיח. כי רחק מנחם ממני : ע"פ איכה א, טז. 10 פלגי מים תרד עיני : בכי גדול, איכה ג, מח. 11 עגמה נפשי : הצטערתי. לקשה יום : על העלובים. עגמה...בכיתי : ע"פ איוב ל, כה. 12 כי...אנחתי : אין לי מנוח לרגע, איוב ג, כד. 13 פחד ופחת היה : איכה ג, מז. ופחת : ואסון. 14 נפלה עטרת ראשי : איכה ה, טז. 15 אבי...ופרשי : מורי ורבי מגן ישראל, ע"פ מלכים ב ב, יב. 16 אור עיני : כינוי לנפטר. וגם...אתי : ע"פ תהלים לח, יא. 17 לו...והותי : לו ישקל כעסי לעומת אסוני, איוב ו, ב. 18 שדי : הקב"ה, בראשית יז, א. כי...נחתו בי : ע"פ תהלים לח, ג. 19 ויד...נגעה בי : ע"פ איוב יט, כא. 20 הזמן : הגורל. 21 כסלי מלאו נקלה : קרבי מלאים חולי, תהלים לח, ת. שחותי : הייתי כפוף. 22 כל...הלכתי : תהלים לח, ז. 23 אחלה : אייחל, אקוה. 25 ובמחיצתך יהודה יעלה : ובשמים, בסמוך לאל ישהה הנפטר יהודה (שם הדוד). 26 צור ישועתי : הקב"ה, ע"פ דברים לב, טו. 27 כי לך יי הוחלתי : תהלים לח, טז.

תבנית שירית: סטרופית, שיר אזור עם רפרין.
 חריזה: (תת / אא-ת-ת / בבבת-ת וכו').
 משקל: הברות פונטי 1-2, 5+5 || 3-7, 10 וכו' (למעט טור, 5-6, 16, 23, 27).
 אקרוסטיכון: יוסף.
 לחן: עברי - יום כל חסו.
 נזכר: דוידזון, אוצר השירה, י 1847.

צז ע"א- צח ע"א

רכה

וידוי אשר חברתי

רבונו של עולם בָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכָּה
 וְדָמַע נַפְכָּה
 וְתָמִיד בָּכָה נִבְכָּה

על כי חטאתינו גָּבְרוּ עַד שְׁמַיִם
 5 וְעִזְבָנוּ מְקוֹר מַיִם
 כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיִם

וְאִשְׁמֵנוּ וּבְגָדֵנוּ נִגְדָּךְ
 וְאִשְׁמֵינוּ הֵן הֵם עֲדֶיךָ
 מֵהַ נִדְבָר וּמֵהַ נִצְטַדֵּק מִצִּדְּךָ עוֹן עֲבָדֶיךָ

10 וַיְהִי בְּרֵאוֹתֵינוּ כִּי רַבּוּ עֲוֹנֵנוּ
 וְנֹאמַר תְּהִי נָא אֱלֹהֵי בֵּינוֹתֵינוּ
 וְנִצּוּמָה וְנִבְקָשָׁה מֵאַלְהֵינוּ

וְנֹאמַר אִישׁ לְרַעְהוּ
 אַחֲיֵינוּ כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל חוֹשׂוּ לְחִלּוֹת פְּנֵי אֵל וְאֵל תִּתְמַהֲמַהוּ
 15 כִּי צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא

וְאִם חֲטָאתֶם לְאֵל שׁוֹכֵן שְׁחָקִים
 הַשִּׁיבוּ וְחִיו לְפָנָי יְיָ וְאַתֶּם הַדְּבָקִים
 כִּי יוֹדַע יְיָ דָרֶךְ צַדִּיקִים

וְאֵל יִרְפוּ יְדֵיכֶם אִם כֹּל אֶחָד מִכֶּם לִיוֹצְרוֹ חֲטָא
 20 וּמִן דָּרֶךְ הָאֱמֶת נָטָה
 כִּי אֵין צַדִּיק בְּאַרְץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחַטָּא

וְחוּשׁוּ הַתְּפִלָּלוּ לַעֲוֹשֵׂה אֲוִירִים
וְזָרְקֶתֶם עֲלֵיכֶם מֵיִם טְהוֹרִים
צָדֵק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׁרָיִם

25 לֹא נִפְלְאֵת הִיא מִכֶּם וְלֹא רְחוּקָה
כִּי אֱלֹהִים יוֹשִׁיעַ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה
דָּרֵךְ יִי לַעֲשׂוֹת צְדָקָה

כִּי הִבָּא לְהַטְהֵר מִסִּיֵּיעַ אוֹתוֹ שׁוֹכֵן מְעוֹנֵי
וְסוֹמֵךְ צְדִיקִים יִי
30 עוֹשֵׂה צְדָקוֹת יִי

עַל כֵּן קוֹמוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יִי אֱלֹהֵינוּ
וְנִשְׁלָמָה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ
וְצָדֵקָה תִּהְיֶה לָנוּ

וַיְהִי כְשִׁמוֹעַ אִישׁ דְּבָרֵי אָחִיו בָּאנוּ לְרוֹמְמָךְ
35 וְלַהוֹדוֹת לְשִׁמְךָ
אֵךְ צְדִיקִים יוֹדוּ לְשִׁמְךָ

וְעַל הַמּוֹן רַחֲמֶיךָ נִשְׁעֲנוּ
וְעַל זְכוֹת אַבּוֹתֵינוּ
כִּי לֹא עַל צְדָקוֹתֵינוּ

40 אֲבִינוּ רָכַב יִשְׂרָאֵל וּפָרְשָׁיו בָּאנוּ לְפָנֶיךָ
הֵטָה אֱלֹהֵינוּ אֲזָנֶיךָ
צָדֵק מְלֵאָה יְמִינֶיךָ

אֲנָא הֶאֱלֹהִים בְּמִדַּת רַחֲמֶיךָ שְׁפֹטֵנוּ
אֵל בְּאַפְךָ פֶּן תִּמְעִיטֵנוּ
45 בְּצָדֵקְךָ תִּצְלֵנוּ וּתְפַלְטֵנוּ

כִּי עָמַד אֲנַחְנוּ וְאַתָּה אֱלֹהֵינוּ
שָׁמַע בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתֵינוּ
נִרְאוֹת בְּצָדֵק תַּעֲנֵנוּ

כִּי מֵה יִסְכּוֹן לָךְ כִּי תִכְלֶה יְגִיעַ כְּפֶךָ
50 אֲנָא הִרְחַק מֵעֲלֵינוּ כְּפֶךָ
כִּי כְלִינוּ בְּאַפְךָ

וּלְמַעַן אֵל יוֹצֵר הַרִים
קִבַּל תְּשׁוּבַת הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמְטַהֲרִים
הַמִּתְנַדְּדִים לְפָנֶיךָ וְאוֹמְרִים

אֲשֶׁמְנוּ [בְּגִדְנוּ וכו']

ביאור: 1 בלב נשבר ונדכה: תהלים נא, יט. 2 נפכה: נשפוך, ע"פ יחזקאל מז, ב. 5 מקור מים: כינוי לתורה, ע"פ ירמיה ב, יג. 6 כי...לעינים: האדם ישפוט עלפי מראה עיניים, שמואל א טז, ז. 8 ואשמינו: וחטאינו. עדיך: אליך, מולך. 9 מה...עבדיך: ע"פ בראשית מד, טז. 11 אלה: שבועה. ונאמר...בינותינו: בראשית כו, כח. 12 ונצומה ונבקשה מאלהינו: עזרא ח, כג. 14 חושו: מהרו. לחלות פני אל: להתחנן לפני האל, ע"פ זכריה ז, ב. 15 צדיק וישר הוא: הקב"ה, דברים לב, ד. 16 שוכן שחקים: הקב"ה, ע"פ דברים לג, כו. 17 השיבו וחיו: חיזרו בתשובה ותחיו, יחזקאל יח, לב. הדבקים: המסורים בכל לבם. 18 כי...צדיקים: תהלים א, ו. 19 ואל ירפו ידיכם: דברי הימים ב טו, ז. ליוצרו: לבוראו, לקב"ה. 20 דרך האמת: האמונה, דרך הישר. נטה: סר. 21 כי...יחטא: קוהלת ז, כ. 22 וחושו: ומהרו. לעושה אורים: לקב"ה, תהלים קלו, ז. 23 וזרקתם...טהורים: ע"פ יחזקאל לו, כה. 24 צדק ומשפט ומישרים: משלי ב, ט. 25 לא...רחוקה: התורה, דברים ל, יא. 26 וצוקה: ולחץ, צרה. 27 דרך יי לעשות צדקה: בראשית יח, יט. 28 כי...אותו: ע"פ בבלי, יומא לח, ב. שוכן מעוני: הקב"ה. 29 וסומך: ותומך, מחזק. וסומך צדיקים יי: תהלים לז, יז. 30 עושה צדקות יי: תהלים קג, ו. 31 קומו...אלהינו: ע"פ ירמיה לא, ה. 32 ונשלמה פרים שפתינו: במקום הקורבנות נשלם בתפילות, הושע יד, ג. 33 וצדקה תהיה לנו: דברים ו, כה. 34 לרוממך: להללך. 36 אך צדיקים יודו לשמך: תהלים קמ, יד. 39 כי לא על צדקותינו: דניאל ט, יח. 40 אבינו...ופרשיו: ע"פ מלכים ב, יב. הפסוק במקור מתייחס לאלהיה הנביא וכאן פנייה לאל. 41 הטה אלינו אזנך: ע"פ תהלים עא, ב. 42 צדק מלאה ימינך: תהלים מח, יא. 44 פן תמעיתנו: שלא תכלה אותנו, ע"פ ירמיה י, כד. 45 בצדקתך תצילנו ותפלטנו: ע"פ תהלים עא, ב. 46 כי...אלהינו: ע"פ תהלים צה, ז. 48 נוראות בצדק תעננו: תהלים סה, ו. 49 כי...כפך: מה התועלת שתהיה לך בהשמדת פרי עמלך. 50 אנא...כפך: מנע מאיתנו את את נחת זרועך, ע"פ איוב יג, כא. 51 כי כלינו באפך: כי בכעסך אנו נשמדים, תהלים צ, ז. 52 יוצר הרים: הקב"ה, עמוס ד, יג. 53 קבל...והמטהרים: קבל את שיבתם של החוזרים בתשובה אליך. 54 המתודים לפניך ואומרים: לשון מעבר אל הוידוי.

תבנית שירית: סטרופית, סטרופות תלת טוריות בעלות חרוז המתחלף ממחרזות למחרזות. לרוב

כל טור שלישי סיומת מקראית.

חריזה: (אאא / בבב / גגג וכו').

משקל: ללא משקל מדויק.

אקרוסטיכון: אין.

לחן: /

נוכר: דוידזון, אוצר השירה, ר 460.

נדפס: ברכיה, אשמורת הבוקר, קנג-קנד, בשינוי.

שירים: רכו- רלב הם שיריו של ר' יהודה בן ג'מיל

תמו ונשלמו הפזמונים ובקשות ותחנות ותוכחות ותהלות לאל נורא עלילות כמנין רל"ב שבח לאל בורא עולם.

אהללה את ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי בשפתי רננות אהללנו ומשירי אהודנו בתוך קהל ובסוד ישרים ועדה ארוממנהו ואנוהו תהלות ה' אזכיר חסדי ה' על כל רב טוב שגמלני והפליא אליו¹⁷⁹ רחמיו וחסדיו. והיה עמדי בדרך זו אשר דרכתני והוא בגודל חסדו אמצני ועזרני וימינו הוא תמכתני והדריכני ובדרך מישור הנחני להחל ולגמור הפיוטים והבקשות והתחנות והתוכחות כמנין רל"ב אשר עשיתי לו ולשמו לרוממו ולפארו ולכבדו מחנני¹⁸⁰ כאשר השיגה בחינו. ידעתי גם ידעתי כי הנערים אשר כגילי ואולי הזקנים השואפים לכבד ה' מחננים וישמחו בפעולתי הזאת אשר עשיתי כי בה ימצאו מנוח ויערב להם כריח ניחוח וייטב לבם במעשה ידי.

גם אני בעניי אגילה וארנן לאלהי ישעי ותמיד שמו אשוה לנגדי אוחילה ואחלה פניו כל היום כי לעשות ולבנות שירות חדשות ותהלות נוראות הוא יהיה בסעדי ויהיה עמדי. וגם עתה אשמח כי רב חילי וכי כבי"ר¹⁸¹ מצאה ידי.

קד ע"ב

שיר סיום ללא סימן

אָ ל אֵל שְׁדֵי מְעוֹז חַיִּי אֲשִׁיר שִׁירָה כָּל הַיָּמִים
בְּ גֵד עֲמִי אֲשָׂא זְמֶרָה הַמְעַרְיָבִים גַּם מְשִׁכִּימִים
גַּל יִשְׁמַח לִבִּי עִם שִׁירֵי הַנְּאֻהָבִים וְנַעֲיָמִים
דְּחָדוּ בּוֹאוּ הַשׁוֹכְבִים עַל מְטוֹת עֶרֶשׁ הַנְּדָדִים
ה' וְלָכוּ חֲזוּ מַפְעָלוֹת אֵל כִּי הוּא מְשִׁיחַ אֱלֹמִים
וְתִירֵי הָיָה לְחָרוֹט שִׁירֵי וְלַהֲרָאוֹתֵם נִגְדַת עֲמִים
פִּי נִיו אוֹחִיל יְהִי עֲמִי לְכַתּוֹב שִׁירִים רַבִּים קָמִים
וְיִקְבַּל שִׁיחַ שְׁפָתוֹתַי בְּמָקוֹם הַמְנַחָה וְשִׁלְמִים
וְיַחֲשֵׁב בִּיאַת הַגּוֹאֵל פְּדִיוֹן וְתִשׁוּעַת עוֹלָמִים

כן ה' אליים יעזור לי ויאזרני חיל לעשות ספרים הרבה בקרב ישראל כאשר עם לבבי הטוב אכ"ר [אמן כן יהי רצון] תושלבי"ע [תם ונשלם שבח לאל בורא עולם].

ביאור: שיר המסיים את הקובץ. 1 אל אל שדי: ע"פ איוב ח, ה. מעוז חיי: תהלים כז, א. 2 נגד עמי: לנוכח, מול קהלי, עם ישראל. זמרה: תפלה, ע"פ ישעיה יב, ב. המעריבים גם משכימים: עבור המתפללים בבוקר ובערב, ע"פ משנה תורה לרמב"ם ספר אהבה, סדר תפילה, ב. 3 יגל: ישמח, ע"פ תהלים יד, ז. הנאהבים ונעימים: הלשון ע"פ שמואל ב א, כג. 4 השוכבים על מטות ערש: בעונג, ע"פ עמוס ו, ד. בואו... הנרדמים: פנייה לציבור לקום מוקדם בבוקר לבוא לבית הכנסת. 5 ולכו חזו מפעלות אל: תהלים מו, ט. כי... אלמים: מדובב אילמים, ע"פ ישעיה לה, ו. 6

¹⁷⁹ צ"ל אלי

¹⁸⁰ חני= לחנים.

¹⁸¹ רל"ב, מניין השירים.

סתרי : סודי. **לחרוט** : להדפיס, ע"פ ישעיה ח, א. **סתרי...שירי** : בקשתי הכמוסה היתה להדפיס ("לחרוט") את שירי. **נגד עמים** : לעיני עמים זרים. 7 **אוחיל** : אקווה. **פניו...קמים** : אתפלל לאל שיזכני לחבר עוד שירים רבים. 8 **שיח שפתותי** : תפילותי, שירי. **במקום המנחה ושלמים** : כתחליף לקורבנות, ע"פ הושע יד, ג. 9 **ויחיש** : ויזרז, יקרב. **פדיון** : תמורה. **ותשועת עולמים** : וישועה, הצלה, גאולה, ישעיה מה, יז.

תבנית שירית: שיר שווה חרוז.

חריזה: אחידה (-מים).

משקל: כמותי- משקל התנועות (עם סטיות). או משקל הברות פונטי 4+4+4+4.

אקרוסטיכון: אני יוסף.

לחן: /

נזכר: דוידזון, אוצר השירה, א 3384.

רשימות, מפתחות ולוחות

מפתח הקיצורים הביבליוגרפיים

א. כתבי יד עבריים

הלכה

חידושי תוספות=כתב יד ירושלים- בית הספרים הלאומי, Ms. Heb 8*8 (B 697).

שאלה ותשובה בנושא רכוש=כתב יד וושינגטון- של ספריית הקונגרס- 153, LC OR 880.102
HEBR (F75941).

שירים

כתב יד אוסף פרטי (F72271)

כתב יד בית המדרש לרבנים, NY JTS 4155 (F25056)

כתב יד הספרייה הבריטית, BM.5557 .R 47

כתב יד הספרייה הבריטית, BM.5557 .N 35

כתב יד ירושלים, בית הספרים הלאומי, MS Heb 8*2028 (B191 2028-8)

כתב יד ירושלים, בניהו, ו 165 (F44582)

כתב יד ירושלים, בניהו, ו 166 (F44583)

כתב יד ירושלים, בניהו, ש 2 (F44322)

כתב יד ירושלים, מכון יצחק בן צבי 2050 (F37965)

כתב יד ליוורנו, תלמוד תורה 144 (F49063)

כתב יד לוס- אנגלס, אוניברסיטת קליפורניה LA 779 bx.12.4 (F32452)

כתב יד סנט פטרבורג, אוסף פירקוביץ IIA898 (F65758)

כתב יד סנט פטרבורג, אוסף פירקוביץ 107 (F65699)

כתב יד פראג, המוזיאון היהודי 37 (F46439)

כתב יד קמבריג'- ספריית האוניברסיטה T-S H 10.190

כתב יד שטרסבורג, לאומית 4044 (F3943)

כתב יד תל אביב, ביל גרוס 234 (F49156)

ב. מקורות נדפסים

אזולאי, שם הגדולים

ח"ד אזולאי, שם הגדולים ועד לחכמים, א- ב (י"א בן יעקב, עורך), ווארשא, 1902.

אייזינשטאט, דעת קדושים

י"ט אייזינשטאט, ספר דעת קדושים, פטרבורג, 1897-1898.

אלגאזי, גופי הלכות

ש"ינ אלגאזי, ספר גופי הלכות (י"ש שפיגל, מבוא), דפוס צילום ממהדורת איזמיר, ת"מ, תל אביב, תשמ"ד.

אלגאזי, הליכות אלי

ש' אלגאזי, ספר הליכות אלי, דפוס צילום ממהדורת איזמיר (שנת תחדהו בשמחה), ירושלים, תש"ל.

אלגאזי, רצוף אהבה

ש' אלגאזי, רצוף אהבה, פרנקפורט, 1692.

בן יעקב, ספר נעים זמירות

ב' בן יעקב, ספר נעים זמירות, שלוניקי, תרפ"ט.

בנבנשת, דובב שפתי ישנים

מ' בנבנשת, ספר דובב שפתי ישנים (מ' אלגאזי, הביא לדפוס), דפוס צילום ממהדורת איזמיר, תל"א, ירושלים, תש"ל.

בקשות קושטא

בקשות קושטא (מחבר לא ידוע), קושטא, 1545.

בראדי, יהודה הלוי

ח' בראדי, דיואן והוא ספר כולל כל שירי אביר המשוררים יהודה בן שמואל הלוי, א-ד, ברלין, תרנ"ד-תר"ץ.

ברכיה, אשמורת הבוקר

א' ברכיה, סדר אשמורת הבוקר, מנטובה, שפ"ד.

גאלייגו, אמרי נועם

יוסף שלום גאלייגו, ספר אמרי נועם, אמשטרדם, 1628-1630.

גאנשו, פזמונים ובקשות

יוסף גאנשו, פזמונים בקשות תחינות ותוכחות, קושטא, 1642 לערך.

דוידזון, אוצר השירה

י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט, א-ד, ניו יורק, 1924-1933.

דוידזון ואחרים, סעדיה גאון

י' דוידזון ואחרים, סידור רב סעדיה גאון, ירושלים, 2000.

דילונזאנו, עבודת מקדש

מ' דילונזאנו, עבודת מקדש- מנחם דילונזאנו, קושטא, של"ב-של"ד.

דילונזאנו, שתי ידות

מ' דילונזאנו, שתי ידות- מנחם דילונזאנו, דפוס צילום ממהדורת ונציה, שע"ח, ירושלים, תש"ל.

הברמן, שמואל הנגיד

א"מ הברמן, כל שירי רבי שמואל הנגיד, א-ב, תל אביב, תש"ז.

ויטל, שער הכוונות

ח' ויטאל, שער הכוונות, נוסח התפילה (ש' בן יהודה, תוספות), תל אביב, תשכ"ב.

טראני, שו"ת

י' טראני שאלות ותשובות מהרי"ט (ר' יוסף מטראני), ב, תל אביב תשי"ט.

ירדן, יהודה הלוי

ד' ירדן, שירי הקדש לרבי יהודה הלוי א-ד, ירושלים, תשל"ח- תשמ"ו.

ירדן, שלמה אבן גבירול

ד' ירדן, שירים לרבי שלמה אבן גבירול, 1-2, ירושלים, תשל"א-תשל"ז.

ירדן, בן תהילים

ד' ירדן, דיואן שמואל הנגיד- בן תהילים, ירושלים, תשכ"ו.

ישיר משה

פ"ח מזרחי (מוציא לאור), ספר ישיר משה, אלכסנדיה, תרמ"ו.

לוי - רוזן, משה אבן עזרא

י' לוי וט' רוזן, שירי הקודש של משה אבן עזרא, ב, תל אביב, 2015.

לוניץ, גאנשו

א' מ' לוניץ, "רבני א"י ראשיה וחכמיה – תולדותם וספריהם", ירושלים, ט, תרע"א, עמ' 72-88.

לוצאטו, בתולת בת יהודה

ש"ד לוצאטו, בתולת בת יהודה- לקוטי שירים מדיואן ר' יהודה הלוי זצ"ל, פראג, 1840; תל אביב, תש"ל.

לפפא, בני אהרן

א' לפפא, ספר בני אהרן, דפוס צילום ממהדורת איזמיר, תל"ד, ירושלים, תש"ן.

מורטרה, חכמי איטליה

M. Mortara, "Ganso Josef", in: *Indice alfabetico dei rabbini e scrittori di cose giudaiche in Italia*, Milano, 1886.

מזל טוב, שירים

ש' מזל טוב (עורד), שירים זמירות ותשבחות- שלמה מזל טוב, קושטא, 1545.

משמרת הקדש, פיסא

ש' מולכו (מוציא לאור), משמרת הקודש, פיסא, 1822.

משמרת הקדש, ליוורנו

ש' בילפורטי (מוציא לאור), משמרת הקדש, ליוורנו, תרע"ו.

נג'ארה, זמירות ישראל

י' נג'ארה, זמירות ישראל, מהדורת צפת, 1587, מהדורת שלוניקי, 1599, מהדורת ונציה, 1600.

נג'ארה, זמירות ישראל

ישראל נג'ארה, זמירות ישראל (י' פריס-חורב, הכין לדפוס), תל-אביב, תש"ו.

סדר רב עמרם גאון

ע' גאון, סדר רב עמרם גאון, א-ב (ני"נ קורונל, מעתיק, א, יעבץ, הערות ותיקונים), ווארשא, 1865.

סמברי, דברי יוסף

י' סמברי, ספר דברי יוסף (ש' שטובר, מהדיר), ירושלים, תשנ"ד.

ספר הפזמונים

א' מארי, א"ס עראקי (מוציאים לאור), ספר הפזמונים, כלכתה, תרט"ז.

ספר השירים

ע"ר דנגור (מוציא לאור) ספר השירים, בגדאד, תרס"ו.

פאדרו, שפעת רביבים

ד' פאדרו, ספר שפעת רביבים, ליוורנו, 1793.

פרומקין, חכמי ירושלים

א"ל פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, א (א' ריבלין, הערות הוספות מלואים ומפתחות), ירושלים, תרפ"ח-תר"צ.

קונפורטי, קורא הדורות

ד' קונפורטי, ספר קורא הדורות (ד' קאססעל, תיקונים, הגהות ומפתחות), ירושלים, תשכ"ט.

רפאל, שיב"ה

ב' רפאל (המוציא לאור), שירי ישראל בארץ הקדם, איסטנבול, 1921.

שיר חדש

פ"ד בן רפאל (מוציא לאור), שיר חדש, נא אמון, 1877.

שירמן, איטליה

ח' שירמן, מבחר השירה העברית באיטליה, סדר שלישי, א, ברלין, תרצ"ד.

ששון, תורת אמת

א' ששון, ספר תורת אמת, דפוס צילום ממהדורת ונציה, שפ"ו, ירושלים, תש"ל.

ג. מחקרים: ספרים ומאמרים

אבנארי, עבריים ספרדים

H. Avenary, "Etudes sur le Cancionero Judeo Espanol", *Sefarad*, 20, 1960, pp 377-394.

אבנארי, הלחנים

ח' אבנארי, "הלחנים בקובץ שירים מיוון", ספונות, 13, ג, תשל"א-תשל"ח, עמ' קצט-ריג.

אבנארי, השיר הנכרי

ח' אבנארי, "השיר הנכרי כמקור השראה לישראל נג'ארה" בתוך: דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ב, 1967, ירושלים, עמ' 383-384.

אבנארי, מנגינות קדומות

ח' אבנארי, "מנגינות קדומות לפזמונים ספרדיים", אוצר יהודי ספרד, ג, 1960, עמ' 149-154.

אבנארי, שירים ספרדיים

H. Avenary, "Cantos Espanoles antiguos mencionados an la literetura hebrea", *Anuario musical*, 25, 1971, pp. 67-79.

אבנארי, המקצב

ח' אבנארי, "המקצב המדוד בשירה ובזמרה העברית", תצליל, יא, תש"מ-1980, עמ' 5-11.

אידל, מוסיקה

מ' אידל, "הקבלה והמוסיקה", בתוך: היהדות והאמנות (ד' קאסוטו, עורך), ירושלים, תשמ"ט, עמ' 275-289.

אידל, קבלה וארוס

מ' אידל, קבלה וארוס, ירושלים ותל אביב, 2010.

אידלזון, מקאם

א"צ אידלזון, הערך "הנגינה הערבית", אוצר נגינות ישראל, ד, ירושלים- ברלין- וינה, תרפ"ג, עמ' 120-44.

אידלזון, נג'ארה

א"צ אידלזון, "ישראל נג'ארה ושירתו", השלח, 37, תר"פ, עמ' 25-36.

אלבוגן, התפילה בישראל

י"מ אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית (י' עמיר, תרגם, י' היינמן ואחרים, ערכו והשלימו), תל-אביב, 1972.

אלוני, תורת המשקלים

נ' אלוני, תורת המשקלים, ירושלים, תשי"א.

אליצור, שירת החול

ש' אליצור, שירת החול העברית בספרד המוסלמית, א- ג, תל-אביב, 2004.

אלקיים, פיוטי תחינה

ש' אלקיים, "פיוטי תחינה במחזור פאס", בתוך: פרקי שירה מגנזי השירה והפיוט של קהילות ישראל, ד (א' חזן, י' דיסון, עורכים), רמת גן, 2008, עמ' 107-124.

אמזלג, הפיוט

א' אמזלג, "שירת הבקשות", בתוך: המורשת המוסיקלית של קהילות ישראל, 7 (ב' פירסט, עורכת), תל- אביב, תשמ"ו, עמ' 41-46.

אנדריז, קולות השירה

W.G. Andrews, *Poetry's voice society's song - Ottoman lyric poetry*, Seattle and London, 1985.

אנדריז, שירה תורכית

W.G. Andrews, *An Introduction to Ottoman Poetry*, Minneapolis, 1976.

אפרתי, ידיד נפש

י"א אפרתי, "על אודות הפיוט ידיד נפשי", שמעתין 123-124, תשנ"ו, עמ' 75-80.

אפשטיין, הקהילות היהודיות

M.A. Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Freiburg, 1980.

בארי, בן בלתי ידוע

ט' בארי, "בן בלתי ידוע של ר' ישראל נג'ארה: ר' לוי בן ישראל ופיוטיו", תרביץ, סד, ב, תשנ"ה, עמ' 275-300.

בארי, האר"י

ט' בארי, "שני שירים חדשים לר' יצחק לוריא אשכנזי (האר"י) ובחינת מכלול השירים המיוחסים לו", פעמים, 128, תשע"א, עמ' 9-34.

בארי, היסודות הספרדיים

ט' בארי, "היסודות הספרדיים בשירת ר' ישראל נג'ארה", פעמים, 49, תשנ"ב, עמ' 54-67.

בארי, המשקל הפונטי

ט' בארי, "עליותו של המשקל ההברתי-פונטי בשירה העברית בימי הביניים", מחקרי ירושלים בספרות העברית, ח, תשמ"ה, עמ' 50-70.

בארי, חידושי תבנית

ט' בארי, "חידושי תבנית בשירה העברית במזרח במאות השש-עשרה והשבע-עשרה", בתוך: דברי הקונגרס העולמי האחד עשר למדעי היהדות, ג, ירושלים, תשנ"ד, עמ' 29-35.

בארי, נג'ארה

ט' בארי, בחינות צורה ותוכן בשירי 'עולת חדש' לישראל נג'ארה, עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, תשמ"ג.

בארי, נג'ארה וילדיו

ט' בארי, "על ישראל נג'ארה וילדיו", תרביץ, ע, ג-ד, תשס"א, עמ' 559-567.

בארי, עולת חדש

ט' בארי, "עולת חדש' לרבי ישראל נאג'ארה- נושאים ותכנים", אסופות, ד, תש"ן, שיא-שכד.

בארי, שירי נג'ארה

ט' בארי, "שירי ישראל נג'ארה - על שירתו", בתוך: לאות זיכרון, מחקרים בשירה העברית ובמורשת ישראל - ספר זיכרון לאהרן מירסקי (א' חזן, יי יהלום, עורכים), רמת-גן, תשס"ז, עמ' 397-418.

בארי, שירים

ט' בארי, ישראל נג'ארה- שירים, תל אביב, 2015.

בארי, שלמה מזל טוב

ט' בארי, "שלמה מזל טוב", פעמים, 59, 1994, עמ' 65-76.

בונפיל, איטליה

ר' בונפיל, "איטליה- הגשר שבין מערב למזרח ובין מזרח למערב", בתוך: הפזורה הספרדית אחרי הגירוש (מ' מיכאל, ה' הקר, עורכים), ירושלים, 1992, עמ' 73-83.

בונפיל, יהודים

ר' בונפיל, "היהודים הספרדים והפורטוגלים באיטליה", בתוך: מורשת ספרד (ח' ביינארט, עורך), ירושלים, תשנ"ב, עמ' 543-561.

בורנשטיין, ההנהגה היהודית

ל' בורנשטיין, ההנהגה של הקהילה היהודית במזרח הקרוב משלהי המאה הט"ו ועד סוף המאה הי"ח, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, א-ב, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשל"ח.

בורנשטיין, מבנה הרבנות

ל' בורנשטיין, "מבנה הרבנות באימפריה העות'מאנית במאה הט"ו ובמאה הי"ז", ממזרח וממערב, א, תשל"ד, עמ' 223-258.

בורנשטיין, קונפורטי

ל' בורנשטיין, "לתולדות ר' דוד קונפורטי וחיבורו "קורא הדורות", עלי ספר, ו-ז, תשל"ט, עמ' 204-208.

ביבי, דילונזאנו

ש' ביבי, בין עולמות- שמרנות וחדשנות ביצירתו הספרותית של ר' מנחם די לונזאנו, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, 2015 (בהדפסה).

בירגר, השפה המיתית

ש' בירגר, השפה המיתית של שירת הקודש העברית בספרד של ימי הביניים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, 1999.

בלאו, הגה וצורות

י' בלאו, תורת ההגה והצורות של לשון המקרא, ירושלים תש"ע.

בן-חיים, הכינויים החבורים

ז' בן-חיים, "צורות הכינויים החבורים -ד, -ת, -ה במסורתיה של הלשון העברית", בתוך: קובץ מאמרים בלשון חז"ל (עורך, מ' בר-אשר), ירושלים, תשל"ב, עמ' 59-92

בן-נאה, ארגון הקהל

י' בן-נאה, "ארגון הקהל היהודי והנהגתו באימפריה העות'מאנית במאות ה-17-ה-19" בתוך: קהל ישראל, ב' (י' קפלן, א' גרוסמן, עורכים), ירושלים, 2001, עמ' 341-367.

בן-נאה, ארץ ישראל

י' בן-נאה, "סיועה של קהילת איסתנבול ליהודי ארץ-ישראל במאה השבע-עשרה וקשריה עמם", קתדרה, 1999, יוני, עמ' 65-106.

בן-נאה, החברה היהודית

י' בן-נאה, החברה היהודית בערי האימפריה העות'מאנית במאה הי"ז (איסתנבול, שאלוניקי ואיזמיר), חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, תשנ"ט.

בן-נאה, ממלכת הסולטנים

י' בן-נאה, יהודים בממלכת הסולטנים, ירושלים, תשס"ז.

בן-נאה, סלוניקי

י' בן-נאה, "עיר התורה והלימוד: סלוניקי כמרכז תורה במאות הט"ז-הי"ז", פעמים, 80, תשנ"ט, עמ' 60-82.

בן-צבי, השלטון העות'מאני

י' בן-צבי, ארץ ישראל ויישובה בימי השלטון העות'מאני, ירושלים, תשכ"ט.

בן-ששון, גלות וגאולה

ח"ה בן ששון, "גלות וגאולה בעיניו של דור גולי ספרד", בתוך: ספר יובל ליצחק בער (ש' אטינגר ואחרים, עורכים), ירושלים, תשכ"א, עמ' 216-227.

בן-ששון, רצף ותמורה

ח"ה בן-ששון, רצף ותמורה, תל-אביב, 1984.

בניהו, איטליה

מ' בניהו, "סדרי תפילה שנדפסו באיטליה לחברות שומרים לבוקר מיסודם של חכמים בשאלוניקי", אסופות, יא, תשנ"ח, עמ' פז-ק.

בניהו, אלגאזי

מ' בניהו, "ר' שלמה (בר אברהם) אלגאזי", בתוך: אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, ד, תל-אביב, 1948-1964, עמ' 1265-1267.

בניהו, גאנשו

מ' בניהו, "ר' יוסף גאנשו", בתוך: אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, ג, תל-אביב, 1948-1964, עמ' 758.

בניהו, חכמי ירושלים

מ' בניהו, "שלושה מחכמי ירושלים", סיני, יז, תש"ה, עמ' שד-שיג.

בניהו, מרביץ תורה

מ' בניהו, מרביץ תורה, ירושלים, תשי"ג.

בניהו, נג'ארה

מ' בניהו, "רבי ישראל נג'ארה", אסופות, ד, תש"ן, רג-רפד.

בניהו, שומרים לבוקר

מ' בניהו, "חברת שומרים לבוקר", אסופות, יא, תשנ"ח, עמ' קא-קכו.

בער, משיחיות

פ"י, בער, "התנועה המשיחית בספרד בתקופת הגירוש", מאסף ציון, 2, ד-ו, תשל"ח, סא-עח.

בצלאל, איטליה

ס"ר בצלאל, תולדות היהודים באיטליה, תל-אביב, 1962.

ברטוב, שירי אינטראקציה

ש' ברטוב, שירי אינטראקציה, עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, 2008.

ברנשטיין, משירי הגאולה

ש' ברנשטיין, "משירי הגאולה של יוסף גאנשו", בתוך: ספר השנה של הסתדרות בני ארץ-ישראל באמריקה, ניו-יורק, ת"ש, עמ' 41-47.

ברנשטיין, שומרי החומות

ש' ברנשטיין, שומרי החומות, תל-אביב, תרצ"ח.

בר-תקוה, בקשות

ב' בר-תקוה, "בקשותיו של ר' יעקב בן צור", ממזרח וממערב, ד, 1983, עמ' 71-78.

בר-תקוה, הגאולה

ב' בר תקוה, "עיצוב נושא הגאולה בשירת ר' ישראל נג'ארה לימי חול ולראשי חודשים", מחקרי חג, 2, אדר תש"ן, עמ' 140-148.

בר-תקוה, חזות הגאולה

ב' בר-תקוה, "חזות הגאולה בפיוט העברי במרוקו", אפיריון, 26, 1993, עמ' 49-54.

בר-תקוה, מסורת וחדוש

ב' בר-תקוה, "מסורת וחדוש בפיוטי ר' רפאל משה אלבאז ור' דוד אלקיים", בתוך: מקדם ומים, ד (י' שיטרית, עורך), חיפה, 1991, עמ' 113-126.

בר-תקוה, פיוטי אבן צור

ב' בר-תקוה, "מסורת-ספרד בפיוטי ר' יעקב אבן צור", בתוך: מחקרי משגב ירושלים בספרויות עם ישראל (א' חזן, עורך), ירושלים, תשמ"ז, עמ' 25-32.

ברנאי היהודים באימפריה

י, ברנאי, "היהודים באימפריה העות'מאנית", בתוך: תולדות היהודים בארצות האיסלאם, א (ש' אטינגר, עורך), ירושלים, תשמ"א, עמ' 73-105.

ברקוביץ, שירי החול

א' ברקוביץ, שירי החול של ישראל נג'ארה בתוך חיבורו "מימי ישראל" (ונציה 1600), עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, 2004.

גולדברג, יסודות השירה

ל' גולדברג, חמישה פרקים ביסודות השירה, ירושלים, תשי"ז.

גולדנברג, דוחק השיר

א' גולדנברג, "דוחק השיר בתורת הלשון העברית בימי הביניים" בתוך: מחקרי לשון (מ' בר אשר ואחרים, עורכים), ירושלים, תשמ"ג, עמ' 117-142.

גולדנברג, לשון זכר ונקבה

א' גולדנברג, "תורות לשון ועברית נכונה בימי הביניים", לשוננו, נד, תשנ"א, עמ' 183-216.

גולדשמידט, בקשה

E.D. Goldschmidt, "Bakkashah", *Encyclopaedia judaica*, 3, Jerusalem, 2007 pp. 72-73.

גיב, ספרות תורכית

E.J.W. Gibb, *Ottoman Literature – The Poets and Poetry of Turkey*, New York and London, 1901.

גזונדהיט, ידיד נפש

ב' גזונדהיט, "ידיד נפש" - מחברו מקורותיו ומשמעות הפיוט" המעין, מה, ב, 2005, עמ' 47-57.

גלר, היחסים הבין-עדיים

י' גלר, "היחסים הבין-עדיים באימפריה העותמאנית", בתוך: מקדם ומים, ב (י' שיטרית, צ' יהודה, עורכים), חיפה, תשמ"ו, עמ' 29-54.

גרבר, ארכיון

ח' גרבר, "ארכיון בית-הדין השרעי של בורסה כמקור היסטורי לתולדות יהודי העיר", בתוך: מקדם ומים (י' ברנאי, ואחרים עורכים), חיפה, תשמ"א, עמ' 31-38.

גרבר, בורסה

ח' גרבר, "העיר האנטולית בורסה במאה ה-17: חברה וכלכלה", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, 1976.

גרבר, יהודים

ח' גרבר, יהודי האימפריה העותמאנית במאות ה-16-17 כלכלה וחברה, ירושלים, תשמ"ג.

גרבר, כלכלה

ח' גרבר, "יהודים בחיי הכלכלה של העיר האנטולית בורסה במאה הי"ז: הערות ומסמכים" ספונות, א, תש"ס, עמ' 235-272.

גרונדי, גאוני איטליה

מ"ש גרונדי, "יוסף גאנשו", בתוך: תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליה, ירושלים, תשכ"ח, עמ' 197.

גריס, היצירה הספרותית

ז' גריס, "היצירה הספרותית בצפת במאה השש-עשרה", אריאל, כתב עת לידיעת ארץ ישראל, 158-159, עמ' 91-98.

גשורי, דילונזאנו

מ"ש גשורי, "הניגון והפיוט בפי רבי מנחם דילונזאנו", ביצרון, כב, תש"י, עמ' 178-187.

דוידזון, פארודיה

I Davidson, *Parody in Jewish Literature*, New York, 1907.

דותן, מסורה

A. Dotan, "Masorah", *Encyclopaedia Judaica*, 13, Detroit, USA, 2007 pp. 603-656.

דליטש, תולדות

F Delitzsch, "Zur Geschichte der jüdischen Poësie vom Abschluss der heiligen Schriften Alten Bundes bis auf die neueste Zeit", Leipzig, 1836.

הברמן, ברן יחד

א"מ הברמן, ברן יחד, ירושלים, תש"ה.

הברמן, שירת האר"י

א"מ הברמן, "שירת האר"י", בתוך: קבוצי יחד, ירושלים, 1980, עמ' 106-119.

הברמן, תולדות הפיוט

א"מ הברמן, תולדות הפיוט והשירה, א, רמת גן, 1970.

הוס, אלגוריה

מ' הוס, "פשט או אלגוריה- שירת החשק של שמואל הנגיד", מחקרי ירושלים בספרות העברית, טו, תשנ"ה, עמ' 35-74.

הורוביץ, בתי קפה

E. Horowitz, "Coffee, Coffeehouses and the Nocturnal Rituals of Early Modern Jewry", *AJS Review*, 14, 1989, pp 46-17.

הרושובסקי, חריזה

ב' הורשובסקי, "השיטות הראשיות של החרוז העברי מן הפיוט עד ימינו", הספרות, ב, 4, מרץ 1971, עמ' 721-749.

הקר, גאון ודכאון

י' הקר, "גאון ודכאון- קטבים בהווייתם הרוחנית והחברתית של יוצאי ספרד ופורטוגאל באימפריה העות'מאנית", בתוך: תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים (ראובן בונפיל ואחרים, עורכים), ירושלים, תשמ"ט, עמ' 541-586.

הקר, דפוס קושטא

י' הקר, "דפוס קושטא במאה השש-עשרה", ארשת, ה, תשל"ב, עמ' 457-493.

הקר, האימפריה העות'מאנית

י' הקר, "יוצאי ספרד באימפריה העות'מאנית במאות ה-15-18", בתוך: הפזורה היהודית הספרדית אחרי הגירוש, ירושלים, 1993, עמ' 27-72.

הקר, הארגון הקהילתי

י' הקר, "הארגון הקהילתי בקהילות האימפריה העות'מאנית (1453-1676)", בתוך: קהל ישראל, ב (י, קפלן, א, גרוסמן, עורכים), ירושלים, 2004, עמ' 287-310.

הקר, הייאוש מן הגאולה

י' הקר, "היאוש מן הגאולה והתקווה המשיחית בכתבי ר' שלמה לבית הלוי משאלוניקי", תרביץ, 39, תשל"ל, עמ' 195-213.

הקר, הפעילות האינטלקטואלית

י' הקר, "הפעילות האינטלקטואלית בקרב יהודי האימפריה העות'מאנית במאות השש-עשרה והשבע-עשרה", תרביץ, נג, ד תמוז-אלול, תשמ"ד, עמ' 569-604.

הקר, יוצאי ספרד

י' הקר, "יוצאי ספרד באימפריה העות'מאנית במאה הט"ז-קהילה וחברה", בתוך: מורשת ספרד, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 478-460.

הקר, שיטת הסורגון

י' הקר, "שיטת הסורגון והשפעתה על החברה היהודית באימפריה העות'מאנית במאות הט"ו-הי"ז", ציון, נה, תש"ן, עמ' 82-27.

וינברג, שלמה מבורך

י"ל וינברג, "שירת שלמה מבורך", בתוך: פרקי שירה מגנזי השירה והפיוט של קהילות ישראל, ב (א' חזן, י' דישון, עורכים), רמת גן, תשנ"ט, עמ' 103-83.

וינוגרד, אוצר הספר

י' וינוגרד, "גאנשו יוסף"; "פזמונים ובקשות" בתוך: אוצר הספר העברי, א-ב, ירושלים, תשנ"ה, עמ' 610, 210, 120.

ולנשטיין, איגרת

מ' עבאס, "איגרת לאברהם היכיני מאת משה יהודה עבאס", בתוך: שי להימן מוגשים לא"מ הברמן (צ' מלאכי, עורך), ירושלים, תשל"ז, עמ' 124-119.

ולנשטיין, איגרת שירה

מ' ולנשטיין, "איגרת-שירה (ב) לאברהם היכיני מאת משה יהודה עבאס", בתוך: קובץ על יד, י (כ), ירושלים, תשמ"ב, עמ' 302-285.

ולנשטיין, די לאון

מ' ולנשטיין, "על אחד מן המשוררים המפוארים בני המאה השבע-עשרה במצרים", בתוך: מחקרים בספרות עם ישראל ובתרבות תימן-ספר היובל לפרופ' יהודה רצהבי (י' דישון, א' חזן, עורכים), ירושלים, 1991, עמ' 278-259.

ולנשטיין, משה עבאס

מ' ולנשטיין, "משה יהודה עבאס", מלילה, 1, תש"ד, עמ' 68-54; מלילה, 2, תש"ו, עמ' 148-135; מלילה, 3-4, תש"י, עמ' 254-240.

ויינשטיין, כלים

ר' ויינשטיין, שברו את הכלים, תל אביב, 2011.

זיו-ויסמן, שירי אבטליון

ד' זיו-ויסמן, שירי אבטליון-מונוגרפיה, עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, 1982.

חזן, ארמית

א' חזן, "ארמית ועברית בשירת רבי דוד חסין", ממזרח וממערב, ד, 1983, עמ' 124-111.

חזן, בוג'נאח

א' חזן, "עיצוב ספרותי ושימוש ליטורגי בשירת רבי משה בוג'נאח-פייטנים של יהודי לוב", דוכן, יב, אדר א' תשמ"ט, עמ' 262-250.

חזן, המשך וחינוך

א' חזן, "השירה והפיוט בצפון-אפריקה-המשך וחינוך", פעמים, 2, 1979, עמ' 47-39.

חזן, מורשתו השירית

א' חזן, "מורשתו השירית של פרגי שוואט והשפעתה", פעמים, 74, 1998, עמ' 18-9.

חזן, מנדיל

א' חזן, "שמונה פיוטי 'מוחרך' לשבת חתונה למנדיל אביזמרה", בתוך: פרקי שירה מגנזי השירה והפיוט של קהילות ישראל, א (א' חזן, י' דישון, עורכים), ירושלים, 1990, עמ' 147-162.

חזן, מספרד לצפון אפריקה

א' חזן, "מספרד לצפון-אפריקה- השירה העברית במעבר", פעמים, 59, תשנ"ד, עמ' 52-64.

חזן, מספרד לשלוחותיה

א' חזן, "מספרד לשלוחותיה- מורשת השירה בגלגוליה", פעמים, 26, 1986, עמ' 46-52.

חזן, פיוט

א' חזן, תורת השיר בפיוט הספרדי, ירושלים, תשמ"ו.

חזן, פרגי שוואט

א' חזן, שירי פרגי שוואט, ירושלים, תשל"ו.

חזן, צפון אפריקה

א' חזן, השירה העברית בצפון אפריקה, ירושלים, 1995.

חזן, רובדי לשון

א' חזן, "רובדי הלשון בשירת רבי דוד בן אהרן חסין", בתוך: מסורות – מחקרים במסורות הלשון, א (מ' בר-אשר, עורך), ירושלים, תשמ"ד, עמ' 19-39.

חזן, שירי קינה

א' חזן, "שירי הקינה לרדב"א חסין- טיבם וייחודם", בתוך: מקדם ומים, ד (י' שיטרית, עורך), חיפה, 1991, עמ' 13-24.

חזן, שירת ספרד

א' חזן, "העברית בשירת ספרד", לשוננו לעם, מ-מא, תשמ"ט- תש"ן, עמ' 60-67.

חזן, תחביר

א' חזן, "פרקים בתחביר השיר העברי בספרד", בתוך: תרבות יהדות ספרד (דורון אביבה, עורכת), תל אביב, 1994, עמ' 35-42.

חזן, תחינות

א' חזן, "תחינות הרשב"ץ לימי שני וחמישי", בתוך: מסורת הפיוט, ב, רמת-גן, תש"ס, עמ' 111-118.

חזן, תמורות בסוגי השירה

א' חזן, "תמורות בסוגי השיר בשירה העברית בצפון אפריקה", ספונות, ב (יז), תשמ"ג, עמ' 339-366.

חזן - שרביט, הרפרין

א' חזן וא' שרביט, "מעמדו של הרפרין בספרות ובמוסיקה על פי שירת הבקשות של יהודי מרוקו", בקורת ופרשנות, 32, חורף תשנ"ח, עמ' 187-206.

חלמיש, הנהגות קבליות

מ' חלמיש, הנהגות קבליות בשבת, ירושלים, תשס"ו.

טובי, ארמית

י' טובי, "עברית, ארמית וערבית בשירת יהודי תימן", פעמים, 30, 1987, עמ' 3-22.

טובי, גירוש

י' טובי, "השירה העברית בארצות-המזרח לאחר הגירוש", פעמים, 26, 1986, עמ' 29-45.

טובי, השירה במזרח

י' טובי, "השירה העברית בארצות המזרח ובצפון אפריקה", פעמים, 2, 1979, עמ' 55-64.

טובי, כתובה לשבועות

י' טובי, "כתובה לשבועות לרבי סעדיה בן יוסף", סיני, עו, א-ב, תשרי-חשוון, תשל"ה, עמ' כד-לה.

טוראל, מוסיקה

ט' טוראל, "מקומה של המוסיקה במנהג ה'בקשות' אצל יוצאי מרוקו בארץ", עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, 1981.

טיצה - יהלום, לחנים תורכיים

A. Tietze and J. Yahalom, *Ottoman Melodies Hebrew Hymns*, Budapest, 1995.

יהלום, בין אלגוריה

י' יהלום, "בין אלגוריה למיסטיקה", בתוך: וזאת ליהודה- מחקרים בתולדות ארץ ישראל ויישובה (י' בן אריה, א' ריינר, עורכים), ירושלים, 2003, עמ' 280-287.

יהלום, התחדשות

י' יהלום, "ר' ישראל נג'ארה והתחדשות השירה העברית במזרח לאחר גירוש ספרד", פעמים, 13, 1982, עמ' 96-124.

יהלום, נג'ארה

י' יהלום, "ר' נג'ארה והתחדשות השירה העברית במזרח לאחר גירוש ספרד", בתוך: המורשת המוסיקלית של קהילות ישראל, 7 (ב' פירסט, עורכת), תל- אביב, תשמ"ו, עמ' 68-96.

יהלום, רנסאנס

י' יהלום, "רנסאנס עברי בשלוחותיה של תרבות ספרד", פעמים, 26, 1986, עמ' 9-28.

יהלום, שירת הקבלה

י' יהלום, "שירת הקבלה והרקע התורכי שלה", דימוי, 5-6, תשנ"ג, עמ' 88-96.

יהלום, שירה עברית מיסטית

י' יהלום, "שירה עברית מיסטית והרקע התורכי שלה", תרביץ, ס, תשנ"א, עמ' 625-648.

יודלוב, איטליה

י' יודלוב, "אשמורת הבוקר' לר' אהרן ברכיה ממודינה, מהדורה מצונזרת ובלתי מצונזרת", עלי ספר, י, תשמ"ב, עמ' 113-118.

ינון, השפעות צופיות

י' ינון, "השפעות צופיות על הקבלה בצפת", מחניים, 6, תשרי, תשנ"ד, עמ' 170-179.

יערי, הדפוס בקושטא

א' יערי, הדפוס העברי בקושטא, ירושלים, תשכ"ז.

יצחקי, תוכחה

מ' יצחקי, החי גפן והמות בוצר, לוד, תשמ"ז.

ירדן, סעדיה לונגו

ד' ירדן, "נקבצות משירי רבי סעדיה לונגו בדרכי השיר והמליצה", ספונות, 12, ב, תשל"א- תשל"ח, עמ' פא-קכב.

ישי, שירת החשק

ח' ישי, ואין איש חי לא יחשוק, עיונים בשירת החשק העברית החילונית בספרד על רקע העיזל הערבי, עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, 1990.

כהן, כתובה

גי כהן, "זיהוי של מחבר הכתובה האנונימית לחג השבועות", סיני, עה, א-ו, ניסן-אלול, תשל"ד, עמ' לה-מב.

לוי, יהודי האימפריה

A Levy, *The Jews of the Ottoman Empire*, New Jersey USA, 1994.

לוי, כתר מלכות

י לוי, כתר מלכות לרבי שלמה אבן גבירול, תל אביב, 2005.

לוי, מעיל תשבץ

י לוי, מעיל תשבץ, תל-אביב, א-ג, 1995-1980.

לוי, שאהבה נפשי

י לוי, "ביקשתי את שאהבה נפשי", הספרות, ג, 1, יוני 1971, עמ' 116-149.

לוי, שירי הקודש

י לוי, שירי הקודש של אברהם אבן עזרא, א-ב, ירושלים, תשל"ו-תש"מ.

לוי, תנים וכינור

י לוי, תנים וכינור, תל-אביב, 1998.

לוצאטו, נחלת שד"ל

ש"ד לוצאטו, "נחלת שד"ל", אוצר טוב, תרם-תרמא, עמ' 1-106.

ליבס, סעודות שבת

י ליבס, "זמירות לסעודות שבת שיסד האר"י הקדוש", מולד-סדרה חדשה, ד (כז), אייר תשל"א - ניסן תשל"ב, עמ' 540-555.

מארכוס, בורסה

ש' מארכוס, הערך "בורסה", האנציקלופדיה העברית, 8, ירושלים-תל אביב, תשי"ח, עמ' 82-83.

מורג, מסירה וניקוד

ש' מורג, הערך "מסירה וניקוד", אנציקלופדיה עברית, כרך כ"ו, תל אביב, תשל"ד, עמ' 651-658.

מירסקי, הפיוט

א' מירסקי, הפיוט, ירושלים, תש"ן.

מירסקי, זמירות ישראל

א' מירסקי, "זמירות ישראל לר' ישראל נג'ארה", קרית ספר, כ"ה, תשי"ט, עמ' 39-47.

מירסקי, משקל איטלקי

א' מירסקי, "משקל התנועות האיטלקי", בתוך: ספר חנוך ילון, ירושלים, תשכ"ז, עמ' 221-227.

מירסקי, נג'ארה שירי גאולה

א' מירסקי, "שירי גאולה לרבי ישראל נג'ארה", ספונות, ה, תשכ"א, עמ' רז-רלד.

מירסקי, נגר

א' מירסקי, "שירי נגר ובר נגר", ספונות, ו, תשכ"ב, עמ' רנט-שב.

מירסקי, ערכי השירה

א' מירסקי, "ערכי השירה העברית בספרד" בתוך:

"The Sephardi Heritage: Essays on the History and Cultural Contribution of the Jews of Spain and Portugal, vol 1 (ed. Barnett R.D.), Publishing House, New-York, 1971, pp 186-269.

מירסקי, שארית ישראל

א' מירסקי, "תריסר שירים לרבי ישראל נג'ארה מתוך שארית ישראל", בתוך: פרקי שירה מגנזי השירה והפיוט של קהילות ישראל, ג (א' חזן, י' דישון, עורכים), רמת-גן, 2003, עמ' 107-132.

מירסקי, שירי נג'ארה

א' מירסקי, "שירי ר' ישראל נג'ארה מ'שארית ישראל", בתוך: פרקי שירה מגנזי השירה והפיוט של קהילות ישראל, א (א' חזן, י' דישון, עורכים), ירושלים, 1990, עמ' 117-146.

מירסקי, שירים חדשים

א' מירסקי, "שירים חדשים מ'שארית ישראל לרבי ישראל נג'ארה", בתוך: ספר זכרון להרב יצחקי נסים, ה (מ' בניהו, עורך), ירושלים תשמ"ה, פט-קיב.

מלאכי, בוג'נאח

מ' מלאכי (שרף), "מקורות חדשים לשירת ר' משה (מוסא) בוג'נאח מטריפולי ור' אליהו סידבון מתוניס", מהות, כ"ד, תשס"ב, עמ' 219-232.

מעוז, הרומאנסה

ב' מעוז, "הרומאנסה של היהודים הספרדים מתורכיה ומארצות הבלקן", פעמים, 7, 1981, עמ' 50-63.

מרגליות, לפפא

מ' מרגליות, "ר' אהרון (בר יצחק) לפפא", בתוך: אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, א, תל-אביב, 1948-1964, עמ' 118-119.

מרוז, גאולה בתורת האר"י

ר' מרוז, גאולה בתורת האר"י, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, 1988.

מרוז, חיי הרוח

ר' מרוז, "חיי הרוח בצפת במאה השש-עשרה", אריאל, כתב עת לידיעת ארץ ישראל, 157-158, דצמבר 2002, עמ' 82-90.

מרקון, שירים וזמירות ותשבחות

י"ד מרקון, "ספר שירים וזמירות ותשבחות", דביר, א, ניסן-סיון תרפ"ג, עמ' 236-284.

מרקון, שירים מלוקטים

י"ד מרקון, "שירים מלוקטים מספר שירים וזמירות ותשבחות", מלילה, 3-4, תש"י, עמ' 255-275.

מרקון, שלמה בן מזל טוב

י"ד מרקון, "ר' שלמה בן מזל טוב", בתוך: ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, ניו-יורק, תש"י, עמ' שכא-שנ.

נזרי, נג'ארה

מ' נזרי, הכתובה לחג השבועות "ירד דודי לגנו" לרבי ישראל נג'ארה, רמת גן, 1989.

נזרי, שמונה בקשות

מ' נזרי, "שמונה בקשות לר' משה אל-אשקר ממגורשי ספרד", בתוך: פרקי שירה מגנזי השירה והפיוט של קהילות ישראל, ד (א' חזן, יי' דיסון, עורכים), רמת גן, עמ' 125-168.

סבירי, צופים

ש' סבירי, הסופים- אנתולוגיה, תל אביב, 2008.

סרוסי, בקשה

א' סרוסי, "לראשית שירת הבקשות בירושלים במאה הי"ט", פעמים, 56, תשנ"ג, עמ' 106-124.

סרוסי, המוסיקה

א' סרוסי, "המוסיקה של השיר העממי בלדינו", פעמים, 77, תשנ"ט, עמ' 5-19.

סרוסי, המקאם

א' סרוסי, "המקאם הטורקי בשירת יהודי ספרד בקיסרות העות'מנית", אפיריון, 32, 1994, עמ' 43-46.

סרוסי, השפעות אסלאמיות

א' סרוסי, "השפעות אסלאמיות על המוסיקה היהודית", מחניים, 1, טבת תשנ"ב, עמ' 116-123.

סרוסי, זמרת הקודש

א' סרוסי, "רבי ישראל נג'ארה מעצב זמרת הקודש אחרי גירוש ספרד", אסופות, ד, תש"ן, עמ' רפה-שי.

סרוסי, לחנים

E. Seroussi, *Incipitario sefardí: El antiguo cancionero judeo-español en fuentes hebreas (siglos XV-XIX)*. Madrid, 2009.

סרוסי, מוסיקה עות'מאנית

א' סרוסי, "מוסיקה עות'מאנית קלאסית בקרב יהודי שאלוניקי", בתוך: לאדינאר (יי' דיסון ושי' רפאל, עורכים), תל-אביב, 1998, עמ' 79-91.

סרוסי, מוסיקה תורכית

א' סרוסי, "מוסיקה תורכית ושירת קודש עברית באימפריה העות'מאנית", פעמים, 70, תשנ"ז, עמ' 124-128.

סרוסי, מנחה למנחם

א' סרוסי, "בלחן אחד: מוזיקאים יהודים בארצות האסלאם", בתוך: מנחה למנחם (ח' עמית ואחרים, עורכים), ירושלים, 2007, עמ' 489-498.

סרוסי, שירת הבקשות

א' סרוסי, "שירת הבקשות", פעמים, 19, 1984, עמ' 113-129.

סרוסי- בארי, ספר אמרי נועם

א' סרוסי וט' בארי, "רבי יוסף גאלייגו בעל ספרי אמרי נועם- חזן שאלוניקי באמשטרדם בראשית המאה הי"ז", אסופות, ו, תשנ"ב, עמ' פז-קנ.

פגיס, שירי תמונה

ד' פגיס, "שירי תמונה עבריים ועוד צורות מלאכותיות", בתוך: השיר דבור על אופניו, ירושלים, 1993, עמ' 81-108.

פגיס, חידוש ומסורת

ד' פגיס, חידוש ומסורת בשירת החול העברית, ירושלים, 1976.

פגיס, שירת החול

ד' פגיס, שירת החול ותורת השיר למשה אבן עזרא ובני דורו, ירושלים, 1970.

פדיה, אבל ועונג

ח' פדיה, "אבל ועונג: נגי'ארה ונתיבי המוסיקה הלילית ביהדות", בתוך: לבוש ותוך- המוסיקה בחווית היהדות (א' אביצור, מ' ריצרב, א' סרוסי, עורכים), רמת גן, 2012, עמ' 79-122.

פטאי, משוררי סלוניקי

י' פטאי, "שירת חול של משוררי סלוניקי", בתוך: משפוני שירה (י' קלוזנר, מבוא), ירושלים, 1943, עמ' 86-125.

פטאי, עונקינירה

י' פטאי, שירי דוד עונקינירה, ירושלים, תרצ"ח.

פליישר היוצרות

ע' פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים, תשמ"ד.

פליישר, הפיוט הקדום

ע' פליישר, "עיונים בבעיות תפקידם הליטורגי של סוגי הפיוט הקדום", תרביץ, מ, א-ד, תשל"א, עמ' 41-63.

פליישר, מבנים סטרופיים

ע' פליישר, "מבנים סטרופיים מעין- אזוריים בפיוט הקדום", בתוך: השירה העברית בספרד ובשלוחותיה א (ש' אליצור, ט' בארי, עורכות), ירושלים, תשי"ע, עמ' 119-195.

פליישר, התפתחות שיר האזור

ע' פליישר, "תחנות בהתפתחות שיר האזור העברי- מספרד ועד תימן" בתוך מחקרים בספרות עם ישראל ובתרבות תימן- ספר היובל לפרופ' יהודה רצהבי (י' דישון, ח' חזן, עורכים), רמת גן, 1991, עמ' 11-159.

פליישר, התקבלות המושח

ע' פליישר, "עיונים בשלבי עלייתה והתקבלותה של צורת המושח (שיר האיזור) בשירה העברית של ימי הביניים", מלאת, א (עורכים, א' שמואל ואחרים), תל אביב תשמ"ג, עמ' 165-197.

פליישר, שירת הקודש

ע' פליישר, שירת הקודש העברית בימי הביניים, מהדורה מורחבת, ירושלים, 2007.

פרידמן, גאנשו

צ' פרידמן, "הרב רבי יוסף גאנסו", בתוך: אוצר הרבנים, בני ברק, תשל"ה, עמ' 173.

צונץ, תפילות

L Zunz "Literaturgeschichte der synagogalen Poesie", Berlin, 1865.

צור, פואטיקה

ר' צור, בין פואטיקה קוגניטיבית לפואטיקה היסטורית, 2000, תל אביב.

צינברג, ספרות ישראל

י' צינברג, תולדות ספרות ישראל, ג, תל- אביב, 1958.

קימלמן, לכה דודי

ר' קימלמן, 'לכה דודי' וקבלת שבת, ירושלים, תשס"ג.

רגב, מקווה ישראל

ש' רגב, מקוה ישראל, רמת גן, 2004.

רובינסון, אשמורת הבוקר

I. Robinson, "Messianic prayer vigils in Jerusalem in the early sixteenth century",
JQR, 72, 1981, pp. 32-42.

רוזאניס, קורות היהודים

ש"א רוזאניס, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ג-ד, סופיא, תרח"ץ- תרצ"ה.

רוזן המהלך הסטרופי

ט' רוזן, "המהלך הסטרופי בשירת יהודה הלוי: פואטיקה אלטרנטיבית?" בתוך: ספר ישראל לז'ן, קובץ מחקרים בספרות העברית לדורותיה א (צ' ראובן, ט' רוזן, עורכים), תל אביב, 1994, עמ' 315-328.

רוזן, מזרח

ט' רוזן, "לתולדות שיר-האזור העברי במזרח", פעמים, 13, 1982, עמ' 125-145.

רוזן, שירת החול

ט' רוזן, שירת החול העברית בימי הביניים, תל-אביב, 1997.

רוזן, שירת האזור העברית

ט' רוזן- מוקד, לאזור שיר, חיפה, 1985.

רוזן, הים התיכון

מ' רוזן, בנתיבי הים התיכון, תל-אביב, 1993.

רוזן, הקהילה היהודית

מ' רוזן, הקהילה היהודית בירושלים במאה הי"ז, תל-אביב, תשמ"ה.

רוזן, יהודים

מ' רוזן, "פעולתם של יהודים רבי השפעה בחצר הסולטאן בקושטא למען היישוב היהודי בירושלים במאה הי"ז", מיכאל, ז, תשמ"ב, תל אביב.

רייפמאן, ארמית

י' רייפמאן, "מפענח נעלמים", אוצר טוב, תרמ"ב- תרמ"ג, עמ' 1-35.

רצהבי, אלקבץ

י' רצהבי, "לכה דודי" של המקובל רבי שלמה אלקבץ ומקורותיו", מחנים, 6, תשרי תשנ"ד, עמ' 162-169.

רצהבי, הניגון הזר

י' רצהבי, מגנזי שירת הקדם, ירושלים, תשנ"א.

שולואס, רומא וירושלים

מ"א שולואס, רומא וירושלים, ירושלים, תש"ד.

שוצמן, שירי החתונה

כ' שוצמן, שירי החתונה של ר' יהודה הלוי: בחינת מאפיינים צורניים ותוכניים, עבודה לצורך קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, 2008.

שטינשניידר, ספרות ישראל

מ' שטינשניידר, ספרות ישראל, ד (צ' מאלטער, תרגם לעברית), ורשה, תרפ"ג.

שטרן, שירה סטרופית

Stern, S. M. *Hispano – Arabic Strophic Poetry* (Selected and Edited L.P. Harvery),
Oxford, 1974.

שיטרית, בקשות

י' שיטרית, שירת הפיוטים ושירת הבקשות של יהודי מרוקו, חיפה, תשנ"ב.

שילוח, הלחן

א' שילוח, "חדירתו של הלחן הנכרי אל התפילה", בתוך: המורשת המוסיקלית של קהילות
ישראל, 4 (ב' פירסט, עורכת), תל-אביב, תשמ"ו, עמ' 7-15.

שילוח הסמכויות

א' שילוח, "עמדת הסמכויות הרבניות בשאלת אימוצם של לחנים זרים", בתוך: המורשת
המוסיקלית של קהילות ישראל, 4 (ב' פירסט, עורכת), תל-אביב, תשמ"ו, עמ' 16-22.

שילוח, הרומנסות

א' שילוח, "הרומנסות והשירות בספרדית יהודית", בתוך: המורשת המוסיקלית של קהילות
ישראל, 9-10 (ב' פירסט, עורכת), תל-אביב, תשמ"ו-תשמ"ז, עמ' 40-45.

שילוח, השפעות הקבלה

א' שילוח, "השפעות עולם הקבלה על התפתחות שירת הפיוט בארצות האסלאם" בתוך: מקדם
ומים, ב (י' שיטרית, עורך), חיפה, תשמ"ו, עמ' 209-215.

שילוח, מוסיקה

א' שילוח, "פנים רבות למוסיקה היהודית", הדואר, 82, 1, תשרי תשס"ג, עמ' 29-35.

שירמן, ספרד ופרובאנס

ח' שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, 1-2, ירושלים, 2006.

שירמן-פליישר, השירה בספרד

ח' שירמן, תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית (ע' פליישר, ערך, השלים וליווה בהערות),
ירושלים, תשנ"ט.

שירמן-פליישר, תולדות השירה

ח' שירמן, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית ובדרום צרפת (ע' פליישר, ערך, השלים וליווה
בהערות), ירושלים, תשנ"ז.

שכטר, צפת

S. Schechter, "Safed in the sixteenth century – a city of Legalists and Mystics" in: *S.*

Schechter Studies in Judaism, Philadelphia, 1908, pp 208-288.

שכטר, תקופת הזוהר

ש' שכטר, "תקופת הזוהר בצפת", אריאל, כתב עת לידעת ארץ ישראל, 157-158, דצמבר 2002,
עמ' 68-81.

שלום, הקבלה וסמליה

ג' שלום, פרקי-יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים, 1976.

שלום, הרקע

ג' שלום, שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו, תל-אביב, תשמ"ח.

שליטא, מקאם

י' שליטא, הערך "מוסיקה מזרחית", אנציקלופדיה למוסיקה, א, תל אביב, 1950, עמ' 517-522.

שפיגל, אלגזי

י"ש שפיגל, "לתולדות הרב שלמה אלגזי והדפסת ספריו", עלי ספר, ד, תשל"ז, עמ' 117-136.

שפיגל, קורא הדורות

י"ש שפיגל, "ר' גבריאל קונפורטי וחיבורו יסוד עולם", ספונות, יח תשמ"ה, עמ' 221-231.

שתיל, האר"י

ש' שתיל, האר"י, תל-אביב, 2008.

תמר, גלות וגאולה

ד' תמר, "תורת הגלות והגאולה בקבלת האר"י", מחניים, 6, תשרי תשנ"ד, עמ' 180-185.

תמר, הציפייה לגאולה

ד' תמר, "הציפייה לגאולה למן גירוש ספרד עד לסופה של המאה הטי"ז" בתוך: אשכולות תמר, ירושלים, תשס"ב, עמ' 210-215.

תמר, שנת הגאולה

ד' תמר, "הציפייה באיטליה לשנת הגאולה של"ה", בתוך: מחקרים תולדות היהודים בארץ ישראל ובאיטליה, ירושלים, תש"ל, עמ' 11-38.

לוח הכינויים

הקב"ה: אב, אבי; אבי יתומים; אבינו רכב ישראל ופרשיו; אביר; אדון; אדון האדונים; אדון עולם; אדיר; אדיר במרום; אהיה אשר אהיה; אורי; אורי וישעי; אחד; איום; איש מלחמה; איתן; אל בגבורה נאזר; אל חי; אל אמונה; אל אמת; אלהים חיים; אלהי אבי; אלהי ישע; אלהי ישראל; אלהי כל היצורים; אלהי צדקי; אלהי קדם מעונה; ארך אפים; ארך על בלי מה תולה; ארך תולה; בוחן כליות ולב; בוחן לבבות; בורא כל הנבראים; בורא כל הקצוות; בורא ניב שפתים; גאה; גאה על גאים; גודר פרץ; גדול; גדול גבור; גדול דעה; גדול ונורא; גדול ורב עלילה; גדול עצה; גואל; גודר פרץ; דגול מרבבה; דוד; דודי; דוד צח; דעה חונן; דר מרומים; דר ברום חביון; הדר; הדר כבוד הודך; הדר כבודו; הוד; הוד והדר; המעלם מבור שבייתם; חזק; חי; חי וקים; חמדתי; חנון; חנון ורחום; חסין; טוב ומטיב; טוב וסלח; יד ימינו; ידיד, ידידי; יודע יצר מחשבות; יודע מחשבות אדם; יודע מכאוביו; יודע שבת נדכאים; יה; יושב בכסא שן; יושב בסתר עליון; יושב ברום שמי עליון; יושב ברום שמי קדם; יושב בשחקים; יושב בשמי שמי שחק; יושב בשמים; יושב על חוג הארץ; יושב על כסא; יושב על שבעה רקיעים; יושב רום; יושב תהילות ישראל; יחיד; יחיד ומיוחד; יחיד ונאזר בגבורה; יחיד חי לדור דורים; יפה; יוצר; יוצר הארץ ועושה; יוצר הרים; יוצר כל יצור; יוצר רוחי ונשמתי; ישעי; ישעי ואורי; יתלונן בסתר עליון; ישר; כבודי ומרים ראשי; כביר; כיריעה שמים נוטה; כליות חוקר; לא ינום; לבבות חוקר; מבטחי; מגן; מגן ומבטח; מגן חוסים; מגן ושמם; מהולל מאוד; מושיב יחידים; מחזק כל בדק; מחסי הקב"ה; מלך; מלך גאות לבש; מלך השלום; מלך יושב שחקים; מלך מהולל; מלך נאמן; מלך עולם; מלך רחמן; מלכי; מלכי וקדושי; ממות מרוממי; ממת ומחיה; מנת חלקי; מעונה; מעוז חיי; מעוז לבית מצודות; מקור חיים; מרומם; מרים ראשי; משבר סלעים והרים עוקר; משגבי; משגבי ומנוסי; משגב לעמו; משובב נתיבות; משפיל אף מרומם; נאדר; נאזר בגבורה; נוטה שמים; נוטה שמים כיריעה; נורא; נורא ואיום; נורא עלילה; נורא תהילה; נורא תהילות; נורא ונשגב; נורא נאדר; נורא עושה גדולות; נורא עלילה; נעים; נעלה; נערץ; נערץ בקדושה; נפלא; נקדש; נשא ורם; נשא על כל נס; נשא על כל נשאים; סולח פשע; סלח; סלעי ומצודתי; סתרי; סתר ומחסה; עוזי ומנוסי; עוזי וזמרת; עוטה אור כשמלה; עופר האילים; עושה אורים; עושה גדולות; עושה חסד; עושה עש כסיל וכימה; עושה פלא; עושה פלא ונסים; עושה נפלאות; עזרתי; עזוז וגבור; עטרת צבי; על כל יצור מלך; עליון; עליון נורא; עתידות צופה; פודה; פודה ומחונן ענוים; פועל אמת; פועל ישועות; פינך פני רחמים; פעל הכל; צבאות; צבי; צדיק וישר [י] צדק; צור; צור אשר אין דומה לו הקב"ה; צור גואל; צור גואלי; צור חובבנו; צור ישע; צור ישראל; צור על כל יקום שרית; צור עולמים; צור עלילה; צור שוכני סנה; צור שמיא; צורם וקונם; צח; קדוש; קדוש ישראל; קונה; קים; קנא; ראש כל מנין; רב כל מחולל; רבונו של עולם; רב עלילה; רוכב בערבות; רחום; רחמן; רם; רם על כל רמים; רם על כסא; רעי; שדי; שוכן בשמי מרומי; שוכן זבול; שוכן מעונה; שוכן מרומים; שוכן שמים; שוכן ערבות; שוכן ערץ; שוכן רומה; שוכן שחקים; שומע תפילה; שומר אמונים; שומר ישראל; שומר פתאים; שופט צדיק; שמחת גילי; שמחת מהללי; תולה ארך בבלימה; תמים; תמים דעים

עם ישראל: אביון; אובדים; אוהבי שמו; אומה; אסיר; אסיר התקוה; בחירים; בכור, בן בכור; בניים; גאולים; גדי; גלמודה; גפן; דך; דל; דל ואביון; המון; זרויה; חוסים; טלאים; ידיד אסיר התקוה; ידידים; יעקב; ישרי לבב; ישרים; כושלים; כנת נבזה; כרם; כרם חמד; לא רוחמה; מגורשי; מדוחי; מושיעים; מחמדי עין; מעוטי עמים; מפוזרים; מרודה; נאנחים; נגידים; נדכאים; נדחים; נחשלים; נטע נאמן; נפוצים; נצר מטעד; עבד; עגומים; עדינה; עושי רצונו; עיפים; עם; עם הם פעלך; עם הקדש; עם אביון; עם אסיר תקוה; עם אשר בחרת; עם הם חבלי; עם זו מראשית קניית; עם מריעתו; עם נדכאים; עם רב ועצום; עמוסים; ענוים; עניים; ערער; פדויים; פזורים; פלטה; פליטת בית ישראל; פלטת יהודה; צאן; צאן ידי; צאן מריעת; צאן קדר; צולעה; קדושים; קודרים; רצוצים; רש; שבויים; שביה; שבטי יה; שה פזורה; שוכני בציון; שורק; שכולה; שלמים; תולעת

כנסת ישראל: אחות; אחותי כלה; איומה; איומה כנדגלות; אילת אהבים; ברה; בת, בת נדיב; גברת הממלכות; גן נעול; הוללה; חבצלת השרון; יונה; יונה הוללה; יונה תמה; יונת חן; יעלה; יעלת חן; יפה; יפה ונעימה; כלילת יופי; מעין חתום; מעונגה ונאוה; נאוה; עגלה יפיה; עפרה הוללה; צביה; רעיה; שושנת העמקים; תמה

אויבים: אדום ושמעאלים; אדונים קשים; אום נוקם; איש חמסים; איש עצב ונבזה; אכזרים; אנשי דמים; אנשים רקים; אפעה; אריה; ארם; בוזי שמי; בן האמה; בני בלי שם; בני נבל; בני נכר; בני עולה; בני קדם; גאים ורמים; גועלי; גורים וחיתו שדי; דולקים; זדים; זרים; זרע מרעים; חומס; חורשים; יושבי קצוות; כפיר; לבאים; לוחצים; לוצצים; מואב; מואב והגרים; מוגג; מונים; מלכות הרשעה; מלכות זדון; מעבידי; מענים; נוגשים; נזעמים; סירים וקוצים

סלונים סרבים; עדי שקר; עובדי פסל; עזי פנים; עם אין יראתך על פניהם מורט וממושך; עם בוזי שמי; עם לא אמרו אל איה; עם מורט גם ממושך; עם ממך חסד למס; עם משל בנו; עם נבל; עם נבל וסכל; עם סכל; עם ריב ומדון; עמון מואב ואשדוד; עמים; ערי; עריצים; פתן; צוררי נפשי; צוררים; צר; צרי וערי ואויבי; קמים; קמים וצוררים; רמי הקומה; רשע; רשעי ארץ; שוביהם; שוטנים; שועלים; שחל; שכני

גלות: ארץ אויבהם; ארץ לא זרועה; ארץ מגוריו; ארץ שבים וענים; ארץ תלאובות; בוץ; בור; בין לא ישמעו לשונם; בית גאים; בית כלאים, בית כלא; בית עבדים; בית עניי; גיא צלמות; הפכה; יוון מצולה; כבל; כלא; מאסר; מחשכים; מלונה; מסגר; מעמקים; מצולות; עמק הבכא; שביה; תהומות; תנור וכיריים

גאולה: קץ; קץ הפלאות; קץ ישועתי

ארץ ישראל: אדמת קדש; ארץ טובה ורחבה; ארץ מחושקה; ארץ נצר מטעי; ארץ רחבה; בית; גן עדן; חמדתי; למנוחה ואל הנחלה; מחוז חפצי; ממלוני; מקום נושב; מקום; משוב הארץ; נוה; נוה שאנן; נחלתי; ערים הנחרבות; ציון; ציון עיר צבי; קן

ירושלים: אריאל; הדרת תבל; הר דבירך; הר המוריה; הר ציון; הר צבי; הר קדשך; יפה נוף; מבצר; מגרש; מכלל יופי; מעון; נוה קדשך; עיר; עיר דוד חנה; עיר ההוללה בתבל; עיר הנשמה; עיר הקדש, עיר קדשי; עיר מבצר; עיר מכלל יופי; עיר מנוחתי; עיר נחלת צבי; עיר צדק נאמנה; עיר ציון; עיר צבי; עיר קדשך; עיר שלם; עיר שעשועי; פנת יקרת; קריה עליזה; קרית דוד חנה; קרית תהילה; קרת

בית המקדש: אהל, אהלי; אהל ידיעותי; אולם; ארמון; בית; בית זבול; בית אל; בית כבוד; בית מאויינו; בית מושב מלונם; בית משושם; בית נויהם; בית קדש; בית שכינה; בית תפארת; גבעת הלבונה; דביר; דביר ואולם; הדום; הדום רגלי; היכל; זבול; זבול קדשך; חצריך; מגדל; מכון; מעוז; מעון כבודו; מקדש הלולך; משכן, משכנותיך; משכן כבודי; נוה הדומו; נחלתי; סוכתך; סוכת שלום; סף; ספי אולם; ספי דבירך

משיח: איש חמודות; איש עתי; אליהו, אליה; אשכול הכופר; בן דוד; בן ישי; גביר; גבר דרכו נסתרה; גואל; דוד; חמוד; חש בז שלל מהר; ינון; כרוב ממשח; מבשר; מלאך גואל; מנחם; נגיד ולאומים; פאר; צבי עופר; ציר; ציר נאמן; צמח דוד; שילה; תשבי

אישים

אברהם: אב המון גויים; ידיד. **יעקב:** איש תם; בחור. **משה:** איש ענו; בחיר; נאמן [ביתו]. **ישו:** ישי.

שונות

צדיק: ארון האלוהים

צדיקים: הדסים

תלמיד חכם: זה סיני

חכמי ישראל: תחכמוני

תורה: באר מים; ברה; מקור מים

מלאכים: בני האלהים

גורל: ילדי זמן

נוצרים: אדום; אדום רשעה; זרע עשו; מלכות אדום; שער

מוסלמים: ישמעאל; מלכות ישמעאל

מלכות בית דוד: סוכת הנופלת; סוכת דוד הנופלת

שמים: ערץ

מפתח הכינויים

אחות (כנסת ישראל) - קג, 1, 15, 18 ; קנח, 14

אחותי כלה (כנסת ישראל) - קנח, 9

אחד (הקב"ה) - סה, 1

איום (הקב"ה) - פג, 16 ; צד, 2 ; קיב, 2 ; קכ, 12 ; קכו, 19 ; קנו, 11 ; רה, 3 ; רט, 6

איומה (כנסת ישראל) - קה, 5 ; קצא, 15

איומה כנדגלות (כנסת ישראל) - קנח, 3

אילת אהבים (כנסת ישראל) - קנט, 1

איש חמודות (משיח) - קסז, 18

איש חמסים (אויבים, האומות הנוצריות) - קסח, 3

איש מלחמה (הקב"ה) - ריב, 3

איש ענו (משה) - צא, 23

איש עצב ונבזה (אויבים) - סג, 3

איש עתי (משיח) - מח, 4

איש תם (יעקב) - צא, 18

איתן (הקב"ה) - מז, 6

אכזרים (אויבים) - סז, 7

אל בגבורה נאזר (הקב"ה) - נו, 1

אל חי (הקב"ה) - מג, 34 ; פד, 28 ; פט, 12 ; צח, 4 ; קצו, 7 ; רכב, 18

אל אמונה (הקב"ה) - נ, 7

אל אמת (הקב"ה) - קעד, 5

אל מהולל (הקב"ה) - עט, 18

אלהים חיים (הקב"ה) - רי, 31

אליהו, אליה (משיח, מבשר הגאולה) - קיד, 7 ; קכט, 11 ; קלו, 1 ; קצה, 8

אלהי אבי (הקב"ה) - רה, 29 ; רו, 27

אלהי ישע (הקב"ה) - מד, 6 ; ריא, 3 ; ריג, 87 ; ריז, 14 ; רכא, 86

אלהי ישראל (הקב"ה) - צו, 1

אלהי כל היצורים (הקב"ה) - קנה, 1

אלהי צדקי (הקב"ה) - קמב, 3 ; קעו, 10

אלהי קדם מעונה (הקב"ה) - קפא, 18

אב, אבי (הקב"ה) - מו, 4 ; פ, 2 ; פב, 8 ; צו, 15 ; קיו, 2 ; קיח, 26 ; קסו, 1 ; קסט, 2 ; קפד, 2 ; קצב, 10 ; רח, 1

אבי יתומים (הקב"ה) - לט, 7 ; קטו, 12

אבינו רכב ישראל ופרשיו (הקב"ה) - רכה, 40

אב המון גויים (אברהם) - צא, 7

אביון (עם ישראל) - נו, 18 ; נח, 5 ; פג, 6 ; פד, 3 ; קט, 6 ; קמח, 13 ; קסג, 13 ; קעג, 4 ; קפא, 13

אביר (הקב"ה) - קפד, 8

אדום (נוצרים) - מב, 5 ; סה, 6 ; פ, 11 ; קד, 18 ; קמב, 6 ; קס, 6 ; קעג, 13 ; קפה, 47

אדום וישמעאלים (אויבים) - פו, 7 ; רטו, 2 ; רי, 12

אדום רשעה (נוצרים) - קיט, 7 ; קכו, 31

אדון (הקב"ה) - עב, 5 ; קיח, 22, 26 ; קפד, 16

אדון האדונים (הקב"ה) - פד, 2

אדון עולם (הקב"ה) - קסה, 5

אדיר (הקב"ה) - צא, 1 ; קט ; קמו, 5 ; קנה, 2

אדיר במרום (הקב"ה) - קס, 1

אדונים קשים (אויבים) - עו, 2

אדמת קדש (ארץ ישראל) - סז, 6

אהיה אשר אהיה (הקב"ה) - קט, 1

אהל, אהלי (בית המקדש) - ס, 9 ; קמ, 1 ; קסב, 6 ; קפו, 7

אהל ידיעותי (בית המקדש) - קעו, 4

אובדים (עם ישראל) - קט, 13

אוהבי שמו (עם ישראל) - מב, 32 ; קכט, 2 ; קסז, 13 ; ריז, 18

אולם (בית המקדש) - מ, 4 ; מח, 1 ; פב, 10 ; קלה, 12 ; קפט, 10 ; רז, 47

אום נוקם (אויבים) - ו, 9

אומה (עם ישראל) - פב, 13

אורי (הקב"ה) - פב, 12 ; ריא, 89

אורי וישעי (הקב"ה) - קמט ; קנא, 8 ; קפו, 13

בור (גלות) - פא, 10; צו, 10; ק, 1; קי, 7; קכו, 13	אנשי דמים (אויבים) - קכג, 13; קעד, 10
בורא כל הנבראים (הקב"ה) - קסט, 1	אנשים רקים (אויבים) - קט, 12
בורא כל הקצוות (הקב"ה) - קנא, 7	אסיר (עם ישראל) - צח, 7; קמח, 11
בורא ניב שפתים (הקב"ה) - קל, 1	אסיר התקוה (עם ישראל) - קמז, 17; קסט, 21
בחור (יעקב) - צא, 16	אפעא (אויבים) - קיט, 7
בחיר (משה) - קלב, 3	ארון האלוהים (צדיק) - רכא, 66
בחירים (עם ישראל) - סה, 11; קכח, 4; קע, 12	אריאל (ירושלים, בית המקדש) - פח, 11; קנז, 28; רכב, 3
בין לא ישמעו לשונם (גלות) - צט, 10	אריה (אויבים) - ס, 5; קט, 3; קכח, 12; קנז, 34
בית (בית המקדש) - קכ, 7; קנה, 10; קנז, 27; קפג, 3; קפט, 4; רט, 22, 27	ארך אפים (הקב"ה) - נ, 9; עה, 4
בית (ארץ ישראל) - קכד, 17	ארם (גויים, אויבים) - קכד, 3
בית גאים (גלות) - קט, 7; קכח, 7	ארמון (בית המקדש) - נ, 6; קכח, 11; קכט, 6; קעג, 11
בית זבול (בית המקדש) - ו, 9; ס, 3	ארץ טובה ורחבה (ארץ ישראל) - מב, 30; רג, 33
בית אל (ירושלים, בית המקדש) - סד, 1; קעט, 3	ארץ מחושקה (ארץ ישראל) - פז, 1
בית כבוד (בית המקדש) - קיט, 10	ארץ נצר מטעי (ארץ ישראל) - פו, 6
בית כלאים, בית כלא (גלות) - נד, 3; קיג, 18; קלא, 4; קסא, 13; קצב, 12	ארץ רחבה (ארץ ישראל) - סה, 11
בית מאויינו (בית המקדש) - קע, 7	ארץ אויבהם (גלות) - עג, 12
בית מושב מלונם (בית המקדש) - עח, 7	ארץ לא זרועה (גלות) - פד, 12
בית משושם (בית המקדש) - קלא, 3	ארץ מגוריו (גלות) - סא, 3
בית נויהם (בית המקדש) - ס, 3	ארץ שבים וענים (גלות) - לז, 5
בית עבדים (גלות) - מג, 29; נב, 17; קט, 4; ריו, 10; ריז, 7	ארץ תלאובות (גלות) - מח, 4
בית עניי (גלות) - ריא, 17	ארץ על בלי מה תולה (הקב"ה) - קי, 4
בית קדש (בית המקדש) - קעט, 11; קצא, 5;	ארץ תולה (הקב"ה) - קכה, 5
בית שכינה (בית המקדש) - קכט, 10	אשכול הכופר (משיח) - צד, 10; קס, 14
בית תפארתי (בית המקדש) - קסט, 4	באר מים (תורה) - סג, 31
בכור, בן בכור (עם ישראל) - פג, 18; סז, 2; קח, 4	בוזי שמי (אויבים) - קיא, 2; קלה, 2
בנים (עם ישראל) - לו, 12; עז, 12; עח, 3; פט, 12; קלב, 18; קמט, 11; קסא, 2; קסג, 11; קצד, 15; קצח, 11	בוחר כליות ולב (הקב"ה) - מג, 25
	בוחר לבבות (הקב"ה) - קמו, 6
	בוץ (גלות) - פא, 11

גואל (משיח)- ו, 16 ; ס, 7 ; סו, 7 ; קמד, 21 ; קפה, 59 ; קצו, 7 ; שיר סיום ללא סימן, 9	בן דוד (משיח)- מב, 23 ; נה, 18 ; פב, 6 ; קעב, 3 ; קפה, 36
גואל (הקב"ה)- ו, 1, 13 ; ק ; קפת, 12 ; קס, 1 ; קצו, 3	בן האמה (אויבים, מוסלמים)- קכא, 4 ; רה, 22 ; ריא, 10, 32
גודר פרץ (הקב"ה)- צד, 8	בני בלי שם (אויבים, רשעים)- קט, 12 ; קמב, 13
גועלי (אויבים)- קלט, 2	בני האלהים (מלאכים)- קיב, 1
גורים וחיתו שדי (אויבים)- קסב, 2	בן ישי (משיח)- קמד, 12 ; רח, 16
גיא צלמות (גלות)- פו, 4	בני נבל (אויבים)- קמב, 13 ; קמט, 2
גלמודה (עם ישראל)- רח, 3	בני נכר (אויבים, גויים)- סט, 8 ; קל, 15 ; קפה, 17
גן נעול (כנסת ישראל)- קנח, 9	בני עולה (אויבים)- לט, 1 ; פ, 5 ; קא, 17 ; קסב, 5
גן עדן (ארץ ישראל) - קסו, 9	בני קדם (אויבים)- קלג, 16
גפן (עם ישראל)- קיג, 10 ; קצח, 23	ברה (התורה)- קיח, 9
דביר (בית המקדש)- קיד, 18 ; קיט, 17 ; קכט, 6 ; קפ, 4 ; קפו, 10 ; קפט, 10 ;	ברה (כנסת ישראל) - קפא, 1
דביר ואולם (בית המקדש)- קלה, 12 ; רו, 47	בת, בת נדיב (כנסת ישראל)- קה, 8 ; קנח, 11
דגול מרובה (הקב"ה)- קיז, 1 ; קפג, 1, 4 ; קצט, 2	גאה (הקב"ה)- צה, 1 ; קפ, 1
דוד (משיח)- נב, 12	גאה על גאים (הקב"ה)- קו, 7 ; קכד, 1 ; קצב, 5
דוד (הקב"ה)- מו ; עב ; פז, 5 ; פח, 1, 5 ; צו ; קיא, קלט ; קמד, 1 ; קמוז, 18 ; קמט ; קסט ; קפו ; קצב ; קצג	גאולים (עם ישראל)- קח, 6
דודי (הקב"ה)- לה, 10 ; נב, 1, 12 ; צו, 2 ; קכו, 40 ; קמה, 15 ; קנח, 15 ; קס, 15 ; קפו, 33	גאים ורמים (אויבים)- קכח, 6
דוד חשקי (הקב"ה)- סח, 2	גביר (משיח)- קפד, 8
דוד צח (הקב"ה)- קמד, 1 ; קצט, 2	גבעת הלבונה (בית המקדש)- צב, 10 ; קפא
דולקים (אויבי ישראל)- קעא, 11	גבר דרכו נסתרה (משיח)- עד, 2 ; רב, 1
דך (עם ישראל)- קכה, 1 ; קנ, 27	גברת הממלכות (כנסת ישראל)- קה, 15
דל (עם ישראל)- סא, 1 ; קיג, 1 ; קכב, 15 ; קמה, 21	גדול (הקב"ה)- לה ; צח, 13 ; קא, 5 ; קט, 1 ; קיא, 21 ; קכג, 17 ; ריא, 63
דל ואביון (עם ישראל) - קמח, 13 ; קעג, 4 ; קפא, 13	גדול גבור (הקב"ה)- קמה, 16
דעה חונן (הקב"ה)- פב, 13	גדול דעה (הקב"ה)- צו, 7 ; קסה, 3
דר מרומים (הקב"ה)- קעו, 5	גדול ונורא (הקב"ה)- קצו, 1
דר ברום חביון (הקב"ה)- קכ, 16	גדול ורב עליליה (הקב"ה)- מד ; סג, 23 ; עט, 13 ; קכו, 15
הדר (הקב"ה)- קיא, 6	גדול עצה (הקב"ה)- עב, 1
	גדי (עם ישראל)- קמו, 22 ; קפו, 8

חוסים (עם ישראל) - פד, 6 ; קח, 1	הדר כבוד הודך (הקב"ה) - קל, 5
חורשים (אויבים) - עה, 8	הדר כבודו (הקב"ה) - קטו, 7
חזק (הקב"ה) - ו, 17	הוד (הקב"ה) - ו, 3
חי (הקב"ה) - קמד, 23 ; קצח, 22 ; ריא, 51	הוד והדר, קלג, 2
חי וקים (הקב"ה) - קמו, 1 ; ריא, 31	הוללה (כנסת ישראל) - קנח, 10
חמדתי (הקב"ה) - ו, 15	הדום (בית המקדש) - מב, 6, 28 ; סד, 1 ; קכט, 4 ; קמב ; קפד, 12 ; ריז, 16
חמדתי (ארץ ישראל) - רא, 18	הדום רגלי (בית המקדש) - קצא, 5
חמוד (משיח) - ו, 16	הדסים (צדיקים) - צג, 28
חנון (הקב"ה) - נו ; סט ; עה, 10 ; עט ; פח ; קטו ; קכג ; קלג, 3 ; קסו ; קפג	הדרת תבל (ירושלים) - קפא, 15
חנון ורחום (הקב"ה) - רה, 48	היכל (בית המקדש) - נו, 9 ; סח, 11 ; קפה, 9 ; קפו, 10 ; קפט, 10 ; ריט, 4
חסין (הקב"ה) - עט, 7 ; קח, 2 ; קג, 4 ; קסח, 1	המון (עם ישראל) - לח, 17 ; סז, 16 ; קמא, 4 ; קצד, 3 ; רטו, 7 ; ריז, 1
חצריך (ירושלים, בית המקדש) - קפז, 4	המעלם מבור שבייתם (הקב"ה) - קצב, 17-18
חש בז שלל מהר (משיח) - קסט, 24	הפכה (גלות) - לה, 22
טוב ומטיב (הקב"ה) - ריא, 33	הר דבירך (ירושלים) - נא, 8
טוב וסלח (הקב"ה) - קא, 13 ; קכה, 17	הר המוריה (ירושלים) - עב, 18
טלאים (עם ישראל) - נד, 5 ; סז, 17 ; קעו, 21	הר ציון (ירושלים) - קנו, 28 ; קסג, 4 ; קפח, 1
יד ימינו (הקב"ה) - נב, 6	הר צבי (ירושלים) - פב, 7
ידיד, ידידי (הקב"ה) - ו, 2, 14 ; נו, 16 ; קסב, 1	הר קדשך (ירושלים) - עג, 16
ידיד (אברהם) - קנ, 25	ולעם האר אורם (עם ישראל) - ו, 8
ידיד אסיר התקוה (עם ישראל) - קמו, 17	זבול (בית המקדש) - לח, 1 ; קמ, 4 ; קסב, 5
ידידים (עם ישראל) - סד, 1 ; צט, 1	זבול קדשך (בית המקדש) - מז, 9
יה (הקב"ה) - ו, 15 ; לח, 1 ; מז, 1 ; מח, 1 ; נו, 1 ; סז, 1 ; פא, 1 ; קח, 1 ; קכג, 1 ; קכד, 1 ; קלד, 1 ; קלה, 1 ; קסח, 1 ; קעו, 1	זדים (אויבים) - ו, 13 ; לז, 3 ; מא, 7 ; קט, 3 ; ריא, 10 ; ריו, 11
יודע יצר מחשבות (הקב"ה) - רא, 6	זה סיני (תלמיד חכם) - רכא, 94
יודע מחשבות אדם (הקב"ה) - קעב, 1	זרויה (עם ישראל) - צד, 11
יודע מכאוביו (הקב"ה) - סא, 7	זרים (אויבים) - ו, 7 ; פט, 3 ; קכג, 4 ; קנא, 13 ; קנה, 7 ; רא, 16
יודע שבת נדכאים (הקב"ה) - נד, 1	זרע מרעים (אויבים) - עז, 11
יוון מצולה (גלות) - קנב, 13 ; רז, 8 ; ריא, 65	זרע עשו (נוצרים) - צט, 5
יונה (כנסת ישראל) - קפב, 5 ; ע, 3	חבצלת השרון (כנסת ישראל) - קנח, 7
יונה הוללה (כנסת ישראל) - קפב, 5	חומס (אויבים, גויים) - קלב, 13

יוננה תמה (כנסת ישראל) - קפא, 1; קפב, 1
 יונת חן (כנסת ישראל) - פח, 1
 יוצר (הקב"ה) - מ, 1; קנב, 1; קצב, 1; ריב, 4; ריח, 7; רכה, 19
 יוצר הארץ ועושה (הקב"ה) - רח, 1
 יוצר הרים (הקב"ה) - רכה, 52
 יוצר כל יצור (הקב"ה) - עב, 1
 יוצר רוחי ונשמתי (הקב"ה) - רא, 1
 יושב בכסא שן- (הקב"ה) - קפט, 1
 יושב בסתר נורא עליון (הקב"ה) - קט, 7
 יושב ברום שמי עליון (הקב"ה) - קכו, 5
 יושב ברום שמי קדם (הקב"ה) - קא, 1
 יושב בשחקים (הקב"ה) - קט, 13; קצ, 22; רז, 30
 יושב בשמי שמי שחק (הקב"ה) - קמד, 5
 יושב בשמים (הקב"ה) - קמג, 1; רכא, 77
 יושב על חוג הארץ (הקב"ה) - צב, 1
 יושב על כסא (הקב"ה) - לה, 1; צד, 6; קד, 3; קנה, 2
 יושב על שבעה רקיעים (הקב"ה) - קמה, 17
 יושבי קצוות- אויבים (נח, 1);
 יושב רום (הקב"ה) - עב, 4; שיר ללא סימן לו-לז, 1
 יושב תהילות ישראל (הקב"ה) - ע, 1; רכא, 48
 יחיד (הקב"ה) - קי, 1; קכו, 1; קכז, 13; קלט, 1
 יחיד ומיוחד (הקב"ה) - קט, 5; ריא, 57
 יחיד ונאזר בגבורה (הקב"ה) - קכא, 1
 יחיד חי לדור דורים (הקב"ה) - קנה, 3
 ילדי זמן (גורל) - מא, 1;
 ינון (משיח) - קמט, 1
 יעלה (כנסת ישראל) - קנח, 4; קפב, 8
 יעלת חן (כנסת ישראל) - קנט, 1; קפא, 12
 יעקב (עם ישראל) - עד, 4; פט, 4; קנג, 2; ריא, 70; ריט, 4
 יפה (הקב"ה) - לה, 10; צג, 32; קמה, 15
 יפה (כנסת ישראל) - קנח, 12
 יפה ונעימה (כנסת ישראל) - קה, 6
 יפה כלבנה (כנסת ישראל) - קפא, 1
 יפה כתרצה (כנסת ישראל) - קפב, 10
 יפה נוף (ירושלים) - מח, 6; קב, 1
 ישי (ישו) - קיא, 14
 ישמעאל (מוסלמים) - פ, 12; פו, 7; קיח, 12; קס, 6; רי, 12
 ישעי (הקב"ה) - צו, 6
 ישעי ואורי (הקב"ה) - פב, 12; ריא, 89
 ישרי לבב (עם ישראל) - קפח, 5
 ישרים (עם ישראל) - קלא, 1
 יתלונן בסתר עליון (הקב"ה) - מד, 10
 ישר (הקב"ה) - צג, 4; רכה, 15
 כבודי ומרים ראשי (הקב"ה) - קעד, 13
 כביר (הקב"ה) - צב, 1; קפד, 8
 כבל (גלות) - ו, 15; קסב, 13; קצא, 3
 כלא (גלות) - קסו, 8
 כושלים (עם ישראל) - קיג, 8
 כיריעה שמים נוטה (הקב"ה) - קלו, 1
 כליות חוקר (הקב"ה) - כד, 8
 כלילת יופי (כנסת ישראל) - קצא, 15
 כנת נבזה (עם ישראל המבוזה) - פג, 8
 כפיר (אויבים) - סא, 13
 כרוב ממשח (משיח) - קצ, 23
 כרם (עם ישראל) - סא, 11
 כרם חמד (עם ישראל) - צג, 27
 לא ינום (הקב"ה) - קטו, 1
 לא רוחמה (עם ישראל) - רז, 36
 לבבות חוקר (הקב"ה) - רו, 6

מלונה (גלות)- פח, 13
ממלוני (ארץ ישראל)- קעא, 4
מלך, מלכי (הקב"ה)- נה, 15; עד, 1; עו, 13;
פה, 4; צו, 14; קיא, 19; קיד, 2; קכ, 1;
קמה, 1, 13; קמח, 1; קמט, 8; קנה, 2; קסו,
15; קפד, 2, 16; קעג, 1; רא, 13; רג, 27;
ריא, 90; ריג, 13; רכא, 31
מלך גאות לבש (הקב"ה)- קלב, 1
מלך השלום (הקב"ה)- פו, 8
מלך יושב שחקים (הקב"ה)- קצ, 22
מלך מהולל (הקב"ה)- צו, 1
מלך נאמן (הקב"ה)- קיא, 7
מלך עולם (הקב"ה)- קכה, 1; קמד, 23; רו,
46; רי, 31; ריא, 51
מלך רחמן (הקב"ה)- ו, 6; קיא, 8
מלכי וקדושי (הקב"ה)- צד, 3
מלכות אדום (נוצרים)- עו, 11; קלג, 7; קפד,
15
מלכות הרשעה (אויבים)- מג, 18
מלכות זדון (אויבים)- קלא, 6
מלכות ישמעאל (מוסלמים)- צב, 3
ממות מרוממי (הקב"ה)- קלה, 4
ממית ומחיה (הקב"ה)- ס, 6; קט, 4
מנחם (משיח)- צו, 8; רכד, 9
מנת חלקי (הקב"ה)- קמב, 1
מסגר (גלות)- צח, 7; קמג, 7; קנב, 11
מעבידי (אויבים)- קסב, 3
מעוז (בית המקדש)- מד, 20
מעוטי עמים (עם ישראל)- קכג, 3
מעון (ירושלים)- קמ, 5; קפ, 9; רה, 42
מעון כבודו (בית המקדש)- קסז, 10
מעונה (הקב"ה)- ריח, 10
מעין חתום (כנסת ישראל)- קנח, 9
מפוזרים (עם ישראל)- קכא, 18

לוחצים (אויבים, גויים)- קכט, 1
לוצצים (אויבים)- קכט, 2
למנוחה ואל הנחלה (ארץ ישראל)- קמג, 18
מאסר (גלות)- קמג, 15
מבטחי (הקב"ה)- ו, 3; צט, 13
מבצר (ירושלים)- קנ, 17
מבשר (משיח)- סה, 13; קפט, 2; קצד, 3; רג,
39
מגדל (בית המקדש)- קכב, 17
מגן (הקב"ה)- צט, 8; קכא, 10; קפד, 2
מגן ומבטח (הקב"ה)- קמח, 13
מגן חוסים (הקב"ה)- קח, 1; רד, 17
מגן ושמש (הקב"ה)- סז, 4
מגורשי (עם ישראל)- רו, 40
מגרש (ירושלים)- קפו, 12
מדוחי (עם ישראל)- ו, 4; קיט, 7
מואב (אויבים)- מו, 5
מואב והגרים (אויבים)- רב, 10
מוגג (אויבים)- צו, 3
מהולל מאוד (הקב"ה)- צח, 13
מונים (אויבים)- קמא, 5; קפג, 18; רי, 23;
מושיב יחידים (הקב"ה)- קט, 1
מושיעים (עם ישראל)- צט, 5
מחוז חפצי (ארץ ישראל)- פה, 7
מחזק כל בדק (הקב"ה)- קסא, 8
מחמדי עין (עם ישראל)- קצח, 10
מחסי (הקב"ה)- מח, 11; נד, 15; צד, 5; קסו,
3
מחשכים (גלות)- קמד, 3
מכבלי לי שמו (האויבים)- ו, 15
מכון (בית המקדש)- קיו, 2; קמ, 7
מכלל יופי (ירושלים)- קסב, 17
מלאך גואל (משיח)- מח, 8

נגידים (עם ישראל)- סד, 4	מעוז חיי (הקב"ה)- שיר סיום ללא סימן, 1
נדכאים (עם ישראל)- נד, 1 ; קט, 5	מעוז לבית מצודות (הקב"ה)- קסז, 8
נדחים (עם ישראל)- לז, 5 ; ע, 2 ; פו, 6 ; צט, 8 ; קכב, 16 ; קמד, 8 ; קנז, 30 ; קסב, 18 ; קסח, 12 ;	מעונגה ונאוה (כנסת ישראל)- קמז, 15
רב, 4 ; רז, 48	מעמקים (גלות)- קעא, 10
נוגשים (אויבים)- קמט, 12 ; ; קסח, 6 ; קסט, 3	מענים (אויבים)- לז, 2 ; פט, 1
נוה (ארץ ישראל)- פט, 4 ; קח, 11 ; קיח, 18 ; קלז, 8 ; קנה, 7 ; קעג, 1 ; קעה, 13	מצולות (גלות)- עח, 5
נוה הדומו (בית המקדש)- קכח, 13	מקדש הלולך (בית המקדש)- קעה, 18
נוה קדשך (ירושלים)- נג, 3	מקום נושב (ארץ ישראל)- קח, 3
נוה שאנן (ארץ ישראל)- סח, 7 ; פח, 13 ; קפה, 23 ; קפח, 16	מקום (ארץ ישראל)- סו, 8 ; קלה, 1
נוטה שמים (הקב"ה)- קז, 1 ; קל, 3 ;	מקור חיים (הקב"ה)- ר, 10
נוטה שמים כיריעה (הקב"ה)- קכו, 6	מקור מים (תורה)- רכה, 5
נורא (הקב"ה)- לה, 2 ; קי, 4 ; קל, 15 ; קמה, 18 ; קמו, 5 ; קנה, 2 ; קנו, 32 ; קסא, 9 ;	מרודה (עם ישראל)- רח, 3
נורא ואיום (הקב"ה)- פג, 16-17 ; צד, 2 ; קכ, 12 ; קכו, 19 ; קנז, 11 ; רט, 6 ;	מרומם (הקב"ה)- עג, 9
נורא עושה גדולות (הקב"ה)- פד, ק	מרים ראשי (הקב"ה)- קנז, 23 ; קעד, 13 ; קצה, 1
נורא עלילה (הקב"ה)- ריא, 66	משבר סלעים והרים עוקר (הקב"ה)- כד, 10
נורא תהילה (הקב"ה)- צח, 12	משגבי (הקב"ה)- פ, 1 ; קי, 9 ; קסז, 7 ; רג, 27 ; רה, 25 ;
נורא תהילות (הקב"ה)- פד, 28 ; קכג, 6	משגבי ומנוסי (הקב"ה)- מב, 2
נורא ונשגב (הקב"ה)- סה, 10 ; קצה, 5 ;	משגב לעמו (הקב"ה)- צד, 5
נורא נאדר (הקב"ה)- קיא, 12	משובב נתיבות (הקב"ה)- רא, 20
נזעמים (אויבים)- קכו, 35	משוש הארץ (ארץ ישראל)- קב, 1 ; קפא, 15 ;
נחלתי (ירושלים, ארץ ישראל)- קפג, 7	משכן, משכנותיך (בית המקדש)- צז, 2 ; קע, 3 ; ריז, 6 ;
נחלתי (בית המקדש)- ו, 14 ; מא, 2 ; קכה, 8	משכן כבודי (בית המקדש)- קעד, 5 ; רה, 54
נחשלים (עם ישראל)- קח, 6	משפיל אף מרומם (הקב"ה)- קצט, 8
נטע נאמן (עם ישראל)- נז, 17	נאדר (הקב"ה)- קיא, 12 ; קלג, 1
נעים (הקב"ה)- לה, 10 ; צג, 32 ; קמה, 15	נאוה (כנסת ישראל)- ו, 13 ; קה, 5 ; קמז, 15 ; קנח, 8 ; קנט, 1
נעלה (הקב"ה)- קעא, 14	נאזר בגבורה (הקב"ה)- קכא, 1 ; קנו, 3
נערץ (הקב"ה)- קיז, 1	נאמן [ביתו]- משה- צא, 22
נערץ בקדושה (הקב"ה)- קד, 8	נאנחים (עם ישראל)- קכג, 8
	נגיד ולאומים (משיח)- קא, 13

עובדי פסל (אויבים, גויים) - סט, 1	נפוצים (עם ישראל) - קפ, 3 ; קכט, 4
עוזי ומנוסי (הקב"ה) - פו, 1	נפלא (הקב"ה) - עג, 3
עוזי וזמרת (הקב"ה) - קמה, 8 ; קנב, 18	נצר מטעך (עם ישראל) - קכב, 12
עוטה אור כשמלה (הקב"ה) - עג, 4 ; קכא, 1	נקדש (הקב"ה) - פד, 5
עופר האילים (הקב"ה) - נב, 1 ;	נשא ורם (הקב"ה) - ו, 2 ; קפו, 1
עושה אורים (הקב"ה) - קנה, 8 ; רכה, 22	נשא על כל נס (הקב"ה) - קכב, 12
עושה גדולות (הקב"ה) - כד, 2 ; פד, 7	נשא על כל נשאים (הקב"ה) - קעו, 18
עושה חסד (הקב"ה) - נו, 10	סוכתך (בית המקדש) - קמג, 10
עושה עש כסיל וכימה (הקב"ה) - קלד, 2	סוכת הנופלת (מלכות בית דוד) - קמה, 25 ; קפה, 26
עושה פלא (הקב"ה) - קי, 4 ; קסו, 4 ;	סוכת דוד הנופלת (מלכות בית דוד או בית המקדש) - מו, 5 ; קצג, 2
עושה פלא ונסים (הקב"ה) - קסת, 1	סוכת שלום (בית המקדש) - ק, 11
עושה נפלאות (הקב"ה) - ריד, 1	סולח פשע (הקב"ה) - צו, 10
עושי רצונו (עם ישראל) - סד, 12	סירים וקוצים (אויבים) - קכג, 10
עזי פנים (אויבים) - קצ, 8	סלונים סרבים (אויבים) - סא, 11
עזרת (הקב"ה) - מב, 2 ; קפד, 2	סלח (הקב"ה) - קא, 13 ; קכה, 17
עזוז וגבור (הקב"ה) - ריא, 63	סלעי ומצודתי (הקב"ה) - קי, 9 ; קיב, 13 ; ריא, 57
עטרת צבי - (הקב"ה) - פ, 13	סף (בית המקדש) - פב, 10 ; קפו, 10
עיפים (עם ישראל) - קיג, 8	ספי אולם (בית המקדש) - קכח, 10 ; קסג, 10
עיר (ירושלים) - ו, 10 ; קח, 12 ; קיט, 8 ; קלג, 17 ; קלד, 20 ; קסא, 12 ; קע, 7 ; קצ, 20 ; קצח, 14 ; ריא, 75 ; ריד, 6 ; ריט, 1	ספי דבירך (בית המקדש) - פז, 10 ; קפט, 10
עיר דוד חנה (ירושלים) - מ, 16 ; פב, 2	סתרי (הקב"ה) - צט, 8 ; קכא, 10
עיר ההוללה בתבל (ירושלים) - ק, 4 ; קצא, 1	סתר ומחסה (הקב"ה) - צד, 5
עיר הנשמה (ירושלים) - קעא, 5	עבד (עם ישראל) - ללא סימן בין לו-לו, 13 ; מח, 15 ; מט, 6 ; נא, 5 ; סג, 35-36 ; סח, 8 ; סט, 7 ; עה, 7 ; עו, 7 ; פג, 13 ; קכד, 7 ; קמד, 3 ; קנג, 6 ; קנד, 11 ; קסב, 12 ; קסז, 12 ; קסח, 2 ; קצה, 2 ; רו, 31 ; רז, 50 ; רט, 9 ; ריא, 61, 92 ; ריו, 12 ; רכה, 9
עיר הקדש, עיר קדשי (ירושלים) - נו, 2 ; פז, 4 ; קיא, 13 ; רד, 19 ; ריט, 10	עגומים (עם ישראל) - קכח, 7 ; רז, 35
עיר מבצר (ירושלים) - לח, 7	עגלה יפפיה (כנסת ישראל) - קה, 10
עיר מכלל יופי (ירושלים) - נג, 6 ; צו, 20	עדי שקר (אויבים) - ללא סימן בין לו-לו, 5
עיר מנוחתי (ירושלים) - קח, 15 ; קפג, 6	עדינה (עם ישראל) - פב, 4 ; קה, 15
עיר נחלת צבי (ירושלים) - קעד, 11	
עיר צדק נאמנה (ירושלים) - צב, 9	
עיר ציון (ירושלים) - מח, 6 ; קט, 8 ; קיז, 18 ;	
עיר צבי (ירושלים) - קח, 4 ; קעא, 2	

עמון מואב ואשדוד (אויבים)- מו, 5	עיר קדשך (ירושלים)- מד, 13 ; נג, 3 ; קכג, 4 ; קעג, 7 ; קפ, 4
עמוסים (עם ישראל)- קח, 2 ; קמט, 13	עיר שלם (ירושלים)- קצב, 17
עמים (אויבים)- קיח, 2	עיר שעשועי (ירושלים)- פו, 5
עמק הבכא (גלות)- לה, 23	על כל יצור מלך (הקב"ה)- קעה, 17
ענוים (עם ישראל)- מד, 15	עליון (הקב"ה)- לט, 3 ; נח, 1 ; עה, 12 ; קלח, 1 ; קפה, 29 ; קסז, 1
עניים (עם ישראל)- קו, 8 ; קנא, 17	עליון נורא (הקב"ה)- נד, 21 ; קנג, 11
עפרה הוללה (כנסת ישראל)- קה, 1	עם (עם ישראל)- סה, 2 ; קיח, 8 ; קנ, 31 ; קכד, 10 ; קכח, 4 ; קכט, 1 ; קלב, 3 ; קמג, 3 ; קמה, 26 ; קמט, 12 ; קסט, 8 ; קעא, 2 ; קעו, 3 ; קפד, 6 ; רי, 21 ; רטו, 13 ; רכה, 2, 46
ערי (אויבים)- פב, 10 ; קלו, 4 ; ריא, 25 ; ריו, 1	עם הם פעלך (עם ישראל)- קיא, 20
עריצים (אויבים)- קסו, 14	עם הקדש (עם ישראל)- נג, 12 ; קפו, 11 ; קצד, 2 ; ריז, 4
ערץ (שמים)- קז, 1 ; קפא, 17	עם אביון (עם ישראל)- צב, 8 ; קמב, 16
ערער (עם ישראל)- מח, 7	עם אין יראתך על פניהם מורט וממושך (אויבים)- קכג, 12
ערים הנחרבות (ארץ ישראל)- קלב, 17	עם אסיר תקוה (עם ישראל)- מד, 7
עתידות צופה (הקב"ה)- כד, 8	עם אשר בחרת (עם ישראל)- כא, 3 ; נג, 13 ; עג, 1
פאר (משיח)- קס, 14	עם בוזי שמי (אויבים)- קלה, 2
פדויים (עם ישראל)- קכ, 15	עם הם חבלי (עם ישראל)- ס, 2
פודה- (הקב"ה)- קיד, 1 ; קפג, 1	עם זו מראשית קנית (עם ישראל)- קעה, 1
פודה ומחונן ענוים (הקב"ה)- מד, 15	עם לא אמרו אל איה (אויבים)- קט, 2
פועל אמת (הקב"ה)- מא, 7	עם מורט גם ממושך (אויבים)- קצ, 8
פועל ישועות (הקב"ה)- צד, 7 ; ריא, 67	עם ממך חסד למס (אויבים)- עה, 3
פזורים (עם ישראל)- נג, 2 ; קפ, 7	עם מריעתו (עם ישראל)- נג, 2 ; סח, 4 ; קפד, 6
פלטה (עם ישראל)- נג, 1	עם משל בנו (אויבים)- קכד, 7
פליטת בית ישראל (עם ישראל)- קעט, 1	עם נבל (אויבים)- ריז, 3
פלטת יהודה (עם ישראל)- קצח, 22	עם נבל וסכל (אויבים)- עב, 13
פניך פני רחמים (הקב"ה)- קלג, 15	עם נדכאים (עם ישראל)- קט, 5
פנת יקרת (ירושלים)- קפא, 15	עם סכל (אויבים)- ריט, 4
פעל הכל (הקב"ה)- קד, 15	עם ריב ומדון (אויבים)- קיח, 24
פתן (אויבים)- סא, 13	עם רב ועצום (עם ישראל)- קכט, 4
צאן (עם ישראל)- מח, 4 ; קפ, 2 ; קכט, 5	
צאן ידי (עם ישראל)- נג, 2 ; קפד, 6	
צאן מריעת (עם ישראל)- קכט, 11 ; רג, 33	
צאן קדר (עם ישראל)- קיא, 23	

ציר נאמן (משיח) - קנ, 23	צבאות (הקב"ה) - לו, 1; לו, 1; סז, 1; רכב,
צמח דוד (משיח) - קא, 8	13
צר (אויבים) - כא, 1; לח, 5; מד, 11; נ, 12;	צבי (הקב"ה) - נב, 1
סה, 5; עה, 11; עת, 1; פה, 5; פח, 7; צו, 3;	צבי עופר (משיח) - קלא, 17; ריח, 4
קיו, 8; קכא, 16; קכח, 12; קכט, 13; קל,	צביה (כנסת ישראל) - קנט, 1; קפא, 4
12; קנ, 2; קסד, 7; קע, 2; קעב, 2, 5; קעד,	צדיק וישר (הקב"ה) - רכה, 15
1; קפה, 32; קצו, 4; רה, 22, 27; ריא, 39;	[יז] צדק (הקב"ה) - רכא, 46
ריז, 1; ריט, 8;	צולעה (עם ישראל) - קכו, 21; קנו, 29; קסח,
צרי וערי ואויבי (אויבים) - קלו, 4	12;
קדוש (הקב"ה) - סה, 10; ע, 1; פב, 3; צד, 3;	צור (הקב"ה) - ו, 4; מד, 4; סג, 19, 32; צד, 9;
קסו, 7; קפז, 1; רכא, 48	קיא, 9; קיו, 4; קלה; קלו; קמד, 17; קנא;
קדוש ישראל (הקב"ה) - פח, 12; קיח, 9; רו,	קנג, 7; קסט, 16; קפה, 58; קפו; קצא, 16;
32	קצג, 6; רו, 41; רט, 21; רי, 44; ריב, 14;
קדושים (עם ישראל) - פד, 5	19, רכב
קודרים (עם ישראל) - קנה, 4; קצט, 7	צור אשר אין דומה לו (הקב"ה) - מד, 2
קונה (הקב"ה) - צט, 12; קב, 16; קד, 3	צור גואל, צור גואלי (הקב"ה) - עב, 3; ק;
קים (הקב"ה) - קמו, 1; ריא, 31	קמ, 18; קצא, 2
קמים (אויבים) - מב, 18; קכא, 16; קכו, 33;	צור חוצבנו (הקב"ה) - ר, 23
קלט, 8	צור ישע (הקב"ה) - קפד, 4; רה, 4; רי, 44;
קמים וצוררים (אויבים) - קצט, 6	26, רכד
קן (ארץ ישראל) - קלה, 2	צור ישראל (הקב"ה) - עד, 4
קנא (הקב"ה) - קנו, 32; קעד, 7	צור על כל יקום שרית (הקב"ה) - קעה
קץ (הגאולה) - לח, 6; מו, 8	צור עולמים (הקב"ה) - קעו, 1
קץ הפלאות (זמן הגאולה) - לו, 4	צור עלילה (הקב"ה) - ו, 5
קץ ישועתי (הגאולה) - פו, 13; קכ, 13	צור שוכני סנה (הקב"ה) - קיו, 17; קסה, 1
קריה עליזה (ירושלים) - קס, 4	צור שמיא (הקב"ה) - קלו, 8
קרית דוד חנה (ירושלים) - קסו, 7	צורם וקונם (הקב"ה) - צט, 12
קרית תהילה (ירושלים) - צב, 9	צוררים (אויבים) - מ, 13; מו, 5; סז, 7; קכא,
קרת (ירושלים) - רכא, 90	15; קנא, 13; קעה, 11; קס, 10; קצט, 6;
ראש כל מנין (הקב"ה) - פא, 13; קעט, 11	רב, 13; ריא, 54, 84; ריג, 6
רב כל מחולל (הקב"ה) - קלח, 1	צוררי נפשי (אויבים) - קכד, 5; קפג, 9
רבנו של עולם (הקב"ה) - רכה, 1	צח (הקב"ה) - קפג, 1; קצט, 2
רב עלילה (הקב"ה) - מד, 1; סג, 23; עב, 1;	ציון (ירושלים) - נד, 9; פז, 9; צו, 20; קכ,
עט, 12; קכו, 15	15; קמב, 18; קמח, 10; קנב, 17; קסב, 17;
רוכב בערבות (הקב"ה) - נח, 3; קטו, 9; קמו,	15, קסח
5	ציון עיר צבי (ירושלים) - קח, 4
	ציר - (משיח) - מ, 2

שוכן ערץ (הקב"ה)- פד, 24 ; צג, 11 ; רחום (הקב"ה)- מח, 17 ; עט ; קלג, 3 ; קפג ;
 רה, 48
 שוכן רומה (הקב"ה)- קפד, 18 ; רחמן (הקב"ה)- ו ; קיא, 8 ; קנ, 21
 שוכן שחקים (הקב"ה)- מג, 38 ; רכה, 16 ; רם (הקב"ה)- ו, 2 ; עג, 3 ; צה, 1 ; קיב, 2 ; קפ, 1 ; קפז, 1
 שוכני בציון (עם ישראל)- קמב, 17 ; רם על כל רמים (הקב"ה)- קכו, 34
 שומע תפילה (הקב"ה)- קלה, 5 ; רם על כסא (הקב"ה)- קצו, 8
 שומר אמונים (הקב"ה)- פד, 1 ; קמד, 4 ; רמי הקומה (אויבים)- עו, 5 ; קעא, 6
 שומר ישראל (הקב"ה)- רב, 15 ; רעי (הקב"ה)- קפו, 33
 שומר פתאים (הקב"ה)- פו, 10 ; רעיה (כנסת ישראל)- נט, 1 ; קג, 15 ; קה, 4 ; קנח, 2 ; קפב, 3
 שועלים (אויבים)- נב, 8 ; רצוצים (עם ישראל)- קמט, 11 ; קסח, 4
 שופט צדיק (הקב"ה)- רט, 1 ; רש (עם ישראל)- קעג, 4
 שורק (עם ישראל)- עז, 13 ; רשע (אויבים)- שיר ללא סימן בין לו-לו, 2 ; קלד, 13
 שושנת העמקים (כנסת ישראל)- קמו, 10 ; קנח, 7
 שחל (אויבים)- סא, 13 ; רשעי ארץ (אויבים)- קיד, 9
 שילה (משיח)- נב, 11 ; שבויים (עם ישראל)- קלב, 12
 שכולה (עם ישראל)- רח, 3 ; שבטי יה (עם ישראל)- קלו, 1
 שכני (אויבים)- קצד, 5 ; שביה (גלות)- עט, 18 ; פא, 10 ; קח, 3 ; קכו, 13 ; קלו, 6 ; קמד, 7 ; ר, 24 ; רה, 28 ; ריא, 17
 שלמים (עם ישראל)- קעו, 2 ; שביה (עם ישראל)- קסח, 16
 שמחת גילי (הקב"ה)- כד, 1 ; מח, 13 ; נט, 2 ; סח, 2 ; פג, 13 ; קנח, 16 ; קס, 1 ; שגיא ותקיף (הקב"ה)- עא, 25
 שמחת מהללי (הקב"ה)- קנט, 17 ; שדי (הקב"ה)- קלו, 7 ; קצה, 6 ; רג, 31 ; רכד, 18 ; שיר סיום ללא סימן, 1
 שעיר (נוצרים)- קלד, 18 ; שה פזורה (עם ישראל)- נד, 20 ; סה, 13
 תהומות (גלות)- לח, 12 ; שוביהם (אויבים)- קח, 10
 תולה ארץ בבלימה (הקב"ה)- קכא, 13 ; שוטנים (אויבים)- קמא, 5 ; קצד, 9 ; רי, 23
 תולעת (עם ישראל)- קו, 7 ; שוכן בשמי מרומו (הקב"ה)- ריב, 1
 תחכמוני (חכמי ישראל)- רכא, 42 ; שוכן זבול (הקב"ה)- קפה, 1
 תמה (כנסת ישראל)- קנח, 10 ; שוכן מעונה (הקב"ה)- מ, 8 ; רכה, 28
 תמים (הקב"ה)- קכו, 14 ; שוכן מרומים (הקב"ה)- קכו, 13
 תמים דעים (הקב"ה)- קיט, 17 ; קמה, 16 ; ריד, 1 ; שוכן שמים (הקב"ה)- קלט, 18 ; קסה, 4
 תנור וכיריים (גיהנום, גלות)- עה, 2 ; שוכן ערבות (הקב"ה)- צא, 15 ; קלב, 15 ;
 תשבי (אליהו הנביא, מבשר הגאולה)- עה, 7 ; רא, 1
 פב, 6 ; קח, 16 ; קי, 11 ; קמד, 8 ; קעא, 1

מפתח החתימות¹

אקרוסטיכון א"ב : רכא. אקרוסטיכון א"ב 4X : ריא.

שיר מנייריסטי אותיות א : נ.

יוסף : כד, לו, שיר ללא סימן בין לו-לו, לז, לח, לט, מ, מא, נב, נג, נד, נו, נז, נח, נט, ס, סד, סז, סח, סט, עב, עג, עה, עו, פא, פב, פד, פה, פט, צ, צא,² צז, צט, קא, קב, קג, קד, קה, קח, קי, קיא, קיג, קיד, קטו, קיו, קיז, קיח, קכ, קכא, קכג, קכד, קכה, קכח, קכט, קל, קלא, קלב, קלג, קלה, קלח, קמ, קמא, קמב, קמג, קמד, קמוז, קמט, קנב, קנג, קסא, קסב, קסג, קסז, קסח, קע, קעא, קעג, קעד, קעה, קפ, קפא, קפב, קפג, קפד, קפט, קצ, קצא, קצב, קצד, קצו, רד, ריב, ריג, רכג, רכד.

יוסף : נה, סג, סו, עט, פג, פו, פח, צח, קט, קיב, קיט, קכב, קלד, קמח, קסד, קסה, קעב, קעו, קפז, קפח.

יוסף חזק : ו, מו, מז, ע, עא, עז, צב, צד, קנ, קנא, קסו, קצט.

אני יוסף : לה, מב, מד, מט, סא, פז, צה, צו, ככו, ככוז, קמה, קמו, קנו, קסט, קצז, רט, ריו, שיר אחרון ללא סימן.

אני יוסף : קס, קצה, רח.

אני יוסף חזק : מג, צג, קנה, קנו, קצח, רוז.

יוסף גאנשו : מח, עח, קנט, רב, רו. **יוסף גאנשו בדלת ובסוגר :** נא. **יוסף גנשו :** קנח.

יוסף בן משה : קפו.

יוסף בן משה ז"ל : קלז.

יוסף בן משה חזק : רא.

אני יוסף בן משה : רה.

אני יוסף בן משה ז"ל : קפה.

אני יוסף בן משה חזק : ר.

אני יוסף בן משה גאנשו חזק : רג.

ללא אקרוסטיכון : סב, סה, עד, קו, קז, קלו, קלט, קנד, קצג, רי, ריד, רטו, ריז, ריח, ריט, רכ, רכב, רכה.

¹ שירים חלקיים : לד, כנראה יוסף חזק ; קעט, כנראה יוסף חזק. לא ידוע : כא, השיר נוסף ממקור אחר, הוא פותח באות י. פ- ללא סטרופת ס ; ק- ללא סטרופת פ.
² סטרופת ס כפולה.

רשימת המילים בארמית

השירים בארמית: עא, צ.

אזיל ושפיל מט, 4

אלף אלפין ישמשוניה צא, 1

אם תבעיון בעיו קפה, 57

אתוהי כמה רברבין שלטניה עם דר דר קלג, 4

אתכריית רוחה קנו, 18

בהלך מנדה בלו קפה, 34

בכל דוכתא ובכל שעתא סג, 13

גבורתא סג, 11

דיוור סב, 9

דחיק להם עלמא רג, 5

דכולא רג, 3

ויצרא דא בישא קצ, 10

ועיקר רי, 17

טעמא דמסתבר קנד, 10

כתלג סב, 3

להחויא עב 2

להן מלכא ישפר מלכי קמה, 33

מלכא ישפר מלכי קכ, 18

מנהם עג, 13 ; קעה, 13

נהורא עמיה שרא (מוז, 1)

נולי, לד, 2 ; ס, 8

נפיש נהוריה טובא קפה, 41 ; רג, 13

קדמתא עד, 6

שכינא מג, 22

שמיא קלו, 8

תורא מג, 23

רשימת התחלות השירים לפי סדר האלפבית

- אבי אויב עד אן ירדה (קסו, עמ' 345-346)
- אגיד אחד מני אלף שבחי חי וקים (קמו, עמ' 313-315)
- אדיר במרום ה' שמחת גילי גואלי מהר אסעה ואלכה לי (קס, עמ' 337-338)
- אהבתיך צור מרים ראשי מחשקך לא אצא חפשי (קצה, עמ' 385-386)
- אודך בכל לבבי בורא כל הנבראים (קסט, עמ' 349-351)
- אומר לי מחסי עזרי משגבי (מב, עמ' 164-166)
- אזכיר תהילות אל אדיר אשר בשמים חונה (צא, עמ' 232-234)
- אחד אשר אין כמותו משגב לעתות בצרה (סה, עמ' 197-198)
- אחת שאלתי ממך צור פודה אל רחום אל חנון (קפג, עמ' 366-367)
- אין בלתך מלך קדום רחם על עם צרים צרום (קנ, עמ' 320-321)
- אין דן למזור דיני וממני יחלה (עז, עמ' 214-215)
- אל אל שדי מעוזי חיי אשיר שירה כל הימים (ללא סימן, שיר סיום, עמ' 446-447)
- אל אל שוכן זבולו בטובו ורוב גדלו (קפה, עמ' 369-372)
- אל גאה ורם על כל נברא אל גאה ורם (צה, עמ' 239-240)
- אל גדול אהיה אשר אהיה מושיב יחידים אדיר (קט, עמ' 258-259)
- אל גדול בקרב אויבך רדה יושב על כסא (לה, עמ' 154-155)
- אל דל גדל צירו יהמה כים שברו (סא, עמ' 191-192)
- אל יחיד לך אריעה אשתחוה ואכרעה (קכו, עמ' 283-285)
- אל נערץ בסוד קדושים רבה דגול מרבבה (קיז, עמ' 269-270)
- אל קדוש יושב תהילות ישראל קום ונדחי ישראל תכנס (ע, עמ' 204-205)
- אל רם ונשא מרום וקדוש דוד מרומם על (קפז, עמ' 374-375)
- אל תתעלם מלך עולם מדך נכלם (קכה, עמ' 282-283)
- אלה אזכרה ונפשי עלי תאבל בזכרי קורות (רכא, עמ' 433-438)
- אלהי בך בטחתי (לד, עמ' 153-154)
- אלהי ישראל מלך מהולל לך אתפלל (צו, עמ' 240-241)
- אלהי כל היצורים כל היצורים אזמרך ברוב פחד ואימה (קנה, עמ' 327-328)
- אלהים שופט צדיק תדין ריבי ותרב (רט, עמ' 412-413)
- אלי אתה ואודך כי עצמת מאוד בראתנו מן האפס (צח, עמ' 243-244)
- אלי עד אן תהיה ישן וכאיש נרדם במטות שן (צג, עמ' 235-237)
- אליך אדני אקרא אשתחוה אפים אודה אליך אלהי (נ, עמ' 176-177)
- אליך יי' שועתי ולקראת פניך קדמתי (רז, עמ' 408-410)
- אליך נפשי מתפללת קולה תחנן אל אל אלי דוד (קצג, עמ' 383-384)
- אליכם אישים אקראה וקולי אל בני אדם ריבות שפתי הקשיבו (ר, עמ' 392-394)
- אם אדונים אני איה מוראי ואם אב אני איה מכון כסאי (קיו, עמ' 268-269)
- אם אמרי אשכחה שיחי עיני דאבה יי' הקשיבה יי' סלחה (קנו, עמ' 330-332)
- אם אמרתי אספור חטאתי רבו מארבה נגעו עד צואר (סב, עמ' 192-193)
- אם אשכחך אלי מלכי אתה אל תגיה חשכי (קמה, עמ' 311-313)
- אנא כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (רה, עמ' 402-405)

אנוש בחיידך רמה ובמותך מאין בואך ואנה לכתך (ריח, עמי' 430)
אפתח נא שפתי אקרא בגרון אל אחשך (קצ, עמי' 378-380)
ארבו לי רבים בעברה יגורו עלי עזים (מט, עמי' 175-176)
ארשת שפתי בל אמנע סלה וכל ימי חיי לך אהללה (מג, עמי' 166-168)
אשובה אל מקומי אל ארץ מחושקה (פז, עמי' 227-228)
אשירה וארון לאל עלי גומר בחסדו יושיעני ולפניו אזמר (קצח, עמי' 388-390)
אשירה נא שיר לידי פאר הדרי והודי (קכו, עמי' 286-287)
אשרי כל ירא יי ותוכו רצוף אהבה (רג, עמי' 397-400)
את אליה שלח נא אלי אלי ויפדני (קלו, עמי' 299-300)
בי אל דבר יום קרבני אל הר סיני (קמא, עמי' 305-306)
גדול ונורא לך אקרא ביום צרה (קצז, עמי' 387-388)
גדול רב עליליה צור אשר אין לו דומה (מד, עמי' 169-170)
דוד צח למה מני עד הנה הסתרת פנים (קמד, עמי' 310-311)
דל דר תוך פה ושן לבאים שנס יחרקו (קיג, עמי' 264-265)
יבא אלי איש התשבי יקבוץ עמו תוך עיר צבי (קעא, עמי' 352-353)
יבא כל בשר עדיך אל בגבורה נאזר חנון (נו, עמי' 186-187)
יבואו ויגידו עם אשר בחרת לסגולה (עג, עמי' 209-210)
יבושו בושת עובדי פסל אחור יסוגו חנון (סט, עמי' 203-204)
יגון בלבבי כי כל טובי גלה ממני (צז, עמי' 242-243)
יגן בעדי עוזי ומנוסי ישלח מקדש ישע פדיוני (פו, עמי' 226-227)
יגעתי בקראי לך מנת חלקי כי תהיה עוזר לי (קמב, עמי' 307-308)
יד חרוצים עלי אצים חיש להללי (ס, עמי' 190-191)
ידיד חשקי השכחת חנותך בין שדי (קסב, עמי' 339-341)
ידידים חיש נבואה לבית האל והדומו (סד, עמי' 196-197)
ידמה דודי לצבי או לעופר האילים (נב, עמי' 179-180)
ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרחוק (קיא, עמי' 261-262)
ידעתך בשם מאז בראותי עולמי ס' יוסף (נה, עמי' 183-184)
יה יי צור עולמים נקדש ברום שחקים (קעו, עמי' 359-360)
יה אל צבאות קץ פלאות החל לגלות (סז, עמי' 200-201)
יה אסעה וגם אלכה ואשובה אל מקומי (קלה, עמי' 298-299)
יה בנה מקום זבולי ולישראל שם העלי (לח, עמי' 159-160)
יה דרורי חיש ופדני צור פודה (קיד, עמי' 265-267)
יה חסין מי כמוך עושה פלא וניסים (קסח, עמי' 348-349)
יה כמרצף כסף וכמטהר במי מעין צרפה כליותי (פא, עמי' 219-220)
יה מגן לחוסים פאר העכסים השב לעמוסים (קה, עמי' 256-257)
יה נהורא עמיה שרא יפיץ ענן אורו (מו, עמי' 172-173)
יה סביבי היה חונה גם עיר קדשי מהר בנה (נו, עמי' 185-186)
יה צמאה אליך נפשי גם בשרי לך כמה (קלד, עמי' 296-297)
יה רננות פי יערב לך כימות עולמים (קכג, עמי' 279-280)

יה שגב ובנה אולמי נכון על ראש הר המור (מח, עמי' 173-174)

יה שומר אמונים אדון האדונים (פד, עמי' 223-224)

יה שעה שיחי אל גאה על כל גאה ורם (קכד, עמי' 280-281)

יהי יי עמי כאשר היה עם אבותי (קע, עמי' 351-352)

יהי לבי בחקיך תמים למען לא אבוש (קנג, עמי' 325-326)

יהי נא חסדך לרחם על פלטתך (נג, עמי' 180-181)

יהי שלום בחילך עיר הוללה בתבל (קצא, עמי' 380-381)

יהי שם האל מבורך אשר שם עזו חביון (קסג, עמי' 341-342)

יהמו מעי (ו, עמי' 149-151)

יודו שמים פלאיך צור כיריעה שמים נוטה (קלז, עמי' 300-301)

יודוך כל מלכי ארץ עליון רב כל מחולל (קלח, עמי' 301-302)

יודע בגוים כי מקדם אתה מלכי (קכ, עמי' 274-275)

יודע מחשבות אדם ויצרי מעללי איש (קעב, עמי' 353-354)

יודע שבת נדכאים עמך ירדו פלאים (נד, עמי' 182-183)

יודעי ארחות עוברי דרך בחוץ שוטטו (סח, עמי' 201-202)

יודעי שמך בך בטחו כי לא עזבת דורשיך יי (קצד, עמי' 384-385)

יום אירא אני בך אבטח מה יעשה לי אדם (פג, עמי' 221-222)

יום גאולה הקריבה לי אל גאה ורם (קפ, עמי' 362-363)

יום יום אודה לשמך האל ובלילה שירך עמי (סו, עמי' 199)

יום ליום אביע אומר לך בורא ניב שפתים (קל, עמי' 290-291)

יום נגדע קרני לך צעקתי אוי לי על שברי (רכד, עמי' 441-443)

יום שנבעו מצפונך חזון עת שמעך שמעו (קיח, עמי' 271-272)

יומי ולילי אהים בחילי (כד, עמי' 152-153)

יומי ולילי ארים בקולי על הוד כלילי נהפך לאבלי (רכב, עמי' 439-440)

יומי מאד רד ושפל כל באפס תקוה (עו, עמי' 213-214)

יומין סגיאין בית מותבי הושמה נולי – ס' יוסף (צ, עמי' 231-232)

יומם השמש לא יכני אל הצבאות הסר מעלי אימות מות (לו, עמי' 156-157)

יומם וליל לאל עליון אקום להודות (קסז, עמי' 346-347)

יונה תמה ברה כמו חמה יפה כלבנה שפתיך כצוף דבש (קפא, עמי' 363-364)

יונה תמה מה טובו מיין דודיך (קפב, עמי' 365-366)

יונת חן לנדוד דודה הודה פנה ממנה (פח, עמי' 228-229)

יוצר הארץ ועושה אבינו (רח, עמי' 410-411)

יוצר הכל נגדך כל תאותי ותקותי (קנב, עמי' 323-324)

יוצר כל יצור גדול עצה רב עליליה (עב, עמי' 208-209)

יוצר רוחי ונשמתני צור שוכן בשמי ערבות (רא, עמי' 394-395)

יוצרי הלבן כמו שלג חטאים (קצב, עמי' 382-383)

יוצרי חבוש מחלת צירי (מ, עמי' 162-163)

יושב מרום שמי קדם לך ארץ אשתחווה (קא, עמי' 246-248)

יושב בשמים מלך על כל שרפי מעלה (קמג, עמי' 308-309)

יושב על חוג הארץ כביר למבול ישב (צב, עמי' 234-235)

יושב שמי רום בעת צר לי עמוד עמדי (ללא סימן. בין לו- לו, עמי' 157-158)

יזל כטל אמרתי מלכי גשם נדבות יניף (קמח, עמי' 317-318)

יזל מים (קעט, עמי' 361-362)

יחד לבבי ורוחי לעבוד לך צור משגבי (פ, עמי' 217-219)

יחד תקבצו ותנו תודות לאל לא ינום (קטו, עמי' 267-268)

יחדו נבואה לבית האל להלל שמו להעריצו (קכח, עמי' 288)

יחיד אלי גואלי בך ישעי וגילי (קלט, עמי' 302-303)

יחיד ונאזר בגבורה גם עוטה אור כשלמה (קכא, עמי' 276-277)

יחיד ממעון קדשך השקיפה (קי, עמי' 259-260)

יחידתי עוז חמדתי מהר לעזרתי חושה (קד, עמי' 251-253)

יחכה ישועות מלכו עם מנותו מגורש (קעג, עמי' 354-355)

יחלצון ידידיך עד אנה יארך קץ שברם (צט, עמי' 244-245)

יחסו בכנפיך עם זו מראשית קנית (קעה, עמי' 357-358)

יחרד לבי עת צרי ילטוש עיניו לנגדי (קעד, עמי' 356-357)

יחרדו לקראתך בני האלוהים כל היום (קיב, עמי' 262-263)

יחרוק שן עלי אויב חצי אפו בי ירה (קנא, עמי' 322-323)

י' אהבתי מעון ביתך ובך כל חפצי וישעי (ריא, עמי' 416-421)

י' אויבי וערי בקרבו ישים ארבו און יחשוב על משכבו (ריו, עמי' 427-428)

י' יהמו לי רחמיך יהי חסדך לחנני (נא, עמי' 178)

י' לבי בקרבי יהים כחלילים כי אהלי אדום וישמעאלים (רטו, עמי' 425-426)

י' מלך גאות לבש ולבושו הדור ברא שמים וארץ (קלב, עמי' 293-294)

י' מפחד אויב קצתי בחיי בחרפה הכו לחיי (ריג, עמי' 423-424)

י' עד מתי אלוהים יחרף צר באזני המוני (ריז, עמי' 428-429)

י' עושה נפלאות תמים דעים הסתירני משוד מרעים (ריד, עמי' 424-425)

י' צור שוכן בשמי מרומי י' שמו (ריב, עמי' 422-423)

יכסוף נפשי לראות פני הוד גבר דרכו נסתרה (רב, עמי' 396-397)

ילדי זמן הבהילוני המה היו עוכרי נפשי (מא, עמי' 163-164)

יללה בקול רמה ובקול ענות גבורה (רכג, עמי' 440-441)

ימאסו כמו מים צרים רדפוני חנם (עת, עמי' 215-216)

ימי וצבא חלדי איחל לך אל יושב בכסא שן (קפט, עמי' 377-378)

ימים מקדם זכרתי בשבתך תוך אהלי (קמ, עמי' 304-305)

ימין ושמאל יפרוץ צר וכחול ירבה ימים (כא, עמי' 151)

ימין צדקתך תנחני וגם ידך תאחזני (קפו, עמי' 372-374)

ימינך ערץ טפחה נטה שמים כיריעה (קז, עמי' 255-256)

ימלא פי תהלת אל מי כמוהו נאדר (קלג, עמי' 295-296)

ינון מזה ובן מזה שלח לי חטאי ילבן (סג, עמי' 194-196)

ינון שלח אלי דוד בא יבא להרגיעני (קמט, עמי' 318-319)

יספר כל היום פי צדקתך (צד, עמי' 238-239)

יסתרני ואוסר גם ידך אל בי הויה (עט, עמי' 216-217)
יעלת חן וצביה נאוה אילת אהבים (קנט, עמי' 335-336)
יפה נוף משוש הארץ לו ישירון אלפי שאנן (קב, עמי' 248-249)
יפה רעיה יפה את שמחת גילי (נט, עמי' 189-188)
יפו דודיך אחותי שפתותיך כחוט שני (קג, עמי' 249-251)
יפית עפרה הוללה יפעת הודך מי מנה (קה, עמי' 253-254)
יפלא בעיני כל איש מדוע איחר ישעי (פה, עמי' 225-226)
יפעת זוהר אור פניך אין לה קצה וחקר (קמז, עמי' 315-317)
יצאתי לקראתך אל לשחר פניך (קסא, עמי' 338-339)
יצרי הרע תמיד ליצרי הטוב דוחה (רד, עמי' 401-402)
יצרי רדפני ועדיו רצתי (רו, עמי' 405-407)
יקוד אש דתך בלבי ובקרבי יבער כידוד (מו, עמי' 171)
יקום אלהים ויפדה עמו מבית לוחצים (קכט, עמי' 289-290)
יקום לילד זה שם אביו באמת (רכ, עמי' 432-433)
יראו יושבי קצות מאותותיך אל עליון (נח, עמי' 187-188)
יראו ישרים ישעך וישישו וישמחו (קלא, עמי' 292-293)
יראי ה' בטחו בשמו הוא יעזרכם ולמגן וצנה וסתרה יהי עליכם (קסד, עמי' 342-343)
ירדו לשערים עמך אל הצבאות (לז, עמי' 158-159)
ירום ונשא וגבה דודי צח (קצט, עמי' 390-392)
יריבוני בני עולה והשקוני כוס תרעלה (לט, עמי' 161-162)
יריבי ריבה אל ולחם הרק לקראתם חנית (קכב, עמי' 277-278)
ישבו שרים בי נדברו ואהי כמו חרש (קנת, עמי' 333-334)
ישבתי בין משפתים בין נכרים הייתי למס (עה, עמי' 211-212)
ישוּבו אחר מעני ויכלמו (פט, עמי' 229-230)
ישועת נפשי חושה כי בבור גלות טבעה (ק, עמי' 245-246)
ישח לעפר אויב נפשי קרנו עד אנה ירומם (פב, עמי' 220-221)
ישמח הר ציון ותגלנה בנות יהודה (קפח, עמי' 375-376)
ישרי לבב הרנינו אל אלהי עוזנו (קפד, עמי' 368-369)
ישתחוּ לך צור שוכני סנה (קסה, עמי' 344)
יתיב על כורסי יקר ורבותא (עא, עמי' 206-207)
לך אודה ואתודה בלב דוה וגם נשבר (קנד, עמי' 326-327)
מי האיש החפץ חיים וימים (רי, עמי' 414-416)
מעשיך הם נפלאים ונפשי יודעת (קו, עמי' 254-255)
נפשי קדמי אל בצרות יהי לך עזרה (קיט, עמי' 272-274)
עד אן ארדה חיש ארדה ועם רודה (קצו, עמי' 386-387)
עורה כבודי חיש עורה (קנו, עמי' 328-330)
עיני עיני יורדה מים על כי אבדה (ריט, עמי' 431)
רבונו של עולם באנו לפניך בלב נשבר ונדכה מפכה (רכה, עמי' 443-445)
שמן חלקי יהי מלכי מדשן ביתך ארוה (עד, עמי' 210-211)

רשימת השירים על פי המפתח של ספר "פזמונים, בקשות, תחינות ותוכחות", אבל חסרים
בדפוס

1. אל נאזר שוכן זבול (א)
2. יסד אלי מקום עירי (ב)
3. יד אויבים גברה (ג)
4. מציל עני (ד)
5. אל רחום חנון (ה)
6. יהמו מעי (ו- הושלם)
7. יושב בסתר עליון (ז)
8. זה אלי ואנוהו (ח)
9. יגל יעקב (ט)
10. אלהי ארוממך (י)
11. יצא כנוגה (יא)
12. יבואו מרחוק (יב)
13. יה שובב נפשי (יג)
14. יגן בעדנו (יד)
15. יושב תהלות (טו)
16. אל מסתתר (יו)
17. יושב שחק (יז)
18. ישתבח שמך (יח)
19. ישעך אוחיל (יט)
20. יובל שי (כ)
21. ימין ושמאל יפרוץ צר (כא- הושלם)
22. יונתי מה תהמי (כב)
23. ימים עברו (כג)
24. יומי ולילי אהים בחילי (כד- הושלם)
25. ידעתי כי חפצת בי (כה)
26. ימי עוני (כו)
27. יצרי הכון (כז)
28. יה הופך (כח)
29. יה צא לישע (כט)
30. לכו בנים לי (ל)
31. אל ההרים אשא (לא)
32. לך תהלה (לב)
33. אל עליון (לג)
34. יהמה לבי (קעז)
35. יומם אקרא (קעח)

שירים שנדפסו על ידי שמעון ברנשטיין

שומרי החומות, ת"א (1938) = ש"ח. משרי הגאולה, ניו יורק (1940) = ש"ג. פזמונים ובקשות.

ש"ג	ש"ח	פ	תחילת השיר	
ג	יז	קסו	אבי אויב עד אן ירדה	1
	טז	קסט	אודך בכל לבבי בורא כל הנבראים	2
	ו	קפה	אל אל שוכן זבולו בטובו ורוב גדלו	3
	יח	קפז	אל רם ונשא מרום וקדוש דוד מרומם על	4
	ה	מט	ארבו לי רבים בעברה יגורו עלי עזים	5
	מד	קמד	דוד צח למה מני עד הנה הסתרת פנים	6
ח	מט	רטו	י"י לבי בקרבי יהים כחלילים כי אהלי אדום	7
ב	יט	קעא	יבא אלי איש התשבי יקבוץ עמו תוך עיר צבי	8
ד	ח	קסב	ידיד חשקי השכחת חנותך בין שדי	9
י	לה	נב	ידמה דודי לצבי או לעופר האילים	10
	לג	סז	יה אל צבאות קץ פלאות החל לגלות	11
	מב	קלה	יה אסעה וגם אלכה ואשובה אל מקומי	12
ה	כז	לח	יה בנה מקום זבולי ולישראל שם העלי	13
	לז	קיד	יה דרורי חיש ופדני צור פודה	14
	מג	קלד	יה צמאה אליך נפשי גם בשרי לך כמה	15
א	ב	קצא	יהי שלום בחילך עיר הוללה בתבל	16
	לד	נד	יודע שבת נדכאים עמך ירדו פלאים	17
	לו	סח	יודעי ארחות עוברי דרך בחוץ שוטטו	18
	יג	קפ	יום גאולה הקריבה לי אל גאה ורם	19
	כו	עו	יומי מאד רד ושפל כל באפס תקוה	20
	יב	קסז	יומם וליל לאל עליון אקום להודות	21
	י	קפא	יונה תמה ברה כמו חמה יפה כלבנה	22
	ט	קפב	יונה תמה מה טובו מיין דודיך	23
	כה	צב	יושב על חוג הארץ כביר למבול ישב	24
	כח	-	יושב שמי רום בעת צר לי עמוד עמדי (ללא סימן. בין לו- לז)	25
	לח	קכא	יחיד ונאזר בגבורה גם עוטה אור כשלמה	26
	טו	קעג	יחכה ישועות מלכו עם מנותו מגורש	27
	יד	קעה	יחסו בכנפיך עם זו מראשית קנית	28
	יא	קעד	יחרד לבבי עת צרי ילטוש עיניו לנגדי	29
	מז	קנא	יחרוק שן עלי אויב חצי אפו בי ירה	30
	ל	מא	ילדי זמן הבהילוני המה היו עוכרי נפש	31
ז	כג	עח	ימאסו כמו מים צרים רדפוני חנם	32
	מה	קמ	ימים מקדם זכרתי בשבתך תוך אהלי	33
	כא	צד	יספר כל היום פי צדקתך	34
	ד	קנט	יעלת חן וצביה נאווה אילת אהבים	35
ט	מ	קג	יפו דודיך אחותי שפתותיך כחוט שני	36
ו	לט	קה	יפית עפרה הוללה יפעת הודך מי מנה	37
	כ	פה	יפלא בעיני כל איש מדוע איחר ישעי	38
	מו	קמוז	יפעת זוהר אור פניך אין לה קצה וחקר	39
	ז	רד	יצרי הרע תמיד ליצרי הטוב דוחה	40
	נ	רו	יצרי רדפני ועדיו רצתי	41
	כט	מו	יקוד אש דתך בלבי ובקרבי יבער כידוד	42
	מא	קכט	יקום אלהים ויפדה עמו מבית לוחצים	43
	לב	לז	ירדו לשערים עמך אל הצבאות	44
	ג	קצט	ירום ונשא וגבה דודי צח	45
	לא	לט	יריבוני בני עולה והשקוני כוס תרעלה	46
	א	קנח	ישבו שרים בי נדברו ואהי כמו חרש	47
	כב	עה	ישבתי בין משפתים בין נכרים הייתי למס	48
	כד	פב	ישח לעפר אויב נפשי קרנו עד אנה ירומם	49
	מח	קו	מעשיך הם נפלאים ונפשי יודעת	50

מפתח הלחנים

סוג הלחן	סימן השיר	סה"כ
לחן תורכי	לו, שיר ללא סימן: בין לו-לוז, לז, לח, לט, מ, מא, **נב, נג, נד, נה, נו, נז, **נח, נט, ס, סב, סג, סד, סה, סו, סז, סח, סט, עב, עג, עד, עה, עו, עז, עח, עט, פ, פא, פב, פג, פד, פה, פו, פז, פח, פא, פב, פג, צד, צז, צח, צט, ק, קא, קב, קג, קד, קה, קו, קז, קח, קט, קי, קיא, קיב, קיג, קיד, קטו, קיו, קיז, קיח, קיט, קכ, קכא, קכב, קכג, קכד, קכה, קכו, קכח, קכט, קל, קלא, קלב, קלג, קלד, קלה, קלח, קלט, קמ, קמא, קמב, קמג, קמד, קמה, קמו, קמז, קמח, קמט, קנ, קנא, קנב, קנג, קנד, קסב, קסג, קסד, קסה, קסו, קסז, קסח, קסט, קע, קעא, קעב, קעג, קעד, קעה, קעו, קפ, קפא, קפב, קפג, קפד, קפז, קפח, קפט, קצ, קצא, קצב, קצג, קצד, קצה, קצו.	130
לחן רומנסי	לה, **מב, מג, מד, מו, מז, מח, מט, נ, נא, ע, צה, צו, קלו, **קנו, קנו, קנח, קנט, **קס, קסא, קפה, קצו, קצח, קצט, ר, רא, רב, רג, **רד, רח.	30
לחן עברי	נא, רה, רו, רז, רט, רי, ריא, ריח, ריט, רכ, רכא, רכב, רכג, רכד*	14
לחן ערבי	קכו, קנה*	2
לחן יווני	עא, פט, צ, קלו, קפו*.	5
ללא לחן	עברי: ריב, ריג, ריד, רטו, ריו, ריז, רכה, שיר אחרון ללא סימן סה"כ 8 ארבעה שירים נוספו ממקורות אחרים ללא לחן ידוע: ו, כא, כד סה"כ 3 שירים חלקיים ללא כותרת השיר: לד, קעט סה"כ 2 (לחן רומנסי: מב, קנו, קס, רד. לחן תורכי: נב, נח.)	13
לא פוענחו/ זוהו	לחנים תורכיים: לז, לח, נב, נג, נד, נה, נח, סב, סג, סט, עג, עו, עז, עח, עט, פב, פג, צז, צח, קז, קח, קיח, קכח, קלב, קלד, קמ, קמב, קמז, קנא, קנג, קסג, קעג, קעה, קפא, קפב, קצ, קצא, קצב, קצג. לחנים ספרדיים: רד. לחנים יווניים: עא, פט, צ, קלו, קפו. לחנים ערביים: קכו, קנה. לחנים עבריים: רז, ריח, ריט, רכד.	
	סה"כ	194

* שירים שלא זוהו/ פוענחו

** לא נרשם לחן

מפתח המקאמים

סוג המקאם	לחן תורכי	לחן רומנסי	לחן יווני	לחן ערבי	לחן עברי	ללא לחן	סה"כ
דוגיא, Düğah	לו, שיר ללא סימן בין לו-לו, לו, לח, לט, מ, מא	מב, מד, מו, מז, מח, מט, נ					14
שיגיא, Segah	נב, נג, נד, נה, נו, נז, נח, נט, ס, סב, סג, סד, סה, סו, סז, סח, סט, עב	סא, ע	עא				21
ראסט, Rast	עג, עד, עה, עו, עז, עח, עט, פ, פא, פב, פג, פד, פה, פו, פז, פח, פא, צב, צג, צד	צה	פט, צ				23
נאבה, Neva	צז, צח, צט, ק, קא, קב, קג, קד, קה, קו, קז, קח, קט, קי, קיא, קיב, קיג, קיד, קטו, קיו, קיז, קיח, קיט, קכ, קכא, קכב, קכג, קכד, קכה, קכו, קכח		קכו				32
בוסיליק, Bü-Selik	קכט, קל, קלא, קלב, קלג, קלד, קלה		קלו				8
איראק, Iraq	קלח, קלט, קמ, קמא, קמב, קמג, קמד, קמה, קמו, קמוז						10
אוזאל, Uzzal	קמח, קמט, קנ, קנא, קנב, קנג, קנד		קנה				8
ניברוש עאגאם, Nevrüz Ajam	קסב, קסג, קסד, קסה, קסו, קסז, קסח, קסט, קע, קעא, קעב, קעג, קעד, קעה, קעו, קפ, קפא, קפב, קפג, קפד, קפז						21
ניברוש, Nevrüz		קפה	קפו				2
גאריאה, Chargah	קפח, קפט, קצ, קצא, קצב, קצג, קצד, קצה, קצו	קצז, קצח, קצט, ר, רא, רב, רג					16
ללא מאקם		לה, מג, ¹ צו, ² קלז, ³ קנו, קנז, קנח, קנט, קס, קסא, ⁴ רד, ⁵ רח			ו, כא, כד ⁶ , לד, קעט, ⁷ נא ⁸ , רה, רו, רז, רט, רי, ריא, ריח, ריט, רכ, רכא, רכב, רכג, רכד	ריב, ריג, ריד, רטו, ריו, ריז, רכה, שיר אחרון ללא סימן	39
					14 + 5 לא ידוע		
	130	30	5	2	19	8	194

¹ כנראה בין מקאם דוגיא.
² בין ראשט לנאבה.
³ בין בוסיליק לאיראק.
⁴ בין אוזאל לניברוש.
⁵ תחילת החלק השני של פזמונים ובקשות.
⁶ שירים שלוקטו ממקורות אחרים- לא ידוע.
⁷ שירים חלקיים ללא כותרת- לא ידוע.
⁸ בין דוגיא לשיגיא.

Tel Aviv University
The Lester and Sally Entin Faculty of Humanities
The Chaim Rosenberg School of Jewish Studies

Josef Ganso: a Hebrew Poet in Turkey
(16-17th centuries)

Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy

By: Kinneret Shutzman

**This work was carried out under the supervision of Professor Tova
Beeri**

Submitted to the Senate of Tel Aviv University

October 2015

Abstract

The present research is a study of the person and writings of the poet Rabbi Yosef Gansho, who lived and worked in Bursa, one of the main cities in the Anatolian peninsula, in the Ottoman Empire, in the second half of the sixteenth and first half of the seventeenth centuries. Nearly all that remains from Gansho's legacy is a single copy of his book of poetry, פזמונים בקשות תחינות ותוכחות (*Refrains, Requests, Supplications, and Reproaches*). The poems were written during a period of change and renewal in Jewish ritual inspired by the Safed Kabbalah, and among other things these poems found their place in the evolving new liturgy.

Scholarship on the poetry of this period is still in its early stages. R. Yosef Gansho is mentioned partially and sporadically in a few sources, several encyclopedias, and a handful of articles on the subjects of poetry, music, and history. However, with the exception of Shimon Bernstein's pioneering yet problematic study on the poet and his works, to date no comprehensive study on the subject has been conducted, nor have his poems been compiled in a scholarly edition.

The second part of this study thus entails an annotated edition of Gansho's complete poetic oeuvre, based on the sole extant book of his poems, with additions from a Firkovich manuscript and various other printings. In the annotated edition produced here, the poems are presented in the original order in which they appear but are laid out precisely according to the proper poetic formats. Vocalization has been added to the poems and their meters identified, wherein alongside each poem its format and rhyme scheme are noted, as well as the melody and its source.

Gansho, a poet and a paytan (liturgical poet) of Italian origin who was born in Perugia, apparently between the years 1565 and 1567, is in all likelihood the youngest contemporary of the poets R. Menahem di Lonzano and R. Yisrael Najara. Gansho lived and worked for most of his life in the city of Bursa in the Ottoman Empire, where he served as a rabbi, *marbitz Torah*, rabbinic judge, teacher and *halakha* scholar. Although the time and place of his death remain unknown, he apparently died in Bursa in the first half of the seventeenth century, c. 1640. Another school of thought says that he immigrated to Jerusalem and died there.

Gansho's book of poetry had only one printing, in the year 1642 (ת"ב) in Kushta (Constantinople) by the printers Abraham Franco and Jacob Gabbai. A single and incomplete copy of the book is extant today in the New York Jewish Theological Seminary (JTS). The book originally included 232 poems as well as the closing poem. Today only 191 of these remain. In the annotated edition that appears in the second part of this study, three additional poems have been included, taken from other sources. Furthermore, the present edition does not include the seven poems by

Gansho's uncle, poet and sage R. Yehuda Ben Jameel, which were originally published in the volume. By any measure, this is an impressive number of poems.

The comprehensive introduction that forms the first part of the present study provides a panoramic overview of Gansho's works, with the goal of shedding light on both the character and purpose of the poems and highlighting the uniqueness of the different genres in which Gansho chose to write. The introduction discusses at length both theme and form, with an emphasis on the connection between the formal and melodic characteristics of the poems. The discussion entails a comparative analysis of the poems with the conventions, paytanic traditions, as well as selected motifs from the poetry of the Spanish Golden Age. This section of the study deals with the poetic traditions that consolidated among Gansho's contemporary Jewish poets in the Ottoman Empire. The poems are also examined in their historical and socio-cultural contexts, i.e., the influences of the more general changes that Jewish society was undergoing in light of Ottoman society and the blossoming of the Safed Kabbalah.

Each of the ten chapters in the present study approaches Gansho's poetry from a different angle. The first chapter surveys the history of the scholarship. The second chapter explores the poet's life and the roles and positions he filled in the Jewish community in Bursa, aside from his vocation as a poet and paytan. The third chapter focuses on the scope and physical description of Gansho's book, discussing the extant sources of his poems in printed editions, manuscripts, and modern publications—and examining their distribution and later uses.

The fourth chapter explores the religious and social context for the composition of Gansho's poems, discusses the change that occurred in the status of late liturgical poetry, and classifies Gansho's poems as para-liturgical. Much of this chapter is dedicated to a classification of the poems by genre, including a detailed and in-depth analysis of the types and genres of poems typical of late, paytanic-affiliated poetry. The analysis of the poems in the present study suggests that while Gansho's poems seem to be organized according to the familiar paytanic types familiar from Spain: תחינה בקשה, תוכחה, וידוי, קינה, ופזמון (appeal, request, supplication, confession, elegy, and melody) all belonging to the *selihot* group and to accord with these types in subject-matter and theme, in fact their affinity with the Spanish paytanic tradition is manifested in the use of the name alone. Moreover, later in the study we see the appearance in his poetry of some of the main themes that appeared in Hebrew religious poetry as well – destruction, exile, revenge and redemption. These were recurring themes throughout Jewish literary history are also the main theme of the *seliha*. Thus it turns out that the subject-matter of the *selihot* corresponds with that of Hebrew redemption poetry; both have a significant presence in Gansho's poems. Furthermore, the hour of the day referred to in

Gansho's poems accords with the hour of hearing *selihot* – before sunrise or at midnight – the hours of the rituals that were undergoing renewal under the influence of the Safed Kabbalah. Thus it seems that Gansho's book of poetry is a kind of *seder selihot*, organized according to the days on which the poems were to be sung. Moreover, Gansho's poems, both the melodies and the types of *selihot*, were typical of the state of paytanic activity in the sixteenth century, in which liturgical poetry was no longer connected to the conventional liturgical framework in the statutory prayers.

A large part of this study is dedicated to a literary analysis of the poems. The fifth chapter deals with the thematic content of Gansho's works as religious para liturgical poetry and discusses the generic characteristics of the poems. Later, Gansho's poems are classified into two types: non-allegorical redemption poems and allegorical poems, examining the influence of environmental factors on the motifs that arise in his poems. Another part of the chapter examines the meaning of various literary devices in the poems and in particular the grammatical interchanging of masculine and feminine language as related to the allegorical text. We will find that in the allegorical redemption poems, the transitions between masculine and feminine stem from the portrayal of the characters and narrators in the poems, which are distinct from that which was accepted in liturgical poetry in Spain, often diverging from the rules of grammar. The theological argument can explain most of these cases. The goal of the transitions from masculine to feminine in the allegorical poems, and in particular in the allegorical redemption poems whose subjects are love and desire and in which the speaker is God, is to create an illogical plain-sense meaning in the text as a signifier exposing the allegory. This was meant to indicate that the poem should not be read literally as an erotic love song and thus to distinguish it from regular love poems. The purpose of interchanging grammatical gender in the poems is the same as that of the incorporation of words or groups of words in the poems that are taken from the semantic field of the concealed layer. Thus, the role of the literary devices employed in the allegorical poems is also to mask and blur the identities of the speakers and to serve as another allegory-exposing signifier. The changes in grammatical gender and the literary devices in the poems thus have an important artistic and literary value with a clear and significant goal. On the other hand, the phenomenon of the interchanging of masculine and feminine in the poems can also be explained in light of environmental influences and the Turkish language.

The sixth chapter, which examines the influences of Spanish medieval Hebrew poetry on Gansho's poems and his use and adaptation of certain conventions and motifs from secular poetry, suggests a lessening of the Spanish motifs in the poems, giving way to the subjects of redemption. In a few of the poems the characters and motifs appear according to their stereotypical form from Spanish

secular poetry, but here, too, the resemblance is only partial, and they no longer express duality or paradox. In most of the poems, the Spanish motifs are channeled into the theme of redemption.

The seventh chapter examines the prosodic characteristics of the poems: meter and rhyme. These formal elements in the poems are connected to Turkish music and song. As in Turkish music, the sound is emphasized through frequent rhyming as well as internal rhyming. Almost without exception, Gansho writes his poems in a non-Spanish phonetic syllabic meter. These choices create the impression of lightness and flowing as is befitting of sung poetry.

Chapter eight of this study focuses on the wide range of formats chosen by Gansho in his book – something that also contributed to its uniqueness. The Turkish influences – the adoption of Turkish melodies into the poems – and the more general strengthening of the status of music at that time are evident in the formal aspect of the poems: the multiplicity of strophic forms, refrains, and frequent rhyming. In his poems, Gansho adopts the entire Turkish musical array that was suitable to the vocal performance of the poems, and which was used also in Turkish poetry, which included formats with a rich and frequent rhyme scheme and different types of refrains. Here, Gansho incorporated new models and patterns, chose existing Hebrew formats and old patterns, or adapted forms from the Spanish school to accord with the Turkish music-inflected forms. At the same time, he chose existing models from Hebrew poetry and adapted them to Turkish formats. In such a way he created a fusion between Turkish music and the existing formats in Hebrew poetry that Gansho chose for his poems. This formal variety is an unequivocal expression of the deep Turkish influence on the form of his poems. Although a similar process took place under the influence of Spanish melodies, its scope in the poems is limited. Thus we conclude that the need to perform the music led to a greater variety of formats. Also the choice of other elements in the poems such as phonetic meter, refrains, as well as the simplicity, the frequent rhyming, and other acoustic elements are all related to music and sung poems.

The ninth chapter deals with poetic ornamentations and language. Although the poetic ornamentations that Gansho uses in his poems are Spanish, their frequency in the poems is low and their simplicity is apparent. Instead, the poems employ ornaments that enrich their musical dimension, on the one hand creating a feeling of flow and lightness that fits with the sung nature of the poems, and on the other hand helping to emphasize the suffering of exile and the hope and supplication for redemption. Linguistically, Gansho employs the Hebrew language from different periods and does not limit himself to biblical Hebrew alone.

The tenth chapter deals with melody and music. The musical element in Gansho's poems is closely related to Turkish music: the book, ספר הפזמונים is

arranged according to the Ottoman *maqams*, and Gansho overwhelmingly chose Turkish melodies to accompany his poems. An examination of the musical dimension of the poems also suggests that the foreign melody influenced the form of the poems themselves. There is a certain degree of correspondence in form, meter, and sound between the poetic masterpiece and the new poem. The variety of refrains in the poems is also a result of the influence of music on the structure of the poem.

The final chapter summarizes the findings of the study. Poetry held a significant role in society during the period at hand. Popular influences were on the rise and mystical trends gave the individual the feeling that he could hasten the coming of redemption and fix the flaw in Creation through his own acts and through rituals that were being renewed in Safed under the influence of R. Isaac Luria Ashkenazi (Ha'Ari) and his mystical followers. Poetry was an integral part of these rituals, in contrast to the liturgical poems in the Spanish Golden Age, which was elitist, erudite, and aristocratic. Thus, classical Spanish motifs became less prominent in the poems while the popular motifs and influences of the surrounding Turkish milieu became more pronounced. This phenomenon runs consistently through Gansho's poems and is manifested in every aspect of them – content, form, melody and music, and in the artistic means by which they are written.

Poet R. Yosef Gansho and his works represent the advent of a new poetic school, and we see this manifested in his poems in many ways. Gansho represents another stage in the distancing from the Spanish tradition and integration into Turkish society and culture. His poems, written after the expulsion from Spain, express the troubles of the times and the preoccupation with redemption, and exhibit the influence of the Safed Kabbalah. Gansho's poetry is popular because it is the poetry of the people.

This work contributes to the study of Hebrew poetry, being the first comprehensive work to deal with the life and works of R. Yosef Gansho. The study contributes to the expansion of knowledge on Hebrew poetry in the East following the expulsion from Spain and helps understand the character and unique nature of the new poetics that consolidated in the East in this period.